This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

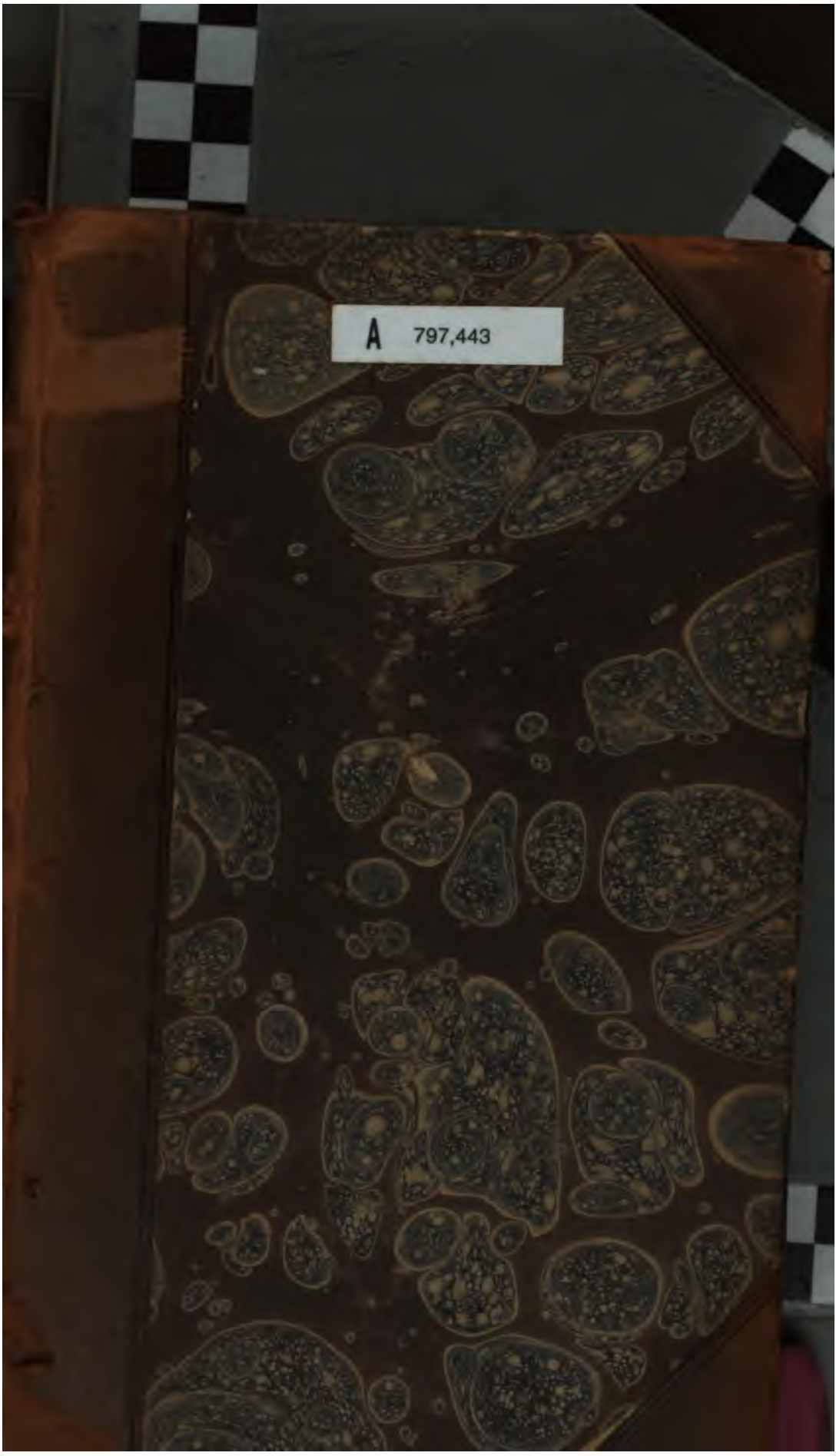
A 797,443

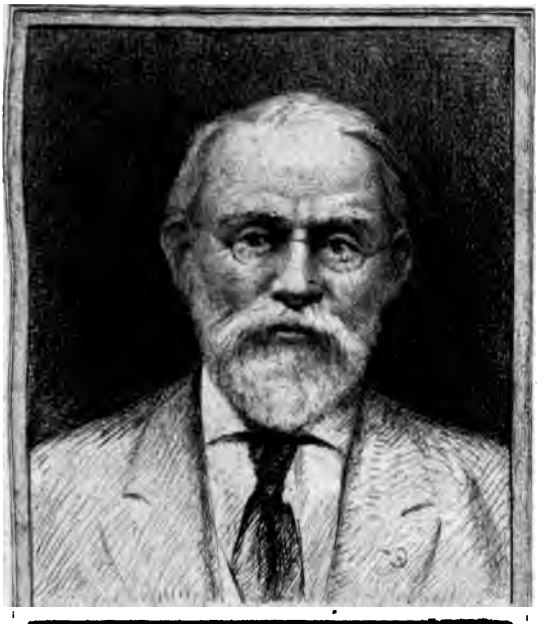

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

FROM THE LIBRARY OF
CHRISTIAN JENSEN

JEPPE AAKJÆR

SAMLEDE VÆRKER

V

Motto:

„Den war ett saah mød slem", saa *Kjen Muotes*,
„hwissommensti de ejjes æ sann."

„Da e den hæhr sånn," saah han *Jens Jensen*,
„ham e Hueskræhmer — I kinne ham wal —"

St. St. Blicher: *E Bindstouw*.

FEMTE BIND

AF MIN HJEMSTAVNS SAGA

LIDT BONDEHISTORIE

Copyright 1919
by
Jeppe Aakjær

OSCAR FRAENCKEL & Co. KØBENHAVN

DUNNING
HILL
12-14-39
39883

FORORD

GJENNEM en Snes Aar har jeg samlet sammen til min Hjemegns Historie; i omtrent Halvparten af denne Tid har jeg redigeret og tildels skrevet en historisk Aarbog: Skivebogen, der udelukkende er helliget Fjends Herred og Salling. Det meste af Indholdet af nærværende Bind har tidligere staaet i denne Aarbog. — Arkivstudier staar vel for de fleste som noget gabende kjedsommeligt; for mig er det det morsomste paa denne Jord. Jeg er naturligvis glad, naar man siger mig, at jeg har skabt et smukt Digt, men jeg er endnu gladere, naar jeg har fundet et sjældent Dokument. Vi har vel allesammen noget, som vi søger Rus og Forglemmelse i, naar Livets Hverdag bliver os tung og graa. Een hidser Nerverne ved Vin eller Opium, en anden ved Børsspil og Dampskibsaktier, en tredje ved Kapsejllads eller Tigerjagt — min fornemste Lidenskab er Arkivstudier. Der er en sær Fortryllelse i dette: gjennem et gulnet Dokument som ved en Tryllevaand at hensættes til svundne Tider, saa forlængst hensovede Mænd taler til os med deres ru og barske Røst. Det som Spiritisterne forgjæves prøver at opnaa ad Mystikkens Vej, det opnaar den arkivsøgende daglig ad den naturligste Vej af Verden. Med det rette Dokument i min Haand er jeg i Stue sammen med hvem jeg vil, med Bonden som med Kurfyrsten, med Kjæltringen som med ærligt Folk; gjennem den historiske Forskning har jeg det i min Magt at gjøre mig til samtidig med enhver Begivenhed, enhver Katastrofe i Samfundets som i den enkeltes Liv; gjennem en saadan Tilbageskuen udstrækkes et fattigt Menneskeliv til mer end tusind Aar.

Er det da underligt, at det historiske Studium for den indviede virker saa lokkende, at det knytter os til sig mer fast end en Elskerindes Arme"?

Med denne personlige Bekjendelse indledede jeg i 1917 et lille Udvalg af disse Afhandlinger, som bar Titlen „En Skams Præst og andre Syndere". Heller ikke nu, da jeg sender dette digre Bind ud i Verden, kan jeg finde en bedre Følgeseddel at gi det med paa Vejen.

Jeg tvivler ikke om, at mange, maaske endda Flertallet af mine Læsere, vil være tilbøjelige til at springe det meste af dette Bind over. Men det faar ikke hjælpe! For mig har den historiske Syssel været en ubetvingelig Trang til at søge min Rod. -- Paa én eneste Afhandling nær drejer Ærnnerne sig alle om det gamle Fjends Herred og Sallingholm, som ingen tidligere har ofret noget indgaaende Studium. Mine Oplysninger er saa at sige alle hentede fra hidtil utrykte Kilder paa Rigsarkivet og det jydske Landsarkiv i Viborg.

Jeg ser godt, at noget er blevet for bredt og vilde ha vundet ved en Gjennemarbejdning; men dette Bind er ikke for literære Feinschmeckere, men for dem, der vil vide Besked. Og den Besked har jeg ofte foretrukket at give i Tidens eget Sprog, ikke af Magelighedshensyn, men fordi det er min Overbevisning, at intet kan gjøre os en svunden Tid mere nærværende end Sproget. Naturligvis vil det nu og da ærgre dem, der kun har et nødtørftigt Kjendskab til Fortidens lidt knastrede Ordforraad; og skjønt det ikke er mig en Glæde at ærgre mine Læsere, har jeg dog ikke kunnet rydde disse Sten af deres Vej uden ogsaa at rydde noget andet af Vejen, som jeg mener hører til det historiske Studiums bedste Charme.

Kjøbenhavn, 18. April 1919.

Jeppe Aakjær.

INDHOLD

Herremænd: Side

Den Mollerupske Retssag ... 1
I Estvadgaards Halsjærn ... 63
Kirke og Herremand ... 78
Hans Rosborg fortæller ... 83
Fra det gamle Bustrup ... 103
Herren til Eskjær ... 128
Nis Nissen, Spøttrup ... 134

Præster:

En Præst som stikker med Kniv ... 143
En ordentlig Lining ... 146
En Skarns Præst ... 149

Degne:

Skole og Degne i det gamle Fjends Herred ... 181
Lidt Degnehistorie fra Nordsalling ... 218

Fra det gamle Skive:

Gamle Skivehus i det 17. Aarhundrede ... 243
Af Skive Annaler ... 283
Fra Skive gamle Latinskole ... 297
Fra Skive Raadhus ... 325
Skives Ildebrande i 18. Aarhundrede ... 331
Et Stykke Vejhistorie eller Oprør i Fjends Herred ... 363
Ret og Skjel før vi blev til ... 379
To Høje ... 433

Fra den gamle Landsby:

Omkring Astrup Vig ... 441
Den økonomiske Tilstand i Salling omkring Aar 1700 ... 476
Et Søslag ... 509
„Den hængte Tyv" ... 511
En Landsby-Tragedie ... 514

Side

Hex i Forhør 521
Hvem var An Dyndbo? 530
Hvem var saa An Dyndbo? 534
Endnu engang An Dyndbo 538
En Ulykkesdag i Vridsted 543
Da Daugbjærg brændte 547
En forsvunden Landsby 555
En splinterny Landsby 559
Kjæltringer og Landløbere 562

Heden:

Den jydske Hede før Kolonisationen 599
Hedens Peublering eller: Af den gamle Amtmands Papirer 668
En Ulvehistorie 709

Lidt Brevpotpourri 712

DEN MOLLERUPSKE RETSSAG.

PAA det kongelige Bibliotek i Kjøbenhavn ligger der et Værk, der tæller c. halvtredje Tusinder tætskrevne Foliosider [1]). Bogen er indbundet i gult Læder og umaadelig tung, — tung af Brøde. Thi den handler kun om én eneste Ting, om den Proces, der 1722—24 førtes mod Herremanden paa Vestervig Kloster: Kammerassessor Peder Nielsen Mollerup.

Han var ifølge sin Biograf Sønnesønnen Peder Moldrup [2]) født 7. Novbr. 1651 i Landsbyen Mollerup i Aarhus Stift af „ærlige Bønderfolk" [3]). I sin Ungdom „lagde han sig efter Pennen", siger hans Sønnesøn. Maaske skal det dog kun forstaas saaledes, at han tjente Brødet som Skriverkarl. Han var meget paa Farten og skal have gjort hele fire Rejser til Holland. 1668 var han paa Gulland og i Norge. 1669 tog han Tjeneste hos en Th. Chr. Schüttholm, Kontrollør og Visitør ved Toldstedet i Aarhus, og var hos ham i „sex fulde Aar". Aaret 1676 tilbragte han atter i Norge for omsider at havne i Lybæk, hvor han grundede en Kjøbmandsforretning, der dog hel-

[1]) Kalkske Saml. 171, fol.

[2]) „Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster", skrevet mellem 1751—60 Thotts Samling. 1453, 4°. 280 S. — Efter Nobiliteringen 1731 kalder Slægten sig Moldrup; Peder Nielsen staver derimod næsten altid sit Navn Mollerup.

[3]) En Broder af samme Navn: Peder Nielsen Mollerup nævnes som Sognepræst i Hillerslev og Kaastrup Sogne; han fødtes 1670 og døde 1728, kaldedes 1703 til Præst af sin ældre formaaende Broder. Endnu nævnes to Brødre Anders Nielsen til Hessel (ved Grenaa) og Anders Nielsen i Mollerup ved Aarhus.

ler ikke formaaede at holde ham fast, thi kort efter er han Regimentsskriver i Kolding, hvilket Embede han beklædte i 5 Aar; heller ikke her fandt hans Stræber-Natur Hvile, thi senere træffes han som Fuldmægtig hos Amtmanden over Lundenæs og Bøvling Amter Jørgen Grubbe Kaas. Hos ham skal han have tilbragt 9 Aar. Endelig 1690 forpagter han Vestervig Kloster, og 1698 drister han sig endog til at kjøbe denne mægtige Ejendom af Cornelia Bicker von Irgens[1]). Forinden dette Kjøb har han d. 15. Novb. 1694 giftet sig med Mette Jensdatter Laasbye (født 1676, † 1750)[2]), en Datter af Jens Laasbye, øverste Borgmester i Aarhus. I dette Ægteskab, der varede til hans Død d. 20. Novb. 1737, havde han ikke mindre end 14 Børn.

Hans Sønnesøn roser ham i høje Toner for Flid og Stræbsomhed, og med pralende Vidtløftighed udreder han, hvorledes han 1731 fik Vestervig Kloster ophøjet til Stamhus. Derimod nævner han end ikke med en Stavelse den omfattende Retssag, der kom som et Tordenvejr over Peder Nielsen Mollerup og tiltrods for dens ubehagelige Følger er den strænge Herres eneste Adkomst til at drages frem af den Glemsel, der nu i halvandet Hundrede Aar har drysset sit Støv paa hans Navn.

Det er denne Retssags Opstaaen og Forløb, som vi nu — med det anførte Værk i Kallske Samling som Hovedkilde — vil gaa over til at skildre.

Den 13. April 1722 døde Aggerbonden Niels Poulsen i et Værelse paa Vestervig Kloster under ret mystiske Forhold. Det Rygte svang sig ud over Egnen, at han havde faaet sin Død ved voldelig Medfart fra Herremanden Peder Mollerups Side, og hvad der allerede tyder paa, at Rygtet taler sandt, er et Par Breve, der samme Dag vexles mellem Mollerup og hans Ridefoged Christen Pedersen. Den onde Samvittighed skimtes mellem Linjerne. Chr. Pedersen sender sin Husbond, der var paa Vej til Viborg følgende Skrivelse:

---

[1]) Irgens var en Hollænder, der var kommen til Vestervig — der fra 1536 var i Kongens Besiddelse — som Forvalter. 1664 afkjøbte han Frederik III Gaarden. Efter hans Død sad Enken med Gaarden i flere Aar, indtil hendes eneste Søn døde, da solgte hun den til Forpagteren Peder Nielsen Mollerup

[2]) Til hende nævnes en Søster Anne Laasbye, g. m. en Kallundborger, Erich Christensen, en anden, Giertrud Laasbye er gift med Magister Friderich Thestrup, Provst over Hassing Herred og Sognepræst til Harring og Stagstrup Sogne; desuden nævnes en Broder, Peder Laasbye i Aarhus.

„Welædle, Welb. Hr. Assessor, Gunstige Husbonde!

Jeg havde gjærne ønsket at spare Bud, men som Niels Poulsen om Klokken henved halvgaaen 11 er bortdød, — hvorover jeg er ganske bekymret, han saaledes saa hastig og uformodentlig skulde afgaae, da dog vi har set paa hans Bedste, alt hvad vi kunde, siden De bortrejste, som intet har hjulpen, — saa kunde jeg ikke forbigaa jo sligt strax at tilmelde, med ydmyg Begjæring mig maatte meddeles Ordre, hvorledes skal forholdes, paa det man senere kunde være fri for den ventelig Eftertale, som vil blive. Gud bedre, saaledes skulde afløbe! Haaber nu, Assessor, skriftlig et Par Ord til min Efterretning; næst en lykkelig Rejses Erynskning lever jeg stedse min gunstig Husbonds ydmygst Tjener

Chr. Pedersen."

Mollerup medgav strax Budet, der havde truffet ham i Fabjerg Degnebolig, følgende Svar:

„I kommer til at lade ham ved Fogden og Mænd besigtige og saa lade stævne for Vinder om hans onde Forhold baade imod Mænd og Kvinder af Naboerne samt store Trusler med Undsigelse baade paa den By og Folk saa og mod mig og min Hustru. Item Capitainens og hosværende Folks Vidner, at han ikke i mindste Maade blev enten stødt eller slagen, alleneste fængslet, at han ej skuldę gjøre mere Ulykke. Desligeste Ord efter de tvende Mænds Andragelse, og frygtede Kvinden, han saa skammelig slog, at des Aarsag hun skulde dø af samme Skade, derfor blev strax Jærn bestillet til hannem i Sommer, som han dog ikke kom udi, men imidlertid bunden, som ej kunde foraarsage Døden.

Hans Kone og Arvinger vil stævnes derimod, og Vindet føres Joe for Joe, heller ogsaa lade ham begrave. Skjorte og Lagen af hans faaes vel hos Konen; hvilke hun ej haver, faar I at fly ham, saa og Kisten. Konen maa I og tale med og trøste hende paa bedste Maade og forsiker hende, jeg skal oprette hende hvad Skade, hun synes at tage ved dette fortrædelige Menneskes Afgang udi hendes *Næring til Børnenes* Føde, og hun

maa takke Gud, at han kom ærlig af Verden foruden at komme i Bøddelens Haand, som han saa længe har stilet efter baade mod Naboerne og mod hende.

Gud befalet.

Faberg Degnebolig 13. April 1722.

P. Nielsen.

Talle med Prousten og Morten[1]) og haver deris Raad. Addieu i Hast."

Hvis Mollerup har troet at kunne besværge Rygtet ved de i sit Brev antydede Midler, da har han stærkt forregnet sig. Thi efter at Beskyldningen for, at han var Aarsag i Niels Poulsens Død, længe havde ulmet, slaar den ud i lys Lue i et Brev fra Frederik IV, dateret 15. Febr. 1723. Brevet er stilet til Konferensraad Povl Klingenberg til Højris, Justitsraad Jens Jørgen Seerup til Hald og Amtmand Braem til Skovsgaard og antyder, at der til Opredning af Mollerups Skyld er bleven nedsat en Kommission, der foruden de nævnte tre Herrer kom til at tælle endnu følgende Medlemmer: Chr. Rathlou til Gersdorphslund og Rathlousdahl, Jægermester Matthias Poulsen til Bidstrup, Landsdommer Chr. Herman Helverschou til Irup og Øland samt Landsdommer Thøger Reenberg til Restrup. Da Povl Klingenberg strax undskyldte sig med Sygdom og Alder, udnævntes i hans Sted Frederik Kjær til Børglum Kloster.

Det til Kommissionen stillede Kongebrev havde følgende Ordlyd:

„Frederik d. 4de af Guds Naade etc. — — Vor Gunst tilforn. Eftersom vi af et ved Vores Kancelli-Assessor Os elskelig Lucas Kjerulf som Vores General-Fiscals anordnede Fuldmægtig paa Morsø Herreds Thing udi vort Land Nørre Jylland d. 14. Decb. 1722 og siden d. 11. Jan. 1723 førte Tingsvidne ugjærne haver fornummen, hvorledes Vores Kammer-Assessor Peder Nielsen Mollerup paa Vestervig paa en uforsvarlig

[1]) Sikkert den senere omtalte Morten Christensen, Birkefoged til Vestervig Birk.

Maade skal have handlet én sin Bonde af Agers Sogn ved Naufn Niels Poulsen, idet han hannem d. 11. April 1722 mod Solens Nedgang af sin iboende Gaard ved egen udsendt Vogn og Tjener til Vestervig haver ladet føre og der strax i egen Hosværelse og efter egen Anordning ladet bemeldte Bonde ved sine tvende Tjenere Søren Ollesen og Mads Ladefoget først binde Hænderne, siden paa en farlig og ukristelig Maade bundet Hænderne og Benene med et over Armene og under Laarene tillige igjennem stunget Stykke Træ, efter hvilket og videre af Vidner forklarede Medfart Bonden d. 13. April uden hans Frelse, men under bemeldte Mollerups Haand og Gevalt ved Døden skal være afgangen, og derefter uden lovlig tagen Siun eller nogen Jordespaakastelse ved Husbondens egen Gaards Folk i en Grav paa Kirkegaarden nedsat med videre: Thi er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I, saasnart bemeldte Vores Kancelli-Assessor Kjerulf som Vores General-Fiscals beskikkede Fuldmægtig det af Eder forlanger, retter Eders Lejlighed efter tilligemed trej andre Kommissarier, som bemeldte Assessor Mollerup paa sin Side, om han det efter Tilbud og begjærer, strax haver at foreslaa og gjøre allerunderdanigst Ansøgning om, som Kommissarier denne Sag efter lovlig Stævnemaal paa et bekvem Sted foretager og dermed lovlig fortfarer; saa haver I og, hvis Vidner ej endnu lovlig ere afhørte eller efter Forelæggelse ved Morsø Herreds Thing ej mødte for Kommissionen, til et lovlig Vidnes Aflæggelse at lade indkalde, eftersom vi allernaadigst ville, at hvis Vidner og Bevisligheder saavel den beskikkede Aktor som de skyldige vilde og kunde føre for denne af Os anordnede Kommission skal føres og af Eder i al denne Sag vedkommende skal paakjendes. Hvorfor vi hermed byder og befaler Eder ved endelig Dom lovligen at paakjende, hvad enhver af de i denne Gjærning implicerede bør efter de af Os allernaadigst forhen i denne Sag udstedte Ordres, som de Eder forekommende Bevisligheder, at lide og udstaa; hvilken Eders Kjendelse I, før end den afsiges, til Vores nærmere forventende allernaadigste Resolution Os allerunderdanigst haver at referere. Saa haver I og at tilfinde de skyldige Processens Bekostning at erstatte saavel for Eders egen som Actoris Salarium

med videre, og haver I allerunderdanigst at referere, at I denne Vor allernaadigste Ordre haver bekommet. Dermed sker Vor Villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn 15. Febr. Anno 1723 under Vor kongelige Haand og Signet.

Frederich R."

Ogsaa af et tidligere Brev fra Kongen til Lucas Kjerulf — dateret 20. Novb. 1722 — fremgaar det, med hvilken Alvor Frederik IV tog sig af Sagen; det hedder i dette Brev, at det er Kongens Villie, at Kjerulf lader sig „under Haanden og dog grundeligen . . . om denne Sags rette Sammenhæng informere, saa og selv paa det allernøjeste undersøger denne Gjærnings sande og samtlige Omstændigheder, til hvilken Ende Vi og herved byder og befaler, det alle de Vidner, du i denne Sag kunde agte fornøden, skal være pligtige efter lovlig Stævnemaal til hvad Thing og Tid, du dennem indkalder. Skulde og nogen findes bevislig skyldig enten med denne Gjærning at have befallet, foranstillet eller og virkelig lagt Haand paa samme, skal du strax lade den eller de ved Rettens Middel efter Sagens og Personernes Forskjel(!) arrestere og nøje bevogte".

Kommissionen holdt sit første Møde den 14. Juni 1723 „i Matthias Poulsens Logemente" i Viborg. En Hoben Vidner stævnedes her for Kommissionens Skranker, men en af de allervigtigste, Mollerups højre Haand, Forvalteren Christen Pedersen glimrede ved sin Fraværelse; ogsaa en af de indstævnede Kvinder, Anders Podemesters Hustru, fattedes. Deraf udspandt sig en stor Trætte mellem de to Advokater, Lucas Kjerulf og Christian Foss[1]), hvilken sidste førte Assessor Mollerups Sag.

Efter megen Snakken frem og tilbage om, hvorvidt de Vidner, der har givet Møde for Kommissionen d. 14. Juni, skal afhøres, bliver man dog enig om at tage dem under Behandling, og Niels Dyr, Mollerups Tjener og Søstersøn, er den første, der kaldes for Skranken. Denne unge Herre rager sig strax ind i uhjælpelige Modsigelser, der ikke vidner om det bedste Papir.

[1]) Forpagter af Vosmosegaard, Skjødstrup Sogn ved Aarhus.

Kjerulf spørger, om han tør nægte, at jo Mollerup har befalet ham at ordre nogle af Gaardens Folk til „stiltiendes" at kaste Jord paa Niels Povlsen? Han havde jo sagt paa Nykjøbing Ting d. 11. Jan. 1723, at han ikke havde givet slige Ordrer. — Niels Dyr svarede noget undvigende, men kunde dog ikke fragaa, at naar han nu tænkte sig rigtigt om, havde han hørt af hans Husbonds Mund, at Graven skulde tilkastes, men hans Husbond havde ikke befalet ham det at gjøre. Kjerulf spurgte ham nu, hvorledes han paa Sønderherreds Ting havde kunnet svare „saa ubetænksom", at han ikke vidste, hvem der havde tillukket Graven over Niels Povlsen, da han jo dog selv havde givet nogle af Folkene Befaling dertil? — Jo, svarede han, for han kunde ikke mindes det ringeste om Sagen, før Vidnerne d. 11. Januar kom hjem fra Tinget og sagde, at de havde aflagt det Vidnesbyrd, at det var dem, der havde gjort det. „Thi naar Folkene kom op om Aftenen, delte de Husets Arbejde imellem dennem, og derfore havde ikke vist, hvem af Folkene, der havde tillukket Graven".

Christian Foss spurgte nu Vidnet, af hvad Grund Niels Povlsen var sat i Fængsel?" — Han svarede, at det var bleven ham fortalt, at to Rønboere, Jep Poulsen og Peder Nielsen, havde været paa Vestervig og klaget over, at Niels Povlsen „havde slagit Peder Mikkelsens Hustru ibidem, saa hun troedes ikke til Livet". — Kjerulf spurgte, om han selv havde hørt de to Mænd føre Klage over Niels Povlsen? — Nej, det havde han just ikke, men derimod havde han rigtignok tit, naar han var i Røn, hørt Byfolkene klage over, at de forulempedes af Niels Povlsen.

Det næste Vidne, der fremstod, var Anders Podemester fra Tygstrup, som efterat Lovens Ed var bleven læst for ham vandt saaledes:

Niels Povlsen var bleven hentet til Vestervig „en Stunds Tid efter Solens Nedgang». Ved Indgangsdøren til Gaardens Stuehus var han bleven greben af Søren Ladefoged og Mads Ladekarl, der havde bundet ham paa Opfordring af Mollerup, som udleverede Strikkerne dertil og „kom med noget Rye, som blev nogle Gange omsvøbt N. P.s Hænder og lagt under Bidslerne, førend han blev bunden."

Kjerulf spurgte Vidnet, om han ikke havde set, at N.

P. førtes ned i det saakaldte Malekammer med sammenbundne Hænder, hvor han sattes i noget Halm paa Gulvet, og at Søren Ladefoged og Mads Ladekarl paa Mollerups Befaling og i hans Overværelse tvang N. P.s Ben eller Knæ op mellem hans sammenbundne Hænder, og at de havde den afdøde „som en stif og vandfør Mand med Magt bøjet tilsammen, saa en Stang eller Træ blev sat igjennem hans Arme nemlig neden under Knæerne ogovenover Armene, og derefter bundet Enderne af samme Træ til hans Arme? — Vidnet svarede: Jo, han havde set alt det. Men Mollerup havde tillige bedt om Lys og om Halm, som den bundne kunde ligge paa, og desuden tvende Dækner lægge over ham. Han lagdes paa Ryggen, og hans Hænder var „bundne langs over hinanden i Haandledderne", — Assessoren spurgte, om han ikke „ved saadan haard og pinlig Maade gav og klagede sig med de Ord: han kunde ikke holde det ud?

Vidnet havde hørt N. P. éngang sige: Aha!

„Da N. P. var saa stif og besværlig at bøjet tilsammen, havde han saa ikke set, om Ladefogden Søren eller Mads Ladekarl, en af dem eller begge tilsammen, havde sat Ben eller Knæ paa hans Skulder eller Ryg?" — Jo, Søren Ladefoged havde sat sit ene Knæ paa ham, men paa hvad Sted vidste han ikke; kun det vidste han, at det ikke var Ryggen, for N. P. laa paa sin Ryg. — Mollerup havde selv været tilstede, mens al dette skete, og han havde lukket efter sig og taget Nøglen af Døren; før det skete, havde han vendt sig mod N. P. og sagt: „Nu skal du ligge noget og svede ud!" Vidnet hørte ogsaa, at der blev talt om, at det gav et Knæk i N. P., da han blev bunden; „men enten det var N. P.s Ryg eller Krop, eller og det var imellem adskillig Slags Træ, som laa i Kammeret, eller og det var Spaanerne, der laa under Folkenes Fødder, det vidste Vidnet ikke. Men siden efter iblandt Folk har han hørt Tale derom i omliggende Byer, at Folk mente, at det Knæk skulde være et af N. P.s Bene, der skulde være i Stykker, men hvad Ben vidste han ikke, men i Kammeret hørte han ingen Tale derom."

Havde N. P. ikke ligget i denne sammenbundne Stilling fra Lørdag den 11. til Mandag den 13. April?

Dertil svarede Vidnet, at han Søndag Morgen var rejst til Tanderup; der havde han hørt, at N. P. havde ligget

bundet den hele Nat, og da Vidnet Søndag Aften var vendt tilbage og havde kigget ind ad en „Sprich i Døren", laa N. P. der endnu, men han talte ikke med ham.

Var man ikke gaaet i Forbøn for N. P. hos Mollerup, mens denne havde nægtet at løse ham? — Derom havde Vidnet intet hørt. Han kunde heller ikke sige noget om hans Død og Begravelse, da han ikke havde været hjemme i de Dage.

Det næste Vidne var Jens Terkelsen, Staldkarl paa Vestervig, som „vandt ved Ed efter Loven med oprakte Fingre", at han ikke havde set N. P. blive bunden, derimod havde han Søndag Morgen kigget ind ad »et Sprech" og set N. P. ligge bunden i Halmen med nogle Dækner over sig, saa Vidnet ikke havde kunnet se, hvordan han overhovedet var bunden.

Han fortalte, at da hans Husbond var kommen hjem fra Viborg Snapsting, blev N P.s Grav tilkastet af Vidnet, Ladekarlen Peder, Peder Røgter og Mads Ladekarl efter Peder Dyrs Befaling; denne sidste havde sagt til Folkene, at det skete efter Mollerups Befaling. Det gik for sig, efterat de havde faaet Aftensmad, en Timestid før de gik i Seng. Hverken Præst eller Degn var bleven „advaret", skjønt de boede lige ved Kirken.

Derpaa gik Kjerulf over til at stille en Række Spørgsmaal til selve Mollerup, der nu var kommen tilstede, angaaende Tilkastningen af Nils Povlsens Grav.

Var det mon sket imod hans Villie? spurgte Kjerulf. Mollerup svarede, at de spurgte ham ej derom, førend de gjorde det, og han vidste ikke, at det skete.

Hvorfor havde han da ladet en saadan Mishandling af hans egne Folk gaa upaatalt og ustraffet bort? Han vidste jo dog, den dødes Grav stod aaben ved hans Hjemkomst fra Snapstinget, men siden var bleven lukket til „uden lovlig foregaaende Brug og Maade".

Hertil svarede Mollerup, at „hans jævnlig hafte sengeliggende Svaghed, samt hans egne mange vittige(!) Forretninger betog ham at tænke paa sligt".

Assessor Kjerulf tog sine Forbehold over disse Udflugter, hvorpaa Kommissionen udsattes til den 6. Juli 1723, da den paany skulde træde sammen, denne Gang i Thisted, hvor Parterne da havde at møde med deres Bevisligheder til Sagens videre Fremgang". Forinden Mødet

hævedes, udtog Kjerulf en ny Stævning mod Mollerup og hans Medgjerningsmænd, og ogsaa Mollerup hidkaldte til Thisted en stor Hoben Mennesker, mest N. P.s Naboer og Slægt, for at faa udgjort den afdødes exentriske Levnet.

Det første Vidne d. 6. Juli var Kirsten Rasmusdatter, Anders Podemesters Kone, men hendes Bidrag til Belysning af Sagen var dog ikke stort; hun foregav, at hun ikke havde kunnet se, hvad der gik for sig i Malekammeret for de Folk, der stod i Døren, og da det var koldt, og hun var svag, gik hun bort „og fornam ikke mere dertil".

Efter hende fremkom Ridefogden paa Vestervig, den allerede tidligere omtalte Christen Pedersen. Assessor Kjerulf begyndte med at gjøre ham det Spørgsmaal, hvorfor han ikke strax havde ladet Niels Povlsens Kone faa Underretning om Mandens Død? Ridefogden svarede, at der var ikke mindre end 1½ Mil fra Vestervig til Røn, saa det var ikke saadan at faa sendt Bud paa en Studs. Han huskede dog ikke rettere, end at han allerede Dagen efter N. P.s Død sendte Bud til Konen med nogle Aggerboere, der var til Hove paa Vestervig.

Saa spurgte Kjerulf ham, hvorfor han ikke havde ladet N. P.s Lig besigtige ved Rettens Folk. — Aa, mente Ridefogden, da han var vis paa, at N. P. ikke med frit Forsæt var ombragt af nogen, og han desuden ikke døde enten i Fængsel eller paa Fængsels Sted, men paa en god opredt Seng i et andet Kammer, saa havde han anset det for tilstrækkeligt at lade ham syne ved fire ærlige Mænd, som han selv skikkede Bud efter, og som var næst ved Haanden, én fra Randrup, som den Dag var paa Gaarden for at tærske, én fra Sjersbøl og to fra Tygstrup, alle fire Assessor Mollerups Bønder.

Men naar han nu saaledes vil undskylde sig, fordi han har undladt at tage noget lovligt Syn over Liget, hvorfor og til hvad Ende skal han da nogle Dage efter have taget disse villige Vestervigs Tjenere til sig og givet dem Navn af Synsmænd.

Jo, svarede Ridefogden, selv kunde han jo dog ikke foretage Synet, han maatte derfor se sig om efter andre, der kunde vidne, at N. P. ikke hemmelig var bleven lagt i Kisten, og som tillige kunde erfare, at han ingen Skade havde paa Lemmerne.

Hvornaar var han bleven lagt i Kisten? spurgte Assessoren.

Ja se, om Tirsdagen gjordes den, og om Onsdagen eller Torsdagen efter at N. P. var død, var han bleven lagt i den.

Havde han selv været tilstede under Synet?

Vidnet huskede ikke rettere, end at han aabnede N. P.s Skjorte baade om Hals og Haandledder, for at Mændene des bedre kunde se hans Legeme, men om de vendte ham omkring, det er det nu ikke muligt for Vidnet at sige noget om.

Havde han da ikke været tilstede hele Tiden?

Nej, da han havde løsnet Ligets Skjorte, gik han tilside og lod Mændene komme til; „thi det er et lavt og smalt Kammer, hvor den døde laa udi". Han stod selv imens udenfor Døren.

Da Ridefogden ikke ved mere, „end hvad der allerede er mentionerit", faar han Løbepas, og Anders Grøn fra Holstebro træder for Skranken. Han fortæller, at han var kommen ind i Stuen paa Vestervig og havde set Mollerup sidde og skjære Kviste og Knopper af et Stykke Træ; da Grøn spurgte ham, hvad det skulde bruges til, svarede han, at en af hans Bønder i Røn havde slaaet en Kone saa uforskammet, at man troede hende ikke til Livet, „hvorfor Hr. Kaptajn Grevencop[1]) haver gjort den Anslag, at jeg skulde lade hannem binde udi een, som jeg aldrig haver set føre eller vidste af at sige". Desuden havde han sagt, at hans Karle var i Smedien for at lave Jærn færdig til N. P., „men han syntes, at han nu vilde prøve „den polske Buk" paa ham, „paa det jeg kunde faa hannem til bedre Lydighed, saasom jeg haver haft meget Fortræd af hannem —, og dette Stykke Træ vil jeg bruge dertil".

Grøn havde ikke hørt, at Kaptajn Grevencop, der samtidig gik inde i Stuen, raadede Mollerup til at bruge Bukken, heller havde han set ham lægge Haand paa N. P. eller hørt ham sige, at han skulde bindes enten haardt eller svagt. Derimod havde Kaptajnen villet være afsted, før N. P. bragtes til Gaarden, men Mollerup bad ham bie, til de var kommen med ham.

[1]) Joh. Gotlob Grevencop til Villerup, adlet 24. Febr. 1749. Danske Atlas (V, 475) fortæller, at Major Grevencops Vaaben ses paa en Pille i Vestervig Kirke.

Havde Vidnet ikke forestillet Assessor Mollerup, at det var altfor haarde Baand, N. P. blev lagt i, eller ytret, at der var Frygt for, han ikke skulde staa det ud?

Vidnet svarede, at han ikke havde sagt noget om Aftenen, men om Morgenen henstillede han to Gange til Mollerup at løslade ham.

Og den Dag Strikkerne blev skaarne af ham, var der da heller ingen, der talte om, „at der vilde blive Farlighed for hans Liv"?

Nej, svarede Vidnet, ikke det h a n hørte. Men for hans personlige Vedkommende synes han, N. P. „saa slet ud"; men Vidnet fornam ikke hans Nød, forinden han rakte ham det Krus Øl, han havde forlangt til ham. Til Slutning oplyser han, at efterat man havde bundet N. P., havde Mollerup sagt, at han maatte hverken faa Øl eller Mad; og da han havde bedt om en Draabe Vand, havde Mollerup nægtet ham det med de Ord: „Nej, lig nu og sved paa det, du har faaet!" — Han havde ogsaa hørt Mollerup sige til ham: „Bed Gud om Naade, at han vil omvende dig til et bedre Levnet".

Niels Povlsen havde hverken faaet vaadt eller tørt, før Grøn gav ham det omtalte Krus Øl umiddelbart efter, at man havde skaaret Strikkerne af ham.

Da ogsaa Anders Grøn var demitteret, forlangte Mollerups Sagfører, Christian Foss, at faa sin Klients Vidner afhørte. Men Kjerulf bad Kommissionen overveje, om det „ikke er imod Loven at føre Vidne paa en død Mand til Beskæmmelse i de Tilfælde, han aldrig før var saggivet for", og om det ikke tillige er ulovligt „at antage interesserede og Avindsmænd til Vidner over død Mand" — thi Avindsmænd paastaar Kjerulf de er. Noget andet er det, om de Herrer kan fremkomme med noget, der har med Sagen at gjøre, især vilde det være kjærkomment, om de kunde oplyse, med hvad Ret der kunde lægges Tvang og Arrest paa N. P.s Person; f. Ex, om der kunde godtgjøres, at han var tiltalt i èn eller anden Sag, som drev Mollerup til efter Loven „at gjøre sig N. P.s Person mægtig"; men noget saadant var ikke kommet til Kjerulfs Kundskab.

Foss svarede herpaa, at Aarsagen til N. P.s Fængsling var denne, at han Torsdagen før samme havde slaaet Margrethe Jensdatter i Røn; denne Voldshandling var der

bleven klaget over om Fredagen. Men „som ingen derom kunde vidne uden de, som det have set, Niels Povlsen endog førend Tingdagen expirerede, da han skulde have vaaren stevnet for dette Slagsmaal, ved Døden afgik", saa var Sagen imod ham forbleven uforfulgt. Men det kunde dog næppe forsvares at hindre Mollerup i at føre sine Vidner saavel som Kjerulf sine til Sagens Oplysning. Kommissionen tillod ham da ogsaa at føre sine Vidner i Marken, dog uden at de foreløbigt blev tagne i Ed. — Derpaa opsattes Kommissionens Møde til d. 7. Juli.

Paa denne Dag mødte altsaa Mollerups Vidner, og det første af dem var Rønboeren Peder Mikkelsens Hustru Margrethe Jensdatter. Hun fortæller, at nævnte Torsdag, mens hun og fem andre Kvinder stod ved Stranden med deres Fisk, „kom Niels Povlsen af Øster og lagde sig ned paa fire og klappede sig paa sin Rumpe, og da var han et halvt Bøsseskud fra hende". — Efter den uklædelige Entré „rejste han sig op igjen og kom af Østen ned til Baaden og kom til Else Christensdatter, som stod ved Stranden, og traadte hendes Fiskekubbe istykker; gik saa fra hende til Maren Pedersdatter og tog fat paa hendes Fiskekubbe og vilde ligeledes have traadt den istykker; da bad hun ham og sagde: „O, nej, Farlille, lad den være!« Saa sprang han derfra til Vidnets Kubbe, som der var nogle Fisk i; og da Margrethe syntes, at det var Synd, han skulde træde paa hendes Fisk, „tog hun fat paa Kubben med hannem, og han holdt ved den ene Side med sin ene Haand, og Vidnet ved den anden Side med baade Hænder, og saa slog Niels Povlsen med den anden Haand og slog til Vidnet paa hendes venster Side og paa hendes Skulder nogle Slag med en Kjæp, som han havde i Haanden"; hvormange Slag hun havde faaet, kunde hun dog nu ikke mere erindre, men „da hun fornam, det svej, slap hun Kubben, og saa greb N. P. Vidnet i hendes Hals og Strube og slog hende imod Jorden, at hun snar var bleven borte i det samme; og den Gang hun fik hendes Aande til sig igjen, laa hun og skrabte i Jorden med sine Hænder og bad de andre hosstaaende redde sig." Men nu havde N. P. faaet Blod paa Tanden og gik endnu engang hen til hende og overdængede hende med Slag og Spark. Da han omsider havde sluppet hende, kom to af de andre Koner hen og hjalp hende op, for selv kunde hun ikke

rejse sig, og efterat hun ved andres Hjælp var bleven bragt hjem, maatte hun gaa til Sengs og ligge der paa Ryg i fire Uger. To Dage efterat hun var bleven mishandlet, var hendes Mand paa Vestervig for at klage over Niels Povlsen, og da „fik han hjem med sig baade Drik og Smørelse" til Konen, men det hjalp ikke stort. „Saa gik hendes Mand til Hygum Præstegaard og fik 2de Plastre at lægge paa sine Steder og Draaber og Drik at indtag", det var der mere Velsignelse ved, thi nu kom hun sig dog noget. Dog klager hun over, „at hun var en Stømper de Dage, hun levede, over samme N. P.s Medhandling". Der var dog intet Hul i hendes Side, men hun mente at „være forstødt inden i sig, saa at hun ikke kunde taale at fortære Mælk eller tilreed Mad, men Fisk, Kjød og tør Mad kunde hun spise lidt af om Dagen. Dog ikke Tiendeparten saa meget som tilforn, og saasnart Middagen er forbi, maa hun til Sengs".

Hun havde dog forsømt at lade sig syne paa Kroppen efter denne Medfart, saa noget gyldigt Bevis kunde ikke fremlægges.

Saa fremstod Mads Povlsen af Røn og fortalte, at han havde været paa Havstranden den Dag, Margrethe Jensdatter havde faaet Pryglene, og her havde han set N. P. „komme fra sit Hjemmen . . . meget drukken og aabenhovet og havde ingen Klud om sin Hals". Han fortæller, at Byfolkene var fortrædelige imod ham, og han fortrædelig imod dem igjen, fordi de ikke vilde bære hans Fiskeredskaber for ham. Derpaa skildrer han Slagsmaalet, omtrent som Margrethe selv havde skildret det.

N. P. havde slaaet hende „med en Tornkjæp, som han gik med i Haanden, formedelst han lammede". Første Gang ramte han hende „for midt i hendes Pande". Derpaa havde han slaaet løs paa hende paa Kryds og Tværs og omsider styrtet hende omkuld og sparket hende med sin venstre Fod, thi paa den højre var han lam. Hun var meget ilde medhandlet, men han saa dog ikke Blod. — Hans Naboer truede han ofte med Mord og Brand, hvad Vidnet flere Gange havde hørt, allersidst ved Fjorden, Dagen før han slog Margrethe, da de drog Fisk. Altid var han gjenstridig og „vilde have Haand over dem".

Assessor Kjerulf maatte overfor disse Beskyldninger imod død Mand givé de Herrer Kommissarier til Efter-

tanke, at Vidnet havde været i Boefællig med den afdøde og tillige med de andre af Røn By vist deres Fortrædelighed imod ham og nu aabenbarer deres Avind efter hans Død, da han ikke kan forsvare sig; saaledes er de baade som „Villige", som Mollerups Tjenere, og ved deres Beskyldninger at betragte som interesserede, hvorfor han ikke yderligere „kan tage dennem til Examen, især da Beskyldningerne gaar ud paa død Mands Ord efter Aar og Dags Forløb, som Loven forbyder ikke maa ske".

Foss benægtede, at Mads Povlsen var en Avindsmand af N. P.; han havde end ikke været i Fiskelav med ham, men som en fattig Mand opholdt han sig hos hans Kones Fader, Mads Jensen i Røn og søgte, hvor han sit Brød kunde fortjene". Hvorfor han forlangte, at han skulde tages i Ed paa sit Vidnesbyrd.

Næste Vidne er Mads Povlsens Kone Sidsel Lauridsdatter, hvis Udsagn omtrent falder sammen med Margrethes. Hun havde hørt Maren Pedersdatter bede for sin Kubbe med de Ord: „O, nej, Mandlille! lad mig beholde den; I har traadt én istykker for mig", hvorpaa N. P. slap med de Ord: Der har du Kubben, lad mig være med Fred!" og gik saa til Margrethe Jensdatter, hvem han efter at have regaleret hende med de slemme Prygl, forlod med de Ord: „Hav nu det, din gule Tæve!" — Vidnet havde støttet den slagne under Hjemturen og hjulpet hende af hendes Klæder, hvorpaa hun var gaaet tilbage til hendes Fader i Røn, „hvor de med hannem havde Dug og Disk tilsammen". Hun ved, at Margrethe ikke mere „er saa stærk som Vidnet og andre kjønne Koner, siden hun fik Huggene", skjønt hun forhen var langt stærkere. Dog maatte hun indrømme overfor Kjerulf, at hun af og til har set Margrethe, siden hun blev slagen, gaa til Havet og der sætte Madding paa Fiskekrogen, gjøre Fisk rene og undertiden bære hjem i Kubben paa sin Ryg saa meget, som de kunde spise én Gang.

Maren Pedersdatters Vidnesbyrd er heller ikke synderligt forskjelligt fra de foregaaende Kvinders. Men det saa Vidnet, at da N. P. nærmede sig Havet, klappede han „paa sin Rumpe med sin Haand og svingede med sin Kjæp over sit Hoved; da han rejste sig, og da han sad paa fire, som sagt er, vendte han sin Rumpe ad dennem, som sad i Nordvest fra hannem, men om han gjorde det

af Forsæt imod dennem, kan Vidnet ikke sige", for han sagde endnu ingen Ting; først da han gik forbi Kvinderne og ned til sin Baad, sagde han: „Terr!"

Den 73aarige Karen Christensdatter, Niels Povlsens Svigermoder, vidner noget nær i Overensstemmelse med de øvrige, hvad Slagsmaalet angaar. Desuden beretter hun, at for halvandet Aar siden havde N. P. ogsaa slaaet hende engang i Drukkenskab, og som han da gik fra hende, kom han til hende igjen og bad hende, om hun vilde komme til hans Hus, thi han kunde ingen faa, som var bedre til at made hans Fiskekroge. Og da Vidnet igjen kom i hans Hus, havde han sagt: „Til I give mig det til jeg haver brudt Eder imod, vil jeg aldrig røre Eder mere, men I skal gaa ude og inde ved det, jeg har, og passe paa mine 3 smaa Børn", — som hun og til denne Dag har gjort. — Hun ved ikke, hvad der var ham og Naboerne imellem og benægter paa det kraftigste, at hun nogensinde skal have ladet sig forlyde med, at „hun takkede Gud, N. P. døde førend han kom i Bøddelens Haand".

Det sidste Vidne imod N. P. har intet nyt at tilføje, hvorpaa Foss endnu engang opfordrer Kommissionen til at tage de fremførte Vidner i Ed, men Kjerulf protesterer stærkere end nogensinde, saa meget mere som samme Vidner tidligere af Hr. Mollerup „skal være bragte under et ulovligt Forhør, som han, siden denne Sag opkom, har villet betjene sig af for Hans Majt. og derved søgt paa den døde i sin Grav at lægge den Beskæmmelse, som han aldrig var i Live saggivet for eller nu med upartiske kan godtgjøres til hans Paagribelses Aarsag".

Vist er det, at Mollerup for at forgribe Begivenhedernes Gang havde fartet rundt ude i Røn med sin Birkedommer, Morten Christensen, og optaget Forhør over en lav Sko, bl. a. over N. P.s Svigermoder ovennævnte Karen Christensdatter. Paa Kommissionens Spørgsmaal: om de har aflagt Ed for Mollerup ved disse Forhør, svarer Vidnerne: Ja, og nu resolvererer Kommissionen, at da de alt har aflagt Ed éngang, kan det ikke nu tilstedes dem at gjøre det.

Saa fremlagde Foss en Beskikkelse af 8. Juni 1723 fra Assessor Mollerup til Jens Christensen Bøddicher, Degn i Vestervig, der havde været syg og sengeliggende under det forrige Møde, saa han ikke personlig

havde kunnet aflægge sit Vidnesbyrd i Retten, hvorfor Mollerup havde stillet ham elleve Spørgsmaal angaaende N. P. og bedt ham besvare dem skriftlig ét for ét. Denne Skrivelse ønskede Foss oplæst for Kommissionen tilligemed Degnens Svar. Jens Degn var for Øjeblikket — d. 8. Juli — saa rask, at han havde givet Møde for „at bestaa" denne sin skriftlige Redegjørelse.

Mollerup havde spurgt: 1) om N. P. det sidste Aar ikke gjærne drak sig fuld og var da ufredsommelig, fortrædelig og voldsom? 2) Om Præsten ikke havde haft megen Fortræd af ham og gjort sig stor Umage fra Prædikestolen for at formane og straffe ham og faa ham til at leve et skikkeligt Levnet, uden at det altsammen havde baaret nogen Frugt. 3) Om ikke baade Præsten og andre havde anmodet Mollerup om at straffe N. P. med Fængsel, saa Naboerne kunde faa Fred og Ro?

Paa disse tre første Spørgsmaal svarede Degnen, at han var vel vidende om, at N. P. det sidste Aar, han levede. „var forfalden til nogen dessolut Levnet", og Præsten Goische havde baade nu og da ønsket, at N. P. maatte blive „sat paa Vand og Brød at spægis til Bedring, naar Lejlighed gaves".

4) Havde Præsten ikke vist ham fra Skriftestolen uden Afløsning nu engang sidste Aar? — Jo, 1721, d. 24. Søndag efter Trefoldigheden var han bleven vist fra Alterbordet.

5) Var det ikke alle Folks Opfattelse, at det var Kaptajn Grevencop til Villerup, der havde givet Mollerup det usalige Raad at gjøre Brug af den polske Buk? — Det har Degnen ganske vist hørt, dog ikke af Grevencops egen Mund, „men af løs Snak og Spargement".

6) Havde N. P. ikke slaaet Margrethe Jensdatter, „saa hun siden havde ligget ved Sengen" og der var bleven bedt for hende fra Prædikestolen? — Jo, bedt for hende var der blevet — flere Gange.

7) Har han hørt det ringeste om, at N. P. blev trakteret med Hug eller Slag? — Nej.

8) Da han d. 12. April tilligemed Hendrik Bech var inde hos N. P., husker han da, om han laa løs eller havde Bindsler paa? — Ved Gud, han laa løs. — 9) Begjærede han nogensinde at faa en Præst til sig? — Nej, ikke det Degnen hørte. — 10) Har han ellers talt med ham uden

den ene Gang? — Nej, ikke talt med ham, men vel set ham, dog som død og denne Gang kun hans Ansigt. 11) Klaged N. P. over mig eller nogen, da I var hos ham? — Nej, ikke i fjærneste Maade.

Efterat disse Papirer var oplæste, spurgte Kjerulf Jens Degn, om han aldeles ikke havde talt med N. P., da han laa „i de pinlige Baand paa Vestervig", og ikke hørt ham ønske, at der maatte bedes for ham fra Prædikestolen? — Nej, sagde Degnen, mens han laa i Baandene, havde han ikke talt med ham, men kort efter, og da havde N. P. ikke ytret noget Ønske i den Retning. Han havde spurgt ham, „hvordan han behagede dette Logemente?" Han svarede: „Ikkun housomt!" Degnen havde da foreholdt ham „de ham mange Gange givne Paamindelser til Forbedring med Raad og Formaning herefter at lade spørgis Omvendelse, hvortil han svarede ganske sagte og stille: „Ja!" og kunde Vidnet vel se, at N. P. var ikke aldeles frisk. Og bad han Vidnet, idet han udstrakte hans egne (ene?) Ben, at han vilde løse hans haarde Baand, hvortil Vidnet ved Begjæring formaaede hosværende Mads Ladekarl, som var mere kyndig derom, at han løste det." Derpaa gik Degnen i Kirke og saa nu ikke N. P. før næste Morgen Kl. 10. Da kom nemlig Ridefogden Chr. Pedersen ind til ham og sagde: „Broder, jeg tror, at N. P. vil himle!" — „Da for Guds Skyld, forsøm ikke hans Saligheds Sag". — „Ja, men Præsten ligger syg". — „Da er der nok saa mange Heste og Vogne i Vestervig, der i Hast kan faare til Helligsø efter Hr. Jens". — „Vilde han bie ham saalænge! Vil du ikke være saa god at gaa ind med og se til, hvordan du ynder ham?" — „Jo, gjærne". — Men da Degnen kom ind i „Kamret ved Porten", saa han alt N. P. ligge død i Sengen.

Havde ingen sagt, at det var sært, Assessor Mollerup vilde lade en Mand ligge i Baand saa haarde, at de kunde forvolde Døden? — Nej, det havde Degnen ikke hørt, for saasnart han havde set Liget, var han øjeblikkelig gaaet hjem.

Han oplyste, at N. P.s Grav havde staaet aaben fra d. 17.—23. April, og mens den endnu var aaben d. 24. ved Solnedgang, var den lukket til næste Dags Morgen, da han kom „for at ringe Morgenringning".

Vidste Vidnet N. P. skyldig i Mishandling af nogen,

og havde han hørt ham klage over Ass. Mollerup og sige, „at han ikke skulde slippe, førend han kom for Kongens Fod? — Nej, sligt havde Jens Degn aldrig hørt, men havde derimod „altid set ham for en skikkelig Mand; dog det sidste Aar slog sig noget til dessolut Levnet". — Vidste Degnen, om der om Søndagen efter d. 11. April 1722 var bleven bedt for den Kvinde i Røn, som han skulde have slaaet? — Nej, Søndag d. 12. April var der ikke bleven bedt for Margrethe Jensdatter, hverken før eller efter Prædiken, men de næste Helligdage og Prædikendage. Og da „N. P. døde om Mandagen, blev der continueret med Bøn for hende af Prædikestolen en Tid lang, og om Vidnet mindes ret, da næsten indtil St. Hansdag Midtsommer, hun tilligemed sin Mand var til Herrens Bord udi Agger Kirke". — Troede Vidnet, at hendes Svaghed kom af de Slag, som N. P. skal have givet hende? — Det kunde Degnen ikke vide, „saasom han ej er en Hjertekigere, men Gud alene, som alting er bevidst. Om det skal have været af de Hug, der siges, N. P. skal have givet hende, eller formedelst anden Svaghed eller formedelst Guds Ords Forsømmelse, det vidste han ikke; og ellers formedelst Vejenes Længde kommer Røn Bys Beboere ikkun sjælden til Kirke". — Hørte han ikke, om N. P. „gav Suk af sig", da han laa i Arrest i noget Halm paa Stengulvet? — Vidnet kan ikke tale saa meget om Suk, „men han klagede sig mange Gange med de Ord: ak, ak, ak!"

Paa disse Bekjendelser aflagde Degnen sin Ed, hvorefter han gav Plads for Søren Svens fra Vesteragger. Han var vel vidende om, at N. P. de sidste Aaringer var ret hengiven til Drik, thi var han i Agger, kom han gjærne ind hos Vidnet og var da ikke sjælden drukken. Ogsaa naar „de kom til Marken i Aalborg, druch han sig gjærne druchen og stillede sig meget uskikkelig hen og hjem" med sine Naboer og Laugsmænd der i Byen. — Vidnet havde betjent Degneembedet den Dag, N. P. var bleven vist bort fra Alterbordet, og havde set Præsten vise ham ned.

Kjerulf spurgte, om Vidnet havde set N. P. mishandle nogen? — Nej, aldrig, men „i hans Drukkenskab havde han uskikkelige Ord. Dog tilforn, førend det sidste Aar, paa en Maanedstid til eller *fra at regne*, har N. P. altid

levet som en skikkelig Mand", og Vidnet ved ikke, „hvorfore han blev vist fra Skriftestolen", men den Dag, det skete, gik Sognepræsten, „efterat de andre var afskriftede, ud i Altergulvet og kaldte N. P. op til sig og sagde: „Hvor kommer det sig, Niels Povlsen, men jeg finder Eder i den Tilstand nu? I har vaaren skikkelig tilforn." — Da svarede N. P.: „Hvad haver jeg gjort?" — Præsten svarede: „Jeg hører, I lever uskikkelig med Eders Naboer og tilmed: dømmer hos Eder selv, om jeg med en god Samvittighed kan tage Eder til Skrifte i Dag". — Anden Aarsag til Nægtelsen kjendte Vidnet ikke. Til Slutning fortalte han, at han undertiden havde hørt N. P. klage over, at Mollerup havde taget Jord fra ham og lagt til hans Naboer „for at gjøre dem alle lige i Røn By". — Derpaa aflagde Vidnet sin Ed med oprakte Fingre.

Det næste Vidne var Villads Nielsen fra Randrup. Han havde været med til at trække N. P.s Lig af Klæderne og iføre ham en ren Skjorte, under hvilken Beskjæftigelse han havde set „Niels Povlsens bahre Krop fra hans Hoved til hans Rumpe . . . og de rejste Overdelen af hans Krop op og satte ham paa Rumpen", men befandt ingen „Saarmaal" paa ham, hverken paa Ryg eller Bryst. Dog saa han ikke saa nøje efter, for han var ikke krævet til Synsmand. De havde taget hans Lig ud af Sengen og lagt ham paa et Bord, og da saa de hans Arme var „blodspændte" nedenfor Albuleddet; det samme var begge hans Ben til midt paa Læggene; ogsaa Laarene bar Mærke af Overlast. — Han var en af dem, der paa Ridefogdens Befaling havde løftet N. P. fra Halmen og hen i en Seng. Da de tog ham op, havde Ridefogden sagt til ham: „Nu skal du komme op i en Seng og faa varm Øl". — Da sagde N. P.: „Jeg ved ikke, om jeg kan komme saa langt". — Man spurgte Vidnet, om han havde hørt ham klage sig. — Nej, kun et enkelt: „Aha!" havde han hørt af ham; ellers klagede han sig ikke. — Der var vel hengaaet et Par Timer, fra de tog ham og bar ham tværs over Gaarden til han udaandede. Saasnart Vidnet havde baaret N. P. hen i Sengen, var han gaaet tilbage til sin Tærskning i Loen. Klokken var vel mellem 9—10, da N. P. døde, dog kunde han ikke „sige det til Visse".

Saa fremstillede Mollerups Fuldmægtig de fire Syns-

mænd: Svend Andersen, Peder Jensen, Niels Pedersen og Niels Jensen.

Onsdagen efter N. P.s Død var der kommet Bud til Peder Jensen fra Ridefogden Chr. Pedersen, at han skulde komme ned paa Vestervig, thi Ridefogden vilde tale med ham. Da han kom ind, havde denne sagt til ham, „han skulde gaa hen og røge en Pibe Tobak, han havde Bud efter nogle flere Mænd, som skulde se, hvorledes N. P. blev klædt og lagt i Kiste". Da de andre 3 ogsaa var komne tilstede, havde Ridefogden ført dem i det saakaldte lange Kammer, hvor N. P. laa paa et Bord. Ridefogden tog Lagnet af den afdøde og løste hans Skjorte for højre Haand. De saa, hans Hænder „var noget opsvulmet eller reisnet, mens ellers saa de hvide ud"; ogsaa hans Bryst var ret hvidt; men fra hans Knæ og nedad saas en rød Streg, „om de ret erindrede under det højre Knæ i hans Hambuchter"; og hans Ben var noget resne. Ovenfor Knæerne eller andre Steder paa Kroppen end de anførte, saa de ham ikke, hverken paa Ryg, Mave eller Laar, heller var det bleven forlangt af Fogden eller nogen anden, at de skulde efterse disse Legemsdele. „Saa tog de fire Mænd ham fra Bordet og lagde ham i Kisten; mere vidste de ikke, og mere tilstaar de ikke". — Derpaa tilbød de deres Ed, som Kommissionen dog ikke vil modtage, da de allerede havde aflagt Ed under det af Assessor Mollerup arrangerede Forhør.

Dernæst fremlagde Foss en Attest af 8. Jan. 1723 fra „salig afgangne" Marie Kampmann, „Fadebordspige" paa Vestervig. Attesten er ifølge Foss præsenteret for Nykjøbing Ret 11. Jan. s. A., men blev ikke modtaget, da Vidnet ikke havde været stævnet. Kjerulf oplyser derimod, at bemeldte „Mademoiselle" i levende Live var stævnet hele to Gange til at møde paa Sønder- og Nør-Herreds Ting, „og da er hun holdt tilbage!" Hvad skal man da nu med hendes Attest, der „ikke fører nogen Bekræftelse Loven".

Dokumentet beretter, at hun meromtalte Lørdag havde set N. P. komme gaaende op i Vestervig Klostergaard; „siden saa jeg ham staa uden Gaards Døren hos Kaptajn Grevencop, Assessor Mollerup og andre. — Og jeg stod ude i Kjødchendøren, saa hentede Assessor uldne Kluder, (som) blev svøbt om N. P.s Haandledder, saa blev de

sammenbundne; saa befalede Assessor, han skulde gaa i Malkammeret og mange andre fulgte hannem med Kaptejnen og Assessor, og som Gulvet var lagt af hollandske Fliiser, syntes Assessor, det var baade for koldt og for hart at ligge paa; thi befalede han at hente i Laden en Del ren Halm at ligge paa, som og skete, dog Kaptejnen sagde, det gjordes ikke fornøden; blev og hentet Lys at se ved; saa blev N. P. befalet at sætte sig paa Halmen, som Kaptejn Grevencop og Assessor selv stod tæt hos, og Assessor befalede Søren Ladefoged og Mads Ladekarl at buckbinde N. P. efter Kaptejnens Raad og Tilsigelse, som de og gjorde, nemlig trækkede de sammenbundne Hænder udenover og nedenfor hans Knæ og satte saa et Stykke trind Træ som Ende af en Baadstage imellem Armene og Laarene efter Kaptejnens Anvisning, hvordan det skulde gjøres. Saa befalede Assessor at hente Dækkener, som blev lagt over ham for Kuld, saa gik vi alle derfra, og Kaptejnen gik saa til sin Hest og red hjem". — Om Søndag Formiddag før Prædiken, siger hun videre, „blev han (N. P.) gjort løs, men blev liggende i Kammeret". Hun og Niels Dyr „bar ham" Mad og Øl; han drak strax af Øllet, men hun saa ikke, „om han aad noget". Samme Dags Aften bragte Søren Ladefoged ham „Mælk og Brød saa og en Dyne at ligge over ham".

Om Mandagen, da Mollerup var rejst til Viborg, „bad Ridefogden mig at rede en Seng i Gjæstekammeret; imidlertid gik han og Ladefogden hen og hentede N. P., som saa blev lagt i Sengen og fik han saa varm Øl at drikke. — Da spurgte jeg, hvordan han laa? Da svarede han, (han) laa saa meget vel. Nogen Tid derefter begjærede han noget varm Suppe, og mens det blev tillavet, sagde Folkene, han havde kast sig paa Gulvet, men jeg saa ham ikke mere, førend da han vilde dø". — Endnu fortæller hun, at om Fredagen derefter, da han var bleven sat i en aaben Grav, var hans Kone og to af hans Søskendebørn paa Vestervig „og saa ham, før Kisten blev tilslagen; de fulgte ham og til Graven med mig og andre flere, da det ringede for et andet Lig".

Dette Brev er omskrevet paa stemplet Papir, og Pigens egen Fader, Jens Block Kampmann, bevidner, at det er en rigtig Gjengivelse af hans salig Datters Brev, der her forelægges Kommissionen. Der er dog adskilligt, der

tyder paa, at Brevet i høj Grad er skrevet med paaholden Pen. Et sjældent Udtryk som „buckbinde" kunde maaske nok glide en junkerlig Godsejer i Pennen, men vilde vanskelig være at finde i en Fadeburspiges Ordforraad. Og den stærke Understregning af Kaptajnens forbryderske Aktivitet under Udaaden synes langt snarere at pege direkte i Retning af Mollerups ængstede Samvittighed end at have sin Oprindelse i Marie Kampmanns uskyldige Jomfrusjæl. — Assessor Kjerulfs Skepsis overfor dette Papir er da ret forstaaelig.

Efterat denne Skrivelse var oplæst, fremlagde Hr. Foss endnu en Attest fra en Kaptajn Joh. Georg Schmidt, dateret 4. Juni 1723. Her fortælles det, at Kaptajnen var paa Vestervig den Lørdag, de hentede „den Fisker af Røn". „Og som Assessor havde bortlaant sine Fangejærn". udtalte han, at han paa Hr. Grevencops Anbefaling vilde lade N. P. „buckbinde". „Derfor tilspurgte mig, om jeg havde nogen Tid hørt, at nogen ved den Fængselsmaade var kommen til Skade enten ved Liv eller Helbred, hvortil jeg svarede nej, hvilket jeg heller aldrig har hørt; saa rejste jeg strax hjem og havde ej noget dermed at bestille".

Derpaa følger en Attest af 11. Juni 1723 fra en Præsteenke i Vestervig, Madame Rosenstand, salig Peder Goisches Efterladte[1]). Hun attesterer, at hun en enkelt Gang har set N. P. drukken i Præstegaarden, — „saavidt man kunde synes"; desuden ved hun, at hendes Mand, Sognepræsten, engang har sagt til Assessor Mollerup i Kapt. Grevencops Nærværelse, at „Niels Poulsen løb nu gal igjen, han fik at sættis ind noget paa Vand og Brød til Bedring." Men da der ved denne Lejlighed havde været Tale om at binde N. P., havde hendes salig Mand svaret: „Lad det Narrerie fare; han er nu (en) gammel og stympret Mand„. — Det er alt, hvad hun ved.

Dernæst kommer et Indlæg fra Birkefogden Morten Christensen af Vestervig. Han fortæller, at han den 5. og 6. Maj 1722 har holdt Forhør paa Røn tilligemed sin Skriver og fire af Retten udnævnte Mænd angaaende N. P.s uskikkelige Levnet, og Resultatet af disse Forhør har

[1]) Peder Henriksen Goische fødes 1680, bliver Præst i Vestervig 1696 og dør $^{28}/_{9}$ 1722. Hans 2den Kone var Bodil Margrethe Pedersdatter Rosenstand, en Ritmestersdatter fra Aalborg, der fødes 1681 og dør i Hillerslev 1773.

han nedskrevet i hans Herskabs, velædle og velbyrdige Hr. Assessor Mollerups Nærværelse, „og skrevet paa slet Papir (eftersom Tingbogen ikke da var tilstæde)". Mere end han har nedskrevet som Resultatet af bemeldte Forhør, ved han ikke.

Saa følger et nyt Indlæg fra førnævnte Kaptajn Schmidt, der var bleven allarmeret ved den Brug, Assessor Mollerup havde gjort af hans Navn og Attest; han var nu stævnet til at møde i Retten for at svare til samme Attest, men sender i sit Sted Hr. Jens Lyngbye, da han selv, saavel som saa mange andre under denne Proces, ved sin „høje Alderdom, Sygdom og store Svaghed" er forhindret fra at møde og opfylde sin „hørsommelige Pligt". Endnu engang fortæller Kaptajnen os gjennem dette sit Indlæg, at han merbemeldte skæbnesvangre Lørdag efter Paaske var rejst til Vestervig for at tale med Ridefogden sammesteds om nogle Stude, han havde paa Lyngholm. Det var omkring ved 2 om Eftermiddagen, at han naaede Vestervig; han var aldrig saa snart kommen ind i Gaarden, før Mollerup kom ud og førte ham ind i Stuen, hvor ogsaa Kapt. Grevencop sad. Schmidt spurgte nu Mollerup, om hans Ridefoged var hjemme? „Nej, han var ude i Agger". Senere spurgte saa Mollerup uforbeholdent, „hvad man skulde gjøre ved saadan én, som altid gik med en stor Kniv og truede sine Naboer med Ulykker og Mord og Brand?" Derpaa svarede jeg: „Har Hr. Assessor ikke Træhest i sin Gaard? Thi i Holstein bruger Proprietarierne Træhest og Jærn samt Fangehul, hvormed de straffer saadanne urolige Mennesker for at bringe dem i Lydighed". Mollerup svarede, at hans egne Jærn havde han laant ud for Øjeblikket, men Grevencop havde raadet ham til „at buckbinde saadan én"; hvorpaa jeg gav til Svar, at jeg vel engang i Odense i Fyn havde set én, som var bukspændt for Tyveri, men var dog ikke længere i den end som en halv Time, eftersom han da gik til Bekjendelse".

„Imidlertid denne Tale faldt saaledes imellem os, gik Hr. Captain Grevencop frem og tilbage over Stueguolvet og røgte en Pib Tobach; om nu Captainen gav nogen synderlig Agt (paa) vores Tale eller ej, kan jeg ikke vide, efter han svared intet dertil; saa tog jeg strax Afskeden derfra og rejste hjem; da var Klokken 3, og siden den Tid har jeg ikke hørt videre til den affaires, førend nu

her forleden Fredags den 4de Juni, da Hr. Assessor Mollerup, hans Frue og Datter samt Præsten i Vestervig [1]) uformodentlig kom til mig her paa min Gaard; efter en Times Forløb rejste Fruen, hendes Datter og Præsten til Hvidbjerg, men Assessor Mollerup blev tilbage og lidet derefter fremkom med en Forskrift skreven med hans egen Haand og derhos et Støch stemplet Papir med Begjæring, jeg efter samme Concept vilde give hannem min Attest, da jeg begjærte, han vilde lade mig beholde begge Dele til om anden Dagen, at jeg imidlertid mig derpaa kunde betænke, hvilket mig blev nægtet; endelig omsider lod jeg min Kieriste [2]) skrive Attesten, eftersom jeg, Gud bedre mig, desværre ikke selv enten kan se at skrive, mindre som en tysk Mand kan læse eller moxen forstaa det danske Sprog videre, end hvad andre mig deraf kan forklare; havde jeg gjærne beholdt den Forskrift, Hr. Assessor bragte med sig, men maatte ey blive den nydendis, men lade mig nøje med en Copie af Attesten, som min Kiereste ogsaa udskrev, og Hr. Assessor tog sin Concept med sig, ved hvilken min udgivne Attest jeg alleniste har dette at erindre, at nu jeg samme eftertænker og overvejer, synes det ligesom Hr. Assessor Mollerup skulde have tilspurgt mig paa Vestervig Lørdag efter Paaske 1722, om jeg havde nogentid hørt, at nogen ved den Fængselsmaade var kommen til Skade paa Liv eller Helbred, hvilket Spørgsmaal om de Ord jeg aldrig ved mig at erindre blev omtalt den Tid paa Vestervig, førend om Fredagen næst forleden, som var d. 4. Juni, da Hr. Assessor Mollerup her i mit Hus mig først derom tilspurgte, og jeg da svarede hannem derpaa, det som merbemeldte min udgivne Attest i sig selv nærmere udviser og forklarer, og naar de høje Herrer Commissarier alleniste ville behage denne Part i gunstig Observation at tage, vedstaar jeg alt det øvrige, Attesten om formelder, efter endeel hans Beretning. I øvrigt forbliver med al optænkelig Respect etc."

Denne Tilsnigelse gik altsaa ikke for Mollerup. Mere Held synes han at have haft med et Par andre Dokumenter, som han ligeledes lod fremlægge i Retten, og som

[1]) Anders Winding (f. 1691 † 1768), der 1723 gifter sig med Mollerups 15aarige Datter Margrethe Christine (f. 1708 † 1762)

[2]) Kapt. Schmidt til Lyngholm var gift med Anne Kathrine Kaas. Deres Datter Ricke Schmidt giftede sig med Oberstløjtnant Hans Elias von der Weide der siden fik Fru Edel Pors. Han ejede Gaarden endnu 1750.

unægtelig sætter Niels Povlsen i et noget uheldigt Lys. Det ene Papir hidrører fra Jens Pedersen Stausholm, Godsforvalter paa Ryssensten [1]), hvem Niels Povlsen har voldt en Del Fortræd og Ulejlighed; han beretter, at N. P. nogle Dage i Decbr. 1721 er kommen til ham „paa en sær forvirret Maade med Begjæring, jeg skulde skrive hannem Stævninger imod hans Herskab, som han efter sine galne Capricer vilde rejse Proces imod", ligesom han skulde skaffe ham „Sognevinde" fra Harboøre, „som lidet erkjender af hannem, uden hvad Raseri og Galskab angaar; da efterdi jeg erfarede af hans Forhold, at han var ikke aldeles rigtig i Hovedet eller kunde anses for et Menneske, der havde sin fulde Fornuft, haver jeg vel 2 eller 3 Gange sagt hannem, det aldrig er eller bliver min Vaane at melere mig i nogen fremmet Sager", men det bedste Raad, han kunde give ham, var det, snarest mulig at „komme sig til Lejlighed og til Rette og Forlig med sit Herskab og erhverve sig dets Venskab igjen. Dette er nu standen hen til i Aftes, (da) kommer han igjen og klager paa en Knægt fra Langøre, som han havde været i Krakiil med, og i samme Allarm var hans nye Kjæp med Sølvknappen paa bleven sønderbrudt". Han havde da maattet følge med ham til Langøre, men da han kom derud, „fornam jeg af samtlige Folkene, at han havde huseret stærkt baade med Trusels Ord, som jeg dog ej vil melde, saavel (som) med blotte Kniv, saa jeg fornemmer, han haver overvældet dem, og havde jeg ej været med ham, havde han kommet ilde an med dem paany; jeg formanede ham alvorligt til at skynde sig hjem til sit eget Sogn og blive herfra herefter, og bad Folkene om, at de ei maatte gjøre ham noget ondt paa sin Hjemrejse. Han lovede vel, han ej skulde gjøre saadanne Aprillaab mere her til Sognet; vilde han holde det, var det at ønske for mig, som nok havde andre Forretninger at tænke (paa) end som slig Fantasie." Til Slutning beder han indtrængende Mollerup, at han vil drage Omsorg for, at de kan være N. P.s „Overløb foruden, og at han maatte vorde tilholden at forblive inden sine egne Grænser, thi vi forlanger ej hans Fællesskab, som er heller ingen forstandig Menneske raadelig eller gavnlig". — Det andet Dokument, som Molle-

[1]) Se S. R. II, 59, 66 f

rup anvendte som et Vaaben mod den afdøde, var et Brev fra N. P.s Svoger, Ib Christensen, Skarum, af 1. April 1722. Det lyder saaledes:

„Svoger Niels Poulsen:

Jeg har spurgt, du har taget saa meget gal afsted ikke i én, men i saa mange Maader, som jeg blues ved at udsige, hvorfor jeg efter denne Dag ej med dig vil have noget at bestille, tilmed forlanger jeg ikke din Fjerding Torsk, men sender dem tilbage igjen, saa du kan overlade dem til hvem, du lyster. Er du paa galne Veje, — jeg vil ønske, at du maa omvendis til den rette Vej; det er høj Tid. Adieu!

Ib Christensen.

Opskriften:

Leveris til min Svoger Niels Poulsen, boendis paa Thyboe Røn. Ombedis Peder Mickelsen han vilde tage den Fjerding Torsk med sig tilbage".

Saa følger Resultaterne af de Forhør, som Birkefogden Morten Christensen i 1722 havde ladet foretage over samtlige Rønboere paa den Thisted Amtmands, Hr. Birchenbusch's udtrykkelige Bud og Befaling. Og det kan ingenlunde nægtes, at hvis alt det, der her anbringes imod Niels Povlsen, tør staa til troende, har Beboerne i Røn haft god Grund til at ønske ham uskadeliggjort.

Blandt de Vidner, der optræder her mod den afdøde, er ogsaa hans Svigermoder Karen Christensdatter, der overfor Birkefogden har givet en noget anden Skildring af N. P., end den hun senere gav overfor Kommissionen: Han har flere Gange „opsøgt og slaaet hende snart her, snart der, saa hun ikke vilde være kommen fra det med Livet, hvis andre ikke havde hjulpet hende løs fra ham . . . dog hun havde slet intet med ham at bestille, allenist han vilde altid have én at slaa paa, hvem han turde over". Mangfoldige Gange har han ogsaa slaaet sin Kone og „søgt hende baade med Kniv og Øxe og jaget hende ud i Byen, saa hun maatte sidde i deres Kiørhus og Udhuse Natten over. Nu fornylig gjorde hun Barsel, og fjerde Nat

efter drev han hende ud af hendes Seng med Barnet i Armen, at hun skulde tænde ham et Lys, og naar hun havde tændt det og kom i Seng igjen, saa spyttede han og blæste det ud trende Gange, og hun maatte op og tænde det igjen; dog han havde intet at bruge det til". Ligeledes: hun havde brygget en Tønde Øl til sit Barsel, „saa hende til Fortræd tog han Tappen af Tønden, kastet den i Sengen og lod Øllet løbe paa Jorden, hvilket hans Kone selver tilstod og bejaede". Naar han havde en Rus, slog han alt itu, „saa hun takkede Gud, saavel som alle Naboerne, at de var skilt ved ham, før han gjorde mere Ulykker og skulde komme i Bøddelens Haand".

Saa er Hustruen Appollone Ibsdatter blidere imod ham; hun fortæller om hendes Mands Arrestation, at han kom lige fra Havet og havde været inde hos hende og faaet et Stykke Kjød og Brød, som han stod med i Haanden, da Niels Dyr traadte ind ad Døren og bad ham følge med til Vestervig; som han gik og stod, fulgte han med uden Modstand; og hun saa ikke Manden mere før den Dag, han sattes i Vestervig Kirkegaard. Først Dagen efter, at hans Død var indtraadt, modtog hun nogen Meddelelse derom; heller om hans Begravelse vilde hun have faaet noget at vide, om ikke hun havde frittet hos andre. Man havde bebrejdet hende, at hun ikke havde meldt hans Død til Amtmanden, hun undskylder sig med, at hun har tre smaa Børn, hun ikke kan forlade, heller viste hun noget om, at det var hendes Pligt at melde det. Derpaa siger hun, at hvis hendes Mand blot var død hjemme og havde faaet skriftet sine Synder, før han døde, „saa kunde hans Død ikke have været hende saa fortrydelig, som den nu er, og havde nok ønsket, han havde levet med hende, om det havde vaaren Guds Villie, thi den første Fader holder hun altid for den bedste", om end hendes nuværende Mand er baade flittig og god nok, „og hvad han har og kan fortjene sætter han paa dem tilhaabe med en god Villie". — Alt i alt har hun ikke et ondt Ord at sige mod hendes tidligere Ægtefælle.

Dog noget balstyrigt og utøjlet synes der unægteligt at have været ved Niels Povlsen. Saaledes vidner Mads Povlsen ved den Lod og Part, han skal have i Himmerige, at N. P. var kommet ind i Vidnets Hus og havde undsagt ham, at inden Pintse Dag skulde han slaa ham

ihjæl; det var „to Dage før han gjorde hans sidste Ulykke". Han var desuden kommen ned til Fjorden, hvor alle Bymændene drog Feed, „med to Knive og sagt, han vilde myrde to Laugsmænd, som de gik mellem Bymændene, og brænde Byen af over dem alle". Han havde sagt til Maren Pedersdatter, der havde været inde i hans Hus Dagen før Juleaften, at hun skulde hilse Konerne i Byen, at de godt kunde gjøre deres Mænds Kister og Liglagener istand med det samme, „for han vilde myrde dem alle, inden de kom fra Havet. Hvad hans Kone ogsaa for os var gestændig". — Ingen turde komme paa Havet med ham, før de havde taget Knivene fra ham. Han havde engang rendt bag efter Peder Mikkelsen og raabt: „han skulde skjære ham, saa ingen Doktor kunde læge ham". Men da denne havde et Stykke Træ i Haanden at værge sig med, kunde han ikke komme til ham". — Rønboerne anmoder derfor deres Husbond Mollerup om at fordrive Niels Povlsen slet af Byen eller sætte ham fast, da de ellers nødes til at gaa fra Røn til Harboøre Sogn, „saasom ingen vidste Livsfrist for hannem, hvilket de ved deres Sjæls Ed tilstod".

Saa beretted Chr. Madsens Enke og hendes Søn, at N. P. en Nat var kommen til deres Hus og vilde ind, men de turde ikke aabne for ham, da tog han en stor Sten i begge Hænder, hugged denne flere Gange mod Døren, saa baade denne og „Dørhængerne" sprang, „hvad der blev Rettens Folk forevist". — „Og var samtlige Bymænd nu glade og takkede Gud, at de nu var af med ham, endog de tilstod, at han var en velforstandig Mand, naar han var ædru, og saa dygtig i hans Fiskerie som nogen af Bymændene. endog han var en svag Mand af Helbred, siden han for 19 Aar siden blev knust ved Havet af et Vrag, og de næste 3 Aar derefter laa under Badskjærs Haand i Lemvig, siden gik han ved en Kjæp og var lam hans Livstid". — Det er næsten utroligt, at denne Krøbling har kunnet gjøre samtlige Rønboerne det saa broget, at de truede med at forlade Gaardene for hans Skyld; hvor er det muligt, at denne Stodder har kunnet gjøre hele Egnen i den Grad usikker, at Beboerne en hel Vinter saa sig nødsagede til at stænge Husene „tidlig om Aftenen og en Del af Dagen med, og turde ikke lukke nogen ind, før de fik at vide, at det ikke var Niels Povl-

sen"! Men alle Vidnerne beretter det; ogsaa i Villads Jensens Hus er han trængt ind „med Trusel og Skjælden og Undsigelse samt Vinduers Udslagelse og mere forøvet Ustyr"; af den Grund blev han d. 13. Okt. 1721 stævnet i Retten, og 24. Decb. samme Aar dømtes han til at betale Villads Jensen 2 Rdl. i Skadeserstatning foruden 3 Gange 40 Lod Sølv til det offentlige. Dommen blev dog denne Gang ikke fuldbyrdet, endikke da Mollerup modtog Efterretninger om hans Udskejelser paa Harboøre. Mollerup saa gjennem Fingre med ham, „thi han elskede Niels Povlsen, saasom han var en god Fisker". Men da saa de to Mænd kom til Vestervig og jamrede over Konen, der var bleven pryglet fordærvet, bekvemmede Mollerup sig endelig til at lade ham hente — „med Heste og Vogn, som han mange Aar havde været Krøbbel". Oppe paa Gaarden havde imidlertid Grevencop raadet ham til at forsøge den ny Methode med Bukken, „for at N. P. ikke skulde løbe væk"; om saa han laa 24 Timer i den, skulde det ingen Skade gjøre. havde Kaptajnen sagt; og han var bleven hos Mollerup til mørk Aften for at lære ham at sætte N. P. paa Bukken, naar Vognen kom med ham. En hel Dag ventede han for at faa Lejlighed til at gjøre det kostelige Experiment med dette nye Torturredskab. N. P. kom og blev bunden, Døren laastes, og Mollerup stak Nøglen i Lommen; men næste Morgen afleverede han den til Søren Ladefoged og gav ham Lov lil at løsne N. P. Senere om Søndagen før Prædiken kom Kapellanen Hendrik Boddum og Jens Degn ind til ham „for at formane ham til et bedre Levnet", hvorpaa Døren igjen aflaastes. Søndag Aften bragte man ham lidt Mad, og Mandag Morgen hjalp Ridefogden ham ind i en Seng. Han havde ladet Sengen varme, da N. P. var meget kold om Fødderne, og det gjorde han „i de Tanker at ville saavidt restituere ham at kunne noget snart faa ham hjem til sin Kone". Men da Ridefogden nogen Tid efter vilde se, „hvorledes det med ham tilstod af Medynk over ham, da var han kommen af Sengen og laa paa Gulvet paa en Dyne, og da vi spurgte ham, hvorledes han var kommen der at ligge, sagde han, han vilde ladet sit Vand, som og var tilstufne paa Gulvet, men som han det ikke selv var mægtig at komme i Seng igjen, hjalp vi hannem derudi". Kort efter døde han. „Og blev han skikkelig nedlagt (i Kisten) baade i ren Skjorte og Lagen,

Pude og Halsklud, Hue og Svededug, saa han blev saa skikkelig klæd, som nogen gemeen Mand kunde forlange". — Birkefogdens Protokol gjør saaledes alt, hvad den formaar, for at bibringe Folk den Anskuelse, at Mollerup og hele hans Husstand har baaret Niels Povlsen paa Hænderne, endog Søren Ladefoged, der havde spændt Krøblingen sammen, vidner med oprakte Fingre, at han havde været „det lemfældigst nogen kunde være i en saadan Sag."

Det eneste sorte Faar i al den hvide Flok, der lige fra Husbonden ned til Fadeburspigen er opfyldt af dette ene at bringe den forvilledede Niels Povlsen tilbage til „et bedre Levnet", er Kaptajn Grevencop. Ham er det, der ifølge Mollerups dyre Forsikringer er Skyld i den hele Jammer, da han var den Mefisto, der bevægede den for N. P.s Vel saa ømt interessede Assessor Mollerup til som sidste Omvendelsesmiddel at prøve det djævelske Instrument paa N. P. Det undrer da én en Smule, at ikke denne Herre kaldes i Forhør for at give Forklaring i Sagen. Grunden til dette Forhold røbes dog i selve Forhørsprotokollen, hvor det hedder, at da „Kaptejn Grevencop med sine Folk fik hastig Ordre om Søndag Aften at antræde Rejsen Mandag Formiddag til Viborg, hvor Kongen vilde mønstre, saa kunde vi ikke faa ham i Tale".

Den 17. August 1823 afholder Kommissionen sit næste Møde, denne Gang paany i Viborg. Mens Anklagen mod Mollerup hidtil udelukkende har drejet sig om hans umenneskelige Behandling af Niels Povlsen, opdukker der ved dette Møde pludselig fem nye Anklagerpunkter, der alle ubarmhjærtigt peger paa den i Forvejen skyldbetyngede Herremand. Et nyt Kongebrev til Kammerassessor Kjerulf af 16. Juli 1723 forlanger skaanselløs Undersøgelse og i Tilfælde af Skyld en exemplarisk Afstraffelse. Først og fremmest Lys i Sagen! og vil Mollerup ikke svare uden forudgaaende Stævnemaal, da maa Kjerulf henflytte Kommissionen til Lemvig eller et hvilketsomhelst andet Sted, der synes ham bekvemt for Vidnernes Afhørelse — alt sammen paa Mollerups Regning.

De fem nye Anklagepunkter har følgende Indhold: 1) „For ongefær 2 à 3 Aar siden" kom to Aggerbokvinder, der gjorde „Dagsgjærning" paa Vestervig, ind i Gaardens „Kjødhus" eller Bryggers, hvor de fandt noget Honning, som de aad; herover blev Assessor Mollerup saa fortørnet,

at han ved Søren Ladefoged — den samme der ogsaa havde tjent ham som Bøddel mod Niels Povlsen — „lod bemeldte Kvinder miserabelt prygle, saa den ene, nemlig lille Josefs Datter paa Røn, 2—3 Dage derefter skal være død[1]). Den anden lever endnu. Herom haves (som) Vidner 2—3 Soldater".

2) „En Aggerbokvinde, som redte fremmelig til Barsel, skal af bemeldte Assessor selv være slaget med en Kjæp eller Tyrepisk tværs over Magen, saa hun, saa snart hun kom hjem, skal have født et dødt Foster. Herom ligeledes Vidner, og er Konen levendis".

3) har han ladet Peder Skippers Kone sætte i Halsjærnet vesten for Vestervig Kirke, „fordi hun skjændtes noget med Peder Dyr, hans Søstersøn, ved Fisker-Huuset".

4) Da „en Studiosus" under sin Prædiken i Vestervig Kirke oplæste en kongelig Forordning, skal bemeldte Assessor Mollerup havde talt højt i Kirken og sagt disse Ord: „Læs hvad os vedkommer deraf, og lad det andet Sladder udelukkes!" Desuden havde han under Gudstjenesten med høj Røst udskjældt en Kvinde og ligeledes under Prædikenen pryglet sin egen Dreng etc. Men som det er over et Aar siden, Mollerup talte til Studenteren i Kirken, vil det observeris, at der bliver Tilladelse til at vidne derom, som ellers er mod Loven".

5) „Delt mellem Bønderne i Agger Klittag, som de aarlig slaar efter hans Tilladelse, og har Agger Sogn saadan Eng og lidt Agermark, at Mollerup derpaa aarlig kan græsse hans Øxen, og Agger Sogn har Hø til deres Kreaturer, som er tvært imod Mollerups førte Vidne, og Agger Sogn maa give ham mere anselig Græspenge aarlig, end nogen tror".

Mollerup, der paastaar, at han ikke tidligere har anet denne kgl. Skrivelses Existens eller vidst af disse Anklagepunkter at sige, udbeder sig Ret til at opsætte sit Svar til næste Dag d 18. Augdst; det indrømmes ham. Efter en Nats Overvejelse svarer han, at da de fleste af de omhandlede Forhold er indtil 20 Aar gamle, og da han selv har 72 Aar paa Bagen og ikke mere er af en saa god Hukommelse, at han saa nøje kan huske, hvad der dengang er passeret, saa indskyder han sig „under Lovens Tilhold og formener, den, som Sag giver, bør at bevise".

[1]) Over denne sidste Passus er der i Protokollen sat en rød Blyantsstreg.

Han protesterer derpaa hæftigt mod Kommissionens Flytning fra Viborg. Bemeldte Kommission, siger han, „bestaar af 8 Herrer, alle i Rangen, foruden Tjenere og min Fuldmægtig"; — skal de nu alle paa hans Bekostning rejse en 16—18—20 Mile, times der ham stor Uret. Thi saa lange Rejser „kan mig snart paa Middel udmatte og ødelægge, hvilket af mine formeenende Uvenner og Efterstræbere siunes højst forlanges". Dog lover han uden Stævnemaal at møde hvorsomhelst og svare de Herrer til alt. — Da Kjerulf ikke vil have Ord for at handle partisk, indskyder han Sagen til Kommissionens Afgjørelse, og denne resolverer da, at Kommissionen skal flyttes til Lemvig. Herhen stævnes d. 22. Sept. 1723 Mollerup, „hans Ladefoged Søren", Niels Dyr, Degnen i Vestervig, „Grevencops i Tjeneste værende Folk", en del Soldater fra Agger Sogn, samt alle „Agger Sogns Beboere af Vestervig Tjenere". To Mænd fra Harboøre gik fra d. 9. til 15. Sept. uafladelig rundt fra Hus til Hus og oplæste Stævninger. Da Kommissionens Medlemmer mødtes i Lemvig 22. Sept. 1723, er selve Mollerup den, der først underkastes Forhør. Kjerulf spørger ham da, om han kan nægte, at han jo har slaaet to Kvinder, „alene fordi de skal have slikket af noget Honning?" Mollerup indrømmer, at de blev slagne, den ene lever desuden endnu og kan svare for sig. Det var 1717 ved Allehelgens Tide, om han mindes ret. — Var det ikke ogsaa sandt, at han havde slaaet en frugtsommelig Kvinde, saa hun nedkom med et dødfødt Barn? — Nej; „det var et usandru Angivende, og de maatte det bevise". — Hvorfor har han uden foregaaende Sag eller Lovmaal ladet Skipperens Kone sætte i Halsjærn „til hendis Beskiemmelse, der af hannem som Husbond (burde) have Forsvar?" — Mollerup svarer, at Historien nu er saa gammel, at han ikke mere husker den, men Kvinden kommer jo selv for Kommissionen; lad hende forklare sig. Saa meget vil han dog sige, „at havde hun ikke [illegible]ojlig forskyldt det, saa havde det ikke sket; thi i de sidste 30 Aar, han har været Forvalter og Ejer af Vestervig, har ingen af Tjenerne saaledes bleven straffet, ej heller med Stok eller Blok og ikke saa meget som engang at ride paa Træhesten". — Hvorfor havde han saa ubetænksom sagt „Sladder" om en kgl. Forordning, tilmed i en Kirke, mens Præsten stod paa Stolen? — Mollerup erindrede ikke,

at han havde benyttet sig af dette Udtryk, „men det vidste han, at han ikke havde tænkt, ment eller talt noget imod hans Majestæt eller hans allernaadigste Forordninger". — Kan han da nægte, „at han har talt tydelig i Kirken til den, som har prædiket"? Mollerup kan intet huske desangaaende. — Vil han maaske gaa fra, at han har brugt baade Mund og Stok i Kirken, mens der prædikedes, den første mod en Pige, den sidste mod en Dreng? — Mollerup kan bestandig intet mindes; men saavidt han ved, er de to omspurgte Personer jo her tilstede; hvorfor da ikke spørge dem selv. — Hvorledes har han turdet understaa sig imod Loven at uddele Klittag ved Vesterhavssiden til sine Bønder i Agger Sogn? — Nej, nu maa de undskylde ham! Tværtimod at han skulde have givet Lov til Bortførelse af Klittag, har han mange Gange paa det stærkeste forbudt at røre Klittaget eller deslige, „og aldrig skal befindis, han havde begjæret, taget eller bekommet, for Hviid eller Skillings Værd af nogen derfor, langt mindre ladet det dele i den Mening, det skulde opslaais eller oprykkis, men at de skulde have Opsigt dermed, og sat Klitfogder derover".

„Og som Assessor Kjerulf fornam, at Assessor Mollerup i en Del Posters Besvarelse gør sig ligesom uvidende", saa maatte han begjære de indstævnede Vidner afhørte. Den første, der kaldes for Skranken, er en af Mollerups Bønder, Peder Skipper fra Agger. Er det sandt, spørger Kjerulf, at Mollerup aldrig har delt Klittag ud blandt Aggerboerne, „og de derefter bortført det til deris Nytte"? — Nej, det modsatte er sandt. Vidnet er selv iblandt dem, der har hjembragt Klittag; „nogle har lejet andre til at bortføre det og brugt det af Nød og Trang til at brænde". — Hvem foretog Delingen, og hvad Ord blev der sagt ved den Lejlighed? — Ridefogden delte det, og Mollerups Søn, Jens Laasbye, sad hos, da Fogden sagde: „De maatte opslaa det med Høleer og Segler"; ingen har dog faaet mere end „3 Børner", og Vidnet har givet 1 Mk. om Aaret for sin Part. Den første Deling skete for 4—5 Aar siden, og efter den Tid har Bønderne hvert Aar slaget det og hjemført det til Aggerby, „hvor der er ongefær 30 Beboere". — Er det sandt, at Mollerup aarlig faar 100 Kuller af hver Baad, som farer til Havet — Ja, enten en Fjerding Fisk eller 100 Kuller, som han kalder „Øvrighedsfisk"; de 2 sidste Aar har han endda

faaet 200 Kuller, „men det var hverken for Landgilde eller for Fiskemeeden, de gav det, thi de var syv Mænd om Baaden, som gav dette; saa de ved ikke, hvorfor den Afgift har været; men Husbonden har taget det". — „Om han og de andre Bymænd i Østeragger ikke meeder deris Fiskekroger udi Kongens fri Fiorene (Fjord?) og fisker dermed i Kongens fri Hav?" — Jo, vist saa; og dog giver de Husbond „24 Sk. hver Mand af sin Fiskemeed om Aaret, og dér, som de tager deris Meed, er østen for et Sted, kaldis Fruens Huul og ud i Limfjorden, som de meeder". — Er det ikke en Afgift, som tidligere Ejere ikke tog? — Jo, den er kun 11 Aar gammel. Det var dengang Fiskeriet ved Fiskerhuset „tog Afgang"; da sagde Mollerup, „at han kunde ikke staa ved det at betale af Fiskerhuset", uden at man indrømmede ham denne Sum. — Har der ikke ogsaa hørt Eng til Østeragger, som Mollerup har taget fra dem og siden udlejet til andre? — Okjo! det bedste har dog Havet taget, „især for ungefærd 5 Aar siden en Jule Nat". — Hvad maa han og de andre Bymænd give Mollerup om Aaret? — „4 Mk. og 8 Sk. for 200 Kuller, som skulde være Landgilde (da de dog ikkun i den gamle Frues Tid gav 2 Mk. og 8 Sk.) og 24 Sk. for Fiskebeed af hver Mand om Aaret, og 4 Sk. over en Bro, de gaar over, som er Gangbro". Desuden giver Vidnet ham af sine Kreaturer: 4 Sk. af et Svin og 2 Sk. af en Gris, hvad ogsaa vil fremgaa af hans Quitanz-Bog, og det giver han, „naar han ved Bartholomei Dags Tid kommer hjem med et Svin eller en Gris at opføde". Det har de aldrig givet før „i hans Minde"; men for hans Person har han nu givet det i ungefær 10 Aar. — For at tale om noget andet, ved han saa om Søren Lavs Kone, der døde i Østeragger, forinden blev slaaet ved Fiskerkuset? — Ja, han har hørt, at en Fisker Thøger Larsen skal have slaaet hende „med et Stykke Træ over hendes Læhn"; Konen hed Karen Christensdatter, og det kan vel være 4—5 Aar siden; baade hun og hendes Mand døde af Blodsot, men da Vidnet paa Grund af denne Sygdom ikke turde komme i Huset, ved han ikke noget om hendes sidste Dage. — Havde han hørt noget om, at lille Josefs Datter, Maren, „fik Hug paa Vestervig og derefter døde?" — Ja, Hug fik hun, og det var i Høstdagene; og paa Vor Frues Dag

i Faste kom hun til hans Søster og tjente der til St. Hansdag Aaret efter, og siden tjente hun i Harsyssel, til Kornet var kommet ind, og beretter hans Søster for hannem, hun var saa frisk, hun roede paa Havet i Stæd for en Mand; og det spurgte han hans Søster først om, da han fornam, han nu skulde her til Kommissionen, men hvad hun døde af, det ved han ikke, saasom der er Mile imellem". — Var hans Hustru ikke bleven sat i Halsjærn paa Vestervig og „desuden haardelig slagen"? — Hertil svarede Peder Skipper: „For 15 Aar siden fuldkommen, da blev hans Hustru, Margrethe Pedersdatter, Dagen før Juleaften bojet til Vestervig Fiskerhus for at skulle gjøre et Skyd Huus(?). Dertil hans Hustru svarede, hun havde været sidst i Arbejde og kunde nu ikke gaa igjen, for hun skulde have brygget; imidlertid gik Budfogden ud, og derefter kom Peder Dyr, som er Assessor Mollerups Søstersøn; saa lukte hans Hustru Haspen paa Døren, fordi hun frygtede, han vilde slaa hende; saa tog han et Stykke Træ og slog den midterste Fjæl i Stykker paa Døren, og da han kom ind, slog han hende med en lille Kjæp; saa brød hun den i Stykker for ham og-saa skjændtes de; og havde Vidnets Hustru sagt til Vidnet, at hun skjældte Peder Dyr for en Kjælling Unge, da han slog hende. Dette skete i Vidnets Fraværelse, men da han kom fra Fjorden til sit Hus, da saa Vidnet, hans Hustru og Peder Dyr kom ud af Døren og skjældtes sammen, og gik h a n hen og gjorde det Arbejde, som hans Kone var budet til og ikke tilkom. — Dagen derefter blev Vidnet tilligemed sin Kone kaldt til Vestervig ved en Seddel fra deres Husbond, og da de der kom Dagen før Jul om Formiddagen, bad Assessor Mollerup Anders Larsen, som og var hans Søstersøn, at han skulde give hende 10 dygtige Slag med en Tyrepisk, som han leverede Anders Larsen, og saa slog han hende med Tyrepisken; men hvormange Slag hun fik, talte han ikke, thi han græd og ynkedes derover, og det skete i Assessor Mollerups egen Paasyn og Stue paa Vestervig; ellers fik Budfogden 4 Slag, for han havde ikke budet ret.

Da Vidnets Hustru havde faaet de Hug, befalede Assessor Mollerup Peder Dyr at tage Nøgle og Laas og sætte hende i Halsjærnet, da dog hans Hustru ikke gav et eneste ondt Ord, men græd; saa blev hun sat i Hals-

jærnet og stod der i ongefær en Times Tid ved Vestervig Kirke, men han saa ikke, hvem der satte hende deri, og da han ikke kunde finde Naade hos sin Husbonde at faa hende fri, gik han ud til hende ved Kirken, hvor hun stod i Halsjærnet, og græd, og imidlertid kom de fattige Folk der forbi op til Vestervig for at faa Almisse, og da trækket én af dennem af en Trøje og itrækkede hans Hustru, som hun stod i Halsjærnet, meget kold, temmelig klæd og ilde slagen; saa gik han op igjen til Vestervig; saa kom Hr. Kaptejn Grevencop ridendis, spurgte hannem, hvem det var som stod i Halsjærnet. Da sagde Vidnet, at det var min Hustru; gik saa Kaptejnen strax ind til Assessor og bad hende løs og sagde: Lad denne Mand faa sin Hustru af Halsjærnet. — Hvortil han svarede: Nej, det sker ikke saa hastig! saa svor Kaptejn Grevencop, at han skulde gjøre hans Vilje denne Gang, saa vilde han gjøre det første, han bad ham om igjen".

7 Aar senere var hun paany bleven slaaet, fordi hun, mens hun var paa Arbejde i Vestervig havde sagt de Ord: „Strænge Herrer regerer ikkun stakket". Denne Gang agerede Søren Ladefoged Profos; da hun kom hjem fra Hovmarken, laa der fem kjendelige Slag over hendes Skuldre og Arme, „baade blaa og blaa stenet"(?), af Tyrepisken, „og siden har hun ikke vel kunnet nytte den højre Arm saa fuldkommen som før, endda der er brugt og kjøbt meget at smøre den med; hvilken Skade paa hendes Krop Jens Pedersen, som da var Soldat og bor der i Sognet, saa anden Dagen, da hun blev siufnet".

Hvorfor havde hans Hustru ikke klaget før nu? — „Vidnet svarede: nu blev hans Hustru stævnet, og vidste ingen at klage det for uden Gud i Himmelen".

Havde han ellers noget at klage paa Mollerup, og havde denne ikke ofte hjulpet ham og andre af Naboerne i deres Trang med Brødkorn og deslige? — Ellers havde han intet at klage over, „og naar han havde trængt, havde hans Husbonde forstrakt og borget hannem, som Vidnet igjen siden havde betalt, tilligemed hvis han ellers havde kjøbt af hannem".

Foss spurgte nu Vidnet, om den Deling af Klittaget, som han har talt om, ikke skete ved Sønder- og Østerengen paa det Sted, som kaldes Haugen? — Nej, sagde Skipperen, Delingen foregik Østen og Norden om Byen,

og af hvad der fandtes omkring den, „thi Klitter ligger baade Vesten, Norden og Nordøst for Byen. Mollerups Fuldmægtig havde dog forment dem at røre „den vesterste Bakke næst Havet", for at Sandflugten ikke skulde gjøre Skade og adsprede deres Fiskeredskab derpaa; heller ikke „den synderste Bak" maatte røres.

Vidnet troede dog ikke, at Klittagets Fjærnelse havde været til nogen Skade for Ager og Egn. — Var der ingen Klitfogder? — Jo, hele to, indsatte af Amtmandens Fuldmægtig; men Folk tog det alligevel; om ikke andre saa Smaabørnene; baade Vidnet og andre havde hentet Klittag om Natten „ude i Nør Klit, som ikke er Assessor Mollerup tilhørende".

Han siger desuden, at Aggerboerne maa græsse Mollerups Øxner, Plage og Svin tværtimod alle Kontrakter. De har alle 2—3 Dages Hoveri om Ugen til Vestervig og eller Fiskerhuset af det Hus, hvori de bor. Hoveriarbejdet bestaar i alle Slags, „uden at tærske, slaa, meje og pløje, men ellers anden Slags Arbejde, som Husmænd ved andre Herregaarde gjør, f. Ex. lange Rejser til Aalborg med Baad at sejle paa deres egen Bekostning, hvad de aldrig før gjorde". Han oplyste desuden, at han af sit Hus giver 24 Sk. „i Fiskemeed eller Beedpenge".

Saa fremstaar Peder Christensen Røn. Foss spørger ham, om han tør sige, at Mollerup har taget noget for Klittag? Vidnet svarer diplomatisk: „Dersom han tog ikke Fisken[1]) for Klittaget, saa tog han intet for Klittaget". Han hævder med Overbevisning, at før Mollerup for 4—5 Aar siden foretog Delingen, „hug og slog han (Vidnet) ikke med hans Videnskab et Straa i Klittaget". — Sammen med de andre Bymænd i Agger havde han af Husbonden faaet et lille Stykke Eng i Leje, hvor der avledes 1—$1^1/_2$ Læs til Deling mellem 16 Mænd, „saa hver kan faa et Knip eller to, ligesom de kunde bære til"; for denne usselige Del gav de iaar 5 Sld., ifjor endog $7^1/_2$ Sld. Han maa aarlig give Mollerup 8 Sk. i Græspenge af en Ko, 1 Sk. af et Faar, 4 Sk. af et Svin osv. Denne Afgift kalder Mollerup Tiendepenge; men forhen har man ikke vist noget om en saadan Forhæftelse. Med Hensyn til Klittaget, da tror han ikke, det har lidt nogen synderlig

[1]) De før nævnte 100 Kuller.

Skade: for „naar det med Høleer opslaas i rette Tider, kan Taget derefter voxe dobbelt saa tyk som tilforn, og de har ikke andet at brænde uden det, nærmere end de skal kjøbe i Landet". — Skjønt han har trukket Vaad efter Helt, saallænge han har kunnet bære et Garn, uden at nogen har lagt ham et Haarsbred i Vejen, kommer hans Husbond for tre Aar siden og forbyder ham det, „ihvorvel hans Fæstebrev tilsikrede ham denne Ret, som alle hans Formænd havde haft før ham". Og for 8 Dage siden, da de talte med Husbonden om Heltfiskeriet, „svarede Assessor Mollerup dennem; Ja, Karle, I tænker, jeg skal saa slippe Eder; nej, nej! Jeg skal pine Eder bedre!"

De andre Bymænd bekræfter de samme Forurettelser, især klages der over, at Mollerups Kreaturer æder den Smule Græs paa Engene, der skulde slaaes til Vinterbrug. Christen Groe kan huske, at Aggerboerne for en 40—50 Aar siden gav 100 Kuller eller en Fjerding Fisk om Aaret til de Thisted Amtsbetjenter, „for de skulde intet ondt have af denem . . ., og det har de og givet dem siden, som kom der om, men i de sidste 12 Aar har aldrig nogen fordret sligt af dem". — Opsynsmændene med Klittaget siger, at de ikke har været i Stand til at værge Taget; man stjal det bort om Natten, „alt sammen, og intet blev tilbage. Efterat det er delt, tager man det aabenbar". Det er, som de anser det for en Fordel. — Saa kommer Sergeant Peder Skjoldborg i Vestervig. Han beretter at have set Mollerup i Vestervig Kirke, hvor han stod i Stolen forved", give sin Tjener og Søstersøn Niels Dyr 2—3 Ræk af en Stok; han havde ikke lagt Mærke til, at Tjeneren havde foretaget sig noget uskikkeligt i Kirken. Mollerup havde vist ham tværs over Kirkegulvet over til Kvinderne, og da han kom tilbage, „saa fik han de omvundne Slag". Det er nu paa 2det Aar siden. — Ligeledes havde han hørt ham sige til Pigen, Anne Jensdatter, som kom „i Kirken, da Præsten var gaaet i Prækestolen", og som skulde forbi Mollerups Stolestade: „Du Tøs, hvi lukker du ikke Kirkedøren efter dig eller kom før i Kirke, eller og bliver ude til en anden Gang". Det sagde han „saa lydelig og højt", at Præsten havde maattet holde op i sin Prædiken. Det skete for ca. 3 Aar siden. Den udskjældte Anne Jensdatter, der ogsaa havde givet Møde, beretter, at hun fornylig var kommen til at tjene hos Kaptajn Grevencop;

som fremmed paa Egnen vidste hun derfor ikke, om det var Skik at lukke Kirkedøren, der stod vindaaben, da hun kom til den.

Næste Vidne er Søren Larsen fra Harboe-Røn; han har set, at Vestervig Tjenere „havde opskaaret Klittag paa Havets Strandsider, som hører til Ryssensteens Baroni, og de er ofte bleven tagen og træffet dermed, pantet deres Segler fra dennem og skaaren deres Reb i Stykker". — Tror han ikke, at Sandflugten af den Grund „mere end ellers tager Fremgang i sin Magt til Skade paa Landet?" — Jo, han nærer ikke Tvivl om, at det er til stor Skade for Ager og Eng. Der er vel dem, der siger, at det har godt af at blive slaaet, men andre hævder, at det derved raadner i Roden.

„Og det ved han, at der er det Slags, som bærer Vipper som Rug med Frø, hvilken Frø, naar det bliver staaende og falder af, da opvoxer det; og hos dennem ved de intet andet Navn at give end enten at kalde det Helm eller Klittag". I de sidste 4—5 Aar er Sandflugten tiltaget især paa Langør og Harboør, der tilhører Ryssensteen „og ligger næst til Agger Sogns Ejendom, hvorimellem er ikkun 1 Pæl og liden Grøft til Skjel". Og „han ved, at der er baade Agerjord og Engjord til Agger Sogn, og selv har han pløjet og saaet til Tybo Røn i Agger Sogn, og kan de fleste af Mændene der i Byen saa hver 4 til 5 à 6 Skp. Byg og undertiden 2 Skp. Havre smaa Maal, 18 Skp. til Tønden, og der er 19 Mænd i Byen ongefæhr, som saaledes bruger Sæd til Byen, og de 5 andre i Toft By er i Lodder lagt til Jords Brug ved Røn By. Og naar Sæden er saaet og Grøden tiltager, ser det slet ud, og kan de somme Aaringer avle noget og undertiden meget lidet, ligesom Aaringerne er til, og Vandene opvoxer til". Det hedder desuden, at bemeldte By, Tyborøn, grænser saa nær til Harboør Sogn med sin Ejendom, at der er ikke uden en Vogns Vej bred imellem Ejendommene.

Man spurgte Vidnet, om Ryssensteens Ejendom eller Harboøre Sogn kan tage nogen Skade af Sandflugt fra Agger Sogn. Der svares, at det sker kun, naar Vinden er i Norvest; er Vinden i Sydvest, tager Agger Skade af Flugten fra Harboør. Agger Sogns Beboere slaar Klittaget med deres Segle indtil Mindberig[1]) paa Rysensteens Grund, og det baade Nat og Dag.

[1]) Formodentlig Mindebjerg ɔ: Bakken ved Mindet, Udløbet.

En Mand fra Harboe Røn ved nok, at der gaar nogle Øxner, Heste og Svin af Mollerups sønderst i Agger Sogn ved Thybo Røn og Toft; „thi nu kan de ikke gaa som tilforn imellem Bollum og Toft, thi nu har baade Havet og Sand, Grus og Sten overlagt det for nogle Aar siden". — Der kunde jo nok slaaes en Del Græs der, hvis ikke de Vestervig Oxer aad det op, og saa „Vorherre vilde lade Havet og Sandflugten blive stille". — For 60 Aar siden, fortæller han, var der en Mand i Toft ved Navn Poul Toft; han havde Engene i Leje fra Toft til Skjellet mellem Agger og Harboør og gav 40 Sld. i Leje om Aaret og havde rigtig med Græs. „Men Ejendommen til Toft, som laa norden derfor og en Del sønden for saa vel som Byen er overskyllet af Havet, Sand og Sten tilsammen, og Toft By er bleven henflyt for over 20 Aar mere i Sønder, end som den stod tilforn, men al Græsningen til Toft er ikke ødt uden paa den nordre Side, thi paa den søndre Side er ikke noget borte".

Saa fremstaar Forældrene til den Pige, Maren Josefsdatter, der fik Hug for at have slikket Honning paa Vestervig. De vidner, at ganske vist fik deres Datter en Dragt Prygl, „men hun var frisk og klagede ikke derover". Hun tjente et Par Steder efter den Tid, indtil hun andet Aar derefter døde af Mæslinger.

Chr. Frost fra Randerup har nok hørt Mollerup protestere mod Theologen Wilhelm Rogerts[1]) Oplæsning af en kgl. Forordning, men kan dog ikke huske, at han sagde; „Sladder" om Papirets Indhold. Mollerup frembar sin Protest med en „temmelig Udtalet, ikke for højt og ikke for sagt". Vidnet var selv i Stol med ham. — Med Hensyn til Tjeneren saa Vidnet vel, at „Assessor rækkede tilbage med hans Kjæp og vendte sig noget om til Tjeneren, men saa ikke, enten hvormange Slag han fik, eller hvorledes han slog hannem, men hørte det gav et lidet Skrop; thi Vidnet agtede ikke derpaa, fordi han sad og saa op i Kirken og gav Agt paa Gudstjenesten".

Ogsaa Jens Emmichsen i Rønberg saa, at Mollerup „rækkede bag over med sin Kjæp til sin Tjener Niels Dyr,

[1]) Senere Præst i Hvidberg og Lyngs, født 1697 † 1750, Gift med Anna Rebekka Kneyl, en Datter af Fru Jens de Moldrups første Mand Philip Kneyl.

som stod bag ved hannem, men om han slog hannem, fordi han sov eller hvorfor, det ved Vidnet ikke, og efter Assessor Mollerups Spørgsmaal forklarede Vidnet, at hans Husbond ofte vækkede dennem op i Kirken, saavidt han kunde naa dennem".

Hvad Konen, der havde barslet i Utide, angaar, bekjender Mollerup, at samme Kvinde, der boed i Aalum, var bleven forklaget af sin Naboerske for af Fortrædelighed at have søndertraadt og ødelagt nogle „Kokasser", som den anden havde bredt til Tørring bag deres fælles Hus for at bruge dem til Brændsel. Da han nu saa, de var ødelagte, skjønt de ikke havde ligget den anden til Fortræd, „saa fik hun et Par Strøg over hendes Ryg eller Lænd af en Tyrepisk, hende uden al Skade i alle Maader: Kvinden lever endnu saavelsom det Barn, hun da gik med frugtsommelig, og har faaet 2 Børn siden og ligger nu i Barselseng. Ellers havde hun vel og til denne Kommission kompareret".

Foss spørger Jens Madsen, om Mollerup ikke har hjulpet sine Bønder med Brødkorn og andet i deres Nød og Trang; jo, svarer den adspurgte; en Del er endda ubetalt endnu. „Og havde han ikke hjulpet dem i deres Trang, saa havde de kreperet af Sult". — Havde de ellers noget at klage over deres Husbond? — Nej; kun havde adskillige af dem ikke faaet deres Fæstebreve endnu. Desuden vilde de gjærne vide, om det var tilladt at tage noget af dem for Jord til „deris døde at begrave". For Mollerup havde sagt, at det vilde han have, og det havde han faaet; dog næppe over 1 Rdl. af hele Agger Sogn. — Mollerup „formente, det tilkom ham efter Loven med Rette hos dem, der ikke gav Tiende til Kirken, ligesom det sker og er ordineret ved alle Kongens Kirker; og skulde det imod Forhaabning ikke tilkomme hannem med Rette", føjer han forsigtig til, var det langt fra, at han det vilde prætentere".

Et Vidne beretter, at forgangen Aar, da han skulde have sin Svigerfader jordet, sagde Mollerup til ham, at han „maatte ikke sætte Skovl og Spade i Jorden paa Kirkegaarden, før Vidnet derfor betalte 1 Skilling danske".[1])

[1]) Mollerups Begravelsesreglement for de Kirker i Thy, der hørte under Veste vig, findes indført i Protokollen.

Hvad Klittaget angaar, da forstaar Ridefogden, Chr. Pedersen, ikke, at Opskjæringen af samme Tag „kunde røre andre end Husbonden, som er Ejer af Sognet". — Kjerulf vil vide, om det er paa Husbondens Vegne, at Chr. Pedersen har givet Bønderne Lov til at skjære Klittag. Ridefogden svarer, „at hvad som sket er, det er sket efter hans Husbond Assessor Mollerups mundtlige Ordre, og det fragaar han ikke".

Klitten fik Skam; før stjal man Taget om Natten af Ængstelse for Klitfogden, nu tog man den ved højlys Dag, og Klitfogden tog sin Part med.

Søren Svens fortæller, at man slaar helst Taget „ved Bartholomæi Dags Tider, og naar den afslaas med Høleer, saa kan Bunden strax igjen om en 8 Dags Tid yære tyk og tillukt med Græs; og er os befalet af Husbonden ej at bruge Lyngleer, saasom Roden da følger med . . . Og hvor der er mest Sandbund, der er Klittaget tykkest".

Han fortæller saa, at der er 5 Baade i Agger hver med 6 Mand og en Dreng, som drager Beed, og derfor faar ½ Lod. Deres Beed tager de i Limfjorden, men de fisker i Havet, og deres Vaad trækker de op paa Vestervig Sogns Grund „østen for Opgangen til Gaardhuset"; og i de 11 Aar, de har haft Mollerup til Husbond, har hver Mand i Byen maattet erlægge 24 Sk. om Aaret; det var de ikke vant til, dengang de var Tjenere af „Hr. Christoffer[1]) i Solberg paa Morsøe".

Hver 7 Mand maa nu udrede en Fjerding Fisk til Mollerup; har de ikke Fisken, maa de kjøbe den for 3 Mk. à 3 Mk. 8 Sk. Fjerdingen eller pr. 100 Kuller. — Saa er der Engen, som Mollerup har taget fra dem; nu er de 10 Mand, der aarlig maa give 10 Rdl. i Leje af deres egen Eng, og hver af dem kan faa 8—10 Knipper, „saa store som de kan bære dem hjem". De kan ikke føre mere end 4 Knipper paa en Vogn, da de skal op ad en Sandbanke. „Ellers bruger de ingen Vogn, uden de skal leje, og er der ingen By i Agger Sogn saa slet som denne (Vester-Agger), der ikke har nogen Avling eller ringeste Vext af Jorden og ikke engang Kaal, uden det Klittag,

[1]) Præsten Christoffer Jensen Svabonius, f. 1666 † 1730. Missionær i Ostindien.

der gror"[1]). — Forhen gav de 100 Kuller af Hus og Eng og Fiskemeed tilsammen, men da Mollerup kom, kaldte han alle Sognemændene til Tinge og tog Tingsvidner paa, at de herefter skulde give 24 Skilling; „det vilde han have", sagde Mollerup. Godvillig gav de det ikke: „men det var deres Husbond". — Tidligere, forklarede Søren Svens i Overensstemmelse med andre Udtalelser, havde Amtmandsfuldmægtigen faaet en Fjerding Fisk nu og da; dog fik de intet, „uden naar de selv kom, og aldrig de daarlige Aar. Men saa for nogen Tid siden lod Mollerup udgaa Brev, der oplæstes ved Kirken, „at ingen skulde yde noget til andre end til hannem selv", og siden har han forlangt disse „Øvrighedsfisk". „Forleden Aar, da Fiskeriet var slet, gav de ikkun 50 Kuller, men han vilde have fuldt, som de da ikke havde eller kunde give". Han gav heller aldrig nogen Kvittering for Modtagelsen. Som alt nævnt, maa de op med 8 Sk. for at lade en Ko gaa og gnave i Klitten. De opføder ingen Grise i Vester-Agger, „og findes i Byen 6 Køer, 75 Faar og 45 Lam, og til at føde dem med om Vinteren kjøber de noget Lyng og Hø; ellers betjener de sig af Klittag, som de bjerger", Mollerup har taget Engen fra Vesteragger og lejet den ud til Østeragger og omvendt. Den Forandring med Engen gjorde Husbonden strax for 11 Aar siden, „da han kjøbte denne". Et Vidne siger, at han gjør intet Hoveri, da han er Budfoged, men de andre har 1—2 Hoveridage om Ugen hvad der ogsaa er Mollerups Paafund.

Christen Svendsen fortæller, at han 1709 fæstede et Hus af daværende Husbond Junker Thott og gav derfor 10 Rdl. i Fæstepenge. Ikke desmindre maatte han 1712 tage nyt Fæstebrev af Mollerup og betale det med nye 10 Rdl., som han endda ingen Kvittering fik for; „siden har han maatte give til Afgift med de andre i Byen, endskjønt han opholder sig hos sine gamle Forældre, som og svarer Afgift".

Blandt talløse andre Vidner optræder ogsaa Budfogden Chr. Grøn, der havde faaet 4 Slag af Tyrepisken, fordi han fejlagtig havde „bojet" Peder Skippers stridige Kone.

---

[1]) 1731 skildrer Mollerup Agger Sogn i de Vendinger: at „det har længe været øde af Havets Overskyllelse og Sandflugt og ikke for Hartkorn kunde taxeres men beboes alene af Fiskere og har hverken Plov eller Vogn". (Ansøgning om Stamhusets Oprettelse).

Hans Beretning om Slagsmaalet mellem denne Kvinde og Niels Dyr falder omtrent sammen med Peder Skippers. Konen havde sagt, at hun ikke gik paa Arbejde nu igjen, da hun havde været der for ganske nylig. Saa følger Scenen, hvor Niels Dyr hugger Hul i Døren og bryder ind og prygler løs paa Kvindfolket med en Kjæp, der ifølge Budfogdens Paastand „ikke var saa tyk som hans mindste Finger". Efter at have pryglet hende igjennem inde i hendes eget Hus, stødte han hende voldsomt ud af Døren og slog ogsaa herude løs paa hende, indtil Konen resolut gik ind paa ham, tog Kjæppen fra ham brød den i Stykker. Under Forhøret næste Dag paa Vestervig laa Mollerup syg i Sengen, hvorfra han ordrede Søstersønnen til at hente en Tyrepisk og give Peder Skippers Kone nogle forsvarlige Slag her foran hans Sygeseng. „Mindre end 10 Slag var det ikke . . . Og da hun fik det sidste Slag i Stuen, da gav hun sig". Imens raabte Mollerup fra Sengen om Jærnet var færdig. Og da Vidnet gik hjem med de sviende Slag af Tyremien over sine Rygstykker, saa han Skipperkonen staa i Halsjærnet ved Vestervig Kirke.

Selv vidner hun for Kommissionen, at hun har Mén af de Prygl, hun fik foran sin strænge Herres Seng, „denne Dag og de Dage, hun lever, særdelis i højre Arm, og særdelis fordi hun saa uskyldig blev sat i Halshjærnet, hvilken Spot smærter hende nu i hendes høje Alder; og nu er hun ongefær 59 Aar gammel".

Saa kommer endnu engang Jens Christensen Bødker, Sognedegn til Vestervig Kirke; han husker nok, at to Kvinder blev slaaet, fordi de slikkede Honning, naar det skete, mindes han ikke; men den ene begravedes 15. Jan. 1719. Om den anden Kvinde, der fik Prygl af Mollerup egenhændig for nogle Kokassers Skyld, mens hun gik frugtsommelig, ved han kun dette, at hun lever endnu tilligemed sit Foster; Søndagen efter at hun var bleven slagen, blev hun betjent af Sakramentet, og 3 Uger efter var hendes Barn i Kirke. Hendes Mand Joseph Pedersen forfæller, at da han kom hjem, laa hans Kone ved Sengen og jamrede sig i Arme og Lænd; hun laa til Sengs i 3 Uger, fik Alterens Sakramente, fødte sit Barn, men klagede den Dag i Dag „i Stødtal over hendes Læn".

Om Mollerups Adfærd i Kirken melder Degnen, at Vilhelm Rogert — den Student, der var bleven afbrudt i sin

Prædiken — ytrede til ham med Hensyn til den højtalende Herremand: „Kommer han saa tiere, saa skal jeg saa ved Gud tie stille og gaa neder af Prædikestolen". — Det oplyses, at Mollerup fornylig havde ladet gjøre en ny Klinke til Kirkedøren; derfor kunde det jo nok krepere Manden, at Pigen ikke vilde lukke Døren, da den vendte mod Nord, og der blæste en krabat Nordenvind.

Om Aarsagen til de tørre Hug, Niels Dyr havde maatte døje af sin Morbroder for al Menighedens Aasyn, fortæller han selv følgende: Hans Husbond havde befalet ham, at han „skulde gaae til de næste Quindstoel', hvorudi sad en stoer Del Quindfolk, som var saa indbunden for deres Ørner og Munde, som siuntis kunde høre lidet og slet intet siunge' at skulle tage Klæderne fra deris Munde, siunge og love Herren, for hvilket de var komne i Kirken; da var der en Del af dem, som vilde ikke tage Klæderne fra deris Munde; da sagde hans Husbonde til ham, at han skulde sige, hvem det var, og han kjendte dennem ikke. Da sagde Assessor Mollerup: Vil de ikke tage Klæderne fra Munden, saa skal du tage dem fra! Hvilket Vidnet undsaa sig for, og Vidnet kunde ikke sige sin Husbonde, hvem det var, derfore gav han hannem et Slag eller to af hans Kjæp; men", tilføjer han for at undskylde Morbroderen, „havde intet onde deraf, intet har han klaget paa ham og heller har Aarsag til at klage".

Efter at endnu en endeløs Række af Vidner har aflagt deres Vidnesbyrd med oprakte Fingre og hobet Sten paa Sten til den Syndeskyld, der taarner sig op omkring den fra alle Sider jagede Bondeplager, udsættes Kommissionsmødet til 8. Novb. 1723; Mødestedet Viborg. — Stævningen træffer Mollerup paa „min syge Seng", hvor han ligger paa 10. Døgn. Hans Fuldmægtig er i Kjøbenhavn, og det er ham umuligt at give Møde den 8. Novb. Man indrømmer ham da Udsættelse til den 6. Decb. I Mellemtiden er der indløbet et nyt Kongebrev, dateret 16. Okt. 1723, saalydende:

— — „Vor Gunst tilforn;

Saasom vi ud af den allerunderdanigste Relation, Ass. Kjerulf som vores mod Ass. Mollerup konstituerede, Aktor allerunderdanigst indsendt have, ugjærne maa for-

nemme, at under Vidnernes Førelse og Sagens Drift endnu adskillige flere lovstridige og uforsvarlige af ham forøvede Gjærninger opdages, især mod Vores fattige Undersaatter i Agger Sogn, — da er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I samtligen, naar Vores Aktor, som derom i Dag af Os allernaadigst er bleven instrueret og befalet, Mollerup derover tiltaler. ej alene disse under Vidnes Førelse allerede opdagede Poster men endog alt, hvis lovstridigt af ham forøvet være kunde og lovligen for Eder i Følge af Vores forhen allerunderdanigst i denne Sag udstedte Ordres bevist og fremført vorder, til Paakjendelse antager, og dermed omgaas ligesom Eder allerede forhen Vores allernaadigste Ordres over de forrige Poster allernaadigst tilsiger og befaler" etc.

Endvidere er der til Kommissionen indløbet et Klageskrift over Peder Mollerup fra Bønderne i Agger. Det er dateret den 3. Novb. 1723 og jeremierer over Forhold, der tildels er bleven belyste under Forhørene. Først beklager de sig over. at de uophørligt har maattet kjøre og sejle for Mollerup, snart til Aalborg snart til Salling eller Lemvig; undertiden har de maattet være indtil 6 Mand i Baaden og har maattet fragte en 30 Td. Gods, Salt, Stenkul, Jærn, Hamp etc., saa de var saa forlæssede under deres Hjemture, at de maatte opgive ethvert Ønske om at have noget i Baaden for dem selv. Og aldrig der er bleven budt dem det ringeste Vederlag derfor, hverken til Baad eller Personer. — „Og haver Husbondens Frue ført selv ud til os og leveret hver Mands Kone 2 Skaalpund Hør eller og 3 Skaalpund Blaar, det en Part af os maa spinde med Hunger og Sult." — En Del maa gjøre Hoveri til Præstegaarden, hvad de aldrig før har gjort, og de maa gaa og bryde Sten op allevegne, hvor Mollerup peger.

Han havde lovet, at naar de gav 24 Skilling, saa skulde de nyde deres frie Dræt. „Saa gav Gud os nogen faa Helt, saa tog han vores Vod og førte dem til Gaardhuset, og lod dem forsegle, saa maatte vi give hannem og løse hver Vod med 2 Rdl."

Envidere beretter Klagen, at nogle Mænd havde faaet Tilladelse af Mollerup til at fiske med Pulsvaad efter Aal

Limfjorden. „Saa drog vi ud med tre Vod, og fik enhver Vod 80 Snese Aal. Dagen næstefter lod Husbonden os stævne til Ting; saa maatte vi af Frygt accordere og give ham 12 Rdl."

Ligeledes havde nogle Børn og Kvinder taget noget Klittag; Husbonden lod dem da uden videre pante for en Rigsdaler hver. „Noget blev løst med Penge, og noget beholdt han."

Sluttelig beder de fattige Aggermænd de høje Herrer Kommissærer, at de vil anmode Kongen om, at „han for Guds Skyld tillader os at tage saa meget Klittag, vi kan hvile vore Legemer paa og koge vores Mad ved, og derforuden løser os fra det Aag, som vi haver været plaget med i mange Aar".

Samtidigt indløb en næsten ligelydende Klage fra Beboerne i Aalum, der begynder med de Ord: „Eftersom vi fattige Mænd af Sønder- og Nør-Aalum søges af vores Husbond haardere, end vi vel taaler eller udstaar, da nødes vi til at give tilkjende for de gode Herrer, hvad vi for Kommissionen ikke kunde ihukomme"; ligesom de Aggerboere rykker de nu ud med en Hoben Klageposter; ogsaa de har maattet gjøre lange og besværlige Baadfarter for Herremanden uden Spor af Vederlag; deres Vaad og deres Baade har han nu og da taget til sig uden al Ret og ikke villet slippe dem, før Ejerne har indløst dem med 3 Rdl.; ogsaa de har maattet arbejde i Præstegaarden og har maattet tage mod Hør til Spinding af den entreprenante Herregaardsfrue, et Forhold de frygter, „at skulte blive varagtig".

Imidlertid har Mollerup i en Skrivelse af 2. Okt. anmodet Regeringen om, at der maa blive foretaget et legalt Syn over Klittaget, for at han kan godtgjøre, at der ingen Skade er sket ved dets Ophugning. I en Skrivelse af 20. Novb. 1723 meddeler Kongen Kommissionen, at endskjønt Mollerups Begjæring desangaaende kun egner sig „til Ophold, Tidsspilde og en over Lovens klare Ord i dette Tilfælde utilladelig Forklaring, saa dog for at vise al Verden, hvor gjærne vi allernaadigst ville unde Lov og Ret sit ubehindrede Løb, ja end ikke vilde, at den, som allerede kunde være overbevist sin mod Loven forøvede Misgjærning, skulde med nogen Føje klage over nogen Slags Rettens Fornægtelse eller Overi'else" . . . saa ser han

helst, at Synet foretages, og Kommissionen ansætter det da til 20. Decb. 1723 Kl. 9—10.

Mollerup opfordres nu energisk til at komme frem med alle sine Papirer, især de Aggerboeres Fæstebreve. Kun langsomt og nølende efterkommer han Opfordringen og undskylder sig med den store Møje, det vil koste ham. Dog fremlægger han en Del Skjøder, deriblandt et fra 1661, hvorved Frederik III afstaar Vestervig Kloster til Joachim Irgens; dette Skjøde beretter — indgaaende specificeret — hvad de omliggende Byers Bønder maa udrede til Vestervig Kloster. Ligeledes fremlægger han en Beregning fra 1720 over Vestervig Klosters Konge- og Kirketiende samt tilhørende Bøndergods, efter hvilken Klosteret viser sig at være en Kjæmpeejendom paa 1393 Td. 6 Skp. 3 Fjd. 1 Alb. Hartkorn, hvoraf selve Vestervig Kloster dækker over 121 Td., Konge- og Kirketienden udgjør 227 Td., og Resten: 1046 Td. er fordelt paa Bøndergodset. Her er ogsaa en Jordebog over det Klosteret tilhørende Gods i Aaret 1676, og hvad enhver Bonde har at yde.

Ved Kommissionsmødet den 11. Jan. 1724 indbringer Lucas Kjerulf et Indlæg, der i bred Vidtløftighed resumerer Indholdet af, hvad der er fremkommet under Forhørene; han fastslaar heri Mishandlingen af Niels Poulsen som „den første og efter mine Tanker en af de største Hovedforbrydelser, som er begaaet af bemeldte Assessor Mollerup . . . thi den bestaar af et uskyldigt Menneske, som paa en blandt Christne uhørt og meget ubarmhjertig Maade er draget under en haard Lidelse og Gevalt og derved bragt af Dage". — Kjerulf paastaar, at Mollerup ikke har haft Skygge af Ret hverken til at fængsle, binde eller pine N. P. „Hvorfor jeg kunde have største Føje til at sætte udi Rette, at der burde bødes Liv for Liv" — thi dette er jo baade Guds og Kongens Lov. Og har det ikke været Mollerups Hensigt at dræbe N. P., „saa kan det dog aldrig fragaas, at der jo har været Forsæt at pine og skade den døde". Han skjønner da ikke rettere, end at Loven fordrer, at „de alle tre, nemlig Ass. Mollerup og hans fornævnte Tjenere Søren Ladefoged og Mads Ladekarl, mister deres Fred efter Lovens Pag. 887 Art 2 saaledes, at Ass. Mollerup bør rømme Kongens Riger og Lande, og de tvende Tjenere miste deres Fred paa den Maade, at de bør arbejde udi Bremerholms Jærn deris Liivs

Tid, som dog Loven straffer dem, som er mindre skyldig end de".

Desuden sætter han i Rette, at de alle tre skal have deres Hovedlod forbrudt til „Hans kgl. Majestæts Fiscum", og Mollerup desforuden bøde 500 Rdl. til Niels Povlsens Enke, Appellone, der dog i Mellemtiden havde giftet sig med Chr. Jensen. Ogsaa de fem andre Anklagepunkter holdes op imod ham. Især vejer hans Opførsel i Kirken tungt til, hvor han „saa kriminel er befunden, at han ikke har undset sig for at bruge formastelig Tale imod Deres kgl. Majestæts allernaadigste Forordnings Kundgjørelse af Prædikestolen". Der er ingen Tvivl om, at han har sagt Ordet: Sladder, og da det altsammen er sket i Kirken, „saa synes det at henhøre under den almindelige Straf, som er ansat for Guds Ords Foragt og Bespottelse . . . Og viser Loven haard Straf for Ungdommen, som med Stimen, Legen eller andet uskikkeligt sig lade høre paa Kirkegaarden under Guds Tjenestes Forretning, hvormeget mere skulde da ikke Loven have determineret for gamle Folk, om det havde været Lovgiveren venteligt, sligt af nogen at kunne vorde begaaet". Han maatte nok spørge: Hvis det havde været en Bonde i Agger eller Vestervig Sogn, der havde tilladt sig en saadan Ytring paa Birketinget, mon saa ikke Mollerup „som en Øvrighedsmand" vilde have ladet ham arrestere „og over hannem som en mod Kongen opsætsig Undersaat ladet rette efter Loven"? Men hvad saa, naar det var sagt i Guds Hus „endog for alle umyndige Øren" af ingen ringere end selve Husbonden og Øvrighedsmanden! Ogsaa det røvede Klittag laa tungt i Mollerups Brødebylt. Det af Kommissionen og Mollerup i Forening udnævnte Syn havde den 20. Decb. 1723 gjæstet Klitterne og fortæller om deres Vandringer i disse nu af Havet aldeles opslugte Egne — vort Lands Pompeji — saaledes: Synet tog sin Begyndelse ved Pælhuset ved Skjellet mellem Harboør og Agger Sogn, hvor der østenfor fandtes en ringe Del Agerland „foruden det, som saas omkring Thyborøn By". Derfra gik Turen lige Nord paa til Toft By, hvor der imellem bemeldte Pælhus og Toft fra „Vesterhavsbakkerne" indtil Fjorden fandtes god Græsning og Engbund; omkring selve Toft By var der dog nu Sandbund, skjønt her tidligere fandtes de bedste Engdrag, der 1718 forødtes af Hav og Sand. Mel-

lem Toft og Bollum laa der ogsaa en Del Engjord langs med Fjorden, om end det meste var overløben med Vand. Mellem Bollum og Nabe fandtes der hverken Ager eller Eng; mod Vest og Nord for denne sidste By laa der Klitter, der var slagne ifjor efter Mollerups Anvisning. „Af disse Sandklipper(!), som saaledes laa nær hen mod Vesteragger, kunde skjønnes, at dersom Klittaget ikke skaanedes, kunde Sandet nok ryge hen over Vestervig Sogns Ejendomme om Vinteren, naar Fjorden var lagt med Is". Derfra drog man til Vesteragger, hvor der var en Eng med en Grøft omkring. Her laa der en Engholm ude i Fjorden, „og er Vestervig Sogn beliggende lige i Øst derfra hinsides Fjorden eller Riveren".

Langvejs paa denne Rejse konstaterer Synet, at Klittaget er bleven afhugget og Sandflugten derved fremmet.

Saaledes trækkes Knuden paa alle Punkter strammere og strammere omkring Mollerup. Det Indlæg, han skriver for at parere Kjerulfs hidsige Angreb, er yderst mat, og Argumenter af Vægt er der ingen af. I Sagen om Niels Povlsen skyder han sig hele Tiden ind under, at han har ladet sig forlokke til det farlige Experiment af den træske Kaptajn Grevencop. For at gjøre Ende paa dette Hykleri tager Kaptajnen endelig Bladet fra Munden og tilstiller Retten følgende Oplysninger: Det forholder sig rigtigt, at han befandt sig paa Vestervig Kloster, da man kom kjørende med N. P. — „Hvorfor skal jeg altid have Fortræd af dig, og hvorfor vil du ikke holde Fred med dine Naboer?" var det første Ord, Mollerup sagde til N. P. „De kan og lyve mig paa", svarede den adspurgte. Mollerup vedblev: „Jeg har tilforn haft dig i Arrest, men nu skal jeg lade dig binde, at du ej skal gjøre dine Naboer ondt og Fortræd; thi du har flyet mig mere at bestille med Fortræd og Harm end alle mine Bønder i Agger Sogn". N. P. blev ved sit tidligere Svar; men nu skreg Mollerup, at man skulde komme og binde ham, hvorpaa Søren Olsen kom til Døren og bandt hans Hænder med „Kobbelgarn", som Mollerup bragte tilstede. Da sagde Grevencop: „Det Garn er for smalt; det gaar i hans Hænder!" Men Mollerup sagde: Det skader intet! Lad ham kun pines lidet". Ved fortsat Forestilling fra de omstaaendes Side blev han dog løst igjen og nogle uldne Klude lagt under Strikkerne. Saa gik Grevencop ind,

mens de førte N. P. hen „i et Kammer udi de gamle Værelser". Da han nogen Tid efter traadte ind i dette Rum, havde man bukbundet N. P. Grevencop gik nu ud af Kammeret „og snakked med Mollerups Daatter Jomfru Cornelia, som da stod i Gangen udenfor". Et Øjeblik efter lod Kaptajnen sin Hest føre frem og red hjem.

Mollerup har nu ogsaa selv en Anelse om, at dette Argument ikke vil være i Stand til at frelse ham, hvorfor han skriver i nævnte Indlæg, at „jeg trøster mig ved Gud og min allernaadigste Konges højpriselige Retfærdighed, udi hvilket Haab jeg formoder ikke at dømmes haardere end Ret og Billighed medfører".

Iøvrigt jamrer han over sine to Karle Søren og Mads Ladekarl, som man har taget fra ham og som i fire Uger „har siddet sluttet i Jærn om Hænder og Fødder". Allerede Aaret forud, 18. Jan. 1723, ser vi Kjerulf anmode Amtmand Birckenbusch om at lade de to Karle arrestere. Mollerup svarer, at de Dagen før har forladt hans Gaard „endeel i mit Ærinde, endeel i deres eget". Hvor de er, ved han ikke; derfor kan han heller ikke lade dem følge med til Fængslet i Thisted, som den strænge Ordre lyder paa. „Og som jeg er over 70 Aar gl., hel svag og mest sengeliggende og ikke af det Helbred i mine Fødder at kan gaa i min Ladegaard, saa skulde det for mig blive en ubodelig Skade, om mine bedste Karle skulde mig uskyldige fratages". Han lover at gaa i Kavtion for Karlene; og da Krigsstyrs-Kommissærerne har taxeret ham til „50,000 Rdl. Midler", saa at han giver „i personel Krigsstyr 1066 Rdl. aarlig foruden Kopskat, Konsumtions- og Familjeskatter samt af mit Bøndergods aparte", formener han, at hans Kavtion er god nok. Naar der ogsaa er forlangt Kavtion for hans egen Persons Vedkommende, synes han, man er unødig krakilsk. Det er dog alle vel bekjendt, at Sagen ikke er af „den Farlighed", at saa store Anstalter er nødvendige. Desuden er han jo „saa bofast og vederhæftig at kan svare, hvad ved Sagens lovlige Ende kan vorde idømt». Ved sin „Ære og alle ejende Midler" sværger han, at han ikke „skal bortvige, men sikkerlig blive tilstede".

Amtmanden fik saaledes denne Gang ikke fat i de to Karle. Da han forgjæves har gjennemsøgt Gaarden, ordrer

han „en Underofficer og sex Gemeene" til at drage ud i Landet og søge efter dem. Senere hører vi, at de af sig selv har indfundet sig i Arresten.

En Ting, som Mollerup klager stærkt over foruden Benævelsen af sine to Karle, er det glubske Salær, som Lucas Kjerulf har beregnet sig; thi det kan ikke nægtes, at den smarte Sagfører har et godt Tag paa at skrive en Regning. Uafladelig jager han mellem Viborg og Thisted, 10 Mile med 2 Par Forspandsheste; det bliver for hver Mil 1 Rdl. 4 Sk. Fortæring til ham, Kusk og Tjener sætter han til 2 Rd. pr. Dag. Færgepenge over 2 Sundesteder frem og tilbage bliver 1 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. Saa er der en Udgiftspost, der kaldes „Milepenge", der beregnes til 4 Sk. pr. Mil; „Oldermandspenge" er 3 Mk. etc. For en Rejse til Nykjøbing haaber han, der „ikke bliver mig disputeret 60 Rdl." Ved en anden Lejlighed hedder det i Specificationen: „Og som jeg samme Tid med Livsfare kom over Sallingsund, og Vejrliget var saa hart, at den Rejse mere end de andre var besværlig, saa venter jeg mig for min Umage og Forsømmelse tillagt derfor 70 Rdl.

Undertiden koketterer han endogsaa med, at Kongen har givet ham Ret til at tage godt ved, som naar han skriver: „For samme min Rejse bliver mig vel ikke disputeret (siden jeg efter højest bemeldt allernaadigste Befaling skal fornøjes) — 60 Rdl." Han mener da, at alle hans „Omkostninger, Rejser, Umage og Besværing samt Fortæring, som er forvoldt, bedrager den Summa 1274 Rdl. 4 Sk." Som man ser, klatter han ikke med det. Mollerup er da heller ikke langt fra at erklære det for det rene Optrækkeri; han mener, at det halve vilde være mere end nok. — Naar der er forlangt 500 Rdl. til Generalfiskalen, vil han ikke sige saa meget til det, men naar der tillige forlanges, at han skal betale andre 500 til Niels Povlsens Enke, finder han det ret urimeligt, da hun jo nu er gift og har det godt med Christen Jensen. Derimod vil han indgaa paa at lade hende bo frit i sit Hus den Tid, hun lever.

Imidlertid nærmer Sagen sig mere og mere sin Afslutning, Mollerup kan ikke længer forhale Afgjørelsen. Som man vil erindre, havde Kongen forlangt Kommissionsdommen indsendt til sig, før den forkyndtes for Mollerup. Dette sker 21. Jan. 1724, og den 18. Febr. s. A. er Mol-

lerups Skæbne allerede afgjort, idet Kongen under dette Datum skjænker Kommissionsdommen sin Konfirmation. Dommen forkyndtes paa Kommissionsstedet i Viborg d. 14. Marts 1724. Den lyder paa, at omendskjønt Mollerup paastaar, at Niels Povlsen 9. April 1722 slog Peder Nielsens Hustru, saa hun troedes ikke til Livet, saa er dette aldeles ikke bevist ved Besigtelse, men kun grundet paa Snak og løseste Rygter. Derfor var det imod Loven at lade N. P. fængsle, meget mere da at lade ham sidde i Baandene, til han blev „aldeles udførmet og endelig deraf fanget sin Bane og Død". Og da han indrømmer, at han selv var tilstede, da man bandt Niels Povlsen, saa tiltrods for at man ikke vil paastaa, at han har haft til Hensigt at dræbe ham, maa det dog siges, at denne Handling har været Skyld i hans Død. Og da han ogsaa er gaaet ganske ulovlig til Værks med hans Begravelse, „saa bør Assessor Mollerup for saadant sit højst strafværdige Forhold, Formastelse mod Loven og grove Forseelse have al sin Boeslod rørendis og urørendis, hvorsomhelst den findes, til Kongen efter Loven forbrudt", og ikke mere nyde de Friheder, som Loven giver „de priviligerede Personer med Hals og Haand over deres Tjenere; desuden betaler han 500 Rdl., hvoraf oprettes en Fundats, hvoraf N. P.s Enke og Børn nyder Renten; senere uddeles den til de fattige i Agger Sogn d. 13. April, hvilken Sum, 500 Rdl., altid skal blive staaende som 1. Prioritet i Vestervig Hovedgaard. Og paa det N. P. ikke skal synes at være kommet af Dage som et udædisk eller kjættersk Menneske, saa skal Præsten gjøre en Tale over ham fra Prædikestolen for al Menigheden".

Hvad angaar Mollerups to Medskyldige, merbemeldte Ladekarle, der ikke burde have lydt deres Husbonds Befalinger, „uden for saavidt Lou og Ræt kand være gemæss", da skal Søren Ladefoged arbejde i Skubkarren i Fredericia 1 Aar og Mads Ladekarl 6 Maaneder samt til N. P.s Arvinger betale Mandebod: trende 18 Lod Sølv.

Dommen bestemmer endyderligere, at denne Kvinde, der stod i Halsjærn ved Vestervig Kirke, bør have sit Hus frit for Hovarbejde i fire Aar.

Klittagsrøveriet bør straffes, om ikke Kongen lader Naade gaa for Ret. Og de Bønder, Mollerup har forurettet med Fæstebreve etc., bør have Erstatning.

Desuden betaler han af sin Boelslod 300 Rdl. til Generalfiskalen, 1000 Rdl. til Kjerulf, 1400 Rdl. tilsammen til Kommissionen aparte samt 30 Rdl. til Kommissionsskriveren.

Denne Dom er underskrevet af den samtlige Kommission, nemlig af: C. Rathlou, M. Poulson, C. Helverschou, J. J. Seerup, Chr. Braem, F. Kjær og Thøger Reenberg, og bærer følgende Paategning:

„Wie haver denne af Eder unanimiter afsagte Domb hermed allernaadigst approberit, at I den maae publicere og Vedkommende gjøre bekjendt.

Skrevet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 15. Febr. 1724.

Frederich R.

F. Rostgaard.

Tillige findes der paa Domsakten følgende Erklæring:

„Denne af hans kgl. Maj. allernaadigst konfirmerede og afsagte Domb er af mig allerunderdanigst og ellers ved Rettens Middel her paa Vestervig lovlig forkyndt d. 22. Martj 1724.

P. N. Mollerup.

Nu venter man da at se Herremanden vandre ud af Vestervig Klosterport som en Betler. Thi det er jo Dommens strænge Ord, at intet skal levnes ham af, hvad hans er, men alt, hvad han ejer, „rørendis som urørendis", skal rives ham ud af Hænderne og lægges hen for Tronens Fod. — Dette sker imidlertid ikke. Paa en eller anden mystisk Maade maa Mollerup have forstaaet at bøje den strænge Skæbne, saa den haarde Dom omsattes til en klækkelig Bøde. Dette fremgaar bl. a. af en Bemærkning, der skyldes Frederik Rostgaard og forekommer i en Skrivelse [1]), i hvilken han søger at værge sig mod de Be-

[1]) Langebeks Excerpter Nr. 184 I, 8, Kgl. Bibl. Chr. Bruun hentyder til denne Bemærkning i sit Værk: Fr. Rostgaard og hans Samtid, I, 291, (Sml. 553), Se ogsaa Danske Atlas V, 511,

skyldninger for Embedsforsømmelser, som hans Angribere muligvis kunde finde paa at rette imod ham. Efter med nedsættende Ord at have vendt sig mod sin Antagonist E. R. Møinichen skriver han: „Saa var han og meget vred, fordi jeg talte, hvad jeg burde, baade i Konseillet og for Hans kgl. Maj. selv i den Sag, som Assessor Moldrup maatte saa dyre betale med 30/m Rigsdaler, hvoraf Etatsraad Holst[1]) paa Katrinebjerg fik uden Tvivl 24/m og E. R. Møinichen 6000 Rdl."

Rostgaard siger ganske vist ikke, i hvad Retning han har talt, men af hans Bemærknings Aand og Tone er det tydeligt at forstaa, at han ikke har talt i Mollerups Favør. Det lader til at have ærgret den næppe selv uangribelige Rostgaard, at de to Herrer, der aldeles ikke havde haft med den Mollerupske Sag at gjøre, skulde løbe med dette Ben. Og vist er det, at det synes, som om denne Begivenhed var en af Aarsagerne til det velmente Had, der senere herskede mellem dem.

I et Brev af 4. April 1725 fra Præsten Trojel paa Kristianshavn til Kongen omtales Sagen saaledes: „En vis Sag udi Jylland med Litr. V. [ɔ: Peder Nielsen Mollerup] er mig berettet paa den Maade, at samme Person skal have været nødt til at træffe en Accordt med Litr. C. [ɔ: Over-Hofmarschal Holstein] i Eders Majestæts eget Navn paa 30.000 Rdlr. at give for en Forseelse, og de 14.000 Rdlr. skal alt til Litr. C. være betalt, de 16.000 Rdlr. skulle endnu betales, men mig er sagt af visse Personer, at Litr. C. skulle misbrugt Eders Majestæts store Navn til bemeldte Accordt, og selv annammet og villet annamme Summen, derom Litr. X [ɔ: Assessor Balle] har lovet mig klar Oplysning"[2]).

Om disse smukke Transaktioner har vi imidlertid intet kunnet finde i Datidens Protokoller, og Grunden hertil er næppe vanskelig at gjætte: Den hele Ordnings kulisseagtige Karakter har sikkert tilhvisket begge Parter, at her handlede man klogest ved at lade, som om intet var hændet. Dog er vi stødt paa følgende Passus, der muligvis kunde indeholde et Fingerpeg: „Ved kgl. Resolution dat. 30. Sept. 1724 er derefter bevilget, at naar Moldrup til

[1]) c: Overhofmarschal C, F, Holstein.
[2]) Bruun: Frederik Rostgaard II, 317.

Snapsting 1725 efter sin udgivne Obligation udbetaler Resten af de 30.000 Rdl., maa han til den Tid være fri for at betale Rente"[1]). Men hverken den kgl. Resolution eller Mollerups Obligation har været til at opstøve, hvor megen Umage der end er bleven lagt for Dagen.

Det, man herefter faar at høre om Peder Nielsen Mollerup, er ikke store Sager; den stærke pekuniære Aareladning har sikkert for lange Tider sat Gjordene paa den balstyrige Herremand og givet hans sociale Anseelse et svært Knæk. Det ser saaledes ganske pauvre ud, naar den forhen pengestolte Herremand i 1727 maa lade sig sagsøge for lumpne 100 Rdl., som en af hans Standsfæller, Frans Linde paa Pallisberg, paastaar at have tilgode hos ham for den Dag i 1723, da han var med paa Klitsynet, men som Mollerup ikke vil betale, koste hvad det vil![2])

En Triumf fejrer dog endnu den gamle Tyran, før han lægger ned sin Tyrepisk og viger Herresædet for yngre Kræfter; det er da han den 28. Febr. 1731 — efter Frederik IV's Død, og da nye Mænd er komne til Magt — faar Vestervig Klosters Gods, ialt 595 Td. 5 Sk. 2 Fjk. Hartkorn, ophøjet til et Stamhus for sig og sine Descendenter. Det er den store Familietildragelse, der saavel som den samme Aar indtrufne Nobilitering lægger Slægtens Biograf, den tidligere omtalte Peder Moldrup, saa mange snørklet-veltalende Ord i Pennen. Men det er tvivlsomt, om det erhvervede Adelspatent rakte til den gamle Peder Nielsen Mollerup, eller om det kun gjaldt for Sønnerne Johan og Jens Moldrup, til hvilken sidste Peder Nielsen afstod Vestervig Kloster samme Aar, han opnaaede Adelsbrevet.

De sidste Aar af sit Liv henlevede Mollerup i stor Tilbagetrukkethed paa Vestervig. Han døde sammesteds d. 20. Novbr. 1737, 86 Aar gammel, og jordedes i Vestervig Kirke, hvor der oprejstes en Gravsten over ham med følgende snurrige Verslinjer[3]):

„Her hviler en udmattet Krop,
Assessor Peder Mollerop,
Til 14 Børn Fader,

[1]) Indkomne Breve til Rentekamme:et. Personalia 1700—30, Nr. 4.
[2]) Jydske Tegnelser, 1724—30, N, XXV, S. 459. Rigsark.
[3]) Peder Moldrups Manuskript S. 206—7.

Paa Vestervig den første var.
Som Stammefaders Navn bar.
Til Tiende efterlader
Sex Børn, som er levende,
Og Børnebørn 8 Gange 3.
Her ender sine Dage,
Da han var firsindstive aar
Og sex dertil af Verden gaar
At Himlens Sødhed smage."

TILLÆG.

Assessor Mollerups Efterslægt og Vestervig Klosters senere Skæbne.

Efter det før nævnte Manuskript: „Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster" af Kammerherre Peder de Moldrup [1]) og andre Kilder skal her gives nogle Efterretninger om Slægtens og Gaardens senere Skæbne.

Assessor Mollerups Børn vare: [1]) Maren, f. 1696, g. m. Søren Balle, Stadskonduktør og Brygger paa Kristianshavn. [2]) Jens, Stamherren til Vestervig og Ejer af Ørum Slot, Oberstlieutenant i Kavalleriet, f. $^{9}/_{5}$ 1697, † 1771. G. 1. m. Hedevig Sabina v. Pretzlen (Enke efter Major Johan Philip v. Kneill), † 1735. 2. med Anne Margrethe Lautrup, † 1746. [3]) Niels f. 1698, Tvillingebroder til [4]) Mette Maria, Priorinde paa Estvadgaard, † 1778, g. m. Kancelliraad Kruse. [5]) Nikolaj, f. 1700, drukner 1714. [6]) Jochum, f. 1701, † 1702. [7]) Cornelia, f. 1702, † 1727, g. 1723 m. Kancelliraad og Regimentskvartermester Carl Adolph Rothe. [8]) Edel Christiane, f. 1704, † 1705. [9]) Jochum, f. 1706, † s. A. [10]) Magdalene Christine, f. 1708, † 1762, g. $^{27}/_{10}$ 1723 m. Anders Winding, Præst i Vestervig. [11]) Johan Jochum, f. 1709, † s. A. [12]) Johan Rantzau, f. 1710, † 1762, Major i Kavalleriet, ejer af Brandtlund ved Vejle, g. 1737 m. Katharine Elisabeth de

[1]) Thottske Saml. 1453, 4°.

la Mare, † 1748. [18]) Mariane, f. 1712, † 1747, g. 1. 1729 m. Jens Lauritsen Bonne, Præst i Hillerslev, † 1743; 2. m. Peder Staxbach, Præst i Hillerslev. [14]) En dødfødt Søn 1714[1]).

Mollerups Enke, Mette Laasbye, boende paa Vestervig „undtagen i 6 Aar, da hun fandt Behag i at bo i Weile". 1749 vendte hun dog tilbage til Vestervig, hvor hun døde Aaret efter, 1750.

Den, der overtog Vestervig Kloster efter gamle Peder Nielsen, var altsaa Jens Laasby Mollerup; „han saa første Gang Verdens Lys 1697 d. 9. Maj Kl. 3 og 1 Kvarter om Morgenen", fortæller hans omstændelige Biograf. 1713 sendtes han til Aalborgbispen Thestrups Hus, hvor han informeredes af Landsdommer Thestrup. 1715 tog han Studenterexamen i Kjøbenhavn hos Professor Lintrup; saa var han hjemme nogle Maaneder, men 1716 drog han paany til Kjbhvn, „for at øve sig i alle adelige Haandøvelser(!) som Riden, Fægten, Dantzen, Ritzen og deslige". 1719 drog han til Hamborg sammen med Svogeren Kancelliraad Kruse. Siden kom han til Haderslev. „Der lagde han Bogen ned og tog Kaarden i Haanden — Aar 1719 — da han som Voluntør traadte udi Krigsstanden". 1720 blev han Kornet, og 1721 forfremmedes han til Løjtnant.

Haderslev blev han til 1730; da tog han sin Afsked fra Hæren, idet Faderen behøvede ham hjemme. 1731 d. 26. Juni adles han sammen med sin yngre Broder Johan Rantzau M. „Skjoldet er, ifølge Kongebrevet, „udi tvende lige Parter midt over afdelt; udi den øverste Part, hvis Grund er rød, findes oprejst en dobbelt Sparre med Sølv og blaa Tavle saaledes afdelt, at hele Grunden bestaar af 3de Trianguler, og udi hvert af disse Trianguler glimter en Stjerne af Guld; over den nederste Part, som er blaa, løber paa Skak fra den venstre til den højre Side 3de Sølvstrømme. Ovenpaa det hele Skjold er sat en aaben adelig Torneerhjelm, paa hvis Spidse oprejser sig tvende blaa Elefant-Snabler, imellem hvilke staar en rød Strudsfjeder".

Jens Moldrup giftede sig første Gang 1732 med Hedevig

[1]) Se „Den kgl. allernaad. confirh. Erection af Stamhuset Westervig Kloster etc samt en genalogisk Tabel og Stamtavle over Slægten Moldrup bekostet af Stamhuset nuværende Ejer og Besidder Kammerherre Peder Moldrup til Oplysning for Efterslægten. Aalborg 1787". Se ogsaa Stamtavlen bag i Peder Moldrups Værk: „Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster".

Sabina von Pretzlen; 1735 fødte hun en Søn, „hvilken er mig uværdige navnlig Peder Moldrup, for hvis ringe Liv at frembringe min allerkjereste Moder maatte tilbringe sit dyrebare Liv, thi hun døde 10ende Dagen efter min Fødsel i en hidsig Feber d. 5. Maj 1735." Med Rørelse fortsætter han: Her maatte min Fader, som saa nys og kort havde smagt Egtestandens druefulde Sødhed bide Enkestandens Æbles bitre Suurhed." Da dette havde staaet paa i nogen Tid, „ledte han derfore og fandt det, han søgte, nemlig en yndig Perle i den dydige Frøken Ane Margrethe Lautrup hendes angeneme Persohn" [1]). Hun var en Datter af Etatsraad Hans Chr. Lautrup, og Peder Moldrup roser hende meget. Men „da nu denne for min Fader yndige og for os Børn gunstige Perle mest blinkede, blev den os berøvet og med Muld bedækket 1746 20. Juni. O, en stor Bedrøvelse, see, vort Huus Maane 2de Gange formørket, ja, helt dalet under Dødsens mørke Dale". I slige hastemte Vendinger fortsætter Forfatteren omtrent til Bogens Udgang, hvor han slaar følgende sirlige Knude for Værket: „Jeg nedlægger hermed min Pen, og min Skrivelyst har med denne Bog en

Ende". [2])

Den gamle Peder Nielsen, der ved Stamhusets Oprettelse troede at have sikret sin Families Lykke, saalænge Verden stod, havde forregnet sig betydeligt. Allerede 1761 klager den daværende Ejer Jens de Moldrup højlydt over de Vanskeligheder, der skruer sig sammen om ham. Han har jo vel faaet et Stamhus, siger han, men det er ikke „oprettet paa saadan Fod, at det kan have Bestandighed uden Gjæld, hvilket har faldet ham, som næste Successor, meget tungt"; Godset var allerede stærkt forfaldet, da det kom i hans Hænder. Borggaarden laa nedbrændt, og Ladegaarden var saa ringe, at han maatte lade den bygge fra ny. Ejendommene var alle i saa slet en Stand, at det meste hverken kunde svare kgl. Skatter eller Landgilde, og alt for faa Bønder var der til Avlingens Drift; hvorfor han indtrængende beder Kongen om Tilladelse til i Stam-

[1]) Giftermaalet fandt Sted 1737.
[2]) I fire Artikler i „Thisteds Amtsavis" 1898 for 21., 22., 23. og 25. April findes et kort Uddrag af Værket. Amtsavisen har dog ikke benyttet Originalen paa kgl. Bibl., men „et gammelt Manuskript, der tilhører en Lærer i Vestervig Sogn".

huset at inddrage Ørumgaard, som han kjøbte i 1738 og opbyggede som Vestervig. — Hans Begjæring opfyldes, hvorved det under Stamhuset beroende Gods voxer til nær op mod 1000 Tdr. Hartk. Han faar nu Lov til at optage et Laan paa 24,000 Rdl. mod Sikkerhed i selve Stamhuset og en aarlig Udbetaling paa 500 Rdl., der indbetales paa hvert Viborg Snapsting. Men ikke engang denne Kraftanspændelse var i Længden i Stand til at redde Stamhuset fra Forlis. Oberst Jens de Moldrup døde 31. Debcr. 1771, og Godset kom nu i Hænderne paa hans Søn Kammerherre Peder de Moldrup[1]). der alle sine Dage led af kronisk Pengeforlegenhed[2]). Efter hans Død 1787 gik Godset over til Major Hans Chr. Moldrup, der havde det til sin Død 1795, da det overdroges Sønnen Christian Moldrup (f. 1778 † 1842), Efter knapt tre Slægtleds Forløb saa den mollerupske Slægt sig nødsaget til at sælge Stamhuset, hvilket skete efter Bevilling af 9. Novbr. 1798; Godset kostede 100,100 Rdl.[3]), og Kjøberen var Justitsraad Povl Marcussen til Krastrup. Efter en Række vexlende Skæbner[4]) solgte dets daværende Ejer Søren Møller det 1837 til N. Stockholm og J Breinholt for 30,050 Rdl. De delte Hovedgaarden i to Parcelgaarde, Overgaard, der nu tilhører Familien Stockholm, og Nedergaard, der indtil 1896 tilhørte Familien Breinholt. — Det solgte Stamhus substitueredes med en Fideikommiskapital den saakaldte mollerupske, der i Statskalenderen for 1900 er anslaaet til ca. 70.000 Kr. og for Tiden besiddes af Vilh. Fr. Havn Moldrup, der er født 1861 og er en Søn af Overkrigskommissionær Kontrollør og Regnskabsfører ved den militære Klædefabrik i Usserød Frederik Emil

---

[1]) Peder de Moldrup f. $^{27}/_{4}$ 1735 † $^{30}/_{12}$ 1787. Han giftede sig 1762 med en Datter af sin Farbroder Johan de M. Hun hed Mette Marie Lucie de M., f. 1738 † 1776. Med hende havde han 11 Børn, hvoraf dog kun 4 Døtre overlevede ham, nemlig Hedevig Sabina, g. m. Oberst v. Graba, Catharina Elisabeth, g. m. Oberstløjtn. Scholten, Margrethe Øllegaard, g. m. Major Wisch, Nielsine Hendrikke, f. 1776 † 1839, g. m. Ritmester Flindt. Peder de M. giftede sig paany 1778 med Charlotte Amalie v. d. Lieth f. 1745 † 1811. (Se Lengnicks Stamtavler 4 B.).

[2]) Se Hvas: Familjen Hvas 5, 274. Peder Moldrup laaner ofte Penge af Jens Hvas de Lindenpalm, 1775 f. Ex. 7,200 Rdl.

[3]) Se: „Nogle Mærkværdigheder i Vestervig og Agger Sogne i Anledning af Hans Majestæts allernaadigste Komme til Vestervig 20. Juni 1826 kortelig opgiven og allerunderdanigst insinueret af Stedets Sognepræst P. Chr. Bendix, Amtsprovst, Ridder af Dannebrog", top. Saml. p. Papir, Rigsarkivet. Dette korte utrykte Arbejde indeholder tillige adskilligt af Interesse om Havets Ødelæggelser i Agger Sogn.

[4]) Traps „Danmark". 3. Udg., IV. 284.

Moldrup (f. 1817 † 1883). Ellers har den moldrupske Familie havt omtrent lige saa foranderlig en Skæbne som den Ejendom, der udgjorde dens Stamgods. Med den sidste Stamhusbesidder, Christian Moldrup, uddøde Slægtens ældre Linje (1842), men af Sidelinjer er der endnu adskillige Medlemmer tilbage, spredte over hele Jordkloden, én i Buenos Aires, Et Par i Kalifornien, atter andre i Kaplandet [1]). Saaledes ser det ud til, at deres Stammefaders Rejselyst er bleven dem i Blodet. Og ikke uden en vis Vemod hører man, at en kvindelig Ætling af den gamle thylandske Jorddrot, en Nicoline Hald Moldrup, Datter af Damianus Moldrup (en forhutlet Degn, der døde 1843 i stor Armod) i 1896 endte sine Dage som Lem paa Gramstrup Fattiggaard [2]).

Kunde den hævnende Nemesis, der havde været Vidne til Peder Nielsens talrige Ugjærninger, haardere ramme den Mand, der efter saa vexlende Livsskæbner gik i sin Grav med den Fortrøstning, at han havde sikret sin Slægt dens timelige Velfærd „saalænge Verden staar"!

---

[1]) Se Adels Aarbog 1900.

[2]) Meddelt os af pens. Lærer Joh. Nielsen, Randrup, der forøvrigt er den, som først har henledet Opmærksomheden paa det her behandlede Æmne. — Damianus Moldrup er sikkert „den adelige Skolelærer", som Blicher hentyder til i „Vestlig Profil af den cimbriske Halvø" (S. 76), hvor det hedder: „Hvor det dog gaar underligt til i denne Verden! Den sidste Ætling af en fordums rig og mægtig Herreslægt døde for faa Aar siden som Degn i Vestervig, en Betjening som hans Oldefader ansaa for god nok til hans Skopudser". Smlgn. „Thisted Amtsavis" 5. Aug. 1896, en Artikel „Af Vestervig Klosters Historie". Lærer Joh. Nielsen meddeler ogsaa et lokalt Sagn om, at en Skolelærer Voro i Vestervig havde foretaget ret omfattende Studier til Slægten Mollerups Historie. Engang fik han Besøg af en Kaptajn Mollerup, der var kommen til Egnen for at se Kirken; da han hørte, at Degnen var i Besiddelse af ret fyldige Oplysninger om hans Familie, bad han om Lov til at maatte laane hans Papirer blot en Nat; og den troskyldige Degn indrømmede ham det. Men samme Aften rejste Kaptejnen, efterladende et Brev til Degnen, hvori han meddelte ham, at han for at fritage ham for videre Ulejlighed med sin Slægts Historie havde tilintetgjort de Familiepapirer, der syntes ham mest kompromitterende; Resten havde han taget med sig. — Hvorledes Sagnet i det hele har tumlet med Fortællingen om Peder Mollerup og Niels Povlsen kan ses i Evald Tang Kristensens „Jydsk Almueliv" II, 114 ff.

I.

I ESTVADSGAARDS HALSJÆRN.

DA Ove Malling[1]), en af de berømteste Mænd fra denne Egn, op i Alderen satte sig til at nedskrive enkelte Ungdomserindringer fra sit Barndomshjem Astrup i Salling[2]), siger han om Bøndernes Stilling omkring 1750 følgende: „Egentlig Mishandling af Godsejere imod underliggende Fæstebønder kjendte man intet til i mit Fædrenehjem eller dets nærmeste Omegn. En gammel grundmuret Hovedbygning efter Middelalderens Form havde min Far nedbrudt, og med den det deri værende gamle Bondefængsel, Huller kaldet; i et nyt bekvemmere Vaaningshus, som han i Stedet for den gamle Gaard opførte, blev intet saadant indrettet. Træhesten i Gaarden blev nedbrudt, og ikkun paa Nabogaardene har jeg set den, men den brugtes ikke eller yderst sjælden".

Den gamle skikkelige Gehejmestatsminister — thi saa meget blev han — vilde sikkert være bleven meget bedrøvet, om man havde indviet ham i de Hændelser, som her skal fremdrages fra Datidens Estvadgaard, der vel nok kan siges at ligge indenfor Cirklen af Astrups „nærmeste Omegn", da det i det 18. Aarhundrede var Godsets Nabo mod Syd.

Estvadgaard ejede i det 18. Aarhundrede foruden en Del Bøndergods i Fjends Herred (f. Ex. Aakjær og Fly)

[1]) Det er ham med „de store og gode Handlinger". Han fødtes paa Thaarupgaard 1748, men Aaret efter kjøbte hans Far Peder Malling for 9000 Rdl. Astrup, hvor Ove Malling tilbragte sine Barndomsaar mellem 1750—60.
[2]) Se Hist. Tidsskr. 2. 4., S. 199 ff (1852).

store Strækninger af Øst-Ginding Herred. Omkring 1726 var Gaarden kommen i Hænderne paa Kancellisekretær Johan Severin Bentzon (født $^{27}/_{4}$ 1692, † $^{9}/_{5}$ 1741). Om ham har der hidindtil ikke været noget ufordelagtigt bekjendt, tværtimod har baade han og Konen Frederikke Louise Glud gjort sig bemærkede ved Legater og Gaver. Men de efterfølgende Dokumenter, der er tagne ud af Datidens Retsprotokoller[1]), afslører en Karakter af usædvanlig Brutalitet og Ondsind.

I Vinteren 1736 savnedes et Hestedækken paa Estvadgaard, hvad der synes at ha' bragt Herremanden — „Sekretæren", som de kalder ham — i et exempelløst Raseri. Han har tidligere fundet en afbrækket Nøglekam i Laasen til Ladeporten; han ser sig da omgivet af Tyve til alle Kanter. Han faar en Stymper, Jørgen Eskesen — „Sekretærens Fisker" — til at vedgaa Dækkentyveriet, mens dennes Bror, Simon Eskesen i Kisum angives som Hæler. Hvorledes „Naadigherren har affundet sig med „Tyven" vides ikke, men til Simon Eskesen var der ihvertfald i en god Mening. En Dag faldt Herremanden og hans Karle ind over Simon i hans Hjem i Kisum, skrev hans Ejendele Rub og Stub, opmaalte hans Korn og førte ham selv i Februar Maaneds Kulde til Estvadgaards Halsjærn, hvor han stod i 2 Døgn uden vaadt eller tørt. — Vi gi'r her Ordet til Simon Eskesens Kone, som fra Viborg, hvor hun og Mand gjennem Flugt havde reddet sig i Læ for deres Husbonds Raseri, udsender følgende Klage:

„Velædle og velbaarne Hr. Sekretær Bentzon til Estvadgaard, som min og min Mands til Dato værende Husbonde — paa egen og min stakkels Mand Simon Eskesens Vegne, forhen boende i Kisum, (er) jeg fattige, forslagne, bedrøvede Kone højnødtvungen at gøre følgende allerydmygeste Spørgsmaal og Begjeringer: 1) Hvorfor Hr. Sekretæren uden Lov, Ret eller Dom haver sidst afvigte Fredag d. 10. hujus[2]) ladet ombemeldte min Mand og mig gribe udi vores iboende Hus og frie Frelse og ført os begge til Estvadgaard udi Arrest, 2) næst Dagen efter,

---

Jeg henviser blandt utrykte Kilder især til Hjerm-Ginding Herreds Justitsprotokol 1736—46, Viborg Bytings Protokol for 1737, samt Landstingsdombogen, 1740.

c: 10. Febr. 1736.

som vor Taksigelsens Fest den 11. hujus [1]) fra Dagens Lys og til Nattens Paatrængende, længe efter Lys var tændt ladet ham af deres egne Folk sætte i eders Halsjærn, fæst ved eders Brønd i Borgegaarden, 3) Søndagen efter ligeledes ladet ham staa i samme Halsjærn fra Dagens Skin til Nattens Paatrængende, efter Lys var tændt, 4) om I ikke har forbuden mig eders Gaard, saaledes at jeg ikke tør komme, mindre kan komme ham i Tale, og for det 6) hvorfor I lod m i g binde ved Hænder og Fødder til en Støtte i Eders Mælkestue og der af Eders Fisker, Jørgen Eskesen kaldet, mig hudstryge med store Riis, udi Eders Overværelse, som I stod med Tyremejen [2]) og slog h a n og mig, hvor I syntes, han slog ej saa stærkt paa min blotte Krop, som I ville, efter at I havde faaet mig af alle Klæder og min Særk til Bæltestedet, saa jeg bær Mærke af Ribler og blodig Slag og Saarmaale blaa og blodige, 7) om I ikke nu i Tirsdag den 14de lod mig atter ved Eders Tjener Peder Keyser hente af Arresten udi et Kammer til Eder, og om I mig ikke der langsommelig Tid slog med en Tyremeje af og til, ligesom I blev træt, indtil den paa det sidste gik tvende Gange i Stykker og opslæt, da I brugte Stumpen og Eders Næver i mit Hoved og andre Steder, hvor I selv syntes, som Kjendetegn paa min bare Krop udviser; 8) om I ikke har ladet det ommeldte Taksigelsesfest paa Formiddagen skrive, alt hvad I syntes i vort Hus, efterat I Aftenen tilforn havde maalt det lidet Korn, vi havde, som I alt næstafvigte Søndag, som meldt, skal have bemægtiget Eder, hvor meget af nogen Slags eller hvor det er afbleven ved jeg ej, som jeg ikke siden har været i Huset og haver med mange smaa Børn ikke det, vi kan hælde vore Hoveder til; og endelig for det 9) vil Hr. Sekretæren dog give os og v o r e s kgl. Pas og levere os alt tilbage, hvis vi ved ommeldte Omgang og uden Lov eller Dom er frataget og give os nogen Erstatning [for den] lidte Skade og Tort, maa det gjerne derved forblive, thi vi ere fattige Folk, formaar eller forstaar ej Proces med den gode Herre at udføre, men ønsker alene fra saadan fast uhørlig Omgang at blive entlediget, paa alt jeg vil allerydmygest udbede mig deres Velbaarenheds selv

[1]) For Stormen paa Kjøbenhavn 11. Febr. 1659.
[2]) Svøbe lavet af Tyrens Avlelem.

behagl. [Svar] ... Forbliver i min Tid Velædle og Velbaarne Sekretærens allerydmygste Tjenerinde Anna Pedersdatter, Simon Eskesens Kone. Viborg $^{16}/_{3}$ 1736".

Naturligvis svarer Herremanden ikke et Muk paa denne „Klage". Imidlertid havde Anna Pederdatter — eller vel snarere deres Sagfører Mathias Brun i Viborg — været saa klog at ta' et Lægesyn over de Mishandlinger, hun havde været Gjenstand for. Det, som harmer de fattige Mennesker mest, er endda ikke saa meget de Prygl, de har faaet — dem var de formodentlig vante til —, som Tabet af deres Ejendele. Det er for at vinde disse tilbage, at de vover sig til en Retssag med deres overmægtige Husbond. 10. Aug. 1739 tilstaaes der dem fri Proces. Takket være denne Retsforfølgning er Sagens Akter bleven bevarede, hvad der jo kun er Tilfældet med en ringe Brøkdel af Datidens Bondeplagerier, og da især dem, der endte med Mord eller Drab.

Simon Eskesens Sagfører indstævner nu en Hoben Vidner blandt Estvadgaards Bønder; men de fleste bliver simpelt hen borte; de øvrige har ingenting hverken hørt eller set. Herremanden haler Tiden hen, Vidtløftigheder og Henstand uden Ende. Aar glider efter Aar, uden at Sagen er sin Løsning et Hanefjed nærmere. Hovedvidnerne lempes bort fra Godset ét for ét. Herremanden ta'r bestandig nye Henstand; naar han ikke kan klare den paa anden Maade, ta'r han to—tre Maaneders Ophold paa Sjælland, og Konen ved ikke, naar han kommer hjem igjen. Saaledes i April Maaned 1739, da Sagen har staaet paa i over tre Aar. Fruen begjærer paa Bentzons Vegne ny Udsættelse. Bentzons Sagfører tvivler ikke paa, at Fruens Begjæring vil blive naadig optaget af Retten, „paa det hendes Mand, Hr. Sekretæren, ikke skulle blive beføjet at beklage sig med Retten at vorde overilet." — Bentzon bliver efter disse Forhør en Bærer af alle Dyder. Dorthe Fruepige har aldrig set „Bentzon bruge Tyremie til noget Menneske i de Aar, jeg har tjent her." Jørg. Eskesen, der vel lige saa lidt som de andre Bønder, hverken kan læse eller skrive, og som var den, der af Herremanden blev sat til at prygle Broderkonen, og som saadan var et Kronvidne, gav ikke Møde i Retten, men lod Herredsfogden tilflyde følgende filosofiske Indlæg, som det ikke er vanskeligt at føre tilbage til sit Ophav:

„Kongl. Maj.' By- og Herredsfoged Cort Jacobsen! Jeg har vel erfaret at være forelagt til i Dag at vidne i min Broders Sag, rejsende sig af et Hestedækken, jeg fra Gaarden har bortstjaalen og til ham at hæle indlagt, men Retten kan vel tænke, jeg undser mig for en offentlig Ret at møde i en saadan Sag, som har sin Aarsag af mig selv, ellers kunde jeg for Resten vel tilstaa, at jeg har ingen Uret gjort imod andre end mig selv, og jeg kan med mit Vidne ingen gøre Ondt eller godt. J. E. S. (Jørgen Neckelborgs Navn".

I Retten fremlægger Bentzon ogsaa følgende Erklæring fra Simon Eskesen, som denne afgav for at komme ud af Halsjærnet hin Februardag:

„Jeg underskrevne Simon Eskesen bekjender herved, at saasom min Broder Jørgen Eskesen haver paa Estvadgaard bortstjaalen et Hestedækken, det samme til mig og min Hustru samme Aften, som var i Gaar 14 Dage, indbragt, og vi os med samme hos os at hæle havde forset, indtil det omsider sidstleden Torsdag Aftens Aften ved Randsagning hos os er funden, saavel som vores Boe derefter bleven beskreven, saa haver jeg, for at være saadanne Anledninger herefter saa meget længere fraværende, antaget til den Ende udi Fæste Johan Skomagers udi Sevel Sogn nu beboede Hus, staar for Hartkorn 3 Skp., som jeg til Paaske Flyttetid iflytter og deraf haver, ligesom han deraf forhen svaret haver, og saaledes ydmygst beder Velb. Hosbonden selv, og han de udi Vores Bo beskrevne Klæder, naar min Hustru sin Forseelse afbeder, vil hende da lade beholde, siden jeg i det Mangel alt hos mig beskrevne heller frastaar end efter Loven og Forordningen om Tyvshælere at forfølges; og eftersom det er bekendt ved Estvadgaard mange andre Tyverier at være begaaet, hvorudi jeg af denne Anledning kunde holdes mistænkt, saa lover og bepligter jeg mig og mit Hus saavel til denne Forseelses Bod i overskrevne Maade som og aldrig mere at skulle findes udi saadanne Ting, lidet eller stort, enten selv at være Gjærningsmand eller med andre at dølge, men strax aabenbare, og udi intet uskikkeligt mig oftere lade finde.

Estvadgaard, 14. Febr. 1736.

I tvendes Nærværelse beskræftes dette.

Simon Eskesen."

Hvad angaar Dækkenet, som det hele rejser sig af, da foreligger der ikke andet Vidnesbyrd om dets Tilstedeværelse i Simons Hjem end hans egen under disse Forhold ham aftvungne Erklæring. David Jensen, der havde været med til at notere al Ting i Simon Eskesens Hus, siger udtrykkelig, at han ikke saa noget Dækken. Det hele ser ud til at være lavet af Bentzon selv for at faa en daarlig Ejendom bortfæstet. — Simon kom imidlertid aldrig til at bo i Skomagerhuset, da han umiddelbart efter sin Løsladelse saa sit Snit til, sammen med Konen, at flygte til Viborg. Og her kunde Herremanden endnu ikke ramme dem. Men de havde maattet efterlade en Slags Gidsel, deres halvvoksne Søn Peder Simonsen, der tjente Sti Jensen i Hesselbjærg. Om denne værgeløse Knøs skulde Herremanden snart samle al sin Hævnsyge.

Den 28. Juli 1736 tidlig om Morgenen brændte Estvadgaards Lade. Mange, deriblandt Bentzon selv, troede, at Ilden var paasat.

Som Peder Simonsen og nogle andre unge Karle Natten efter Branden gik og holdt Vagt ved Ilden, kom Bentzonst Tjener Peder Keyser ud til dem sønden for Gaarden og spurgte, om de ikke vilde skiftes til at søge op til ham for at varme sig lidt. Peder Simonsen og et Par andre gik da op i Peder Keysers Kammer. De havde kun været der et Øjeblik, da Bentzons Forrider kom i Døren og spurgte, om Peder Simonsen var herinde, „for saa skulde han komme ind til ham Self, han vilde tale med ham." P. Keyser fulgte ham til Døren. — Bentzon begyndte strax at tale om Branden, spurgte saa P. S., om han ikke havde været oppe i Viborg hos Forældrene. „Nej, han ha' ikke." „Jo, du har nok været der alligevel." P. S. nægter det kraftigt. Bentzon gik saa over Gulvet og talte med Fruen, men P. S. forstod ikke, hvad de sa'. Ogsaa Bentzons Søster fra Skjærsø var tilstede. — Pludselig greb Bentzon P. S. i Armen og vred ham ned over en Stol, paa hvilken laa tre Hampstrikker; som han stod og bandt ham, kom Ridefogden Anders Jockumsen ind; men B. sendte ham væk til Nørkjær. B. trak nu P. S. ind i Skrivestuen; han begjærede et Fyrfad, „som de satte Mad paa og varmer." Der var Ild paa den. Saa forlanger han en Tintallerken, som han satte paa Fyrfadet; anmodede derpaa Fruen om et Stykke „Semslærred", klippede det

til som en Pude og la' det paa Tallerkenen; en stor Potte med Beg i stod paa Bordet; nu tog B. med en Pennekniv og varmede det ved Flammen, hvorpaa han smurte det paa Lærredet; P. S. der med Gysen havde iagttaget alle disse tavse Forberedelser, saa nu, at B. fik „Uldtou" af Fruen; da Beget var „breid", smurte han paa. — Med Et bekyndte Sekretæren at kline Beget i Peder Simonsens Øjenbryn og rundtom hans Øjne og nedenfor hans Næse, klemte det med Fingrene fast til hans Øjne og Næse og begjærte en gammel Klud af Fruen, men sa': „Nej, jeg ta'r P. S.s Halsklud;" tog saa samme og bandt den fast om hans Hoved, slog Knuden over hans Mund og Næse og gik saa ud fra ham ind til Fruen og Søsteren. En hel Time lod han Knægten staa alene, mens B. snakkede inde i Nabostuen. Saa kom han atter tilbage og trak P. S. efter sig ind gjennem Fruestuen, og var det for P. S. tykk', som havde han Reb i Haanden. Nu gik det op ad en Trappe, og saa vidt P. S. kunde tykk', fulgte Fruen efter med Lys. Han hørte nu, at B. skar Rebet i Stykker, hvorpaa han befalet P. S. at lægge sig ned; hvad han gjorde. Nu bandt Herremanden hans Ben til Stolperne af et tomt Sengested, mens hans Hoved laa paa Gulvet, hans Ryg mod Sengefjælen.

„I kan blive heroppe, men snak ikke til ham", sagde han til Kvinder, men for P. S. var det at tykk' som om ingen var der. Saa gik Sekretæren — P. S skraalte og jamrede og kom til at lade sit Vand. Sekretæren kom og sa': „Se til det Bæst han har ladt hans Vand heroppe"! Klagede endnu P. S. Spurgte saa B.. om han vilde jage hans Folk af hans Gaard, og hvi han tog saadan paa at skraale! Og i det samme slog han P. S. tvende Slag i hans Hoved med hans Haand og sa', han skulde tie stille, ellers jaged han hans Folk af hans Gaard. Sa' saa Fruen til P. S., han skulde bekjende. Men han havde intet at bekjende; sa' saa B. til Fruen, hun skulde ikke tale til ham. B. gik saa ned; „og saaledes blev P. S. hængendes Natten over„. „Op paa Formiddagen hørte han Fuglene kvidre udenfor Huset, tænkte saa ved sig selv, det maatte være Dag; han skubbede nu Klædet af sit Hoved mod Sengefjælene, og Plastret gik fra hans Øjne, „da det var opblødt af hans Vand, han havde ladt". Solen faldt ind, han saa, at han stod paa Hoved og Hænder, fik „Taulet"

eller Rebet mellem sine Tæer, og Knuderne op og skred nu ned fra Sengen og sad paa Gulvet og fik Rebet af sine Ben og Tæer, gik saa ud af Kamret, kom til en Dør med Laas for, lukket den baglængs op, kom ned ad Trappen til en Dør, som var „lukt" i Laase og Nøglen taget af, fik sin ene Finger for Laasen og trykte den op, kom saa i Pigernes Kammer, hvor der atter var en lukket Dør, og var „en Trøcke" i Laasen, som han lagde Armen paa og fik *den* ogsaa op, kom saa ud i Gaarden gjennem Gangdøren, som stod aaben, og ud i Borgegaarden over Vindebroen, som fører til Ladegaarden, og gik ret hen til Sti Jensens i Hesselbjerg."

Fra Estvadgaard til Hesselbjærg med bagbundne Hænder, og efter en saa frygtelig Nat! Her mødte han Tjenestepigen og „bad hende skjære Taulet itu om hans Hænder, men da hun saa hvor resne de var, blev hun ræd, *og turde ikke skjære hans Baand;* han gik da ud til Karlen i Laden, som skar dem over. „Spurgte da Karlen og Pigen, hvor han havde været, han saa saa ilde ud," Sa' saa, Peter Keyser kom, han skulde forvare sig; hvad han gjorde. Da P. Keyser var gaaet, spurgte Konen, P. S. hvor han havde været men's han saa saadan ud„. Hun varmede nu Vand og toed Bæget af hans Ansigt med Sæbe og gav ham saa noget at æde, gik han saa samme Dag til Viborg og kom til hans Mor og fortalte hende det Hele. Han havde dog ikke sanset ret meget, da hans Mave var vendt i ham.

Men her brød Bentzon ind i Forhørene og spurgte P. Simonsen, om han kunde huske, at han havde sagt ikke én men mange Gange, at han vilde ønske ham, at Gud vilde røre hans Hjærte, saa han maatte omvende sig". P. S. svarede, at han havde intet ondt gjort. Han tilbød at gi' sin Ed paa sin Forklarings Rigtighed. Bent zn tilbød ingen Ed. Sagføreren bad Retten om at tage P. S. under sin Beskjærmelse. P. S. tilføjede, at de maatte gjerne sætte ham i Arrest, om de vilde, men ikke udlevere ham til hans onde Husbond. Herremanden staar paa, at han er ikke pligtig P. S.' Klage at afbevise, men P. S. pligtig sin at bevise! Han forlangte at P. S. Sagfører skulde jages ud og andre tilstedeværende tie.

Saa vil han snart ved Spørgsmaal til ham i hans

Christendom bevise af hans Svar, at han ikke kan troes paa nogen Ed."

To Viborg Borgere gaar i Borgen for P. S.' Tilstedeværelse, mens Sagen staar paa. — B. spørger, om de har Grund og Ejendom „for at vide, om de ere suffisante at svare en døgtig Karl i hans Stæd."

Derpaa lod Bentzon indkalde sin Kusk og en anden Bondekarl; de var sær villige til at føre P. S. tilbage til Estvadgaard. Sagføreren Mathias Bruhn bad endnu en Gang Retten betænke, hvad Skæbne de lod P. S. gaa ind til ved at udlevere ham til hans ubarmhjærtige Husbond. P. S. stod for Skranken og skjalv for Udfaldet. — Retten resolverede da, at han *ikke* skulde udleveres, og Bentzon og Kusk maatte køre hjem uden P. Simonsen.

Det faldt Herremanden ualmindelig svært at bøje sig for en saadan Kjendelse, og han pønsede paa ny Hævn. — En Sommerdag i 1737 opdagede han paa Torvet i Viborg Simon Eskesens Kone Anna Pedersdatter; han gik strax hen mod hende, og midt mellem Torvevognene tog han hende i Brystet, raabte en Bonde an og sagde, at „*hun* havde brændt hans Gaard af!" Det kom til Slagsmaal og vildt Skjænderi. Anna græd, raabte om Redning og sa', „at saadant kunde han ikke bevise, medmindre det skulde være ved falske Vidner". Bentzon slæbte af med stakkels Anna, der hvinede i vilden Sky. Folk kom til og bad for den arme Kone, hendes Tøj var revet itu, Blodet flød af hendes Ansigt, og „Luen var af Konen." — Bentzon blev ved sit; han vilde ikke slippe sit Bytte. Men nu fik han fremmede i sit Haar. Folk stimlede sammen om den brutale Herremand. Maren Væverpige gav ham et Par gode Ræk over Skrotten med en Kjæp; en anden tog fat i Pungen af hans Paryk, og bandende maatte han ogsaa her fortrække for at redde sit Skrog.

Imens sneglede Sagen sig frem mod sin Afgjørelse. Bentzon havde rejst Kontrasag mod Simon Eskesen for at tvinge ham til at betale Afgifterne af det Hus, han havde nødet ham paa i Sevel. — Bentzon fremskaffede Vidner, der tyvtede Simon Eskesen og hele Familien. En vil ha' set Simon Eskesen komme hjem til sit Hus med en Sæk paa Ryggen! Sønnen Peder skal ha' taget en Vest fra en Medtjener. Kirsten Sørensdatter i Kisum kom for tre Aar siden over til Simon Eskesens Kone og

beklagede, at en af deres Børn havde stjaalet nogle Stykker Baand og en ny Knipling fra hende; da overfaldt Anna Pedersdatter hende med Næveslag, „hvorover de havde nogle Ord sammen". Men Baandene kom hun dog frem med. — Af lignende Vægt er Beviserne for Ildpaasættelsen. Chr. Jørgensen forklarer i Retten, at tidlig om Morgenen, da Ildebranden af Estvadgaards Ladegaard skete, vogtede han Kvæg vest for Gaarden og saa da Ilden bryde ud i Mønningen af Ladens Nordende; „og ved han ikke til Branden at kan være anden Aarsag, end at være sket ved onde Mennesker, har heller ikke hørt nogen anden at være derfor udi Mistanke end af de trende, nemlig Simon Eskesen, hans Hustru eller Søn". Mange troede det. P. Simonsen havde han vogtet Kvæg sammen med. Han var hengiven til Løgn; *han* troede ham ikke. Paa Spørgsmaalet, hvem der har rettet Mordbrandsbeskyldningen mod Simon Eskesen, svarer Vidnet, at skulde han regne dem alle op, kunde han ikke blive færdig før i Morgen Aften. — Han havde hørt Beskyldningen „fra Brandens Tid og langt hen ad". — Peder Simonsens Husbond Sti Jensen har endogsaa den Dristighed at paastaa, at han „strax efter Branden paa Estvadgaard mødte Simon Eskesen ved Krejlgaard", en Fjerdingvej fra Brandstedet. Heldigvis kan Simon Eskesen føre uomstødeligt Bevis for, at han den Fredag, da Branden foregik, opholdt sig paa Viborg Marked, og Natten før var han hos Thomas Tøstrup i Viborg. — Dette oplystes under Forhøret, at Simon Eskesen i 1734 havde arbejdet paa Bentzons Gaard i Viborg 19 Dage for en Mark om Dagen paa egen Kost og Logis. I 1735 havde han gaaet som Stenpikker paa Estvadgaard hele Sommeren lige til Mortensdag for den Sum 10 Sletdaler!

Ogsaa Anna Pedersdatter var jo beskyldt for Delagtighed i Branden og skal ved en Lejlighed ha' ladet falde en Ytring, „at hun skulde mage det saa, at Bentzon skulde blive saa kornløs, som hun var." Anna svarer hertil, at hun aldrig har tænkt at gøre Sekretæren noget ondt, „enskjønt han ikke har handlet ret vel imod mig." Bentzon river nu hele Forhøret til sig og gjør den stakkels Kone ren konfus. Han nægter at tage mod hendes Ed, „som den for Samvittighedens Skyld ikke siunes efter Omstændighederne af hende at kunne modtages." Men Sagfører

Brun vil, at hans Klient skal staa ren for den haarde Beskyldning. Retten gi'r Brun Medhold, og Bentzon maa en Stund træde i Baggrunden. Anna har forklaret overfor Bentzon, at hun gik ude paa Viborg Mark og saa hans Gaard brænde. Bentzon, der vil ha' bevist, at hun har været i Ledtog med Sønnen, afbryder her sine Spørgsmaal: Se, se! Saa det saa du! — Men nu spørger Brun: „Hvorledes kunde du vide, at det var Estvadgaard, der brændte?" Det vidste hun heller ikke, men fik det først at vide næste Torvedag af Folk der fra Egnen. — Og hvad Ærinde havde hun ude paa Viborg Mark? — Jo, hun var da ude med Melmad til Frausings Folk, og der saa hun den store Røg sammen med andre. — Saadan saa Bentzon alle sine fule Mordbrandsbeskyldninger opløse sig i Luftsteg.

Dommen ved Hjerm-Ginding Herreders Ting faldt 14. Aug. 1739[1]) og gik Sekretær Bentzon stærkt imod . . „som alt giver Formodning, at deres (c: Simon Eskesen, Hustru og Søns) Klage og Sigtelser maa have nogen Betydenhed i sig." — Siden kom Sagen for Overretten, som Aaret efter fældede følgende: Landstingdom afsagt 21. Septbr. 1740. Nr. 4. Simon Eschesen, Huustrue og Søn contra Secreterer Bentzon.

Citanterne Simon Eschesen, Huustrue Anne Pedersdaatter og Søn Peder Simonsen sigter og saggiver Contra-Citanten Secreterer Bentzon paa Estvadgaard, først fordi han uden Lov og Dom haver frasat dem deres iboende Huus i Kiising Bye og bemægtige sig alle deres Effecter og Løsøre og paa Tacksigelsens Fæst, saa og Søndagen nesteffter i Aaret 1736 ladet Manden slaae i Hals-Jern, som var fæsted paa Brønden paa Estvadgaard, de 2de Dage fra Morgen indtil Aftenen, og hannem arresteret og under samme Arrest paatvungen ham et Fæste et andet Stæd paa sit Gods i Sevel Sogn.

2det, samme Tiid ladet Huustruen Anne Pedersdaatter arrestere, aftræke og piske med Riis paa sit bare Legeme indtil hendes Beltested og ladet hende binde fast ved Hender og Føder, desuden self slaget hende med en Tyrrepisk, indtil dend gick i Støcker, saa og siden overfaldet hende

[1]) Se Protokollen S. 253.

offentlig paa Wiborg Torv 1737, som det første Tingvidne ved Wiborg Byeting udviiser.

3. haver Secretair Bentzon ladet Sønnen Peder Simonsen inhente i sit Kammer og hannem bagbinde med Stricker, sat en Beegplaster for hans Øyne og ført ham op paa et Kammer paa Estvadgaard og hengt ham op ved Benene, hvor han en hel Nat er bleven hengendes, indtil hand med stoer Møje og om Morgenen undkom, som deris Sigtelse og Saggivelse yderligere og vidtløftig forklarer.

Samme Citanternes Sigtelse og Saggivelse de med Vidner endeel haver søgt at stadfæste, men af Mangel af tilstrækkelig Beviis ei saa fuldkommen opliust, som ske burde; thi eendeel af Vidnerne ere ei effter lovlig Stevnemaal mødt ved deris Værneting og aflagt deris Vidne, ia omendskiønt de ere Loudag forrelagt, ia og for Udeblivelse mulcteret, haver de dog ej aflagt deris personhnlig Vidne. Desuden ere eendeel af Vidnerne i Følge een Afviisningskiendelse, som Bye og Herretz Foget Cordt Jacobsen paa Hierm-Ginding Herretzting dend 21. Junj urettelig effter Hr. Secretairer Bentzons Paastand frikient at møde deris Vidne videre at aflegge, fordi de een Gang var mødt og aflagt Vidne, da Citanternis Fuldmægtig var ej tilstæde og kunde Vidnerne examinerede og afhøre, hvilchen Dom nu effter saa lang Tiids Forløb imod Secretair Bentzons Paastand ej til Paakiendelse kan antages, i Henseende samme Kiendelse over fatalia Appellationis.

Herimod haver Secreterer Bentzon inttet til sin Befrielse ladet fremlegge, uden at hand haver beviist Simon Eskesen og Huustrue at have hæelet en Hæstedecken, som paa Estvadgaard skal være staalen, og dem mistenckt for anden Smaaetyverie, som dog ej er beviist; saa og produceret een Revers Fæstebrev af Simon Eskesen underskreven tilligemed 2de andre, da hand var i Arrest, paa det Huus i Sevel, dend hand dog aldrig haver beboet, og derfore ladet hannem søge og tiltale; og Sønnen Peder Simonsen mistænckt at være Gierningsmanden eller Medvidere til dend uløckelig Ildebrand paa Estvadgaards Ladegaard, da dog hannem aldeelis inttet er overbeviist.

Som da nu ingen viidere Vidner kand vendtes at føre

efter saa lang Tiids Forløb og ej heller viides, hvor eendeel af Vidnerne sig opholder, da de fleeste, som skulle giøre dend bedste Oplysning, var af Secreterer Bentzons egne Domestiquer, som nu ej meere er der tienendes, saa vidste Rætten Parterne ej rættere at adskille end ved Eeds Aflæggelse, saavit som ej med Vidner er beviist, helst Citantens Sigtelse og det Siun' som Simon Eskesens Huustrue haver ladet forrette, horledes hun paa sit bare Legeme var medhandlet, saa og Peder Simonsens Sigtelse giver en sterck Formodning, deris Sigtelse sig saaleedes forholder, og Secretair Bentzon ej samme eedelig haver turdt benægte, ej heller kand afbeviisze.

Saa kiendes for Rætt, at som Simon Eskesen og Huustrue ere overbeviiste at haver hælet det paa Estvadgaard bortstjaalne Decken, saa bør de sammes Verdi dobbelt at beta til Estvad Sogns Fattige 2 Rd. Angaaende det nyefæstede Huus i Sevel, da som Simon Eskesen haver imod hans Villie maatte antage Brevet, da hand var i Arrest, som Revers-Fæstebrevet endog kand udviise, saa bør han for samme Huus-Fæste fri at være, og Secretaire Bentzon, som uden Lov og Dom haver frasat Citanten sin forhen iboende Huus og bemægtiget sig alle deris Effecter og Boehave, tilfindes at betale Citanten og Huustrue dem deris fratagne Effecter, som ej i samme Stand dem igien kand leveris, med reede Penge, som de med Eed og en frelst Samvittighed kand bekræfte at have vaaren værd, 15 Dage effter deris Eeds Afleggelse. Og for videre Ulejlighed at forrekomme, saa bør Secretair Bentzon at meddele Simon Eskesen, Huustrue og Søn deris Pas og Estvadgaards Gods ej meere tilhørende.

Angaaende Citanternis Sigtelse mod Sekretair Bentzon for hans utilladelig og haarde Medfart imod dem, saa bør hand effter lovlig Stevnemaal for sit rætte Væreting sig med sin Æed at fraligge, at hand ej haver ladet Simon Eskesen staae 2de Dage udi Halsiern paa Estvadgaard, ej heller ladet Huustruen pidske paa sit bare Legeme og saaledis medhandle, saa og ej heller ladet Peder Simonsen bagbinde, med Beegplaster blinde og ved Beenene at ophenge. Trøster hand sig til samme Æed at aflegge, frifindes hand for deris Tiltale i dend Post. Men trøster

hand sig icke til at aflegge sin Benegtelseseed, saa tillades Citanterne effter Loven at aflegge deres Sigtelses Æed herved Wiborg Byeting, hvor de sig nu opholder og haver giort deris Sigtelse og Saggivelse over Bentzons haarde Medfart, og da bør Secreterer Bentzon 15 Dage effter denne Doms lovlig Forkyndelse at bøde 60 Lod Sølf og betale Citanterne for deris Spot og Smerte til nogenleedis Reparation 50 Rd.

Udi Processens Omkostning betaler Secreterer Bentzon 30 Rd., hvorimod Citanterne ifølge den Kongelige allernaadigste meddeelte Beneficium paupertatis af 6te Septbr. 1737 bør betale det stemplede Papiir og Skriverløn i Rætterne. Derforuden betaler Secreterer Bentzon til Justitz-Cassen 4 Rd., og effter Kongelig allernaadigste Anordning strax at betale til Wiborg Domhuusis Reparation til Mulct og Omkostning 10 Rd.

Byefoget Cordt Jacobsen for sin ugrundede Dom at betale til Justiz-Cassen 2 Rd., og den indstevnte Dom uefterrettelig at være".

Der er intetsomhelst, der tyder paa, at Bentzon har aflagt Eden. Saa han har sikkert maatte bøde baade de 60 Lod Sølv og de 50 Rdl. til den mishandlede Familie. Aaret efter — 9. Maj 1741 — døde han, saa det ser ud til, at det for ham har været en Dødsdom.

Paa hans Ligkiste i Estvad Kirke sattes disse Ord, hvis Begyndelse sagtens ta'r Sigte paa denne Sags Personer[1]):

Her hviler han, som blev i Verden stærkt beklaffet,
fordi kan gjerne saa, dens Ondskab blev afstraffet.
Sin Næste elskte han, og gjærne brød sit Brød
for den Nødtøftige, han saa, der lidte Nød.
Med Jacob kunde han med største Føje sige,
at liden var hans Tid saavel som ond tillige,
mens han med Israel dog holdt sig fyrstelig,
og overvandt sin Gud i Striden mandelig.
Som han i visse Ting har Jacob efterlignet,
saa slap han ej sin Gud, før at han blev velsignet,
og ved en salig Død til ham i Himlen gik,
ja, paa sit møjsom Liv saaledes Ende fik.

[1]) Se O. Nielsen: Hjerm—Ginding Herred, S. 514.

Disse servile Linjer, der formodentlig har Stedets Præst Peder Nielsen Høeg til Forfatter, har hidtil staaet som eneste Karakteristik af den forlængst hensovede Herremand.

Jeg har nu forsøgt at gi' én til. Lad saa mine Læsere afgjøre, hvilken af de to der indeholder mest Sandhed.

KIRKE OG HERREMAND.

„DER skal være nogen til det værste", sa' Drengen, han skulde til Kirke. Det er et Ordsprog af gammel Dato; og har det staaet til i ret mange af Egnens Kirker som i de nedennævnte (hvad adskilligt tyder paa), saa har Drengen haft god Grund til sin nærgaaende Kritik. I Fortiden ejedes Kirkerne jo som oftest af Herremændene, og de var ifølge adskilligt Klagemaal langt villigere til at opkræve Kirkernes Tiender end til at sørge for deres sømmelige Vedligeholdelse.

I Fly og Vridsted ejedes i 1728 Kirkerne af en Justitsraad Jesper Jespersen til Høgholt, der havde meget spredt Jordegods i det sydlige Fjends Herred; nævnte Aar indsender Stedets Sjælesørger Pastor Steenstrup i Vridsted en Jammerklage angaaende Tilstandene i de tvende Kirker, „som hart lide, højt sukke og inderligt bede om Hjælp inden forestaaende Julehøjtid og haarde Vinter, at de dog nogenledes kunde huse og hæle deres Menigheders Lemmer"; thi til Trods for at Bønderne faar tilmaalt deres rigelige Del af Kirkens Reparationsarbejde, kan dog ingen Bonde i disse Kirker sidde „umolesteret af Vind, Kuld, Regn og Sne" under Guds Ords Nydelse.

Fly Kirke har nu (1728) to Søndage i Træk „ikke haft Præst ved sit Alter", da Sneen fyger ind af de ituslagne Vinduer og lægger sig „fingerhøjt" paa Alterdug og Kirkebøger, ja, endog paa Alterlysene, saa Præstens Kjørsel til Kirken var næppe værre end „Opvartningen" indendjøre. Og Præsten fortsætter: „Dette ved jeg, at man vilde være øm over at binde et umælende Bæst ved et Sted, hvor saadan streng Vejrlig kunde regere, og hvo vilde da byde

en Præst at staa under saadan Haardhed? Hvad om Sacramentet da skulde have været betjent?" — Nu har Benzon paa Estvadgaard givet Kirken smukke Alterklæder, men skal de ligge i „Kirkens museskaarne og hængselsløse Kister, kan de (som de forrige) af Mus beplukkes og forskjæres; blive de liggende paa Alteret, kan de af Vind forslides og af Vand og Sne forraadnes og fordærves"; thi i det Vindue nærmest Alteret er 56 Ruder „ganske udblæste og udslagne foruden dem, som endda ere knusede og brækkede". — Paa samme Maade hele Kirken over. Præsten slutter: „Jeg selv vil ej klage min Svaghed paa nogen, langt mindre tillægge nogen at være Aarsag til min Grav, men dette kan jeg med en god Samvittighed bekræfte, at Fly Kirkes aabne Vinduer har siden Michaelis (ɔ: Mikkelsdag) foraarsaget mig saadan Upasselighed, Væe og Smerte, som jeg aldrig før har haft".

Med Vridsted Kirke er det ikke synderlig bedre bevendt; ét Vindue er helt aabent og blev dog ikke indsat sidste Sommer, da Murmesteren var der for at „flikke" paa Kirken. Bønderne jamrer over den „Vind, Kuld, Ange og Vand, (foruden hvad igjennem Tækket indkommer)", og da Justitsraaden synes ligeglad, har Beboerne set sig nødsagede til at stoppe Hullet med en Halmbrødding; de tør nemlig ikke selv indsætte Vinduet for Hr. Jespersen af Frygt for, at det skal gaa dem, som deres Sjælehyrde, hvem Justitsraaden vilde have „under Persecution (Tiltale), fordi jeg paa min egen Bekostning har forbedret Skriftestolen, Gud til Ære, Kirken til Ziir, Patronen til Berømmelse, Præsten til Tjeneste og Menigheden til Magelighed. Hvo vil da herefter gjøre nogen Forbedring? Hvo tør bevise den fattige Kirke noget godt?"

I fire Aar har Præsten dog faaet Lov til af sin egen Lomme at betale Kirkens Vin og Brød; hvad vel næppe er retfærdigt. En Grav foran Vridsted Kirkes Alter er sunket ind; nu sker det ikke sjældent, at Folk falder der ned eller stumler ind mod baade Alter og Præst. Men tror man, det bliver afhjulpen trods gjentagne Klager til høje Øvrighed! Lysene i samme Kirke er saa udbrændte, at Piggene gaar igennem dem. „Men maaske Kirken ejheller maa bekomme Lys til Julehøjtiden?" spørger den spidige Præst.

Kirkeejeren vil ikke la' Kirken tække med Bly, nej,

med Sten; maaske for at la' hele den Kirke, „som han dog annammet med Bly paa", belægge overalt med Tegl? Og Kirketømmeret raadner, skjønt Gud skal vide, „at det ej var ret sundt", da det lagdes op, „hvilket let kan bevises".

Det var nu i Fjends Herred; men heller ikke i Salling synes Respekten for Kirken og dens Gjøremaal at være stor hos den Tids Herremand, saafremt man tør tro den Selde Præst Hans Lauge, som i 1737 indgaar til sin Øvrighed med følgende Klage over sin Kirkepatron Herlov Stærnholm paa Kjeldgaard.

1) Har samme Kjeldgaardmand nedbrudt et grundmuret, blytækt Taarn ved Kirkens nordre Hjørne og anvendt Materialierne paa Kjeldgaard.

2) „Taarnets hugne Granitsten saa jeg (Præsten) 1729 indlægges under hans Stue."

3) „Vanhelliger han Kirken med Oplag af sine Havredynger ved Funten." — Herremanden søger at ta' Brodden fra denne Beskyldning ved at indskyde, at sandelig er Havren „dog ogsaa en Guds Gave"!

4) „Kan Klokkerne ej ringes, var ej heller i 6 Aar paa det 7de vorden ringet; den ene af Mangel for Tømmer at hænge udi og Stræng at drages med; den [anden] revnede, fordi den med Sten blev banket paa og savnede Reb at drages med".

Præsten jamrer videre, at „Kirkegaarden imod Biskoppens Forbud [er] i Hulveje nedlagt, med Vogne- og Ridehestes Urenligheder lige for Kirkedøren vanæret, til Bønders Fædrift overladt, og de dødes Grave af Svinevraad ilde tilredt". Han har desuden dette at klage over Herremanden, at han „har ført og fører overmaadig ubillig Jagt, nu ved sine Børn, nu ved en Krybskytte uden Jagtfrihed og Jagtskilt; tillige gjør sammes Hunde Skade paa vores Kreaturer baade inden og uden Sognene uden Vederlag". Som Led af denne utilbørlige Jagt anfører Præsten, at samme Hunde springer om mig baade ved Alteret og paa Prædikestolen samt ved Daabens Administration". De Bønder, som Herremanden fører som Vidner i Sagen, maa indrømme, at Hunden en Søndag var med i Kirken; „men vi saa ikke Hunden paa Prædikestolen"!

Præsten finder ogsaa, at Kirkegangen fra Kjeldgaard er

slet bevendt; thi „forsømmer [Herremanden] ej alene mange Gange med sine Domestiquer (Tyende) Gudstjenesten, men end til Trods gjør under Tjenesten deres Visiter udi Landet". Den samme Klage — at man kjører i Byen istedetfor at gaa i Kirke — retter Præsten samme Aar mod en anden Herremand, nemlig Chr. Jensen Basballe til Østergaard, og han var endda Borgmester (i Aarhus). — Det var en Tid, da Bønderne kom paa Træhesten for at udeblive fra en Bispevisitats (Se Jens Bircherods Dagbøger 1703, S. 424); en Tid, da Præsten i Daugbjærg Fr. Busck (1735) gjennem nedenstaaende Liste over Kirkeforsømmelse udleverer følgende af sine Menighedslemmer til Afklapsning: „Nygaard. Den 9de Søndag post Trinitatis. Peder Christensen og hans Broder Palle Christensen, Halds Tjenere, absenterede da fra Kirken, saavelsom næste Onsdag, da der holdtes Bededag. — Den 11te p. Tr. Simon Pedersen af Daugbjærg, Halds Tjener, var da med tvende Vogne rejst til Resen, en Mil herfra at afhente noget høstet Korn, hans Far tilhørte. — D. 8. Okt. Dagen før d. 18. p. Tr. rejste Mads Troelsen af By med sin Vogn til Holstebro og fandtes Mandagen derefter hel vel beskjænket paa Markedet sammesteds. Hans Husbonde [er] Sr. Claus Cortsen. — D. 23. Tr. var Chr. Kræmer og ganske Hus, Sr. Cl. Cortsen tilhørende, borte af Kirken og holdt sig lystige hjemme; dog som det blev angivet for Husbonden, som var her, strax efter, blev han reprimanderet derfor. — 12.—13. Tr. og Bededagen næstefter var af Vedhoved, Hald tilhørende, ingen i Kirken; dog undskylder de sig med, de har allerlængst til Kirke, og maa søge Mønsted Kirke i Mønsted Sogn. Koustrup, Sr. Cold tilhørende. D. 16. Tr. var baade den unge Mand og Jacob Thomasen og Hustru fra Kirken; den gamle Mand undskyldte sig med, han var i Vaabenhuset. Laanum. Peder Holtegaards Enke tilligemed en Pige var gaaende her igjennem Byen d. 20. Tr. tidlig, forbi Daugbjærg og Mønsted Kirker, østerpaa; i hvad Forretning vides ikke. Samme er Rosborgs Tjenere". — Hvilken hæslig Kilde til Sladder og Angiveri ligger ikke her!

Med Bønderne blev der næppe gjort lang Proces; de fik en Ridetur paa Træhesten, med en solid Kampesten ved Træskoen, saa lærte de at gaa i Kirke en anden

Gang. Men dette Traktement kunde man jo ikke byde Folk „udi Rangen". Og hvorvidt den Selde Præst fik Gjordene sat paa sin obstemasige Herremand, derom bevarer Dokumenterne Tavshed.

HANS ROSBORG FORTÆLLER

HVEM Hans Rosborg var, det skal man snart faa at vide med al ønskelig Tydelighed, hvis man spørger sig for hos én af de gamle i Mønsted eller Egnene deromkring, for man vil da ganske sikkert faa det Svar: Tho det var jo da den skammelige Skurk og Bondeplager paa Rosborg, som Fanden skinbarlig hentede en Aftenstund, mens Stormen hylede, og Hundene gav Hals mellem Hedebakkerne. Med disse Oplysninger følte jeg mig fuldt ud tilfreds i min Barndom, saa meget mere som de hyppig ledsagedes af en Hoben malende Enkeltheder, der viste, hvor dybt Hadet til denne Mand endnu halvandet Hundrede Aar efter hans Død sad i Bondens Sind. Siden har jeg følt Trang til at gaa Billedet lidt efter i Sømmene, dette har ganske vist ikke i nogen synderlig Grad forrykket Hovedsynspunktet, — Hans Rosborg har sikkert været en ualmindelig haard Hals mod dem, han havde under sig, — men der er dog ogsaa kommen en Del andre Træk frem, som mildner lidt paa det første voldsomme Indtryk.

Hans Rosborg har dog forlængst fundet sin Historiograf; for den, der ønsker at stifte endnu nærmere Bekjendtskab med hans lille vraltende, brøsige og proceslystne Person, kan jeg henvise til Jysk Historie og Topografi for 1880, 8te Bind hvor en J. Christensen har fremdraget en Række Aktstykker, der alle vidner stærkt om Rosborgs Brutalitet og ubeherskede Griskhed. Jeg skal nu supplere disse Meddelelser med nogle, som ikke er kommen denne hans første Biograf for Øje, for sluttelig at fremdrage et Dokument, der viser os denne berygtede

Fjandbo fra en ny Side, nemlig som topografisk Forfatter.

Hans Hansen Rosborg fødtes 1661 paa den afsidesliggende Gaard Rosborg i Mønsted Sogn. I et Hundrede Aar havde denne Gaard tilhørt Kongen; her boede den kgl. Officer, der havde det Hverv at indøve de omboende unge Bønderkarle i deres Militærpligter. Jeg nævner her Navnene paa enkelte af dem: Johan Anrep (1626), Niels Munk (1640), Bernekow (1662), Preben Banner (1663). En af dem, Kaptejn Niels Munk, var Hovedmanden i en rædelig Hexehistorie her paa Rosborg, der kostede et Par uskyldige Stakler Livet (1640) [1]).

Efter Enevældens Indførelse har Kronen afhændet denne Gaard med saa meget andet, og dens første Ejer var sikkert Hans Rosborgs Far; han hed Hans, vistnok Hans Christensen, hvad jeg slutter af, at den ældste Søn, der boede i Bryrup, hed Christen. Faderen har maaske haft lidt tilbedste; de to Brødre Jacob og Hans, gik ihvertfald i nogen Tid i Viborg Latinskole. Faderen er sikkert død før 1700, da han ikke omtales i Mønsted Kirkebog, som begynder med Aaret 1701. Moderen hed Margrethe Nielsdatter; hun døde paa Rosborg $^{26}/_{10}$ 1728. Af Haraldslunds gamle Skifteprotokol ser vi, at hun havde giftet sig igjen; hendes 2. Mand hed Jeppe Sørensen, som havde faaet Rosborg i Fæste af Stedsønnen Hans Rosborg til Haraldslund. Der var nu Armod til alle Hjørner. Arven efter gamle Margrethe gjøres op til 126 Rdl., men Gjælden er 315 Rdl. Vil Jeppe Sørensen vedblivende fæste Gaarden, maa han betale enhver sit og stille Husbond (ɔ: Stedsønnen Hans Rosborg) „nøjagtig Kaution". Jeppe svarer med Graaden i Halsen, at han nu er en gammel, affældig Mand, der ikke formaar at stille nogen Kaution; men han skyder sig ind under Stedsønnens Naade [2])

---

[1]) Se om denne Histories Forløb Jydsk Hist. og Top. 1899, S. 225; Sml. 1903, S. 546.

[2]) Her i Skiftet 1728 nævnes 9 Søskende: 1) Chr. Hansen i Bryrup, 2) sal. Niels Hansen i Viborg, 3) Hans Rosborg paa Haraldslund, 4) Niels Hansen, Klejnsmed i Skive, 5) Jacob Rosborg, Kjøbenhavn, 6) Bodil Hansdatter (gift med Knud Christensen Braad, Degn i Mønsted), 7) sal. Jens Rosborg, Forpagter paa Løvenholm, 8) sal. Chr. Hansen, 9) sal. Anders Hansen. Af denne Flok kom især Klejnsmeden til at lave Hans Rosborg mange Kvaler; han døde som Fattiglem i Krogsgaard, 1752, 74 Aar gammel.

Hvorledes Hans Rosborg har slaaet sine Bugter de første 30 Aar af sit Liv er kun højst mangelfuldt oplyst. Han synes at ha været Ridefoged her og der paa Herregaardene omkring Viborg; i denne Funktion træffer vi ham 1705—06 paa Randrupgaard; en vældig Struggler har han været med en glubende Appetit paa Penge og Ævne til at skrabe dem sammen, næppe altid ved de fineste Midler. Omkring 1700 begynder han at ta Folkeskattene i Forpagtning; fik ogsaa Fingre i Forpagtningen for Fjends Herred og Salling for en Aarrække. Da han ikke var bange for at malke Koen, til Blodet kom, gav den Forretning ham gode Indtægter, som han satte i Jordegods: først forpagtede han Herregaardene, saa begyndte han at kjøbe dem, naar de blev stillet til offentlig Auktion; ved én Lejlighed imponerede han endog ved at betale med 14000 blanke Sølvdalere.

Under al sin Jagt efter Vinding havde han ikke givet sig Tid til at gifte sig. Han var bleven hen mod de 40 eller derover, før han lod sig smede i Hymens Baand, og her tog han tilsyneladende ikke efter Grunkerne, for Pigen, der hed Helle Madsdatter, var fra Æbeltoft, hvor hendes Far, Mads Sørensen, var Skipper. Bryllupet, der maa ha staaet omkring 1706—08, er gaaet ind i Litteraturhistorien, om end ikke i den allerfineste Part, idet Herredsfogden i Middelsom-Synderlyng Herred, Jacob Knudsen Schandrup, der maa ha været en Ungdomsven af Hans Rosborg, celebrerer Højtideligheden i alenlange, besværlige Vers, der tar drøjt og haandfast om Brud og Brudgom [1]). Efterat Poeten her under en fingeret Rejse til Mols faar Lejlighed til at gi et drastisk Billede af Livet i Datidsbondens Hjem (en Skildring, der er stærk paavirket af en lignende Scene i Thomas Kingos; Sæbygaards Koklage), gir Bonden i Gaarden, hvor Poeten Aftenen i Forvejen er søgt ind, sig uopfordret til at fortælle om Rosborgs Bryllup:

Han sagde: Hør I, veed I det,
I Ebeltoft er Gilde.
Den Sathans Mand Mads Sørensen
Giør Bryllup med hans Helle.

[1]) Se Jacob Knudsen Schandrup: Curieuse Poetiske Skrifter (1728), Nr. 6 og Nr. 15 især det *sidste er meget „curieust"*).

Jeg sagde da, min Hiertens Ven
Det maa I mig fortælle.
Han blev saa ved og sagde mig
Om Fæstemandens Væsen,
At han var nok en Foged lig
I Skriven og i Læsen.
Hand havde fæstet Grevens Gaard [1]),
Han kræved ogsaa Skatten.
Af Alder næsten to Snes Aar,
Var ogsaa vant fra Patten.
Hand (ɔ: Bonden) holdt sig vel, var complisan
Og uden Knur og Skiænden,
Hans Navn han glemte denne Gang,
Dog var der Ros i Enden.
Men ellers var der farlig fat,
De slagted og de steeged,
Thi Gryden kogte Dag og Nat,
Og Kokke-Konen hveget.
De havde mange deylig Dyr
Med lange hvisset Ører.
Saa lange som paa Aggertyr;
Mand intet andet hører
End Snak om Smør om Kiød og Fisk,
Om Bradspid Pot og Pande,
Om Vand om Saft, om Ske om Visk,
Om Brød, og Øll i Kande.
En raaber skienk, en anden drik,
Sind godt den tredie siger.
Ved liden er der Smøg og Lik
Af Koner og af Piger . . .

Foruden sit Fødehjem Rosborg, som han ombyggede 1720 og flyttede nærmere ned til Rosborgsø, kom han til at eje Herregaarden Haraldslund i Grundfør Sogn (fra 1716) og Frisholt, det nuværende Ormstrup, som han ejede fra 1737—50.

Begge Steder har Sagnene bevaret utallige Minder om ham, der er alt andet end smigrende for hans Karakter. Med Helle avlede han 7 Børn, der gjennemgaaende gik i Faderens Fodspor. Svigermoderen, der hed Anne Madsdatter, tyede efter Skipperens Død til Hans Rosborg, som gav hende Hus i Grundfør Mølle, hvor hun døde $^{24}/_{2}$ 1734 [2]). Al hendes „Gaasi" værdsættes til 26 Rdl. 5 Mk.

[1]) ɔ: Nørringgaard, Niels Ebbesens „Nørrerlis", i Folby Sogn, som tilhørte Grev Chr. Friis til Frijsenborg.

[2]) Ved Skiftet nævnes Datteren Anne, g. m. Hospitalsforstander Niels Nielsen i Aarhus; anden Datter, Kirsten, g. m. Jens Elsegaard i Ebeltoft, en tredje Datter, Maren, g. m. Niels Jørgensen i Nielstrup; desuden to Sønner, Søren og Mads Madsen, der er Matroser, men som ingen har hørt noget fra i mange Aar, og Iver Madsen, der opholder sig hos Søster Helle, Hans Rosborgs Frue.

6 Sk. Da Arvingerne begynder at hvæsse Tænderne paa denne Smaus, kommer Hans Rosborg, der ingenlunde foragtede Smulerne, med en lang Snak om, hvad den Svigermoder har kostet ham; med Føde, Klæder og Pigehold i over 10 Aar skal der nok være gaaet 80 Rdl. med, om det forslaar. Og Rosborg stryger da de 26 Rdl. i Skuffen. Saadan var hans Tav gjennemgaaende, hvor der var noget at hitte.

Men en tindrende Energi har der sikkert været i ham, og i visse Maader har han ogsaa været en Foregangsmand. Da man saaledes omkring Aaret 1730 drøfter Hedens Opdyrkning, men hverken kommer frem eller tilbage af bar Ubeslutsomhed, staar pludselig den lille usoignerede Proprietærskikkelse midt i Godsejerflokken og blander sig myndigt i Samtalen. Hededyrkning, tilraaber han Regeringen, det er netop noget, jeg forstaar mig paa. Naturligvis vil han gjærne vide, hvad han faar for det. „Altsaa paa det jeg nu i min høje Alder samme mit med saa stor Møje og Arbejde istandbragte Jordegods med nogen Frihed og uskyldig Fornøjelse ligesaavel som andre mine Naboer kunde besidde" — saa smisker han for en Assessor-Titel, der var en meget attraaet Pryd for den Tids Jorddrotter — i det mindste maa han gøre sig Haab om at vorde Kammerraad. Maatte den Lykke vederfares ham, vil han paa egen Bekostning opdyrke saa stort et Stykke af Kongens Alhede omkring Grønhøj, som svarer til en almindelig Bondegaard — „Alene for at vise, det er Ting, som er gjørligt, endskjønt adskillige have begyndt at arbejde derpaa, men endnu ikke vides af nogen at være fuldført". Saadan skriver han 31. Maj 1737. Der gaar et halvt Aarstid, i hvilken Rosberg venter i Spænding; da kan han ikke vente længere; han gaar til Kongen med en ny Memorial, frygtende for, at den „maa være kommet under mine umilde Venners Øjne eller bleven udtydet til min Prejudice (Skade) — — Eders kgl. Maj. maa allern. tro mig, at min Beskrivelse bestaar i Sandhed: Som jeg haver Videnskaber om Landvæsenet, og det kan bevise sig selv, ifald det allernaadigst maa eftersøges. Allernaadigste Konge! havde enhver af min Stand gjort dem lige Umage i Verden, kunde Eders kgl. Maj. allernaadigst være forsikrede, der fandtes ikke Lige til Danmarks Rige i hele Europa! — — Lad være jeg nu lever udi en høj Alder,

saa er jeg (Gud være evig æret!) frisk og stærk til min allernaadigste Konges Tjeneste og Landets Nytte, som ingen snart findes af min Alder! Skaberens den alvidende Guds Haand være hos Eders Maj.' retfærdige og barmhjærtige Haand!" — Trods alle disse skjønne og følte Ord blev der dog ikke noget ud af den ejendommelige Forretning, hvad enten det nu har været Rosborgs talrige „umilde Venner", der har drevet deres Spil, eller Regeringen selv har villet sige ham Tak for sidst for alt det Mudder, han ved talrige Lejligheder har lavet den. Men Rosborg kan ikke glemme den lille „Caracté", der har lyst for ham gjennem Nattens urolige Drømme, og som skulde pynte lidt paa hans grove Bondevams, naar han i Viborg Snapsting løb paa sine „umilde Venner" fra det adelige Opland. Næsten grædende foreholder han Regeringen dens Haardhjærtethed imod ham, efterat han nu „haver gjort Bekostning paa jærnbeslagne Plove, Jærnharver, Bæster, Bøller[1]), Redskaber, Folk og Materialier, som er kommen mig paa en Hoben Udgifter". — Der skulde ordentlig ha været krattet og vendt op og ned paa Alheden! Men Rosborg maatte pænt sætte sine Bæster og Bøller paa Græs igjen. De kom aldrig til at trække ham nogen „Karakter" ind ad Porten paa „Wormstrup"; han levede og døde kun med den Titel, som har holdt ved ham til den Dag i Dag: Hans Rosborg, Bondeplager.

Men nu skal vi høre, hvad denne snurrige Patron har at fortælle. — Se, det var i 1743. Da lod Regeringen sig det være angenemt at indhøste en Del Viden om Tilstandene omkring i Landet. Det var naturligvis sær Præsterne og Fogderne, der opfordredes til at indkomme med deres „Relationer", men ogsaa Jorddrotten fik her og der en Anmodning, og da Hans Rosborg ikke havde for Vane at sætte sit Lys under en Skjæppe, saa satte den 82-aarige Gubbe sig i Skjorteærmer til Skrivepulten, skar sig en forsvarlig Gaasepen og kradsede ned løst og fast om sine talrige Iagttagelser gjennem et langt uroligt Liv Af disse Optegnelser paa vort Rigsarkiv har jeg hernedenfor søgt at uddrage det væsentligste. Det. jeg har ladet ligge som mest ufordøjligt, er den altid selvglade Herres Moralisationer over alt mellem Himmel og Jord.

[1]) d: kastrerede Tyre.

Hans Rosborgs Viden kommer dumpende lidt Hulter til Bulter; det faar man finde sig i. Egentlig synes det at ha været hans Plan at beskrive hele Jylland, men inden længe — heldigvis — stamper han kun rundt i den snævre Cirkel, han kjender ved Selvsyn.

Poetisk begynder han at ligne Jylland ved en Ørn med udspredte Vinger: „Rompen af Ørnen bemærker Ribe". Saa gaar han tilhavs og skriver følgende om Anholt: „Nordøst for Grenaa udi Havit 7 Mile fra Land ligger et Eiland, Anholt kaldet, huis Beskaffenhed findes beskrefven i Peder Paarses Reise fra Callundborg til Aars". Saa finder vi ham pludselig paa Lundø: „I gammel Tid et udmærket Fiskeleje, hvorfra der solgtes mange Fisk". — Han snakker altid gjærne om Fisk, mens han — ligesom Odderen — mimrer med Munden; han siger f. Ex. følgende:

„Skive By er kun en liden Flek, haver ringe Ejendom, lidet godt, det meste, de haver, er den løse Sand: Sædegaarden Skivehus, ligger i Siden af Byen, tilhører de betydeligste og bedste Ejendomme af Ager og Eng. Udi en Aa, gaar strax sønden og østen om Byen, falder lidt Fisk, Ørter, Helt og noget graa Fisk, men ikke af synderlig Betydning; om Vinteren paa Is i Aaen fanges nogen Helt (en god og nydelig Fisk) ved Løgter og Lius". Salling og Skive faar al deres Ildingsbrand fra Fjends Herred. — „I fordums Tider har dette Land (Salling) været lignet ved Cannen (Kanaan), før Cannen den blev øde og til Ørcken — — Landet har givet af sig skjønne, store Heste i Overflødighed, Øxen og skjønne Kiør, mens nu (1743) er Landets Indbyggere ikkun i slet Tilstand". 17 Sædegaarde findes i Salling, 4 i den Del, Rosborg kjender.

Fur er rigt paa Fiskeri omkring Øen; gode Jorder. „Har altid været et frugtbart Land. Siges Landet ligge paa en Stenklippe; ind i Klippen eller Stenen udi en Dal er en Huule som en maadelig Ovnmunde; i samme Klippe og over Munden i Stenen er udskaaren mange Herrers Navne, som har rejst til at bese denne Sten og Munde. Jeg har selv set den. Præsten paa Landet har sagt mig af store Miraculer, som har fulgt samme Sten og Indgangen i Stenen, at der skal bo en Drage og Tegn og Gjærninger derved er sket; mens jeg har ikke haft nogen

Tillid eller Troværdighed der til, hvorfor jeg ej heller skriver videre derom".

„Tyeland er mig ikke saa meget bekjendt; det er langt over 60 Aar siden, jeg vandrede omkring at kjende Landet".

„Det Folk, som bor paa Harboøre, kaldes Havgaassier; naar deres egen Fiskeri om Sommeren i Heden holder op, begiver [de] dem med deres Baade ned i Limfjorden mellem Ty og Mors, mellem Salling og Himelland — fra St. Hansdag til Bartholomey Dag; efter Loven er denne og enhver tilladt at slaa med Puldsvaader. — De slaar ikke uden om Natten, de kan slaa overalt for hvis Grund det er; men for det Herskabs Grund, de lander om Morgenen, til ham giver de en vis Quantum Aal, en, to eller flere Tønder hver Sommer. — Bonden, som bor ved Fjordsiden og som disse Fiskere logerer hos, er pligtig at modtage alle deres Aal, smaa og store, mod han betaler dem 4 Sk. for Snesen, ingen maa Fiskerne have dem forbeholden, uden 20 Aal hver Morgen, disse Fiskerne har dem reserveret, kaldes deres Davreaal; spiser de ikke selv disse Aal, raader de for, til hvem de vil sælge dem: det er de største, at de undertiden kan faa 24 Sk., vel 2 Mk. for saadan Snes Aal. — De andre, Værten antager, sorterer han i 3 eller 4re Sorter, reester og tørre dem, enten han selv kjører om der med til Kjøbstæder eller kommer andre Bønder at kjøbe dem, giver for Snesen ligesom de er til: 1 Mk., 14 Sk., 12, 10, 8, 6, 4 og 2 Sk.

Denne Fiskeri er kommen i den Brug, at Harboøre-Fiskere har lært alle Mand omkring Limfjorden den Fangst, at enhver, som formaar at bekoste Puldsvaader, slaar der med.

Denne Fiskeri er den allerskadeligste Brug, der kan være til. Noget før Lovens Publication[1]) er den paafunden i den Hensigt indført i Loven; tilforns var Limfjorden den profitablets Fiskeri, der kunde findes i Verden, mens siden med graa Fisk Laxer, Ørter, Gieder, Helt, Aabore og Skalle meget forringet. Som ikke andet kan være, thi ved det,

[1]) Den Lov, her sigtes til, er Rescript af $^{26}/_{5}$ 1737 om Limfjordsfiskeriet som siger, at denne Pulsen til Tider har gjort saa megen Skade, „saa at der haves Exempler, at smaa Yngelsild her og der i Læstertal har ligget ved Strandbredden og det i saadan Mængde, at en Td. deraf er solgt for 4 Sk. til at fede Svin med". Igjennem Aarhundreder havde Regeringen forgjæves kjæmpet mod denne ødelæggende Fiskemaade i Limfjordens Vande, hvad Lovgivningen langvejs bærer Vidnesbyrd om.

der slaaes med 2de Pulser fra hver Baad gaar dette Slag, om der var 100 Alen Vand, til Bond og adspreder Graafiskenes Yngel, som Leggene sættes i Grøden, at lidet deraf kommer til Liv, fornemmelig i disse Aaringers Tider, da Kuld og Frost har tagen Overhaand, at Graafiskene ikke før midt paa Sommeren kan sætte deres Leeg.

Ja fordums Tid kjøbtes 1 Vol Sild for $^1/_2$, 1 eller $1^1/_2$ Sk.; i disse Tider Vollet 1 Mk., 24 Sk., ja undertiden 2 Mk. Andre Sorter ligeledes godt Kjøb. Store Aabore et Knip = 24 Stykker i Knippen, kosted 2 Sk. = 16 Karle ad en Maaltid ikke kunde fortære; $^1/_2$ Td. store Skaller 2 Sk., kan nu koste 3 til 4 Mk. Der hos med den idelig Polsen bliver Graafiskene forjaget fra Sted til anden, at de ved sig ingen rolig Plads, før det kan udkomme i den store vilde Hav.

Vandet udi Limfjorden findes noget syltagtig, mens ikke den 4de Del saa salt som Havvandet; deraf kommer dette, at alle Slags Fiske (uden de store Torsk, Lunger, Skader eller Rockefisk kaldet, med flere slige Sorter), søger efter de ferske Vande, naar Tiden er, de maa sætte deres Leg, mens viger strax igjen formedelst den idelige Polsen".

„Imellem Handherred (landfast med Vendsyssel) og Tyeland findes en stor Vejle, 1 Mil bred, som man kjører over i Vand, undertiden 1 Al., ja 5 Quarter høj".

Viborg. Fisk faaes let i Viborg; Kornet der billigere end andet Steds. „Flytter mange fornemme Folk til Viborg, fornemlig adelige Personer, at bo, som de kan der leve med større Menage end enten i Aalborg, Randers, Aarhuus, Horsens eller andre Kjøbstæder".

„Til Viborg Domkirke er ingen Menighed uden Biskoppen, Adelen, Apoteckeren og Skolebetjenten. Borgerskabet hører til de 2de Sognekirker, Sorte- og Graabrødre Kirker".

Ved Viborg nordvest for Byen ligger Blerupgaard med Blerup Sø[1]). „Jeg har kjendt den i fuld Vande, men paa en 20 a 30 Aar er den ganske borttørret, at deri er ingen Vanddraaber".

I Landet er mange Lyngheder; de største er Kongens; kunde gjærne opdyrkes.

---

[1]) Kjendes ikke mere.

Ved Ringkjøbingsiden føres mangfoldige Sten til Amsterdam „siden Ormene opaad deres Bolværker, at dér sættes i Steden for Stenmure".

Rosborg skriver meget fornuftig om Lim (Mergel) og dens Betydning for Jordens Frugtbarhed. Tænk, allerede 1743!

Han er farlig mistænksom overfor Nordlyset: „Siden Norrliussen lod sig tilsiune og har medbragt Frost, Kuld og ondt Vejrlig hele Sommeren, at mange Tusinder Creaturer fornemlig Bæster, er bortdøde, Ynglen frossen død i Creaturne" osv. har „Guds Vræde" hvilet over alt og alle!

Ved Havet findes „Rav-Smot", „ikke synderlig til Nytte uden at røge med".

Faa „Overhaner og -Høns" findes i Vestjylland.

„Kongen haver og Vildtbane udi Halds Amt, kaldes Halds Vildtbane; derunder falder ingen særdeles Vildt uden faa Ænder, faa Harer og nogle faa Overhaner. Denne Vildtbane har i hundrede Aar ikke importeret Kongen saa meget som en Skovriders Løn ét Aar kan betale eller være af Værdi. Men ellers er Vildtet, siden Nordliusets Antændelse, de store Vintre og Sommere, Frostens Anfang, mangfoldig formindsket, at der nu paa Jorden og i Vandene ikke er den 20de Del det Vildt til som i fordumb Tiider".

Om Bonden. Bonden kan ikke have et Føl, en Kalv, før Prangeren faar den fra ham; saaledes har Bonden aldrig mere nogen at sælge til kongelige Skatter.

Om Fiskalen. „Den for Viborg Stift vel bekjendt", „saa fattig han ikke ejede det han kunde med skiule sit Legeme, uden Borg og Gjæld, — — blev saa mægtig, at han forpagted og besatte 3de store Sædegaarde, kjøbte ikke saa faa Gaarde i Kjøbstæderne Aalborg og Viborg, lod sig gjøre forgyldte Vogne og Caner, i den Tid for Alvor havde Prangeri og Forprang paa Landet, Smaakjøb, Bryggen og Brænden"[1]).

---

[1]) Ved denne Skildring sigter Hr. Rosborg til sin Arvefjende Mathias Brun, som 1737 var bleven udnævnt til Landfiskal for Viborg Stift. Han var en fattig Dreng fra Daugbjærg, „Søn af Konen Visti Madsens Hustru", der boede i Præstehuset i Daugbjærg. Præsten Fr. Busck, var bleven opmærksom paa Knægtens gode Nemme og havde sat ham i Viborg Latinskole. Kommen ud af Skolen tog han hjem til Moderen, „prækede om Søndagen for Omegnens Præster og prokurerede baade for sig og andre de Søgnedage, samt førte Handel med Faare- og Lammeskind, Haar og Parykker". Senere, da han var kommen til Penge, sad han som Forpagter paa Hovedgaarden Randrup. Han var den eneste, der kunde sætte Øjordene paa den koldhøgne Hans Rosborg, og de har taget mangen haard Tørn sammen, ogsaa hvor det gik paa Næverne løs.

Ingen Milepæle „uden ad de store adel fare Veje, dér ridende Post farer eller og paa nogen faa Steder imellem de største Kjøbstæder. Landmændene regner Milene efter gl. Ordsprog, som det af Alders Tid har været holdt for paa de Orter, det [som] har været holdt for en Mil kan efter Milemaal somme Steder være 2 eller 3 Mile. Den Post giver dog ikke stort; naar der lejes en Vogn paa Landet, gives af omtrent en stor Mil 8 Sk., eller og man lejer som Øxenkjøbmand en Vogn, gives om Dagen 2 à 3 Mk.; i hvor langt de end kjører, holdes fri Fortæring og Hestefoder, som den fragtende betaler. Vognmanden eller Bonden faar ligesaavel sin 2 à 3 Mk. de Dage, Principalen ved Sædegaardene ligger stille, som naar de kjører; kan og være den Dag, de maa jage 6 à 8 Mil, faar dog ikke uden deres 2 à 3 Mk." — Her siger Rosborg, at han har været i Verden i 82 Aar, — „dog er Jylland ingen u-Sundt Ort, mens et got friisk Land".

„Kalvekjød spises ikke af gemeene Mand, al Landets Handel bestaar i Reenlighed, ikke heller der handles med andet; Bleg eller Fliirer, som i Kjøbenhavn har Titel af unge Braasen, giver vi udi Jylland Svinene, ingen — uden det kan være i Nød: fattige Folk — spiser den Fisk".

Om Vejret. „Naar Nyen er tændt og bliver tilsyne, kan jeg næsten kjende de Vejrlig den fører efter sig Maaneden til Ende". Et Ordsprog siger: „Før skifted Panderen sine Pletter, før Sydoust gav Frost". Sydvest gir Sne i store Cauer, den saakaldte Lamsne, „som Lam og Faar er de frommeste Creaturer". Han bruger Betegnelser som „Knog", „Pykhagel", „Fogh-Regn". Han siger: Nord Nord Vest gir „Søskade og Skovskade". „Nord Nord Vest" tørrer allerstærkest; det gamle Ordsprog, at Nordvest bejled til Sydoustens Datter; da svarede Sydoust: „Du kan ikke være tjent med min Datter, hun piisser under sig". Nord Nord Vest gav til Gjensvar: „Din Datter kan ikke piisse saameget i 8te Dage, at jeg jo kan tørre det ringere end 8te Timer".

Sygdomme ved man fast lidet om at sige, uden det kan være Vin-, Brændevins-, Øls- eller deslige Sygdomme, Folk kan forvolde dem selv".

Kolden kureres med stødt Peber i en Pægl Brændevin; det „curerer mange Quinder, Piger og Mandfolk". Ellet

man tager en Skjorte paa af Hampelærred; den trækker „al Usundhed fra Kroppen".

Ogsaa Lacrys, som man synker Saften af, skal holde en ren Bryst". „1/2 Pæl gammel Rinsvin om Morgen siges skal ikke være usundt. 1 à 2 Piber Tobak om Aftenen, før man gaar i Seng, dertil drikkes 1 Pot Øl, bandes paa er hel sundt; andre Remedium kjender jeg ikke; Blomsternes Kraft eller Blomsterne i sig selv er mig ikke synderlig bekjendt, ved eller forstaar ejheller, uden Agerdyrkning, lidt nok".

Saa følger store Jammerklager over de Forfølgelser, han har været Gjenstand for, fordi han forbød Bønderne at ta Siv og Rør ved Rosborggaards Sø, hvad der ødte hans Fiskeyngel. Bønderne og deres Husbonder forfulgte ham med Processer, der næsten ruinerede ham, „at mine smaa Videnskaber er Aarsag til min Ruin og Tutall Undergang". — Han har aldirg „ejet Mark eller Daler i Verden, uden det jeg med Hustru og Børn haver udslidt og udarbejdet af den sorte Jord". Ingen i Danmark af hans Stand kan opvise Mage til Exempel „med Jordens Dyrkninger at forandre og bringe til anden Fordel og Interesse". Skovplantninger, Vandmøllers Anlæg, Bygninger paa øde Steder etc., det har han virket.

„Jeg skriver ej af Stront at rose mine Gjærninger", men for at tale Sandhed".

„Huid Ras'es Marked ved aars (Aarhus). Huid Ras, en stor Røver og Morder; da han skulde henrettes, samledes hin mangfoldige Mennesker, men efter Henretningen gjorde Folket Marked med Heste og andet; denne Marked har siden vedvaret aarlig samme Dag med Fæ, Bæster og andet Vaarer, dog ikke over én Dag. Tiden husker jeg ikke". — I Hammerum Herred: Lund Marked.

„Bække har der være mangfoldige udi Landet, mens siden Nor Liusene opkom — — — er de fleste Bække vorden tørre".

Der er saa mange Kjær og Moser i Landet, at en enkelt ikke kan beskrive dem. — „Ingen kjender jeg, der har ført dem sig til nogen Nytte uden til Græsgang og Tørfveskiær. Siden bemeldte Nor-Lius opkom, er mesten bleven tørre". Paa Wormstrup har Rosborg dyrket 100 Td. Mose og Kjær for et Exempels Skyld.

Bøndernes Heste død i Tusindtal. „Foraars- og Sommerfrosten har været Aarsag til, at Bæsterne, som havde Mangel for Græs, har ædt den frosne Jord, deraf ædet dem Slugdom af Vand og Skab til i Kroppen, den Skade paa Landene aldrig forvindes".

Skildrer detailleret hvorledes han opdyrkede sine Moser: 2 Bæster og 2 Bøller for hver Plov; fandt omsider en Ærs: Lim, og gav Jorden deraf, „tyndt som det med en Sold var selt paa Jorden, dog aldrig mere end een Gang, saa længe Verden vaarre", — Nu avlede han mægtigt. — Men fik til Gengjæld forfærdelig mange Forfølgere, med Processer etc. — Og nu rider Rosborg igjen sin Kjæphest. — — Hvem der kjendte min Skjæbne, hvis jeg har liid for Retfærdighed, om der var mindste Medynk i deres Hjærter, maatte græde over den Ulyksalighed mig sker, at jeg ved mig ikke en Dags Frist for nye Processer, indtil de faar mig dreven til Betlerstaven"[1]).

Han vilde ogsaa kunne sige en Del om Engenes Forbedring, „men efterdi mine Indretninger til denne Dag har været under saa store Hasarter, og mit Timeglas fast næsten er udrunden, saa maa jeg vel afbryde". — Han taler om „de 3 Løver (ɔ: Revler), der ligger i Havet omkring Jylland formemmelig paa Vesterkanten". — Hentyder til de dybe Dale, „som Syndfloden formodentlig haver udskyllet".

„Vel er talt og snakket om Dalenis underlige Medførsel og Tiegn, deri kand være hørt og seet, mens jeg holder det for Fabel og gammel Digt i de Tiider, Folcket ikke har, som nu, vorn opliust: men Gaarboe Niis har jeg seet lige saa vel om Dagen som Natten, nogen Sneese Gange, huem der vil tro det; mens nu fast ikke et half hundrede Aar. Jeg har dog icke seet ham anderledes end udi en stor rød Møndis Lignelse, huid under Bugen; har seet og kjendt hans Leie paa adskillige Steder, som en stor Gaasevrøfel; giort mig Tancker, hand med andet underjordisk Tøy maa være til Verdens Ende, Folcket taler nu icke sønderlig derom, siden det er gaaen af Minde, og faae lever, som har seet Nis Gaar-Boe eller Gaarboe-Nis".

[1]) De, som mest indtrængende har fordybet sig i Hans Rosborgs Livshistorie, er ikke klogere, end at han selv som oftest er den udfordrende Part. Se hele hans lange Synderegister i Jydsk Hist. og Top. 8. B., S. 97—137, der uden Vanskelighed kunde øges med en lignende Række.

Nu følger en Beskrivelse af den berømte Runesten. Rosborg fortæller vidtløftig om dem, der vil læsse samme Sten efter „4 stærke Buller", men den gled ustandselig af og maatte blive liggende og kom aldrig til at sidde i Ulstrupgaards Bygning. Han siger: „Jeg har været paa Stenen og set den overalt; paa den flade Side kjendelig over Jorden var der Runebogstaver udhuggen" [1])

Hans Rosborg kjøbte Haraldslund og lod den opbygge 1717, efter at den i 300 Aar havde været øde og uden Bygning (beskrives indgaaende).

„Jeg kjender ikke udi hele Danmark der tales nogen Steder ret Dansk uden i Kjøbenhavn, dog er Mangel udi mange Ord".

Han taler om Bøndernes Konservatisme, hvor den ene kun maa gjøre det, de alle gjør. — — „En By med hinanden sammenbunden, at den ene Bonde ikke skal lade sig tvinge til nogen Forandring, uden det sker med samtlige deres Vilje. Jeg har proberet paa mange Maader indført i Bondebyer fremmede Karle fra andet mit Gods; naar de ikke vilde følge Bymændenes Vilje, eller om de foretog dem uden sædvanlig Forretninger, blev de hadet og efterstræbt af Bymændene, sær udi én og sær udi en anden Maade, at om jeg ikke vilde se de fremmede ruineret, maatte jeg enten tillade dem at følge Bymændenes gamle Skik og Sædvane eller forflytte de nye til deres Fødesteder. Hvem tør stinnis med en Bonde i disse Tider, nu han haver Medhold udi al Ondskab! En Bonde skal elskes, men selv ikke vide, han elskes. Om nogen i Danmark har vist eller haft Kjærlighed og se Bonden conserveret, tror jeg ikke andet, end jeg maatte regnes for en mellem dem; mens bliver en Bonde ikke holdt til Lydighed, bliver han

[1]) Her er Tale om Runemindesmærket, der havde det poetiske Navn: Stenen i grønnen Dal eller Grøndalsstenen efter dens Findested. Om den gaar mange Sagn; saaledes fortæller „Danske Atlas" IV. S. 658, at den saa tidlig som 1503 blev besøgt af en Kannik fra Ribe, der fandt den prydet med en Inskription af Kobberbogstaver, som den fantasirige Munk tydede som en ildevarslende Spaadom om de Tider, der oprandt for Danmark med Lutherdommen; den Gudsmand læste: „Kirker skulle blive til Fangetaarn, Skalke skulle trives, Eldinge fordrives, danske Mænd vorde ugjæve og fange tyske Sæder, Herremænd skulle blive til Kjøbmænd, Præster til Bønder, og Bønder til Vidunder". — Det sidste var for Munken som for Hans Rosborg sikkert det værste. — Stenen sidder nu i Ulstrupgaards Havegjærde, der hvor man gaar ind fra Vejen. Vor nøgterne Landsmand, Professor Wimmer, læste 1895 den ret medtagne Indskrift saaledes: „Tord rejste denne Sten efter sine Skippere Tore og Tove". Rosborg vilde ha maabet. Var det alt!

et forargeligt Creatur, der hverken agter Gud eller Mennisker." „Højsalig Kong Christian (den 4de), Gud glæde, kjendte Bondestanden; om jeg ret husker, lod male paa Sparpeng den halve Port: en Bonde — bunden; den anden Del af Porten en Hund bunden med det Overskrift: Bonden og Hunden er Bonden (bunden). Mens var Bonden ikke bunden, var han 10 Gange værre end Hunden"; den Herres Mening har faa kunnet udgrunde."

Han taler om de „Landprocuratorer, som flakker Landene omkring og indslikker sig hos en ugudelig Bonde". Og Bonden tar Besætning af sit Herskab og forlader sin Gaard øde -- „det er en af de allerforargeliste og skadeligste Sviter, der kan være til i Verden, Skaberen til allerstørste Fortørnelse, Landene og Folkene til Ruin."

„Har Bonden ej mere til Procesmagernes Underholdning bliver Mons. Bonde forladt, for Øvrigheden klynker og græder, de skal bede for dem til Kongen om Benaadningsbreve — —".

Mordet i Klode Mølle 1705. Nu kommer Rosborg til at fortælle om en af Hedens vilde Mysterier, Mordet i Klode Mølle, som alle vi, der er opdraget i Hedens Nærhed, har hørt om i vor Barndom. — Der sad en forgjældet Bonde paa Gaarden Højris ved Herning, hvem Rosborg, ifølge hans egen Beretning, hjalp paa Fode igjen ved $^{20}/_{5}$ 1737 at laane ham de Penge, for hvilke han kunde indløse sin Ejendom, der var stillet til offentlig Auktion. Manden hed Chr. Madsen; og hans Kone, der just var død, havde i sit første Ægteskab været gift med den Mand i Klode Mølle, som saa skammelig myrdedes 1705. Nu faar Rosborg Ordet: „Morderen rømte, Konen blev mistænkt for Mordets Medvider, højsalig Kongen (ɔ: Fr. 4) befalede mig at eftersøge Morderen inden og uden Land; da jeg fandt ham med stor Besværing i Tyskland og bragte ham til Steile i Jylland, som Kongen lovede at aflegge mig for min store Omkostning og Møje, med Brød".

Da den uhyggelige Sag endnu bliver ved at beskjæftige Sindene og flere Gange er blevet behandlet i Litteraturen[1])

[1]) Chr. A. Thyregod har skrevet en Novelle om dette Drab, og Mylius-Erichsen har i sit Værk. Den jydske Hede (S. 157 64) givet en Fremstilling, der er værre end en Novelle, fordi den prætenderer historisk Sandhed, hvor den egentlig ikke indeholder andet sandt, end at Manden blev myrdet. Resten er Film, hvor meget det end saa kaldes „Tradition".

men altid med afgjort Ringeagt for de faktiske Forhold, skal jeg her efter den eneste virkelige samtidige Kilde, nemlig Lysgaard Herreds Justitsprotokol for 1704—10 meddele de faa nøgterne Kjendsgerninger.

Det hedder da her, at paa Tinget fremstod 26. Maj 1706 Ridefogden Hans Hansen Rosborg fra Randrupgaard (Vinkel Sogn) for paa Enke Anne Andersdatters Vegne at paatale Drabet af hendes afdøde Husbond Niels Jørgensen, Møller i Klodmølle[1]). Der gives nu et kort Referat af det, der skete for ca. 1 Aar siden. Tirsdag 18. Maj 1705 — et Par Timer før Aften — kom en „Skibsmand" (ɔ: Matros) Niels Pedersen til Møllen iført en hvid Trøje med hvide drejede Benknapper og en Pisk i Haanden med Fløjte i Enden. Han vilde til Flensburg, sa' han, og bad om at blive Natten over, hvad han fik Lov til, saa meget mere som han klagede over ømme Fødder, og haabede, der skulde komme en Vogn, der kunde ta' ham med ad Holsten. Kort efter kjørte Møllekarlen, Esper Sørensen, med nogle Folk til Hvam Kro; men da han næste Dags Eftermiddag Kl. 3 vendte tilbage; var det forfærdelige allerede sket. Ud paa Natten, da alle laa i deres søde Søvn, rejste den fremmede sig, og med en lang, spids Kniv sneg han sig ind i Møllerens Sovekammer formodentlig for at plyndre; han kastede sig straks over Manden, hvem han bibragte mange svære Saar; dernæst kom Turen til Konen, hvis Dyne og Lagen han gjennemhullede med Knivstød, der gik dybt ind i hendes Legeme. Manden havde rejst sig op for at redde Konen, men sank snart sammen i sit Blod. Pigen, Margrethe Madsdatter, kom løbende ved deres Skrigen; en ung Karl, Niels Nielsen, laa i Stalden uden at mærke noget. Ved Synet af den tililende Margrethe løb Morderen sin Vej, efterladende sin Pisk. Møllerkonen, Anna Andersdatter, kom sig om end langsomt, af sine Saar; men Mølleren, Niels Jørgensen, havde faaet for meget. Fire mægtige Saar ved Hjærtet, deraf „to store Knivslag under hans venstre Patte". Niels blev ved det. Morderen undveg, der udlovedes „en raisonabel Foræring" for hans Paagribelse. Hans Signalement gives saaledes: Brunagtigt Haar, pukkelnæset, maadelig Statur. Man sætter efter ham med Heste og Vogn; fik Spur

[1]) En Bror til den dræbte er Peder Jørgensen i Moeslund.

paa ham en Mil norden Foldingbro; man kom kjørende til Tønder den 26. Maj; her tabtes Sporet, og de følgende vendte tilbage med uforrettet Sag; nu er det formodentlig, at Hans Rosborg tar Affære, maaske paa sit Herskab de Trollers Vegne.

En skjøn Dag hedder det da om Morderen Niels Pedersen, at han „i Huusomer (Husum) er blefuen ertapet". Han vedgaar strax Gjærningen og dømmes til Stejlen ved Landevejen nordenfor Møllen, efter Tidens Skik med Morderskniven drevet ind i Tværpinden over sit Hoved. Skarpretterens Taxt specificeres omsorgsfuldt. Men hvorledes der i dette kunde blive Plads til nogen Mistanke mod den stakkels Møller-Enke, ser jeg ikke, heller ikke Tingbogen nævner noget saadant; det er da formodentlig kun et Paafund af den gamle Flegremund Hans Rosborg, der spyr sin Gift mod hendes næste Mand, Chr. Madsen, der har faaet Medhold ved Højesteret i en Sag, som Rosborg har anlagt mod ham. Rosborg fortæller: — — at han rejste 16 Mile til Højris for Bonden Chr. Madsens Skyld og hjalp ham til Gaarden, som Arvingerne havde forlængst solgt. Men nu kom Mathias Brun og satte ondt i Bonden; de ødelagde Højris. Bonden undlod at pløje og lod Rosborg om at indløse Gaarden med 2120 Rdl. plus Renter! Proces, Proces! Rosborg dømmes ved Højesteret $^{6}/_{8}$ 1743 — alle falder over ham; han maa sælge 200 Staldøxner for halv Værd, sælge Udbo og Indbo, alt til de graadige Kreditorer. „Et dejligt Stutteri gik fløjtendis med". — Maatte op med 140 Rdl., „laane og finte dem paa mange Steder", satte i Pant Klæderne af Kroppen, fik 2500 Rdl. opsagt i Aalborg. „Jeg kan ingen Steder faa Pengene". Alt fordi han staar under Generalfiskalens Tiltale for den Gaard Højris. „At Folk med Sandhed kan sige om mig, jeg er elendigere end den Orm, der mødt er overskaaren; jeg klages for resterende Skatter fra Amtsstuerne, som Bonden i disse Tider ikke kan betale, jeg skal svare Kopskat, ikke saa ringe Summer; Hustru og 7 Børn (den ene sørget sig til døde)[1]), staar om mig Nat

[1]) Jeg kjender kun 6, nemlig: Jacob Rosborg, født 1709 † 1777 (fik Haraldslund), Hans Thansen Rosborg, f. 1719 † 1779 (g. m. 1) Else Kirstine Adler til Hinnerupgaard, 2) Ane Vassard af Hobro), Hellene Pallene Rosborg, f. 1721, g. m. Ole Kleve Præst i Sal, Mads Rosborg, f. 1723, Christian Rosborg, f. 1725 † 1794, Mette Pallene

og Dag, raaber og skriger, en søger Føden et Sted en anden paa et andet Sted. Det har vel og noget at sige, uden mindste Fortrydelse, at en skikkelig Familie udi en Studs vorder ruineret, undertrykt og ødelagt saa tutal, at den aldrig mere uden ved den retfærdige Guds og Kongens allernaadigste Haand kan reddes".

Rosborg har altid en ubetvingelig Lyst til at pege paa sig selv som en Job i Asken; har er, naar han selv skal sige det — og han siger det ofte og altid med Eftertryk — det fredsommeligste Menneske, der kan gaa i et Par Randerssko, mens hans „umilde Venner" tørster efter at se hans „tutale Ruin".

Og skjønt hans Ret til at forfølge Højrismanden Chr. Madsen og hans Søn Chr. Christensen indtil de ikke mere ejer Skjorten paa Kroppen, synes ham selv saa soleklar, skal han lide den Tort at se Højesteret stemple hans juridiske Handlinger mod disse tvende Mænd ved hans egen kjære lille Birkeret i Friisholt som „hans ugudelige, lastværdige og formastelige Omgang". Og da han — efter sin Sædvane — haler Sagen ud for at gjøre Modparten desmere mør, gir Autoriteterne ligefrem Anvisning paa at ta' et føleligt Salær, saafremt Hans Rosborg „Sagen med Unyttigheder maatte forlænge". Da skingrer hans Hyl og Tænders Gnidsel over Heden, og Regjeringen modtager en Memorial, hvori han andrager „hvor bedrøveligt det vilde være for ham som en fattig (!) gammel, udlevet Mand at udstaa en saadan Action, hvorved hans Credit og mange Børns timelige Velfærd vilde spildes; derfor han vemodelig haver anholdet, at vi allernaadigst vilde befri ham for denne Action".

Og smilende kaster den høje Regjering et underfundigt Blik til hans Krypen og dikterer ham „af sær kgl. Naade" en Bøde paa 100 Rdl. til — Viborg Tugthus!

Kan det da undre os, at han slutter dette Opus, som vi her har fremdraget, med følgende Hjærtesuk:

„— — Jeg skulde vel efter allern. Ordre gjort anden Oplysning over de anførte 33 Poster, mens som mit Hjærte sidder som sammenknøt og bespændt mellem 2

Rosborg, g. m. Jonas Agerholm († 1783), der senere fik Gaarden Rosholm. — Om Mads Rosborg hedder det, at han døde ung. Skulde det da være ham, Højesteretsdommen af 1743 gjorde det af med?

Kampestene, maa det tilstaaes mig at være undskyldt; paa Anfordring udi glædelig Tilstand skal min underdanigste pligtskyldigste Villighed ikke vorde efterlandt" — —

Wormstrup, drés de Øiiberg. 10. Okt. 1743.

H. Rosborg.

Hans Rosborgs første Biograf skildrer ham som en lille firskaaren, pinvorn, til daglig værkelig og lurvet klædt Mandsperson.

Med Alderen blev han meget kuldskjær, især holdt det haardt for ham at hytte sin Bag. Men som den praktiske Mand, han var, lod han til den Ende gjøre en Dunpude —, som han siden altid havde i Benklæderne. Det har jo næppe gjort ham gratiøsere eller forbedret Gangarten, der i Forvejen havde noget tungttrædende og vraltende ved sig.

Ikke engang denne Forholdsregel kunde i Længden holde Kulden fra ham.

Sine sidste Aar levede han paa Rosborg, skjældende og gal paa den hele Verden. Han døde midt i Vinterens Hjærte 16. Januar 1752, 91 Aar gammel.

Til hans øvrige Fjender hørte — jeg havde nær sagt; selvfølgelig — ogsaa Stedets Præst Peder Busck i Daugbjærg-Mønsted; de to var i permanent Strid om Skolehus i Daugbjærg, som Rosborg i sin Egenskab af Kirkejeer havde Forpligtelse til at opføre, men som han aldrig opførte, og som først blev bygget hele 30 Aar efter hans dødelige Afgang[1]). Det var næppe den eneste Post, H. Rosborg havde med sin Sjælesørger. — Da hans fattige Mor døde paa Rosborg som sin kjødelige Søns Fæster, skyldte hun og Manden Daugbjærg Præst (Peder Buscks Far) 10 Rdl., som han havde laant dem i deres Trang, og som Moderen havde svoret ham til, han skulde faa tilbage; da Skiftet blev foretaget, gjorde Præsten Fordring paa sine Penge med en Henvisning til den afdødes højtidelige Løfte; men H. Rosborg lagde Beslag paa hver Stump af de fattige Ejendele og gjorde ingen Mine til at erstatte Præsten hans Villighed mod Moderen. Det var nu den ældre Busck; sært var det, om der ikke skulde være løbet noget

[1]) Om H. Rosborgs Stilling til Daugbjærg-Mønsted Degnebolig og Skolehus se Skivebogen for 1912, S. 23—27.

paa i Mellemtiden[1]), og det fortæller man ihvertfald, at da Præsten stod her ved denne aabne Grav, der til alle Sider var omgivet af Mænd og Kvinder, hvoraf de fleste vel gjennem Slægtled havde været Gjenstand for denne tyranniske Oldings Forfølgelser og Forurettelser, indskrænkede Præsten sin Ligtale til disse fire klassiske Linjer:

„Stat stille her ved denne Grav!
Her hviler Rosborgs Bene;
men hvor hans arme Sjæl blev af,
der ved kun Gud alene!"

Jeppe Aakjær.

---

[1]) Om de to Busck'er i Daugbjærg følgende: Fr. Pedersen Busck var født i Norge, Præst i Daugbjærg fra 1700—1741; hans Søn Peder Chr. Fr. Busck fulgte efter Faderen og døde 1762.

FRA DET GAMLE BUSTRUP.

DA Bustrups Saga som Herregaard, nu efter at det (1916) er solgt til Udstykning, kunne synes at være ude, vil jeg her meddele nogle spredte Træk til dets ca. 500 aarige Historie.

Bustrup siges at være opstaaet ved Sammenlægning af to Gaarde, den ene i Lem, den anden i Ramsing Sogn; de beboedes af tvende Brødre, og da den ene ved den andens Død blev Arving af den afdødes Ejendom, slog han den sammen med sin egen, fra hvilken den senere aldrig blev løst. Gaarden var tidlig i Krabbernes Slægt; allerede i 1460 nævnes en Morten Krabbe, som var gift med Karen Glob. Deres Datter Maren giftede sig med en Jes Olufsen, men 1457 solgte Fru Maren Bustrup til sine Sødskende Karen og Mogens Krabbe. En Søn af denne sidste var Tyge Krabbe den ældre, født 1474, død 1541), som blev Danmarks Rigsmarsk (1523), den berømteste af alle Bustrups Ejere[1]). Han var Fører for det konservative katolske Adelsparti paa Reformationstiden og har saaledes mere end en Gang grebet kraftigt ind i Danmarkshistorien. Han betragtedes af Kongen selv som den, der i Decbr. 1522 rejste Oprørsfanen mod Christian den 2den. Vreden mellem Tyge Krabbe og Kongen stammede nok fra noget Bøndergods — 12 Gaarde — i Fiskbæk, som Christian den 2den havde lagt Beslag paa, men som Tyge Krabbe mente at ha Ret til, skjønt det var

1) Om ham se A. Heises udførlige Karakteristik i „Biografisk Lex." IX. S. 403—09.

bleven fradømt Krabberne allerede paa Dronning Margrethes Tid for Brud paa Thing- og Kirkefred. Tyge Krabbe var en haard Hals mod sine Fjender; med Grumhed dæmpede han de skaanske Bondeopstande og forfulgte Christian den 2dens Tilhængere med Sværd og Brand, ligesom han var uforsonlig streng mod selve den fangne Ørn. Under den ny Konge, Christian den 3die, gled Magten ham dog ud af Hænderne. Heise slutter sin Omtale af ham saaledes: „Han døde paa sit prægtige Herresæde Vegholm 23, Juni 1541, 67 Aar gammel efter et indholdsrigt Liv, rigt paa Omvexlinger, som Repræsentant for en uddøende Tidsalder, hvis stolte Adelsslægter i hensynsløs Selvraadighed ikke havde forstaaet at bøje sig for en stærkere Kongemagt og de nyere Tiders Ideer. Han var en politisk Umulighed efter 1536; men dog havde han hævet sin Slægt til en hidtil ukjendt Højde og efterlod denne Stilling til sine Børn". (Erik og Elsebe, gift med „Danmarks Vovehals" Peder Skram), — Ved Tyge Krabbe begynder en hidtil utryk Fortegnelse[1]) over Bustrups Ejere, der gaar til ca. 1670 og formentlig er nedskreven af Stedets Præst Jørgen Madsen Skive; den anføres her in extenso:

„Hr. Tyge Krabbe til Vegholm, Ridder, ejede Bustrup Anno Christi 1500. Han lod Anno Christi 1516 et Sandmænds Tog gaa over Bustrup Vestermarks og andre paa den angrændsende By- og Ensted-Markers Skel, da han selv tilforn, uvist af hvis Tilladelse, samme forandret havde. Anno Christi 1521 bygde han et Hus paa Bustrup, som siden er forfalden, og ligger der endnu en Gullands Sten nedenfor Broen i samme Gaard af forberørte Hus, hvis Skikkelse og Overskrift er denne: (Her følger en Tegning af en ganske almindelig firkantet Sten, paa hvis Rand staar: „Deze Hus lod her tyge Krabbe bygge anno Dm. MDXXI"), Han var Rigens Marsk i Kong Christian III. Tid. og med at underskrive Ordinancen Anno 1539.

Hr. Erich Krabbe, Ridder, ejede Bustrup efter Faderen Hr. Tyge Krabbe. Han var Væbner i Kong Frederik I. Tid og afsagde Anno 1519 tilligemed Jørgen Friis, Biskop i Viborg, Anders Skel til Hegnet, Jep Friis, Høvedsmand paa Skive, Axel Gjøe, Lensmand paa Aalborg, og Mads Lausen til Aalbæk, en Dom imellem ærlig og

[1]) Top. Saml. i Rigsarkivet.

renlivet Mand Hr. Abed Mourids i Visti Schole Kloster (det er Vitskøl Kloster eller Bjørnsholm) paa den ene og ærlig og velbyrdig Svend Niels Juel, Kong Frederiks Hofsinde paa den anden Side anlangendis en Bygstæd ved Raendum (Ranum) Broe kaldet Kjærlingtoft. Han var Danmarks Riges Raad i Kong Christian III. og Kong Frederik II. Tid ved Anno 1558 og 1559, som er at se af den Reces af Kong Frederichs Haandfæstning. Han sangvis forfattede Christi Pines og Døds Historie, hvis Begyndelse er: „O Menneske, begræd din Synd saa stor", item den Morgenpsalme: „Det dages udi Øster" og den Aftenpsalme: „O himmelske Fader, vi ere dine", — desligeste sangvis forfattet[1]). Efter hannem kom Glob Krabbe, og befindes han at have haft Lem Kierkes Tiende i Fæste 1579. Tyge Krabbe (den yngre) ejede Bustrup siden efter Faderen Hr. Erich Krabbe. Han opbygte Lem Kirke, som var formedelst et ulykkeligt Bysseskud afbrænd — dog af Kirkens egne Middeler, som af Kirkebogen forfaris — derom findes disse efterfølgende Rim paa Bagdelen af den neederste Stoel næst inden Kirkedøren i Lem Kirke saaliudende: (Her følger det bekjendte Vers, aftrykt talrige Gange, sidst i Hist. Aarbog f. Sk. og Omegn 1912, Side 93, der fortæller om Kirkens Gjenopbyggelse 1588).

Hans og hans Frues fædrene og mødrene Vaabener findes paa Altertavlen udi Lem Kirke saavel som Prædikestolen og Adelens Stoele, hvilke jeg til de curieuses Fornøjelse vil her indføre: (Her en Tegning af Krabbernes Vaaben).

Saa findes ogsaa denne Tyge Krabbes og Fru Ingeborig Juels Vaabener paa Altertavlen i Ramsing Kirke, thi Propretairerne af Bustrup have deres Stoelstand baade i Lem og Ramsing Kirker, hvorfor de og om Højtiden i begge Kirker lader ofre. Saa gaves der og i gamle Dage af Bustrup til Præsten i Lem 8 Tdr. Rug og til Præsten i Hosum ti Tdr. Rug, thi Ramsing er Annexen til Hosum. Men her er at mærke, at Krabberne paa den Tid førte kun én Bjælke i deres Vaaben, i det Sted de nu fører to.

---

[1]) Se Biogr. Lex. IX, S. 384—85. Ogsaa Søsteren Elsebe (1514—78), gift med Peder Skram, skrev Salmer og gav sig af med anden boglig Syssel. En mærkelig og højtbegavet Slægt.

Anno 1602 ejede Christian Krabbe til Bjørnsholm Halvdelen af Bustrup. Han befindes at have gjort Lem Kirkes Regnskaber tilligemed Ingeborg Juel Anno 1603, 1604, 1605. Paa denne Tid ejede Mogens Juel den anden Halvpart af Bustrup. — Jens Juel blev derefter slagen til Ridder og gjort til Rigets Raad i Colding Anno 1616 den 2 Decbr., da Hertug Friderich af Gottorp anammede Lenet af Kong Christian den Fjærde.

Anno 1606 kom Christen Holch til Bustrup. Han var en af de nederste Danmarkis Rigis Raad og Befalingsmand paa Silkeborg og byggede Anno 1626 det store Hus, som staar sønderst paa Bustrups Borgergaard [1]). Hans Frue, Marie Belou, var det latinske og franske Sprog saa mægtigt, at hun det ej allenist kunde læse og forstaa, men ogsaa tale og skrive.

---

[1]) Om Bustrups Bygninger hedder det i „Danske Atlas", IV. (1768), S. 748: „Gaarden ligger nedrig med Grave omkring og Bække ved begge Sider . . . Den gamle Bygning, som var af Bindingsværk og tilsidst ganske brøstfældig, var anlagt af Mogens Krabbe, som levede i Kong Hanses Tid". Det kan vi nu se, det er galt. Der maa tænkes paa Tyge Krabbe d. ældre, da Mogens Krabbe levede langt tidligere (se S. 1), vi saa jo ogsaa ovenfor S. 2, at Tyge Krabbe havde bygget et af Husene 1521. I en utrykt Beretning „Relationer" fra 1743 fortæller da ogsaa Stedets Præst, at Bustrup Borgergaards Bygning er gammel og maadelig med Træbindingsværk, tækket med Teglsten, muret mellem Træværket med Mursten, anlagt udi et Kjær, skal være bygget af Tyge Krabbe . . . hvilket ses udhuggen paa et Tværtræ over Porten til Borgergaarden". — Men Chr. Holch har altsaa ogsaa været med til at flikke paa det gamle Bustrup, der ca. 1765 afløstes af Peder Schows, det, som endnu staar, ret uanselig og lav. Den lidet nøjeregnende Bygherre skal til sin nye Gaard ha anvendt adskillige af de gamle Kvadre, „Rudera og Grundvoldsstene", der endnu 1743 var at se, ved den ældgamle „Kabbel-Kilde" paa Vesterlem Mark.

At dog det meste af hin gamle Middelalder-Rest maa være lappet tidligere, læse vi i en Præsteindberetning (i Landsarkivet) fra $^{18}/_{2}$ 1679; her staar der følgende:

Udi Lemb Bye haffuer været en Capell, hvorfra velb. Casper Gerstrop [i Randen: Dette var sket før Casper Gersdorphs Tiid"] och de, som har været paa Bustrup forrige Tiider, har bortført Steenene til Bustrup, och dend liden Kirchegaard, som Varden ved ligger i to smaa Agre, hvilken en Mand i Vesterlem velb. Poul Klingenbergs Tjener ved Navn Peder Nielsen har i Brug, som de er lagt til hans Gaard".

Anno 1632 fik Hr. Jens Høg til Vang, som var Ridder og Statholder paa Gulland, Bustrup. Hans og hans Frues, Fru Margrethe Holchis Vaabner findes indhugne i Gullands Sten i Fodstykket over Skaarstenen paa Bustrup Fruestue. Han i den svenske Fejde Anno 1643 efter den i Kjøbenhavn den 5. Maj gjorte Slutning mellem Rigets Raad og Ridderskabet opvakte Almuen mod de Svenske, at han den Part af Landet maatte have beskjærmet, men den svenske finge Overhaand og nedlagde en ganske stor Hob Folk og fangede nogle 100, som meste Parten af Hunger, Tørst og Hidsighed i Fængslerne er opkomne[1]).

1640 kom Casper Gersdorph til Bustrup, som var højlovlig Ihukommelse Frederik III. Fiskemester. Han magskiftede Bustrup bort og fik annet Gods for den af højstbem. Konning Friderich, som den til Albret Baltzer Berentz pantsatte Anno 1650, og overlod denne Bustrup ved en Transport til H. Exell. Poul von Klingenberg, kgl. Etatsraad og General Postmester, som den endnu saa vidt ejer."

Her slutter Præstens Redegørelse; om de efterfølgende Ejere er kun oplyst det nødtørftigste. Hverken Berns eller Klingenberg har vel nogensinde boet paa Bustrup, men styret Ejendommen gjennem „Fuldmægtige" eller Forpagtere. 1673—74 nævnes der saaledes som Stedfortræder paa Bustrup „en tysk Karl" eller „Rejsende" „navnlig Hendrich Suuel" (eller Suhl); tillige nævnes følgende Mandskab paa Gaarden: 1 Ladefoged, 1 Bojer (ɔ: en som „buder" Bønderne), 1 Tærsker, 2 Røgtere, 2 Piger. Suuel nævnes endnu (som boende i Lem) 1678. 1676 er Bustrup forpagtet ud til Carsten Rode, der bor paa Herregaarden Lund (Mors). I 1677 er der hverken Heste eller Hopper paa Gaarden. Da de, der ordner Krigsskatten, undrer sig over dette Forhold, svares der, at paa Bustrup „haver ikkun været en Avlskarl, saasom Fuldmægtigen boer paa Højris i Maars, og Bønderne dertil driver Aulingen; tilmed residerer ej heller Principalen Hr. Etatsraad Klingenberg der Self, saa der ikke skal være videre efter Angivelse". Forøvrigt har Bustrup paa dette Tidspunkt 6 Ildstdder, 56 Øxen og 8 Køer. Carsten Rode nævnes som Forpagter endnu 1683; i Maj synes Gaarden at være

[1]) Sml. Jydsk Hist. og Top. 4 R. 1 S. 49 ff.

afstaaet af de Klingenbergere til Gehejmeraad Baron Jens Juel, som bor i Kjøbenhavn, mens Forpagteren Chr. Nielsen sidder paa Bustrup indtil Maj 1687; samme Aar nævnes ogsaa en Foged Søren Jensen. 1694 ejes Bustrup af de Güldencroner, men har en stor Skatterestance fra Povl Klingenbergs Dage. Gaarden har da kun 1 Karl, 1 Pige, 10 Øxen, „2 Hopper til Arbed", 1 Fole, 4 Køer og 30 Faar. Ikke noget imponerende Folke- eller Kreaturhold paa en Gaard til ca. 50 Tdr. Hartkorn! Men det var sløje Tider baade for Bonde og Herremand: 1701 udkjøbte C. Güldencrone sine Brødre Vilhelm og Jørgen; men 1703 gik den over til Ole Worm (eller von) Lassen, en Søn af Peder Lassen til Brusgaard og Hustru Marie Worm. Han havde den i 50 Aar (til 1752). 1717 indleverer han følgende „Selvangivelse": 3 Tjenestepiger, 1 Tjener, 1 Ladefoged; Indbo og Besætning: 1300 Rdl., Gods ialt: 22,481 Rdl., Gjæld 16,000 Rdl. I 1639 ønsker han at laane 14000 Rdl. af Levetzau til Store Restrup. Hans Mellemmand Fædder fra Horsens skriver: „Jeg ved nok, at det Sallingbo-Gods er ikke i nogen synderlig Reputation" (ɔ; godt Rygte).

Som et Bidrag til at karakterisere denne Ole von Lassen og det Forhold, hvori han stod til sine Undergivne, anføres her en Skrivelse fra Hjerk Sogns Beboere til deres Biskop Casper Wildhagen, som sad paa Viborg Bispestol fra 1712—20. Dokumentet fortæller om Hjerk Kirkes slette Tilstand (1715) og lyder som følger:

„Velædele og højærværdig Hr. Doctor og Biskop over Viborg Stift!

Hayer vi Underskrevne og Undertegnede samtlige Hjerk Sognemænd i Salling allerydmygeligst at andrage vor Sognekirkes utilbørlige Vedligeholdelse, siden velbaarne Olsen Lassen til Bustrop fik form. Hjerk Kirke at raade for, først Kirketorn er Blyen mange Steder opblæst og Drob (ɔ: Dryp) gaar neder gjennem Huilingen (Hvælvingen), paa de, som haver Stolestader i Taarnet, Stætten og Porten saa rødden og øde, at Queg og Bester og Suin nedetrækker, og opvroder voris dødes Grave, Ringhuset er Loften saa røden, at ingen uden Livsfaare kan staa derpaa Kirkeklok, som med Rette burde at ringes med Morgen og Aften at opmuntre Folken i disse Krigstider, at bede for

voris allernaadigste og kjære Konge og Herre til Lykke og Sejr mod Sin og Landsens Fjender, er saa brøstfældig, at den ikke kunde ringes en Aar i fire Uger. [Senere Indskud: „NB.: Foruden det er Vinduer saa øde, at naar Regn og Uvejr kommer enten af Synden, af Sydost eller Sydvest, kan vi ikke staa for Regn og Blæst"].

Og haver vi baade gjort Ansøgning hos Patronen Olsen Lassen, mens og der voris hæderlig og erværdig Proust Hr. Jens i Durup [1]), der han visiterit udi Hjerk Kirke 14 Dage for Jul, gav hannem det til Kjende og lovede at indformere Olsen Lassen derom, at Klokken skulde gjøres færdig, hvilket endnu er ligsom tilforn; mens ungefer et Aar siden haver han (ɔ: Lassen) ladet os tilsige, at af Hjerk Sogn skulde vi forskaffe 2 Vogne at kjøre til Virklund, som er en Landsby i Lausøssel 8 Mile fra Hjerk, en Vogn at hente Koull, den anden Tømmer til Klokken, og der Vognen did kom, var der hverken Koull eller Tømmer betinget, mens maatte kjøre tilbage 8 Mile med tom Vogn. Maatte siden af Sognet skaffe en Vogn til en By Kragerlund og hente en Træ og førte til Bustrup, som var 14 Mile baade frem og tilbage, men endnu kom der ingen Oxell (Aksel) eller andet Klokken eller Kirken til Forbedring, saa vi maa med Forundring beklage, at i gammel Tid kunde de opbygges Kirker af Ny, Adel og andre fromme Herrer haver foræret nogle Kalk og Disk andre smukke Altertavler, Lysestager at ziere og pryde Kirken med; gudfrygtige Konger forsørget dem med Tiender og andre rigelige Indkomster at holde Kirkerne vedlige med, saa Hjerk Kirke af sine tillagte indkomster var saa vel holdt ved Lige, at der, da der var Kirkeværger i Sognet, ikke fattedes en Blytavle eller en Mursten, mens var vel flyet baade inden og uden [2]); mens siden velbaarne

---

[1]) Jens Thomsen Vildbjerg 1690—1721.

[2]) Her byder Sandheden dog at bemærke, at Hjerk Kirke ogsaa længe før Lassens Tid var alt andet end mønsterværdig; saaledes klager Præsten Daniel Jensen 1674 over, at samme Kirke „mangler Bly paa to Steder, Tømmeret til stor Skade", og han tilføjer: „Denne Kirke er saare meget brøstfældig, Alteret, Predichstolen og flere Steder staar saasom aaben under Regen, saa jeg maa undertiden staa mit paa Gulvet og betjene Embedet. Dens Torn er nogle Steder reufflet og snart skild

Olsen Lassen blev benaadet Jus til Kirken, haver han ikke villet være fornøjet med den sædvanlige ordinari Tiende, Kornet i Skippe at modtage, mens enten at tælle Kornet paa Ageren eller at accordere paa det højeste og siden i Kjærve og Neg at føre til Bustrup paa det næste: halvanden Mil, mens der imod bliver intet ført tilbage, Kirken til nogen Gavn eller Bedste. Saa vi paa voris Tiende, som vi paa det næste dobbelt udgiver videre end som af Arilds Tid, der Hans kongl. Maj. selv havde Jus, mens intet derimod kan se uden først: en brøstfældig Kirke, anden: røden og forfalden Port og Stætter, og tredje: en nedertrækket og opvrøden Kirkegaard og fjerde: en Klokke uden al Nytte og Brug, som i disse Tider — bedst udi disse Krigstider — højlig gjøre fornøden 1) at bede for Kongen og Landens Bedste, 2) at ringe og sammenkalde Menigheden, naar Guds Tjeneste begyndes, 3) at ringe, naar voris Døde blev begravet efter gammel kristelig Skik og Ceremonier (!), mens er nu hos os mere end i andre Sogne ødelagt og ikke velbaarne Olsen Lassen, som er benaadet at opberge Kirkens Indkomster, vil erindre sig kongl. Majest. strænge og alvorlige allernaadigste Forordning dateret Kjøbenhavn den 2. April 1701, at alle de som er benaadet at opberge Kirkens Indkomster, skulle inden en Aar efter samme højstbemeldte kgl. Brevs Data reparere deres Kirker, at de kunde staa for en fuld Syn under deris Benaadningsbrevs Fortabelse. Mens som nu fornemmes, at intet vindes til Forbedring enten med Kierch eller Kloch, fordrister vi os denne voris sandfærdige Klage ydmygelig til voris højærværdige og fromme Biskop med en af voris bedste Sognemænd at fremsende i visse Forhaabning, at han for sin højærværdige og hellige Embeds Skyld paa Kirkens Vegne den vilde anamme og med videre Paaskrift vilde gunstlig befordre til voris allerchristlige Konge og fromme Biskop. Og at vi denne vorris Klage vil vedstaa har vi alle voris Hænder underskreven, vi andre

---

ad, Fjellerne ere mange afbleste, saa Regen og Slud vil snart forraadne Tornens og Clochens Tømmer".

I Annexkirken Harre er det (1674) ikke en Hak bedre. Præsten jamrer: „Kirken mangler Disk, Messe, Alterklæder og mere, hvilket for kort Tid siden efter Siun skriftlig er skikket fra Provsten i Viborg". — Sognemændene forsømmer at sætte Kirken i ordentlig Stand.

med 3 Bogstaver undertegnet og venlig ombedet voris hæderlig og ærværdige Sognepræst Hr. Hendrik[1]) til vitterlig og til ydermere Sandkedskraft at underskrive". (Saa følger en Masse Navne og Bogstaver).

„Det er af os samtlige Hjerk Sogns voris Hænder og menige Gaardmænd, Boelsmænd, som har Stolestade i Kirken voris Hænder underskreven og med 3 Bogstaver var tegnet, undtagen fire Mænd af velbaarne Olsen Lassens egne Bønder og Tjenere, som ikke vil have med nogen Klage at bestille". (Hvad der formodentlig var klogt af dem!).

Hjerk Sogn, 3. Juli 1715[2]).

Præsten H. Morsing skriver: „At Een Deel af ovenskrevne klagelig Andragende mig er vitterlig og findes saa i Sandhed testerer efter Begjæring".

Efter at Ole von Lassen i 1752 havde fratraadt Bustrup, ejedes den i 12 Aar af Etatsraad Gerh. de Lichtenberg; men 1764 afhændede han den for 20,000 Rdl. til Kammerherre Peder Schow, og han og hans Slægt hængte nu ved Bustrup i godt hundrede Aar. Vi kunde saa godt ha ladet den gamle Herre ligge med Fred i sin Grav, hvis ikke det havde været for en Bondetragedie, som udspilledes her paa Bustrup Gods for ca. 150 Aar siden. Den er altfor god til vedblivende at bero i Glemmebogen, og paa Grundlag af de Studier, som jeg sidste Aar gjorde i vort Rigsarkiv, skal jeg nu atter bringe den ind i denne Egns Bevidsthed.

Man faar da bedst en foreløbig Oversigt over Sagen gjennem en Artikel i et af de første Numre af Viborg Samler (Mandagen den 11. Januar 1773). Artiklen indledes med denne Fornotits:

„Da efterstaaende Brev er os virkelig tilsendt, og dets Bekjendtgjørelse maaske kan have sin Nytte blandt Bønderne, haver vi ej taget i Betænkning her at unde det Sted".

Derpaa følger det fingerede Brev saalydende:

---

[1] Henrik Christensen Morsing 1695—1740.
[2]) Bispearkivet i Viborg.

„Kiere Broder!
Hilsen forsendt med Gud vor Herre!

Vide maa du, kiere Broder! det gaar underlig til her i Salling, i hvad det (siden) gjør hos Eder i Wendsyssel. Nu kan jeg først skrive dig, hvad Ende det Spil tog med Jens Ladefoged og de andre Bustrup Bønder her i Ramsing. Den kloge Jens kjøbte Hoverie-Forordningen [1]) til os i Skive Marked, men jeg sagde nok, det var fejl som han forklarede den for os. Men imit Ord maatte den Tid intet høres. Hans Mening var, at vi ej vare pligtige at gjøre mer end en tredje Del af Dagen Hovarbejde, naar vi dertil vare bojede, Resten af Dagen hørte os selv til. Ingen af os kunde forstaa bedre, end at det ej tilkom os at sætte Kornet i Rader, eller samle og binde Rivningen, naar der høstes, med saa Skjel vi fik en Billet derfor [2]). Vi troede noget nær tilhaabe, vores Husbond havde os ej stort mere at befale, saa vi just ikke havde nødig altid at møde, naar han tilsagde os, helst naar vi selv havde noget at bestille hjemme. Men Gud hjælpe os! som Forordningen er bleven forklaret for de fleste af Gaardmændene her i Ramsing.

Vor gode Husbond, den gamle Kammerraad Schow paa Bustrup lod alle Hovbønderne ifjor (1771) boje til at høste Rug paa Gaardsens Mark; jeg kan tro vi mødte alle rigtig nok; men Jens Ladefoged sagde til sine Bymænd heraf Ramsing, de skulle ej sætte Kornet i Rad, og endnu mindre samle Rivningen og binde den, uden Kammeraaden vilde tilstaa hver Mand een aparte Billet. Da

---

[1]) Struenses Hoveriforordning 20. Feb. 1771, hvori det bl. a. lyder: „De fleste Proprietærer haver gjort Paastand paa ubilligt Hoveri i de efter Fr. $^{6}/_{5}$ 1769 indsendte Hoveri-Reglementer". „Billighed fordrer, at Bondens Byrder og Pligter skal være ikke alene bestemte, men endog taalelige".
Dette kunde jo nok faa en eller anden Bonde til at spidse Øren.

[2]) Det hedder i nævnte Forordning: „Husbonden skal for hvert Slags og Dags Arbejde give dem (Bønderne) Billetter, som Bonden hvert Kvartal tilbagegiver, imod at Husbonden derefter strax afskriver samme i hans Quitterings-Bog". Hvert Smule Arbejde paa Hovmarken blev gjennem denne Forordning nøje bestemt og afgrænset gjennem tre vidtløftige Tabeller. — Denne humane Forordning ophævedes efter Struenses Henrettelse ved en ny Forordning af 12. August 1773.

Husbonden ej vilde det, gik Christen Gjølboe, Jacob Bærentsen, Anders Thøgersen, Lars Larsen, Jacob Krøger og Christen Brand tilligemed Jens Ladefoged alle hjem og lod Rivningen ligge urevet. Husbonden sendte nogle Gange Bud til dem, for at tale sig til rette med dem, men da de havde været hos ham et Par Gange, svarede de tilsidst: de kunde ej gaa saa tit, uden han vilde give dem en Billet for deres Gang. Husbonden klagede til Amtmanden, Gehejmeraad Rosenkrantz, især da de i Forvejen ogsaa havde vægret sig at bjærge noget Hø af Bustrup Kjær; saa faldt Amtmandens Resolution den 23. og 26. Julii i Fjor (1771), at de skulde gøre to Dage Hoverie til Straf for deres Opsætsighed for der ved at oprette det forsømte, men de kjerte sig intet derom, thi Jens Ladefoged lovede, det havde ingen Fare, naar de kun vilde staa fast.

Saamen! det kan ej gaa værre end galt! Der blev skrevet til Rentekammeret, at Bønderne ej kjerte sig efter Amtmandens Resolution; saa kom der en Ordre fra det danske Kammer under 28. Decbr. 1772 [1]) at de skulde forfølges med Lands Lov og Ret. Straks blev de stævnet til Salling Herreders Ret. Bønderne fik Opsættelse, men tilsidst faldt der den 9. Marti i Aar (1772) en bedsk Dom saaledes:

„Thi kjendes for Ret, at Jens Ladefoged, som Hovedmand for de modvillige af Bustrup Bønder, og som den der havde lokket de andre til den samme Opsætsighed, han selv haver vist, saavel mod den kongelige Hoveri-Forordning, som især mod Amtmandens Resolutioner, bør sig til velfortjent Straf, andre ligesindede til Advarsel arbejde et halvt Aar i Rensborg Fæstnings Arrest. Jacob Bærentsen, Anders Thøgersen og Laurits Larsen, der haver vist en noget mindre Grad af Modvillighed, bør arbejde fire Maaneder i Viborg Tugt- og Manufakturhus; men Chr. Gjølboe, Jacob Krøger og Chr. Brand bør som de, hvis Brøde er befunden mindst, hensættes i Viborg Tugthus til Arbejde i to Maaneder; de paa enhver af forbenævnte Personers Henbringelse gaaende Omkostninger skal efter billig Regning udredes af deres Bo, ligesom de og alle for én og én for alle betale til deres

[1]) Skal være 1771.

Husbonde i denne Sags forvoldte Omkostninger 16 Rdl., alt at efterkomme inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse, under Lovens Tvang".

Hosbonden lurede hele Sommeren hen, og vi tænkte alle Dommen var kun et Skræk-Pulver, som Hosbonden ej turde exekvere. Men han vidste nok, hvad han gjorde, thi aldrig saa snart var der rent indhøstet og Rugsæden lagt, førend Herredsfogden og Amtmandens Fuldmægtig kom til Ramsing at fyldestgjøre Dommen. Fra Amtsstuen var der givet Anvisning paa Vogne at føre de 6 Mænd til Viborg Tugthus, men da de Sagskyldige fornam, det skulde være Alvor, tilbød de, at vilde selv befordre sig til Tugthuset med egne Bæster. Du maa tro, det var et bedrøveligt Syn at se To og To sættes sammen og kjøres ud af Byen til Tugthuset. Vore Gaardmænd fik flere Tilskuere end Præsten. Men hvad skal jeg sige. Det var billigt, de skulde lide efter Deres Dom, og nu blev min Spaadom opfyldt. Jens Ladefoged sad for ved Underofficer Holm, som skulde bringe ham til Slaveriet i Rensborg paa den fjærde Vogn.

Da de 6 kom til Tugthuset, blev de straks imodtaget og hver sat til sit Arbejde. En maatte karte, en anden spinde paa Skot-Rok, en tjæse Uld, de andre grave Sten op, samt forrette det Arbejde, dem blev anvist. De beholdt dog deres egne Klæder og lider ej videre stor Nød uden en ulidelig Stank paa Arbejdssalen, og dernæst den Verdens Skam at være Tugthus-Fanger. Men med Jens Ladefoged gik det langt anderledes. Det er dog ingen Løgn: Mod gaar gjærne for Fald. Da han og Underofficeren blev overleveret til Justits-Skersanten i Rensborg Fæstning, som nok maa være en ubarmhjærtig grov Knægt, sagde Jens Ladefoged til ham: „Gode Herre, jeg skylder hverken Kongen eller Hosbonden noget!" Men Justits-Skjersanten svarede studs: „Af din Dom, Carnallie, kan man nok se, hvad Karl du er!" — Derpaa gjente han Jens ind i et skident Slave-Huus, hvor han meget ubarmhjærtig befalede ham strax at trække af sine Klæder. Dem tog Justits-Skjersanten til sig og slængte derimod een liderlig slem Slavekjol til ham, som krøb ald sældfuld af Graabidere; denne maatte den arme Jens trække paa. Herpaa blev der lagt en stor Jernskinne eller Bøyle om hans Liv, som en Slave-Lænke var smedet fast til med den ene

Ende; men med den anden Ende blev den sat om hans højre Fod. Hans Penge og hans Kniv blev taget fra ham. Jens græd, men nu var det for sildig; han maa nu daglig trække Skubkarren paa Volden og i Fæstningen, forrette meget strængt Arbejde, for en ussel Slaveføde, lidet Mad, men mange Hug, og maa dertil om Natten ligge paa den blotte Brix. Dette er Udfaldet af Bustrup opsætsige Bønders Historie. Du kan fortælle dine Bymænd, hvad her sket er, paa det hver maa se sig i Spejl, frygte Gud, ære Kongen og være deres Hosbonde hørig og lydig.

Ramsing, d. 13. December 1772*.

Det er ikke vanskeligt at se Hensigten med denne Artikel, saa meget mere som Bladet selv naivt udraaber Meningen: til Skræmsel for de opsætsige Bønder!

Det er ingen Bonde, der her fører Pennen, men sikkert Redaktøren selv, hvis Blad søgte sine Holdere væsentligst blandt Præster og Herremænd, der nok kunde lide at ha et frisk Eksempel ved Haanden, naar det gjaldt om at male Fanden paa Væggen for en Flok uregjerlige eller oprørske Trælbønder, der havde fattet et Øjebliks Haab ved de bedragerske Himmeltegn, som Struensee i Begyndelsen af sin korte Regjeringstid havde foregøglet dem.

Bladet er temmelig korrekt i sin Fremstilling; dog begynder Sagen ikke med de Ramsing Bønder, men med Bustrup Tjenere i Sønder Lem, hvad følgende Brev udviser[1]):

„Deres Excellence højvelbaarne Hr. Geheimeraad,
Amtmand (W. Rosenkrantz).

Imod min Vilje maa jeg herved beulejlige Deres Excellence. Disse mine Bønder, som herpaa optegnet udvises, har funden for godt at vise sig ulydig med at indfinde dennem i Dag for at slaae og rive her paa min Eng, uagtet min Ladefoged i Aftes tilsagde dem dertil, da de var her 2de Folk fra de Beboere af Hartkorn over 5 Td. for at samle Græsset i Holmesteder, det andre Bønder i Forgaars for dennem havde afmejet, da dog de ikke heller har været her mere i denne Uge end just den Dag i Gaar, endskønt nu deres Reglement viser dennem, hvad Dage

[1]) De fremdragne Dokumenter vil være at finde i vort Rigsarkiv: Det danske Kammer, *Litra B.*, 1. Bureau Nr. 88.

de baade med Vogne og Folk har at aftjene ugentlig, i Conformitet allernaadigste Forordnings vedfølgende Tabel 2 i Hosbondens Hø- og Kornhøst som melder NB.; Af en Gaard over 4 Td. til 10 Td.: 3 Spænddage med Vogn og 6 Gangdage, som skal æskes ikke paa én men 3 Dage i Ugen, $^1/_8$ hver Dag, det er jo saa forstaaelig, som det kan være, at det bliver 2de Folk fra hver Mand i 3 Dage og en Vogn i de samme, naar behøves, men ikke des mindre ser man de gjør dem selv en Regel, og ej laver sig til at gjøre mere for Hosbonden ugentlig end med 2de Folk én Dag. Paa saadan Maade kunde man ikke faa sit Hø indbjærget førend imod eller imellem Kornet. I Fjor aulede jeg kuns 80 Læs og dog er her over 220 Td. Hartkorn til Hoveriet, det viser, at Bonden er ikke betynget hermed, men alene hans Malice. Saa det er Takken man faar af saadanne, for man maa med Haardhed søge om Pengelaan til at udrede de fleste deres Skatter med i rette Tid, hvoraf nogle aldrig betaler dem igjen. Som det sig nu forholder som ovenmeldt, saa beder jeg ydmygst, Deres Exc. vil vise mig den Assistance, som Forordningens 17 paragraphus allern. dikterer; og om naadigst befales, de skal indfinde dem hos Dem i Morgen betids, skal jeg, saasnart jeg i denne Eftermiddag erlange Deres Exc.' Ordre, i denne Aften lade dem tilsige, samt selv tilligemed indfinde mig, for at maintenere hvad jeg her haver skrevet. Med al Soumission forbliver

Bustrup, 18. Juli 1771.

Deres Exc. underd. Tjener
Peter Schow".

De ulydiges Navne i Sønderlem:

Poul Madsen,
Jeppe Grow,
Jens Iversen,
Søren Miltersen,
Chresten Dalsgaard,
Jens Jensen,
Niels Stork.

— Nu er der jo nok gaaet ridende Bud til Amtmanden paa Krabbesholm, thi samme Dag (det havde jo Hast med Høet) foreligger Rosenkrantz' Afgørelse: De obstemasige skal møde hos ham $^{20}/_7$ og høre deres Dom. Dette sker;

d. $^{22}/_{7}$ idømmes de da dobbelte Hoveridage. — Dermed synes de Lem Mænd at falde tilføje. Men saa er det, at Misfornøjelsen bryder ud i St. Ramsing.

P. Schow indsender en ny Skrivelse $^{23}/_{7}$ til Amtmanden, hvori det hedder: „Jeg havde Haab om, mine Bønder udi Store Ramsing skulde ha forrettet deres Arbejde, de var tilsagt sidste Lørdag 2de Folk fra hver Gaard til at holme det Græs, andre Dagen før havde afmejet for dem, men de viste sig ligesaa ulydige at komme efter Tilsigelse som disse af Sønderlem — — — Disse Ramsing Beboere ville ikke heller gjøre mere i sidste Uge end som just een Dag med 2 Folk af Gaarden, tvært imod Forordningen, som befaler dennem i Hø- og Kornhøst 3 Spænddage med Vogn og 6 Gangdage, hvorover mit Græs staar $^{1}/_{2}$ uafmejet og en Del ligger i Vandet uholmet; imorgen er det 8 Dage siden det første blev afmejet. Hvad Raad er her for slig en Skade som denne, modvillige Bønder foraarsager, istedenfor de aarlig forhen har bjærget samme Eng i $1^{1}/_{2}$ til 2 Dage i højeste, de vel ej endnu tør nægte. Skal det gaa saaledes med Kornet herefter, faar man det raaddent paa Ageren".

De ulydige i St. Ramsing:

Chresten Gjølboe,
Jacob Bærentzen,
Anders Thøgersen,
Lauritz Brands Enke,
Jacob Krøger,
Jens Ladefoged.

3 Dage efter (i Amtmandens Resolution) er Listen lidt anderledes; her nævnes Chr. Brand, men ikke Enken. Jacob Krøye (for Krøger), desuden Lars Larsen. Amtmanden beordrer $^{26}/_{7}$ ogsaa for dem dobbelte Hovdage til Straf. Men det maa jo ikke ha hjulpet, thi $^{1}/_{8}$ 1771 klager Schow til Kongen.

Klagen indeholder omtrent det samme som tidligere anført; hans Bønder vil ikke gjøre mere end 2 Gangdage i Høslet, „men frembringer en urigtig og falsk Forklaring, at de ikke skulde arbejde i denne Tid uden $^{1}/_{3}$ af Dagen." De vover trods Advarsel at sidde saavel Schows som Amtmandens Ordre overhørige „og derved viser sig ligesaa

ulydigt imod Amtmanden som mod mig. Uhørte Ting under en retfærdig Regering." „Jeg er derfor højnødsaget allernaadigst at bede d. K. M. allernaadigst vil lade disse gjenstridige Bønder efter Fortjeneste blive anseet." Peter Schow slutter med disse patetiske Ord;

„Allernaadigste Konge!

Jeg har haft og har stor Sinkelse og Fortræd i denne Høbjergningstid med 80 til 100 Læs Hø her avles og bjerges af 221 Tdr. H. formedelst Bøndernes uhørte selvraadige Adfærd, men dersom de maatte fremture derudi, vilde det gaa mig værre i den forestaaende Kornhøst, da jeg med Bedrøvelse befrygtelig maa se, at det meste af Jordens Grøde og Herrens Velsignelse bliver staaende paa Marken enten uhøst eller uhjemkjørt, ligesom nu med Høet sket er, der ej uden Bedærvelse hjemkommer."

Regjeringen resolverer, at der skal straffes.

Saa følger Forhørene gjennem August, som jeg ikke kjender. Fra den Tid er følgende Skrivelse fra P. Schow til Rosenkrantz:

„Jeg vil haabe, Forhøret som d. 2. Sept. blev holdt formedelst mine ulydige og opsætsige Bønders Forhold i Ramsing, deres Exc. nu er tilkommen. Ihvorvel de søgte Udflugter og Afvigelser fra Sandhed, maatte de dog ugjærne nogenledes følge den, som jeg ikke tviler paa jo af d. Exc. og de gode og høje Herrer i Kjøbenhavn bliver observeret, thi bliver her ingen Exempel statueret, da det er kommen saavidt, at saadanne maliciøse Bønder ved Vejene nu i Marken stiller sig an for at insultere een paa sin lovlige Vej. Mig arrivered i Mandags Aften paa Hjemvejen fra Forhøret udi Skive, da jeg passerede lidt efter mine Bønder, at to fremmede Bønder, jeg ikke kjendte, stod paa en Agerende ved Vejen, jeg bød dem god Aften og lettede ved min Hat, men de begyndte med en skammelig og viis Mund, men jeg svarede dem ej et Ord, men bad min Kusk kjøre skrap til. Hvad tænker Excellence om sligt, maa man ikke befrygte sig for saadanne Sathans Kroppe?

Samme Dag udi Skive saa jeg et Par Vogne kjørte igjennem Gaden ned til Skivehus med $1^1/_2$ Lag Rug paa Gimperne paa Vognen i fuld Fart med Raaben og Hujen, her var 40 lpd.; saadan vil vi nu kjøre, endskjønt Forord.

siger: Et Læs Korn i Straaet skal være omtrent ligesaa stort som et Læs Hø paa 36 à 40 lpd. Enhver ved her i Salling, hvor Bønderne har stærke Bæster og gimpede Vogne kuns er $^1/_2$ Læs, da Bønderne tildels har sagt mig, at de, naar Marken er jævn, kan kjøre magelig over 80 til 100 lpd., som og er sandt, da jeg i denne Sommer incognito proberede det, at mere end 100 ldp. kunde kjøres, naar Vejen er god. Det fejler ikke, at jeg og andre nu herefter maa taale samme Fahrt med mit Korn, da den ene informerer den anden udi alt Ondt, og mig alt er betydet dette af denne Jens Ladefoged i Ramsing, som bad drages til Minde udi Excell.' Stue, da de paa Embedsvegne vilde føre ham Forordningens Ord om hans og de andres Hoveri til Gemytte. Han er den rette Author til Opsætsighed og dernæst den gamle lodden Jacob Bærentzen og en uforstandig Knægt, Laurits Lauritsen, efter hvis Pibe de andre ogsaa danser.

Nok af denne fortrædelige Materie, men i det øvrige forbliver med megen Soumission

Deres Excellences underdanige Tjener

Peder Schow."

Om Forspillet til Søgsmaalet hører vi i denne Skrivelse:

„Hermed maa vi underskrevne Chresten Olufsen og Laurs Nielsen begge tjenende paa Bustrup tilstaa, at vi den 29. Juli [1771] blev indkaldet i Kammerraad Schows Stue for at overvære Samtalen mellem Kammerraaden og hans Bønder i Sønderlem navnlig: Poul Madsen, Jeppe Grov, Chr. Dalsgaard, Jens Jensen, Søren Miltersen og Niels Storck, og da begærede han af dem, om de vilde gjøre de 2de Dages Arbejde med 2de Folk, som Amtmanden havde resolveret og dennem var bekjendtgjort eller og én Dag med 2 Folk og en Vogn uden Billet at faa derfor, fordi de var udeblevne forhen efter Tilsigende med at slaa og rive Engen, der desaarsag ej endnu i 14 Dage er opslagen.

Dertil svarede de, de vilde gjøre én Dag, men ej uden dem derfor gaves Seddel, og derpaa gik de bort."

Det samme gjentog sig med Ramsingmændene: Chr.

Gjølboe, Anders Thøgersen, Jacob Bærentzen, Laurs Lauritzen, Jacob Thøger og Jens Ladefoged.

(Intet Datum).

7. Sept. 1771 skriver Rosenkrantz et Brev til Kammercollegiet, der vidner klart om den Utilfredshed og det Vrangsind, der lurede hos Bonden og gjorde en Fortsættelse af det gamle System mere og mere uudholdelig for begge Parter. Det hedder:

„Jeg maa med Veemodighed dog kortelig melde dette: Bønderne de fleste er meget urolige og af de Tanker, at de ikke mere dependerer af deres Hosbonder; den 17de Artikel udi den allern. Forord, om Hoveriet sætter de helt tilside, ligesom de heller ikke reflekterer paa Amtmandens Resolution, jeg havde sandelig al min Koldsindighed nødig, da jeg efter Kammerraad Schows Andragende examinerede Omstændighederne, men ihvorvel jeg selv læste Forordningen for dem, formanede dem paa en god og billig Maade at forenes med deres Hosbonde og ikke lade sig forføre af ildesindede, som explicerer den kgl. allern. Forordn. ganske vrangeligen, forsikrede dem, at dersom deres Hosbonde bevislig fornærmede dem imod Forordningens klare Ord og Bogstaver, skulde de finde al den Medhold hos mig, som er mig befalet i forberørte 17de Artikel, men det var at prædike for døve Øren, og at de vedbliver deres Opsætsighed, ser det høje Collegium af medfølgende lovlige Forretning og hvor lidet der endog reflekteres paa Colegii Eragtning, hvad vil de da bekymre sig om min Kjendelse." — Han klager over, at Bønderne sjusker med deres Arbejde, „saa Marken bliver fuld strøet med bare Rivning, som næstendel gjør over et til tre Gulv i Laden."

Landet er fuld af onde Raadgivere, siger han, „saa gar, at der skal roullere falske og urigtige Forordninger."

„At jo Bønderne kan gjøre mere om Dagen end som sker, har Kammeraaden bevist ved tvende Folk, som har høstet i en Dag, sat til Rade og samlet Rivningen ligesaa meget, som predenderer 3 Billetter for; det er og experimenteret flere Steder, men det er Bonden om at gjøre at faa Billetterne uden at tænke paa, efter Forordn. 13. Art., at løsne dem, det lader de være Husbondens Sag. Skatter og Landgilde vil de betale efter deres eget Godtbefindende,

hvorved de paadrager sig tit saadanne Restancer, som de aldrig kan betale hvorom kunde siges meget, og dersom Bønderne ikke bliver nogenledes sat til Rette, ved Gud, hvad der endnu vil blive af".

At ogsaa Regjeringen var ved at blive alvorlig bange over vor Bondes Holdning, ikke blot i disse Egne [1]), men ud over det hele Land, ses af mange Ting, bl. a. ogsaa af følgende Papir fra „Det danske Kammer" til Finanskollegiet ($^{21}/_{10}$ 1771):

— — „Saa alvorligen man nu paa den ene Side lader sig være angelegen at forsvare og haandshæve Bønderne udi alt, hvad Forordn. dem til Lettelse og Bedste foreskriver, saa fornøden bliver det og paa den anden Side, at disse efterlever de dem foreskrevne Pligter, samt at anvendes tjenlige Midler til at styre modvillig Ulydighed og Gjenstridighed, der ellers vil hindre den forordnede Øvrighed i sit Embeds Udøvelse og befrygtelig spilde den fornødne Orden og indbyrdes Fred i Landet. Og som Forordn. ikke dikterer, hvorledes de skyldige ud i saadanne Tilfælde skal anses; saa eragter Vi uforgribelig: At de Bønder, som enten allerede har vist sig eller herefter viser sig ulydige og gjenstridige imod anførte Forordn. 17. Art, samt Amtmandens sig derpaa grundede Decisioner, burde derfor være undergivne lovmæssig Tiltale til Undgjældelse med Rasphus eller Fæstningsarbejde udi 2 Maaneder indtil et Aar, efter Sagens Omstændigheder og Dommerens Kjendelse — — — Og vi overlader til d. kgl. Finanskollegium, om ikke en kgl. Fordn. herom, til Advarsel for Bønderne samt Efterretning for alle og enhver, derfra var at udvirke".

P. Schow nærede imidlertid Ængstelse for, at Bønderne helt skulde slippe med Forskrækkelsen, hvad der lyser ud af denne Skrivelse til Kammeret 14. Novbr. 1771:

„Samme Dag, jeg erholdt fra Amtmanden de gode Herrers højbemeldte Resolution ($^{30}/_{8}$ 1771), var mine Bønder paa Marken for at høste Byg, gik jeg ud til dem og bad dem komme ind til mig anden Dagen for at erfare, hvad Resolutionen, der var kommen fra Kjøbenhavn an-

[1]) Se endnu om Bondens trodsige Mine i Fjends Herred i det samme Aar: „Historisk Aarb. for Skive o. O." 1913. S. 20-39.

gaaende den Ophold, de havde gjort mig i min Høhøst, ja, endmere samme Aften, da de havde forladt mit Bygfalds Rivning paa Ageren uden at samle det eller i Følge allernaadigst Anordning opbinde det, lod min Kusk gaa hjem til dem og bede dem komme til mig, men de vilde ikke, men gav kuns slette Svar.

Her var nu ingen anden Middel, end jeg maatte andrage det for Amtmanden og begjære et lovformeligt Forhør holdet, hvilket H. Excell. og bevilgede mig og commiterede Hr. General-Auditør og Landsdommer Rothe som Rettens Betjent, der og cito lod Bønderne indkalde til Skive for at examinere og holde Forhøret den 2. Sept. sidst afvigte. Dette Forhør gik da derefter ind til H. Exc. Ghm. og Amtm. Rosenkrantzes Paaskrift og videre Indsendelse til d. høje og gode Herrers endelige Decision (Bestemmelse).

Og som det nu er 8 til 9 Uger siden disse Forhør kunde være de gode Herrer indhændiget, men ventelig maa være forlagt, saa tager jeg mig herved den uforgribelig Frihed og erindrer dem derom at mig i Naade maa meddeles nogen Satisfaktion over disse ulydige og opsætsige Bønder for deres skammelige Forhold og Selvraadighed imod Forordningens klare Ord, Amtmanden som deres Øvrighed og mig som deres Husbond, som tydelig ses af Forhøret. — — — Den Skade og Fortræd, jeg og flere hidtil har haft i denne afvigte Sommer, er ikke at beskrive, da en Del af vores Hø blev raaden, og en Del af mit Korn var groet i Gulvene, hvilket alt er foraarsaget af Bøndernes Opsætsighed og Afvigelse fra Forordningen. Hvorfor jeg i al Underdanighed vil bede, de i Forhøret navngivne Bønder maa blive afstraffet, og især denne Jens Ladefoged, som fornemmelig er Autor og Ophidser til Uenigheden og estimerer ikke heller Øvrighedens Ordre — med mere, siges nu efter dem tilhobe, at det var kuns Spilfægterie med Forhøret, der blev holdet, med mere saadan deres Ondskabs Descouser. Derfor de høje og gode Herrer beviser en stor Grace (Naade) om de vilde besørge Hr. Gehejmer. og Amtmand, Baron Rosenkrantz beordret paa sit Embeds Vegne at lade dem afstraffe paa Amtets Transport, siden de stedse har været hans Resolutioner som Øvrighed ulydige, at de og andre herefter kunde finde dem udi at respektere og adlyde Øvrigheden, som

af Kongen allern. er sat, saa skulde man og haabe, at de høje og gode Herrer herefter mere end hidtil bliver befriet og endtlediget for den megen Skriveri og Ulejlighed, af saadanne opsætsige Bønder forvoldes.

Det ønsker allerunderdanigst

Peter Schow.

Bustrup, Skivehus Amt, d. 14. Nov. 1771".

At den bekymrede Peder Schow kunde ha sparet sig sin Ængstelse for, at Bønderne skulde gaa fri for Straf, derom vidner følgende Skrivelse fra Rentekammeret af 28. Decbr. 1771:

„Da Forordningen om Hoveriets Bestemmelse af 20. Febr. indeværende Aar under 17. Artikel ej alene udtrykkeligen byder, at Bønderne skulle med Flid, Troskab og Flittighed forrette deres skyldige Hovarbejde samt uden mindste Modsigelse efterkomme deres Husbondes Befalinger og aldrig, især hvad Hoveri angaar, nægte det endskjønt (det) maatte indfalde, at disse Befalinger maatte være stridig imod Forordningen, men endog forud befaler, at Trodsighed og Opsætsighed mod Øvrighedens eller Husbondens Befalinger, skal af Amtmanden, efter Omstændighederne ufortøvet paatales samt de Skyldige efter Loven afstraffes. Saa bliver udi de Tilfælde, hvor Bønderne viser sig ulydige eller trodsige i at efterkomme Husbondens Befaling eller Amtmandens Desicioner derefter at forholde, og ifølge heraf ville Eders Excellence lade de af Bustrup Godses Bønder, som efter det os under sidstafvigte 7. Sept. tilstillede og herved tilbageføIgende Forhør have gjort sig skyldig udi saadant Forhold paa lovlig Maade tiltale og see Straffen over dem exsekveret, samt naar saadant er udført, Os derom Efterretning meddele.

Rothe. Berner. Hoffmann. Classen.
Schiönning. Heinemann.

R. Hansen."

Alligevel forløb endnu et Fjerdingaar, — „thi saare lang er Rettens Vej" — før Dommen faldt. Det var bevægede Tider for Land og Rige. Joh. Fr. Struensee, den Mand, som ved sine lettende Lovparagrafer vilde linne lidt

ved Bondens tyngende Aag og saaledes havde givet Anledning til den hele Postyr, sad nu selv under Rettens Laas og ventede sin Dødsdom. Hans Hoved og højre Haand afhuggedes paa Kjøbenhavns Østerfælled 28. April 1772; hans Hoveriforordning med de sikkert velmente Lempelser af Trælbondens plagsomme Kaar var blæst bort, før næste Aar gik ud.

Tilbageslaget kom med fuld Magt ligesaavel her i Salling som andetsteds.

Mandagen $^{9}/_{8}$ 1772 blev Salling Herreders Ret betjent af den konstituerede Sættedommer Jacob Rise Ring og Skriverembedet i Generalauditør Rothes lovlige Forfald af Gabriel Sweistrup.

De 8 Stokke-Mænd var Peder Tækker, Peder Abildgaard, Mikkel Povlsen, Jens Kisom og Jep Jensen fra Øster Lyby, Niels Madsen, Anders Nielsen og Jens Pedersen fra Øster Grønning, hvor der da blev afsagt Dom i Sagen anlagt af Amtets Øvrighed mod den omhandlede Del af Bustrup Godses Bønder. Peder Lund var beskikket Aktor, og det var en Karl, der kunde sit Haandværk.

— Begyndelsen af Dommen har intet Nyt; kun bør her anføres: „Der haver ellers nogle af de Sagsøgte for Retten udlagt Jens Ladefoged som den egentlige Anstifter til deres udviste Trodsighed, der skulde have forsikret dem at ville staa dem al deres Fare, naar de kun vilde staa fast".

Dommen lyder ordret, som vi ovenfor S. 14—15 har anført den efter Viborgbladet for 1773.

Det er da ogsaa nok rigtigt, hvad Bladet anfører om de dømte Bønders dramatiske Udrejse fra Ramsing By til deres Straffesteder i Viborg og Rendsborg Slaveri, til hvilken Beretning der ikke kjendes anden Kilde.

Det er ikke vanskeligt at forestille sig, hvilke hjærteskjærende Scener den lille Bondeby hin Dag har været Vidne til.

Det synes, som om Stiftamtmanden ikke er helt glad ved at bringe Dommen til Udførelse; endnu 4. April 1772 spørger han det danske Kammer, om det har noget at befale, inden Dommen fuldbyrdes. Kammeret svarer 2. Maj 1772, at naar Dommen er behørig forkyndt, og rette vedkommende ikke „udi lovlig Tid indstævner den for højere Ret, bliver samme over Dommen at exseqvere."

Hosbonden maa betale Sagen, om Bønderne ikke selv er i Stand dertil. Peder Schow havde jo haabet at faa Udgifterne væltet over paa det offentlige, hvad altsaa ikke skete. Og Bønderne har sikkert maattet punge ud, saa længe der var en irret Lybskskilling i deres Eje. Et særligt omsorgsfuldt Træk af den smarte Herremand var det at la' Domsfuldbyrdelsen ligge, til han havde faaet gjort alt sit Efteraarsarbejde, saa de nu ikke mere forsømte noget paa hans Mark ved at „svede den af". — 14. Novb. 1772 faas der da stort Rykind paa Viborg Tugthus. Registermæssigt læser vi i „Stamlisten" over indkomne Forbrydere for nævnte Datum: „Nr. 1028 Jacob Berntzen fra Bustrup Gods i Salling — for Modtvillighed mod Husbonde: 4 Maaneder. — Løsladt efter Hr. Kammeraad Schows Begjæring (Onsdag) 10. Marts 1773; nøjagtig det samme anføres ved Navnene: Anders Thøgersen og Lars Larsen; om de tre andre: Chr. Gjølboe, Jacob Krøger og Chresten Brand, der kun indsattes for 2 Maaneder, hedder det da ogsaa, at de slippes ud „paa Husbonden Begjæring" Mandag 11. Januar 1773. Hvorfor de alle eftergives de 3—4 Dage af den fulde Straf kan ikke nu oplyses, men at Husbonden har haft sin Hensigt dermed, er der næppe Tvivl om.

Om Jens Ladefogeds Hensendelse maa vi hjælpe os med, hvad Viborg Samler oplyser, da Rendsborg Slaveris Papirer ikke findes paa vore Arkiver. Medens han gik for Skubkarren, døde et af hans Børn derhjemme; det hedder i Ramsing Kirkebog: 3. Marts 1773: „Jens Ladefogeds lidet Barn begravet." Han maa ha levet videre i Ramsing i mange Aar; vi finder ham nævnt helt op mod det 19. Aarh., dog synes han ikke at være død i Ramsing at dømme efter Kirkebogen*).

---

1) Her nogle Uddrag: $^{18}/_{2}$ 1768 begraves Jens Ladefogeds Mor (intet Navn), 81 Aar gl.; samme Aar 1. Sønd. p. Trins viedes Jens Christensen Ladefoged og Else Nielsdatter; med hende avler han flere Børn; blandt Fadderne til et af dem — Else — nævnes 1774 den Sergent Holm, som førte ham i Slaveriet; denne synes at være bosat i Ramsing gjennem flere Aar; Else Nielsdatter dør 1779 38 Aar gl., men Jens L. maa være bleven gift igjen, for 1784 jordes et dødfødt Barn af Jens L., og 1794 dør der atter et Par Smaabørn for ham. — Om de andre Medspillende i Dramaet blot dette: Jabob Berntsen begraves $^{9}/_{4}$ 1777, 74 Aar gl.;

Til Slutning bare et Par Ord om Bustrups senere Ejere.

Den strænge Husbond, Kammerraad Peder Schow, synes efter dette Snuptag med sine „oprørske Bønder", at ha levet Resten af sit Liv i Fred. Den 22. April 1776 sælger han Bustrup til sin Søn, Mogens Chr. Schow, der maa udstede en Obligation paa 30,000 Rdl. til Faderen[1]). Det ser ud som om han og Konen derefter har levet som en Slags Aftægtsfolk paa Gaarden. Peder Schow begraves 19. Marts 1781, 71 Aar gl. Enken Margrethe Schow, født Spitzer, sikkert hans anden Kone, overlevede ham en Aarrække; hun jordes 17de Oktbr. 1811. — Mogens Chr. Schow ser ud til at ha haft en Del Pengekvaler; $^{27}/_{5}$ 1786 sælger han da Gaarden til sin Bror, Landvæsenscommissær Matthias Schow til Volstrup. Han ejer den da nok til sin Død 9. Juni 1825; derpaa gaar den over til hans to Sønner, stud. jur. Chr. Schow og Peder Schow[2]). Christian gifter sig 1816, 30 Aar gl., med en Dame fra Hostrup, den 29-aarige Nicoline Theodora Frederikke Posselt; hun dør imidlertid allerede 1822. Ti Aar senere, 21. Jan. 1832, dør ogsaa Chr. Schow, „Medejer af Bustrup," $46^{1}/_{2}$ Aar gl. Nu er da Broderen Peder ene om Gaarden. 28. Oktober 1825 havde den da 44-aarige Mand giftet sig med Jomfru Ane Sophie Svane (42 Aar), „conditionerende paa Bustrup," paa godt Dansk vel altsaa hans Husholderske. Den 18. August 1826 fødes der dem en Søn, Matthias Schow; men allerede 3. Juni 1832 sammenfolder Svanen sine hvide Vinger i Døden; Peder Schow sidder ene tilbage. Hans Død kommer først 25. Juni 1848 i hans 67. Aar. Og Bustrup gaar nu over til den unge Matthias. Med ham slutter Dynastiet Schow. Thi

---

hans Hustru var bleven jordet kort Tid forud, 81 Aar gl.; en Søn, Bernt, dør 1771, 38 Aar gl. — Jacob Krøger begr. $^{27}/_{2}$ 1793, 82 Aar gl. — Aftægtsmand Lars Larsen Brand dør 1819, 82 Aar gl. — Saa der har været godt Tømmer i dem alle.

[1]) Bustrup var den Gang i Besiddelse af flere Staldstude end nogen anden Herregaard i Salling; i 1776 var Antallet 134; i 1778: 140.

[2]) Der nævnes ogsaa en Datter, Ane Margrethe, som i 1825 er 32 Aar gl.; der ser ud til at ha været endnu en Søn.

han sælger 1869 Bustrup til Baron J. E. Adeler; ved hans Død 1882 gik den over til Kjøbmand Hans Broge i Aarhus († 1900); derefter tilhørte den i en Aarrække dennes Arvinger. Dens sidste Ejer var Magnus Dahlgaard, som i Januar 1916 for 200,000 Kr. solgte Bustrups ca. 450 Tdr. Land til et Konsortium, bestaaende af fem Herrer, hvoriblandt Sagfører Jacobsen, Skive, og Proprietær Buhl, Randers.

Bustrups Glanstid er forlængst forbi; de, der nu passerer dens lave Borggaardshuse, vil næppe drømme om, at paa denne Plads sad engang Ejere, hvoraf i det mindste én (Tyge Krabbe) greb ind i Kongers Skæbner, en anden (Poul Klingenberg) styrede hele Danmarks Postvæsen. Hvad der endnu virker lige imponerende, er de udstrakte, frodige Enge ned mod Vigens blaa Vand; hvilket Liv maa ikke her ha udfoldet sig i Fortiden, naar Hovbønderne mødte for at bjærge Naadigherrens Hø (som de dog undertiden foretrak at bringe til Forsvindelse ved at trampe det ned i Blevver og Bløder); eller om Efteraaret, naar de samme Enge fyldtes af hvørmende Flokke af Stude og Storke!

HERREN TIL ESKJÆR.

Det attende Aarhundrede er bleven meget bagtalt af en senere Tid, fordi det var præstefjendsk og slog bag ud til Traditionerne; men det attende Aarhundrede var et af Historiens største Aarhundreder; i det skabtes de farlige Tanker, som den civiliserede Verden lever paa den Dag i Dag; i det skete den historiske Eksplosion, Revolutionen af 1789, der bragte Europa til at skjælve som er Lagen i Blæst, og som slog Enevælden den dybe Revne, der inden længe skulde faa dens stolte Bygning til at styrte i Grus; for Danmarks Vedkommende blev den lifligste Frugt af det 18. Aarhundredes Digten og Tragten de store Landboreformer med Bondens Frigjørelse, der især løste to rustne Lænker: den, der bandt Bonden til Stavnen, og den, der bandt hans Jord til Markfællesskabet. Disse Reformer blev ikke vundne uden de haardeste Kampe, der ikke faldt mindre bitre paa denne Egn end i andre Dele af Landet. Tiden fra Struensee (1770) til 1800 er fuld af de stærkeste Skjærmydsler fra det Brydetag, der stod mellem Bonden og Herremandsvældet, indtil den første bar Sejren hjem. Men det manglede ikke paa braadne Pander, som da i 1772 6 Gaardmænd fra Ramsing sendtes til Slaveri og Tugthus for Opsternasighed mod Herremanden. Overalt rejste Bønderne Ørerne og lyttede ud mod Stormsignalerne, og det blev vanskeligere og vanskeligere at være Herremand under de forandrede Vilkaar. Jo dygtigere og mere foretagsom en Mand var, jo mere hadet blev han. Som

Eksempel skal jeg her fremdrage Manden paa Eskjær, Justitsraad Chr. Lange, hvis Navn endnu eksisterer i Langesgaard, som han udskilte fra Eskjær omkring 1790. — Lange kjøbte Eskjær 1782 af Generalmajor von Gejstler, der ser ud til at ha været stærkt forgjældet. Eskjær var en Gaard paa $63^1/_2$ Td. Hartk. foruden 268 Td. H. Bøndergods og 50 Td. Hartk. i Tiende; hele Herligheden solgtes for 49,100 Rdl. 60 Køer kostede kun 8 Rdl. Stykket. — Lange kom fra Fyn, hvor han havde været Forpagter paa Holkenhavn ved Nyborg. Fuld af Tidens nye Ideer paa Landbrugsomraadet begyndte han straks at reformere paa Godset. Bønderne saa surt til denne nye virkelystne Mand. Det vidste de af altfor sørgelige Erfaringer, at Herremandsduelighed nok tilsidst skulde svie til dem og deres i Form af flere Skattepaalæg og mere Hoverislid.

I en Indberetning fra 1785 til Regjeringen fortæller Chr. Lange selv om sine Foretagender i de første Aaringer. Eskjærs Mark, som før var inddelt i ti Kobler — 5 til Korn og 5 til Hvile — er 1785 delt i 5 Kobler: 2 til Korn og 3 til Hø og Græsning, hvorved der avles bedre, mens der er mindre at pløje. Dette Aar sættes en stor Jorddige omkring hele Marken, thi man er ikke saa lykkelig i Østsalling at ha Sten til Dige, „da vi her næppe har det fornødne til Huses Bygning. Sidst afvigte Aar blev plantet en Del levende Gjærde, men (det) vilde ikke gro, hvorfor jeg havde forskrevet en Del Tornfrø fra Holland, som jeg havde før proberet, mens jeg boede udi Fyn, og der groet og hegnet meget godt for deres Genegenhed til Sammenfletning". Han har i de sidste tre Aar ladet sine Ejendomme udgrøfte „ved lejede Soldater", saa han nu aarlig avler 200 Læs Hø mere end hans Formænd.

Ogsaa Marken har han meget forbedret, „til alles Forundring her i Egnen, hvor de ikke før har villet benytte dem af samme Lejlighed".

Mergel har han fundet; Skoven vil han ta' fat paa at forbedre næste Aar; Kreaturerne vil han lade indelukke, som gammel Fynbo har han tilplantet 3—4 Td. Land med engelsk Humle, som allerede bærer godt; han udsaar aarlig 12—14 Skp. Hørfrø, der blir 4—5 Kv. højt og gir udmærket Hør; 1784 anlagte han et anseligt Teglværk, hvor

der brændes baade Tegl- og Tagsten; har ogsaa anlagt en Kalkovn, „hvor der af begge Dele forhen var Mangel", saa Folk maatte hente baade Sten og Kalk 3—4 Mil borte.

Ved Siden af Kalkovnen har han udgravet en Tørvemose, saa hverken han eller hans Efterkommere skal fattes Tørveskjær. Til Gaardens Kreaturer har han anlagt Springvand paa syv Steder.

Heller ikke Bondegodset er bleven forsømt. Ved Langes Ankomst til Salling i 1782 kunde Bønderne ikke betale de kgl. Skatter, men han maatte betale for dem og forsyne dem med baade Korn og Bæster, hvad der alene det første Aar kostede ham 1600 Rdl., „som gjorde mig ikke liden Bekymring for at faa bemeldte mit Gods i bedre Stand, men endog befandt det, som værre var, at en Del af dem (Bønderne) ikke havde Lyst til Stræbsomhed og Flittighed; men havde mere Lyst til Ørkesløshed og desaarsag frasagde dem deres Gaarde". Og nu nævner han en, som han havde forsynet med baade Korn og Besætning til 2—300 Rdl.s Værdi, men som inden Aarets Udgang fortærede Kornet, solgte Besætningen og rømte fra det hele, saa da Herremanden kom for at se efter, fandt han kun en Hest og en skindmager Ko paa et Tidspunkt, da der skulde pløjes og saaes til Gaarden; paa samme Maade gik det ham med en Række andre Bønder, som han ogsaa havde hjulpen paa Fode. „Jeg maatte da lade dem forlade Gaardene og resolvere til at lade samme Byer komme under Udskiftning i Haab om, at naar bemeldte Gaarde blev udskiftet og udflyttet og besat med bedre Beboere, Bæster og Kreaturer, da at vorde fri for saadan videre i Tiden betydelig Bekostning". — Saadan opnaaede han i disse Aaringer at faa udskiftet baade Mogenstrup, Stouby, Breum, Tustrup, Jebjærg, Grønning etc., skønt det mange Steder, især i Jebjærg, ikke gik af uden store Rivninger imellem de mange Lodsejere. Lange fortæller videre, hvorledes han ved lejede Soldater har ladet opkaste „en ganske eftergroet gammel Aa (Hinnerup Aa), i hele 3 Fjerdingvejs Længde; 4 Al. bred; 2 Al. dyb. Han har ladet sin Gartner plante Humle rundt om hos Bønderne „og venter nu deraf god Fremgang, især nu jeg faar dem udskiftet og ud af Fællesskabet, hvor jeg da ogsaa haaber med Guds Hjælp at faa dem mere villige til een og anden nyttig Forbedring og venter, at de skulle komme til at høste

Korn paa den sorte Hede, hvor de før har slaaet Lyng, og avle Hø paa de forhen sumpede og moradsede Steder, som jeg alt med eget Eksempel har givet Overbevisning om, at det er muligt, og at (det) kan lade sig gjøre".

Men intet tyder paa, at den reformivrige Mand nogensinde vandt de Salling-Bønder for sig. Tværtimod. I de 16 Aar han ejede Eskjær laa han ustandselig i oprivende Retsfejder med sine Naboer og undergivne; Restancer og Landgilder inddreves med haard Haand; næppe nogen anden Herremand i disse Egne har ført en saa endeløs Række Processer. At det ikke har været noget helt naadigt Herskab, derom vidner de mange øde Gaarde omkring paa Godset; 1785 nævner Præsterne alene paa Eskjær Gods følgende, der staar uden Beboere; En Gaard i Mogenstrup, én i Breum, én i Torp By, én i Gamstrup, tre i Jebjærg, én i Møgeltorum; om denne sidste hedder det, at „den i den forrige Fæsters Tid er blevet saa yderlig forhutlet, at Hr. Justitsraad Lange næppe faar en betænksom Bonde til at fæste den".

Der er flere Ting, der tyder paa, at Lange stod sig slet med sine Omgivelser; i en anonym Klage kaldes han „Slanglange i Eskjær Skov". 1786 havde han en Proces med Lybyboerne om deres Konge- og Kirketiende, som han havde kjøbt. Den Gang leveredes Tienden jo i Naturalier; hvert tiende Neg paa Marken som hvert tiende Kreatur i Stalden maatte Bonden udlevere til andre. Saa skulde de endda kjøre Tiendekornet hjem til Tiendetageren; dog behøvede de ikke at kjøre den mere end en Mil ifølge Loven; i ældre Tid er det næppe blevet taget saa nøje, men i denne Brydningstid gik Bonden, som rimeligt var, ikke ret mange Skridt flere, end Loven bød. Hver Gang Tienden solgtes til en ny Ejer, krævede Bønderne da Vejen maalt op; saaledes ogsaa her i Lyby under Høsten 1784. Alle de Lyby Mænd med Sognefogden i Spidsen stod en Dag i den travleste Høst ved Lyby Kirke og spejdede efter Manden paa Eskjær, som havde lovet at komme, saa de i Fællesskab kunde faa Vejen maalt op; de ventede i 4 Klokketimer, saa kom der Bud fra Justitsraaden, at det ikke var hans Lejlighed. Saa lod Bønderne selv Vejen opmaale ad Eskjær til, og de saa da, at der var langt over en Mil. Alligevel kjørte de den Gang Tienden til Eskjær, da det var lovet dem, at de strax

skulde blive skilt ved den. Ikke desto mindre blev de opholdt til langt ud paa Natten, og da de mindede Ridefogden om det givne Løfte — „fik vi ikke andet end unyttige og utilbørlige Ord, ved hvilket Ophold vores eget Korn saa godt som blev fordærvet, da det derefter blev vanskeligt Vejrlig".

Næste Aar 1785 lod de sig ikke føre om Hjørnet af Herremanden. Da Kornet var tjenligt, lod de gaa Bud til Eskjær, at nu maatte Ham sjæl komme og tælle og udtage sin Bygtiende; men de vilde i Aar kun kjøre til Mils Ende. Tælleren mødte, Vognene læssedes og skumplede én for én nordpaa, indtil de i en lang Række holdt ved Grinderslev Kloster; her var efter Bøndernes Formening Milens Ende. To Mænd fik det Hverv at gaa til Eskjær og melde, at her holdt de. Ridefogden bandede og tog paa Veje; hvorfor de ikke kjørte nærmeste Vej til Eskjær? Vel; det kunde de ogsaa gjøre! Under Knagen og Bragen fik de Læssene vendt og kjørte nu til en ny „Mils Ende"; da her heller ingen Eskjærmand lod sig se, blev Byggen paa lovformelig Vis i tvende Vidners Overværelse læsset af Vognene én for én. Saadan havde de opfyldt deres Pligt i alle Maader — efter vore enfoldige Tanker".

Omsider bekvemmede Chr. Lange sig dog til personlig at gi' Møde under Milens Opmaaling. Det var 8. August 1786; atter tog de Sigt fra Lyby Kirkedige og skred hen over følgende Lokaliteter: Stavilse Mark, Overvojs Mark og dito Hede, Skaarhøj og Dalgaard Mark indtil Mosbæk, over Grønning Hede til Grønning Kirke og Landevejen; her blev der dog en Disput, om de skulde følge Landevejen eller ta' om ad Astrup; begge Veje førte til Eskjær; Bønderne vilde frygte Gud og følge Landevejen; Lange begyndte at blive hed i Kammen. Efter meget Skjænderi enedes man dog om at kjøre Bygtienden til Langes Gaard i Breum, den sydligste i Byen, „som før kaldtes Overgaard og nu Helenes Gaard.

Her tog Lange bort, men Bønderne vedblev at haandtere Maalekjæden til „en Slags Efterretning for dem selv". „Saa maalte man videre imod Breum til Mosgaard Hus, derfra nedad en Vej østerpaa, som gaar til Astrup, af hvilken Vej bemeldte Helenes Gaard ligger paa søndre Side. Maalet skete lige ud ad imod Duele Bro"; her fandt de „Milens Ende" 118 Alen vest for Broen. Her kunde de

mest „samvittighedsfulde" blandt Lybybønderne da passende lade Tiendebyggen dumpe næste Gang, hvis Herremanden atter gjorde sig utilbens, hvad han ofte gjorde; — thi han var en lunefuld Herre, om hvem Bønderne siger i en Klage: „I Hr. Justitsraad Langes Ejetid af Eskjær har der altfor mange maattet forlade Stederne og er blevne til Betlere, Landet til Byrde". — Men dermed er hans Karakteristik sikkert meget mangelfuldt udtrykt. Der er ikke Tvivl om, at Langes fremskredne Landbrug og hele hans fremsynte Foretagsomhed paa mange Omraader senere er kommen Salling stærkt tilgode.

1791 blev han ogsaa Ejer af Skivehus. 1797 solgte han Eskjær for 93,350 Rdl.. altsaa næsten det dobbelte af det, han havde givet for den. Den sidste Snes Aar af sit Liv levede han i andre Egne af Landet; han døde i Kjøbenhavn 22. Marts 1823. — En haard Negl var han; en rethaverisk Mand, men ogsaa en uomtvistelig Dygtighed, hvis Spor endnu kan forfølges i det grønne Sallingland.

NIS NISSEN, SPØTTRUP.

DA denne berømte Sallingbo, hvis Navn er knyttet til ret storstilede Legater, er bleven noget stedmoderlig behandlet af Efterverdenen, hidsættes her nogle faa biografiske Data.

Nis Nissen fødtes i Hillerup ved Ribe 1771; Fødselsdagen kjendes ikke, men han er døbt 3. Marts[1]). Hans Forældre var Peder Nissen, født i Vilslev og Bodil Hillerup, født i Farup Sogn 1733. Faderen drev Studehandel og var en velhavende Bonde, som 1778 var i Stand til at kjøbe Hovedgaarden Voldbjærg i Hee Sogn (404 Tdr. Hartkorn) for 46,000 Rdl. Nogle Aar efter, 1784, da Peder Nissen ombyttede Voldbjærg med Spøttrup, vurderedes Voldbjærg til 59,000 Rdl., hvorimod Spøttrup (267 Tdr. Hartkorn) takseredes til blot 45,000 Rdlr.

Den lille Nis voxede altsaa op paa Voldbjærg, og da han viste Lyst til Bogen, kom han først til at læse hos en Provst i Nærheden og sendtes fra ham til Latinskolen i Ribe med et saa godt Resultat, at han strax optoges i 5. Lexie. Men allerede 1788 døde Faderen (begravedes 29. Marts paa Rødding Kirkegaard), og Nis blev nu kaldt hjem til Spøttrup for at bistaa sin aldrende Mor med den vidtløftige Gaards Drift. Det skal ha været ham en stor Sorg saa brat at rives fra Studierne. Han vedblev alle Dage at interessere sig for Læsning; især skal Ludvig

[1]) Hjorth-Lorentzen angiver dog hans Fødselsdata saaledes: født 28. Febr. 1770 (Repertorium, 5, 200).

Holberg ha staaet hans Hjærte nær. Nis Nissen maatte da nu lægge sine Glosebøger paa Hylden for at ta sig af Landgilde og Studeopdræt; i en Aarrække drev han Spøttrup for Moderen, men 1803 afstod hun Ejendommen til ham for 61,500 Rdl.; samme Aar giftede han sig med Karen Stadel, en Datter af Jens Stadel til Ullerup, Galtrup Sogn paa Mors († 1820). Ved sin Mors Død 29. Jan. 1808 udbetalte han sine Søskende — 1 Bror og 3 Søstre — deres Arv; men vanskelige Tider oprandt; det var Aarene før den store Statsbankerot, og omkring 1813 tyngede Gjælden saa haardt den retskafne Nis Nissen, at det saa ud, som bar det hen mod økonomisk Ruin. Men ved Flid og gjennemført Sparsommelighed klarede han Vanskelighederne, og efterhaanden som Tiderne bedredes, skred han sikkert og sejgt op mod stor Velstand. Men under disse vanskelige Aar gik Nærigheden ham over i Blodet, saa han har næppe altid været en naadig Husbond, men en Mand, der har staaet haardt paa sin Ret. — 10. Maj 1824 mistede han sin første Hustru, 48 Aar gl.; men Aaret efter 13. Maj 1825 holdt den 55aarige Herremand Bryllup med den kun 22aarige Ungmø Ane Dorthea Hagensen. Hun fødte ham op igjennem Aarene 7 Børn, der imidlertid alle var dødfødte paa én nær, en Søn, som den gamle Mand fik Lov til at beholde i 8 Maaneder; saa maatte ogsaa dette Barn bæres op til de andre paa Rødding Kirkegaard. Intet Under at Folkefantasien beskjæftigede sig med et gammelt uhyggeligt Sagn, der sagde, „at intet Barn, som fødes paa Spøttrup, skal kunne blive ilive." — Nis Nissen, der næppe har været nogen følsom Natur — snarere det modsatte — siges at kunne røres — „ja, røres til Taarer" ved Synet af Børn.

Nis Nissen, der alle sine Dage havde levet et ædru og virksomt Liv, blev en meget gammel Mand; hans Død faldt i det mærkelige Aar 1848. Det er vel ogsaa Hovedgrunden til, at den vakte saa ringe Opsigt, at hans Nekrolog saa at sige indskrænkede sig til de Par Linjer, som hans Hustru lod indrykke i „Viborg Stiftstidende" i Form af en Dødsannonce. I Bladet for 7. August nævnte Aar finder vi følgende Meddelelse overtegnet med de traditionelle tre Kors:

† † †

„Efter længere Tids Svagelighed og Lidelser indgik Løverdagen den 29de Juli ved en blid Død til det evige Liv min elskede Mand Proprietær Nis Nissen til Spøttrup i en Alder af 77½ Aar. De Mange, der kjendte den Hensovede, hvis strenge Retskaffenhed og ubrødelige Ord erhvervede ham hans Medborgeres Agtelse, ville med mig, som i 23 Aar vandrede ved hans Side, erindre ham med Venskab og Ømhed.

Spøttrup, 1/8 1848.

Anna Dorthea Nissen,
født Hagensen."

Umiddelbart efter denne Annonce læses en anden saalydende:

„Gjennemtrængt af Erkjendtlighed og Taknemmelighedsfølelser aflægger jeg herved mit rørte Hjærtes Tak til de Mange, der hædrede min afdøde elskede Mands, Niss Nissens Ligbegængelse, til Gaardfæsterne paa Spøttrup Gods, der ligefra Gaarden og indtil Rødding Kirkegaard bare deres afdøde Husbonde til hans sidste Hvilested, og til de højtærede Herrer, Hr. Rektor Olsen[1]) og Deres Velærværdigheder Pastorerne Kemp[2]), Clood[3]) og Brock[4]), der alle ved deres Taler bidroge til end dybere at rodfæste i de Sørgendes Hjærter Mindet om den retskafne Hedenfarne. Til mit Livs sidste Aften vil Sørgefesten paa

---

[1]) Frederik Christian Olsen, Rektor i Viborg 1844—1866.

[2]) Carl Emil Kemp, Præst i Brøndum-Hvidbjærg 1845—1849.

[3]) Marcus Clod, Præst i Hjerk-Harre 1832—1858. Ifølge Wiberg maa han ha været et Stykke af en Fantast; han opgav 1821 sin Stilling som Adjunkt i Aalborg for at drage ud og hjælpe Grækerne i deres Kampe mod Tyrken. „Hans Rejse gjennem Jylland var et sandt Triumftog; men jo længere han kom mod Syd, jo simplere blev det for ham, og tilsidst slap hans Penge op. Han kom kuns et Stykke op i Tyskland, da han, blottet for alt, blev reddet af Studenterforeningen og vendte hjem igjen". — Siden strandede han — ligesom Peder Paars — i et Kald paa Anhol .

[4]) Niels Chr. Brock, Præst i Rødding-Krejbjærg 1847—1865.

Spøttrup den 5. August bevares i min, den forladte Ægtefælles taknemmelige Erindring.

Spøttrup, 6te August 1848.

Anna Dorthea Nissen,[1])
født Hagensen.«

Anden Omtale fik foreløbig ikke Sallings og Studenes Konge. Men da hans Testamente blev aabnet, og det kom for en Dag, hvilken smuk Anvendelse han havde gjort af sin store Formue, begyndte man dog hist og her at beskjæftige sig med den egenartede Proprietær. Saaledes fortalte H. P. Selmer hans Levnet i sine „Nekrologiske Samlinger" 1848—1849 S. 356 ff., som slutter med denne Karakteristik:

„Nissen var en meget duelig, virksom, ordentlig og nøjeregnende Mand om hvis Redelighed vor Hjemmelsmand heller ingensinde har hørt Tvivl. Han var en stor Elsker af Penge og manglede ikke de Fejl, som let blive en Følge heraf; men at han havde Sans for en smuk Anvendelse af Pengene og overhovedet for højere Interesser, har han tilstrækkelig godtgjort."

Og den førnævnte Viborgrektor Frederik Christian Olsen, Digteren Poul Martin Møllers Ven og Biograf, der næppe har været uden Indflydelse paa Testamentets Affattelse, skrev senere (Efterretninger fra Viborg Katedralskole 1851—52, S. 86):

„Naar man besøgte Spøttrup, blev man modtaget med rundelig Gjæstfrihed. Værten nød da Øjeblikket i Munterhed med sine Gjæster; men sjældnere forlod han derimod sine hvælvede Stuer for at søge Kjøbstaden og vanskeligt uden at ha Forretninger der."

Som sagt, det mærkeligste ved Nis Nissen er hans Testamente, oprettet $^{19}/_{4}$ 1845 og konfirmeret $^{25}/_{8}$ 1848. Her deler han sin Formue i 50 Lodder, hver paa 6582 Rdl. 72 Sk.

Det vil sige, at hans Formue har været opgjort til ca. 329,150 Rdlr. eller 658,300 Kr.[2]) Af denne Sum hen-

[1]) Nissens Enke giftede sig atter $^{16}/_{9}$ 1851 med cand. jur., senere Overretsprokurator og Kancelliraad Andreas Møller fra Viborg; hun var da 48 Aar, han 34. Hun døde 12. Febr. 1881, han 9. Juli 1888.

[2]) Traditionen siger, at Nis Nissen var Ejer af 1 Td. Guld

lægges forlods 30 Lodder, det vil sige nær 400,000 Kr. til Enken[1]) og forskjellige Paarørende.

De 5 Latinskoler: Ribe, Viborg, Aalborg, Randers[1]) faar hver 2 Lodder. 8 Lodder deles mellem de Trængende i hans og Forældrenes Fødesogne samt i Rødding Sogn.

I Testamentet hedder det bl. a.:

„Et Monument skal anskaffes enten over min Grav eller ophænges i Rødding Sogns Korskirkes vestre Side indvendig, som det min Families Begravelse paa Kirkegaarden nærmest værende Sted, og hertil anvendes af mit Bo forlods en Kapital af indtil 400 Rdl. og til Forebyggelse af Begravelsespladsens Sløjfning, hvor ogsaa mine Forældre og mine syv Børn ligge begravne, og for at Mindestenene over hine og Minder om mig ej i Tiden maa sælges eller borttages, ønskes det ved Salgsconditionerne forebygget og Kjøberen af Rødding Kirke for bestandig paalagt Vedligeholdelsen deraf."

Fordelingen af Rentepengene mellem Rødding Sogns Trængende skal foretages af Sogneraadet og Spøttrups

---

men har de kun skattet ham af det, da er de sgi bleven godt narret ved deres Spøttrupmand i Rødding Kommune! En Tønde Guld svarer nemlig kun til 200,000 Kr., men Nissen havde jo langt over tre Gange denne Sum.

[2]) Snakken gaar, at Nis Nissen skulde ha været noget knibende overfor Hustruen, da han skrev sit Testament. Juristen paatalte Sagen; Nis blev snur og svarede: „Saa kan vi, saa pinnede, sætte et Nul til!" Og det ser jo næsten ud, som det er noget saadant, der er sket. Nis Nissens „Paarørende" var ikke mange, saa Enken maa omtrent alene ha lænset de to Guldtønder paa Spøttrup.

[1]) Det er beklageligt, at mens Nissens Interesse for Latinskoler er saa umiskjendelig, er hans Forhold til Skolen i hans eget Sogn, for hvilken han var Skolepatron, den slettest mulig. Skolen i Rødding var i lange Tider en elendig Rønne, klistret op af Ler og Jordtørv. Gjentagende maatte Kancelliet gribe til skrappe Midler mod den gjenstridige Herremand for at faa ham til at gaa i sig selv overfor Skolen. I 1817 idømtes Nissen Mulkt; men 27. April 1838 maatte Kancelliet endog gribe til den sidste Udvej pure at afskedige ham som Skolepatron for hans Pligtforsømmelser. — I 1836 nægtede han endog — som Kirkeejer — at la ringe med Rødding Kirkeklokke, formodentlig for at der ikke skulde slides paa den. (Se Skive Folkeblad $^{26}/_{10}$ 1911, $^{8}/_{8}$ 1912, $^{21}/_{2}$ 1913).

Ejer, „hvem det endog maatte blive." I Tilfælde af Uoverensstemmelse gjør Spøttrupmanden Udslaget.

Under Fordelingen af Grunkerne glemte Nis Nissen heller ikke sine firbenede Venner; dog blev det ikke Studene, som man skulde ha troet, der kom til at nyde godt af hans Rundhaandethed, men Hestene i de fire Sallingherreder; til dem henlægges der to Lodder; herom hedder det i Testamentets § 12:

„Da Hesteavlen i Salling er gaaet tilbage i de senere Aar af Mangel paa gode Hingste og Hopper, og jeg anser det for yderst vigtig for deres Opkomst, at noget derfor gjøres, saa fastsættes," at der af hans Formue anvendes 2 Lodder eller 13152 Rdl. 64 Sk., hvis Renter bruges til 4 Præmier aarlig, Præmiernes Størrelser blive fra 200 Rdl. til 40 Rdl, for fortrinlige Tillægsdyr. Legatet bestyres af Stiftsøvrigheden.

Summen til de 5 Latinskoler — ialt 130,000 Kr. — var vel nok det, der imponerede mest i Samtiden, og endnu staar det som det største Legat, der nogensinde er blevet skjænket dansk Skolevæsen; men i det langt mindre Legat til Fremhjælpning af „rene Linjer" hos de prægtige, røde og blomfede Sallingplage, der løfter Fødderne saa smukt i det grønne Græs, mens de kroger de stærke Halse — i dette Legat tror jeg, man først og fremmest skal søge Aanden og Karaktermærket hos denne forlængst i Gud hensovede stenrige Studehøvding.

PRÆSTER

EN PRÆST, SOM STIKKER MED KNIV.

DET er ude i Højslev paa Christian d. 4.s Tid, da Blodet rullede hurtigere i Aarerne end nuomtider. Niberg kjender bare Præstens Fornavn, men Landstingsdombogen kjender baade hans Navn og Gjærninger. Vi lader de sidste tale for sig selv[1]).

„Var skikket Lars Piersen og havde hid kaldet Sandmænd af Sønderlyngherred Manddød at sværge over Hr. Styge Andersen Hyusleff for hans Bror Niels Piersen, som boed i Molderup (Møldrup), han den 1. Sept. sidst forleden (ɔ: 1616) dræbte og ihjælslog og mente hannem sagløs uden Skyld og Brøde at være dræbt og afdagetagen og fremlagde af Sandmænd et Tingsvidne af Sønderlyngherreds Ting dette Aar den 24. Sept. udganget, Peder Christensen i Molderup for otte Mænd at have vundet efter Recessen, at da paa Søndag var 3 Uger noget før Aften, da gik han og salig Niels Piersen fra Ørum og vildegaa hjem til Molderup; da kom Hr. Styge Andersen i Hyfsleff og en Karl, som kjørte for hannem, kjørendis efter denom, og de hørte denom ikke, førend de

[1]) Til Supplering af Nibergs Præstehistorie for Højslev Kald hidsættes: 1346 nævnes Præsten Niels. 15 . . Jens; 1535: Ib Jensen (nok en Søn af Formanden); 1546 og 1584 nævnes Seuren Ibsen (1568 har han en Medtjener: Jacob Sørensen). 1610 og 1616 nævnes Styge Andersen, Drabsmanden. Maaske har han da afløst Jacob Sørensen. (Sml. Niberg I, 743). — Drabssagen mod Præsten maa søges i Landstingsdombogen 1616 B. Fol. 326 b.

kjørte Sl. Niels Piersen omkuld. Saa stod Niels Piersen op igjen med hans Hat i hans Haand og sagde: „Dannemand, hvi kjørte I mig omkuld. I maatte vel have talt til mig," og der de kjørte afsted igjen, sa Niels Piersen igjen: „I maatte vel ha varet mig ad, før I kjørte paa mig," — Da sagde Hr. Styge Andersen: „Hvad vil du have!" og drog saa et stakket Værge og hug tilbage ved den højre Side noget tilbage over Vognkurven og hug fornævnte Niels Piersen i hans Hoved, at han faldt omkuld, og ikke forn. Niels Piersen forbrød sig andet imod fornævnte Hr. Styge til sin Død i nogen Maade, ikke heller han havde i sin Haand andet end en Haarsvøbe. — Dernæst et Tingvidne af forn. Herreds Ting samme Dag udganget: Kirsten Olufsdatter i Molderup for 8 Mand at have vundet med oprakt Finger og Helgensed, at da paa Søndag var 3 Uger om Aftenen den Tid, Sal. Niels Piersen kom hjem og var hugget i sit Hoved, da spurgte hun, hvem der saadan havde hugget hanom; da sagde han til hende, at en Præst hug hanom. — Saa mødt Niels Breger (Brygger) paa Loenø paa forn. Hr. Styge Andersens Vegne og fremlagde et Brev, som findes med 3 Segl at være forseglet, lydendes, som efter følger: Kjendes jeg Rasmus Ibsen, tjenende udi Hyfleffs Præstegaard, for alle dette mit aabne Brev at have Fuldmagt givet fornumftig Niels Klausen paa Lunø at fremlægge min Klag og Undskyldning paa Sønderløngherredsting at lade læse og paaskrive nu førstkommendes Tingdag, som var den 10. September; desligeste og vedkiendes paa min Vegne den Saar og Skade, som Niels Piersen Harbo i Molderup desværre havde til sin Baare, saa det er min Gjærning for Gud og Verden og ingen andens; ligervis som det og over hans Grav den 3. Sept. blev kjendt, og tilkjendegivet, hvilket jeg var højlig nødt til og foraarsaget til at afværge min kjære Hosbund Hr. Styge Andersens Skade og Livsfordærvelse. Som jeg saa forn. Niels Harbo og Peder Christensen Kræmmer hanom paa det højeste eftertragtet, udi det de slede og slog hanom saavel som mig med thou Svøber paa Livet, Hovedet og Ansigtet, som han sad i hans Vogn, uforskyldt i alle Maader; til Vidnesbyrd haver jeg trykt mit vanlig Signet her nedenfor og venlig tilbeder Jens Sørensen i Ulstrup og Willum Rasmussen i Thodstrup til Vitterlighed med mig at be-

segle. Datum Hyfsleff Præstegaard den 9. Sept. 1616. — Dernæst fremlagdes et forn. Hr. Styge Andersen underskrevett Brev, som han sin Moder tilskrevet haver, iblandt andet formeldendes saaledes: „at da første Dag udi September Maaned jeg drog paa Vejen, eftersom jeg var stevnet af velbyrdig Mand Holger Rosenkrantz til Galten Herredsthing, og kom til Viborg, da Klokken slog thou paa Eftermiddagen, drog derfra igjen ved 3 Slet. Som vi kom noget østenfor Ørumb giek der 2 Karle for os paa Vejen. Som vi kom ret til denom, skiltes de ad, den ene paa den ene Side af Vejen og den anden paa den anden Side. Da den, som gik paa den højre Side slog min Øg i Næsen med en Svøbe, spurgte jeg hanom ad, om jeg maatte ikke kjøre ubehindret paa Kongens Hærstradt (Landevej). Saa sprang straks min Dreng af med sin egen Værge og hug efter den ene, som slog Øget, og viged os saa Vejen. Saa kjørte vi igjen. Da kom de løbende begi thou efter os med Huien og Skrigen og gav os mange onde Ord, saa den, som død blev, slog mig 3 eller 4 Slag paa Klæder og Ansigt med en Svøbe. Saa hug Drengen til hanom med Værget og gjorde hannom sin Bane. Thi jeg — ved Gud og min Sjæls Salighed og den Lod jeg vil have i Himmerig — havde ikke Værge i min Haand; alligevel jeg sættes efter Gods, Pending og Liv og Vel. Jeg haver det indestillet for Gud aldermægtigste som den retfærdeligen udi alle Gjærninger. Hermed være Gud aldermægtigste befalet til Sjæl og Liv. Af Hygsleff den 10. September Anno 1616. Dette bekjende jeg Styge Andersen med min egen Haand".

Derefter gjorde Sandmændene Chr. Andersen, Niels Pedersen, Jens Nielsen, Niels Espensen, Jens Andersen, Jens Espensen, Niels Ibsen og Chr. Svendsen deres Ed, og svor de benævnte Hr. Styge Andersen Manddød over, fra hans Fred for salig Niels Pedersen, han ihjælslog".

Man har altsaa ikke taget Præsten og hans Kusks Paastand om Nødværgeret for gode Varer. Og mistænkelig er jo da ogsaa Præstens Flugt.

EN ORDENTLIG LINING.

EN smuk Dag i Slet — 10. Juli 1645 — „to Stunder før Middag", gik Præsten i Vroue, Oluf Knudsen, ud af Gaardstedet i sin Præstegaard tilsyneladene i den bedste Harmoni med Tilværelsen. Han pampred godt af Sted med en Tejne i den ene Haand og en Dunk i den anden; hans Maal var Engen bag ved Gaarden, hvor han vilde bringe sine Sletfolk „noget de kunde læske dem paa." — Men nu vil jeg lade Præsten selv føre Ordet gennnem den veltalende Klage, som han fem Dage efter afleverede til Herredsfogden for Fjends Herred, Mads Hansen i Daugbjærg. Jeg bibeholder dog kun for enkelte Ords Vedkommende den Tids græsselige Stavemaade. Hr. Oluf Knudsen fortæller da som følger: „Kom jeg først til mine Rivere; fra dem gik jeg og vilde gaa østerpaa til „en anden Eng Schyfft", hvor mine Karle gik og „slog Hiøe", og derimellem gik de over Chr. Jensens Engskifte, hvor han gik og „røuff" og „tou" Piger hos hannem, som var Johanne Andersdatter og Woldborrig Jacobsdatter, og ønsket jeg dem: Guds Fred! Saa forlod fornævnte Chr. Jensen dem og gik hastigt til mig med „en Ryffue" i sin Haand, tilspurgte mig trodseligen og sagde: „Hvad vil I mig! I spurgte saa igaar om mig i Bededags-Prædiken; og hvad var det for en Prædiken, I gjorde?" Svarede jeg og sagde: „Jeg spurgte ikke om Eder, og hvad jeg prædikede, kan jeg forsvare, hvilket I ikke hørte." Svarede han til mig: „Din Skjælm (schellumb) prædikede om mig

og skjældte paa mig, som jeg haver spurgt; du haver altid én at skjænde paa i din Prædiken; derfor skal du nu faa „en Liffuld Dieffull"! — Løftede saa sin Rive op med begge sine Hænder og slog til mig (som havde en Kurv i højre Arm og en Kande med Øl i den venstre Haand), i stor Grumhed med fuld Slag over mit Hoved og Hals, saa jeg faldt ned til Jorden. Og der jeg laa paa Jorden, slog han anden Gang til mig med sin Rive, og slog den paa mig i to Stykker; saa satte han sig paa mig og slog mig med sine knyttede Næver i Hovedet, „Øyen" og Ansigt: et Saar slog han mig i mit Hoved i Haarskjellet over mit højre [Øje]. Mit højre Øje stødte han, „att det bleff bløedig røede" omkring Øjet, rødt blaat og gult, saa at Øjelaaget var stort og „ressen"; mit Ansigt slog han, at det var ophovnet, i mit Haar „røchte" mig haardeligen og rykte saare meget af, sled og tarsk mig i sine Næver, til Mads Jensen og Jens Madsen, som laa og hvilte dem i Engskiftet vestenfor, kom og med Magt tog hannem af mig, saa det var næppelig, at Mads Jensen kunde holde hannem fra mig, og i fornævnte Jens Madsens, Mads Jensens saavelsom i tvende fornævnte Pigers, mine egne Folks og andre Godtfolks deres Paahør, som samme Tid paa Engen var, truede mig mange Gange, som jeg havde været en Svinehyrde og agted ikke, at jeg var hans Sjælehyrde og sagde: „Din Skjælm, din Hundsfot, din Æder, der farer Djævelen af med dig, din Øretuder", til jeg svarede: „Du Skjælm selv! Jeg skal bede til min Gud i Himmelen, han skal betale, om andre ikke vil, det som jeg i Dag af dig, min Æreskjænder, uskyldig lider." Dertil svarede han spotteligen: „Saa bed i Dødens og Djævelens Navn!" og sagde: „Jeg skal lære din Skjælm at prædike. Jeg kan bede i min Askegrav[1])!" Bespottede dermed Gud i Himlen og den Helligaands Embede, Gud mig betroet haver, truede, undsagde mig haardelig; og som jeg vilde gaa hjem, og han fornam, jeg gik alene, løb han hastig sønderpaa til sin Vogn; der Mads Jensen og Jens Madsen saa det, raabte de til mig og sagde: „Kom tilbage og bliv her! Se, hvor han løber! Han skal ikke gjøre Eder mere Skade, mens I er her hos os". Løb saa

[1]) Et Hul i Frammerset foran Gruen, hvor man endnu i min Barndom forrettede sin Nødtørft.

til sin Vogn og hentede, som vi tykte, sin Kniv. Og maatte saa begive mig tilbage igjen til dem og forblive der noget lidet. — Der jeg kom hjem, lod jeg efternævnte fire Mænd mine Grander Mads Christensen, Peder Jensen, Anders Jepsen og Søren Jensen se, hvordan han havde handlet med mig uskyldeligen, og hvad Saar og Skade han havde slagen mig. Det er mit sandfærdige Klagemaal over Chr. Jensen i Sjørup". — „Dattum Wrouffue Præstegaard 15. Juli 1645."

Se den Slags kunde jo ikke gaa ustraffet hen heller i disse Tider; ind i Aaret 1646 faldt Dommen, som lød paa, at da Chr. Jensen „gevaltig" havde overfaldet og „slemmeligen slagen" sin retmæssige Sjælesørger, saa han „næppeligen er kommen fra ham med Livet, havde Gud almægtigste" ikke hjulpet ham ud af Chr. Jensens haarde Klør, saa bør den Sjørup Bonde derfor staa aabenbar Skrifte i Vroue Kirke samt bøde 40 Sletdaler til Viborg latinske Skole, deraf 20 at betale til St. Hans 1646, Resten Aaret efter. Denne besynderlige Gave har kunnet følges gjennem Viborg Skoles Regnskaber helt ned til vore Dage. Saalænge stod altsaa Strimerne af de Hug, der vanked paa den ulykkelige Præsteryg, hin Solskinsdag 1645.

EN SKARNS PRÆST

DEN, der kommer med Landevejen fra Viborg ad Skive til og et Par Mil fra førstnævnte By er naaet til Nybro Kro, har to Veje at vælge imellem. Drejer han til venstre, føres han i en temmelig lige Linje hen over vidtstrakte Hedesletter, der først omkring Jordbromølle afbrydes af en grøn Dalsænkning; drejer han derimod til højre langs Hjarbækbugten, vil Vejen — gennem Byerne Kvols og Borup — snegle sig hen over et stort opdyrket Bakkeland, der hist og her skyder stejle Banker ud i Fjorden.

Her, i den inderste Krog af den Sænkning, som to saadanne Banker lader imellem sig, ligger Dalsgaard Præstegaard.

Nu gjør Stedet et næsten idyllisk Indtryk, som det ligger der bag grønne Skrænter og en stor skyggefuld Have ud mod den blanke Fjordvig, og kun faa aner, at netop denne venlige Plet i Fortiden var Skuepladsen for Scener af en saa oprivende Art, som dem vi vil søge at fremstille i den efterfølgende Skildring.

Peiter Lorenz Jensøn Nørholm, der er vor Skildrings Hovedfigur, var født 1690 i Gjødvad, Aarhus Stift, hvor hans Fader, Jens Nørholm, var Sognepræst.

Om hans tidligere Liv, før han i 1725 kaldedes til Præst for Taarup og Kvols Menigheder, ved vi intet; men des rigere flyder Kilderne til hans Historie i de Aar, han huserede i Dalsgaard Præstegaard.

Allerede to Aar efter hans Indsættelse — altsaa 1727 — finder vi ham flittigt omtalt i Fjends Nørlyng Herreders

Justitsprotokol. Her staar han anklaget for en Sommeraften i dette Aar voldelig at have ranet et Par Faar fra et Par Fruentimmer i Klosterhusene i Borup.

Mette Mikkelsdatter, der hin Aften sad til Præstens, forklarer, at som hun sad og spiste i Kjøkkenet, kom Nørholm ud og sagde til Tjenestedrengen, Niels Christensen: „Nu skal du gaa med mig neder til Elle Bøg og jeg vil tage et af hendis Faar, for hvis hun er mig skyldig eller de Arbejdsdage, hun er mig skyldig". — Derpaa var de begge gaaet ud af Døren. Hvorhen vidste Mette ikke.

Men samme Nat kom Elle og hendes Datter Birgitte og bad saa mindelig om Lov til at ligge hos Mette; de turde ikke være hjemme af Frygt for Præsten, der havde pryglet Elle Bøg, saa hun fremviste en stor blaa Plet paa højre Arm. En Søndag kort efter gik Mette med Birgitte op til Præsten, formodentlig for at faa Sagen bilagt i Mindelighed. Da Præsten saa Birgitte, raabte han, hvad det blev til med de 8 Arbejdsdage, hun og Moderen skyldte ham? — Jo, sagde Birgitte, dem skulde han nok faa, „fordi jeg haver suoren derpaa". — Naa, jaja, naar Sagen stod saaledes, saa maatte de gjerne tage deres Faar igjen. — Nej, saa bandede Birgitte, dem vilde de hverken eje eller ha', naar hun allïgevel (!) skulde gjøre de 8 Dages Arbejde. Efter at Birgitte havde givet dette Stykke Fruentimmerlogik til Bedste, synes Forhandlingerne foreløbig at være blevne afbrudt, og mere vidste Mette ej at fortælle.

Dernæst fremstod Anders Skjoldborg og berettede, at han bemeldte Dags Aften havde staaet udenfor sit Hus, da Præsten og Drengen var gaaede forbi, „Hvad er du ikke i Seng endnu?" havde Præsten sagt, mens han fortsatte sin Vej.

Nu var Anders gaaet ind, men i den stille Sommernat havde han hørt de to banke paa hos Elle Bøgs, og en Stund efter saa han dem i Mørke trække af med et Faar, mens de to Kvinder „brugte Mund ved deres Hus". Da havde han hørt Præsten vende sig om og raabe: „Din Carnalie, du var værd, at jeg skulde lade Dig sætte i Tyvehullet!" en Replik, som man synes let kunde ha' faaet tilbagevirkende Kraft i et Øjeblik, da den talende selv slæbte af med anden Mands Ejendom.

Dernæst traadte Peder Skrædder i Romlund og Chr. Jespersen i Fiskbæk ind for Skranken og forklarede, at

Onsdag efter Pinse-Helligdagene var de „af Fanøe paa Overgaard paa Velb. Hr. Obriste Frise's Vegne" sendt over til ærværdige Hr. Peiter i Dalsgaard Præstegaard for at faa Klarhed i denne mystiske Sag; de var da gaaet ned til Elle Bøg, og ogsaa til dem havde hun beklaget sig stærkt over Præstens Overgreb og til sidst vist dem det omstridte Faars Øren, som Præsten hin Aften havde skaaret af og slængt til hende — vi aner ikke i hvilken Hensigt, med mindre det skulde være et Slags Kvitteringsbevis for rigtig Modtagelse. Desuden viste hun dem „en stor blaa Plet paa hendes højre Arm imellem Albue og Axel, som hun berettede, at Præsten havde slaget, og skuffet hende hel hendes Vey, samme Aften Præsten tog Faaret". Fra Elle gik de to Beskikkelses-Mænd tilbage til Præstegaarden og fandt her „samme liusegroe Faar, som Øren nylig var afskaaren, og Toved [ɔ: Ulden] var af, staaende i Tyre bag Præstens Lade". Da de spurgte Præsten, hvorfor han havde taget Faaret fra de to Kvinder, svarede han, at han havde taget det i Underpant for sit Tilgodehavende. Da svarede ham den ene af de to Mænd: „Fader Lille, da haver I forset Eder deri. I maatte Eder ikke selv tage til Rette". Men dette Ord var just et af de sværeste for Nørholm at nemme. Han svarede da studs: „Det skal jeg være dem ansvarlig for!" hvorpaa han begyndte at parlamentere med Mændene. Blot de gav ham to Mark, sagde han, saa skulde han gjerne overlade dem Faaret; men de to Mænd vilde ingen Penge af med, og da Birgitte Bøg vilde trænge sig ind og mægle i Sagen, blev Præsten ganske desparat og raabte: „Luk Døren til for hende, den Carnalie, og lad hende blive ude!" Ved en anden Lejlighed lod han falde den Bemærkning om Birgitte, at „hans Stok var for god, ellers skulde han have brugt den".

Hvilket Udfald Sagen fik ses ikke af den ret defekte Justitsprotokol, men det kan ikke nægtes, at alle Tegn peger energisk i Præstens Disfavør.

Aaret efter er Nørholm igjen paa Krigsstien. Den 1 Oktober 1728 er han nemlig indkaldt for Landemodet fo „Haardhed" mod sin anden Hustru, Ørslev [ɔ: Ursula Margrethe Lindorff (død i Kjøbenhavn 1734). Efter hvad her oplyses, lever disse to Ægtefæller med hinanden værre end Hund og Kat, hvilket Forhold Biskop Trellund i Vi-

borg „først ved sin Mellemhandling og Formaning i sit Huss og privatim 6. September sidst afvigte havde søgt at faa ændret og styret, siden efter bem. Hustrues skriftlige Anmodning og Rekvisition videre her ved Lande-Modet havde ladet fremkomme for at prøve alle Veje og Mulighed til bemeldte Hr. Peiter og hans Hustrue at foreene og det forargelige og altfor vidt landkyndige Væsen at styre for Ordenens [ɔ: Standens] videre Beskiæmmelse at forekomme. Hvor da Hr. Peiter Nørholm tilligemed sin Fader, Hr. Jens Nørholm, Sognepræst i Gjødvad i Aarhus Stift, compareredе, og befandt man da, at Hr. Peiter N. forebragte mange grove Beskyldninger imod sin Hustrue, ej allene af større Gjeld og mindre Midler, end han havde efter hendes Ord ventet, da hand i dette Aar i Januario blev viet til hende, men endog af Drukkenskab, Skielden, Banden, hans Midlers Forødelse og anden Uskikkelighed, som hand alt forud for een og anden verdslig Ret havde ladet fremføre, og saavel ved et Tingsvidne af Lysgaard Herreds Ting, af 16. August sidst sluttet og udstedt, hafde søgt at bevise, hvorudi hand fornemmelig hafde forebragt sin Faders, Moders, Broders og Tjenestepiges Ed, som med mange meget grove og formodentlig efter Skiønsomhed temmelig partiske, dog over alt meget forargelige og at føre og høre meget uanstændige Paasagn imod Ørslev Margrethe Lindorff. Item et andet Tingsvidne af Fjends Herreds Ting, hvorved een og anden forargelig Banden og Skielden bevises imellem disse Ægtefolk, og særdeles Hr. Peiter Nørholm beskyldes for at have ilde med Hug og Slag mishandlet, forjaget og fra sig ladet bortføre denne sin Hustru. Siden forelæstes dette Forligsforslag, som Biskoppen havde fundet for Sagen billig og for disse Ægtefolk selv gavnligt at lade oprette og forfatte til at bringe dem til fælles og forhaabende Bolig sammen, da hun sig i Viborg og han i Dalsgaard opholder, paa hvilken Biskoppens Projekt Hr. Peiter Nørholms egenhændige dog uefterrettelige og uendelige Svar fandtes tegnet. Hans Hustrue blev for Retten krævet at hidkomme, men formedelst aarsagede Svaghed ikke indfandt sig. Hvorefter først af Biskoppen, siden af nærværende Prouster samtlige og samlede, Hr. Peiter N. alvorligen blev formanet til at tage sin Hustru til sig og med hende anfange et christeligt Levnet og at skaane sit Embede fra den Forargelse, sig selv fra

den Ruin og Ødelæggelse, som og slig Ægteskabs skjendige Ueenighed inde følger. Blev og foreholdt den Forseelse, at han saa ubetænksom sligt for uvedkommende Retter havde frembragt og til ydermere Blame og Beskiemmelse gjort publique. Hvorpaa Biskoppen tilligemed Synodo forelagde og paalagde Hr. Peiter N., at han strax skulde tage sin Hustru til sig og uden nogen Forevending hende til sit Huus herfra Byen afhendte og hende som en skikkelig Præstekone underholde og hædre, saasom hendes Alder og førte gode Forhold udkræver, saa og tillade hende den Myndighed i Huus og over Huusfolket, hende som en Ægtehustrue og Huusmoder kan tilkomme, og det under den Tiltale, Straf og videre Ansvar, som Loven tilsiger. Imod hvilken Forlæggelse Hr. Peiter, endeel med umulige Conditioner, endeel med Henskydelse til lovlig Medfart at faa Sagen efter de førte Tingsvidner afgiort og ordnet, loed sig alleniste forlyde, saa man Ingen endelig og vis Forsikring om denne Forargelse at faa ved milde Veye hemmet og styret af hannem kunde erholde".

Det viste sig saaledes umuligt at bringe Nørholm til Fornuft i det Kapitel, og den herskende Tilstand fortsattes temmelig uforandret. Ursula vendte ihvertfald aldrig tilbage til ham mere.

Anderledes havde han nok ikke — ifølge en senere Udtalelse af hans Biskop — opført sig mod sin første Kone Anna Jakobsdatter Møller, der var død 1727. Dog derom savner vi enhver Viden. I „hans tredje Ægteskab med et Fruentimmer [Dorthea Pedersdatter, † 1739] af nogle hundred Rigsdalers Formue, men skrøbelig Forstand" (Bispens Udtryk), indtraadte der ingen Forandring til det bedre; thi da hendes Midler var satte overstyr, fik hun det samme Traktement, som de to foregaaende, og om hans brutale Adfærd mod Johanne Bornich — den fjerde og sidste af de ulykkelige Kvinder, der havde maattet bøde med et Liv i Jammer for at have givet efter for Fristelsen til at bære en Præstekone-Titel —, vil Skildringens Fortsættelse opvise Exempler nok.

Nu hører vi i fire Aar intet til Nørholms Bedrifter, men i 1732 staar han paany stævnet for Landemodet, denne Gang for en Dag i Dalsgaard Præstegaard at have været grov mod sin Herredsprovst, Hr. Barthling i Højslev; hvori Grovheden har bestaaet, oplyses ikke nøjere. Det blev en

Mulkt paa 2 Rdl. samt Paalæg om snarest at gjøre Rede for Indholdet af Tavlerne, „særdeles Slave-Cassen og Helsingørs Skole".

Thi vor Præst synes ikke alene at have været uheldig paa Kjærlighedsstien og i Forholdet til sine overordnede, men ogsaa hans Finanser var bestandig i en yderst derangeret Forfatning — ganske vist havde han ogsaa to Enker paa Kaldet. 1735 klager den ene af dem, Mad. Ingeborg, der havde været gift med „salig Anders Ølbye", ynkelig over resterende Pension; og heller ikke Mad. Mangor, Enke efter Hr. Niels Haar, har faaet sin Pension udbetalt i de sidste fire Aar. Desuden var selve Præstegaarden pantsat til op over Skorstenene.

Atter gaar der en Aarrække, i hvilken vi ikke hører noget om den Dalsgaard Præst. Da trækker der paa een Gang en truende Tordenbyge op over hans Hoved, idet „en Quindeperson nafnlig Mette Ivarsdatter af Giødvad" den 18. Juni 1743 paa Lysgaard og Hids Herreders Ting beskylder ham for at være „hendes Barne-Fader til et for 11 a 12 Aar siden af hende i Løsagtighed aflet Barn, medens hun tjente i hans Brød".

Efter at dette Klagemaal var kommen Biskop Andreas Wøldike for Øre, tilstillede han straks Nørholm hans Suspension, der oplæstes i Dalsgaard Præstegaard for Præstekonen og et Par Husfolk, da Nørholm ikke selv var til Stede.

For at afværge et Nedslag sendte Præsten sin Biskop en Skrivelse, hvori han søger at retfærdiggjøre sig bl. a. med følgende Vendinger:

„Jeg fattige, fortrengte Præst bliver Dag for Dag af mine Efterstræbere jo mere og mere forfølget, saa jeg næsten maae forgaae, om jeg ikke hafde Gud og min Samvittighed til Vidnesbyrd. Igaar den 18. hujus lod Procurator Hans Rafn fremstille en ond og fast ugudelig Quinde for Lysgaard Herreders Ting under Skin af et Vidne, nafnlig Mette Ivarsdatter af Gjødvad, som, uagtet jeg derfor aldrig var kaldet ved Sgn. Rafns Quæstioner, har tillagt mig saa skammelig og løgnagtig Beskyldninger" — — som det er hans Hensigt „med Lovmaal (sig) at fraligge (!)".

Med Hensyn til denne „onde og fast ugudelige Quinde" var Lykken ham ikke bedre, end at han selv, 1731, da

hun forlod hans Hus for at rejse til Sjælland, havde udstyret hende med en Anbefalingsskrivelse eller „Pas", hvori han skildrer hende som en i enhver Henseende ærbar og kristelig Kvinde, som det er ham en Fornøjelse at anbefale til sine Medmenneskers Bevaagenhed.

Passet lyder som følger:

„Overmeldte Mette Ivarsdatter, som har tient mig meest 2½ Aar, siden hun er hiemkommen fra Kiøbenhavn, og imidlertid forholder sig ærlig og christelig, saa vidt mig er vidende, benyt værdelig med andre GUDs Børn i rette Tider det Høyærværdige Alterens Sacramente, var og til GUDs Bord nu sidste Skiertorsdag i Taarup Kirke, entledigedes i Villie og Minde af sin Tjeneste til nærværende Fardag og herefter recommenderes alle forekommende paa hendes lovlige Reyse til Kiøbenhavn, hvor hun agter at søge ny Leylighed, eftersom hun har andet nødvendigt ellers at reyse efter, som er en liden Summa, hun efter Beretning til mig skulde der have til Bedste og vilde der indkræve. Forbliver herimod deres Velvilligheders tienstskyldigste Tjener

P. Lorentz [sic!]
P. Loci

Dalsgaard Præstegd. 29/8 1731".

Nørholm stævnedes imidlertid til at møde for Provsteretten i Feldingbjerg Kirke 1743; førend Stævningen oplæstes, blev der tre Gange raabt ud i Salen, om Nørholm eller nogen paa hans Vegne var tilstede. Men han havde foretrukket at glimre ved sin Fraværelse. Nu fremsattes den tunge Anklage, som Mette Ivarsdatter havde kastet paa ham. „Og da hans kgl. Maj's. allern. Lovs 2. B. 11 C. 13. Art. melder, at hvilken Præst tilægte tager noget Quindfolk, som af anden tilforn besovet er, eller befindes at have søgt Seng med sin Hustru, førend de i Ægteskab er forenede, skal miste sit Kald efter lovlig Proces, hvilket endvidere ved det udgangne allern. kgl. Rescript af 9. Maj 1738 er vorden skærpet, saa efterdi denne Forseelse, som Hr. P. N. ved en offentlig Ret er bleven angivet at skal have begaaet, er endnu langt grovere og forargeligere, saa han ikke uden største Anstød kan betjene dette hans

Embede, før han har lagt en saa beskiemmelig grov Beskyldning fra sig", saa opfordres han nu kraftigt til at rense sig.

Nørholm synes imidlertid intet at have foretaget sig i den antydede Retning ud over Brevet til sin Bisp. Des ivrigere var Aktor, Prokurator Hans Severin Rafn.

12. Juni 1744 var Provsteretten igjen samlet, denne Gang i Dommerby i Sognefogden Niels Pedersens Hus, for at tage Stilling til en Stævning, der var indkommet mod „Hr. Peiter Nørholm angaaende nogle Enormiteter" etc., deriblandt at han uden sin Overordnedes Tilladelse hyppigt var rejst over i Aarhus Stift „til en Gaard i Giødvad Sogn, Keilstrup kaldet — —, som og hvorledes han sig ellers adskillige Tider udi een og anden Maade i Embede, Liv og Levnet meget usømmelig og forargelig skal have skikket og forholdet".

Paa Grund af Aktors Sygdom udsattes Sagens Behandling til d. 17. Juli, og paa den Dag mødte en Hr. Busch for Nørholm. Rafn forlanger, at Nørholm skal møde med Kirkebøgerne. Busch tror ikke, at N. er pligtig til noget saadant, „men faar beroe paa den gamle Maade: hvo, som sigter, bør bevise".

Med slige Floskler lod Retten sig imidlertid ikke besige, men befalede uden videre N. at give Møde d. 7. August med sine Ministerialbøger. Nørholm foretrækker ogsaa denne Gang at sende en anden i sit Sted, nemlig sin Tjenestekarl, Chr. Nielsen, som han havde medgivet følgende Indlæg, hvori der fremkommer følgende Passus: „Saa fornøden, som jeg efter deres Velærværdigheds Indkaldelse maatte møde at beklage min Uskyldigheds haarde Fata og den uskyldig anklagede Sag, saa ugjærne maa jeg anmelde, at jeg over et Tilfald i mit eene Ben er bleven saa skrøbelig og slet, at jeg personlig ikke kan bivaane Deres Velærværdigheders respective Nærværelse ved Prousteretten i Dag". Forøvrigt protesterer han mod den Beskyldning, der er bleven rejst imod ham, at han nogensinde har taget „fremmede" til aabenbar Skrifte; det har han aldrig gjort, siger han, „dette er sandt for GUD og alle sande Christne". Men desværre: hans Kirke- og Ministerialbøger er blevne borte og „fravendt mig i mit Hus i min Svaghed og Alteration enten ved det Ruptur eller derefter, velædle Sgn. Rafn i sidste Vinter lod sequestrere,

bortføre og auctionere endeel Effekter hos mig, sc. Bøger og Boehave, Klæder og Korn for denne tilføjede endnu udømte Sag". Han nærer dog endnu det bedste Haab om at skulle rense sig, men forhaster sig iøvrigt ikke.

Imens affattede Rafn, der var bleven voldsom krænket over Præstens Beskyldninger, et nyt Indlæg, der havde baade Næb og Kløer; ingen Umage blev sparet for at komme Modparten til Livs, og Nørholm var desværre et altfor taknemmeligt Angrebs-Æmne for en behændig Modstander. Bl. andet tilstillede Rafn Bispen en „Requisition" angaaende Nørholms Embedsvirksomhed, saavidt den var Bispen bekendt, og spørger ham, „hvorledes Deres Højærværdighed ved de aarlige Visitatser eller andre Tider har befundet bemeldte Hr. P. N. grundet udi sine Prædikener, om de har været indrettet efter de ordinære Tekster, uddragne af Guds aabenbarede Ord og den hellige Kirkes Symbola, forklarede saaledes, at de enfoldige har kunnet forstaa dennem og deraf tage Lærdom, Trøst, Formaning, Straf og Revselse, samt ellers saaledes samlede og fremsatte, som Loven og Ritualen og anden derom udgangen allernaadigste Befalinger forordne?" Og er han bleven advaret i sit Levnet?

Bispen svarer, at Nørholms Prædiken var sløj, og at de unge i hans Menighed „vidste ikke de bare Ord af Luthers liden Catechismo", han vil nu slet ikke tale om Ordenes Mening. — Paa det andet Spørgsmaal tjener, at han (Bispen) har advaret ham Gang paa Gang, men uden ringeste Nytte. En saadan Attest maatte nødvendigvis veje tungt i Vægtskaalen. Og selve Indlæggets 30—40 Anklagepunkter var af den Beskaffenhed, at et enkelt kunde have stødt sin Mand fra Stolen. Hans Forgaaelser deler sig naturligt i to store Hovedgrupper. Først er der hans Embedsforsømmelser, der hverken er faa eller smaa. Til en Begyndelse føres der Klage over hans idelige Rejser til Gaarden Keilstrup i Aarhus Stift, hvor han opholdt sig indtil 5 Uger ad Gangen, mens Menigheden har maattet skjøtte sig selv eller have Ulejlighed med at hente andre Præster til at bestride de løbende Forretninger under hans Fraværelse. Naar det hedder, at han som oftest er rejst bort uden sine Foresattes Tilladelse, maa det dog bemærkes, at der er bevaret 4—5 Ansøgninger til Bispen, hvori han beder denne om Permission for nogle Dage, og faar

Tilladelsen; noget andet er, at han har langt overskredet den Tid, hans Bisp har tilladt ham at være borte.

En Onsdag var han kommen til Taarup Kirke til Fasteprædiken og havde sagt til de forsamlede Personer:

„I faar at gaa hjem, siunge en Psalme og læse en Bøn, thi jeg faar ej Stunder at prædike". Derpaa var han sporenstregs kjørt til Keilstrup. I lang Tid har han ikke ladet afsynge andre Salmer end „Kyrie" og „Alleniste GUD —" og somme Tider mindre.

Han har aldrig fra Prækestolen læst „den forordnede nye Bøn".

Han har lovet en Mand en Brudevielse, men ikke desto mindre er han bleven borte, saa Folkene med den pyntede Brud og det alt sammen har maattet kjøre hjem igjen med uforrettet Sag. „Han havde ikke fornøden alletider at sidde hjemme, bunden som en Hund", havde han foregivet.

Der herskede ogsaa den største Uorden med Gudstjenestens Begyndelse; i Stedet for at der om Sommeren skulde prædikes Kl. 7 slet, var Præsten først mødt Kl. 10 à 12. Til andre Tider har han ikke sagt Menigheden, naar man overhovedet skulde begynde, saa den ikke sjælden har ventet paa Kirkegaarden 2—3 Timer, tilmed i Vintervejr, før det behagede hans Velærværdighed at indfinde sig.

Der har ogsaa hersket Sjuskeri med de anordnede Bededage, men rent skandaløst er det dog gaaet til i Skriftestolen: Engang var han bleven vred paa Peder Jensen, hvorfor han først havde „truet ham, skieldet og ilde tiltalt ham hjemme i sit eget Huus", og da han nu kom i Skriftestolen i Taarup Kirke, nægtede Præsten at „antage" ham, før han havde lovet at tærske for ham, et Løfte, han senere maatte efterkomme. Og Degnen vidner, at han ofte har set Præsten holde de skriftende tilbage og aftale Tjenester med dem, som de skulde gjøre ham til Gjengjæld, — — „og vidste Degnen — — hvor ublue og ubetænksom Hr. P. N. ellers har været i sine Ord og Talemaader, endog da han haver siddet paa saa helligt et Sted, som Skriftestolen bør være". Han havde saaledes sagt til to Ægtefolk: „Djævelen skal partere jer baade Mand og Kone, som I sidder!" To andre gamle Folk, Jens Christensen og Hustru, vidner, at Præsten 3. Paaske-

dag, da de var til Skrifte i Kvols Kirke, tiltalte dem „med saa grove Ord, at de nu blues ved at aabenbare saadan hans Grovhed og Ondskab imod dennem", blot fordi de havde ladet deres Datters Barn begrave uden Ligprædiken, og „fordi Præsten derved syntes, at de havde fornærmet ham udi hans Indkomst". Det skulde de altsaa undgjælde for i Skriftestolen, og Præsten havde holdt den gamle Mand der saalænge, at han — efter Degnens Udsagn — i den Tid kunde have skriftet 2—3 Par.

Der ankes ogsaa over, at han tidt imod Forordn. af 13. Jan. 1736 har taget Børn til Alters samme Dag, som de er konfirmerede; men hvad der efter Datidens Opfattelse næsten var værre end alt det øvrige: han har i Kvols Kirke 1734 2. Søndagen efter Hellig 3 Konger taget til lønlig Skrifte og Altergang to Personer, „en Karl og en Kvinde af de saakaldede Tartarer, hvilke skal have været i Complot med 13 a 14 af samme Omløbere, og saasnart de havde været til Alters straks derefter igjen begiver sig bort til de andre". (Derved havde han forbrudt sig imod Loven 2—5—22). „Men allermest lovstridig har han i dette Fald opført sig, da han for nogle Aar siden til aabenbare Skriftemaal i Taarup Kirke haver admitteret 2 ubekjendte og fremmede Omløbere, af hvilken Quinden var frugtsommelig og af Karlen angav sig at være besvangret; thi hverken før eller siden har de været udi Sognene, men er bleven sete at omgaa og tigge". Saasnart de var bleven skriftede „formedelst Synd mod det sjætte Bud", var de sporløst strøgne deres Kaas.

Hvad Nørholms Prækener angaar, da vidner Degnen Chr. Sørensen, at de er „slette og uden Samling" og ingen til Opbyggelse, og Th. Michelsen, Forpagteren paa Taarupgaard og „hans Kiereste", der nu i 8 Aar har hørt paa Hr. Peiter, siger, at hans Prækener ikke har været til Glæde for nogen Moders Sjæl, da de bestod af „noget selvgjort og fingeret Snak". Og at dømme efter et af Hr. Peiters efterladte Aandsfostre, en Præken, hvormed han har diverteret sin Bisp under en Visitats 1741, har hans Menighedsmedlemmer Ret. For dette Arbejde — grufuldt ved sin med uendelige Skrifthenvisninger udspækkede Snørkelstil — er noget af det aandløseste og kjedsommeligste, der kan bydes et Menneske.

Efter at vi nu har set Menighedens Opfattelse af Præ-

sten, falder det næsten komisk, naar Nørholm paa Kirke-Inspektoratets Forespørgsel om Tilstandene i hans Menigheder 1735 giver nedenstaaende Svar, som vi lader følge med hans egen Ortografi:

„Thaarup og Kvols Sogner:
Disse Meenigheder ved icke bedre end det Aandelige Lius, Ved Hvilchet GUD Har bereed dennem salighed; sees gierne her, om Mueligt er, med i det Hellige for at blive en anden tiid Herlige hos GUD i det ævige, Lovet være GUD og vor Herris JESU Christi Fader, som har aabenbaret os sin saliggiørendis Naade".

Men vi gaar videre med Nørholms Synderegister:

Han har for Skik at bruge Skjældsord mod sine Sognebørn fra selve Prækestolen; den Behandling fik Niels Fisker i Kvols, fordi han en Søndag under Prækenen var kommet til at hoste, mens Præsten troede han havde let af ham. Han havde fra Prækestolen tilraabt Michel Dalsgaard: „I skal bie, jeg vil tale med eder om eders Huusholdning, dog ikke under dette Tække". — Andre, deriblandt Degnen, har hørt ham larme og skjælde paa Poul Jensen og sige, at det var hans Skyld, „at han fik ingen Brasen".

Stik imod Forordningen har han forlangt for sine Ligprækener af nogle én Daler af somme to og sagt i sine Ligtaler, at Hesten trak, som den fik Havre til! Ja, han har endog taget 2—4 Daler og endnu været ufornøjet. Byder man ham mindre, end han forlanger, nægter han rent ud at tale ved Graven. Da Kirsten Jensdatter skulde have sin Mand i Jorden, bød hun Præsten en Sletdaler; „for lidt, lille Kirsten", sagde Præsten. De kom da overens om at hun yderligere skulde gjøre ham en Dags Arbejde.

Ligeledes trodser han Kongens Lov ved at forlange Penge af de fattige for at konfirmere deres Børn. Af en stakkels Tjenestepige tager han endog hele tre Sletdaler, og naar hun kommer til Præstegaarden for at blive hørt i sine Lektier, maa hun undertiden en hel Dag igjennem staa i Præstens Lade og tærske. Han nægter at tage Hans Jensens Søn til Konfirmation, før Faderen har givet ham en Hane med Løfte om mere, skjønt netop denne

Dreng var en af de flinkeste til at læse. Niels Sørensen havde maattet laane en Rdl. af sin „Madfader" for overhovedet at blive konfirmeret. Det vilde Præsten have af ham, sagde han, „da han ingen Forældre havde, der kunde gjøre ham nogen Tjeneste".

En Daler og en Hane synes at have været den Pris, hvori han holdt sine Konfirmationer. En fattig Pige, Kirsten Jensdatter, maa op med en Sletdaler — som hun tager af Lønnen — plus en Høne og to Snese Æg; en anden Pige giver en „Sletdaler, som hun maatte laane hos fremmede, siden hun var fattig", desuden to Høns og en Snes Æg.

„Dette er nu", slutter Rafn denne Del af sit Indlæg, „om Hr. P. N.s Forhold udi hans Embede, og hvor skjødesløs, uordentlig, lovstridig og uforsvarlig han derudinden haver teed sig og handlet".

Er dette den Dalsgaard Præsts Udseende om Søn- og Helligdagene, da er det Ansigt, han optræder med paa de almindelige Hverdage, endnu grimmere.

Saaledes viser han sig ofte drukken baade hjemme i Præstegaarden og ude i Marken, endog saa han slingrer, og det har aldeles ikke forandret sig til det bedre, siden han suspenderedes fra Embedet. I saa Henseende foreligger der utallige Vidnesbyrd især fra Tjenestefolkene. Han er i sin Tale hengiven til „letsindigen og ublueligen at sværge og bande". Og det er ikke Smaatrumfer, han excellerer i, men han anmoder ved enhver Lejlighed Djævlen om at støde ham snart her snart der hen. Her er en lille Blomsterkost af hans hyppigst forekommende „Eder og Bander": „Gud lad Djævlen støde min Sjæl i Helvede; Djævlen skal støde min Hals itu; Djævlen støde mig nederst i Helvede; Djævlen brække min Hals; gid jeg bliver en Djævel!" — Han ønsker, at Jorden maa aabnes, og han fare levende ned i Helvede; at han maa æde Døden og Djævlen i sig, det første han annammer den Herre Jesu Legeme og Blod, „og dog brød han det Løfte, han havde givet under saa grusom en Ed"; en anden har set ham slaa sig for sit Bryst og sige: „Gid Sathan siunke mig ned i Helvede". — Hans Yndlingsed var og blev dog: „Djævlen skal partere dig"; med denne Ed plejede han at ryge i sine Sognebørn, naar han kom i Klammeri med dem, og det gjorde han hyppigt. Thi selvfølgelig var en

saa urolig Herre ogsaa en slet Nabo; og Bysens Mænd vidste sig næppe sikre paa Liv og Lemmer især da, naar han „havde en Humle i Øret", og det havde han ofte.

Slemt gik det ud over Christen Teils, der havde understaaet sig i at tage en af Præstens Køer i Hus, „hvilken Præsten vilde igjentage med Magt, men gelingede ikke" —; da Chr. Teils derefter tog Vidnet og Chr. Søegaard med sig og gik i Præstegaarden til Præsten for at tilbyde ham Koen imod Skadens Betaling, kom Præsten ud med et stort Glas Brændevin i den ene og et stort Stykke Træ i den anden Haand og sagde: „Dette Brændevin skal I tvende Mænd have", pegende ad dem med Glasset, „men du, Christen Teils, skal have af denne", pegende ad ham med Pryglen, — „det Djævelen skal partere dig!" „Derpaa gav Præsten, P. Nørholm, Chr. Teils en stor Haab Hug af Træet uforskyldt, og imidlertid han saaledes slog, bandede han tilligemed".

Ved en anden Lejlighed gik det ud over et Par Fiskere, Søren Jensen og Poul Larsen af Knudby. De stod i al Skikkelighed nede ved Fjorden og var i Færd med at skubbe deres Baad ud, da Præsten kom til og spurgte, „naar de vilde komme til hannem med hans Land-Heldt?" Hvadfor Helt? spurgte Søren Jensen; han vidste ikke, at nogen havde Helt tilgode hos dem. „De Heldt jeg skal have og plejer at faae". Snart udartede Forhandlingerne til et højrøstet Skjænderi, under hvilket Søren Jensen hævdede som sin Opfattelse, at „de kunde give ham Heldt om de vilde, og han (Præsten) havde ingen Ret at fordre dem". Men nu exploderede Præsten i Raseri, bandede stygt og raabte: „Du næsvise Hundsfott, Diævelen skal partere dig!" og i det samme slog han ham i Næse og Mund, saa tre Tænder gik ind, „derpaa undkom Deponenten ud fra Præsten paa Skibet".

Ogsaa med sin Nabo, Chr. Sørensen laa han nu og da i Spektakel. En Tid før Valborgs Dag var et Par af Chr. S.' „Bæster" gaaet over paa Præstens Grønagre. Præstens Folk forsøgte at tage dem i Hus, men det mislykkedes. Nogle Dage efter, da Chr. S. kom over i Præstegaarden, for Præsten i ham med de Ord, at han havde at hegne sin Toft, hvortil Chr. S. bemærkede, at det ikke var Hegnstid; vilde han have hegnet, maatte han selv gjøre det. „Derpaa Præsten svarede: „Hvad siger din Hund?

Djævelen skal partere din Hyrdeknægt! Jeg skal tage en Pistol og brække din Hals", men Chr. S. løb sin Vej og undgik derved videre Overlast. Nogen Tid efter løb et Par af Præstens „Høfder" i Chr. Sørensens Korn, „dem han tog i Huus, hvor Præsten kom til ham i Deponentens egen Gaard med en Egekiep i hans Haand, bandede og skieldede ham ud, for han tog hans Høfder i Huus og sagde, han skulde skaffe ham dem ud igjen, det Deponenten og gjorde, da Præsten stod og slog paa Bagploven, at Kjæppen gik i Stykker, og var færdig at slaa paa Deponenten, brugte en uforskammet Mund med Skjelden og Banden og Trusel og sagde, han skulde engang skyde ham som en Hund."

Ogsaa Anders Nielsen Bodder fra Giødvad havde han en Vinterdag, 1742, overfaldet i Præstegaarden med Hug og Slag, Skjældsord og Trusler. De var dog komne overens i Mindelighed, efter at Præsten havde givet Anders tilstrækkeligt Brændevin samt et Træ i Skoven.

Vanskeligere faldt det ham at formilde sin Morbroder, Fischer paa Østerkeilstrup, imod hvem han ogsaa havde tilladt sig Ukvemsord. Præsten hævdede dog, at det var Anders Nielsen Bodders Skyld, idet han (Anders) viste Præsten ulovlig Medfart i Ord og Gjerning, „hvorudi det kom mig for, at Guds Aand og de guddommelige Raad ikke havde Magt med ham i mine Tanker, og at han vilde sige: jeg har en Husbond! at jeg da maaske, men mig nu uafvidende, kan have sagt! Du i din Ondskab er en Skielm, og den Husbonde, der har Magt med dig, er det samme ligesaa!" Men nu var ulykkeligvis Anders' Husbond ingen anden end Nørholms Morbror Fischer. Den gamle lod sig dog senere forsone.

Faa er hans Ondsindethed dog gaaet saa stærkt ud over som hans sidste stakkels Kone, Johanne Bornich. Efter alt, hvad der fremgaar af Vidneforklaringerne, synes Sult og Prygl at have hørt til hendes daglige Traktement.

Saaledes er hun kommet ind til Chr. Sørensen med en blaa Plet ved det ene Øje, og da hans Hustru spurgte hende, hvor hun havde faaet denne blaa Plet, svarede hun: „Vi slaas, jeg og Præsten, undertiden", „og det har jeg for den Canalies Skyld". Hun er ofte kommen ind i Chr. Sørensens Hjem og har bedt om Brød og beklaget sig over, at hun sultede. Vidnet har givet hende Øllebrød,

givet hende Salt m. m., og hun har spist i hans Hus „efter Fattigfolks Evne".

Engang da Vidnets Kone laa i Barselseng, havde Præstekonen sendt en Kvinde til hende og ladet hende sige, at Præsten var rejst til Gjødvad, og den Mad, han havde sat til hende (!), før han rejste ud, var nu opspist, hvorfor hun tillod sig at bede Vidnets Kone hjælpe hende med lidt, til han igjen kom hjem; hvad hun da ogsaa gjorde. Præstekonen maatte gaa i Marken og flytte Kreaturerne, bære Lyng, Tørv, Vand osv., saa der ingen Forskjel var paa hende og den simpleste Tjenestepige.

Ogsaa hos Povl Larsen har hun været for at bede om Brød, og han har ofte set hende „røgte Høvederne med Foder — veret [hvervet] Høe i Marken og fremdeles gjort Markarbejde". Endelig i 1742 havde hun fortalt Hans Jensen, at hun tilligemed „de andre Quindfolk i Præstegaarden havde faaet Hug om Natten af Præsten, saa hun med hannem havde haft en ond Nat; dette beklagede hun med grædende Taarer for Vidnet". Samme Nat havde Nørholm drukket med et af sine Sognebørn, til han blev „ganske fuld" —, hvorpaa den fremmede trak Præsten af Tøjet og lagde ham op i Sengen. Chr. Andersen, der var i Dalsgaard Præstegaard for at tærske, har set Præstekonen gaa i Gaarden med et forslaaet Øje og græde. Engang havde han „slaget hende, saa hun fik det at finde udi sin Ryg". Ved en anden Lejlighed havde han „givet hende et Ørefigen af vred Hue, saa hun svinglede", skjønt hun dengang var højfrugtsommelig. — Selve Juleaften, 1742, drak han sig fuld og slog hende, saa hun maatte retirere ind i Ovnen; herfra gjenned han hende dog ud igen og slog hende paany tilligemed dem, der havde villet befri hende. Peder Christensen og Chr. Pedersen vidner, at de den Nat var i Præstegaarden og saa Præsten saa fuld, at „han bandede sin Mor, slog [et] Brød efter hende og gjente hende ud, saa hun maatte skjule sig i Bryggerset". Chr. Pedersen fortæller, „at da han havde været oppe i Byen med Præsten, og de kom tilbage igjen til Præstegaarden, løb Præstekonen og Pigen ind i Bryggerset, for at skjule sig for Hr. Peiter N., efterdi de saa, han var drukken; men Præsten stødte Døren op og kom ind til dem, hvorover de krøb ind udi Ovnen, og da de fornam, Præsten søgte efter dennem, skreg de, saa at deres Skrig kunde høres udi Gaar-

den, og da Vidnet lastede saadant af Præsten, svarede han: „Hvad skal du!“ og derover blev Vidnet bange og løb sin Vej.

Anne Michelsdatter var Mikkelsdag 1742 i Dalsgaard Præstegaard for at slagte; som hun og Præstekonen stod i „Vognskjulet“ og passede deres Dont, kom Præsten ud og skjændte paa sin Kone. Hun gik nu ind og Præsten bagefter. Lidt efter kom hun atter ud, og da græd hun og sagde, at Præsten havde slaaet hende og viste dem, hvor hendes Ansigt var blaat og ophovnet, og hendes Arme blaa og gule efter Præstens Nap. Da Plovfolkene senere kom hjem, jog han hende ud i Bryggerset, for at de ikke skulde blive opmærksom paa hendes mishandlede Ansigt, og der sad hun og jamrede sig til langt ud paa Aftenen. Tjenestekarlen, Niels Kjeldsen, vidner, at baade Konen og Tjenestepigen har engang maattet tilbringe en hel Nat i Bryggerset uden Lys eller Seng og uden at turde vende tilbage før henad Morgenstunden af Frygt for Præsten. Han ved det, da han selv har sin Seng i Bryggerset. Dette var 1743, altsaa efter, at han var sat under Tiltale.

Ved en anden Lejlighed jaged han hende ned i Kjælderen og bandt Døren til Sovekammeret, mens Pigen Lisbeth var inde hos ham for at klæde ham af i hans Fuldskab, siger Vidnerne.

Som tidligere berørt gik end ikke hans Mor Ram forbi, men baade nu og da jog han hende ud af Huset, saa hun maatte søge Husly hos Bønderne; man havde set ham støde den gamle Kvinde ud af Døren og sparke hende, og Chr. Pedersen vidner, at han Juleaften 1742 saa ham gribe et Stykke Brød, der laa paa Bordet, bestemt til „Folkenes Melmad“, og slænge det efter hende; at det ikke traf hende, men faldt paa Gulvet, var næppe hans Skyld.

Han stod i ondt Rygte for en Pige der paa Gaarden „nafnlig Lisbeth Pedersdatter“; endogsaa Lisbeths Moder indrømmer, at der er noget muggent ved Forholdet mellem Datteren og dennes Husbond. Det var ogsaa hans Sognebørn noget paafaldende, at han fik saa travlt med at faa hende gift, saa han lod lyse for hende 1. Pinsedag, 2. Pinsedag og Søndagen derefter, hvorpaa han „giftede hende med en Dreng, som tjente ham, nafnlig Chr. Nielsen“, gjorde deres Bryllup og indsatte dem i sin Gaard, Keilstrup.

Dette hindrede ham dog ikke i senere at jage dem ud derfra med Haan. En Dag, da han var bleven rasende paa Chr. Nielsen, gav han ham „en Ørefigen saa han fløj op til Væggen, og derpaa greb en Spade og søgte ham med, men Chr. Nielsen undflyede".

Det er allerede fortalt, at en vis Mette Ivarsdatter, 1742 havde udlagt Nørholm som Fader til et Barn, hun var nedkommen med paa Sjælland 1732, umiddelbart efter, at hun i Utide havde forladt sin Tjeneste i Dalsgaard Præstegaard. Det var ved denne Lejlighed, at vor Præst udstyrede hende med det ovenfor omtalte „Pas", der dog kun var underskrevet med hans Fornavne: Peiter Lorenz, hvori han attesterer hendes kristelige og sædelige Vandel m. m., mens hun var i hans Brød, en Vandel, der altsaa faa Maaneder efter resulterede i et Drengebarn, som hun gav Navnet Ivar, og for hvem hun maatte udstaa Kirkens Disciplin i Aarby paa Sjælland, hvad vi lærer af efterfølgende Skrivelse:

„Bemeldte Mette Ivarsdatter, som med sin Madfader, Mr. Fridrich Andersen, for Amme fløtter af Menigheden, har afvigte Dnica. Oculi for sin begangne Synd imod det 6te Bud udstaaet Kirkens Disciplin her i Aarbye Kirke, hvor hun med væemodige Taarer udviste sin Fortrydelse over samme sin grove Forseelse; jeg formoder, hun herefter tager sig iagt for saadan og ald anden grov Forseelse, og veed ellers intet, som kand forhindre hendes Altergang.

Hvilket testerer

L. Lyster,

Aarbye Prstegrd., d. 5. Maji 1732."

Denne hendes Afbigt blev aldrig bekjendtgjort i Taarup Menighed skjønt det var der, hun havde avlet Barnet.

I 6—8 Aar opholdt Mette sig nu paa Sjælland og fungerede i den Tid snart som Amme snart som Malkepige, indtil hun omsider til Nørholms Ulykke vendte hjem med Drengen og aabenbarede den sande Sammenhæng med hans Fødsel. Oprindelig havde hun udlagt en Anders Jensen, „Avlskarl i Dalsgaard Præstegaard", men nu havde der uheldigvis aldrig tjent en Karl af det Navn i samme Præstegaard, saalænge nogen kunde huske. Og da nu

Rettens Folk spurgte hende, af hvem hun da var bleven besvangret, svarede hun uden Forbehold: „Af Hr. Peiter Nørholm, som her sidder ved Retten!" Hun forklarede da, at han havde bedt hende saa indtrængende om at udlægge en anden og undskylde ham, „saa han ikke skulde være bange hvergang Hundene gjøede". Og han havde givet hende 3 Sletdalere, 1 Dyne, 1 Pude og 1 Lagen for at tie. Forøvrigt havde hendes Barn tjent Nørholm i over et Aar.

Søsteren Karen fortæller, at hun var gaaet til Præsten og havde forlangt, at han skulde give Mette noget til Hjælp til sit Barn; „ellers vilde hun kaste det til ham". Hvoraf Hr. P. N. brast i Latter og gav hver af dem 1 Rdl.; men da Mette Ivarsdatter sagde til Hr. P. N.: skal jeg ej have mere end min Søster? gav han hende foruden de forrige en 15 Skilling, og da de skulde gaa bort, bad han dem, de ikke maatte gaa ind i Nybroe (som er et Krohus), „thi der kunde forefalde saa meget, om de kom derind". For at imødekomme Præstens Ønsker gik de da en Gjenvej uden om Bakken nede ved Fjorden.

Johan Andersen har hørt Mette Ivarsdatter bede Præsten om et Stykke Træ i Gjødvad Skov; da Nørholm indvendte, at han kun havde lidt, sagde Mette: „I maa vel give mig lidt at føde Drengen op med". „Hvad siger I, lille Mette, ret nu skal I faa et Stykke", svarede Præsten forekommende, og et Træ blev stemplet, mens Vidnet saa derpaa.

Et andet Klagepunkt lød paa, at han havde faaet sine Sognebørn til at underskrive et Dokument, som han selv havde opsat i sin egen Interesse, uden at gjøre de enfoldige Mennesker bekjendt med, hvad de skrev under paa, skjønt Dokumentet var forsynet med Lovens Ed.

Det vidner ikke om stor Skrivekyndighed blandt denne Egns Bønder, naar det hedder: „Hans Jensen skrev selv sit Navn, Chr. Søegaard tegnede nogle Streger, Poul Larsens Navn skrev Oluf Munk, Clemens Larsens Navn skrev Peder Christensen, men hvem der skrev de andres Navn, ved de ikke selv." For at opnaa denne Tjeneste trakterede Præsten Selskabet med Øl og Brændevin, Ost og Brød og Spegesild saa meget, de vilde have, og Bønderne blev i Præstegaarden til langt ud paa Natten og holdt sig lystige. Han havde lokket „sine enfoldige og uskriftkyndige Sognefolk" til at skrive under ved at foregive, at Thomas Mi-

chelsen og Gravers Nielsen paa Taarupgaard samt Lisbeth i Nybroe alt havde underskrevet, hvad der var det rene Opspind; endogsaa Degnen Chr. Sørensen var gaaet i Fælden og havde skrevet sit Navn, da Præsten indbildte ham, at Prokurator Rafn ønskede hans meget agtede Haand.

Det blev forøvrigt en maadelig Tak, Nørholm ydede sin Degn for denne Villighed: En Aften før Jul 1743 var Degnen bleven kaldt om i Præstegaarden; men da han var kommen til Stede, og Samtalen var gaaet nogen Tid, udviklede Situationen sig brat til en kritisk Højde, idet Præsten greb Degnen „i sit Kjoleærme og dermed rev det samme i Stykker, sigende til Degnen: „ja, ja, god Karl!" samtidig raabte han paa sin Pige, at hun skulde bringe ham „hans Tyremie". Men nu sled Degnen sig løs og slap hjem, uden andet Tab end sit Trøjeærme.

Næste Søndag Aften havde vejfarende Folk mødt et pudsigt Optog mellem Borup Bakker. Først saa man paa en Krikke en Dreng med en tændt Lygte; det var Præstens Røgter, Jesper; bag efter sneglede en Vogn sig frem gjennem Mørket, og nu forstod man, at den beredne Lygtemand skulde forebygge, at Vognen kjørte udenfor den snævre, sandede Vej, der hist og her havde ret høje Skrænter. Paa Vognen sad, foruden Nørholm, hans Tjenestepige Maren, hans Ladekarl Chr. Nielsen, der holdt Tømmen. Da Toget var naaet op foran Degnens Dør, standsede det. Men Degnen havde aldrig saasnart hørt Præstens Røst, før han, med Tanke paa, hvad der forleden var passeret, blev „frygtsom, eftersom Præsten ikke plejede at besøge ham saa silde, gik udi et Kammer og skjulte sig for Præsten". Saaledes afværgede Degnen paa en snild Maade øjensynligt et heftigt Sammenstød med sin gejstlige foresatte. Imidlertid var Præsten og hans Garde kommen af Vognen, og Præsten gik ind i Degnens Stue, hvor han satte sig med sin Tyremie i Haanden og spurgte blidt, om Degnen var hjemme. Men Degne-Konen svarede behjertet: Nej, han var oppe i Knud hos sin Datter. Dette beredte øjensynlig de ankomne en Skuffelse, og Præsten sad i nogen Tid i Tavhed og knugede sin Tyremie. Imidlertid samlede hans trofaste sig omkring ham. „Den ene Karl, nafnlig Niels, havde en stor Kiæp i hans Haand", — at den har været respektindgydende stor, derom vidner den Tilføjelse, at den „var af det Slags, man bruger at tærske med".

„Den anden Karl, nafnlig Chr. Nielsen, N. B. endskjønt han var Kusk, havde han en Plejslauel i sin Haand". Om Arten af Marens Vaaben forlyder der intet. Chr. Nielsen gik nu hen mod Degnekonen, løftede sin „Slauel" i Vejret og sagde, at ifald hendes Mand havde været hjemme, skulde han have smagt denne. Præsten rejste derpaa tilbage efter nogen Tids Venten.

Da man kom for Retten med denne Sag, vilde Maren paastaa, at det Vaaben, Præsten havde holdt i Haanden, var et Spanskrør; men det er sikkert et Udslag af Marens Lyst til at fremstille Sagen i det gunstigste Lys for sin Husbond; thi alle de andre siger, at det var en regulær Tyremie, og, som Rafn saare rigtigt bemærker, „ved man, at Forskjellen mellem et Spanskrør og en Tyremie er saa stor, at de tvende Slags Geværer lettelig uden Vanskelighed fra hinanden kan kjendes".

Og Jesper, der jo havde spillet en forholdsvis fredsommelig Rolle under den hele Kampagne fortæller, at Maren „sad midt i Vognen, forved Præsten, og Præsten havde een Tyremie i sin Haand paa Rejsen".

Det oplyses tillige, at Præsten som en god Feltherre samtidig med, at han overrakte Chr. Nielsen den store Knippel, gav ham et Glas Brændevin, for at han skulde gaa i Kampen med større Kourage, og Felttogsplanen var denne, at de to Karle skulde tage Stade med de store Knipler ved Degnens Dør og passe paa Udgangen, mens Præsten selv gjorde de første kraftige Indhug med Tyremien. Men hele det smukke Arrangement mislykkedes jo ved Hovedpersonens absolute Fraværelse. „Og Degnen, som skjulede sig, forekom og undgik saaledes viselig alt det, Præsten med sin medbragte mistænkelige Tyremie og og sine tvende Karles Slauler havde agtet at tenterer imod hannem", siger Rafn.

Det sidste Punkt i Nørholms lange Synderegister drejer sig om, at han hellig tre Kongers Aften 1744 er „bleven overbevist at [have] været drukken, dantset sprunget og holdt sig lystig den ganske Nat". Han havde med rund Haand trakteret sine Folk med Øl, Mad og Brændevin, og tog sig derpaa en Svingom med Chr. Nielsens Hustru, hans tidligere Veninde Lisbeth, medens Maren dansede med Chr. Nielsen. Hans „itzige (nuværende) Kone Madame

Johanne Bornich" sad imens stille i en Krog og dansede ikke, og ingen kom i Seng den Nat.

Ogsaa Jesper, Lygtemanden, havde med Undren set Præsten danse den udslagne Nat, snart med Maren og snart med Lisbeth; og hørte Jesper, at Præsten sang til Dansen. Men Præstekonen dansede fremdeles ikke. Jesper maatte indrømme, at Præsten havde taget en temmelig høj Snaps, dog ikke mere end at han, som anført, baade kunde gaa og danse; det forekom endogsaa Jesper, at han dansede nydeligt.

Dog snart havde nu Nørholm sprunget sin sidste Dans som Præst. „Saasom een af disse Poster kunde være nok. siden saa mange", faldt Hammeren den 18. Septbr. 1744, hvorved „Hr. Peiter Lorenz Nørholm kiendes fra sit Præsteembede ved Taarup og Kvols Menigheder, og alt hvad deraf kan dependere, og ej videre at befatte sig dermed eller opbære nogen af Præsteindkomsterne: saa og efter General-Kirke-Inspections Missive af 5. Nov. 1740 paa kgl. allernaadigste Ordre kjendes og hermed Hr. Peder Lorenz Nørholm fra sit præstelige Habit".

Desforuden havde Rafn skrevet ham en Regning paa 100 Rdl,, som Salær for den Energi, hvormed han havde arbejdet for hans Afsættele, Retten nedsatte Summen til 80 Rdl., „sige firsindstyve Rigsdaler, hvilken Hr. Peiter Nørholm betaler til Rafn under Pant i hans Bo efter Loven, og til Justitskassen 3 Mk. 8 Sk. under lige Condition".

Den eneste, der overraskedes ved dette Resultat, var selve Peiter Nørholm. Thi dette letsindige Menneske synes i sin utrolige Sangvinitet stadig at have haabet paa et for sig gunstigt Udfald, skjønt han ikke havde forsøgt at tilbagedrive en eneste af de tunge Beskyldninger, der i en endeløs Række ophobedes imod ham, eller overhovedet havde foretaget sig andet i Sagen end sende sine overordnede nogle ret ligegyldige „væmodige" Skrivelser.

Dersom hans egne Ord staar til troende, har Domafsigelsen — ifølge et nyt Brev til Bispen af 28 Sept. 1744 — endog i den Grad overvældet ham, at han har faaet „en Rørelse paa mit venstre halve Legem, som Hr. Sgn. Rafns haarde Beskyldning har aarsaget mig", og han tilføjer, at den „tiltager med sine Fastigationer, saa at jeg ikke har en Dags Helbred siden i mit Hoved, nu i tyve

Aar og derover, jeg har betjent uværdig (!!) det hellige Præsteembede det bedste, jeg kunde". Om hans Defensor siger han, at han kun har haft til Hensigt at „malke og udsuge mig fattige Mand"; han aner ikke, hvilken umulig Opgave, der var stillet den Sagfører, der skulde forsvare Nørholms uendelige Bedrivelser. — „Jeg har og en ung ubevandt Barne-Hustru paa disse Orter, som gemene Folk kan løbe med, som de vil", siger han, skjønt vi ikke i ringeste Maade hører, at Johanne Bornich har optraadt imod sin Mand, uagtet hun sandelig kunde have haft Grund dertil. Endelig slutter han med følgende Tirade: „De skarnagtige Beskyldninger i Sgn. Rafns Sag har jeg recommenderet min Anbydelse med Samvittigheds Sandhed og Ed og uimodsigelig for GUD kan benægte (der kiender Troen af Kundskab og Tillid til GUD i Christo) under Acten. Det Deres Højærværdighed i Naade lader sig være anmeldt paa behjælpelig Maade; GUD bevare Hannem!"

Imidlertid maa han paa en eller anden Maade være kommen til Indseelse af, at det Mel, han førte i Posen, ikke var af den allerreneste Slags, og at en Henvisning til en højere Instans ikke vilde fremkalde nogen nævneværdig Forandring til hans Fordel. Thi den 21. Oktb. 1744 frafalder han at appellere; hans Helbred og øvrige Tilstand er ikke til det, siger han: „som endnu herved sker til vedkommendes Efterretning; der kan i JESU Navn kaldes en anden til Kaldet, og efter Dommen Kaldet, sc: Taarup og Kvols Menigheder, nu være vacant".

Saaledes resignerer han, vist nok første Gang i sit Liv, samtidig med at han indtrængende lægger Biskoppen paa Sinde at holde Haanden over ham og „fattige Hustru" i Naadsens Aar og længere frem.

Det er en selvsagt Ting, at Nørholm, da han 1745, skal flytte ud af Dalsgaard Præstegaard, ikke kan komme overens med Eftermanden, Thøger Uttermøhlen, om Afstaaelsessummen.

Uttermøhlen byder ham resolut 220 Rdl. for Bygningerne; det er alt for meget, men ligegodt: 220 Rdl. er budt! Nej, dette Tilbud kan Nørholm umulig tage imod, men „i Forventning af deres (c: Synsmændenes) christelige Bifald og Consideration med mig og fattige Hustru" vilde han formode, at man med ham vilde finde 250 Rdl. at være passende! Nej, Uttermøhlen har allerede strakt sig længere,

end han egentlig vilde, man faar da gaa til Taxation. Denne giver som Resultat — 130 Rdl.! Desuden beskyldes Nørholm for ulovligt at have bortført, hvad der med Rette hørte Præstegaarden til, og der er ikke noget Kammer, ja, end ikke Seng eller Mad at byde den nye Præst i Naadens Aar, da Kreditorerne har taget alt. — Nu bliver Nørholm svag og tilbyder sin Eftermand Gaarden for 195 Rdl.! Uttermøhlen gaar ind paa at udbetale denne Sum, dog kun paa den Betingelse, at Nørholm flytter ud af Gaarden før April 1745; men da Dalsgaard Præstegaard var pantsat til de gejstliges Enkekasse i Viborg Stift for 105 Rdl., skulde Nørholms økonomiske Status ikke bedre sig synderlig ved dette Salg.

Naturligvis beklagede Nørholm sig bittert hos Myndighederne over den Partiskhed og Uretfærdighed, som Synsmændene efter hans Opfattelse havde gjort sig skyldige i under Værdsættelsen af hans Ejendele; en hel Pakke Jammer desangaaende findes i Viborg Arkiv; men Myndighederne var vante til Nørholms Jeremiader og vendte det døve Øre til.

1745 maa han altsaa rykke ud af Præstegaarden for at en fredeligere Ære kan tage sin Begyndelse. Efter denne Tid har han intet blivende Sted, men flakker omkring som en hvileløs Aand, for det meste optaget af at skrive Ansøgninger til Myndighederne.

1746 træffer vi ham i Hinge, hvor han har udfærdiget følgende Skrivelse: „For alt, hvis ædle Procurator Hans Rafn, Viborg, i Kraft af den over mig udi Prousteretten i Dommerbye den 18. Sept. 1744 afsagte Dom for sine derved tildømte Omkostninger — 80 Rdl. — haver hos mig til sin Betalings Erholdelse ladet sequestrere, udlægge og auktionere, haver han gjort mig fuldkommen Rede og Rigtighed, saa jeg med samme hans Behandlinger udi et og alt aldeles er vel tilfreds og fornøjet, og tilstaar herved intet hos hannem i nogen optænkelig Maade derfore at komme tilgode eller have at fordre, hvorfor jeg hannem med al Taksigelse for resonable Omgang og Medhandling quitterer.

Hinge 11. Juli 1746.

P. Nørholm."

Stilen røber sig her helt igennem som Rafns. Og de, der husker Nørholms farvede Skildring af Procuratorens tidligere Besøg hos ham ved en lignende Lejlighed, gjætter, at det ikke har været med noget let Hjærte, vor Præst har sat sit Navn under dette Dokument.

General-Kirke-Inspektions-Kollegiet havde umiddelbart efter Nørholms Afsættelse opfordret Stiftets Præster til at yde ham „en maanedlig Pension til nødtørftig Ophold, da han derpaa kunde tilholdes at aflægge den præstelige Habit for ikke at gaa Præsteskabet til Beskjæmmelse i den Tilstand, han nu er udi". Præsterne holder imidlertid ikke af at udrede denne Pension —, den indkommer sparsommere Aar for Aar, og Inspektoratet udfritter Bispen om Aarsagen. Bispen svarer i en længere Skrivelse. Skjønt Skrivelsens første Del strængt taget ikke vedkommer Nørholm, men omhandler nogle bortkomne Cirkulærer, tillader vi os dog at anføre ogsaa dette Afsnit, da det giver en saa ypperlig Idé om de fortvivlede Postforhold i den Tids Fjends Herred. Skrivelsen er dateret 17. Febr. 1749, og efterat Bispen har anført, at de udsendte Cirkulærer ret ofte ikke indkommer men „forkommer", fortsætter han: „Jeg finder det ogsaa billigt at holde baade Præsterne og Degnene i nogen Maade undskyldte, naar de om Vinteren ikke saa hurtigt kan befordre circulaire Breve som om Sommeren; thi dels er Vejene paa mange Stæder formedelst Vejret og Aaer meget besværlig at passere helst udi denne Vinter, da den meget overflødige og næsten usædvanlige Slud, Regn og Sne haver der gjort Floder, hvor om Sommeren næppelig findes smaa Bække, dels ogsaa for Skoleholds Skyld, som sker ulige mere om Vinteren end om Sommeren, hvilket Arbejde Degnen enten skal forsømme for at besørge Prouste- og Bispebrevene, naar de kommer dem tilhænde, eller leje andre Folk dertil for Penge, som falder meget tungt for de arme Mennesker at udgive i Henseende til deres saare ringe Indkomster, som de her i Stiftet haver paa de fleste Stæder, og naar de kan leje andre for sig at befordre Brevene, saa sker det dog ofte, at de geraader derover i Ulejlighed og større Ansvar, i det Brevene af dem, til hvilke de betroes, bliver forsømte eller med alle forkommes, som just ogsaa i disse Uger er sket med tvende Breve, nemlig et af disse, som haver angaaet Peter Nørholm, og et af dem, som angaar

den af Hr. Greve Reusz omspurgte Apolloniæ Mariæ Barn" etc.

Efter denne Indledning gaar han over til den omspurgte Sag: Nørholms Pension, og siger, at Præsterne ikke har nogen Lyst til at yde noget til „et dovent og forargeligt Menneskes magelige Ophold". Desuden var der bleven sørget for Nørholm paa anden Maade, idet Velb. Chr. Fischer til Allinggaard og Regimentskvartermester Clement Fischer paa Keilstrup havde „for ugentlig rigtig Betaling til Hr. Etatsraad Dyssel føjet Anstalt til hans [Nørholms] anstændige Forflægning udi Tugthuset her i Byen [Viborg] i et bekvemt Logemente, fraskilt fra Arrestanterne, paa det han ikke skulde løbe omkring, baade dennem, sig selv og andre til Haanhed; han var ogsaa virkelig en hel Tid lang i dette Logement uden anden Tvang, end som han ej var tilladt at gaa efter Behag ud af Huset. Men denne Stilhed var ikke efter hans Sind, hvorfor hans Moder efter hans Begjæring og egen Fantasie saalænge plagede forbem. tvende gode Mænd og Etatsraad Dyssel, at de endelig maatte lade ham gaa sine Veje, men tillige for saa vidt slaa Haanden af ham. Allermindst kan Præstekjolen, som fornemmes af ham at blive baaret, gjøre ham værdig til nogen Almisse". For, siger Bispen, han blev jo dømt fra sin præstelige Habit efter kgl. Forordn. „som i sin Tid Fred. Højer!". „Følgelig er Skylden ikke min, at han tillades til Præste-Ordenens Haanhed i Kjøbenhavn at gaa omkring i Præstehabit".

Nørholm er altsaa nu i Kjøbenhavn. At han heller ikke der ligger paa den lade Side, men uden Ophør render Autoriteterne paa Dørene for at faa sin Sag revideret, derom vidner tilstrækkelig de samtidige Dokumentpakker. Saaledes har han 1748 klaget til selve Kongen over „med Ufred og med Uret at være aarsaget at forlade Brød, Gods og Ægteskab", og beder om, at han paany „maatte blive en Arbejder i Herrens Vingaard". Det er ikke det bedste Skudsmaal, hans Bisp — Andreas Wøldike — giver ham; han siger, at han har været „en slet Mand" baade i Kundskab og Levnet i alle de 21 Aar, han har været Præst. Han [Bispen] havde altid fundet Ungdommen i hans Menighed „i en meget uvidende Tilstand" og hans Prækener overordentlig slette, „undtagen naar han haver betjent sig af fremmed Arbejde". Mod alle sine Hustruer har han

opført sig som et Asen ligefra den første til den sidste; Knubs og Skjænd var for dem alle Dagens Orden. Han undlod at appellere sin Sag til Landemodet, hvorfor Kirkens Patron, Kammerherre Juel, sammen med Biskoppen lod indsætte en anden Præst; han nød sit Naadsens Aar efter Loven, men hans store Gjæld opslugte alle Indtægterne saavel af dette som af hans realiserede Bohave. Kort efter sin Afskedigelse forlod han Stiftet og rejste til Gjødvad, hvor han ejede et Landsted; hans Kone, der saavel som Nørholm selv, var beslægtet med Fischer paa Keilstrup, skal være bleven forsørget af denne. Naar denne har fortalt dem i Kjøbenhavn, at han har en Arv tilgode, da ved Bispen intet derom; maaske mener han sin Landejendom i Gjødvad. Gejstligt Embede dur Manden absolut ikke til, siger Bispen; skulde Kongen derimod ville betro ham en lille verdslig Stilling, „hvorved han i sin visselig store Fattigdom kunde have nødtørftig Livsophold, da undes ham det gjærne".

Men Nørholm gav endnu ikke tabt, og hans stadige Henvendelser til Kirke-Inspektoratet om at tage sig af hans „retfærdige Sag" bragte 24. April 1749 dette til at udbede sig Dokumenterne i Sagen, især de tre Breve, hvori han fraskriver sig Apellationen.

Denne stilfærdige Anmodning vakte til en Begyndelse nogen Uro. Sagen var nu allerede flere Aar gammel, og Kirkens Patron, Kammerherre O. Juel, kunde i en Hast ikke finde de omspurgte Papirer; han skriver i den Anledning til Biskoppen følgende vaandefulde Brev:

„Højædle og velb.
Højstærede Hr. Biskop!

Al den mulige Flid haver jeg anvendt for at skaffe Deres Højærværdighed Peder Nørholms Frasigelse fra sit forrige Kald, nøje med største Agtsomhed igjennemsøgt mine Papirer, mens det haver altsammen været forgjæves, skjønt jeg er forsikret, at det ikke er bortkast, om det var udi min Gjemme; skulde det ikke være bortsendt med Kaldsbrevet? Mig siunes, at det er en Drøm for mig, at det er bleven mig affordret; mens tilfulde kan jeg ikke sige det. Copie deraf maa der endelig være udi Cancelliet.

Gud hielpe os vel tilrette i dend Sag! Naar Hans

Maj. Kongen er passeret, og Mønstringen er forbi, skal jeg endnu give mig større Møje. Jeg havde ikke tænkt, at den gode Mand mere skulle have sat Deres Højærværdighed eller mig udi Uroe. Udi Deres Højstestimerede Venskab recommanderer jeg mig højligen og lever ald min Tid med største Consideration.

Deres Højærværdigheds
højstforbundne og skyldigste Tjener

O. Juel,
(Cammer-Herre).

Randers d. 15. Maj 1749".

De forsvundne Papirer maa imidlertid atter være komne for en Dag; derom vidner efterstaaende Skrivelse, der, uafsluttet og uden Datum og Underskrift, ser ud som en Kladde med mange Overstrygninger:

Stormægtigste!

En afsat Præst ved Navn Peter Lorentzen Nørholm, som forhen har staaet ved Taarup og Quols Menigheder i Viborg Stift, fra hvilket Kald han udi Aaret 1744 er bleven afsat ved en Prousteretsdom formedelst adskillige Uordentligheder, hand i nogle Aar skulde have begaaet saavel i som udenlor sit Embede, er for omtrent et Par Aars Tid siden kommen her til Kjøbenhavn og med mangfoldige Suppliquer til Eders kgl. Maj. og endnu flere Memorialer til Ærede Collegie, har ført de bittreste Klager over den Medfart, der var brugt mod ham i Jylland saavel under bemeldte Processes Drift, som og at han efter en Dom i Sagen var ergangen, skulde være bleven som tvungen til at fraskrive sig Appellationen til høyere Retter, hvorudover han har begjært, at den Sag nøjere maatte undersøges, paa det han kunde komme til sit Kald og Indkomster igjen.

Endskjønt vi nu vel af Nørholms egne indgivne Klager ikke utydeligt har kunnet forstaa, at hans Foregivende var ikke aldeles rigtig, vi og desuden ved particulier Samtale med ham, da han nu paa et Par Aars Tid har opholdet sig her i Byen, har kunnet formærke en saadan Forstands- og Sindsskrøbelighed hos ham, at han ingenlunde er be-

quem til at være Præst længere, ihvorvel, naar sligt ham er bleven foreholdet, har han søgt at undskylde sig dermed, at man havde forvoldet ham saadant i Jylland ved at tvinge ham til at fraskrive sig sin Sags Appellation, og at man en Tid lang havde indlukt ham i Viborg Tugthus, saa haver vi dog paa hans saa ofte igjentagne Klager og Lamentationer ej kunnet undslaa os for at indkalde de forhandlede Acter til Eftersyn for at blive forvisset om, hvorvidt hans Foregivende var grundet eller ikke. Af samme Acter have vi da befunden, at denne Nørholm er efter E. kgl. Maj.' allernaadigste Befaling bleven actioneret for følgende Poster — —." Her følger et Resummé af Dommens Præmisser, og derpaa fortsættes: „Disse Beskyldninger synes ved lovlige Tingsvidner noksom at være beviste og overalt at være saaledes beskafne, at Nørholm, om han kunne skjønne sit eget Bedste, maatte være velfornøjet med, at det forbliver ved den afsagte Prousterets-Dom, ligesom der ikke heller findes mindste Bevis om, at han efter Foregivende er bleven enten tvungen eller overtalt til at fraskrive sig Appellation, men tvertimod, at han i tvende Breve, et til Proust Henric Barthling af 19. Okt. 1744 og et til Biskop Wøldike af 27. næstefter, med rene Ord fraskriver sig sin Afsættelses-Doms Apellation.

Efter disse Omstændigheder skjønne vi da ikke rettere, end at denne Peter Lorenzen Nørholm, ei allene paa god Grund er bleven afsat fra sit Embede og aldrig enten bør eller kan, men at han endog som Menneske, der er forvirret i Hovedet, er aldeles uduelig til — —".

Her stopper Dokumentskriveren pludselig op; ogsaa alle andre Kilder, der har været os tilgængelige, til den urolige Herres videre Færd, ophører med eet at flyde.

Der er pludselig bleven vindstille om Nørholms Navn. Wiberg siger i sin Præstehistorie, at han døde i Christiania $^{20}/_{6}$ 1770; men det er nok en Fejllæsning for: Christiansø ved Bornholm, thi Berlingske Tidende, 1770 Nr. 58, siges under Dødsfald: „Bornholm, Hr. Peder Nørholm, forhen Præst, men har en Del været paa Christiansøe, 26 Aar". — Det undrer ingen, som kender ham, at det maatte ta' den Ende med ham. Alligevel har det ikke været muligt at faa denne Annonce bekræftet nærmere gjennem dette Stadsfængsels Arkiv eller ad anden

Vej; om de sidste 20 Aar af hans Liv har vi ikke kunnet finde en Stavelse.

Her tager vi da Afsked med den Dalsgaard Præst, om hvem det ikke, til Trods for ivrig Søgen, er lykkedes os at opdrive et eneste mildnende Træk, og for hvem ikke een Røst i hans Samtid har villet fremstamme en Undskyldning, med mindre den er at søge i de Ord, der slutter det sidste Dokument, at han var et Menneske, der ikke var rigtig i Hovedet.

DEGNE

SKOLER OG DEGNE I DET GAMLE FJENDS HERRED

NAAR vor Bonde nu om Dage lader sig smigre som Europas mest oplyste, da er det lærerigt at undersøge, hvilken forbavsende kort Tid han har været om at naa denne Udmærkelse. Saafremt her skal være Tale om boglig Indsigt, da er vor „Bondekultur" hverken gammel eller grundfæstet; ganske vist synes det at fremgaa af en Undersøgelse, som Regjeringen lod foretage 1735, at en Del jydske Bønder omkring dette Tidspunkt kunde læse indenad, ligesom de i Mangel af Skoler selv søgte at lære deres Børn det samme [1]), men denne Indenadslæsning var kun et Led i den bedrøvelige Katekismusindpiskning; først med Skoleloven af 1814 løsgjordes dette i al Oplysning saa fundamentale Fag i nogen Grad fra Dogmatikkens kvælende Omfavnelse.

Degnen („Æ Dejn"), der nu staar som den verdslige Undervisnings Personliggjørelse, mens hans Befatning med Kirken kun er en Bisag, var tidligere kun Præstens Medhjælper; derfra stammer ogsaa Degnenavnet, der jo kommer af det græske Ord diakonos; en Betjent, i dette Tilfælde en Kirkebetjent. Men med Reformationens Omordning af alle kirkelige Forhold fik ogsaa Degnehvervet et Stænk af Verdslighed. Saaledes hedder det i en Forordning fra 1539: „Saa skal Sognedegne undervise det

[1]) Se Kr. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling (1901), S. 38.

ugne Bondefolk udi Børnelærdommen, Catecismo een Side om Ugen, udi Sted og Stund som Sognepræsterne dennom foreskriver. Og alle Landsdegne skulle herefter ligesaa lære Børnelærdommen, og dersom de dertil ikke bequemme, da maa de ikke være Sognedegne." [1])

I en lignende Forordning fra 1555 siges det: „Skal hver Sognedegn paa Landsbyen være pligtig at oplæse Cathecismum først i sin blotte Text og saa et Stykke af Luthers liden Cathecismi Forklaring hver Søndag og Højtidsdag, strax han haver ringet anden Gang, for de unge Folk, som da tilstede er, hvad heller der er mange eller faa, den Stund Præsten skrifter Folket i Koret. Dette skal Degnen gjøre i sin Sognekirke neder ved Funten. Der til med skulle de i de tre Hovedhøjtidsdage søge Landsbyen om Eftermiddag hver Dag til en By eller to, og da udi en Dannemands Hus sammenkalde unge Folk, og der læmpelig Undervise og forhøre dennem udi Cathecismo med en god Tillokkelse og sjunge en Psalme med dennem og lade dennem siden huffuiskeligen ɔ: paa høvisk Maade lege paa Gaden." [2])

Danske Lov (1683) forordnede, at kun Studenter maatte tages til Degne, og udvidede Degnens Pligter ogsaa til de Søgnedage, saaledes at han een Gang om Ugen foruden Søndagen skal undervise Lansbyungdommen i „Børnelærdommen", og „paa det sligt beqvemmeligere skee kand, skal Ungdommen af Torper og smaa Byer forføje sig til den Stæd, som Dægnen dem henstævner med Præstens Villie og Raad." [3])

Degnen havde desuden den byrdefulde Bestilling at rende med Præstens Breve, ligegyldigt hvad Vejr der blæste paa Sky.

Den, der først tænkte paa almindelig Folkeundervisning var nok Christian den 2den, der i dette som i saa meget andet var langt foran sin Tid; han havde befalet Præster og Degne paa Landet ikke blot at indvi Bøndernes Børn i Religionens Hovedlærdomme, men end-

---

[1]) Se Holger Fr. Rørdam: Danske Kirkelove, I., S. 101.
[2]) Se samme Værk S. 468.
[3]) Se Christian d. 5.' Lov, 2. Bog, XV. Kap.: Om Dægne og Substituter.

og lære dem at læse og skrive Dansk. Men i 1523 brændte man baade denne og andre af samme Konges stolte Beslutninger om den almene Mands Ophjælpning, og saa taltes der i lange Uvejrstider ikke mere om den Sag. Reformationens Fuldbyrdere havde altfor travlt med at iværksætte deres Hævnakter mod de „oprørske Bønder" til at de skulde ta' sig af deres verdslige Oplysning. Først paa Christian den 4des Tid hører vi, at der virkelig hist og her er Landsbyskoler til; det hedder nemlig i et Kongebrev, at det er Majestætens Ønske, „at det, som somme Steder sker, maa paalægges Bønderne i de store Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kan undervises". Men ellers stammer hele vor Landsbyskole ned fra den tyske Pietisme. Mænd som Spener og Francke satte ved deres følsomme Forkyndelse Bølger i Bevægelse, der ogsaa naaede de danske Hofkredse. 1719 begyndte Frederik den 4des Søskende Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig at bygge Landsbyskoler rundt om paa deres Godser baade i Jylland og paa Øerne, ialt byggede de vel en 24 Stykker. Kongen vilde ikke staa tilbage i denne ædle Kappestrid. Saa snart han havde faaet den langvarige Krig med Svenskerne fra Haanden, lod han sine bedste Mænd lægge Hovederne i Blød for tidsmæssige Skoleplaner. Det blev Sjællands Biskop P. Hersleb, der her blev den toneangivende.

I 1721 lader Frederik den 4. da udgaa Befaling om Oprettelse af 240 Landsbyskoler rundt om paa de saakaldte Ryttergodser; 59 af disse Skoler kom til at ligge her i Jylland, hver Skole kostede 580 Rdl. at opføre, hvad der jo ikke var Smaapenge efter disse Tider. Mange af disse Skoler staar den Dag i Dag, mest i Østjylland, hvor deres gamle forvitrede Portal endnu bærer det kjendte massive Vers, som Fr. Rostgaard lagde i Munden paa den jubilerende Drot:

Halvtredsindstyve Aar, Gud! har du mig opholdet,
At Sygdom, Krig og Pest mig intet ondt har voldet,
Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn
Og bygger Skoler op, de fattige til Gavn.
Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kjende,
Lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende,
Lad altid paa min Stol en findes af min Æt,
Som mener Dig, min Gud, og disse Skoler ret.

Med Oprettelsen af disse Skoler stiger Skoledagenes Antal til 6 ugentlig, hvad der fremgaar af „Skolemesterens Instrux“ [1]), der er baade omstændelig og bydende, og sikkert udfærdiget med den bedste Vilje til at bedre paa Forholdene. Da denne Instrux danner Normen for Landsbyskoler i det meste af et Aarhundrede, anføres her nogle Hovedpunkter: Skolemesteren, der udpeges af Præsten og examineres af Provsten i Amtmandens Nærværelse, skal daglig holde Skole i det dertil beskikkede og hannem anviste Hus for Ungdommen, „og bør han antage sig, ej alene Bomænds, Husmænds og Indersters Børn, men endog deres Tyende, naar de sligt af hannem begjærer“.

„Skulle der findes nogle fattige forladte fader- og moderløse Børn, som ingen Tilhold have, men lever af Almisse, bør han antage sig dennem, og ikke mindre besørge deres end andres Undervisning“. Børnene begynder Skolen, naar de er 5 Aar. Præsten skal ha' Tal paa, hvor mange Børn der er i Sognet; bliver de hjemme uden Forældrenes Vilje, straffes de med Ris i Hjemmet; holder Forældrene dem fra Skolen, „at Børnene ej oplyses i den saliggjørende Guds Kundskab og intet lærer, hvormed de i sin Tid kunne tjene deres Konge og Fædrene Landet“, idømmer Amtmanden Forældrene Mulkt eller Vand og Brød „eller og aabenbare Skrifte for den tredie Forseelse“.

Skolemesteren skal ta' sig ligesaa meget „af den allerfattigste Inderstes (Barn) som af den Bomands, der kan have noget til Bedste, thi han bør ikke reflektere paa Forældrenes Tilstand og Formue“. For at Forældrene ikke skal savne Børnenes Arbejde hjemme, kan Børnene over otte Aar gaa kun om Formiddagen eller kun om Eftermiddagen. Fra Paaske til Mikkelsdag holdes Skole fra 7—11 Form. og 2—6 Efterm.; fra Mikkelsdag til Paaske: fra 8—12 Form. og 2—4 Eftm.

Der begyndes med Bøn saaledes: Først afsynges en Psalme, saa læses Morgenbønnen, saa et Kapitel af den Hellige Skrift, saa en Psalme; „medens Morgenbønnen læses, skal alle de tilstedeværende Børn ligge paa deres Knæ“.

Om Vinteren i ondt Vejr: „da ikkun sjunges et Par Vers af en Psalme, paa det at Børnene ved lys Aften

[1]) 28. Marts 1721.

kunde hjemkomme og ej ved Snefog og udi Mørke skal komme til Skade". Der ses godt efter, at Drenge sidder for sig, Piger for sig, „saasom de ingensinde maa sidde iblandt hverandre". Katekismus maa de vide Ord for Ord at oplæse udenad", saa „den i Stiftet brugelige Forklaring"; her behøver de ikke at være bundne til Ordene, „saasom det er bedre, at de kunde læse Ordene, uden at kunne forstaa dem." „Alle Børn skal Læreren desuden lære at læse indenad, „som han og tillige, naar Forældrene det begjærer, bør informere dem i at skrive og regne, hvorfor Forældrene da bør betale ham for et Barn maanedlig 8 Skilling danske til Skrive-Materialier, men for Læsningen betales intet.

Om Aftenen synges en Salme, „hvorpaa alle Børnene nedknæler, medens Aftenbønnen læses, siden læses et Kapitel af den Hellige Skrift, og endelig endes med en Aftensalme". Førend Børnene om Middagen gaar af Skolen, læses af Lovbogen for dem, 2, 3, 4 Artikler.

Om Søn- og Helligdagene samt Maaneds Bededage skulle Børnene møde Skolemesteren ved Kirken, og følges han med dem i Kirken, og der forblive indtil Prædiken og Catechisationen er ude; han skal og give nøje Agt, at Børnene fra de fraliggende Byer ligeledes møder i Kirken, did de med deres Forældre skulle følge, men nødes Forældrene til iblandt at lade et Barn blive hjemme for at se til i Huset, skal han mage det saa, at det Barn, som har været hjemme een Søndag, kommer i Kirken den næste derefter, da een af dem, der forrige Søndag var i Kirken, kan derimod blive hjemme, naar Fornødenhed det udkræver".

Skolemesteren med Børnene skal møde til Bispevisitatsen, og Bispen kan da tydelig tilspørge ej blot Præst og Provst, men ogsaa den ganske Menighed, om de noget paa Skolemesteren vide at sige. — Naar Børnene er førte saa langt i Undervisningen, at de kan tages til Alters, skal Læreren dog een eller to Gange i Ugen gjennemgaa deres Børnelærdom med dem; „begjære og nogen af deslige at vorde desforuden mere underviste i at regne og skrive, maa han dem det ikke nægte". Han maa ikke slaa Børnene, men lade dem „sidde længere i Skolen end de andre"; ellers forebringes deres Forseelser for Forældrene, der da kan straffe dem med Ris i Lærerens Paasyn".

For at lære Børnene at læse maa han intet tage unde Embeds Fortabelse; hans Løn er 24 Rdl., som hannen qvartalvis af Kirke-Inspektøren skal betales, desuden t Læs Brændeved, og af hver 20 Td. Hartkorn et Læs Tørv og af hver Td. Hartkorn til hans Kvæg 1 Lispund Hø o 1 Lispund Halm, „og skal han desforuden nyde fri Græs gang iblandt Bøndernes Kvæg til 2 Køer og 6 Faar, vær fri for alle Skatter og Afgifter, og de Husmænd, som ha Børn, skal enten gjøre Skolemesteren 2 Dages Arbejd om Aaret eller betale ham 1 Mark; mere maa han ikk modtage under Embeds Fortabelse. — Denne Instrux op slaas i alle Skoler. Den Skolemester, som holder samme „hannem vil Vi, naar han er Student, til ledig vordend Degnekald, ja vel og til Præstekald, om han dertil dygti befindes, allernaadigst befordre", dog maa han saa h været 3—4 Aar i Skolens Tjeneste. Denne Instrux sk læses fra Prædikestolen een Gang om Aaret, nemlig 1. Søn dag efter Hellig Tr. Konger.

Det var Regjeringens Haab, at det gode Exemp skulde ha' smittet, saa Godsejere og andre Velhavere skul de ha' bygget videre paa de manglende Skoler; men h led man en grundig Skuffelse; enkelte Skoler oprettede hist og her ved privat Initiativ[1]), men de fleste Herremæn frygtede disse moderne Kunster med at lade gemene Bør der lære Skrivning og Regning, En Betænkning fra V borg Stift fraraader at bibringe Børnene disse Færdighede medmindre Forældrene udtrykkelig forlanger det, og mot verer Modstanden med disse betegnende Ord: „Det syne ikke at ville blive gavnligt for Proprietærerne, o Bønders Børn lærer at skrive eller regne uden B sværing, saasom de derved faar mere Lyst t Pennen end til Ploven, hvorover Husbondern lettelig tager Skade ved deres Bortgang fra Go set".[2])

Bispen Søren Lintrup, der visiterede i Salling o Fjends Herred Aaret efter, at den kgl. Skoleforordning v udstedt (1722), var — som hans Visitatsbog udviser - en varm Ven af Reformen, men fandt kun ringe Øre h

---

[1]) Saaledes paa disse Egne omkring 1725 een paa Fur og e i Ørslev Kloster Sogn.

[2]) Se Ugeskrift for Skolen. 1877, S. 411.

dem, der skulde sætte Reformen i Værk. Regjeringen blev ved at holde aabne Vande om sine Skoleplaner og krævede stadig nye Oplysninger; snart vil den vide, hvor mange Skoler der er bleven oprettet i Stiftet, snart forlanger den Underretning om Skolelærernes Løn osv. I 1736 nedsættes da en Kommission, der kommer til det Resultat, at der bør oprettes 548 nye Skoler i Danmark; senere viste det sig nok, at der trængtes til mindst 1000, om blot de rimeligste Krav skulde tilfredsstilles. Regeringens Planer vakte Forfærdelse. Proprietærerne hylede, og Bønderne stemte i med. Thi det var ikke blot paa Himmerland, at Forholdet var som de skildres af Præsten i Øls, Hr. Bytzow; han indberetter om Ungdommens Undervisning 1727[1]) følgende:

„De fleste lærer selv deres Børn at læse noget i Abc og Catechismo; men naar jeg har kundet faae een Skolemester betinget til en Bye og har gaaet Huus fra Huus, for at hverve Børn til Skole, har jeg faaet faae eller ingen. Om Sommeren kand jeg ikke faa noget Barn i Kirke, thi Bonden vil ikke miste sine Børn og Tjenestefolk fra at passe paa Heste og Fæ i Marken. Om Vinteren fordi det er en umuligt for Dagens Korthed at forrette Prædiketjenesten og Ungdommen at møde i Hørbye Kirker om Søndagene, og fordi der ikke er nogen Skole i Sognene, holder jeg selv Skole een Søgnedag hver Uge om Vinteren for dem, som ville komme til mig, men jeg faar ikkun faa Discipler. Og for nogen Tid siden vilde een Proprietarius formeene sine Bønders Børn til at møde i Hørbye Kircke". — Pastoren slutter saaledes: „Forældrene er overalt for lemfældige med deres Børn".

Det var egentlig Synd at sige, at den Forordning, der ($^{23}/_{1}$ 1739) fremgik af de mange dybsindige Overvejelser, indeholdt noget radikalt set med Nutidsøjne. Naar lige undtages ABC'en, som det jo har sin Vanskelighed at komme udenom, var alle de anordnede Skolebøger af religiøst Indhold. Reformen søger sin Begrundelse i følgende Vendinger:

— — — „Som Forfarenhed viser, hvilken usigelig Skade Kirken og Landet derved tilvoxer, at Ungdommen, helst af den gemene Almue, hidtil ej overalt har haft

[1]) Skolepakke i Landsarkivet i Viborg.

Lejlighed nok, saaledes som ske burde, at oplæres i sin Christendoms Grund, samt i Læsen, Skriven og Regnen, og derover tildels i saadan ynkelig Uvidenhed er opvoxen, at de hverken i det Aandelige eller Legemlige ved rettelig at søge og befordre deres eget Bedste", — saa har Kongen besluttet overalt at oprette danske Skoler i Riget.

Saa skal da nu Degnene holde ordentlige Skoler Sommer og Vinter. Kan Degnen ikke selv, maa han holde en Medhjælper; forsømmer en Degn sit Embede eller lever uskikkelig med Banden og Drikken — haraus med ham!

Der maa bygges nye og bedre Degneboliger. Degnen skal aarlig af Skolekassen ha' 6 Rdl. og af Neeg eller Skjæppe $^1/_8$ imod Præsten, samt 20 Læs Tørv af Bønderne. Men da Degnen ikke kan undervise alle, maa der ansættes nye Skolelærere i de nye Skoler.

Børnene over hele Sognet skal undervises mindst 3 Maaneder af Aaret. Skolelæreren maa ikke være under 22 Aar. Det skal kræves af Læreren, at han er godt hjemme i Kristendomsundervisning, ikke bander eller lyver, „ej er tilgenegen til Drukkenskab, Liderlighed eller U-fredelighed", at han skriver og regner vel, „samt om han kan skrive orthografice Dansk"; men det er bestandig det vigtigste: At han lærer Børnene „at paakalde deres Himmelske Fader, alle Tider og i al deres Nød som enfoldige Børn".

Skolehusene skal være af god Bondebygning, inddelte som Skolerne paa vort Ryttergods. „og for Børnenes Helbreds Skyld noget højere under Loftet end i de ordinære Bønderhuse", „ved at lave Skillerum eller Tralværk" adskilles Drenge og Piger; Kaalhave og Brønd maa ogsaa til ligesom Jærnkakkelovn.

Læreren skal ha' en Bibel, tvende store, sorte Tavler samt tvende Blækhuse og tvende stærke Linialer til de Børns Brug, som lærer at skrive; desuden ABC-Bøger, Catekismer, Catekismus-Forklaringer, Davids-Psaltere, Nye Testamenter, Psalme-Bøger. „Dog bør ingen af de fattige Børn nogen Bog betroes med sig hjem uden efter Præstens Raad og Godtbefindende." „Fastelavnssøndag og Mikkelsdag skal der til Skolekassen udsættes Bækken for Kirke-

døren, og Tavle ombæres i Kirken ved alle Brudevielser, Daab, Begravelser paa Landet; ogsaa ved Gilderne".

Alle dem, der paa Tingstedet „bander eller buldrer" — lad der blive draget Omsorg for, at deres ugudelige Bulder omsættes i gode Markstykker til Skolekassen! Samme Vej gaar Mulkt for Helligbrøde. Ingen med Undtagelse af Fattiglemmer maa fritages for en Skjærv til Skolen; en Dreng yder 2 Skilling, en Karl 3, en Husmand 4, en Haandværker slipper ikke under 1 Mk.

Saadan havde Kongen og Regjeringen besluttet i 1739; men Modstanden var for stærk; ved en ny Forordning af 29. April 1740 maa de trække omtrent det hele hjem igjen. Det indrømmes her uden videre, at det vil blive for dyrt, og den ny Forordning siger, at Sagen maa kunne naaes „uden saadan altfor stor Byrde og Besværing for Jordegodsets Ejere og Besiddere, naar Proprietærerne, som bedst kjende deres Godsers Lejlighed og deres Tjeneres Vilkaar, og nærmest bør sørge for begges virkelige Gavn og Bedste, ikke alene med Øvrighedens Tykke selv foreslaar, hvor og hvormange Skoler paa ethvert Gods behøves, men endog tillige selv determinerer og ligner de dertil udfordrende nødvendige Bekostninger, da vi ingenlunde tvivler derpaa, at enhver Proprietarius, efter den Frihed han faar at indrette Skolerne, og hvorudi hannem i alle Maader skal lempes, vil det gjøre saaledes, som Sagens Vigtighed og Fornødenhed det udkræver, og især af Rige og Formuende vel skal gaa de andre derudi med et godt Exempel — — — saa have vi allernaadigst fundet for godt ved dette vort aabne Brev, samme yderligere at explicere og i visse Maader moderere." — — Det var et overordentligt Munddask, Regjeringen der gav sig selv. Nu maa Skolehuset godt bygges „paa den menageerligste og beqvemmeste Maade, som de (Lodsejerne) selv kand udfinde, naar Ungdommen ikkun derudi kan rummes og have Lye og Vintervarme."

Det maa nu staa dem frit for til Skoler at indrette „Gadehuse, som tilforn i Byerne findes." Degnen kommer til at betale en Del af Gildet, da han maa afstaa noget af sin Løn til Substituten.

Den nye Ordning maa være indført senest før Udgangen af 1741, ellers en Sletdaler i Bøde for hver overskydende Uge. — Jo pyt, det skal vi nok faa at se, naar vi

nu skrider til at skildre Reformens Gjennemførelse i Fjen Herred.[1])

Saa samles da Provst Barthling (Højslev) med H redets Proprietærer og Selvejere i Stoholm 21. Juni 17 for at ta' Standpunkt til Regjeringens Forordning om Sk levæsnet; ogsaa Herredets Degne havde givet Møde Amtmandens Sted mødte Herredsfoged Kold. Her bl da „overvejet og betænkt, hvorledes samme Væsen kun istandsættes." I dette historiske Møde maa hele Fjen Herred da søge Oprindelsen til dets fremtidige Skolev sen. Vi vil nu for Nemheds Skyld ta' hvert Sogn i sig og med Stoholm-Mødet som Grundlag tegne et E lede af Skoletilstanden i disse første Brydningsaar. begynder med Ørslev Kloster Sogn. Her havde F Marie Lassen Berregaard til Ørslev Kloster, En efter Oberstløjtnant Fr. Berregaard († 1724) allerede 17 oprettet en Skole i Lund By.

Da vi her har ikke blot den ældste Skole i Fjen Herred, men formodentlig i hele Vestjylland, vil vi anfø det væsentligste af Fundatsen. Fruen skriver da i de sit Gavebrev, „at Skolehuset holdes vedlige af mig Efterkommere, undtagen Leer og andre smaa Ting, sc Beboerne forsyner." Der kan holdes 2 Køer og nog Faar, der hitter Føden paa Lundbys Mark sammen m Fælleshjorden. „Skolemesterens Løn er saaledes regler at han af Bønderne aarlig nyder, enten de har Børn el ikke: fra hver heel Gaard i Sognet 1 Skp. Rug, fra hv halv Gaard 1 Skp. Byg, af hvert Hus 12 Sk. Penge, hvert Barn til Indgangspenge 4 Sk. Item forskaffer hv Mand i Sognet ham i belejlig Aarets Tid et Læs Hec tørv til Brænde. For samme hans Løn at forbedre og fattige Bønder for mere Udgifter at spare leveres og lægges ham af Ørslev Klosters Ejere aarlig 2 Tdr. Rı og er saa ialt Skoleholderens visse Løn aarlig: 6 Tdr. Skp., Byg: trei Td.; Penge: 3 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., da f uden Hovedgaarden i Sognet er 36 hele Gaarde, 24 hal Gaarde og 26 Huse.

---

[1]) Denne Skildring gives udelukkende efter utrykte Kilder, m i Landsarkivet i Viborg. Se især Herreds-Pakken for Fjer Herred: Underretning om danske Skoler 21/6 17 men forøvrigt Indkomne Breve i Provstearkivet (17 —90).

Hvorimod den Skolemester, som nu antaget er og herefter antagen vorder, er pligtig troelig og flittig at læse udi, at lære og forstaa deres Catechismum, øve dem troelig i de Spørgsmaal, som derover ere forfattede, vænne dem til daglig Gudsfrygt med Morgen, Aften Bønner, andre gudelige Bønner og Psalmer at lære og bruge, indprændte dem de Bibliske Historier ved at fortælle det for dem og viise Børnene Vejen at læse saavel i Biblen self — som Hübners Bibliske Spørgsmaale, være flittig tilstæde med dem i Kirken, naar Guds Tjeneste forrettes og saavel da som andre Tider med dem at overvære Catechisationer og ellers holde Børnene til ald Skikkelighed og Ærbarhed udi Skolen og formane dem til det samme udenfor Skolen; hand haver og Opsyn med de Bøger som er givne til Skolen nemblig: 1 Bibel, 2 Psalmebøgger, 2 Bibliske Spørgsmaale, 2 Bønnebøgger, saavel som Eendeel ABC, Catechismus og Evangeliebøgger, — at de ikke forkommes eller forødes. Og at som alle saa især de fattige Børn tillades Adgang dertil. Endelig informerer hand og dem som det skulde forlange udi at skrive og regne skikkelig, dog at han derfor nyder nogen liden á parte Salarium."

Da der er op imod 100 Børn i Sognet, tillades det Skoleholderen at ta' sin Søn til Hjælp.

Dette sker altsammen „til den allerhøjeste Guds Ære, til hans Menigheds og de kjære Børns ønskelige Forfremmelse og Opbyggelse til Salighed."

Skolen i Lund By fik dog ikke dengang nogen lang Levetid; den laa lidet bekvem for Sognets Beboere; i en Betænkning fra 1739 hedder det, at Fruen har lovet „at lade den flytte til Hald By, hvor Ungdommen skal kunde beqvemmeligere søge til end paa det Sted, den nu staar. Men i det øvrige behøver Fundatzen nogen Forbedring i Følge af Skoleforordningen, siden Skoleholderen ikke fuldkommelig er tillagt det, han efter bemeldte Forordning burde have." Det blev der dog ikke noget af, thi Biskoppen og Stiftamtmanden resolverer, at nævnte Skole, som Fru Berregaard „ved Forskrivning af $^{11}/_{5}$ 1737 forhen udi Lundby indrettede" skal flyttes til Hejlskov Degnebolig, som det bekvemmeste Sted for Skolehold, naar denne Bolig udvides og forbedres. Her skal Degnen besørge hele Sognets Information imod sine Degneindtæg-

ter + Skoleholderens tillagte Løn, hvori Fru Berregaard ingen Moderation forlanger for sig eller Bønderne. Degnen faar 5 Rdlr. af Lysepengene. „Saa og tilsiger Herskabet en Discretion paa 3 Rdl." „Degnen var tilstede og erklærede sig dermed at være fornøjet."

Siden var samme Degn, nemlig Peter Hansen Møldorph, ikke saa lidt misfornøjet, saa han rent ud nægtede at flytte med Skolen til Hejlskov, hvad der førte til, at han 2. Marts 1741 suspenderedes og senere afsattes fra sit Embede; Skolen selv gik dog heldig gjennem alle disse Storme, og Aaret efter (1742) hedder det, at Degneboligen i Hejlskov allerede er behørig indrettet med Skolestuen mod Vest.

Nogenlunde glat gik det ogsaa i Hejlskov Sogn, hvor Friherreinde Holck til Staarupgaard er Kirkeejeren og højeste Lodsejer; om Tilstanden i dette Sogn hedder det i Betænkningen 1740:

„Degnen haver en tilstrækkelig Degnebolig med tvende Stuer, hvoraf den ene allerede er indrettet med Borde og Bænke til Skole, og ifald den ikke er vid nok, bliver den forbedret af Vedkommende."

Her agter man at samle Børnene fra Højslev, Staarup, Haldskov, Østerris samt hele Øster Sognet. I Vinkel og Vinkelplet forsynes de med „en aparte Skolemester, som kan blive anvist en Stue at holde Skole udi, i den Tid om Vinteren, som paa andre Steder her i Herredet er brugeligt, og skal han lære dem at læse reeligt i en Bog saa og deres Catechismum uden ad. Kosten nyder han hos samtlige Bønder i Byen, enten de har Børn eller ikke. Lønnen ligner Lodsejerne paa hele Sognets Bønder, som er 5 Sletdaler.

Ogsaa Lundø maa ta' til Takke med en omløbende Skolemester. Løn: 7 Rdl. aarlig, Kost hos Bønderne. „Til Skolestue besørger Lodsejerne et beqvemt Sted der i Byen."

Samme Ordning foreslaas for Dommerby. Om denne By hedder det i en præstelig Indberetning 1742:

„I Dommerby er der en Husmand, som udi sit Hus nogle Aar har læst med Frugt for Sognets Ungdom. Han kan efterdags forblive derved, naar højeste Lodsejere lader gjøre derved i Tide, hvad dem bør."

Om Fremgangen i Sognet skriver Provst Barthling $^{22}/_{7}$ 1742:

„I Højslev er en Skolestue med Kakkelovn, Bord og Bænker opsat for nogen Tid siden af Kirkens Patronesse, saa der fattes intet, naar den med Brændetørv maa blive forsørget."

„Læsningen skulde angaae Michelsdag efter Anordningen og holdes saa ved indtil Paaske, men Bønderne vil ikke miste Børnene førend Mortensdag, og saa gives løs igjen St. Pedersdag, (22. Februar[1]); hvad Frugt kan saa denne Læsning paa saa kort Tid i et helt Aar gjøre?"

Forøvrigt beklager Degnen, Niels Pedersen Ørum, sig over (1743), at han ikke formaar at holde Degneboligens tre Huse vedlige. Men Skolesynet fra 1744 er saa farlig vel fornøjet; det roser „den gode Degnebolig af Patronessen med een smuk fornøden Skolestue der hos, som Lodsejerne haver bekostet." Om den arme Degn bemærkes der ingenting.

Ogsaa til Ørum Sogn har Fru Berregaard givet en Skole, som nævnes 1739; den ligger i Sønder Ørum, men „den vil forbedres med nogle Fag Hus til Skolestue." Degnen kan læse for alle Sognets Børn. Løn: 5 Dlr. og lidt Mulktpenge. — I Gammelstrup maa de ha' en „Omløber", der ogsaa maa ta' sig af Fusager; Kosten faar han hos Bønderne skiftevis. Løn som ovenfor. En anden Omløber læser afvexlende i Sparkjær, Taarup og Borrisgaard. — Om Ørum siger en Indberetning $^{6}/_{11}$ 1744:

„Her har Fru Berregaard ladet bygge 3 Fag Skolehus med Kakkelovn, Bord og Bænke, Loft og Vinduer etc., ganske bekvem til Skolehold, hvorudi og er holdet Skole i 2de Vintre, de 2de andre Sogne forsynes med en omløbende Skolemester, som lærer Børnene at læse."

Om Taarup hedder det (1739), at „Herskabet" (til Taarupgaard) har her forundt Degnen Fribolig i et Gadehus i Borup By; han svarer dog af Tilliggendet — 4 Skp. Hk. — aarlig 2 Rdl. tilligemed Skatterne."

I 1740 hedder det, at Degneboligen er i Klosterhusene, som skal forbedres med bekvem Skolestue;

[1]) „Den Daa, da æ Hjorrer skuld' ud aa tjen'."

Degnen læser saa for begge Sognes Børn. Lønnen er de sædvanlige 7 Rdl.

At det ikke altid var lysteligt at sidde som Degn i dette Kald, derom vidner det Jammerhyl, som Jørgen Christensen $^{10}/_{12}$ 1763 opsender mod sine høje Foresatte:

For femten Aar siden er han bleven Degn for denne Menighed; Ove Juul til Staarupgaard udleverede ham Kaldsbrevet og lovede ham de samme Indkomster som Formændene i Embedet. „Hvilket og continuerede indtil nu sidste Michælj, da Gaardmændene tildels nægter at give mig, hvis jeg med Rette tilkommer". Hans Indtægt var saaledes bestemt, at han af en Helgaard skulde ha' 2 Skp. Rug, af $^1/_2$ G. $1^1/_2$ Skp. Rug; men nu har man uden videre nedsat det til henholdsvis $1^1/_2$ og 1 Skp. „Og som dette er en anselig Afgang for mig, som sidder ved et fattigt og ringe Kald, hvis Indkomster er saa usle, at jeg næppe deraf kan subsistere, saa bønfalder jeg herved i dybeste Underdanighed til Deres Høj- og Velbaarenhed samt Højædle og Højærværdighed om Naadig Forhjælpning til mine med Rette tilkommende Indkomsters Nydelse. Naadige Herre! Fattig er jeg, og Lyst og Evne har jeg desuden ikke til at udholde en langvarig og kostbar Proces, hør og hjælp mig derfor for Guds Skyld, saaledes at jeg kunde nyde det, jeg med Rette tilkommer. Herren den Allerhøjeste vil derfor være Deres Høj- og Velbaarendheds Riige Belønner, hvorom jeg hannem og uafladelig skal paakalde".

I Kobber Sogn boede Degnen fra gammel Tid i Søby, hvor han da skal holde Skole for Søby, Kobberup, Ajstrup, Røgind og Gamskjær. Feldingbjærg faar en Omløber til 5 Rdl. og Kost hos Bønderne „og kan dermed for Sognets Ringhed være fornøjet". Ogsaa Tastum og Kardyb maa la' sig nøje med en Omløberdegn.

I 1744 hedder det om dette Sogn:

I Søby er forlængst en Degnebolig opført af Fru Berregaard; 3 Fag Skolestue opført af Lodsejerne; der er holdt Skole i to Vintre „for dem, som deres Børn har villet fremsende." „Resten af Kobberup Sogn har en omløbende Skolemester, saavelsom og hele Annexet een, som gaar omkring i Sognet til Ungdommens Undervisning."

Mindre glat trængte Reformen igennem i den sydligere Del af Herredet.

Om Vridsted og Fly Pastorat siges der:

„Der er ingen Degnebolig i enten af Sognene, som derfor i Fløy Sogn, hvis Kirke har samme Patron som Vridsteds,[1]) vil opbygges, hvor der er en stor Ungdom, og Degnene haver altid boet der".[2]) Vridsted Sogn kan saa forsynes med en omløbende Skolemester, som læser for hele Sognets Ungdom paa 2 Steder: Vridsted og Trævad; i Fly læser da Degnen med hele Sognets Ungdom.

„I den By Ildsøe er i denne Tid (1740) ingen Børn; skulle der i sin Tid blive nogen, haver Degnen at forsyne dem med nødtørftig Skolehold. Løn: 7 Rdl. „Saa og efter Billighed bør de formuende at betale af deres Børn à parte."

Ogsaa Fru Berregaard, Ørslev Kloster, der ejer Ilsø, er ude til Fordel for dets Beboere, „som alle ere fattige i Henseende den slette Egns Beskaffenhed". Hun formoder, at det ikke er Meningen, at de skal søge Fly Skole, langt mindre bidrage til dens Opførelse. Og Amtmanden beslutter (1744), at de skal fritages, men til Gengæld senere bygge egen Skole og koste og lønne deres egen Lærer.

Hvor ringe Skub der var i Tingene i Fly-Vridsted Sogne, fremgaar af Pastor Steenstrups Indberetning $^{16}/_{7}$ 1742; han skriver:

„Udi disse Sogne har endnu aldrig været nogen Degnebolig, saa dend nuværende Degn med sin Hustru og et lidet spæd Barn maae jævnligen flygte fra et Sogn, Bye og Hus til et andet for at have Husly; hvilket er aldeles uforsvarligt, og en ganske stor Hinder for Degnen, som der over maa finde stor Besværlighed med at fyldestgjøre hans Embedes Pligt. Der er ingenlunde manglet paa Erindringer ej alene af Degnen, men endog fra den høje Øvrighed til Kirkernes Patron Hr. Justitsraad Jespersen til Høgholt og hans Kommitterede Sr. Christian Kold i Møn-

---

[1]) Nemlig Justitsraad Jespersen til Høgholt.

[2]) Dette er dog mindre korrekt; i en Indberetning om samme Pastorat hedder det 1736: „Degnen (c: Jens Pedersen Holm) boede tidligere i Vridsted, men har nu i sin høje Alderdom maat tilkjøbe sig selv et lidet jordløst Plasz i Flye Bye."

1649 hedder det, at dette Pastorat har ingen Bolig til Degne og Substituter, hvorfor de vanskelig kan faa nogen. 1678 hedder det om Vridsted: „Hafver ingen Degn-Værelse."

sted, Herredsfoged over Fjends Nørlyng Herreder, om at efterkomme den af hans Majestæt saa naadig paalagde Pligt med Degneboligers Anskaffelse; men det er saa langt fra, at det indtil denne Dag har udvirket noget, at Degnen hellere beklager, at han hos forbem. Sgn. Kold undertiden faar en kort og hvas Afvisning.

Udi Fly By er for lang Tid siden besluttet at skulle bygges et Skolehus. Men der er endnu indtil denne Dag aldrig begyndt dermed. Aarsagen ved jeg ej anden, end det maa komme af Kirkernes Patron, som tillige bliver vel den største Lodsejer af Jordegodset i begge Sognene. Dersom han begynder ikkun først, har han en stor Magt at kan anføre de andre.

Om de omgaaende Skolemestre og hvo der til af Vedkommende blive beskikket har jeg (indtil denne Dag) ej hørt det ringeste Ord. Men dette ved jeg, at dersom Bønderne maa selv raade derfor, vil Udfaldet blive som med Almissegaven adskillige Steder."

I Løbet af Aaret 1743 blev Skolen i Fly dog omtrent færdig; den ligger „straks ved Kirkegaardsdiget — 12 consignerede Fag. Udi den østre Ende ere der 4re Fag indrettede til Skolehuus, hvor Degnen holder Skole for saa mange af Sognets Ungdom, som der ville søge til ham i samme. 4re Fag ere bekostede af Sognefolkene". De 8 Fag Degnebolig mod Vest er opførte af Friis paa Lundgaard, „saa Degnen allerede bor der udi og ved Syn har antaget det. Samme Degnebolig fattes endnu baade Diget om Kaalhaven som og Vandkilden, som er begyndt paa, men ej enten i Stand eller fuldfærdig". Der fattes ogsaa Lidebrændsel og Foder. I Vridsted Sogn er der en omgaaende Skolemester, „som nyder en fast sluttet og afsagt Penge for at læse for Sognets Ungdom om Vinteren." ($^{3}/_{11}$ 1744).

Om Degnens knappe Løn i dette Kald — og formodentlig har det ikke staaet bedre til i de andre Sogne — skriver 1773 Fly Degn, C. J. Brøndum:

„Nyder jeg aarlig af hver Mand 1 Skp. Rug, hvad enten Gaarden er 3—4 Td. H. eller dend er 7—8 Td. H., saa nyder jeg ikke uden en Skp. Rug af hver, som i alt kan blive $6^{1}/_{2}$ Td. Rug. Derforuden faar jeg og næsten 2 Td. Byg, som de giver mig efter deres gode Villie og ikke efter god Ævne; hos nogle faa nyder jeg 1 Skp.,

hos andre $^1/_2$, ved Somme en Fjd. og ved mange sletintet, hvilket er meget ulige delt. Og naar det hænder sig, som sket er, at en Mands Gaard bliver solgt til andre Naboer, da bliver Gaarden delt mellem dem, og jeg derover mister min liden Indkomst der af".

I Vroue Sogn er det den bare Jammer med Skolen; paa Stoholmmødet (1740) blev det vel vedtaget, at det gamle Hus ved Vroue Kirke, „som kaldes Degnebolig, men ikke af Degnen beboes", skal repareres og Skolestue tilbygges af Lodsejerne. Derpaa skal Degnen for de obligate 7 Rigsdaler holde Skole for hele Sognets Ungdom, mens „en Omløber" ta'r Affærer i S. Resen og Høgild. Det maa alligevel ikke ha' haft den rette Art med den Reparation paa bemeldte „gamle Hus", thi $^3/_{11}$ 1744 hedder det om Vroue Degn, Chr. Pedersen Børsting, at han maa opholde sin gamle Far[1]), har en svagelig Kone og tre smaa sygelige Børn; „vilde han have Hus og Stue over dem, var han nødt til at sætte et Hus, ved hvis Oprejsning han er kommen i stor Gjæld. Til Bygningens Hjælp fandt han af det gamle ej mere end 2 gamle Stumper, hvoraf en Stolpe blev sammenskaret. 4 Rdl. blev ham skænket til Hjælp. Den Bygning, han har sat, er 6 Bindinger, som han endnu er i Gjæld for, og fattes endnu mere Bygning til Ko, Faar, Foering og andet"; der fattes baade Brønd og Foder til Kreaturerne. — Skolehuset er bygget af Sognemændene, „men er kun endnu i maadelig Stand, siden der gaar Vand ind, og der ej kan være tørt; der kan ej heller være nogen Varme, siden Skorstenen ej er ansat."

Ak ja, Verden er fuld af Jammer, og Vroue Degnekald har faaet sin Part.

Men sløjest gik det alligevel med Skolen i Daugbjærg. Efter de Beslutninger, der toges paa Stoholmmødet, skulde der skikkes en Omløber til Vedhoved, Souse og Knudsgaard, der ogsaa kunde betjene Børnene i Tougaard, Rosgaard og Krogsgaard; anden Skolehjælp burde heller ikke Smollerup gjøre Fordring paa; Mønsted kunde man gi' „en ung Person", der ogsaa burde undervise Børnene i Bryrup, Gundelund, Møgelbjærg, Mørup og

[1]) Det er Peder Jensen, der var Degn i Vroue indtil 1738; han dør 1758, 86 Aar gl.

Koustrup; han kunde saa meget vel ta' Kosten hos Bønderne; 5 Daler faar han i Løn; men „saasom hand haver Vidtløftighed med sin Ungdom", da tillægges der ham yderligere 2 Sldr., som lignes paa Sognets Bønder.

Men Hovedskolen burde ligge i Daugbjærg, og da der ingen Degnebolig er hverken i „dette Sogn eller dets Annexer", saa maa samme Bolig skaffes tilveje af Kirkeejerne, og Skolelokalet „har Sognets Godsejere at contribuere til". — Jo, Tak, den, der troede, at et saadant Forslag gik glat igjennem, han kjendte nok ikke Hans Rosborg, den mest procesgale Herremand i Nørrejylland, der ejede Mønsted og Daugbjerg Kirker i Forening med Assessor Friis paa Lundgaard. Denne sidste lagde for med en Skrivelse, der intet manglede i Tydelighed. Hvad er det for en Snak, siger Friis, „at der ingen Degnebolig findes der i Sognene?" Der er saa god en Degnebolig i Mønsted By som noget andet Steds i Fjends Herred; kun bor Degnen der ikke, han har en Gaard i Fæste i Mønsted; men den forrige Degn boede der; denne Degnebolig vil Friis lade gjælde for Degnebolig ogsaa herefter, og der er Værelser nok baade til Degn og Skole. — Degnen har altid boet i Mønsted, fordi Mønsted ligger midt mellem de to Sogne, og Mønsted By er den største og har de fleste Børn.

En Degnebolig ved Kirken i Daugbjerg vil være uheldig, da Kirken ligger saa højt, at der hverken kan blive Brønd eller Kaalhave. Hverken Friis eller Rosborg ejer nogen Ejendom i Daugbjerg, og det er jo ikke sagt, at Lodsejerne vil udlægge Jord til at bygge paa ($^{30}/_{13}$ 1741). — Det er Hans Rosborg en ren Fornøjelse at slutte sig til disse Udtalelser. For egen Regning tilføjer han endnu disse Linjer:

„Ved Daugbjerg Kirke, som ligger paa en saare høj Bjærg (!), kan ingen Degnebolig oprejses; jeg ved ej heller, om der er given Ordre for, at de beqvæmme Degneboliger, som har voren af Alders Tid, skal afbrydes og flyttes andetsteds hen, eller paa hvis Bekostning alt dette skulle ske, naar Kirkerne det ej formaar. Skoler for Ungdommen paa mere end 40 Aar har voren saaledes, at disse 3de Menigheders gamle og unge Folk har haft den Information og Undervisning i gudelig Kundskab og Gudfrygtigheds Øvelse, at faa i Danmark vil komme dem til-

fom, den Mand til Ære og Berømmelse som nu hviler[1]), hans Efterkommere ved den Hellig Aands Bistand kan faa Lyst og Kjærlighed til det samme, og naar Enden er god saa er jo alting godt." (Friisholdt $^{1}/_{1}$ 1742).

Provsten svarer herpaa, at det Hus i Mønsted, som de vil ha' til Degnebolig, er vel bygget af en Degn paa Byens Fælled med Bymændenes Tilladelse, men derefter er det givet til Kirken, som deraf aarlig faar 5 Rdl.; kan nu Kirkens Ejere gjøre dermed, som de vil, og tage de Penge fra Kirken? Hverken Friis eller Rosborg vilde komme til Stoholm til det afgjørende Møde eller sende nogen paa deres Vegne, endda Cirkulæret var hos dem saavel som hos alle andre i Herredet.

Da man for 4 Aar siden ved et Cirkulære udspurgte Kirkeejerne om Degneboligerne, svarede Ass. Friis intet om det Hus i Mønsted, sa' kun, at Degnen beboede en Fæstegaard, „som derfra vel ikke vilde flytte, og Degneboligen da i Daugbjærg maatte staa og forfalde igjen."

Amtmanden siger, at han forlængst har svaret Friis og Rosborg i den Sag, og Degneboligen bliver at opføre i Daugbjærg som vedtaget. ($^{21}/_{5}$ 1742).

Men hverken Friis eller Rosborg rører en Haand for at efterkomme Befalingen, endda baade Præst og Provst jævnad gi'r dem en lille Omgang hos rette Vedkommende. Saaledes fremkommer Præsten i Daugbjærg 1744 med følgende længere Redegjørelse, der just ikke sætter Hans Rosborg i noget flatterende Lys: Degnen Chr. Jensen i Mønsted havde omkring Aaret 1700 bygget et Hus paa Byens Gade, til hvilket han alene havde haft Bymændenes Tilladelse. Aaret efter fordrede nogle af Lodsejerne Afgift af Huset for Grundens Skyld; „hvorpaa han, for ej saaledes efterdags at anholdes, skjød sig ind under Mønsted Kirkeejeres Protektion"; han gav dem nu aarlig 5 Mk. 8 Sk. til Kirken; efter Chr. Jensens Død (1708) beboedes Huset af hans efterladte Hustru og beboes nu af hendes anden Mand Laurs Pedersen, som udkjøbte sine Stedbørn; han har nu siddet der siden 1711 og har det i Fæste paa Livstid, saa han „ej uden stor Dispute lader sig udstøde." Efter Degnen Chr. Jensen fulgte Niels Ham-

[1]) Her sigtes til den da nys afdøde Præst i Daugbjærg, Fr. Busch, † 1741.

mer og derpaa Knud Braad; „begge har haft stor Fortræd for Husly, ingen har gjort sig Tanke om dette Hus, før nu Kirkeejerne begynder."

„I Mangel af Degnebolig og Skolestue, hvor Børnene kunde samles, holdes en Omgangsskolemester i Byerne, som læser for de unge ligesom de andre Byer her i Sognene, dog har man Ondt ved at faa Skolemestere anskaffede, saasom Lønnen er saa saare liden for dem, thi Sign. Hans Rosborg har ej endnu noget Aar udbetalt de til Skoleholdere henlagte Lysepenge, nemlig 10 Mk. til hver Sogn, han som Halvejer i Kirkerne kunde tilkomme at svare, hvilket jeg ydmygst og indstændigt beder maatte remederes. Aparte foregives af Kirkeejerne, at i Daugbjærg By, hvor Degneboligen skulde være, findes ingen bekvem Plads dertil, saa som Byen i en liden Dal ligger indkneben".

Provsten har da fuldtud Ret, naar han indberetter, „at i Daugbjærg er Degnebolig endnu stadig usiunlig, og ingen Endelighed derved snart maa ventes; saasom hvad man skriver, og hvad man siger, saa gaar Kirkeejerne Øvrighedens Resolution plat forbi". ($^{11}/_{11}$ 1744).

Baade Rosborg og Friis gik i deres Grav, uden at hverken gejstlig eller verdslig Magt kunde faa dem til at bære saa meget som en Sten til den haardt tiltrængte og af alle Autoriteter paabudte Skole i Daugbjerg. Degn fulgte Degn i det usselige Hus i Mønsted, der forfalder mere og mere. 1760 skrives der endnu om samme Rønne: Efter Chr. Jensen boede Knud Braad der og senere Peder Jacobsen, Braads Svigersøn. Men P. Jacobsen, der dog modtog Nøglen til Huset, efter at Skifteretten skiftede efter Braads Enke[1]), har ladet Huset forfalde tilligemed „den tilliggende Kaalhave". Friis' Enke til Lundgaard og en J. Aggerholm fører i den Anledning et farligt Kæremaal over Degnen Peder Jacobsen og anraaber Provst Hørby i Ørum om Assistance, idet de undertegner sig med følgende devote Opdyngning af Høflighedsfloskler: „Vi ydmygst og underdanigst tilbeeder Os udi Deres Høyvelbaarenheds og Høyærværdigheds Høye Bevaagenhed recommenderet, og forbliver med meegen Sumission Høyvel-

[1]) Bodil Hansdatter, en Søster til Hans Rosborg; hun dør 1754

baarne Hr. Stiftsbefalingsmand samt Hans Høyærværdigheds ydmygste og ærbødige Tjenerinde J. H. Pandrup Salig Friises — underdanigste Tjener J. Aggerholm".

Efter en saadan Dosis maa Provsten vel ta' Herskabets Parti. Han resolverer, at „en Degn meget vel kunde være tjent med at bo der, naar det til en Degnebolig kunde blive approberet". ($^{26}/_{3}$ 1760).

Og før 1780 fik de ikke nogen Skole i Daugbjærg. Formodentlig er det sket 1781 eller 82, da David Haun afløser Peder Jacobsen i Degneembedet.

Under saa megen Modvind rejstes da én for én Skolerne rundt om paa Fjends Herreds Bakker. Intetsteds byggedes de af Lyst; ikke en Sten blev aget til Pladsen uden Tvang og Trusel og bydende Henvisning til „Forordningen". Den gamle Provst Barthling i Højslev, under hvis Auspicier det altsammen udfoldede sig, har da god Aarsag til at udfærdige følgende knarvorne Skrivelse om Foretagendet i Almindelighed:

„Overalt gaar dette Værk her i Herredet meget langsom for sig, og de fleste Vedkommende tager sig det saa kaaldsindet an; da jeg dog to Gange haver givet Anordninger tilkjende for alle Vedk. med Erindring at aldting maatte istandsættes og de fornødne Ting besørges til Augusti Maaneds Udgang eller Medio Septembri. Degneboligerne paa de Steder, de skulle opsættes eller repareres, ses ingen Anfang til, uden i Ørslevcloster Sogn, de andre er ganske uagtende Øvrighedens Anordning. Ass. Friis er ganske misfornøjet med Øvrighedens tvende Resolutioner om den Degnebolig i Daugbjærg, Hovedsognet, vil endelig, at det Hus i Mønsted skal være en Degnebolig, som dog er et legatum til Kirken, der er givet Huslejen deraf, siden [man] aldrig holdt det for et Degnehuus. Dend itzige Degn i Begyndelsen før han fæstede det Gaardsted, hand beboer, sad i en stackels Hytte; før ham var en Degn, som var en Studenter, hand sad til Huse i en Stue hos en Bonde; havde det Hus da været en Degnebolig, havde disse vel holdt sig dertil og ikke siddet hen saa ilde logerende.

Madm. Berring tager sig ikke endnu, som Præsten beretter, Degneboligen i Vroe an at reparere. En Skole-

stue skal være sat der ved Degnehuset af Ass. Friis, som Præsten og melder, men saa slet og uanstændig, at Tiden vil give det, naar Synet tages, enten den kand staa eller ikke.

Provst og Præst har med dette Værk nok at gjøre ligesom med de fattiges Væsen, men ingen Vej kan komme med nogen af Delene; saa de contribuerendes Uvillighed i at yde til de fattige deres Kontingent, og at det paa andre Steder, tror jeg, er ganske ophævet, foraarsager, at Landet igjen er blevet fuld af omløbende Betlere.

Højslev Præstegaard $^{31}/_{1}$ 1742.

Barthling."

Nu havde det været rart at vide, hvilke Resultater Undervisningen havde givet, men her er Dokumenterne yderst sparsomme med Oplysninger. De mange Kors og Bomærker, hvormed Bønderne langt ned i Tiden tegner deres Navne, vidner just ikke fordelagtigt om deres Skrivefærdighed. I en Indberetning fra 1761 siges der om Fly Skole, at den har 14 Børn, hvoraf de 6 kan læse i Salmebog. Ikke just noget imponerende Resultat! I Vridsted Skole har Skolemesteren, Sergent Holm, 20 Børn under Riset. Ogsaa i Mønsted Skole er der nævnte Aar 20 Børn, hvoraf 10 kan læse i Salmebog. Samtidig hedder det, at til en Provstevisitats $^{27}/_{11}$ 1761 mødte fra Daugbjærg kun syv Børn og fra Smollerup kun eet eneste.[1])

Degnene var — som ogsaa denne Skildring har Eksempler nok paa — gjennemgaaende ludfattige; hvorledes kunde det være andet med den elendige Løn, som de tilmed ikke saa sjælden blev bedraget for Enkelte, som de Brøndum'er i Kobberup, synes dog — efter Auktionsprotokollen — at ha' haft noget til Bedste. I deres daglige Liv har Degnene tiltrods for Studentertitlen ofte levet som de fattigste blandt Bønderne; kun har de været fritaget for Besværet paa Hovmarken. Heller ikke i deres

---

[1]) Tallet paa Børn fra 6 til 14 Aar angives 1739 saaledes: I Højslev Sogn 64, Dommerby 23, Lundø 14, Ørslev Kloster 110, Taarup 71, Kvols 27, Kobberup 72, Feldingbjerg 31, Vridsted 30, Fly 64, Ørum 24, Gammelstrup 24, Borrits 16, Daugbjærg 23, Mønsted 44, Smollerup 40, Vroue 20, Resen 9.

Intelligens eller Moral synes de at ha' hævet sig synderligt over Hovbondens Niveau.

For at illustrere dette skal vi meddele nogle Degnehistorier, der kunde øges i det uendelige. Enten er de hentede fra selve det gamle Fjends Herred eller fra dets nærmeste Nabolag; det sidste er Tilfældet med denne, der skyldes en Indberetning, 1754, fra Præsten i Øster Vinkel. Han klager haardeligen over sin forsømmelige Degn, Søren Madsen. En 14 Dage ad Gangen kan Madsen være helt flink, „saa sætter han af" og la'r Skolen gaa, som den kan.

Han har en Søn, Janus, som staar i Væverlære i Viborg; naar han kommer hjem, sætter Faderen ham til at lede Skolen. Men Drengen er ryggesløs, „vil hellere lege med Børnene end læse for dem", er fuld af Eder og liderlig Snak. „En Gang, da samme Person var i Skole, kom jeg (Præsten) der og forefandt et Barn, som han havde foresat 2de Blade i sin ABC (da samme Barn med Rette ikke burde have haft mer end 3 à 4 Linier at stave)." Saa forbød Præsten nu Degnen at la' Sønnen undervise Børnene; Faderen lovede at holde ham af Skolen. 12. Febr. kom Præstens Konfirmander og kunde ikke Lektierne. Hvorfor? Jo, sa' Børnene, de kunde i Skolen ingen Ro faa for Degnens Janus. „At det kunde smærte mig, undres vel ingen over. Jeg gik derpaa ned i Skolen, hvor jeg fandt Personen med nogle faa Børn i største Uorden med Støjen og Stimen, hvorudover jeg viste Børnene hjem, indtil videre ophævede Skolen og til Rest af Forbitrelse gav Drengen, da han gav viise Ord, 3 à 4 Ræch over hans Skuldre i Børnenes Overværelse. Nu begynder Tragedien at gaa an: Onsdagen d. 13. Febr. kommer Degnen ind til mig, udmunderet med Pidsk, anbunden om sine Lænder med en Klud, saa jeg kunde mærke, at han havde ont i Sinde, ret ublue inveherte sig paa mig, fordi jeg Dagen tilforn havde slaaet hans Søn i Skolen; og hvorvel jeg end gav ham raison dertil, blev ved at gaa mig ind paa Livet, dog uden at røre ved mig, jeg bad ham gaa ud af Døren, og da han med det gode ikke vilde, tog jeg ham i hans Bryst og trækkede ham ud, men da han var midt i Døren, og han mærkede, at jeg kunde faa ham ud, fløj han med Gevalt ind paa mig i mit Haar, og da jeg fornam Uraad, slap jeg ham i Brystet og tog i begge hans Øren og ved dem kastede ham

til Jorden, hvortil jeg holdt ham tæt, indtil en af mine Folk kom ind for at trække ham ud, som og skete; men paa alt dette er ingen Vidner.

Derpaa gaar Degnen hjem, gaar ind i Skolen, sidder der og røger Tobach, gaar i hans Gaard og i hans Hus, indtil Aften, hvilket var Tegn til, at han ikke tog Skade under min Haand." Men saa gav en ham det Raad at gaa tilsengs og la' sig syne, og Konen gik ud i Landet og forklagede Præsten, der skulde ha' slaaet hendes Mand fordærvet, „og med saa ublu Expressioner, at jeg skammer mig ved at skrive dem for blufærdige Øjne og nævne dem for høviske Øren, dog saa intricat, at jeg ej ret kan faa fat derpaa." (9/12 1754).

7. Decbr. er Søren Madsen stævnet for Bispen; Sagens videre Forløb kjender jeg ikke. Men der har nok været en god Alvor i de Skoler, hvor lignende Væverdrenge som Janus gav Tonen an. — Den næste Historie er fra Fly. Her melder Præsten Chr. M. Bredsdorff 16/4 1753 til sin Bisp, at Fly Degn, Peder Fausing, i sidste Uge „haver holdet utilbørlig Hus ved forskrækkelige Eder og Bander, ved at slaa i Stykker een og anden Ting, som forefandtes i hans Hus, og samme hans onde Gjærning er aabenbare og kan bevisliggjøres af en og anden, som haver været tilstede hos ham i samme Tid". Præsten gaar i Forbøn for ham og beder, at han maa slippe med en Mulkt. Biskop Wöldike svarer 17/4, at Præsten øjeblikkelig maa fjerne Degnen fra hans Kirketjeneste nu i Paaskedagene, senere maa han reprimandere Degnen og lade ham vente, til Bispen kan faa ham fat efter Paaske. 25/4 skriver Præsten atter, at han 18/4 tilkaldte Fausing for at foreholde ham „hans grove Forargelse", men ved Hustruen lod han svare, „at han var syg og sengeliggende; saa maatte jeg begive mig til ham i hans Hus, da jeg befandt, at han ogsaa samme Tid lagde i Sengen. Som Vidner var tilkaldt 3de Dannemænd af dem, som havde været hos ham, set og hørt en Del af hans forøvede Forargelse, nemlig Christen Smed, Jens Jacobsen og Mogens Nielsen, alle af Fly; i samme fornævnte 3de Mænds Overværelse foreholdt jeg ham hans onde Forhold, da han med største Vemodighed, Graad og Klage tilstod, at det var ilde gjort, men sagde derhos, at han nu ikke kunde huske samme sit onde Forhold". — Han indgik paa at

la' en anden gaa i sit Sted i Paasken. Siden leverede han følgende Brev til Præsten og bad denne sende det videre til Biskoppen:

„Højædle og højærværdige Hr. Biskop, højgunstige høje Øvrighed:

Da jeg for nogen Tid siden, hvilket vel er Deres Højærværdighed notificeret, har været saa uskikkelig i mit Hus baade i Ord og Gjærninger, at jeg ikke noksom baade selv forundrer mig derover, som meget mere skammer mig ved, at det er sket, da kand jeg ikke i al Sandhed forsikre, at jeg hverken kan huske eller ved noget deraf, uden hvad andre siden baade i Præstens og min egen Nærværelse og Paahør har fortalt mig; hvorfor ogsaa min Bedrøvelse derover er desto større. Men hvad Raad og Redning er der nu for mig? Ingen anden, end at jeg med Væmodighed og dybeste Underdanighed indflyer til Deres Højærværdigheds Naade og Barmhjærtighed. Gud har jeg fortørnet, andre har jeg forarget. Gud forlade mig for Jesu Christi Skyld!"

Udfaldet kjendes ikke, men Fausing døde i Embedet 1759 efter i 21 Aar at ha' slidt Fly Skoles toppede Brosten.

Peder Fausing synes dog at være en Mand, der kun ved en enkelt Lejlighed faar Bersærkergang, mens de efterfølgende lever i en stadig Dille.

Først er der Peder Hansen Møldorph, Degn ved Ørslev Kloster Menighed; han havde nydt den som det synes ufortjente Ære at være Skolemester ved Fjends Herreds ældste Skole, nemlig den i Lund By. Han bliver $^{2}/_{8}$ 1741 suspenderet, fordi han denne Vinter skal ha' været „temmelig liderlig og forargerlig med Drukkenskab, Sværgen og Banden, Spil og Dobbel", og ikke nok med, at han selv drikker, holder han Smugkro og sælger „Mød, Øl og Tobach til Gjæsterne, mens han dobler om Oste og andre Ting, er uforligelig med sin Hustru, og lader Børn og Drenge spille Kort i sit Hus". $^{22}/_{6}$ 1741 sættes i den Anledning Provsteretten i Feldingbjerg Kirke. Degnen selv er syg, men sender i sit Sted Konen Maren Madsdatter. Maren, som udfrittes om Mandens Forhold, kan jo ikke nægte, at Møldorph „undertiden svoer en liden Ed", heller ikke nægter hun, at han engang har slaaet hende, „hvortil hun selv har givet Aarsag". Saadan ligefrem nogen Hader af en Svir var han jo ikke, men hvad

Dobbel angik, vidste Maren da ikke, at der nogensinde var sat mere end een Ost paa Spil ad Gangen. Men et Tingsvidne af $^{27}/_{2}$ 1741 taler et mere ligefremt Sprog; det siger uden videre, at han ikke har undset sig ved at kalde sit høje Herskab paa Ørslevkloster for Forrædere og Skjælmer, det vil sige Fogden — Jakob Rammel —, aldrig Fruen.

Baade i Skive, Viborg og hjemme er han set saa fuld, at han ikke kunde hjælpe sig selv. Det er mest Mød, han drikker sig fuld i. — Degnen havde sagt, at Lov og Ret gjaldt ikke i Ørslevkloster Sogn.

Han sa' ogsaa: „Om han skulde gaa til Bremerholm med hans Legeme, saa skulde de andre deres Sjæle gaa til Helvede"; men han navngav viseligen ikke, hvem det skulde være. „Jeg skal ikke sige mere, end jeg har Mand for mig".

Niels Thygesen er kommen ind i Degnens Hus og har set Degnekonen sidde ved Kakkelovnen med blodigt Hoved. — Peder Hansen fra Lundø har logeret i Degnens Hus i 1 $^{1}/_{2}$ Aar og der tit set ham „saa overbodig drukken, at han ej var sig selv mægtig"; til Gjæsterne solgte han Mjød og Brændevin og spillede med dem om Penge, „stundom om Oste, Knive, Spænder; og hvad han havde". Han havde hørt ham og Konen „skjændes og bandes forskrækkelig". En Dag kom Vidnet ind i Stuen og fandt Degnekonen siddende med blodigt Hoved; hun sa', at hendes Mand havde slaaet hende med en Skjæppe; han maatte da hjælpe hende til rette, „toede Blodet af hende med Æddike og Vand og bandt hendes Hoved sammen, som næsten var kløved ved den ene Side". Engang havde han fundet Degnen liggende ude paa Marken saa beskjænket, at Vidnet og en Ledsager „maatte hjælpe ham til Hus". — Pigen Sophie Hansdatter, der har tjent Degnen i 7 Aar, fortæller det samme om hans lastefulde Levnet; engang kom hun ind og saa ham staa over Konen med en Mangelstok, med hvilken han havde slaaet hende over Armen. — Han brugte at varme „Mødet" inden han drak det. De spillede og drak mest om Helligaftnerne og langt ud paa Nætterne, saa Degnen ikke kunde hjælpe sig selv. — Jørgen Nielsen Laygaard har siddet og spillet til Degnens baade nu sidste Julehellig: 2. og 3. Juledag og Nytaarsdag, 3 Kongersdag, og Kyndelmisseaften. Snart

satte Degnen Penge, snart en Potte Mjød, snart en Ost paa Spil, „ligesom det kunde falde sig", og de kjøbte for deres Penge Øl, Mjød og Tobak af ham. Han opkjøber Honning fra hele Sognet og brygger den i Mjød; han kommer den undertiden varm i Øllet eller Theen; „han har forsoret at drikke Brændevin", og „han har forsoret at holde Skole", nemlig i den ny Skole i Hejlskov. Vidnet har ikke sjælden set Degnen saa fuld, at han ikke kunde snakke, saa nogen kunde forstaa, hvad han sagde. Der var i hele Sognet ingen saa liderlig til Drik og Banden som Degnen. En Aften satte han en Tobaksdaase paa Spil. Degnen og Konen „forligtes ikke svar vel". Degnen havde sagt, at før han skulde holde Skole, skulde han „lade sit Hoved [hugge] af og sætte paa en Stage".

Han gaar ud, naar Præsten gaar paa Stolen, og kommer ikke ind igjen, før Prækenen er tilende. Heller ikke overværede han nogensinde Katekisationerne i Kirken. I 1739 skal han ha' blandet hele 7 Tønder Mjød. Konen ærgrede sig over at skulle bestandig varme Mjød til ham og sa': „Hvilken Fandens Varmen er dette; jeg skal staa [her] og varme saa tit". Siden Hyrden af Hejlskov kom bort, havde ingen i hele Sognet kunnet maale sig med Degnen i Banden og Drikken. Degnen havde sagt, at han „ønskede hans Bene maatte brydes i Stykker, naar han gik i Huset", ɔ: i Skolen, som hans Herskab har bygget. Hans Børn lastede og skjældte paa ham for hans Drikkeri og sa', „at Kruset efter Mjød havde været 7 Gange i Kjælderen den Dag, og bade, at den ej maatte komme der den 8de". Dette Krus tog en Pot, og det samme Krus med Sølvlaag brugte Degnen som Pottemaal til dem, der kjøbte af ham. — Peder Torup har været med til at bære ham i Seng for Fuldskab, „endda om Julen, paa hvilken Tid han især dyrker sine Drikke- og Spille-Samlinger".

Flere Vidner har set unge Mennesker og Drenge — der næppe kunde kigge over Bordet — spille Kort i Degnens Hus i hans Nærværelse.

Møldorph svarer med et skruet Indlæg, af hvilket vi anfører nogle Passus: Han begynder med at sige, at der er sat en Jagt igang imod „den uskyldige Hjord; hvilke Jagthunde, der er bleven anvendt, maa Dr. Johan Arndt (ɔ: „de hellige") forklare".

„Men jeg maa klage med David: „De forvende mine

Ord hver Dag, deres Tanker ere imod mig til det onde". Min sandfærdige Undskylding beskyldes for at være blot og nöyen (nøgen). Jeg i min Enfoldighed vil hellere klæde min Undskylding i Sandheds rene Klæder, end jeg med Samson vilde fange Ræve for at give den en Ræveskindskjortel". — Naar han er indstævnet for Provsteretten ved sin Præsts Angivelse, da kan han ikke anse denne for andet „end det Hus, Frelseren taler om, der er bygget paa Sand", thi han har angivet ham efter et falsk og usandfærdigt Tingsvidne. Her gjøres af „en Myg en Elephant og af et lidet Sandkorn et ubevægeligt Bjærg". Ja, 5—6 Mennesker har tigget ham til at sælge Øl, som de fik varmet; mere har han aldrig solgt. „Jeg formoder, at dette ikke kan kaldes Ølkroer". „At jeg haver solgt mine Gjæster Mød, og jeg selv haver drukket overflødigt deraf, da skulde man ikke gjøre stor Allarm med 1 Tønde Mød, og mere haver der aldrig været i mit Hus". Han kan aldrig ha' kjøbt al Honning i og uden Sogns, som der er sagt, thi det krævede flere Penge, end h a n ejede. Han har tit i 26 Aar forrettet Prædiketjenesten i 3de Sogne og det udi to Præsteskifter, men intet Menneske skal sige, at de nogensinde har set h a m fuld, heller ikke i Ørslevkloster, hvor han har arbejdet i 14 Somre. „Tilmed priser Gjærningen Mesteren!" „Jeg haver været til mange Gjæstebuder baade til Ørslev Closter og hos Bønderne, men aldrig kan nogen uden Saligheds Forlis bevidne, at jeg var drukken hjemkommen fra noget Gjæstebud, og om det end skjønt var sket, havde jeg dog ikke været den første, langt mindre den eneste. Jeg haver selv høstet mit Høe og Korn, ja ogsaa hjemført [det], og dog skal jeg saa godt som idelig [have] været drukken!" I Kloster Kirke har han i Aarevis forrettet sin Prækentjeneste, „enhver Tilhører til Fornøjelse". Og saa skulde jeg have „kløvet min Kones Hoved ad ved den ene Side! Dette Hoved maa selv bære Vidne, at den som haver vidnet dette, haver forglemt al Blusel". Man arresterer hans Degneindkomster, og det er ligesom at udhungre en aaben By, der er uden Volde og Mure. ($^{15}/_{6}$ 1741).

Men Provsten peger koldt paa Tingsvidnet, hvori 15 Mand stærk beediger hans Drukkenskab, 13 hans forfærdelige Sværgen og Banden, 6 Haardheden mod Maren, een hans Salg af Mjød; thi falder Dommen saaledes:

„Peder Hansen Møldorph hermed kjendes fra sit Degneembede ved Ørslev Kloster Sogns Menighed, og alt hvad deraf kan dependere og ikke videre at betjene det eller oppebære nogen Degnerente".

Desuden betaler han i Omkostninger 5 Rdl. 3 Mk. inden 15 Dage ($^{6}/_{7}$ 1741).

Sagen gik til Højesteret, hvor Dommen faldt i 1744; dens Udfald kunde efter det oplyste ikke være tvivlsomt; men Udredningen heraf maa ligge til en anden Lejlighed.

Den sidste Degn, hvis Vidtløftigheder skal drages frem af Glemslen, er Chr. Schreiner, der en Tid[1]) var ansat i Laastrup og Skals, men nogle Gange tangerer baade Salling og Fjends Herred.

Det er Præsten i Laastrup, Jens Brasch, tidligere Degn i Højslev[2]), der 1739 indgaar til sine overordnede med en Klage, der baade har Næb og Kløer. Han siger da om denne sin Degn, Chr. Schreiner, at han ikke

1) vil melde et Ord om hans forrige Opførsel, „som dog har været hel forargelig og uanstændig", nej, han vil kun tale om, hvad der har tildraget sig det sidste Par Aar. „Mennesket gaar om og bilder alle Folk ind, at han kan mane og besværge Djævelen i de afdøde, som gemeene Mænd bilder sig ind, der kan gaa igjen, og for at bilde enfoldige Folk ind, at han kan praktisere saadant, har han løbet hele Nytaars Aften 1747 og dito Aften 1748, da han har været beskjænket hver Gang, og nok paa det sidste er bleven manet og sat ned selv; thi den første Gang, da han gik hjem, løb han i en Pyt til hans Armhuller, den anden Gang løb han i Niels Tydskes Bæk, faldt omkuld og lettelig kunde have druknet, dersom Niels Tydske ikke havde reddet ham; thi han var overmaade beskjænket".

2) forsømmer han Skolen, saa han for Drik undertiden ikke er hjemme i 4—5 Dage, saa Børnene maa gaa hjem med uforrettet Sag.

3) „Imidlertid han saaledes løb gal, er han kommen i med en Kvinde fra Viborg, som tvende Gange har været i Tugthuset, hvordant og hvor utugtig hans Opførsel og

1) 1738—50.

2) Jens Mouritzen Brasch, født $^{11}/_{11}$ 1696 i Mariager, Søn af en Kræmmer, Degn i Højslev indtil 1735, Præst i Laastrup og Skals fra 1735 til sin Død $^{15}/_{6}$ 1752. Han var gift med Anna Andersdatter fra Lundø.

hans Intention har været med hende, derom kan Skals' Drenge bespørges og en Kone af dito By, som kan sige om deres Omgang først og sidst."

4) Præsten har maattet formene dem Adgang til Skrifte og Herrens Bord.

5) „I Søndags 8 Dage begjærte Schreiner, at han og hans Kone maatte komme til Alters", men om Onsdagen derefter gjorde han det i sin Drukkenskab, „som vel vil koste ham hans Ære, om han end havde 10"; han er alt søgt ved Stævnemaal derfor.

6) kom han 25. Juni ganske beskjænket i Skals Kirke og begyndte at læse Kirkebønnen, men kunde for Fuldskab ikke læse mere end to Linier, saa Skoleholderen i Skals maatte fortsætte.

7) Hvordan han saa opførte sig til sidste Prædiken i Laastrup Kirke skal blive forklaret.

9) „Sidste Gang han var til Guds Bord i Laastrup Kirke, hvor der var 1. Præken, blev han i Skals efter sidste Præken og laa og drak der i 4 Dage og havde sin Sammengang med omtalte Kvinde af Viborg."

Schreiner er ikke længe om et Svar. Han har ofte søgt sin høje Øvrighed paa Haanden, „om det var muligt at nyde at andet Stykke Brød . . . som baade den alvidende Gud og andre retsindige Mennesker" ved, han trænger haardt til.

Schreiner retter nu de stærkeste Modanklager mod Pastor Brach. „En Aftenstid kom den gode Mand (Præsten) drukken og beskjænket her ind i Degneboligen, og da jeg sad og sov ved mit Bord, tog han mig i Haaret, slængte mig ned til Jorden, slog mig mange haarde Slag med sin Stok, traadte mig med sine Støvler paa mit Bryst, og sparkede mig baade i mit Hoved og paa mit Legem ey agtendes, at min Hustru og Børn staaede og hylede over min Plage og hans Ugudelighed, og havde min Hustru og hans Karl, Mogens Bertelsen, nu boendes i Skals, ikke da været tilstede, havde han virkelig og sandfærdig for Gud enten rent slaget mig ihjæl eller til mit Legems Ruin stømpret og fordærvet mig; dog han Morgenen derefter (in stato qvo) gik til Skrifte og Herrens Bord". — Mange andre Klager, som strækker sig over de sidste 12 Aar. — Præsten benægter det altsammen. Det er forfattet af „et ondt og drukkent Menneske". „Han (Degnen)

sad og sov ved sit Bord; det maa da have været en Drøm i en af Drukkenskab corrumperet Hjærne", siger Præsten.

Kanske har han (Præsten) nu og da faaet begyndt for sent i Kirken, fordi han ventede paa Degnen, „som desværre tidligere har søgt Kroeret end Kirken". „Men lad Schreiner sige, om jeg ikke har hæmmet al ulovlig Arbejde hos os Selv, og om jeg ikke har Søndagen før Bededagene befalet, at saasnart Klokken ringer om Aftenen før Bededagene, skal Sognefolket entholde sig fra al Trældoms Arbejde". Han taler om „Svagheden, som hele forleden Vinter havde sat sig i mit venstre Ben, da jeg som en Krøbbel maatte gaa op paa Prækestolen ved en Kjæp". Har ogsaa et svagt Bryst. — Smedens Kone i Laastrup har stævnet Sch. for hans ublu Mund.

Bønderne klager stærkt over Degnens Uduelighed og siger, at det er ét, om Børnene gaar i Skole eller løber paa Gaden. Svir og Slagsmaal hører til Dagens Orden i Sch.' Omgivelser. Hans Børn er ikke opdragne i andet end hvad ondt er, den ældste sættes til at holde Skole, naar Faderen er borte, og lærer Børnene megen Skarnagtighed.

Biskoppen resolverer, at Sch. skal afstaa Skolegjærningen og kun være Degn imod at love Bedring.

Men samme Dag, Schreiner er til Alters, gaar han ind i Vejlhuset i Skals (hvor der var Kro i gamle Dage) og drikker til Mandag, saa to Mænd „maa daje ham hjem". „Ak, en ganske slet Forbedring!" „Saa om Søndagen i Smediehuset i Laastrup spilte han paa sin Fjol, drak sig overmaade fuld og blev der Natten over, gik saa derfra til Vejlhuset, der var han i Nat, der er han endnu; nu er Kl. over 1 Eftm. . . . er baade fuld og gal. Ak, en ganske slet Forbedring!" — Schreiner truer med at hænge sig selv i sin Klokkestræng Nytaarsaften; truer med, at de skal se „Farsler" i Præstegaarden før Kl. 1 om Natten. Præsten gyser. „Havde den naadige Gud ikke særdeles holdt sin ald Magts Haand over mig, havde Schreiner, som ikke andet kan sluttes, visselig sat Ild paa min Præstegaard eller i anden Maade tilføjet mig Ulykke; jeg beder allerydmygst og for Guds Skyld med mine grædende Taarer, nu jeg skriver dette, at Deres Højærv. ser mig befriet fra saadan Frygt og Fare, og hjælper mig, at jeg faaer saa-

dan et fortvivlet Menneske, som Sch. er, skaffet af Vejen fra mig."

Præsten er af Sch. altid bleven anset „som en nullus og alle mine trohjærtige Formaninger som nulla".

Sch. skal jo møde hos Bispen $^{29}/_{12}$, men Præsten tvivler paa, at det vil ske; „thi han og hans Kone sad i Gaar fra sidste Prædiken her — til i Dag i Dagningen — ved en Begravelse, og i Sandhed, de vare begge i en lystig humeur, da de vare der, og da de gik derfra, og hun nok endnu saa lystig; i hvad etat han er, ved jeg ikke; jeg tror han sover." ($^{29}/_{12}$ 1749).

Sch. kom ganske rigtig ikke hos Bispen; men fik nu stræng Ordre til at komme den 2den Januar 1750. „Da jeg (Bispen) haver noget at tale med Dem paa Embeds Vegne."

Sch. afstaar da endelig Embedet til Wagaard for

1) en Pension „for mine svage Øjnes Skyld og for anden Svaghed, som mig siden Embedets Tiltrædelse er tilslagen."

2) „overdrages for nærværende Aar til Paaske — men intet videre — de i Loven Degnen tillagte Paaskekager i begge Sognene, ligesom og Paaske-Æg."

3) „overdrages Sch. for de til St. Hansdag forfaldne Oster i begge Sognene for i Aar $1\,^1/_2$ Pund(?)." ($^{23}/_1$ 1750). — Præst og Bisp fryder sig. Men imens fatter Sch. en anden Beslutning ($^{10}/_2$), saa nu er de lige nær. Omsider maa han dog krybe til Korset og gi' Embedet fra sig, men nu hjemsøger han Embedsstanden med Bunker af løjerlige Skrivelser, ikke sjælden paa Rim, hvori han vedbliver at forfølge Pastor Brasch, om hvem han siger, at „naar Ulvehuden ikke kunde naa, vilde han sy en Rævebælg dertil", eller: „Hr. Brasch betalte med Tasken, hvorfor Hr. Schreiner maa springe i Asken". Han gjør sig en Glæde af at sværte sin Efterfølger i Embedet, Murmester og Blytækker i Laastrup Niels Tydske[1]).

„Han kan ikke vel bogstavere. En ilde Bogstaverer holder jeg for ikke at være en god Lærere for Børn". Saa

---

[1]) Hvem maa ikke her tænke paa Blichers „Skwolmæjster ham Kræn Koustrup" — — „om e Vinter wa han Skwolmæjster, men om e Sommer wa han Muhrmæjster; aa han wa lih *døgte te* beggi Diel" — hvad Niels Tydske altsaa ikke var.

anfører han ondskabsfuld (i Brev til Bispen), hvad Niels Tydske han skrevet i en Postil: „Christen Nielsøn barenfød i Laasterup Aar 1748re d. 16 Maijus var til Kierke d. 23 dito som var Christe Himmelfaarsdag baaren af Jomfrue Cathanna Hedvig Bregenholum fra Lynderupgaard — —". Han forsømmer Skolen for andet Arbejde; saadan var han en Tid ude at tække paa Viborg Domkirketaarn, „hvor han da var Luftens Ravne og Krager nærmere en Laastrup Skolebørn, og da var Skolen tom i tre Dage; men jeg maa sige, hvad kommer det mig ved." Undertiden kommer hans Søster i Skolen. „Men om det er forsvarligt, at en Pige maa læse for Drengebørn i en publique Skole er ikke min Sag." — „Men det ved jeg, at jeg alleene af Had og Avind har mist Skolen."

Degn og Kirkesanger var han dog endnu; men hvilken Degn!

Hr. Brasch skriver om Sch. $^{18}/_{3}$ 1750: Han svirede i Skals hele Søndag Nat; paafølgende Dag væltede han sig i Skals' Gade, „saa der var ikke noget tørt paa ham; det var nær, at han havde styrtet sig hovedkulds i en Kilde samme Dag. — — Ved Middagstider kastede man ham i en Vogn, som et ufornuftigt Creatur og førte ham til Vejlhuset." Blev der til Tirsdag, drak sig atter fuld om Onsdag og mødte til Præken i Laastrup; havde ikke sovet tre Nætter, da han kom, gjorde vild Skandale som et forstyrret Menneske, forfulgte Præsten gjennem Kirken og vilde oplæse sin Skrivelse til Bispen.

Præsten siger, at nu „slaar han Sch. værreløs, jeg lader ham gjøre hvad han vil og overdrager ham til den retfærdige Guds Dom; hvad Forargelse herefter skeer hæfter ikke paa mit Ansvar."

„I Aftes var Sch. paa ny saa fuld, at tre Karle maatte bære ham hjem som et død Menneske." ($^{14}/_{3}$). Sch. bliver fra Kirken, naar der ikke er Penge at tjene; han spillede Kort under hele to Prækener; tabte alt; sendte Bud hjem efter „et Viisuhr", tabte ogsaa det og blev hældt paa Døren i Vejlhuset. ($^{21}/_{4}$).

Nu blev det dog Bispen for broget, saa ogsaa Degneembedet blev frataget ham; men Pennen havde han endnu i Behold, og han sparede den ikke. Hans lange Skrivelse til Biskop Wøldike ($^{22}/_{2}$ 1752) i den Anledning maatte kunne faa en Hund til at hyle. Hør engang:

„Høystbetroede Superintendent over Viborg Stift! Min høygunstige Øvrighed Herre og Patron!

Gud, som ved ald den Uret, der skeer den Fattige her i denne plagende Verden vil og haardelig straffe samme Uret, endeel her i Verden, og endeel efter Verdens Ødelæggelse, Exempler her paa har jeg tit i mine mange hjærteplagende underdanige Skrivelser nu til een nu til anden (hvilke Breves Copier hos mig endnu u'skade findes [sic!]) givet klarlig Bevisning paa, hvorledes Gud vil straffe Uret, eet eeniste Exempel af de mange er dette: at man skulde vel see til, at det sker ikke den Uretfærdige, som det skeete Adonibesech, der afhug Tommelfingre og Tommel-Tæer af Halvfjerdsindstyve Konger, thi han fik selv efter sin egen Bekjendelse samme Løn, hvilket Exempel jeg kan applicere paa mine Gjenvordigheder, som ere saa mange, men een af dem er efterfølgende: Da jeg medens jeg var i Embedet tvende Vinterer i Rad maatte igjennemgaa Lill-Vejle med mine bare Fødder, som tit og ofte brød Isen, saa at Blodet af mine Fødder og Beene kunde spores efter mig, omendskjønt Hr. Brasch kjørte hver Gang omkring mig med smilende Læber over min besværlige Hen- og Hjemrejse til og fra Sognene, tilsloges mig formedelst dette kolde Vand og Is fiire dybe Saar i mine Beene, hvilke Saar bleve saa hæftig med dødt Kjød antændte, saa at jeg maatte selv med min Ragekniv skjære det døde Kjød af Hullerne, ja, alle Mennesker, som besøgte mig, mistvivlede om min forrige Helbreds Nydelse, og da jeg ikke kunde komme til Kirken Taksigelsens Fest 1750, men havde bestilt en Mand, som Tjenesten skulde forrette, blev der dog ingen Sang i Laastrup Kirke samme Dag, Aarsagen hertil ved baade Gud og got Folk; da jeg fik dette at høre, maatte jeg, saa svag som jeg var, ombinde mine Beene med laadne Skind indenfor mine Strømper og saaledes en Tid lang forrette mit Embede. Aarsagen til denne min Skade var Hr. Brasches U-barmhjærtighed imod mig til at igjennemgaa Vejlen saa ofte med mine bare Fødder, men den bedste Læge i Himmelen lægte mig dog igjen, saa at jeg blev og endnu er, ganske sund paa mit Legeme, Gud ske derfor ævindelig Ære, men tillades mig at skrive, ved jeg ingen anden Aarsag til Hr. Brasches svage Beene, uden Guds retfærdige Straf, skinbarlig for alle Mennesker, formedelst min store Gjenvordighed, samme

Mening som kommer overens med mange Bibelske Exempler, har ogsaa alle Folk som ved min store Forurettelse, hvilke i Tiden ved Guds Bistand blive vel mere aabenbaret[1]). Ja, Hr. Brasch har saaledes tilreedt Vores Tilstand, at min fattige Hustru og u-opfødet smaa Børn har nu i tvende Vinterer og een Sommer ikke kunde faaet det bare og tørre Brød, hvormed de kunde mætte sig [sammen] med det tynde, bare og blanke-Vand, saa at dersom de sad i Fængsel havde de bedre Skiæbne, nemlig at de kunde da faae saa meget Brød, de kunde fortære, som nu mangler, hvorfor deres Anskrig til Gud i Himmelen om Livets Ophold med grædende Taarer baade Nat og Dag sig optrænger, som alle Folk ved, og deres nøgne og forsultede Legemer giver tilkjende. Og om Hr. Brasch ikke i sin Tid kommer til at lide Mangel paa det daglige Brød, kan hans Børn dog vel i Fremtiden komme til at forsøge saadan en Skiæbne, hvorpaa daglig Forfarenhed kand give Vidnesbyrd: at rige Mænds Børn ere komne i Armod og jammerlig Tilstand. Hvorledes jeg og fattige Hustru haver bevist vores Christendoms Øvelse i vores Livs og Levnets Opførsel, siden vi fra Brødet, uden ringeste Paamindelse til Forbedring efter mine mange underdanigste Suppliqvers Indhold bleve bortjagene, ved bedst den gode Gud og de oprigtige Christne, hvilken Levnets Opførsel skal med Guds og Jesu forarbejdende Aand og Naade vedvare indtil vores Dødsstund: hvorfore jeg med Guds Bistand endnu trøster mig ved, at Gud vil oplade en Dør til vores Levnets Ophold, at vi ikke skal crepere og slet dø af Hunger formedelst Uvenners Forurettelse imod os, hvorfor jeg underdanigst med mine grædende Taarer endnu anmoder min høje Øvrighed, Deres Højærværdighed om, at D. H. af forbarmende Naade forhjælper mig til et lidet Stykke Brød, naar det end kunde træffe sig. Og paa det jeg kan være dismere forsikret om menneskelig Hjælp, har jeg skrevet Velærværdige Hr. Jens Brasch et Brev til sub dato 5. Februari sidst afvigte om mit Skudsmaals Nydelse i nogenledes Stand, som den uforfalsket og oprigtige Sandhed udkræver, hvilket Brev jeg ønskede at maatte [komme] i Deres Højærværdigheds Hænder til Eftersyn, thi skal Hr. Brasch sidde ved sit eget

[1]) Fire Maaneder efter denne Skrivelse var Schreiners Avindsmand Lig, hvad der næppe har aflokket ham mange Taarer.

Bord og selv skrive Skudsmaal, som hannem lyster, da Gud naade den fattige, men jeg haaber dog, at Lovens pag. 286 5. Articuls Bydende bliver i den Post vel observeret, og at mit underdanige Brev til Hannem opmuntrer hans Samvittighed til at meddele mig min uforfalsked og i Sandhed overensstemmende Begjæring; jeg, som lever i Forventning om en naadig Bønhørelse paa min slette Jammers og Armods Brøds bedre Vilkaar, vil underdanigst ønske, at den himmelske Hærskares Mangfoldighed vil lykkeligen ledsage Deres Højærv. paa sin besværlige Rejse til Deres H.' Residence, forblive hos D. H. i og uden Byen indtil Dødsens sidste Time og derefter bære D. H.s Sjæl i Abrahams Skjød.

Det ønsker af inderste og allerydmygeste Hjærte Deres højædle Højærværdigheds højst gunstigste Øvrigheds og Patrons allerunderdanigste Client og Tiener. Wiborg 22. Febr. Anno 1752. Chr. Schreiner."

Da vi atter træffer sammen med den vidtløftige Herre, 1754, er han Løbedegn; ogsaa Pennen løber efter gammel Vane med hans bevægede Livs endeløse Gjenvordigheder, og atter er den skikkelige Biskop Wöldike i Vinden for hans Deklamationer[1]):

„Højædle og højærværdige Hr. Biskop! Højstgunstigste Patron og Øvrighed!

For det nødtørftige daglige Brød at nyde maa jeg nu her, nu der med stor Gjenvordighed søge for min egen Person; for samme Aarsags Skyld gik jeg næsten Sallings Land igjennem i afvigte Sommer, men kunde der ingen vis Condition bekomme. Degnen i Thorum gav mig en skriftlig Seddel samme Tid for at holde Skole for og med ham i næst afvigte Vinter, men siden han brød sit Løfte, maatte jeg søge Lejligheden andensteds, saa jeg ved vælærværdige Hr. Lars Aastrup Falledsgaarde hans Recommendation hos Velb. Hr. Landsdommer Skinkel bekom et Løbe-Skolehold i Dollerup Sogn, men hvad Tractement og Logement jeg hos en Del fattige Bønder der maatte være fornøjet med, er den alvidende Gud bekjendt, og siden Hr. Aastrup jævnligen besøgte nu et nu te andet Sted, hvor Ungdommen forsamledes, fornam af mig en viinskibelig Flittighed, har han forsikret mig flere

[1]) Han taler selv et andet Sted om sine „jammerlige Skrivelser".

Vinterer herefter at nyde samme Condition, siden Sognefolkene derforuden har Yndist til mig, men Gud bedre! der er liden Løn at vente og intet vist Hus beskikket til Ungdommens Forsamling, og derforuden er min Hustru endnu i Schaltz i et ælendigt Lejehuus, saa jeg maa tit savne hende til mine Armods Klæders Renhed og Bødning. Gud lad os for Jesu Døds Skyld engang samles tilhaabe paa et vist Sted med et lidet Stykke vist Brød, da vi, som har kjendt og endnu daglig kjender, hvad got og ont er, bedre end tilforn kan skjønne paa, hvad et roligt Stykke Brød er gavnligt at have i Eje og takke Gud, Øvrighed og gode Venner, som dertil os haver forhjulpet." — For Tiden har han Plads i Lovns, men han mener at ha' Udsigt til at faa Thorum Kald i Salling. Og han anraaber nu Bispen om, at dette Kald maa forundes ham. (Illeriis $^{21}/_{6}$ 1754. C. J. Schreiner).

Her slipper vi Løbedegnen og la'r ham rende. Om han med Konen „blev samlet tilhaabe paa et vist Sted", kan vi ikke sige; usandsynligt er det ikke. Der er jo en spirende Anger i det sidste Brev, og Biskop Wøldike var svag overfor den Slags. Til Thorum kom Schreiner dog næppe. Saa havde vi nok hørt fra ham. Det havde jo ogsaa været for galt, om denne By, der just nævnte Aar (1754) var bleven befriet for det værste Afskum af en Degn, om hvem vi endnu har hørt, nemlig Andreas Møller til Junget og Thorum, nu skulde ha' begyndt forfra med een til af samme Slags, blot med den Forskjel, at Møllers Brændevin kanske var endnu et Par Grader stærkere end Schreiners.

Det er sikkert mere end et Tilfælde, at et saadant Antal Degne — som endda let kunde øges med endnu nogle Stykker — fra samme Egn og i samme Tidsrum viser saa stor moralsk Slappelse. En lignende Gjennemgang af Dokumenter fra andre Herreder vilde ha' givet os noget nær samme Billede af Skolen og Samfundstilstanden. Af saa mudrede Kilder har da vor Landbefolkning gjennem Aarhundreder maatte øse sin Kundskab om Gud og Verden. Det er kun en tvivlsom Trøst, at Forholdet næppe har været bedre blandt andre Nationer.

LIDT DEGNEHISTORIE

FRA NORDSALLING.

DA Skolen er en saa vigtig Faktor i det almindelige Samfundsliv, har vi i denne Aarbog allerede flere Gange taget tidligere Tiders Skoleforhold op til Behandling; det vil vi ogsaa fremtidig ha Lov til. Emnet er saa rigt og omfattende, at det ikke lar sig udtømme i en enkelt Artikel; men for at undgaa alt for mange Gjentagelser henvises her til tidligere Aargange af „Skivebogen“ [1]). — Denne Gang skal her fremdrages nogle Dokumenter til Belysning af Forholdene i et enkelt Pastorat, nemlig Durup-Tøndering.

Degneembederne paa Landet var underkastet stor Vilkaarlighed; de var saa at sige overalt i det dybeste Afhængighedsforhold til Latinskolerne, hvoraf der saa at sige var én i enhver Kjøbstad og da ogsaa i Skive. De lagde Beslag paa alle Degneindkomsterne, imod at de gjennem deres Disciple bestred Kirkesangen og anden Medhjælp ved Gudstjenesten [2]). Omsider gik man dog her i Salling bort fra den Ordning, hvor alt var overladt til de lange Ben, for at annektere det saakaldte Substitutsystem, hvor en eller anden fattig Djævel ude i Sognene paatog sig Besværet med Kirkesangen etc. for en ringe Brøkdel

[1]) Se bl. a. min Afhandling fra 1912: „Skole og Degne i det gamle Fjends Herred“, S. 1—59; Aarg. 1913: Jakob Lykke: „Degnekaar i Stavnsbaandstiden“, S. 166—85; Aarg. 1914: Marie Jespersen: „En gammel hwell' Degn“, S. 82—86 sml. S. 154; Aarg. 1915: „Fra Skive gamle Latinskole“, S. 66—102 etc.

[2]) Se Aarbogen for 1915, S. 68—72.

af Indtægterne. Om denne Forandring læser vi i en Indberetning fra nogle Sallingspræster 1687.

I Anledning af, at Amtsskriveren i Hald Amt, Jacob Brochmand, har forlangt Familieskat af alle Sæde Degne i Hjerk-Harre, Roslev-Rybjærg og Jebjærg-Lyby — — — „da er det ikke alene os underskrevne, men og det ganske Herred vitterligt", at til bemeldte Sogne „har aldrig været Sædedegne, men altid Løbe-Børn eller Peblinger fra Skive Skole, som har taget Vare paa Sangen i Kirkerne; men paa det, at Sangen og anden Degnetjeneste ikke nogen Tid skulde forsømmes, som maaske ofte skede baade for de smaa Peblingers Ungdoms og Klejnligheds Skyld, saa og ofte for Vinterens Strængheds og Vejens Langheds Skyld, da er det ikke længer siden end det Aar 1662, at den sal. Biskop Peder Willadsen[1]) forordnede og beskikkede, at der skulde være Substituter ved Kircherne for at secundere de smaa Peblinger fra Skive Skole, hvilke Substituter skulde aarlig give Degnerenten til Skive Skole nemlig af Hjerk og Harre Sogne 3 Td. Byg, af Roslev og Rybjærg Sogne $2^1/_2$ Td. Byg og af Jebjærg-Lyby Sogne 3 Td. Byg og den øvrige Del nyde for deres Tjeneste og Umage med Sang og Tjeneste i Kirchen og Ungdommen at læse for og Catechismusen at lære samt anden megen Umage med Breve imellem Præsterne, som fra Bispene ankommer. Foruden dette kunde ikke kaldes Sædedegne, som har ingen Sæde- eller Degneboliger, men maa sidde enten i Lejehuse eller under versdslig Øvrighed som andre Bønder for Landgilde og Skylde og deraf dependerende kgl. Skatter tillige med Bonden — —

Selde Præstegaard, $^{29}/_{10}$ 1687.

Niels Jacobsen Winther. Daniel Jensen.
Bertram From. Thomas Braad.
Alexander Jacobsen".

Ikke alle Sallings Degneembeder var dog lagt under Latinskolen i Skive, adskillige maatte yde Afgift til den i Viborg, deriblandt Durup-Tøndering. Her sad midt i det 17. Aarhundrede „Sædedegnen" Gravers Christen-

[1]) Blev Biskop over Viborg Stift April 1661, † 1673.

sen i yderst smaa Kaar; som Præsten indberetter 1676: „Degnen boer paa en meget ringe og forskyldt Plads, hvoraf han aarlig skylder 1 Td. Byg, dog han somme Aar aldelis intet dertil kan saa, haver han ikkun alleniste 5 Td. Korn aarlig at leve af, men 4 smaa Børn, og det som er det allerælendigste for hannem frem for andre, da er den ældste Barn baade dum og døff".

Paa samme Maade hedder det i Stiftsbogen 1690: „Degnen haver ingen Degnebolig, men boer paa en liden halv Boel, hvoraf han skylder, skatter og arbejder lige ved en anden Trælbonde, saasom Sognene ere ringe og smaa". — — „Degnen haver ingen fri Degnebolig som før er meldt, men maa derfor med stor Besværing selv forskaffe sig fornøden Husværelse. Der gaar en temmelig Del af Degnens Rettighed formedelst det som er øde og forarmet". — 1693 var denne Degns Afgift til Viborg Skole 5 Skp. Byg. Gravers Christensen døde op imod Aarhundredets Slutning efter at have hængt ved Kaldet med enestaaende Sejglivethed i 56 Aar.

Om hans Eftermænd fortæller den senere Degn Anton Joachim Pøtters:

„Efter Gravers Degns Død fæstede Proprietæren Degnelodden til en af Gravers Sønner, Jens Graversen (som endnu — 1736 — lever), der var en Bonde; efter Gravers tog man en afdanket Rytter, nemlig Peder Bech, til Degn, der nu var i Hovedsognet og nu i Annexet, hvor han havde lejet Værelse (1699), efter ham kom Jørgen Olufsen, som var Ladefoged ved Hegnet, fik 1 Td. Hkorn i Fæste, som Bønderne drev for ham og holdt Kro til Hjælp at leve ved; men om Degnebuollet af Hr. Biskop Deichmann i Viborg og Captein Deichmann paa Hegned, der var kjødelige Brødre, saaledes er forhandlet, det ved jeg ikke; men det ved jeg, at de to Degne aldrig haver søgt Degneboel, ikke heller vilde jeg det søgt, dersom jeg i Fred maatte have bleven i den mig af sal. Hr. Captainen anviste Hus og nyde det mig tilsagte og ikke er i Gjæld og skal pensere det, jeg ikke nyder".

Efter Peiter Bechs Død kom nævnte Pøtters til Kaldet; han havde tillige været „Podemester" (c: Gartner) paa Krabbesholm; han kaldedes 4. Maj 1716 af Herremanden paa Hegnet, Kaptajn A. Deichmann. Denne synes at ha behandlet ham honnet, gav ham en Degnebolig

med 3 Skp. 2 Fj. Hrtk.[1]); men Aaret efter døde Kaptejnen, og straks begyndte Degnens Trængselstid. Pøtters skal ha sagsøgt Sognets Avlsmænd om noget Degnekorn; de rejste da Sag imod ham for Embedsforsømmelse, og Pøtters blev suspenderet af Tychonius (Skive) og sat ud af sit Hus i Tøndering. $^{20}/_{8}$ 1720 fik han en Landstingskjendelse, „i Haavedsagen" ham gunstig, men han var for fattig til at forfølge Sagen, til hvilken han havde laant Pengene — han maatte da lade den falde og tage tiltakke med et Hus i Durup (1720). Derefter maa Degnen søges i dette Sogn.

Pøtters tror, at det er Enken Fru Deichmanns[1]) Ridefoged, Knud Norgaard, som 1720 har været Fruens onde Raadgiver mod ham, „for jeg ej kunde føje ham nok". De rejste Sag mod ham med mærkelige Beskyldninger, — - „at jeg NB: for to Aar siden (sagde de dengang) havde været i Kjbh. etc., som endnu i Kirkejustitsprotokollen er at se, og som de formærkede, jeg vandt min Sag og havde intet at udføre noget videre dem med, helst da jeg allerede havde solgt af mit Bohave, laant Penge, slagtet min Koe, sendt mine Kone og Barn til Aalborg og givet min Tjenestepige Forlov, vovede de, ved Mag. Tychonius, at suspendere mig, men som Hr. Biskop Lintrup imidlertid kom til Stiftet, formaaede han disse til Bedre", men da Pøtters ikke fik fri Proces, „og jeg fornam, at Retten den Tid stod i deres egen Overmagt" — søgte han Forlig, „og voldeligen med syg Kone og syg Barn (som 3. Dag efter Forflyttelsen døde) alt moxen Aaret tilforn var fradraget og flyttet" (til Durup).

Det var stakkels Pøtters første Sammenstød med Overmagten paa Hegnet; det skulde ikke blive det sidste.

Men før vi gaar videre, vil vi se at faa lidt mere Kjendskab til den gamle snurrige Degn i Durup, og her er vi saa heldige at kunne fremlægge et Dokument fra hans egen Haand, der ikke alene gir en god Karakteristik af Pøtters som Menneske, men ogsaa melder om disse

---

[1]) I Degnelodden nævnes følgende Agernavne: Stoufald, Stifald, Nederstoufald, Sønder Steenagerfald, Mehl Steenagerfald, Kiølling Fald. (1719).

[2]) Født: Eva D. C. Hass.

næsten forfærdende Vanskeligheder, som en samvittighedsfuld „Pædagog" havde at slaas med i denne vor Folkeskoles Barndomstid.

1735 afløste Biskop Andreas Wøldike sin Formand H. Trellund paa Viborg Bispestol, og Pøtters Skrivelse er affattet og 9. Juli 1736 sendt Bispen under Indtrykket af den Ængstelse, han nærer for Bispens Besøg. Han er nu bleven gammel og svagelig og frygter, at Bispen skal finde altfor meget at udsætte paa hans Undervisning, men da især Sangen. Anton Pøtters fortæller nu klædelig aabenhjærtig følgende: at da han 1716 fik Embedet af Kapt. Deichmann „var i blandt andet dette hans (Deichmanns) Paastand (som jeg stod imod, men dog gjorde), at jeg skulde holde Skole[1]) (da jeg og den Tid i Tønder ing blev anvist behøvende Husrum og Værelse dertil og et andet Hus til Creaturet) i Menighederne og undervise Ungdommen, sigende til mig saaledes: Jeg ved vel, at Degnene haver ikke nydt deres Rettigheder tilforn, men jeg vil kalde Bønderne sammen og befale dem, at de skal forbedre dem og give Eder mere Korn, og saa mange af deres Børn, som kan gaa i Skole, skal de betale eder Skoleløn for, enten de kommer i Skole eller ikke, og de fattige Børn vil jeg selv betale for (hvilket i 2 Vintre skede).

Dette passerede om Foraaret 1716. Da Skolegangstid (her paa Landet ved Maartensdagstide) begyndtes, blev den gode Hr. Capt. Deichmann svag, og kom ej af Gaarden Heigned, før om anden Foraar 1717, da han i sin Ligkiste blev udbaaren, hvorefter den Anstalt og mere henfaldt.

Da Biscoppen Hr. Doctor Casper Wilthagen[2]) Examinerede og Confirmerede mig, sagde han til mig: „Det er Bønderfolk, som har idelig Arbejde og agte ikke at blive Studenter Kan I kuns faa dem til at lære den lille-Doctor Luters Catechismus vel udenad, saa er det ret got"; ønskede mig tilløcke. Jeg fik Ungdommen derefter flittig i Kirken om Søndagen, men de søgne Dage kunde det ikke ske, skjønt

---

[1]) Det var en Periode, hvor Hoffet søgte at animere Herremændene til at ta sig af Bønderbørnenes Undervisning og selv foregik med et godt Exempel. Sml. Aarb. 1912, S. 5—6.

[2]) Viborg Bisp 1712—20.

jeg efter Advarsel og Ringning med Klokken 2 a 3 Timer biede efter dem paa Kirkegaarden i baade goed og ont Veier, maaske foruden deres Trabelhed, anseet for en Skinhellighed af mig, helst da der holdtes Skole, og Sognepræsten, Prousten Hr. Jens Wildberg[1]) en gammel Mand, ej talte derom eller var mig behjælpelig, eller hørte dem uden én Gang om Aaret, at jeg vilde vare paa mit Embede; jeg som ikke viste; at man i saadant som angik Guds Ære turde være lunken, extraherede og brugte efter min Forstand nogle Spørgsmaal af lærde Mænds; derefter brugte jeg af Hr. Doctor Matias Fassis —, Rostoches, — Bornemans, — Hr. Magister og Professor Biscop Søren Lintrups Questioner over Catechismum etc., men nu siden Hr. Peder Spliids[2]) Ankomst, baade for at føje ham saavel som for at faa de unge noget indprentet, haver jeg brugt og bruger Hr. Biscop Mummes Spørgsmaal over vel højbemeldte vores Catechismi Forstand — hvilken Overhørelse efter Undervisning jeg endnu bruger — men ikke kan bruge, uden naar og hvor sidst Gudstjeneste i Sognene bliver holdet, som er hver anden Søndag og Prædikendage.

Jeg har holdt Skole 3de Gange og nogle Aar hver Gang; men er bleven kjed deraf; thi 2 Skilling om Ugen, som er en Huuid om Dagen, og den undertiden paa en ubetalelig Credit og Rente, haver sat mig mere tilbage end frem, saa jeg i Stedet for at læse for Børn haer maaet passe paa Haver og andet, og Kaldets Indkomst kan ej tillade mig saamegen Frihed (om jeg ellers uden kjønne Folkes Uvenskab og skammelig Armod skal have noget i Huset at leve af) at jeg een Søgnedag ugentlig kan være ved at læse og efterse den rette Forstand af lærde Mænd om ded, som mig i mit Embede vedkommer.

Hvad min Sang er angaaende, da ved baade mien Sognepræst og Menigheden, der jeg forleden Vinter 4 Mdn. og 3 Uger laa i Chuur at blive curered for et Flod af en Halsbyld rejst af for Kølelse, hvorved den ene Tap ved Tungen i min Hals afraadnede, saa jeg nu aldrig mere kan tvinge Sangen eller opsynge nogen Tone, som jeg kunde før.

---

[1]) Præst i Durup-T. 1690—1721.
[2]) Præst i *Durup-T. 1727—39.*

For det andet Ungdommens Undskyldning. Da, for det første, ere deres Forældre Trælbønder, der foruden deres Aulsdrift have meget ved Hougaardsgjærning at bestille, som ofte forhindrer dem, 2) forarges de fri i deres Enfoldighed, naar de se disse første uden Refselse (som ej billig kan ske) udeblive: saa de og blive borte, 3) forarger det og meget, at ej alene de unge Karle og Drenge, som have været til Alters, holder det for Spot at møde med de Smaa og siden udeblive; og Soldaterne, som efter sidst Gudstjeneste have Tid nok, aldrig indfinde sig, 4) gjør det en stor Anstalt, at jeg lærer dem ét, Præsten (som dog nu i nogle Aar ej er sked), et andet. Prousten spørger dem paa en 3die, Biskoppen paa den 4de Maade; saa de plat siger: Huans goe haer Jen aa ed, at errie sei mæ æ Diens Spørgsmaael, Huerchen æ Prouest ailler æ Bisp Spøer Jen oer om De, æ Dien løes Foeros [1]). Tilmed har de ingen Spørgsmaalsgjenpart i deres Huse at læse og lære af — — —"

Vi er overbeviste om, at den samvittighedsfulde Biskop Wöldike har syntes godt om dette Brev.

Vi er naaet hen til Slutningen af 1739. Da faar Degnen Joachim Pøtters sit andet fyrgtelige Sammenstød med sit almægtige Herskab paa Hegnet. I 1737 var denne Gaard kommen i Hænderne paa en Ritmester Frands Rantzau Benzon, som tidligere havde boet paa Aagaard i Hanherred. Under Behandlingen af de i disse Aaringer hyppigt grasserende Skoleplaner[2]) maa den brøsige Herremand ha rippet op i Sagen om Durup Degnebolig, hvad der har bragt den letbevægelige Pøtters til at spidse sin Gaasefjer og sende Amtmanden en Skrivelse, der er fuld af giftige Nærgaaenheder mod den alt andet end skudfri Ritmester.

Pøtters siger:

„Hr. Bentzon har anført Usandhed i Skolesagen, idet han skriver: „Degnene bor midt imellem begge Sogne," da jeg dog ikke er en Snegl, der har Huset paa Bagen, men enten jeg er hjemme eller henne, staar altid Huset i Durup". — Benzon har ladet Degnen fjærne Lysene i

---

[1]) Ogsaa i en anden Skrivelse slaar Pøtters over i Jydsk og siger: „O gui Læ Dein Sølle Dien Løv mel Si Kuuen O Børn"!

[2]) Se Aarb. 1912, Side 10—14.

Durup Kirke: havde han holdt af Skolen, havde „han ikke holdet sin Husholderske og Tjener fra Kirken St. Michelsdag for (maaske jeg kan fejle heri) at indeholde et Par Skilling fra de fattige Skolebørn og Bøger, saa Bækkenet stod som til Latter og kom ej Skilling i". „Men var det hans Husholderske angaaende, der blev ej spart, skulde det end gaa til Højesteret, som sked er."

Degnen sigter med denne sidste Bemærkning til en yderst udelikat Sag, hvor Ritmesterens Husholderske Anne Marie Nielsdatter, der synes at ha haft en ualmindelig høj Stjærne hos den aldrende Herremand, er bleven indviklet i en Trolderi-Affære, der gjemmer en Hoben beskidte Enkeltheder.

Sagen begyndte paa Aagaard 1735 næste Torsdag efter Paaske, „hvor da nogle eenfoldige, og til Anseende af deres Forøvede, vanvittige Mennesker skal efter fattet daarlig Indbildning om Hexene, paa Gaardens Mælk og Fløde have foretaget sig en særdeles skammelig og ugudelig Abespil med en bespændt Vogns Smøren og Køren i Diefvelens Navn udi noget saakaldet Troldkone-Smør, hvilken saa aabenbare forøvede lastværdige og ugudelig Gjærning Stedets Sognepræst velærværdige Magister Daniel Friedenreich" — har indgaaende undersøgt. Og nu viser det sig, at den, der har lært Tjenestefolkene Kunsterne, er — Anne Marie Nielsdatter — som senere bliver Bentzons Husholderske paa Hegnet, hvor han fører hendes Sag, helt op til Højesteret, saa det ender med, at Kvindemennesket faar en Mulkt paa 32 Rdl.

Desuden maa hun staa — privat Skrifte for sine Utuskestreger. Dette Resultat naaes dog først 1743, efter at Sagen har strakt sig over 8 Aar gjennem alle mulige Instancer!

Degnen fortsætter: „Jeg kunde vel anføre andet, men det er ikke denne Sag vedkommende; vil alleryd. og allerunderd. bede Deres højædle Velb. Hr. Etatsraad og Amtmand (Sillio Møller) ej resolvere noget paa Major. Bentzons Andragende og Begjæring, før det bliver eftersøgt og examineret, hvad Sandhed og rimelig er" ($^{30}/_{11}$ 1739). — Pøtters Skrivelse refereres til Benzon. Denne svarer med sit sædvanlige Vaaben, et Sagsanlæg.

Degnens Hyl stiger til Himlen, i hvert Fald til Tronhimlen; hør Begyndelsen:

„Stormægtigste allernaadigste Arve Herre og Konge!
For D. M.' allern. Trone nedlægger jeg fattige Supplicant u-værdig Degn ved Durup og Tøndering Menigheder — — denne min underdanigste Ansøgning — —". Han frygter for at blive aldeles maset under dette Sagsanlæg, og lovlig sent kommer han i Tanker om, hvor fattig og pengeløs Degnen i Durup er. Endnu engang vender han sig med sine Angstraab mod Tronens Purpur:

„— — Allern. Arvekonge og Herre, kast for Guds Skyld et Christ „Mild" Øjesyen til min fattige Person og væmodige Ansøgning — —", der naturligvis gaar ud paa fri Proces, Bispen anbefaler ham paa det bedste og skriver, „at han vel er en ustuderet Mand og Gartner af Profession, men derhos en ædrue, sædelig og i sin Bibel samt andre gudelige Bøger velbelæst, skikkelig Mand, men og derhos formedelst Kaldets store Ringhed en fattig Mand, som aldeles ikke haver Formue at betale de Omkostninger uden sin yderste Ruin, som til Processens Drift udkræves". (Viborg $^{25}/_{4}$ 1740).

Hvad Udfald denne Sag faar, har jeg ikke haft Lejlighed til at efterspore, men den forfulgte Mand indgaar 20. Oktober 1740 til sin Bisp med Begjæring om at blive løst fra sit besværlige Embede; og her faar han da endnu engang Lejlighed til at repitere sine Gjenvordigheder i den Tid, han har tæret dette fattige Brød.

Han siger:

„At jeg uværdige fattige undertegnede Anthon Joachim Pøtters siden 1716 haver været Degn her til Durup og T. Sogne det vises D. Højv. ved indlagte Kalds og Collatzbrev fra Hr. Chr. Albrecht Deichmann og Hr. Biscopen Casper Wilhagen, og at jeg Degneembedet siden Vor Herre Jesu Christi Himmelfartsdag (undtagen den Sommer 1720, da jeg ved Mag. Christen Lassen Tychonius var suspenderet) ved Guds Naade og Bistand som for hans Ansigt Søndagene og Fredagene etc. upaaklagelig haver forrettet, det bedste mig mulig var ved et maadelig Levebrød, da disse Sogne var kuns smaa og Indkomsterne ringe, helst efter Hr. Christian Deichmanns Død, det tvivler jeg ikke paa D. Højærv. joe vil svare at være Sandhed".

I 1720 maatte han indgaa en Accord med Deichmanns Enkefrue og kvitte Bolig og Mark i Tøndering, for at faa

noget bygget til sit Hus og blive fri for Pensionen til Viborg Skole.

Men Provst Tychonius' Løfter havde været Mundsvejr, thi da Mag. Ostenfeld kom til Rectoratet i Viborg, blev han ikke længere fri for Pensionen, saa han nu intet har for Gudstjenesten om Fredagen. Han kan ikke, som det nu forlanges, holde Skole i to Sogne uden Hjælp; har ingen Midler til Hjælpen; maa derfor anmode Biskoppen om sin Afsked.

Og Bispen svarer:

„Da jeg af ovenstaaende mig tilhændekomne Document maa fornemme, at hæderlig Anthon Joachim Pøtters hidindtil Sognedegn for Durup og T. Menigheder har besluttet at resignere sit Degneembede og søge sit Brød paa anden Stæd og Maade, saa efterdi jeg baade ved mine Visitatser som og anden Undersøgning haver befundet hans ufortrøden Omhyggelighed og Nidkjærhed for Ungdommens Undervisning, saavelsom og Retsindighed og Troskab udi alle andre Stykker, som hans Embede har udfordret, samt ustraffelige Levnetsforhold, er det mig saa meget ukjærere, at jeg skal miste saa duelig og retskaffen en Degn af mit Stift." ($^{16}/_{11}$ 1740).

Denne uforbeholdne Ros af sin høje Foresatte har sikkert været et kvægende Balsam for den ilde medhandlede Durup-Degn. De sidste Ord, jeg kjender, fra hans Haand angaar da ogsaa Biskoppens smigrende Afskedstale og lyder:

„Det overskrevne at være rigtig Copie af Originalen: tilstaas ydmygeligen af mig forrige Degn, men nu Urtegaardsmand ved Durup". ($^{16}/_{11}$ 1740).

Efterat den hæderlige og brave Anthon Pøtters havde trukket sig tilbage til sine Urtebeder, fik man i hans Sted som Degn i Durup hans diametrale Modsætning, en topmaalt Skurk og Kanalje, en Person hos hvem det ikke er muligt at finde det ringeste Godt. Vi sigter til Rasmus Bondo, der kom til Kaldet umiddelbart efter den ny Skolereform; hans Kaldsbrev er dateret 31. Decb. 1740. I Modsætning til sin „ulærde" Formand var Bondo Studiosus, ihvertfald havde han besøgt Viborg Latinskole, thi vi finder ham der omtalt som Hovedmanden i en Dyrplageriaffære, idet han og en Del andre uvorne Discipler en Maaneskinsnat har faaet fat i en gammel Helmis, som

de, efter at ha skamredet den saa længe de lystede, styrtede ned i en Brønd, hvor den omkom. Det var mens Jens Ostenfeld var Rektor i Viborg, 1732—44; Rasmus Bondo dømtes til at staa Skoleret — det vil sige: ta mod en ordentlig Gang Stokkeprygl — men unddrog sig Afstraffelsen ved at flygte bort fra Skolen [1]). Denne Hændelse ligger næppe ret langt foran det Tidspunkt, da han dukker op i Durup.

Det første Aars Tid gaar hen, uden at vi hører fra ham. Da kommer det til en Skandale i Vile Kirke, hvor Præsten Anders Andersen Knie[2]) har ladet denne berygtede Knægt præke i sit Sted Søndagen 27. Aug. 1741. Bondo havde staaet paa Prædikestolen „med sine sædvanlige uanstændige Fagter". En fuld Bonde, Søren Møller fra Vestergaard i Vile, havde — saavel som adskillige andre i Kirken — moret sig over Bondos Lader, og Møller havde raabt: „Lad os nu faa noget andet!" Degnen havde fanget an med én Salme, men den fulde Møller for Løjers Skyld med en hel anden. Bondo anlægger Sag mod Bonden, og dennes Hosbond, Ritmester Ravn til Harregaard, gjør sig Anstrængelser for at fri sin uheldige Tjener, som Præsten beskylder for at være i Ord for „Drukkenskab og Krakileri". Biskop Wøldike tildeler ved denne Lejlighed Præsten en Irettesættelse, hvori det hedder: „Jeg har hørt meget om bemeldte Bondos slette Opførsel; men naar det af Vedkommnnde bliver for mig andraget, skal jeg vide at lade hannem tiltale derfor. Imidlertid ville De lade ham være forskaanet for Deres Prædikestol".

Bispen kom ikke til at vente saa farlig længe, før „Vedkommende" androg ham om at faa Gjorderne sat paa den uregjerlige Durup Degn. Den 15. Maj 1743 indsender Pastor Jacob Hendriksen Morsing[3]) en lang Klage, der ikke lægger Fingrene imellem. Heri hedder det, næsten med eksploderende Kraft:

„At Degn og Skoleholder for Durup og Tøndering Sogne Rasmus Bondo er et u-roligt, trættekjær, domdristigt, opsætsigt, uchristeligt, forargeligt og overalt et

---

[1]) Se Jydsk Hist. og Top. I. 4, S. 398—99.
[2]) Præst i Nautrup-Sæby-Vile 1738—48.
[3]) Præst i Durup-T. 1739—52, født i Hjerk.

ugudeligt Menneske, sees ej alene af tilsendte tvende Klager[1]) over ham, men jeg klager og beklager ogsaa herved det samme for min Gud og for min Øvrighed". Forgjæves har han advaret ham for hans ugudelige Levnet fra forgangen Aar (altsaa 1741), som er hele Landet bekjendt. Her ved baade Præst og Bisp da formodentlig mere end vi, hvad Wøldikes Brev til Pastor Knie jo ogsaa tyder paa. Pastor Morsing fører ydermere Klage over Bondos Forargelse, Forsømmelse og slette Sang og siger, at han forhen har ladet sig „indtage af hans hykkelske Graad". Ogsaa de efterfølgende Klager fra Menigheden bebrejder Præsten, at han forlænge har holdt Haanden over den fordærvede Degn. Men nu har Hr. Morsing faaet nok! Han fortæller, hvorledes Bondo var trængt ind til ham „en Søndag Morgen, før han (Præsten) skulde til Tøndering Kirke, prostituerede sig og angreb mig med nogle skammelige og skjændige Ord, saa jeg endelig maatte vise ham min Dør"; siden i Kirken „brystede han sig i Altergulvet, truede med Stævnemaal; jeg bad ham én, jeg bad ham to Gange at tie stille; det var alt det samme. Han sagde udenfor Kirken: „Havde jeg kun ti Rigsdaler, skulde jeg vel lære baade Præst og Sognefolk til!" „Kom saa med mig i Durup Kirke, hvor han under Prædiken slængte sig lige for mit Ansigt som en sort Hund næstendels, langs paa en ledig Bænk, efter Gudstjenestens Forretning kommer som et forstyrret Menneske til mig paa Kirkegaarden og spørger, om jeg vil tillade ham at rejse af Byen imorgen, hvorpaa jeg da svarede: Nej, og at han skulde passe sin Skole —, gav han mig med sælsomme Miner dette Svar igjen: saa rejser jeg alligevel; jeg har rettet mig efter Loven". Saa skikkede han Niels Skrædder i Durup til Tøndering, at Børnene skulde blive hjemme fra Skolen. Rejste nu til Viborg, kom først hjem Onsdag Aften; løb saa Sognet rundt „for at gribe den enfoldige Bonde i sine Ord", at de intet havde at klage paa ham; „saa han bliver alt værre og værre". „Gud kjender bedst, med hvad Hjærtesorg jeg nu paa nogen Tid for hans Skyld har maattet forrette mit Embede; Gud i Naade se til mig og mine anbetroede Menigheder og skil os ved det onde Menneske, og giv mig et Guds Barn igjen til Medhjælper, Gud til

[1]) Se nedenfor.

Ære og Menighederne til Opbyggelse". Herved tilstilles da Provsten Klagerne „over denne navnkundige Degn, R. Bondo",

Durup, 18/5 1743. J. H. Morsing.

De to Klager fra Sognebeboerne er stilede til Præsten og begynder med „Kjære Sjælesørger" og fremfører en fortløbende Række af Degnens Videværdigheder — især mod de ulykkelige Skolebørn, han havde under sig:

Joen Møller og Kone er bleven truet af Degnen, fordi de ikke yder ham nok; han vil ikke tegne dem til Alters. Han rev „Klæderne" af Hovedet paa en lille Pige under Overhøringen.

Han jager Børnene af Skole i Snefog, at de skal gaa hjem til Forældrene og hente ham Degneløn. Børnene er bange for ham, saa „de tør ikke komme paa den Vej som Degnen".

Chr. Pedersen anklager ham for hans Ukristelighed mod hans tre Drenge („deres Moder derover var nær forvildet i hendes Hoved"). De var sultne og nøgne; Præsten vilde gi dem et Maaltid Mad hveranden Dag. Degnen forbød dem at gaa efter den, „men i den Sted haver han hudflettet, dennem blodslaget og ilde medhandlet, ikke en eller to Gange, men mange Gange af Had til deres Moder".

Han forfølger Børnene, naar Faderen ikke betaler ham det, han forlanger, saaledes Chr. Christensens Barn. „Desforuden skjød min Hund af Had; Hunden var endda lemmed[1]) paa begge Fødder. Peder Hansens Søn har han slaaet i Tindingen med „den store Ende af Riset", saa der blev et Hul, hvori der kunde lægges to Fingre, og ilde har han medhandlet Datteren, saa han med „stor Nømon" kunde faa dem i Skole. Slog paa Haugaards Søn med den store Ende af Riset i hans Haand, „saa Blodet sprat". Børnene gaar til Skole med grædende Taarer.

Just Povlsen havde holdt sit Barn hjemme af Fornødenhed; turde ikke komme til Skole, før Faderen gik med ham; saa sa Bondo, saa Faderen hørte det: „Havde

---

[1]) ɔ: Dens Fødder afhuggede; efter Jagtforordningen.

din Far ikke været med dig, saa skulde jeg have varmet din Krop".

Chr. Nielsen kan ikke faa „en bitte Pige i Skole", af Rædsel, fordi Degnen ikke synes, han faar nok i Degnepenge. „Jeg gav ham en Kage til Rente noksaa fuldkommen som tilforn, og han kastede den to eller tre Gange omkring paa Bordet, og var ikke dermed fornøjet". Saa fik deres Børn Hug.

Af Chr. Christensen laante han tre Mark og „soer ved hans Sjæl", at de skulde være betalt anden Dagen, inden Solen gik ned; men endnu er de ikke betalt. „Dernæst haver Degnen Rasm. Bondo brugt mange uskikkelige Ord med Sværgen og Banden og letfærdig Snak mere til ond Forargelse end til Opbyggelse i mit Hus". (Chr. Christensen). „Vi Sognemænd haver at vidne om Degnen Rasmus Bondo hans Opførsel i Kirken: han haver staaet med sælsom Lader ligere ad en Ave end ad en Guds Ords Tjener, ikke med Ærbødighed og Andagt som hans Formand, saa ingen kunde synge en Psalme til Ende med sin Tone, før han forvildede os med sin Sang; derfor ønsker vi, at Gud vilde skille os ved den onde Degn og give os igjen en god kristen Menneske".

Præsten har de intet at klage over, „uden at han have holdt formeget af Degnen".

Anden Klage beretter bl. a.: Til en lille Pige, der skulde forklare sin Lexie for Bondo, sa han: „Har jeg forklaret for dig 2de Gange, da skal Djævelen forklare for dig 3die Gang", og tog saa Bogen fra hende og kasted den paa Jorden". Har ogsaa, ifølge Morten Lund, ofte vist sig uskikkelig i Kirken.

Morten Lunds Søn Chresten „gik til Degnen Langfredag Efterm. med et Rugbrød vejede 24 Marke, og Æg og lagde det paa Degnens Bord, da han var ikke inde, og gik jeg saa til Niels Skrædders, hvor han var, og sagde, jeg havde dette til ham: da han det saa, sagde han til mig: det er intet bedre værd end at feje det udi Rendestenen, og han sagde, at Djævelen skulde slaa hans Hoved af, skulde han ikke gjøre mig saa leimig inden 4de Dag Aften, at han skulde vrie mig om hans Fingre, og han vilde, at jeg skulde taget fornævnte Kage og Æg med mig igjen".

Jens Mortensen vil han ikke gi hans fortjente Løn.

Han bander Skolebørnene og siger, „at Djævelen skulde komme i hvert Led, der var i deres Legem, dersom de ikke kunde deres Leise, naar de kommer til mig igjen!“ — Han faar det ene Barn til at slaa det andet. Har sagt: „Faar jeg ikke disse Penge fra dine Forældre, skal jeg, Djævelen regjere mig, slide dem ud af din Rumpe!“ — Men til de Børn, som kom med Penge, sagde han: „Du er min Dreng! Du er min Pige!“ Havde truet med at slaa Arme og Ben i Stykker paa J. M., da han rejste til Viborg. — Tor Jacobsen i Durupgaard kunde ikke faa Børnene i Skole af Frygt for Degnen. Tog Ladstokken af en Bøsse og slog Børnene med, fordi han var vred paa Forældrene. Da Faderen spurgte, hvorfor han slog dem, svarede han: „Jeg skal slaa dem for din Næse!“

Er vred paa Jacob Graversen for en Tjenestedreng, han har, „som ikke vil kysse hans Fødder eller hans Bryst, som han har holdt til ham“; har sagt, „at baade jeg (J. Gr.) og min Kone skulde gaa til Skole til ham, før vi kom til Alters“. Vil ikke tegne dem. Har slaaet en lille Pige, saa hun ikke kunde gaa hjem; taget Børnenes Bøger fra dem, fordi de ikke kommer med Penge til ham. — Lyver en Mand paa og siger, han har spyttet ad Præstens Prædiken. Har skudt Chr. Haugaards og en anden Mands Hund, „som ikke kom ham til Hinder“.

Jens Sørensen havde 5 Børn i Skole; „de blev en Dag hjemme i ondt Vejrlig; en anden Dag tog Degnen Voller og slog dem med i Hænderne mange Slag og holdt dem saa i Skole to Timer efter andre Børn; siden var de saa rej for Hug og Slag, saa vi ikke kunde faa dem i Skolen, thi han vilde have haft 15 Mk. i Løn, som jeg ikke kunde overkomme at give“. „Vi havde et Barn, der laa syg; det vilde Degnen ikke tro; kom saa med et Ris og vilde piske den af Sengen, som dog ikke skede, saa kom den i Skole igjen; tog saa og slog samme Barn 3 Gange den Dag, saa den ikke kunde gaa hjem, og blev saa syg igjen og laa i 4 Uger. Han slog og en Dreng med 4 el. 5 Voller, saa Blodet sprang ud af hans Fingre“. — „Vilde ikke høre de Knægte, før min Kone maatte give ham en stor Del Penge. Det meste jeg fortryder er, at han har forført os for vor Sognepræst“.

Nu blev Rasmus Bondo suspenderet — 29. Maj 1743 — og stævnet for Landemodet. 27. Novb. s. A. havde

han den Frækhed at sende Bispen en Skrivelse, hvori han anmoder om, at hans Suspension maa hæves og hans Efterstræbere eftertrykkelig straffes.

„Det er den største Lyksalighed, jeg ønsker mit Liv til Fornøjelse i det timelige og min Sjæl til Salighed i det ævige, at jeg dog en Gang igjen kan komme i Rolighed".

Det varede dog noget, før denne Ro indtraf. Bondos Skjændsel var altfor vitterlig.

Landemodet idømte ham $^{7}/_{10}$ 1745 en Bøde paa 54 Rdl. Højesteret stadfæster — 5 Aar efter Suspensionen Landemodets Dom ($^{22}/_{10}$ 1748). Men dermed var de Durupboere ikke færdige med Bondo. Han mødte ikke i sit Embede, men gik og luskede om, ingen vidste ret hvor. 21. Juli 1750 meddeler Benzon paa Hegnet Bispen, at Bondo nu i 2 Aar ikke har været i Durup. Bondo skjøtter vel intet om at være Degn, siger Benzon, „men heller vil være en Libertiner og trække Indkomsterne uden derfor at arbejde". Der holdes stadig Substitut. Skal dette vedvare, eller maa Benzon vælge en ny Degn?

Bispen gir Herremanden Lov til at opslaa Degnekaldet som vakant. Dette hjalp. Saa kom Bondo endelig frem fra sit Skjul, fik Bøden betalt, om end nølende og portionsvis, bekvemmede sig ogsaa til at skride til den i Højesteretsdommen befalede Afbigt i Kirken for den forsamlede Menighed. Snart var man igjen midt inde i Spektaklet med den uregjerlige Degn. Nu mente han sig „fornærmet" i sine Indkomster, udtalte dog hykkelsk, at han ikke misundte dem, der nu i mange Aar „har taget fra mig min nødtørftige Mund-Portion". Allerede $^{23}/_{3}$ 1751 havde han sendt Bispen et Brev om sine Degneindtægter i Suspensionstiden — hvilke „efter Deres høirespective og kjærkomne Skrivelse til mig af 11te Decbr. 1744, derfor vil forskaffe mig Reede og Rigtighed".

Bispen skriver i Randen af Degnens Brev ikke uden kjendelig Indignation: „NB: Herom er udi dette mit Brev aldeles ikke givet Løfte med et eneste Ord". — Men som hans Præst siger: „Bondo er fuld af Trækker", — 13. Novb. 1751 klager Sognemændene i Durup til Stiftsøvrigheden over, at Bondo slet ikke vil holde Skole, idet han kommer med en Række Paaskud, som at Skolen dels

er for lille (hvad der er trolig nok), dels ikke ligger, hvor den rettelig skulde ligge.

Bondo siger, at der hvor Benzon vil ha holdt Skole, der havde Degnen Pøtters tidlidere sine Kør og sine Tørv. — Siger desuden, at Benzon lod sine Bønder fjærne den Hængelaas, han havde hængt for sit Hus i Durup og havde forment Bondo at komme der. I 1748, da det ene af Degnen Pøtters resterende Huse af Uvejr havde mistet Overet, lod Benzon Suler og Stolper optage og Tømmeret ved sine Bønder kjøre til Hegnet — Ladefogden ordrede 3 bojede Vogne til Arbejdet med Degnens Lade.

Det Skolehus, som Oberstl. Benzon sidst i 1742 lod opsætte i Durup, var kun ungefær to Fag eller 6 smaa Trin — ikke meget til 95 skolesøgende Børn! Kun 1/3 kunde være i dette Hus. Benzon ejer begge Kirker og det meste af Bøndergodset i de to Sogne Durup-T. — I den Tid, Bondo var suspenderet, har Benzon forbudt Bønderne og andre baade „at huse og senge mig eller se mig eller mit Tilhørende tilgode". — saa de hverken maatte gi ham Logemente „eller ha mine Bæster eller Tøj udi deres Forvaring og Opsigt", — Saadan skete det, at da han (Bondo) kom fra Kjbh., tog han derover i Høslettens Tid og flyttede til Hougaard i Toustrup paa Østergaards Gods, „hvor jeg, Gud ved hvorlænge det kan vare, endnu er tilhuse", thi Benzon forlange Regnskab af den Bonde, som huser ham, om han har faaet Lov til det af sin Husbond Seign. Niels Nielsen af Østergaard.

Endnu en Skrivelse fortæller om den maadelige Tilstand, hvori Durup gamle Skole befinder sig paa dette Tidspunkt (1751):

Degnen (Pøtters) tog bort en Tid (1720), man sa til Kjbh.; da han kom hjem, lod Fru Deichmann Huset i Durup opsætte „ungefærlig midt paa og tværs over fire Agre, som blev taget fra 2de Mænd deres paaboende Stæder", som Degnen ved sin Hjemkomst fik til Bolig og boede der saalænge han derefter var Degn; Huset var paa en 12 Alen Aas, det Fru D. byggede, men Degnen byggede selv noget til hver Ende af Huset, nemlig til Vesterenden saa meget, som til et Cammer med Loft over, og til Østerenden nogle Fag, og deri indrettede en Stue til hans

Kones Mor og et Rum til Ildebrand, omsider byggede han et Ladehus Sønden for — 12 Al. Aas med 3 Suler under i Sønder og Nør; de Huse stod endnu, da Anthon P. rejste fra Degnekaldet (1740), nu (1751) findes der ikke andet end Raalingshuset, „som er saa øde og forfalden, at ingen Menneske kan bo derudi, efterdi derpaa er fast intet Tække, ingen Vindver, ingen Vægge, som duer noget, en Del af Dørene borte, og Ladehuset, som meldt er, er aldeles borte, ja, det som er tilbage, staar synlig for alle, saa øde og forfalden paa Tømmer, Tag, Vægge, Døre og Vindver, at det ikke er muligt noget Menneske kan opholde sig derudi, siden en Hund derudi ikke kan finde Lye i ondt Vejrligt". Folk havde sat deres Faar og Svin paa Degnelodden, som de havde Lyst, da Diger og Indelukker fattedes.

Hvis denne Skildring staar til Troende, er det ikke saa vanskeligt at forstaa, hvad den ny Ejer af Hegnet, Ritm. Müller, meddeler 19. April 1754, at „Skolehuset i Durup By er øde og ikke beboes af Degnen R. Bondo". Degnen havde saa mange andre Steder Ærende, især ved de lokale Retsskranker, hvor han anvendtes mere og mere som Vinkelskriver og Lommeprokurator, bl. a. af hans betrængte Nabodegn, Anders Holgersen Møller til Junget-Torum, der var et af hans værdigste Sidestykker paa disse Kanter. Tilsidst blev Bondo da saa led ved Durup Degnekald, at han formerlig drev Prang med det og for 200 Rdl. solgte det til et Tossehoved, Studiosus Diderik Søltof fra Ringkjøbing; men da Bispen ikke vilde gi ham Kaldsbrev, sagsøgtes han af Bondo for de 200 Rdl. og maatte ogsaa pænt ud med Skillingerne. 9. Okt. 1756 havde Rasmus Bondo endelig bekvemmet sig til at forlade Kaldet; Søltoft presser stadig paa hos Bispen, der er syg og hverken vil høre eller se ham; ogsaa en Jens Mortensen Lund, der i ti Aar har været Degn i Hjerk-Harre, hænger svært i, men Ritmesteren paa Hegnet bestemmer sig $^{27}/_{12}$ 1757 for en anden — som har tjent ham i to Aar — nemlig Andreas Nicolaj Iversen Lyhne, der 1752—54 har holdt Skole i Nørre Omme. Bispen tar ham for at faa en Ende paa det, „skjønt han ved Overhøringen nok mærker, at han haver tabt en temmelig Del af sin tilforn havde Færdighed".

Dermed er Durup Degnekald forhaabentlig kommen

ind i et roligere Leje. Thi samtidig med at de fik en ny Degn, begyndte man ogsaa Opførelsen af et nyt Skolehus[1]).

Rasmus Bondo kunde da nu uden Sky helt hengi sig til sin Lidenskab for Datidens juridiske Prokuratorkneb. I de næste 30 Aar vil han hyppig være at træffe rundt om i Samtidens skjoldede Justitsprotokoller, og man kan næsten altid være vis paa, at hvor Bondos Navn nævnes, er der „Sjov i Gaden".

Endnu før han havde bekvemmet sig til at kvitte sit Degneembede, indgaar han — fræk som han er — i Maj 1756 til Regjeringen med en Ansøgning om at blive udnævnt til Procurator i Danmark og Norge. Men da Ansøgningen sendes til Bispens og Stiftamtmand von Heinens Erklæring, svarer disse paa følgende tilintetgjørende Maade ($^7/_6$ 1756):

„Dersom Supplicanten havde resigneret det Degneembede, som han endnu er i, og han ved denne sin alleru. Ansøgning havde deklareret det samme i Henseende til Jylland eller i det ringeste for Viborg Stift, som han til Overpræsidenten og Magistraten i Kjbh. haver lovet, nemlig ikke at ville opholde sig her, havde vi med ham gjærne været enige. Men siden han deklarerer som Procurator at vil ernære sig her og her i Stiftet, saa kan vi ej tjene ham med nogen Recommandation til allern. Bønhøring, og det saa meget mere som hans Tjeneste her i Stiftet ikke behøves — —", da der ingen Mangel haves paa Procuratorer[2]).

Men saa let ryster man ikke Bondo af sig. 22. August 1759 er han der igjen med en Ansøgning til Regjeringen:

„Mange Aar et efter andet fra min Opvæxt i Viborg Latinske Skole kan jeg huske sex Procuratorer søgte Nørre Jyllands Landsting, men siden tilsidst kom maanedtlig ikkun tvende indtil nu for kort Tid, da Højesteretsadvokat Matthias Brun der haver én for sig[3]). Han indsender

---

[1]) Lyhne fratraadte ca. 1798, † 1802, 78 Aar gl.; saa følger bl. a. Peder Schantz (gift med Dorthe Andersdatter, † 1829), en Petersen (1855), en Peder Pedersen etc.

[2]) Se „Stiftamtets Erklæringsprotokol i Landarkivet (Viborg).

[3]) Fuldmægtig Hans Holm.

nu her et Testimonium meddelt ham af det juridiske Facultet i Kjbn. og de Konstitutioner for Underretterne, som Øvrighederne har givet ham; han beder endnu engang om Procuratorstillingen i Danmark Norge, „Højesteret undtagen".

Men Stiftamtmanden, der ogsaa faar denne Ansøgning til Paategning, henholder sig til sin tidligere Erklæring, „i allernaadigst Haab, ej noget paa hans Ansøgning vorder reflecteret ($^{27}/_{9}$ 1759). — Og atter resolverer da Regjeringen: „Herved er intet at gjøre". Bondo maa atter gaa hjem med uforrettet Sag. — Omsider hittede han paa at omgaa sin egen Stiftamtmand og kom saaledes alligevel om end ad Bagdøre ind i sit forjættede Land. Det var hyppigst den Tids krakilske og procesgale Herremænd, der bejlede til hans juridiske Robusthed, især har den brøsige Kammerherre og Landsdommer Fr. Schinkel paa Hald gjort meget ud af ham. Vi skal fortælle et Par Træk fra den detroniserede Durup-Degns Forhold til et Par af de jydske Jorddrotter, der ligesom Bondo selv var store Lovtrækkere.

Den 26. April 1758 skjødede Ritmester Chr. Lautrups Enke Birgitte Blichfeld sin Gaard Østergaard i Salling til Niels Andersen Qvistgaard. Han kom strax i Strid med Præsten i Nautrup om Kirke- og Kvægtienden til Nautrup og Vile Kirker, som Kongen havde givet til Præsten (1671 og 1676), mens Kirkerne 1723 solgtes til Østergaard. Men lad Generalauditøren Caspar Peter Rothe fortælle (1765):

„Saasnart denne Qvistgaard blev Ejer af Godset, haver han strax en Handtlanger ved Haanden, der var lige saa ondsindet som han selv, nemlig Rasmus Bondo. Dette Menneske er overalt bekjendt for en Sammensætter, og af den stridigste Caracter med alt det Loven befaler hos en Procurator, hvorpaa endog denne Sag kan tjene til et Bevis. Disse tvende stikker da Hovederne sammen". — — „Her maa nu nødvendig erindres, at Rasmus Bondo overalt havde begaaet mange slette Stræger", saa hans af Etatsraad Albertin ham givne Constitution til at gaa i Rette kaldtes tilbage, ogsaa Amtm. Rosenkrantz „havde skriftlig forbudet, at dette uværdige Menneske ikke maatte gaa i Rette ved Salling Herreders Ret". — — „Men han skrev de stempervorne Indlæg hjemme, dem Quistgaard

siden underskrev og udgav i sit Navn". — — „Under Sagens Drift hænder det, at R. Bondo gjør en Rejse til Aalborg, finder Adgang samme Steds at faa den brave og ellers forsigtige Hr. Gehejmer, og Stiftamtm. Holchs Recommandation, i Kraft af hvilken han nyder Bestalling som Landstingsprokurator; saasnart han havde faaet denne kgl. Bestalling, møder han triumpherende over alle Forbudde ved Retten, og i hans allerførste Dictamen skjælder Præsten i Protokollen, samt hans under Sagen brugte Forsvarer for Vejrhaner, dem han lod raisonere op af Væggene: Dette er hans Ord, som findes i Tingsvidnet". Rothe idømte da Bondo og Qvist hver 2 Rdl. til Justitskassen. Rothe spørger, „om sligt kunde være mindre?" Dette gav Anledning til en Landsthingssag. Bondo kalder under Proceduren Generalauditøren for partisk og fræk! Rothe larmer, at Landsdommer Schinkel („hvis Kone er mit Søskendebarn") har ganske ene foranlediget denne Dom af Had, Hævngjerrighed og Avind. Schinkel „har altid taget det onde Menneske Rasm. Bondo stærkt i Beskyttelse og Ynde". Bondo suspenderes i 6 Maaneder for sine Grovheder mod Auditøren. Rothe fortsætter: Fratoges Bondo sit Prokuratorembede, „skete der Publicum i Nørre Jylland den største Tjeneste".

Samme Aar (1765) træffer vi det smukke Tvillingpar Fr. Schinkel og Rasmus Bondo i Færd med at traktere en hæderlig Landsthingsdommer med tørre Hug[1]). Det er Hr. Chr. Leth til Nørre Vosborg, der indberetter til Overkancellisekretær Otto Thott, hvorledes han 20. Sept. nævnte Aar, efter at Landsthingsmødet var sluttet, havde begivet sig hen i sit og Schinkels fælles Logemente (et Vinhus hos Peder Lund i Viborg) uden Tanke om at fornærme noget Menneske. Paa én Gang traadte Prokurator Rasmus Bondo hen til ham og bebrejdede ham, at han havde afgivet sin Stemme i Disfavør af én af hans Sager. Leth svarede lidt undvigende, at enhver vel maatte stemme, som han fandt raadeligst for sin Samvittighed . . .

„Lidet efter triner Landdommer Schinkel til mig, og uden nogen i Forvejen given Anledning eller Ordvexel ligesom ex abrupto siger til mig, om jeg vel var andet end Vice-Landsdommer?" Leth bemærkede lidt undvigende

---

[1]) Se min Blicherbog II. S. 146—48.

— — at „havde jeg lige saa tidlig som han haft den Naade at faa kgl. Bestalling som Landsdommer, havde jeg lige saavel som han kunnet være virkelig og ved Lønnens Hævelse. Jeg havde næppe faaet disse Ord udtalt, før han springer til og raaber: I er en Skide-Landsdommer! slaar mig saa med det samme under mit Øre og giver mig mange vældige Ørefigen og Slag i Ansigtet, saa Peruquen fløj af Hovedet, den han sparkede ud af Døren med sin Fod, springer saa atter til og kratter mig med sine Negler i Ansigtet, saa Blodet flød. I samme Tid triner Procurator Bondo tillige ind paa Livet af mig og siger: „Det er Ret, hvad I der vederfares af Landsdommer Schinkel, saaledes bør I have: I er jo ikke mere end Landsdommer Leth, og jeg er ikke bange for Jer!" Jeg recolligerede mig strax, fattede al min Contenance og besluttede for alting ikke at give Lige for Lige. Jeg troede nu vist, at her var et oplagt Raad, tog derfor imod Schinkels grove og voldsomme Overfald med den største Taalmodighed, bad om Fred og Nærværende at drages til Minde, hvad her passerede, saavelsom med den største Koldsindighed svarede Bondo: „Min Ven, bliv mig fra Livet; jeg haver intet med Eder at bestille, vil ej heller have det". Thi jeg vilde for ingen Del den Skjændsel, at dette nederdrægtige Menneske skulde siges at have lagt Haand paa mig.

Imidlertid jeg saaledes staar med det blotte Hoved og blodige Ansigt, kom min Tjener, som i Gaarden havde hørt Landdommer Schinkels Stimen og Raaben, ind i Gangen, saa min Peruque at ligge imellem Fødderne af de der forsamlede Mennesker, tager den op og bærer den ind til mig. Jeg bestyrkedes nu end mere, at her var oplagt Raad over mig, thi Prokurator Bondo triner strax til min Tjener og byder ham gaa ud. Landsdommer Schinkel bliver ham tillige var, tager Ordene af Bondos Mund og siger: „Herud!" vilde og støde ham ud af Døren, men som Tjeneren spændte sig fast i Døren, slog han ham med knyttet Næve i Ansigtet, at han har været blaa under sit Øje i nogle Dage derefter, — løb saa atter hen til mig, som staar og sætter min Peruque paa Hovedet, kaster den af igjen, løfter Haanden i Vejret, men førend han slaar til (alene for at gjøre min Beskjæmmelse desto større), raaber til Musicanterne: „Blæs op!" og i det samme slog mig under

Trompeters Klang paany med knyttet Næve i Ansigtet mange Gange, rev et Stykke Kjød af min Lippe, ligeledes under mit ene Øje sampt Næse og sled mine Manchetter i Stykker, trækkede mig tillige nogle Gange i Haaret, hvilket alt uden mindste Modværge eller mindste onde Ord holdt ud, bad alene som før om Fred og Rolighed. Bondo stod og i Ryggen af mig, færdig at gribe til ved den første Mine, jeg havde gjort til Modværge.

Jeg retirerede mig derpaa igjennem en anden Stue ud i Gaarden, men lidet efter gik ind igjen i et andet Værelse, hvor jeg tænkte at være i Ro for Landsdommer Schinkel, men han tilligemed Bondo havde efterfulgt mig, og var alt inde i Stuen før jeg. Saasnart Landsdommer Schinkel blev mig vaer, foer han igjen paa mig uden mindste af mig given Anledning enten i Ord eller Gjærning, spyttede mig lige op i Ansigtet, skjældede mig for Hund, Canaille, med mange flere ærerørende Skjældsord, raabte igen: „Blæs op —" og slog mig paany med knyttede Næver i Ansigtet mange Gange, det ligeledes som forhen i mange Vidners Paasyn ganske gelassen taalte — — — og maatte nu ind i mit Kammer for at faa mit blodige og oprevne Ansigt ved en Chirurgus forbunden". — Leths eneste Trøst er bestandig den, at den lede Rasmus Bondo dog ikke fandt nogen Lejlighed til at lægge sin malpropre Prokuratornæve paa ham:

„At blive overfalden af Landsdommer Schinkel var haardt, men det var dog min Ligemand, men skulde den af alle honnette Folk ringeagtige Rasmus Bondo have lagt Haand paa mig, vilde jeg have anset det for en Klik, den jeg aldrig kunde tørre af mig".

Han fortæller, at Bondo samme Nat arresteredes for Gadespektakler, men udløstes af sin Ven Schinkel.

Længere har vi ikke haft Lejlighed til at følge den Durup-Degn paa hans slibrige Veje, men enhver, der vil gjøre sig den Umage at slaa op i Tingbøgerne for Salling Herreder i Aarene omkring 1740—80, vil sjælden ha behov at lede længe [1]), før han støder paa hans af Leth og saa mange andre afskyede Navn.

Saa sent som 1778 idømmes han Bøder for grov Mund i Retten. Thi grov Mund og grove Lader blev hele Livet ved at følge den i Datiden saa berygtede Durup-Degn.

---

[1]) Se bl. a. Skive Justitsprotokol, 1746 Fol. 14 ff.

FRA DET GAMLE SKIVE

GAMLE SKIVEHUS I DET 17. AARHUNDREDE.

DET vilde falde mig let at skrive en Lovtale over Skive. Gjennem hele min Barndom var den Drømmen og Æventyret. Den vender jo absolut sin bedste Side ud mod Syd, og var lige indtagende, hvad enten den saas oppe fra de høje Marker i Vest Fjends Herred eller nede fra de knoldede Studekjær ved Karup Aa. Hvor tit har jeg ikke som Barn staaet paa Kaphøje i det tidligste Foraar og forkortet en Faarehyrdes dræbende Ensomhed ved at iagttage denne daarende Leg af Lys og Skygge: Der gaar en pragtfuld Lysstribe og føler dernede i den grønne Rug: hvor længe kan det vare, før den naar Skive! Se, hvor den piler af Sted; der glider den hen over et Par Harer, der leger mellem hvide Flintesten; atter finder den en Ager Rug; og en Hyttegavl med hvide, bugede Lervægge faar en stor og varm Omfavnelse; saa støder den langt ude mod en Krumning i Karup Aa og en Snip af Flyndersø, der glimter frem som et Par Spejlstumper; saa er den der: Skives røde Tage blusser op, dens smukke, gule Husvægge tegner sig gyldent mod Nordhimlen, Møllens hvide Sejlvinger maler rundt inde i et Hav af Lys; det er som et fint, farvelagt Maleri i den blaa Foraarsluft.

Og naar nu Solen var kommen højt til Vejrs, saa det var bleven Middag, og Mor kom ud paa et Dige bag om Laden og slog med et Lagen i Luften til Tegn paa, at

nu maatte jeg komme hjem med Faarene, saa havde jeg under Hjemdrivningen hele Tiden foran mig den lille trofaste By, der altid syntes at hvile i Sol; og der gled Aaen hen, og der gik Vejen hen, og alle de Vogne i Løb og i Trav. Og saadan blev „Skyw'" ens Længslers Maal, Byen den eneste, Staden paa Bjerget, som ikke kan skjules.

Nu er jeg flyttet om paa dens anden Side; der er den knap nok saa smuk. Skive er en Distanceblænder, men det er den ogsaa til Gavns.

Og saa snakker vi ikke mere om det.

Men hvorfor har nu denne By ikke faaet sin Historieskriver? Den har jo dog virkelig Alderen til det. Er det af Beskedenhed, for ikke at tale for meget om sig selv? Eller er det en Følelse af, at det vilde skorte paa Materiale? Skives Historie maatte ganske vist søges i Asken af mindst fire forskellige Ildebrande.

Med nogen Taalmodighed lod det sig dog vist gjøre. Jeg vover i al Beskedenhed et Forsøg for et Par Lokaliteters Vedkommende, idet jeg begynder med den allerældste Del, det gamle, kongelige Slot Skivehus.

Skjønt der vel ikke er knyttet hverken glorværdige Gjærninger eller Heltebedrifter af nogen Art til „det Slot og Fæste Skyvæ"[1]), saa har samme Skivehus for alle os, som lige fra Barndommen har set det staa og spejle sin fornemme Profil i Karupaaens lille legende Strøm, noget eget æventyrligt over sig, som gjør, at vi aldrig kan gaa det forbi i Ligegyldighed.

Dets Oprindelse ligger — som de fleste gamle Slottes — i Mørke, dets senere Historie desværre ogsaa. De efterfølgende Linjer skulde være et Forsøg paa at faa et Kig ind ad Vinduerne for et enkelt Aarhundredes Vedkommende.

Her paa Tærsklen ind til Sallingholm har der i den graa Oldtid været et Vadested, der er bleven afløst af en Bro; om dennes Ælde vidner Navnet Braarup ɔ: den ryddede Plads ved Broen, der dækkede over en Landsby paa tre Gaarde, som nedlagdes 1546 til Fordel for Skive By. Skivehus har da formodentlig i dets første Tid været en Brovagt, en Slags Laas og Slaa for det grønne Sallingland og dets altid stærkt attraaede hvide Græsstude.

[1]) Saadan betegnes den i et Dokument fra 1407.

Her laa Armbrøst og Svingbasse og pegede fra Skydehullet mod hver den, der fo'r med Ufred; her sænkedes Bommen naadesløs for den, der ikke havde Passet i Orden.

Det vil sige, naar ikke der kom altfor mange ad Gangen; for til effektivt Forsvar egnede dets Lervægge sig næppe. Vi hører næsten aldrig om Slottet, uden naar det kapitulerer, og da, saavidt ses, altid uden Sværdslag. Høvedsmændene har immer foretrukket at gaa bagefter den plyndrende Landsknægt og gjøre ham Forestillinger fremfor at slaa haardt til. Saadan hører vi, at Lensmand Jep Friis i Febr. 1535 stævner de to Morsing-Hallunker Per Madsen og Jesper Juul med deres Følgesvende, „for de røffuet Skyffhuss". Om dette „Røveri" har nogen Forbindelse med Skipper Clements „Sætten-Fyr" paa Sallinglands Herregaarde i disse Aaringer, ved jeg ikke. Men den gode Lensmand har næppe faaet megen Glæde af sin Drabelighed.

Vi skal nu paa Basis af Samtidens Tingsvidner og Skivehus' Lensregnskaber, men især de Inventarielister, som udfærdiges nu og da ved Lensmandsskifte eller efter fjendtlige Indfald, søge at danne os et Billede af Slottet og dets Ejendom. — Det er først omkring Aar 1600, at Kilderne begynder at flyde. Det hedder den 25. Febr. 1564, at Magdalene Banner[1]) har sendt et Skib til Bahus Len efter Egetømmer til sin Byning paa Skivehus, men hvad det er, den høje Dame bygger, om Borggaarden eller blot et Udhus, derom meldes intet.

I Foraaret 1603 blæser en Lade omkuld for Lensmanden Henneke Reventlov[2]). I den Anledning skrives der til ham, at han maa se at faa Laden rejst op igjen. Nu er det vanskeligt at faa Træ fra Norge dette Aar: „Men du faar ellers at se til, hvad Raad du kan faa af det gamle Themer, som nogenledes brugelig er. Desligeste af den Lund[3]) som du skriver mig til, der staar og udgaar og fortørres og en Part intet til andet kan være nøttig, at du paa den ringeste Omkost muligt er kan faa den (ɔ: Laden) op igjen". ($^{17}/_{5}$ 1603).

---

[1]) Hun havde Skivehus' Len fra 1562—72.
[2]) Paa Skivehus 1602—06.
[3]) Denne lille Skov nord i Marken omtales ogsaa senere; nu er jo kun Navnet tilbage (Lund By). — 1619 og 1626 nævnes ogsaa „Winde Skov".

Laden rejses saa denne Sommer for 204 Rdl. Niels Pedersen, „Teckemandt udi Hierck", har tækket paa den i 51 Dage; Eske Poder, Tækkemand fra Skive, i 12 Dage. Af andre Skive Haandværkere nævnes en Jens Hvidskræder. I 1606, da Claus Daa bliver Lensmand[1]), tages et Syn over Slottet i dets Helhed; heri hedder det: Med Hensyn til „Slottets Bygninger, da findes der vesten og østen i Borggaarden[2]) et Hus, som Jørg. Friis[3]) haver ladet sætte, er et Lofthus, med to Jordt Kielder under samme Hus, 19 Bindinger lang, muret mellem Stolper, teglhængt, og er samme Hus holden ved Magt med Vinduer, Døre og andet hvad dertil hører. Et Hus ved den søndre Side paa forbemeldte Hus indbygget, som er thou lofft høgh og muret mellem Stolper og thagt mett Stra, og en dobbelt Skiorstienn. Noch et Hus ved den østre Side i Gaarden, som er en Lofthus, XII Bindinger lang, tagt med Tegl og muret mellem Stolperne, og i samme Hus holdes Brøgers, Stegers og Borgerstue udi.

Item endnu en Stald udi Borgegaarden ved den nordre Side, er XIII Bindinger lang, som stander threj Støtter thill og opholder den ved den nordre Sidde, og haver Jacob Høg[4]) ladet samme Stald bygge.

Nok et Hus, som er opsat af gammel Tømmer, som er XII Bindinger lang og er tagt med Straa, med en Skorstien paa, og er samme Hus murrett emellum Stolper. Noch ett lidett gamell Hus, som Puortten ganger igiennom. Item en gammel Stald oven for Broffuenn og Loft lagt igjennem, og er samme Hus støttet ved den vestre Side. Item en Broeff for Gaarden, er ingen Rekker vedt, som er gamell. Noch findes udi Laagaarden en nye Kuomlaade, som Henrik Reventlou haver ladet sætte; og er den opbygget af gammel og ny Tømmer, dog er der mere ny Tømmer i den end gammel. Item en Hiølade, som Jacob Høg haver ladet sætte af gl. Tømmer; er XXI Bindinger langh, og er den støttet baade inden og uden.

Item et Hus, som er V Bindinger langh, som Henrike Reventlou haver ladet sætte, som er aaben i begge Gaffuell, og er der ingen Loft i samme Hus.

---

[1]) 1606—13.
[2]) ɔ: med Gavlene i Vest og Øst.
[3]) Lensmand 1595—96.
[4]) *Lensmand fra* 1596—1602.

Item findes endnu i Laagaarden threj gamell Husse, som er wbruggelig och ikke thienner, førend di bleffuer mett nye Thømmer forbedrett och bliffuer bygett paa Nye igienn.

Sammeledis haver vi ogsaa efter højbemeldte vor allernaadigste Herres Befaling besictet thend Lunndt, som ligger til Skiffuehus udi Skiffuehus Mark. Thaa findes thend att werre uforhoggene thil Uplict i alle Maader, mens doch fienddis ther mange forpurett Threr och affblest Skompper, som ikke kand berre Olden effter thenne Dagh.

1. Maaj Ano 1606.

Kjeld Juel og Hans Lycke."

Paa dette Tidspunkt har Skivehus da haft følgende Udseende: For Sønden i Gaarden: Hovedbygningen („Fruestuen") med en mindre Kvist til Sydsiden; mod Øst: Økonomihuset med Stegers, Bryggers, Kjøkken etc.; mod Nord: en Staldbygning; mod Vest: formodentlig to Huse, det ene med Kontorer og Skole („Skriverstuen") det andet med Indkjørsel til Borggaarden („Porthuset"); ud for Porten fandtes en Bro, altsaa ogsaa en Kanal eller Grav, der sikkert har strakt sig omkring Borggaarden paa de tre Sider; paa den fjerde — mod Øst — var den jo beskyttet af selve Aaen. Det hele har været lavt og prunktløst, straatakt og lerklinet. Kun den lille Udbygning mod Syd har to Etager.

Det samme Udseende beholder Slottet i alt væsentligt, saalænge det er i Kronens Besiddelse.

Vi skal nu gjøre Rede for de Smaaforandringer, der sker gjennem Aarene. — Claus Daa var rykket ind paa Slottet 1606. Det hedder i Lensbrevet, at han selv skal holde Slottet vedlige, selv lønne sine Folk og være forpligtet til at ta imod Kongen 1—2—3 Dage og gi hans Heste „Hø og Ruefoder". Han maa ikke foretage nogen Ombygning uden Kongens Tilladelse. Det skrøbelige Materiale, hvoraf Bygningerne var opførte, gjorde idelige Reparationer fornødne. I 1606 anvender Daa 314 Daler paa Slottet og Ladegaardsbygningerne. I 1608 opfører han et nyt Fæhus. I 1610 blæser en Hølade omkuld dernede. Paa Foranledning af Peder Trustrup,

„Laagedsfoged", indfinder Synsmændene sig 16. Juni og tager Skaden i Øjesyn.

„Og saa de XV Bindinger af Offuerenn paa samme Hiølaade, samme XV Bindinger var nedfalden af Storm och Guds Vederlig och var brekket och forknussit, saa de saa, det var ugavnligt thill att bygge medt; dernæst saa de Kroppen af fornævnte Laade, thennd saa dj var møged wnd och forfalden och skulde flyes och forferdis forud den kunde være duig och nøttig thill Høø eller anden Brugh".

— Kongen befaler Lensmanden at faa Laden paa Benene igjen snarest muligt. „Dog at du haver fligtig Indseende med, at altingist kan ske med ringiste Bekostning muligt er".

Paa dette Omkvæd gaar de fleste af Christian den Fjerdes Viser, naar Talen er om Lensslottene. Han var jo ikke slet saa bange for at aabne Pungen til sine egne private Slotte. Da Daa fratræder Lenet i 1613, hedder det, at Husene „ehre mesten Parten møget brøstfeldig baade paa Thømmer og Tagh og stuorligen er fornøden at vill mz thz første ferdigis".

Der nævnes dette Aar „et Nørhus", 32 Bindinger, som Claus Daa har ladet sætte og tække med Tegl. Efter Daa følger Chr. Thott (1613—17); han opfører 1615 et nyt Kornhus; blandt Lensregnskaberne samme Aar anføres ogsaa følgende: „Udi lige Maade er bekostet och udgiffuen for it nyett Skab, som och er gjort og forferdiget til at foruare och indhenge de udskrevne Soldaters deris Gewehre udi".

1618—19 sad Knud Gyldenstjerne der som Lensmand, saa kom en Tyge Brahe helt til 1632; ved hans Tiltrædelse gaar der atter et Syn over Gaarden, der viser megen Brøstfældighed. „Fruerstuen" imod Syd og Østerhuset (Bryggerset etc.) røber intet nyt. Om den øvrige Gaard hedder det: „En Stald i Borggaarden, XIII Bindinger lang, hvorudi Lendtzmanden schall haffue hans Heste, er af Knud Gyldenstierne forbedret med Lieder och Spiilltoug indenudi og er ret ved Magt holden færdiggjort. Nok et Hus med en Skorsten, Stolpemur, meget forfalden, Liederne selv fra rundet, vil hjælpes meget.

„Item et lidet Hus, 20 Bindinger lang", takt med Straa, lerslagen, som Knud Gyldenstierne haver ladet rette med

nye Lieder og takt med nye Straa, ogsaa hiulpen med nye Lechter och Ouffuer Thimmer".

Endnu et Hus i Borggaarden, øst—vest med en Skorsten, 18 Bindinger, tækket med Straa, slagen med Leyer, vel ved Magt.

„Og en ny Bro udenfor Slotsporten, som Knud Gyldenstierne have ladet gjøre af Nye".

I Ladegaarden staar det saadan til: En Kornlade, støttet ved den østre Gavl; meget brøstfældig; „og en hel Hob af Bjælker og Stolperne slet i sønnder, og paa vester Gavl Stolperne i Jorden slet afrunden og Gavlen nederfalden, og Liederne paa den søndre Side slet afrunden er og flux Taeg til den fornøden".

En ny Hølade, 21 Bindinger, har Knud Gyldenstierne ladet sætte; det norderste Hus i Ladegaarden, Fæhuset, er 32 Bindinger, vel ved Magt. Vesten i Ladegaarden: to gamle Huse, som er slet forfalden og saa godt som slet ubrugelige".

Saadan staar det og raver i endnu tre Aar; da indløber der følgende Ordre til Lensmanden fra Christian d. Fjerde:

„Vor Gunst tilforn. Vide at eftersom vi naadigst forfarer, Husene der paa vor Slot Schiffhuss meget at forfaldis, og med det første Forbedring at behøve, thi bede vi dig og ville, at du med det første samme Bygning foretager og det saaledes opbygger og ordner, at vore Lensmænd herefter derudi dieris bequemme Lossering kunde have, og ville vi Naadigst dig til samme Huse at bygge og forbedre thre Hundrede Daller corant beuilgett have, og aldelis intet ydermere der paa anvende, medens hvis du videre der paa forbygger, det dig selv at udlægge. Hvilket du dig saaledes haver til Regnskab at føre. Der med skee vor Vilge. Befalendis dig Gud.

Skrevet paa wortt Slott, Kjbh., den 10. Maj Anno 1622 under wortt Signett. Christian R.

Det var nok ogsaa paa Tide, der blev gjort noget; thi et Syn, der toges $^{13}/_{9}$ 1622, skildrer Slottet som en ren Pjaltenborg. Hør bare:

— — — „Først saa de det sønderste Hus og Frueloften og Sengekamrene, da var Taget saavelsom Loften over den ganske Hus slet røden og udøtlig, saa der inder-

lig skal baade lægges ny Loft og ny Tag, hvor Behov gjøres; desligeste forfarit de den øster Hus, der var den ganske og aldelis udøtlig baade paa Tag, Loften og Døre og er det som Brøgerset, Borgerstuen og Stegersit er udi; dernæst forfarit de den nordiste Hus, da var den udi lige Maade baade paa Tag, Lofte, Døre og andet ganske og aldelis ubrugellig, som Stalden er udi samme Hus; dernæst saa de Quisten ved samme Hus, der var Taget slet afbrækket og sønder, saa der endelig skal lægges ny Tag; dernæst saa de den vesterste Hus, da var Taget, Loftet, Døre og meste Parten af Tømmeret slet og aldeles sønder og forrødnit, som Skriverstuen er udi". — —

1622—23 bliver da travle Aar paa Skivehus, hvor alting „omsøldes" og „dønckes" (kalkes) og „murskjelles". Nye Skorstene, ny Brolægning, nye Tagsten paa Østerhuset etc. Niels Snedker i Skive har været paafærde tidlig og silde. Niels Smed i Lund faar Betaling for Murankre, Dørjærn, Hængsler, „for Jærn til Borgergaardens Port, desligeste for Beslae til alle Slaevindueme, for Vinduesstange, for Buond (Gulv?) til Hjørnet af Brøgerset, for 6 store Dør-Laase, for Laas til Døren i Fruerstuen".

Hele Bekostningen er oppe paa 628 Rdl. En ikke hel ringe Overskridelse af det af Kongen noget knap tilmaalte Budget.

Da der nu atter gaar Syn over Tingene, har Piben en anden Lyd; da kom de til det sønderste Hus, „som Fruestuen, Sengekamrene og Lensmandens Værelse var udi; samme forskrevne Hus saa de var hængt med nye Thegel, Væggene muret og forbedret — — og Lofter var lagt af ny langs ud igiemill. Item ny Winder og Windis Rammer, med en ny dobbelt Skorsten i Huset. Item dernæst saa de den nye Quist, udbygget af Frouerstouen, som er threj Binding, thagdt med Theiell, muret emelom Stolper, med ny Loft over og med nye Winder og Windis Rammer og med en Kieller under neden og med en ny Skorstien ther wdj; dernæst forfuor de da thennd vesterste Hus ud til Byen, som Skriverstuen er udi, der saa de var sat sexten Bindings Hus af Nye, muret imellem Stolper og thagdh med Tegl, med ny Loft langs igjemmel, med fiere Kamre der udi, og med — nye dobbelt Skorstien. Ithem dernæst saa de den nordiste Hus, som Stollen er udi, at den var takt og skiellet og forbedret med nye

Stien langs igjemiell. — Hvilke forskrevne Huses Bygfældighed efter den forrige Skjøn er nu forfærdiget over og ikke under; sammeledis saa de thuinde nye Huse at være opsat i Laadegaarden af ny Thømmer, Lier og Thagh; thennd ene Hus sexthend Binding, den anden — Binding".

Saa opnaaede Skivehus da endelig at faa et anstændigt Udseende. Men hvor kort varede det ikke! Thi en forfærdelig Ulykke — formodentlig den største i dets Historie — ruller nu frem mod Jylland, saa ogsaa Skivehus og dets Len maa ta sin rigelige Part af Smærten. Det er Indfaldet af Wallensteins Tropper 1627—29 her sigtes til.

Christian den Fjerdes dumdristige Blanden sig i Trediveaarskrigen havde foreløbig bragt det Resultat, at hans Hær var bleven sprængt i 3 Dele, der hverken vilde eller kunde modstaa Tellys og Wallensteins forenede Stridskræfter.

Som vilde Dyr kastede Kongens egne Tropper sig nu under Flugten nordpaa over det værgeløse Jylland, idet de overalt lededes af det Princip, at hvad de ikke røvede eller ødte, det lævnede de bare til „Fjenden", der fulgte dem i Hælene. Kongens Folk, der lededes af en Nelle, tog foreløbig Hovedkvarter i Viborg, til hvilken Nelle menes at være naaet én af de første Dage i Oktober 1627[1]). Fra Viborg gjordes der flittige Plyndringstog rundt i Omegnen, saaledes at den egentlige Fjende ved sin Ankomst nogle Dage efter kan tale om „det i Bund og Grund udplyndrede Viborg Amt"[2]). Under en af disse Røvertogter satte Fjends Herreds Bønder sig kraftigt til Modværge. Herom haves der en Beretning, til hvilken afdøde Oberstløjtnant Thyge J. Søegaard er Kilden; i den fortælles, at da Bønderne hørte, at Tropperne fra Viborg var draget ud for at plyndre Herregaardene i det nordlige Fjends Her-

---

1) Se en fortrinlig Afhandling i „Fra Himmerland og Kjær Herred" 1912 (Side 62, Chr. Christensen: „Fra Kejserens Tid"). Her synes Forfatteren dog at være i Uoverensstemmelse med en samtidig Kilde (Danske Saml. 2. 6, 289 ff., der sikkert er ført i Pennen af Provsten i Selde Hr. Arctander. Han skriver: „Den 20. Septembris var alting i Tumel for Krigsfolckesz Skyld, som da begyndte at røffue och streiffe"; (velsagtens da i Skive og Omegn).

2) Se J. Krebs: Aus dem Leben des kais. Feldmarchalls Grafen Melchior v. Hatzfeldt (1593—1631) Breslau (1910), S. 97.

red, stod de sammen for at hindre dem Overgangen ved Ørum Aa, men de kunde ikke holde Stillingen, men trængtes tilbage og søgte da Læ i Ørum Kirke; men Tropperne forsøgte at sætte Ild paa Kirken, og Bønderne maatte ud og slaas for Livet. 30 af dem maatte bøde for deres Dristighed med Liv og Lemmer. Endnu vises de svedne Bjælker i nævnte Kirke. Det meget øde Gods og de talrige afbrændte Gaarde i Nordfjendsherred omkring 1630 kan maaske ogsaa ledes hen til denne Begivenhed [1]). Endogsaa Herredsfogdens Bolig Smollerupgaard blev „af Fjenden afbrændt", og selve Dommeren Jacob Nielsen ses at være død dette Aar. Har han da maaske staaet Last og Brast med Bønderne og faaet samme Løn? — Kongens Tropper havde ikke ret længe blivende Sted i Viborg; 5. Oktbr. kom Nelle til Aalborg. 8. Oktbr. overgav han sig ved Nørre Tranders med hele sin Hær til Fjenden. Nu vælter 50,000 Mand sig som en Lavine ud over Jylland. I over halvandet Aar maatte vi nære disse Ulve ved vor Barm. Der menes, at Okkupationen har kostet Jylland i Penge alene 130 Millioner Kr. [2]).

Ved Indkvarteringens Begyndelse var de jydske Bønder efter 100 Aars Fred ret velhavende, ved dens Slutning var Landet en Ruinhob og Beboerne Stoddere. Det ser ud til, at Salling og Skive er gaaet fri i Begyndelsen, men det varede ikke længe. Den anonyme Meddeler i Danske Saml. skriver:

---

[1]) Se ovennævnte Kilde, Danske Samlinger. „Dog bleffue der mangestedsz aff Bønderne, som sloe sig tilhaabe och ville frie sig, slagne af de Veymerske (ɔ: Kongens Tropper), saa som paa Ørum Kierckegaard bleffue Tredive Bønder skiut og ihielslagne". — Adskillige Forfattere har ment, at her var Tale om Ørum i Thy (saaledes C. Klitgaard og Chr. Christensen), men for det første var de Wejmarske efter alt at dømme slet ikke med Prins Christian i Thy, for det andet vilde den samtidige Forfatter i Danske Saml. efter sin Sædvane ha nævnt Landsdelen ved Siden af Bynavnet, hvis der havde været Tale om saa fjærn en Lokalitet som Thy; han siger saaledes: „udi Sundby i Vendsyssel", „Nykiøbing i Morsz" etc. Men Ørum i Fjends Herred, der ligger bare to smaa Mil øst for Skive, det hører til Lenets nærmeste Omegn, og hvad der er sket der, vil paa dette Tidspunkt være alle i frisk Minde.

[2]) Se P. Lauridsens Artikel i „Sønderjydsk Aarb." 1891, S. 264 ff. „Wallensteins Hær i Nordslesvig fra 1627—29." En overordentlig instruktiv Artikel.

„Ui Salling holdt de baade de Kejserske og Kongens Folk ude. Og derfor blev Salling saa hart inquarteret siden af de Kejserske, fordi der var noget til Bedste, og de mente, at der var et Pas ved Limfjord". Og han fortsætter: „Den 18. Okt. (1627) var kommen til Skive et Kompagni Exelske Musqueterer med deres Nederlandske Fændrik — — Den 26. Okt. drog samme Kompagni fra Skive til Quarter udi Holstbroe, hvor de bleve liggendes. Thi da kom Oberst Jakob Skatte og Oberstløjtn. Wolf Sigmund over det Breinerske Regiment og gjorde Quarter i Skive, Nykøbing og Thyholm, og havde alle Præster, Herredsfogder, Fogder og Skrivere og Fuldmægtigere af Herregaardene". — Blandt de indkvarterede i Skive nævnes ogsaa en Kaptejn af det tillidsvækkende Navn Teufel. Kanske er det da samme „Djævel", der har aftvunget Mændene i Skaarup ved Silkeborg følgende Hjærtesuk[1]):

Desuden er „vi fattige Mænd i Skaarup bleven plyndret udi Udtoget af en Hopmand[2]), som laa paa Schiffhus udi Salling, som laa udi Skaarup fra én Middag og til en anden med sit Kompagni og plyndret og tog fra os Korn, Faar, Fæ, Kaaber (Kobbertøj) og Kleder og al den Del de kunde vedkomme i Hus og Gaard, hvor det fandtes, Mand og Folk maatte løbe ad Skov og Mark, fra alt huis de havde, at en Part er bleven forarmet, og finge saare lidet Rug saae, og slet intet Vaarkorn. Og siden kom Romurmester[3]) fra Randers og drog til Silkeborg og saa tilbage igjen med mange Ryttere med sig og plyndret og tog, hvis de kunde bekomme, som vi havde igjen, som med 24 Mands Vidne er at bevise".

Saadan var de altsaa, naar de var ude, men nu naar de var hjemme paa Skivehus? Ja, Vidnesbyrderne er ikke mange fra denne fjærne Tid, men nok til at sige os, hvor forfærdelige de Aar har været. Et Tingvidne af $^{22}/_{4}$ 1631 beretter, „at dennem alle udi Guds Sandhed fuld vitterlig er, at hvis som fandtes paa Shiffuehus, da Fienderne kom her i Landet, thett tog Fienderne og kom dennem til Gavn og Bedste, og intet deraf igjen blev beholdendis paa

---

[1]) Se indkomne Breve til Regeringen $^{22}/_{11}$ 1630. Rigsarkivet.
[2]) ɔ: Befalingsmand.
[3]) Lederen af Hærens Politi.

fornævnte Schiffuehus, da de uddrog, hverken af Kongl. Maj.' eller Lensmandens i nogen Maade tilhørte".

Ved Lensregnskabet for 1627 ligger følgende:

Quitiers som Fiennderne haffuer borttagen som her paa Slotet var liggendes, der de blev Landet mægtigt, som Bønderne af deris Landgilder haver ytt:

Rug 22 Td. 3 Sk., Byg 17 Td. 2 Sk., Havre 73 Td. 6 Sk., Kiør 5, Lamb 9, Suin 2, Giess 1, Høns 6."

Lensmanden havde dette Aar ikke andre Indtægter af Lenet end „det ringe Smør" som vel maa være lidt nok for hans „Røsttjenste".

„Bønderne haffuer været møyet forarmed det Aar" (1627) saa de ikke har kunnet svare deres Afgifter.

I en Indberetning fra 1629 hedder det desuden;

„Efterskrevne af Inventarium haver Fienderne borttagen, slet ødet og fordærvet her paa Slottet:

1 Bolster Dyne (Diønne), 2 Hoveddiøner, 1 Doendiønne (ɔ: Dundyne), 1 Pude, 2 Sengklæder, 1 Drejlsskivedug, 1 Damaskesskivedug, 2 Oversleter, 1 Handklæde, 2 Par Hørgarnslagner, 2 Klæde Bænkedyner, 3 Stykker gl. Schiellert, 1 Kappe, dertil 6 Tinfadde. 12 Tintallerkener, 1 Messingbækken, 1 Furskive, 2 Skamler, 2 Stoffuell, 2 Skiveklæder, 1 ny Skive (Bordplade)".

Naar ikke der savnes mere, er det vel, fordi der ikke har været saa farlig meget at hugge af. Lensmanden har jo nok set at redde sig og sit i Tide. Men Husene har faaet en slem Singeldus. Aaret 1631 medgaar da helt til Reparationer. Christoffer Friis paa Astrup leverer 1000 Tagsten, Gregers Hviid paa Krabbesholm 204 Tagsten, Chr. Pedersen og Medbrødre i Mønsted: 17 Læster Kalk til 3 Daler Læsten osv. „Embedsfolk" (ɔ: Haandværkere) er ustandselig i Aktivitet dernede; Murerarbejdet er mest i Hænderne paa to Murmestre fra Aalbæk, der har „alle tre Huse at skjelle, trende Quister, den ene slet af ny mure og de andre at mure paa Væggen, Tagsten at hænge; dønke, kalke, skjelle og berede." Den store Bagerovn i Bryggerset at forfærdige, end en lille Ovn af ny at opmure, en Kiell (Kedel) at indsætte udi Gruen samt for en ny Skorsten af Nye at opsætte og siuf andre at færdige, som en Part af dennomb var ganndsche ruinerit och øde, dernest for Fruerstuen inden og ude med Broun *Røtt och* Ridestalden udenpaa at anstryge, alt paa deris

egen Kost og Beværing samt holdt deris egen Kalkslaar — — 69 Rdl.

Niels Sørensen, Tømmermand i Skive, for et Laadehus, 24 Bindinger, — — 72 Sdr.

„Endnu givet hannem for det sønderste Hus, som Ridestalden er udi, at flytte ind udi Gaarden, formedelst Jorden, som Fienden havde ladet opkaste til Husen, det ikke skulle forraadne Tømmeret".

Jens Glarmester i Handbjerg for 120 nye Vinduer at gjøre, „som blev indsat udi det Hus, Fruerstuen er udi, det Hus Skriverstuen er udi, det Hus Borgerstuen, Kiøkken og Brøggers er udi, desligeste udi Stalden — — egen Kost, 23 Rdl. 4 Skiver, en dobbelt Suenskive i Fruerstuen, en i Skriverstuen, en udi Østerstuen og én udi Skolen[1]). 34 Vindueskarme, de otte af Eg, hver til 4 Vinduer, og de andre af Fur, hver en Rigsmarch: 36 Døre; 14 Sengesteder, hvoriblandt er to med Parnell, den ene i Fruerstuen, den anden i Skriverstuen; for Skjellerum udi alle tre Huse; for en ny Quist, 4 Bindinger lang og to Loft høj, at nedetage og igjen at omhugge og opsætte, at lægge Loft over Fruerstuen og de andre to Huse, Fjæl at skyde i Gavlene; for 14 Spildtoffuer at gjøre i Ridestalden, ni Skamler og Bænker i Fruerstuen og Quisterne, 3 i Skriverstuen, tre Ladeporte; for en Sualle over Suen-Kjælderdøren, tre Trapper op til Loftet, to Trapper ned i Kjælderen, en Skrue over Kjælderen i Quisten; for Hanebjælker og Suerlægter over meste Parten af alle tre Husene osv.

Hans Smed i Skive faar Betaling for 19 Dørlaase.

Det sønderste Hus, som Riderstalden er udi, at omstienne, inden og ude at pecke og en Broue udenfor, tre Alen bred, at lægge; Kornladen at omstienne.

Forbrugt til det østerste Hus til Suerlægter og Hanebjælker og paa Taget, som Fienderne haffde affbrechett, i allt 1 Tylt.

Peder og Anders Murermester i Aalbæk til alle de tre Huse, saa og til tvende Qvister, to gamle og en ny, norden og sønden ved Fruerstuen, til at oplægge paa Husene, som Fienderne havde afbrødt — osv.

Og endelig: „Forbrugt til fiere Hemmeligheder

[1]) Formodentlig for Lensmandens Børn.

(ɔ: W. C.'er) gandscke af nye opflytt: 3 Tylt Fjæl". Som man ser, den ny Tid gjør sine Krav gjældende. I en Anmærkning nævnes Thingbogen, som hører til Lenet fra 1620—31: „undtagen disse thuinde Aaringer, der Kejserens Folk var her inde, som da holtis ingen Rettergang". Og $^{18}/_{5}$ 1632 hedder det:

„Hvad Schoffuen belanger, saa findes der ingen Schouffe, mens der have været en liden Lund, hvilken er aldsammen af Fienderne ganske afhuggen". — Deres Ødelæggelsesværk strakte sig ud i Omegnen til alt og alle. Skive Kirke var forfærdelig hjemsøgt. Det samme gjaldt den latinske Skole. Om Privathuse i Skive By savner vi desværre Underretning. Men ud over Salling og Fjends Herred drog de fjendtlige Røverhorder uden Stands. Gaardene afbrændtes eller nedbrødes, Skovene fældedes, Kirkerne plyndredes for deres Alterkar og Tagbly Det hedder om Kirken i Dommerby 1629: „Er 7 Opgang Bly borttagen af Krigsfolk paa begge Sider". Og om Mønsted Kirke siges der:

„Muren er nedfalden paa Kirken, 10 Allen lang, og 12 Allen der huoss staar paa Rau och vill falde; fattis 60 Tagstien, 1 Vindue skal gjøres af Nye, 1 Klockstreng".

Kirkerne i Salling udviser det samme sørgelige Skue. Om Krejbjerg Kirke siges der: „Paa den søndre Side af Kirken fattes 5 Tavler Bly, som blev af Fjenderne borttagne, Kalk og Disk udi Fjendernes Tid er af Kirken bortstollenn". Kirken meget medtagen. Paa Grinderslev Kirke fattes 21 Blytavler og 2 nye Vinduer, Taarnet „er ganske ond" og frygtelig medhandlet. Alle Salling Kirker er „meget onde[1])."

I disse Sorgens Tider, da alting ramtes af Ødelæggelse og Visnen, blomstrede endda den menneskelige Forfængelighed, hvad der fremgaar af et Paabud fra 1630 lydende paa, „at Sognefolkene her udi Schiffue skal blive udi Kirken staaendis udi deris Stoelle, indtil saalænge Velsignelsen er gjort, og Lensmanden med sine Folk er gangen af Kirken". — Det siger sig selv, at Tiden var rig paa stærke dramatiske Begivenheder; saaledes fortæller den anonyme Meddeler i Danske Saml. følgende fra Tiden

[1]) Som Kuriosium kan meddeles, at Jebjærg Kirke udbedres med Egetrær fra Lundø.

omkring Krigens Slutning (1629): „Den 13. April kom Ritmester Timmers Concubin (Frille) til Nørregaar fra Huidberg med nogle Ryttere og var ræd for de Krabber[1]), thi da var nogle af Krabberne i Nykjøbing at sterke sig. Om anden Dagen drog hun derfra til Skiffue til Hopmand Beyfust, som laa paa Krabbiszholm som skulde confoyere hende ud til Harszleff[2]). — I samme Tid blev Ritmester Timmer skudt af Kongl. Maj.' Musqveterere, som blev sat i Land med en Galej[3]) og blev begravet i Harszlev (Roslev) Kirke. Hans Broder, som lod hannem begrave, gav 300 Rigsdaler for sammes Begravelse.

22. Maj var der og en Tumult i Salling, der Hopmand Beyfust skulde bryde op.

25. Maj drog alle de Kejserske nemlig de Torqvardi Contiske af Salling og skulde samles til de andre adstrøde Kompagnier og skulde ud efterat Freden var sluttet. 26. Maj spurgtes der, at de Kejserske, som laa i Vendsyssel, vilde rejse igjennem Himmersyssel og Salling, og at de udi Thy vilde igjennem Mors og Salling og skulle saa paa Alhede støde sammen at marszere ud ad Landet, hvorfor Salling blev rejset og holdt Vagt paa alle Kanter. Samme Tid kom til Nykjøbing i Mors nogle Crabater fra Randers, som havde Ordinants at tage 2000 Rigsdaler Kontribution (som var 14 Dages Afgift). Men da de drog derigjennem, var der en Smed i Byen ved Navn Christen, en dristig og tapper Mand, hvilken med sin Svend og Søn hug 7 af de Crabater ihjæl med et Slagsvær, som han tog paa Raadhuset. Og saaledes blev de fattige Folk for samme Afgift qviteret[4]). Den 5. og 6. Juni spurdes i Salling, at de Saxiske Lauenborgiske, som

---

[1]) Saadan kaldtes de Røverbander blandt Almuen, hvem Fjendens Huseringer havde drevet til Fortvivlelsens Selvhjælp ud paa Landevejene, til Tyve og Banditter. De boede nu i Skovene og Hederne og lurede i Hulvejene paa Fjendens Proviantvogne; senere ogsaa — efter at Røveri var bleven dem et Haandværk — paa skikkelige Folk. De mange Sagn. om Røverkuler her og der stammer muligvis fra denne Tid.

[2]) Maa være en Fejlskrift for Roslev.

[3]) Sikkert i Astrupvig.

[4]) Se Villads Christensen, Nykjøbing S. 60—61. Chr. Smed bemægtigede sig efter denne Daad 450 Td. Havre, som tilhørte de Kejserlige og laa paa Raadhusloftet, kom i Kasjotten, men benaadedes *af Chr. 4.*

var kommen af Thy, plyndrede i Harsyssel og da blev Salling rejst igjen, Mand og Hus. Men da man siden ved Kundskaber forfarede, at de vare udrejste og fort marseret, rejste hver hjem til sit."

Vi har altid tidligere set Vendelboernes Tapperhed rost over al Maade, men efter hvad der fortælles fra denne Krig, har heller ikke Fjandboer og Sallingboer været tabt bag af en Vogn, men har værget om Reden med Næb og Kløer; og ligesom en Kat ved at rejse Børsterne undertiden faar selv en bidsk Køter til at gaa i en Bue udenom, saadan foretrak ogsaa de udmarcherende Landsknægte at gaa over Aggertangen fremfor at blive striglet imod Haarene af de sallingske Hjøeller og Hjøetyve.

Forinden jeg slutter disse Skyggerids fra denne forfærdelige Tid, maa jeg endnu citere et vildt Træk fra vor anonyme Meddeler; han fortæller, hvorledes en Afdeling Dragoner — formodentlig fra Skive — i 1628 var redet ud for at tugte de saa frygtede Krabber; men da de ikke fandt dem, satte de Ild paa Alheden, kgl. Maj.' Vildtbane, saa den brændte i flere Dage, hvad der kunde ses vidt omkring. Og alt dette gjorde de for „at forfærde Krabberne og Landsatterne."

Saa trækker vi os atter tilbage bag Skivehus' nu velkalkede Mure og la'r Freden falde paa os, saalænge det mon vare. Vi kommer da lige tidsnok til — 1632 — sammen med „Synet" at kunne inspicere det Nordhus, som „ehr nyeligen opbygget", 20 Fag langt, „og er færdig med Tagh, Lofte, Vinduer och Døre, mens der fantis ingen Laas for Dørene eller Gull i Kamerne, ikke heller var Væggene inden udi Huset dynket eller kalket, dog med adskillige Wærelser udi, mured imellem Stenger paa den Sønder och slagen med Leer paa den Nørsidde och tagt med Steen." — I det hele taget synes Tegl nu overalt i Borggaarden at ha afløst Straaet, et Fremskridt, som Skive By havde at vente paa i over hundrede Aar, hvad der kostede den mer end ti frygtelige Ildebrande. Skivehus er, saavidt jeg har kunnet spore, aldrig brændt; for denne Ulykke har det været skaanet. Mens Ildens fortærende Gru Gang efter Gang saa at sige renslikkede den høje Bakke, hvorpaa den lille By havde valgt sit vanskelige Stade, saa laa Slottet ved dens Fod under sin røde

Teglhat og lod Flammernes gysende Jag sitre hen over sine smaa vejrbrændte Ruder.

Der tales det Aar, 1632, gjentagende om den ny „Giæstestald, som er opsat sønden i Borregaarden." Ogsaa en ny Lade og et nyt Fæhus nævnes, og Slottet bliver samme Aar indplanket. Og der sker endnu et Fremskridt, som ser ud til at være kommen Bønderne og deres Bæster tilgode. Dette Aar er der nemlig hos Peder Sørensen i Viborg kjøbt „7 Tylvter Kjælder-Boller, som blev forsæt udi Brønden her paa Slottet, thi Bønderne havde dauglig stor Besværing med deris Heste og Vogne at age Wand till Brøgershuset, Kiøkkenet och hur dett andenstedtsz behøffwedis, [nu] blev den renset og kast 15. Al. dybere end som tilforn var".

De bliver aldrig færdige derude med deres „Døncken og Fleckeri". — Christian den Fjerde surmuler lidt over de sikre Udgifter, men de usikre Indtægter. Aaja, der skal vel bygges, men gjør det endeligt med ringeste Bekostning muligt! Og de bygger en Hølade og et „Øxenhus" i 1633; og de bygger et nyt Hus for Norden i Borggaarden 1634, „21 Bindinger, stenhængt med en dobbelt og 2 enkelte Skorstene, 4 Karme og Borgstue i samme Hus". Nu er Østerhuset saaledes bleven degraderet til Bryggers alene. Ogsaa dette repareres grundigt; Fruerstuen faar en ny Skorsten (nu maa Gaarden snart ha en halv Snes Stykker!). Sex Bindinger lægges til Stalden; og et nyt Hus paa 13 Bindinger opsættes Sydøst i Staldgaarden, „item er Ladegaarden indbygget i tre Huse, som forleden Aaringer er opsat," og der er lagt Stenbro om Dørene i Ladegaarden, Borggaarden og Staldgaarden — „saa det nu ganske vel er holdt ved Høffd og Magt".

Denne „Hævd" varede dog altfor kort; thi en Gjentagelse af „Kejserkrigen" med dens frygtelige Indkvarteringer staar for Døren. Denne Gang er det Svenskerne, som i Januar 1644 falder ind over Halvøen under General Torstenson og „var Landet mægtig" indtil Freden i Brømsebro 13. Septbr. 1645. Det var alt andet end naadige Herrer, hvad deres Gjerninger langvejs udviser. Datidens Dokumenter er fulde af Raab og Klager mod disse Vilddyr. Om deres Huseringer paa disse Egne melder følgende gulnede Skrivelse paa vort Rigsarkiv:

„Steen Bille til Kjærgaard og Laurids Below til Spøt-

trup, „kongl. Maj.' Secreterer", har faaet kgl. Missive af $^{8}/_{10}$ 1645 at forføje sig til Skivehus og der efterse Bygningerne etc., desuden registrere Inventariet, som var i Behold (efter Svenskerne), „saavel som ogsaa Bønderne der til liggendes, deres Lejlighed udforske og forfare, hvorledes de ere ved Magt; desuden at forføye os til Kjøbstaden under samme Lehn liggendes" og forfare, „i hvad Stand den af Fjenderne var efterladt, og hvad Skade den havde lidt"; saa har de da i Dag, 17. November 1645, været paa Skivehus og befundet Bygningerne saaledes:

„Paa det Hus Fruerstuen, Overstuen og Fadbore er udi, er borte fra Dørene 7 Laase, item 3 Døre brækket og borte, saa og Hængsil og Kroge borttagen.

Udi Brøggerset var afbrækket og borttagen paa Loftet, som ikke kan forfærdiges under 2 Tylvter Dieller (Fjæl), item var brækket og borttagen Skruen over tvende Kjælderhalse, hvortil ville forbruges $2^{1}/_{2}$ Tylt Dieller. Desligeste over Porten for Borggaarden saa og Porten for Vognhuset i Ladegaarden borte, hvilket ikke kunde forfærdiges under tou Tylter Dieller saa og til Hensel og Kroge $4^{1}/_{2}$ Pund Jærn.

Iligemaade var forbrækket paa Skorstenen og de muret Vægge i Borgergaarden, saa og Tagstenene af Husene, samt en Gavl i Brøggerset forfalden, saavelsom alle Husene paa Dønnichen og Skjellingen brøstfældig, hvilket alt ikke kunde færdiggjøres med ringere end 400 Mursten, 700 Tagsten og fem Læster Kalk.

Paa Vinduerne udi Fruerstuen, Borgerstuen, Gjestekammer og Skriverstuen var brækket og indslagen, som ikke kan gjøres færdig med Glas og Bly og Arbeidsløn ringere end 9 Rdlr.

Udi Ladegaarden: af Loftet paa Øxenhuset var nedbrøt og borttagen 12 Tylter Dieller.

Gavlene paa to Huse i Ladegaarden nedbrøt og borttagen saa og 4 Døre, og 5 Døre i Staldgaarden borte, hvortil skulle forbruges, det at færdiggjøres, $4^{1}/_{2}$ Tylter Dieller, saa og til Hængsil og Kroge til Dørene: Jærn 3 Pund.

Paa Stallen og et Feehuus i Ladegaarden var afblæst 4 Læs Tagh.

Inventarium findes i Beholdning: thou gammel

Skiver (Bordplader), den ene halv Overdelen borte. Noch 2 Bænke.

Hvis Breve Mogens Seested blev leveret den Tid, han kom til Skivehus Lehn, berettes alle at være udi Beholdning, ligesom han dennem haver annammitt.

Kongelig Majestæts og Kronens Bønder til Skivehus anlangendes, da haver Stall Hansis[1]) Regement, som haver været udi Salling indkvarteret, holdt meget ilde Hus der i Landet og med iidelig Røveri og Pløndren Nat og Daug de fattige Landsens Indbyggern plaget og presset, saa en stor Del derudover maatte i langsommelig Tid forlade Hus og Rede og de fleste deres bedste Quegh og Femon frarøvit, hvormed de skulle drive deres Auffil, foruden den store og fast ulidelige Contribution, som de udi Penge og Korn haver maat udgivet, herudover en stor Del ud af Lenens Bønder er geraaden udi stor Armod og moxen ganske kommen til Agters, og faa af dennem er nogenledes ved Magt, tilmed ogsaa haver de næsten alle bekommet stor Skade paa hvis Bygh, de i dette Aar haver saaet, idet Halvparten deraf og sommesteds mere af Stormb blev afslagen, der det stod paa Marken; saa dersom de ikke paa nogen Tider bekommer nogen Afslag paa deres Landgilde, da vil en Del af dennem sildig eller neplig komme til Rette. Dog paa det vi desbedre Underretning kunde erlange, da haver vi for os fordret Præsterne her i Landet (Salling) saavelsom Fogder og Bønder og udi Skriverens og Ridefogdens Nærværelse dennem overhørt, hvilke alle saaledes for os haver berettet efterfølgende[2]):

Hindborg Herred.

Hem Sogn: 9 Gaarde. 2 Gaarde afbrændt, 3 eller 4 temmelig ved Magt, de andre ganske forarmede. Hindborg Sogn: 16 Gaarde, den største Del af dennem er

---

[1]) Slange kalder ham Svenskernes „brave General Staalhandske" og siger, at han „døde af Sygdom udi Holsten just i Paaske Uge" (1644). Christian 4. II. S. 1228 ff.

[2]) Her nævnes altsaa kun det Bøndergods, der 1645 tilhørte Skivehus. Resten faar vi intet at vide om. Men Stillingen har naturligvis været ens over det hele. — 9 Gaarde i Hem er altsaa ikke alle Byens Gaarde, men blot dem, Kongen eller Skivehus ejer.

ganske udplyndret og spolleret, nogle faae er paslig ved Magt og kan give en ganske ringe Del Landgilde, 3 Gaarde nederbrøt. Dølby Sogn: 9 Gaarde, 2 Gaarde nederbrøt og moxen alle forarmet, udplyndret og spolleret. — Brøndum Sogn: 14 Gaarde; den største Del af dennem moxen ganske forarmet, nogle faa af dennem have en ringe Ting til Bedste. — Hindbeerg Sogn: 7 Gaarde; 2 Gaarde afbrændt og ganske udplyndret og forarmet, de andre ogsaa meget udplyndret og forarmet. Voiens Sogn: 32 Gaarde; 8 af dennem haver ganske været forjaget fra deres Hus og Gaard og haver moxen intet saaet eller avlet, de andre mesten Del forarmet og nogle faa temmelig ved Magt. Otting Sogn: 8 Gaarde; nogenledes ved Magt, dog tvende Gaarde forarmede. — Volling Sogn: 4 Gaarde; den ene moxen ved Magt, de andre meget forarmet.

Rødding Herred.

Balling Sogn: Nogle af dennem haver haft deres halve Sæd, somme en Del ringere og nogle moxen slet intet, en Del af dennem ganske udplyndret, en Del af deres bedste Kvæg og Fæmon dennem frarøvet; en Gaard i samme Sogn slet afbrændt, en Boel under Brøst og øde. — Ramsing Sogn: 6 Gaarde; en Gaard i Andrup afbrændt, de andre temmelig ved Magt og ved ringe Sæd. — Veiby Sogn: 7 Gaarde; nogen af dennem forarmet, de andre ikke slet deres halve Sæd. — Limb Sogn: 3 Gaarde er moxen slet øde og haver haft ganske ringe Sæd i dette Aar. — Lemb Sogn: 3 Gaarde er ganske forarmet og haver moxen ingen Sæd.

Harre Herred.

Hierk Sogn: 26 Gaarde; somme af dennem nogenledes ved Magt med 2 Parter af deres Sæd, somme halv Sæd, en Del ganske ringe, 6 Gaarde udi samme Sogn ganske ruineret og øde. — Harre Sogn: 6 Gaarde, moxen paa den samme Manier ved Magt som de forskrevne. — Nautrup Sogn: 11 Gaarde; er meget forarmet, en Boel afbrændt; efter Præstens Beretning haver de ikke avlet 10 Tdr. Byg i det hele Sogn, mens haver ikke andet at leve af end deres Fiskeri. — Sæby Sogn: 9 Gaarde;

ligesom i det andet Sogn, og blev begge Sognene udplyndret. — Wiill Sogn: en Gaard forarmet. Thorum Sogn: 7 Gaarde; nogle af dennem temmelig ved Magt. — Aasted Sogn: 7 Gaarde; en Gaard nederbrøt, de andre miested Parten forarmet. — Duerup Sogn: 8 Gaarde, en Boel; 3 slet forarmet, de andre temmelig ved Magt. — Tøndering Sogn: en Gaard forarmet. — Roesleff Sogn: 6 Gaarde; er meget forarmet.

Nørre Herred.

Rybierig Sogn: 6 Gaarde; 4 moxen ganske forarmet, de andre nogenledes ved Magt. — Lyeby Sogn: 25 Gaarde; en Gaard afbrændt, de bedste ved halv Sæd og den største Part moxen ingen Sæd, og allesammen udplyndret og meget forarmet. — Jebjerg Sogn: 2 Gaarde; den ene ved Magt og den anden slet øde. — Grønning Sogn: $4^1/_2$ Gaarde: er meget forarmet. — Skive Sogn: 12 Gaarde; er Ugedagstjenere til Skivehus, andre temmelig ved Magt og en Del moxen forarmet.

En Gaard i Fjends Herred, liggendis i Siøbye, er ganske forarmet.

Anlangendes Schiffue Byes Tilstand.

Hvad forskrevne Bys Vilkaar vedkommer, da haver vi derom Borgmester og Raads skriftlige Erklæring bekommet, hvilken lyder udi sin Mening som følger: Nemlig at en stor Del af Fjendens Folk der i Byen haver taget deres Quarter og midlertid taget meget ilde afsted, saa at de fattige Folk ikke alleniste maatte forskaffe dennem fornøden Underholdning med Mad, Drikke og Hestefouer, medens endogsaa enhver de hos sig inquarterede paa det dyrebareste opklæde, hver efter sin Stand og derforuden maatte give dennem en ulidelig Contribution (Pengeydelse), saalænge de noget kunde bringe til Veje, og naar de intet mere kunde formaa, da haver de de fattige Folk fængslet, slaget og ilde medhandlet og en Part fra Hus og Hjem udi Elendighed frajaget mange deres Huse, spolleret og berøvet, hvilken Skade en stor Del aldrig skulle kunne forvinde, uden nogle faa der i Byen, som de beretter at have haft deres Omgiængelse og Gunst med Suenschen; de andre fattige Borgere sidder udi stor Trang og Gjæld, som en

Part næpligen kan betale; med videre som samme Borgermesters og Raads skriftlige Relation i sig siel videre udviser. $^{17}/_{11}$ 1645.

Steen Bille. Lauritz Below."

I 1646 er der alene i Skivehus Len 65 øde Gadehuse, „som er ganske nederbrøt og ingen dennem besidder". Det er allesammen Huse, som „haver udi lang Tid standen ødde, somme al den Stund de kan mindes, somme udi Pestelendzis Tid[1]), somme udi Keyserens Tid (1627—29) afbrændt og somme nu udi Suenschens Tid nederbrøt og afbrændt". — Skivehus' Len maatte alene 1646 gi sine Bønder 1371 Rdl. Afslag i Landgilden.

Skivehus Slot blev atter, om end med nogen Møje, rejst paa sine Stolper. Lensmanden Mogens Sehested, der sad 1632—46, advarer ved Regnskabets Forelæggelse de Herrer Kommitterede imod at gjøre altfor mange Ophævelser over Udgifterne til Slottes Istandsættelse, dels fordi der ikke er anvendt mere end strengt fornøden, „saa og fordi jeg Sielff var tilstede ved Leeniidtt, imedlertid Fjenden var udi Landet, indtil jeg blev fangen, bortført til Haderslöutf og imidlertid afvergede, saavidt muligt var, at Bygningen den sammesteds ikke blev nederbrøt og forød, hvilket hellers vel muligh havde skeed". (Antegninger til Regnskaberne 1645—46).

„Derimod haver Fienden fortær og bortrøvet en stor Anpart af Slottens Avl og Landgilde og Boskab, af Linned og Ulden, Kaaber (Kobber) og andre Varer, item Heste og Fouller (Føl), 100 Staldøxen og andet Quæg, som kunde beløbe sig til nogle Tusinde Rixdaler". (Mogens Sehested).

Saadan havde General Torstensons Svenskere sørget for ogsaa paa disse Egne, at de nok skulde blive huskede jen Lidt.

I 1646 gik Lenet fra Mogen Sehested og over paa andre Hænder. Forinden han forlod Godset, gav han Kongen en Redegjørelse for Maaden, hvorpaa han hidtil havde drevet Ejendommen. Det hedder her ($^{6}/_{1}$ 1645), at der paa

[1]) En ond Pest gik 1602 over Salling og store Dele af Jylland og nedslog mange Mennesker.

Jorderne til Skivehus Ladegaard svares aarlig 25—26 Tdr. Byg, 23—24 Tdr. Rug (ligesom de har „Giöe" til) og 80 Tdr. Havre. „Desforuden ligger der en liden Mark til Slotted, kaldis Engebierg, som bruges til Græsning, formedelst ingen anden Udrift eller Græsning er til Slotted, mens formedelst jeg haver haft mit Kvæg paa Græs ved min Gaard der udi Landet[1]), saa nær som en halv Snes Kiør (imidlertid jeg haver holdt Hus paa Lenet), haver jeg somme Aaringer ladet saa udi fornævnte Engeberg Mark en 40 Tdr. Havre, thi den ligger saa langt fra Slottet, at den ikke brugges med Giøe, og derfor ikke kan saaes med Biug eller Roug til Gaffuen". $^{24}/_{11}$ 1645 tilføjer han paa Opfordring, at med Hensyn til Oxehold „da haver jeg ladet opstalde det sidste Aar førend Suenschens Indfald der udi Landet 100 Øxen, formedelst den gode Grøde, der da var, og ellers 70—80 om Aaret, mens intet andet Kvæg haft uden 8 eller 10 Kiør til Husbehov, og mine fornøden Heste". Han holder følgende Ladegaardsfolk: en Ladefoged, en Boder[2]), en Markvogter, 4 Tærskere og 3 Røgtere om Vinteren; de koster om Ugen pr. Mand til Mad og Øl: 5 Sl. Mark; i Løn pr. Aar udgjør det: 70 Sl. Dl.

„Hvis Bygningen paa fornævnte Ladegaard at holde ved Magt og Lige kan koste kan ikke beløbe sig synderlig højt, efter som alle fornævnte Ladegaardshuse er ikkun tagt med Straatag, og leerslagen imellem Stenger, saa man med en 40 Dl. ungeferlig vel kan tilkomme de Huse, som der er, aarligen at holde ved Lige, uden naar nogen nye Huse skal bygges[3])".

1646 afløstes Mogens Sehested af Ebbe Ulfeldt Jacobsen (1646—55); han fører sig saa ubemærket, at vi i hans Tid næppe hører et Muk om Slottet[4]).

---

1) Mogens Sehested skriver sig til Holmegaard.
2) Vel én, der gaar Bud, „boder" Fæstebønderne".
3) Se Pakken over alle Lenenes Ladegaarde 1645: Indberetning i Henhold til kgl. Missiver 1644—45. R. A.
4) Kun meldes der $^{17}/_{12}$ 1652 om følgende Mageskifte (Kronens Skjøder II, 34): Slottet faar af Skive Kirke et Stykke Jord i dets vestre Indmark. Kirken faar: „Marchmands Toft, som ligger sønden for Skif By og norden Aaen uden for Slotsmark og paa Slottets Østermark, som kaldes Brød, 1 Ager, som ligger næst sønden til den Kirkejord, som ligger nordest i Brød, og et lille Stykke Engjord for den østre Ende til Bækken, *som er ret Skel* mellem Slottets Mark og Krabsholmbs Marker".

1655—56 kommer Erik Krag som Lensmand; ved hans Tiltræden gaar der et Syn over Slottet, og da det er det sidste, vi kjender, vil vi anføre nogle Punkter. — „Fruestuens Hus" er stadig kun „et Loft højt"; Tegltag, „en Del af Loftet lerslagen"; det har tvende Fjælgulve, gammelt, det ene forraadnet.

„Paa Søndersiden af samme Hus ligger en Blyrude; 7 Fag Svend-Kjælder; heri er 1 Brødhölde 2 gl. udygtig Brødhækker, 2 Øltønder; mod Nord Saltkjælderen."

Søndre Kvist paa Fruerstuen har 2 Sengesteder og 1 Skorsten. Under denne Kvist er Fiskekjælderen med Fiskerens Kammer og en Seng til Fiskeren.

„Nordre Kuist" har en Skorsten; ogsaa der er en Jordkjælder.

„Nordiste Hus": 36 Fag muret mellem Stolper mod Syd, hvoriblandt nogle Sandsten i nogle Vægge; Regnen har fortæret en Del af Væggene; paa Nordvæggen: 17 Fag muret og 19 Fag lerklinet. I Vesterenden: Skrivestue med en Skorsten, en Skive med Skuffe under, „2 Furbænke, 1 Stol; 1 gl. lukt Sengested; 1 beslagen Egekiste at forvare Lenens Breve udi". I Nordhuset nævnes en Mælkestue og hele 5 Kamre „østen til". Her er ogsaa Borgerstue med dette Udstyr:

„En Skorsten, 1 Eggebour med en Fuod under, 1 Forsteeder, 2 gl. Bænker, 1 Buor til Arbejdsfolket att legh och bencke". En Dør med Klinke i.

„Offuer alle fornævnte Kamre er et Kornloft langs igjennem, er gammel og brøstfældig saavel som Huset; tegltakt; i den Østerende en muret Govl; den vestre Ende er en Fjælgoul.

Et Kammer østen i Borregaarden; 1 Fag lang med Dør, takt med Sten, muret mellem Stolper. Er en Gang igjennem samme Hus ud til Broen med en Dør for.

Det gamle Hus østen i Borregaarden: 15 Fag; i den nordre Ende Kjøkkenet, hvorudi en Skorsten; derudi er 1 Reterbenk[1]).

Et Kammer sønder til, er brøstfældig. Brøggerset i den syndre Ende af samme Hus (Østerhuset). Her er

[1]) Praktiske Folk! Skarpretter-Blokken inde i Kjøkkenet. Man har naturligvis brugt den under Svineslagtning eller til at hen*rette* Kokkyllinger paa, naar den ikke var anderswo engagirt.

Skorsten, Bagovn, Kiølle; Deystuen derudi; hvorudi er to Ender til et Sengested til Deystuepigerne; en ny Meeltroug med Deck paa. Samme Hus er gammel og ganske brøstfældig, opstøttet paa begge Sider med Støtter under, og en Del af Stolperne brækket. Til Nord en muret Gavl, til Syd Fjælgavl. Huset ganske ubrugelig."

I Borggaarden: Et Hus: 8 Fag, ubrugeligt. Et andet Hus: 14 Fag, ubrugeligt og brøstfældigt; „och leges Ildebrand (Brændsel) derudi."

Stalden: 21 Fag Straatag, Lervægge, opstøttet mod Sydsiden, Kornloft; ret ubrugelig; i Staldkamret 2 gl. Sengesteder: 1 gl. Sengested i Stalden; „brøstfældig og ubrugelig." — Huset meget brøstfældigt.

En Port mellem Borggaarden og Ladegaarden „nederblest og øde. Thømerværket øde, dog de to Portjærn beholden. Imellem Borggaarden og Ladegaarden thuende Haffuer aflugt med Steeg[1]). Dog Steegen moxen øde, med planted Threer udi."

Ladegaardene: „Er lugt Synden i Gaarden med Planchuerck imellem Borggaarden og Ladegaarden; en Port paa samme Planchuerck med to Hængsler, begge Dele gammel."

„Tørffue Huussitt: 10 Fag; halmtakt, lerklinet; Tørveen har trykket det hele sønderpaa; som skal hjælpes tilbage; forfaldet som alt andet.

Synder Fæ Hus haver været 23 Fag lang, smaa Kviste paa Techningen," hvoraf nedblæst 10 Fag, „og de 3 staar endnu paa Rauff". Støttet og brøstfældigt.

„Kornlaaden: 40 Fag, lerslagen mellem Stolperne, Halmtag; tvende Porte, tvende dobbelt Døre, 2 Luger udi Loen. Vel ved Magt er laden."

Et halvt Fag Hus bygget op „til Synder Enden af Laden." En Port paa Ladens nordre Ende.

„Nordre Øxenhus": 27 Fag; tagtakt; en Kvist paa den med Skorsten etc.

Porthuset: 10 Fag; heri Ladegaardens Port, „Ladefogdens Kammer derudi med 1 gl. Sengested." Taglagt. Et Plankeværk imellem Ladegaarden og Borggaarden „over Graven norden udi Ladegaarden er ganske nederblæst

[1]) Stang for en Port.

og øde. En stor Stie (Stige), af 16 Al. Stietræer gjort; gammel og moxen utjenlig."

Paa Kornloftet: „Brend Maaletønde med Jern beslagen og threj Løffuer brend."

3 Trapper til Kornloftet; „gammel." — Heroppe findes:

Til Fanger: „Jernbolt med thuende Böyll och en Thaschelaas dertill.

En Haandschrue med en thaschelaas dertil; thrende Brønder (Brændjern), det ene + 1, det andet med + 6 + 5, det thredie med + F. och en Crone. Huormed Leenens Schiper bleff brend efter derom udgangen Befallingh."

Husene alle ubrugelige og brøstfældige med Undtagelse af Laden og det nordre Øxenhus. „Saa Lensmanden ikke kan holde Hus, førend der bliver bøgidt."

Og saa bevilger Frederik den Tredje da 700 Rdl. aarlig i tre Aar til Slottets Istandsættelse: men det kan ikke forslaa. Skavankerne var for store; de kongelige Penge forsvinder som Dug for Solen. Saa griber de til deres vante Middel: sætter Krykker til Husene; saadan gaar de og afstiver baade Ridestalden og selve Fruestuen med Støtter baade for og bag lige til Oktober 1656. Et Aar efter havde vi igjen et Sæt Svenskere, mere djævleblændte i deres Ødelæggelsestrang end nogensinde; de har næppe ret meget respekteret de gamle Stivere, hvormed det prøvede Slot forsøgte at holde sit gamle Skrog oppe.

Vi har endnu ikke omtalt Fangetaarnet, hvis Rester efter Sagnet kunde ses helt ned til vor egen Tid — med mindre det har været det almindelige Hundehul, der var indrettet som en lille privat Opmærksomhed mod Fæstebønderne, hvorimod Fangetaarnet var forbeholdt mere deciderede Forbrydere. Et Fangetaarn har Slottet naturligvis haft lige fra den ældste Tid; og det var jo i Forfald, naar det øvrige Slot var i Forfald; og blev Sprækkerne for store, saa tog Fangen sig en Reisaus. Sært er det forresten, at Inventarielisterne saa sjældent omtaler Fangetaarnet. Derimod løber vi under Synsforretningerne ofte paa Remedier, der peger hen paa Straf og Tortur. 1656 fandt vi Retterbænken inde i Slotskjøkkenet og et udsøgt Stel af Torturredskaber oppe paa Kornloftet; i 1630 fandt vi — ogsaa inde i Kjøkkenet — „1Brandjærn og 4 Tænger at lægge derover" samme; Aar beslaar Niels Smed i

Skive en Maaltønde og „en spandsche Thønde" til Husets Brug. I 1619 hedder det om Anders Nielsen i Hvidbjærg, „barenfødt i øfwerste Lyby", at han var anholdt „her paa Slottet og siden udbrød ud af kongl. Maj.' Jærn og stiede Hans kongl. Maj.' Planker og Graffuer og derover er dømt paa Hallss!" Samme Aar siges det, at Jacob Jensen, Guldsmed i Skive, ihjelslog Chr. Jensen, forrige Slotsskriver, „og er suoren fra hans Fred". 1622 var Maren Christensdatter anholdt „for Kieter Sagh, som hun med hendes Søsters Mand haver beganget; sad her først i 9 Uger, og hun da blev udborget, om Dagen — 10 Sk."

De, som havde borget hende, sendte hende igjen tilbage; Kongens Missive fordrede hende til Kjøbenhavn, hun leveredes til Tugthuset i Marts Maaned 1623; hendes Overførelse til Kjøbenhavn kostede 4 Rdl.

Samme Aar er der et nyt „Kjætteri": Mads Jensens med Anne Povlsdatter; de sad først paa Skivehus i 30 Uger; givet for 2 Landstingsdomme over Nævningseden over fornævnte Fanger 3 Rdl. — „Giffued Scharpreteren i Wiborg for den ene Fange at rete, och den anden bleff døed i Fengselett: 6 Rdl."

Hvert Øjeblik bryder Fangerne ud; saaledes Maren Nielsdatter, Glønng, $^{12}/_{8}$ 1625. I 1638 gaar man da i Gang med at ombygge Taarnet. Det hedder i Regnskaberne:

„Efterfølgende Pendingh er given Embedsfolkene, for it Fange Tornn paa Skiffhus efter kgl. Maj.' Brevs Lydelse blev opsat.

Given Mester Hans, Bøgmester udi Aalborrg, for Taarnet af Grund at opmure med Sten og Kalk, paa hans egen Kost — — 31 Daler 2 Mark."

Laurids Snedker har Tømrerarbejdet, og Chr. Axelsen Smed i Skive leverer 5 Lispund Jærn. — Det maa da hjælpe!

Er det maaske det samme Fangetaarn, som i 1656 tegnes saaledes: „Er muret under Jorden, och offuen thill fiirekantig; thagt med Fiell, som er gamel och vill snart theckis med Nye, eller det bliffeur øede och ubrugelig".

Og Regnskaberne løber videre med lakoniske Optegnelser som denne (1641), der i sin forretningsmæssige

knappe Uhygge rummer en Menneskesekæbne og dens Udslettelse:

En Fange, „som formedelst sin Tiuferj blev forrettet. Givet Mestermanden i Viborrig for samme Karl at forrette — — X Rdl."

Ja, det var en Tidsalder, hvor Mestermanden gjorde gode „Forretninger", mens det kunde knibe ganske haardt for ærlige Folk.

I Septembers Begyndelse 1657[1]) stod for tredje Gang i Løbet af 30 Aar Fjenden uden for det brøstfældige Skivehus.

Det var atter Svenskere og Brandenburgere, forvorpne Karle, dyrisk Pak, for hvem Rov og Brand var bleven et Haandværk. Brændende og skjændende var de kommen ned over Jylland; de plyndrede i Hadderup, de plyndrede i hele Fjendsherred. Da de forlod Vridsted Præstegaard, havde de — ifølge Wiberg — kun efterladt Præsten, den gamle Niels Christensen Paasche, Skjorten, han stod i. De afbrændte Knud Jensens Gaard i Sejbæk lige til Grunden, saa Knud endnu 1660 sad og krykkede med Familien i et Jordhus paa Tomten. De nedskød Kongens Vildt paa Ahlheden og omhuggede det meste af Skovene i Fusøre (Fusager), Krogsgaard og Thougaard; ogsaa „Rodzborig Schouff var ganske ophuggen uden noget Skrub, der stander igjen; og intet de kunde telge, hvormange Trær, der var huggen i fornævnte Skovskifter, thi de var utallig at telge". (Tingsvidne $^{19}/_{9}$ 1660).

Deres Entré i Skive var dog langtfra heldig for dem. En Ritmester Johan Schellner blev dér tilligemed alle sine Folk fanget af danske Sogneryttere og sidst i September 1657 indespærret i Nykjøbing paa Mors. Men allerede 5. Oktober s. A. var Fjenden „saa mø' Kaa'l", at han kunde udfri dem paany[2]).

Og Skivehus faar nu Kjærligheden af føle. Husene saa efter Krigen ud, som havde de haft Besøg af Jordskjælvet: Vinduerne udslagne, Tage og Tagsten afrevne, Væggene omstyrtede, alt „nedbrødt og borte". „Fruestuhuset" har tre Stiver mod Syd, dens Kviste er saa forfaldne, at de maa ombygges fra Grunden; Østerhuset staar med Stivere

[1]) Se Aarbog f. Skive og Omegn I. S. 101.
[2]) Se Chr. Villads Christensen: Nykjøbing (1902), S. 65—66.

baade foran og i Ryggen: Nordhuset er frygtelig forfaldent. Stalden Syd i Borggaarden „ved man ikke naar ligger paa Jorden; kan ikke hjælpes!" — Saadan ude, saadan inde.

Et Tingvidne udsiger 8/3 1661, „at hvis ringe Løsøre og Inventarium, som var paa Skiffhus, der Suenschens Folk (desswerr) var Skiffhus mægtig og laae derpaa, det ruineret, forøde og borttog fornævnte Suensches Folk med andet mere, som var paa Slottet".

Af nogle Bemærkninger, som Revisionen gjør til Lensregnskabet af 1656[1]), ses det, at Svenskerne har haft deres lange Fingre i Kassen baade her og der. Saaledes er Baadsmandsskatten for nævnte Aar — 41 Rdl. — ikke bleven betalt. Hvor kan det være? Lensmanden Mogens Arnfeldt[2]) svarer, øjensynlig ikke uden en vis Generthed: „Disse Penge diswehr alt for vist bevisis med Fru Else Bruskes Kundskab paa Boreby af Fjenden at være borttagen, med meget mere. Aarsagen de ikke tilforn var bleven leverit var, at Skriveren var alene ved Lenet og meget andet vigtig paa de Tider forfaldt; hvis det ikke maa passere, faar jeg at korte". (Lensmanden).

Der er „af de Suensche borttagen Rug: 108 1/2 Tdr. 1 1/2 Skp., Biug: 64 Td. 1 1/2 Skp., og fornøden Korn ikke udi Landet førend langt ind paa det efterfølgende Aar; vil forklaris" (Revisionen).

Svar: „Var ikke muligt Skibsrom enten udi Skive, Nykjøbing eller nogensteds deromkring at bekomme til Frederiksodde med dette Korn; mens med den Skipper, som deraf tilforn paa Provianthuset havde leveret, var accorderet det til Frederiksodde at skulle fremføre; men formedelst ham for Aalborg blev arresteret for en Mand, de vilde tage fra hannem, blev Skuden længe opholdt og kunde ikke slippe derfra, førend Sl. Mogens Høg gav hannem løs; over slig Ophold blev forskrevne 4 1/2 Td. Rog, og 9 Td. Byg fordærvet, og ikke derfor endte Rejsen, førend Fienderne var Landet mægtig, Kornet derover belig-

---

[1]) Thi „Bemærkningerne" har man, men selve Lensregnskaberne ophører med 1643.
[2]) 1656—64.

gendis paa Schiffhus og Kierchehimmelene, som af Fienderne blev borttagen og forød."

Se, se! saa den gode Lensmand brugte Skive „Kirkehimmel" til Kornmagesin; men Svensken, de Himmelhunde, vidste at finde derop og drage sig Skipperens Sendrægtighed til Nytte. — Intet levnedes. Svenskerne var nær sagt altædende. Et Tingvidne af 8/3 1661 udsiger, at „den Tid Suenschen (des werr!) blev Landet og Schiffhus mægtig, da laa der Beholdning paa Skiffhus en ganske Del indkjøbt Furtømmer af adskillig Slags saavelsom en ganske Del Ege Leedstøcker til Slottens Bygnings Fornødenhed, og det blev opbrændt og forøed af de suensche Folk; desligeste er det dem fuld vitterligt, at de suensche Folk, som var Slottet mægtig 1657 og 1658, borttog, paiteeret og fortæred kongl. Maj,' og Lensmandens Koerren, som da paa Slottet war beliggende".

At Forstyrrelsen fra de ubudne Gjæster ogsaa strakte sig ind paa andre Omraader, ses af følgende Uddrag af Byfoged Niels Christensen Brøndums Regnskaber (for 1656—70):

„1658, 18. Juli, Maren Jensdatter, som tjente Hans Bønding (i Skive) oc skyldte hannem for Barnefader hafde intet at betale hendes Bøder med.

Bemelte hindis Barnefader Hans Bønding, hvis Belegels-Bøder ey heller var at bekomme, formedels han da straxen saa som i Ufredstid udaf Fjenden blev forjagit og hans Gods af dennem spolleridt.

Den 24. September fornævnte Aar beskyldte Mærgret Skyttis her ibid. en suensche Secretarius, oc strax derefter bortrømte. Havde ejheller intet hendis Belegels-Bøder med at betale.

Den 17. December udlagde Mette Burchartz i Skiffue Peder Eskesen, ibid., for Barnefader, som da udi Ufredstid nyligen fra kongl. Maj.' Folk (under hvilken han fra denne sidste Krig Anfang havde tjent), ankomb oc strax af Obristleutenampt Morten under de Svenske paa Grindersleff Kloster bleff fanget oc sig siden med alt, huis hand kunde afstedkomme maatte rantzonere (løskjøbe). Och derudoffuer ey formaate hans Bøder at betale."

Hans Bønding var næppe den eneste Skivnubo, der i disse Ufredstider blev udplyndet og jaget fra Gaard og *Grund.* *Men* alle Dokumenter synes nu at fattes.

Nu synger Skivehus paa sit sidste Vers som kongeligt Slot. Det vilde vel ogsaa være en Spot at kalde den Klynge af afstivede Stodderhuse for Slot, tilmed kongeligt!

Frederik den Tredje, der havde mange flotte Vaner, var altid i Gjæld til Rigmændene. Allerede saa tidlig som $^{21}/_{10}$ 1653 pantsatte han for 1127 $^{1}/_{2}$ Rdl. en Del af Skivehus Gods til Hans Bilde paa Jungetgaard. Som det nu „stod paa Rav" vilde han øjensynlig gjerne af med det, inden det blev tvingende nødvendigt at bygge. $^{6}/_{3}$ 1661 spurgte Lensmanden Skive By og Raad, om de ikke vilde forpagte Ladegaarden. „Mens de undskyldte sig Borgmester, Raad og Borgerskab". — Endelig kom der da Liebhavere, formodentlig atter nogen, som Kongen skyldte Penge. $^{20}/_{8}$ 1661 faar „Arvinger efter Rigsadmiral Ofve Gedde til Tommerup" Skjøde paa „Schifvehus" Hoved- og Ladegaard med Ager og Eng — Hartkorn 39 Td. 5 Skp.1 Fjdk. 1 Alb. — og en Del Bøndergods i Skivehus Len. Resten gaar 1. Maj 1662 over til fhv. Borger og Handelsmand i Kjøbenhavn Stephan Roedes Arvinger, Andreas, Frands, Stephan og Rudolph etc. Foruden en Del Bøndergods i Salling indesluttes i samme Handel Kronens Brokorn, der aarlig oppebæres af Hindborg, Harre, Nørre og Rødding Herreder til Skive Bros Vedligeholdelse[1]).

Det ydede Korn er:

Hindborg	Herred	25	Tdr.	Byg.
Harre	—	28	—	—
Nørre	—	24	—	—
Rødding	—	21	—	—[2])

— „regnet for halvt, eftersom af den anden Halvpart skal Broen vedligeholdes."

— Kjøbesummen for alt dette Gods var 7072 $^{1}/_{2}$ Rdl. (meget af det laa dog udenfor Salling).

Kongens Gjæld til Roede ser ud til at ha' været 61,538 Rdl., saa der var endda en lille Ende tilbage.

Om Ladegaardens Forhold (1662) oplyser følgende Skrivelse, formodentlig fra Lensmanden: „Ladegaarden med

[1]) Se Bilag til Skjødet. Rigsarkivet.
[2]) „lig 50 Rdl. aarlig", hedder det 1720.

en stor Del af Tjenerne blev lagt til de Giedes Arvinger det første Aar, kgl. Maj.' Brev udgik, at derfor skulde gjøres Regnskab og til Thing opbuden, om nogen den vilde pagte; og da ingen fandtes som sig det vilde paatage, som med Thingsvidne bevises; tilmed var ogsaa Forordning udgangen, at Bonden for den Arbejde skulde forskaanes, saa man derudover ikke kunde drive Bonden til at gjøre Arbejde; de var ogsaa hart udi andre Maader medfaren, at de ikke kunde drive deris eget; bedes derfor denne min sandfærdige Erklæring saaledes maa optages."

28. Februar 1664 erklæres Skivehus' sidste Lensmand Mogens Arenfeldt og Kongen kvit at være!

Forinden denne Adsplittelse af Lensgodset var ifølge en samtidig Beretning følgende Individer knyttet til det[1]):

„231 jordegne Bønder.
3 jordegne Inderster.
2 jordegne Boelsmænd.
543 Gaardmænd.
14 Ugedagsmænd.
394 Inderster.
2 Møller med Avl.
7 Møller uden Avl.
36 Gadehusmænd.
9 Drenge for fuld Løn.
100 for halv Løn.
8 Mandtal paa Bønderne paa Fuurland."

Som det ses: 10—1100 Familier foruden 108 Drenge eller med runde Tal: 5—6000 Sjæle!

At Skivehus og Skive By ikke altid levede som de bedste Naboer — især efter at Slottet var kommen over paa private Hænder —, ses af en Række Processer og Rivninger om Mit og Dit, som tiltog henimod det 17. Aarhundredes Slutning. Da disse Procesakter giver ret gode Oplysninger om Byens og Slottets topografiske Forhold i disse fjerne Tider, skal her fremdrages nogle faa Hovedpunkter.

I Aar 1546 havde Christian 3. givet Ordre til, at den

---

[1]) Se Samlinger til den danske Historie. 2 III, 97: Magni *Durells* Relation om Danmark (ca. 1660).

lille Bondeby Braarup udenfor Skive skulde „afbrydes og ødelægges" og dens Jorder skjænkes til Skive[1]).

Men det kneb for Byen at beholde disse Jorder i Fred. Først var der 1560 en Mikkel Knudsen i Dommerby, der gjorde Fordring paa et Stykke Eng i dette Kjær, men den Mikkel blev hurtig slaaet tilbage af Præsten i Skive, Peder Juel, og Raadmand Niels Jensen, der oplyste, at den Gaard i Dommerby, som bemeldte Mikkel ibor, blev tilligemed sine Papirer og Skjøder „forbrøtt udi sidste forgangen Feyde til Kongen" (ɔ: 1536). — Men broddet for Alvor blev dog først Kampen om samme Kjær, da Werner Parsberg til Eskjær ogsaa var kommen i Besiddelse af Skivehus (1693). Ikke nok med, at han krævede Fællesdrift med Byen i Braarup Kjær, men han tilrev sig ogsaa en Del Jord, som hidtil havde tilhørt Byen samt — det mest generende — slog Bom over „Adelsvejen". Det blev dog de gode Skive-Borgere for spydsk, og de gav deres Borgmester, Fabricius, Bemyndigelse til at prøve det kgl. Papirs Holdbarhed for Skranken. Majorens „Grøvt og Drøvt" maa han søge „for sig selv udi hans egen Mark kaldet Engeberg, vesten for

---

[1]) Originalen til dette Gavebrev af $^{19}/_{4}$ 1546, sml. Jydske Tegnelser S. 283, findes med en Række andre Skive-Privilegier i Rigsarkivet i en Pakke med følgende Paategning: „August 1896 fandt man i Rigsarkivets 1. Afdelings Hvælvinger en Pakke uden Skilt, der næsten udelukkende indeholdt Arkivalier fra Skive Byarkiv". — Hvilket Sjuskeri der af Byen er bleven udvist ved Opbevaringen af selv saa vigtige Dokumenter, ses af følgende Optegnelse fra det 18. Aarhundrede angaaende nævnte Original: „Dette Brev var kommen bort ved Borgermester Jens Findsøn, som rømte Skive til Fredericia (1685), men det blev af salig Byfoged Poul Fabricius (1688—1722) fundet syet paa en betlende Soldats Pas, som det af bemeldte Sl. Byfoged med egen Haand er skreven". — Det gamle Pergament er da ogsaa frygtelig skjoldet og tilsølet; det ser ud til at ha haft en halv Snes Segl; Bogstaverne er her og der slidt ud og Skindet forstrakt og molesteret.

En smuk Afskrift af alle Byens Privilegie-Breve — ca. 20 — indsendtes 1648 i Anledning af Frederik d. 3' Kroning. (Se Rigsarkivet: No. 12 Schiffue, Litr. S. Skab 8. Pakke 171). — I „Skive Købstads Vedtægter og Forhandlinger" (8. Bind 1908) findes S. 327—35 et Optryk af „Skive Byes Privilegier", men med et saadant Antal af skamløse Sjuskerier og Fejllæsninger, at det som Kilde er ganske ubrugeligt.

Byen." Fabricius er misfornøjet med Sættedommeren ved Underretten, Søren Jensen Nunboe, fordi han ikke har kjendt paa trende Poster: 1) et Stykke Jord, liggende imellem Skive Broer, „kaldis Bleghaven, ithem 2) et Stykke sønden Skivehuus, kaldet Reberbanen," 3) Adelvejen i Byen, hvem de skulde tilhøre, enten Skivehus eller Skive By, da der dog skal ha været klare Vidnesbyrd nok og „efter Formening aldrig skulle kunne haves bedre, at Skive By har haft de tvende Stykker Jord til deres Brugelighed, og Vejen af Alders Tid at have ligget for hver Mand, indtil for faa Aar siden den er bleven aflukt". Der er da Punkter nok at strides om. Parsberg rykker frem med en Del gamle Breve og Landstingsdomme, der skal godtgjøre hans Fordringer. Men nu optræder gamle Jep Tommesen af Hindborg, forrige Herredsfoged i H. Herred, og siger, at i 34 Aar — hvoraf han har boet de 15 i Skive — da har de af Skivehus ingen Drift haft i Braarup Kjær, ikke heller de have begyndt det, ikke heller nogen Grøft i Skive-Braarup Kjær, videre end mellem Digerne næst ved Broen, „til Grinderniis og Vasenis Opdemning". Han havde set Skivehus' Tjenere komme kjørende vesten ind i Byen med Malttørv og andre Grønttørv gravede paa „Slots-Engeberg".

— — „Nu vandt han, at Borgerskabet som alle andre har haft fri Kiørende over Aaen, imellem den østerste Broe og Gangebroen saavelsom med deres Fæmon og Sommers Tid til og fra Byen; desligeste har hver haft sin Frigang over Blegdam- og Slodsengen til og fra Byen. Iligemaade haver der gaaen en fuldkommen Aagang under den mellemste Broe og neder i den vesterste og østerste Aa; imellem samme østerste og vesterste Brois Aa ligger et Stykke Grøndplads, som haver været brugt til Byens Høfders Græsning sampt fremmede Folk, som har haft det fornøden, bedte derpaa med deres Heste ulast og ukierdt af Skivehuss' Besiddere; det Stykke Blegedam imellem østerste og mellemste Bro har været brugt af Skive Indbyggere til Lærit at blege paa, og først og sidst om Aaret haver været brugt af Byen til deres Høfder at græsse samt om Marketz-Tiider været brugt for fremmede Folckis Heste, som kom til Markit; ydermere vandt han, at der gik en fuldkommen Aldelvej fra Skive Bye til Broen, synden for Lergravene imellem bemeldte Lergrave og den Dige, som

laa for Slods gamle Huge; endnu vandt han, at Reberbanen synden for Skivehus' Ladegaard beliggende, haver været brugt af Skive Borgere til deris Høfders Græsning, desligeste har de brugt til Grøft til at lukke med om deres Mark: Søndertoft, som støder derpaa."

Jep Tommesen var Herredsfoged „i de Tider, den ny Landmaaling gik", og fik Befaling til „at opmelde 8 Mænd til at siune og taxere Enge, Kjær og Fælled i ganske Hindborrig Herred," og da var han selv personlig tilstede paa Aastederne i Braarup Kjær, da den blev anslagen; der var ingen tilstede fra Skivehus, men Albret Jensen, Foged paa Krabbesholm, paa velb. Fru Karen Ridzes Vegne, og vedkjendte Braarup Kjær for fællig for Aabierg og Glattrup, „som har Ager og Eng i bem. Braarup Mark"; desligeste Walter Klerqve[1]), og som har Agger og Eng til Gammelgaard i Braarup Mark".

Nu gjorde Major Parsbergs Tjener Hans Christian Steenwinkel Jep Tommesen en Række Spørgsmaal: bl. a. om Skivehus nogensinde var bleven forbudt at grave deres Hengetørv i Braarup Kjær. Jep T. har ikke set dem grave andet end til Vasens Vedligeholdelse mellem Broerne „og dermed opfoer Grinnerne". — Hans Chr.: „Har de ikke altid taget der til Fiskeriets, Broernes og anden Fornødenhed?" Jep. T. bemærker tørt, „at han har aldrig set, at de har brugt Henge- eller Møntørv til at lukke og dæmme for Grinnerne med, men de har brugt Knolle og Digtørv der til". — Ved han da ikke, at Skive Borgere selv har gravet Dige- og Hengtørv i Braarup Kjær og Jord til at blande med? Jep T.: „De har gravet imellem Digerne og lukt for deres Agerjord med, men aldrig har han set, at de har gravet Møn- eller Hengetørv; og en Gang lod han grave ti Hengetørv, da strax blev han forbøden af gammel Borgmester Chr. Thommesen og Byfogden Niels Brøndum under et fuld Vold samme Tørv at bortføre eller grave flere." — Ligger der da ikke Møddinger blandede i Braarup Kjær, som der er gravet Jord til sammesteds? — Jep ved det ikke. — Har ikke Skive Borgere opbrudt noget Jord i Braarup Hede og Fælled? — Gammel Jep ved stadig ingenting. — Er det ham ikke vitterligt, „at Svinehaugen, som de kalder Reber-

[1]) Borgmester i Skive — 1685.

banen, er ikke indlugt i alle fire Hjørner og altid har ligget til Skivehus?" Jep har sagt derom alt det han ved.

Men nu optræder en Række Vidner i Skives Favør. Der er Niels Christensen Overgaard, barnefødt i Skive og nu boende i Øster Dølby, og der er Chr. Jepsen; de kan mindes 48 Aar; Jep Nielsen i Vindbye mindes 47 Aar; Jens Christensen, der tjener Laurids Vinde i Skive, mindes 26 Aar. — Mens Niels Chr. Overgaard „gik i Latinskolle, da gik han mange Gange neder paa Reberbanen og dreyede H[j]ullet om for Anders Rebslaaer. Chr. Jepsen vandt med Ed ligesom Niels Overgaard, at han havde drejet Hjulet for Rebslaaeren. Knud Nielsen, der har tjent paa Skivehus for 26 Aar siden, saa ikke, at andre end Skiveboerne brugte Braarup Kjær, uden at Skivehuus' Bønder har taget Jord til Demning ved Broe og Grinning. Vejen synden Lergraven fra Broen og til Skive By har han kjørt i 40 Aar ulast og ukiert, men for nogle Aar siden er den aflugt".

Jep Christensen, Trustrup, vidner, at „Bleghauen mellem Broerne har været brugt af Skives Folk til deres Lærrit at blege paa, og Hytter har der været bygt af Skives Piger, som de har ligget udi og taget Vare paa deres Lærrit". Ikke sandt, en kjær lille Idyl ved den blanke Aa!

Andre vidner, at Vejen Syd for Lergraven har de kjørt paa for 40 Aar siden, og den var „den rette Aldelvej til og fra Byen, ungefehr for en 14—15 Aar siden blev der slagen Bom for, og naar nogle af Frederik Geedes[1]) Tjenere kom der, blev de gjennemladt".

Jens Christensen i Intrup tjente for 30 Aar siden paa Skivehus som Ladegaardsfoged for velbaarne Mogens Ahrenfeldt, „som var Lensmand sammesteds udi to Aar, og efter hans Tid tjente her paa Skivehus udi toe Aar for Ladefouget, siden at velbaarne Christen Geede og hans Sødskende blev den mægtig"; lod i den Tid grave i Braarup Kjær hvad de havde Brug for „til Broen og Grunderne, ved Fiskeriet og Gaardens Fornødenhed, saasom Møntørv, Digtørv, samt Heng-Tørv til Tørre- og Liung Støcke (Stakke), som somme Tider stod ude"; de

[1]) Fr. Gjedde solgte 1667 sin Halvpart af Skivehus til Broderen Chr. Gjedde.

„grov samme Tørv sammesteds ulast og ukiert, men om det var i Minde eller Uminde, vidste han ikke, eftersom han buddede og befalede Bønderne at kjøre i Kjæret og grave, men hvor langt de kjørte, vidste han ej". — Hvad kaldte han for Braarup Kjær? — Svarede, at „Braarup Kjær „strækkede sig fra Skive Broe og indtil den lille Bæk, som gaar imellem Aaberg og Skive Ejendom og Eng, som er opkast fra Fælleden".

Uddrift havde Skivehus ikke fornøden i Braarup Kjær, men naar Bønderne arbejdede paa Skivehus, „da bette de med deres Heste i samme Kjær".

Jens Pedersen tilspurgte Jens Christensen om det Stykke grønne Eng, som ligger mellem Aaerne ved den mellemste Bro, som kaldes Bleghauen, om det brugtes den Gang udelukkende af Skivehus til Bleghave; „ja, men da var den ikke saa stor, som den nu er, fordi at Aagangen er formindsket".

Var Reberbanen synden Skivehus „Staldgaard" ikke indkast med Diger rundenom og Fiskedamme derudi i den søndre Ende — var der andre, som „holdt sig til den" uden Skivehus? Jens Christensen: „Der var ingen Damme i Synderenden, det hand vidste, men to Damme, som laa næst op til Gaarden", og baade Damme og Reberbane udelukkende brugt af Skivehus; „mens ej kunde nægte, at de jo af Skive satte en Svin derpaa iblandt".

Det hedder, at Kancelliraad Chr. Gjedde og Magdalene Sibilla Urne ejede Skivehus i 26 Aar; de havde den da ogsaa, da Landmaalingskommissionen drog over Egnen (ca. 1680), og da udfærdigede Chr. Gjedde følgende Papir: „Braarup Eng med Blegdammen imellem Broerne kan hænde sig nogle Aar, at det iblandt staar som et aabit Haff og Høet bortskylles."

„Enghaugen sønderude af samme Beskaffenhed med Reberbanen og eneste her til Stedet liggendis Damme og een øde Dam uden for Porten paa Byens, dog Stedet sig tilegnet og forundt."

„Engebierg og Vindskouv har altid været regnet for Udmark og Fædrift til Kør, Faar, Ungnød og Græsøxen, uden hvad deraf Forpagterne udi min Absentze har ladet opbryde udi Henseende, at det herefter skulde gro bedre Græs derpaa — —"

Parsberg spørger sin Forgænger Gjedde 1/8 1694 bl.

a.: „om den Toft, der ligger bag Skivehus' Lade, ikke var i hans Tid indlugt runden om, og ingen Vej gik der over fra eller til Byen, og om der ikke var fri Drift fra og til Skivehus igjennem Gaderne med deres Høfder, imedens de Skivehus beboede, til deris Mark". Gjedde bekræfter alle Spørgsmaalene: „Toften bag Skivehus' Lade var indlugt, og ingen uden min egen Vej der over gik, hvortil jeg havde Laas og Lukkelse udi mange Aar; fri Drift fra og til Skivehus igjennem Gaderne med Høfder til Marken og fra haver jeg haft ubehindret i alle Maader, eftersom ingen anden Drift er til og fra Skivehuses Mark." (Otting, $^1/_8$ 1694).

Fru Helvig Brockenhuus erklærer: „For 14 Aar siden havde jeg af Hr. Cancelliraad Chr. Gedde Skivehuus i Forpagtning i 3 Aar og tog Tørv i Braarup Kjær til Grinnerne ved Fiskeriet i Skive Aae, tog baade Dige-, Henge-, Møn- og Malt-Tørv samt Blending med anden Brug, — — som mine Formænd gjort haver". Bleghaven har hun brugt til Bleg „og gjort mig den saa nyttig, som jeg vilde". „Det Stykke Ejendom bag Stalden, som kaldes Svinehaugen eller af nogen Reberbanen, havde jeg og med i Forpagtningen, hvorudi er Skivehusis Damme til Ferskfisk" — — og ingen andre havde Adgang „uden Skivehusis Villie"; „Kjørsel og Fædrift igjennem Skive Bye og Gade har jeg haft uformeent, eftersom ingen anden Vej gaar til og fra Marken". (Gloestrup, $^{23}/_4$ 1695).

— Alle Werner Parsbergs Anstrengelser tiltrods tabte han dog sin Sag[1]). Herremanden paa Skivehus har ingen Ret til at komme i Braarup Kjær med Høvder eller andet. Reberbanen, Blegdammen og Vejen maa der rejses ny Søgsmaal om, da det ikke er paakjendt ved Hjemtinget. Parsberg skal betale 50 Rdl. til Byen i Procesomkostninger.

Af et senere Dokument ser det ud til, at der er kommen et Forlig i Stand med Byen og dets urolige Nabo mod Øst. Dokumentet, jeg sigter til, er følgende nu snart 200 Aar gamle Beretning om Skive og dets „Herligheder"[2]).

„Konning Waldemarus Sleswigensis haver været den

---

[1]) Se Højesterets Voteringsprotokol 1696 B, S. 21, samt Stævningsprotokollen Nr. 119, $^{25}/_4$ 1696.

[2]) *Se Reluitionsprotokol* No. 3 pag 150, Aar 1720.

første, som haver indrettet Schive til Kjøbsted af en Landsby og givet Kjøbsted Previlegier (Anno 1326 [1]), og siden forbedret ved Konning Christopher d. 2den og Konning Hans højloftig Ihukommelse; de Jorder, som da er vorden underlagt og kaldes Kjøbstedjorder, er Anno 1683 matriculeret for 20 Td. Hartkorn, bestaaende af 3de adskjeldte Marke, nemlig: førsti Galle Toften, andet Byemands Toften, tredje: Kleippings Mark. Udi Galle Toften haver Oberste Parsberg til Schivehus kjøbt af Else Falster et Stykke Eng, kaldet Porskier, af Hartkorn 2 Fjdr. Bymandstoften har Byen uden Fællig. Klipping Mark er ligeledes uden Fællig, uden Simon Andersens Arvinger i Matriculen for 1 Fj. Hartkorn. I Byens Enge findes et Stykke, kaldet Sønderholm, som Oberste Parsberg en Part udi ejer, findes ikke under Byens Matricul. Foruden disse Jorder, som kaldes Kjøbstedjorder, haver Byen en Mark østen og sønden Skive Bro, kaldes Broerup Mark, var tilforne tvende Bøndergaarde. Men af salig højloftig Ihukommelse Konning Christian den tredje, Anno 1540 (nej! 1546!) til under Skive, henlagt af Hartk. ny Matr., 12 Td. Herligheden deraf haver været til Hald Slot, men Reluitionen er Hans Majestæt forbeholden.

Fra bemeldte Skive er ved Forlig bortgiven til Oberst Parsberg af Byens Jorder, som Byen af forrige Konge var med benaadet: Reberbanen sønden Byen, Bleghaven, liggende imellem de tvende østerste Broer, tillige det Stykke Fælled, som gaar fra Broen ud til Broerup Kjær.

Da som slige fra Byen bortkommen Jorder, som af forrige Konger til disses Opkomst ere henlagde, med og ved Højesterættes Dom af $^{25}/_{4}$ 1696 Schive Bye er vorden tildømt, henstilles det allerunderdanist til Deres kgl. Majestæts allernaadigste Villie, om Byen kan have den Myndighed med Byens Jord, som af forrige Kongerne er henlagde, saaledis at skalte og valte, som efter voris aller-

---

[1]) Dette næsten 600-aarige Aktstykke existerer endnu. Se S. ovenfor 124 Anmærkning. Det er dateret $^{15}/_{8}$ 1326, er en Pergamentstrimmel 6—7 Tom. lang, 2 Tom. bred med to Huller i Midten af Texten, ogsaa til Venstre er det stærkt molesteret. Det er røgsværtet, men endnu læseligt; fattes Segl (Se Huitfeldt 433). En Afskrift ligeledes paa Pergament af Borgm. Fabricius ligger ved Originalen.

underdanigste Tanker ej ske bør, men Schive By bør igjen hjemfalde; ligeledes det Stykke Ejendom i Broerup Kjær, hvor af aarligen haver gaaet en halv Tønde Smør, som er accorderet af Byen for 100 Rdl. til Schive Kirke, og derved Byens bedste Privilegier i saa Maade beklippes, Byen til Skade, som snart gaar i Svang ved alle Kjøbsteder." (C. Krabbe; J. Seefeldt Jørgensen. $^{28}/_{5}$ 1719).

Frænde er Frænde værst! Dette Ord bekræfter sig ogsaa paa Slottet, og denne lille By Skive vilde aldrig være bleven til uden Skivehus; men Slottet var en tyrannisk Mor; først da hun kom paa Aftægt, som hun da endelig er den Dag i Dag, fik Byen bedre Levevilkaar og kunde sprede sine røde Tage hen over de mange grønne Tofter, der alle kjærtegnes af Sydsolen og har Hæld og Fald ned mod den blide Aa.

AF SKIVES ANNALER

INGEN SVIN ELLER ANDET KVÆG PAA KIRKEGAARDEN

Hr. *Lauridz Knudssøn, Sogneprest i Skive*, hans Things Vinde udgangen *1632* om Wiborg Capitels Afsict *1552*.

JACOB Skrifver, Borger oc Byefoged i Skifve, Erich Jenssøn Skomager, Lauridtz Michelsøn oc Niels Michelsøn, Borger ibidem, giør vitterligt, Aar efter Guds Byrd, 1632, Freddagen den 29. Junii paa forskrefne Byething vaar skichet Lauridtz Bertelsøn, Byens Tiener i Skifve, paa hæderlig oc vellærd Mand Hr. Lauridtz Knudssøn, Sognepræst i Skifve, hans Vegne, loulig esket, bedes oc fich et fult uvillig Tings Vinde af otte trofaste Dannemænd, som vaar Erich Jenssøn Skomager, Borger i Skifve, Lauridtz Michelssøn, Niels Jenssøn Hesselberg, Christen Perssøn Østerriis, Niels Povelssøn, Lauridtz Jenssøn Snedicher, Peder Roerssøn, Jens Jenssøn Glatrup, Borger ibidem, huilche forskrefne VIII Dannemænd endrædtelig vunde med opract Fingre oc Helgens Eed, at de hørte og saae samme Dag paa forskrefne Ting, det forskrefne Las Bertelssøn liudeligen i Dag for Tingsdom lod lesse en under forseglet Tings Vinde, liudendes Ord fra Ord som effterfølger:

Abraham Knudssøn, Dommer til Skifve Byting, Hr. Søfren Gregerssøn, Her Jens Juel, Sognepræst i Hemb, Jens Brun i Skofshofuet, Thorn Olufssøn, Borgemester, oc Peder Knudssøn, Borger ibidem, kundgiøre, wj for alle, at Aar effter Guds Biørd MDLVIII

Freddag nest effter Michaelis paa forschrefne Ting vaar schichet hæderlig Mand Hr. Peder Juul, Sognepræst i Skifve, loulig esket oc fich et fult uvillig Tings Vinde af otte trofaste Dannemænd, som er Michel Lassøn i Vind, Peder Brun ibidem, Christen Christenssøn i Skive, Peder Knudssøn, Thamis Lassøn, Christen Anderssøn i Lund, Peder Thøgerssøn oc Niels Jenssøn sønder i Byen, Borger ibidem, huilche VIII forschrefne Dannemænd der alle samdrectelig vunde paa deris gode Tro, Siel oc Sandingen, med opract Fingre oc Helgens Eed, at de hørte oc saae samme Dag inden alle IIII Stoche paa forschrefne Thing for Thingsdom, at forschrefne Hr. Peder Juel lod læse her i Dag en Vidisse liudendes:

Otte Krumpen, Ridder, Høfvitsmand paa Hald oc Kongl. Maytt.s Befaalningsmand ofuer Wiborg Stifft, Kield Juel, Superintendent udi Wiborg Stifft, Niels Friis, Cantor i Wiborg, Jens Hanssøn Splidt fasij, Jens Michelssøn, Morten Huas, Canicher ibidem, Jens Skrifver, Landstingshører i Nørjutland, Jens Nielssøn, Vicarius udi Wiborg, Jep Povelssøn, Sognepræst oc Prædicher ibidem, oc Oluf Nielssøn, Skolemester oc Sognepræst ibidem, giøre alle vitterligt, at Aar effter Guds Byrdt MDLII Thamper Ottens Daag nest epther Pintzdag for os uti Capitels Huus i Wiborg var skichet nogen Prouster oc thisligiste mange Sogne Præster her udi Wiborg Stifft, oc hordeligen beklagede, at ther findes stor Uskichelighedt mangestedtz paa Landsbyerne med Kirkegaardene, ithet at the iche holdes ferdige met Mur, Porte oc gode Stetter, men stedes til at opedes oc besmittes af Heste, Fæ, Suin oc andre Qveg, endog dennom burde at holdes reene och skichelige for theris ærefuld Opstandelse Skyld, huis Legomer sig ther huile, paa huilket the begierede vores Sententz og Meening, huad Raad ther kunde findes til. — Huorpaa vj saa suarede oc paa Kongl. Maytt.s, vor allernaadigste Herres gode Behaug afsagde, at Kirche Verie bør med det snariste at opferde Kirchegordene, saa framt the iche ville settes fra theris Embede, oc huis Queg ther siden findes paa Kiergaardene, skulde Sognepræsterne eller Kirche Verie thage i Huus oc hegte, saa lenge thet løses dem fra, ligesom the hafde thet taget i deris Kornagre. — Sammeledis gafve the tilkiende, at ther er tit oc offte Trette emellom Sognepræster oc Kirche Verie om den Græss, som opslaas

af Kiergaardene oc adspurdte, hus med Rette thend burde at hafue. Til huilche wj suardte oc fandt for Rette, at then Græss, som voxer paa Kirchegaarden, hør Sognepræsten til, oc at hand bør thend at beholde; dog saa hand schulde samme Græs afføre thet snariste, thend kand tørris, oc holde saa Kiergaarden reen och skichlig, som thet sig bør. — Thertil gaf oc samme Prouster tilkiende oc beklagede, at Kircherne tit oc offte tager stor Skade ther udi, at mange Kirche Verier drager Kirchens Gield ind paa sig thend eene Aar epther thend anden, saa lenge at en Part af thennom dør bort oc theris Arfvinger thager oc skiffter theris Godtz oc iche betaaler Kirchen, oc en Part af thennom forarmes, saa at the iche omsier formaa at betaale, oc Kirchen ther ofuer forfalder, paa huilchet the oc begierede vores Sentendtz oc Dom. Huorpaa wj saa fandt for Rette, at ingen her epther bør at komme til nogen ydermeere Kircheveriedom, førend the betaler thet, the ere Kirchen plictig, oc bør dennom at udskrefve Kirchens Gieldt oc hafve thet tilstede, saa tit som Regnskab scheer at andtvorde thet ther strax fra sig; oc naar nogen Kirche Verie, ther ere Kirchen plictige, dør oc afganger, tha bør iche hans Arfvinge at skiffte eller deele hans Godtz, førend Kirchen fanger sin vitterlig Gield ud af Boen, efftersom oc Kongl. Maytt.s Recess bemelder. — Item gaf oc samme Prouster tilkiende den Usamdreetighed ther tit oc offte findes emellom thennom, som tilskicher Kirche Verrier til Kircherne, saa at somme tilskicher en oc somme en anden, huer som the ere Venner til, oc en Part af thennom, som saa blifver Kirche Verier, søger mere theris egen Vildt ther medt end Kirchens Gafn oc Beste; oc adspurgte, huor thermed bør retligen at forhandles. — Til huilchet vj suarde oc fandt saa for Rette, at then Mact at udvelie Kirche Verier bør at vere hos Lensmanden eller hans Fuldmøndige, Prousten, Sognepræsten oc thou af the beste Sognemænd udi Sognen, at the tilsammen, naar Regnskab skeer, udvelger huilche the viide at vere gudfryctige, retferdige og tro Dannemænd, ther ville søge Kirchens Gafn oc Beste udi alle Maader, huilche ther siden skulde sverie Lenssmanden eller hans Fuldmøndige en Ædt at skulle vere Kongl. Maytt. oc Kirchen huld oc tro, oc bør samme Kirche Verie met Sogneprestens Raad oc Tilsiun udi huer Sogn at flye thet saa, at Kirchen holdes reen oc skichelig inden udi, oc iche

lade indføre nogen Thiendt paa Straaen at legges udi Kirchen anthen af theris eller Præstens, saa frampt at thet skal iche vere forbrøt til Kongl. Maytt. oc saa bør thenom at holde Kirchen vel ferdige medt Tag, Vinduer, Predichstoel, Skammeler oc andet, paa huilchet nogen Brøst findes kand, saa thet stander skikhelig oc udi gode Maade, som tilbørligt er.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa sunt.

Datum ut supra.

At saa i Dag for Tings Dom gich oc fuor, thet vidner vj med vores Forseiling.

Datum ut supra.

(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)

Lest for Retten paa Skive Byting dend 11. Aug. 1676.

EN BLODIG REGNING

Af Borgmester Niels Christensen Brøndums Optegnelser.

„Anno 1662 besoff Peder Sørensen Grydermand i Schiffue thou quindfolk, oc strax hand for Børnenes Fader var udlagt bortrømte, samt oc denne quindis person ved Naffn Anne. Huorfor intet for deris Fald var at bekomme, tilmed haffde ej heller Nogen af dennem det ringeste Midel at Betale.

Den anden quindis Personn ved Naffn Mette Madsdater formyrde sit Foster och strax der efter bleff for Rettid[1]) som herefter udj udgiffterne skal formeldis.

— — Kortis aff bemelte Summa (Sagefald siden 25. Okt. 1656 „bedrager 33 Rdl. 5 Mk.") effterschreffne Nødvendige Udgiffter:

Anlangendis en Quinde Sit Barn hafde formyrd och schulle for Rettis dismidlertid maate giffue enn procurator udj min Sted till Landstinget — 6 Mk. Och Beløb saa forn. Udgifft inalis 11 Rdl. 1½ Mk. huoraff Kong. May. denn halffue part (efter som Byen den anden halffue tilschriffues).

Penge 5½ Sld. 12 Sk. Er bekostid oc anvend paa

---

[1]) „*denn* eene bleff halshugen denn anden Rømtte bort".

samme Quinde formedelst hun aldiellis ingen Midell effterlod, Nemblig:

Gaff for fiell till en Kiste, till Barnet hun haffde formyrde, saa och for den at giøre, tilhobbe 24 Sk. for Reigse till Wiborg effter Mestermanden til Morderen, at for Rete och derom Med hannem Accorderit forterid der i Byen udj to Dage til Mad oc Øll for mig oc Kiøresvenden — 6 Mk. Udlagt for Mestermanden Midlertid oc siden till fortæring — $3^1/_2$ Mk. Olluff Mortensenn i Ressenn for hannem at hente oc hiemføre till Wogenleye — 6 Mk. For Wiien till fangen forind hun bleff Rettid — 6 Sk. Mestermanden effter fortingning gaff jegh — 10 Rdl. Betald for hannem till Erich Oelsens i schiffue for Win hand druck — 28 Sk. Beløber saa inallis som paa hinder er Bleffuen anvend Penge — 19 Sldr. 3 Mk. 2 Sk.[1]).“

HERREDSFOGED DORSCHÆUS' BIDRAG TIL SIN BYS HISTORIE, 1735.

Aar 1735 lod Regeringen udgaa Ordre til Stiftamtmændene, at de skulde formaa deres undergivne rundt om i Amterne til at samle Oplysninger især om Landets økonomiske Tilstand; der indkom da nu en hel Række Dokumenter, de saakaldte „Relationer“. Et Led i denne lange Række er følgende Redegørelse fra Herredsfogden i Skive Peder Dorschæus, der gir os et summarisk Indblik især i Skive By ca. 30 Aar før „Danske Atlas“ fremkom. Herredsfogden skriver:

„Ingen af denne Bys Beboere bruger anden Handel og Negoce end med grou Vare, som Landmanden fornemmelig behøver og igjen kan afhænde saasom til Udsalg, Tømmer, Jærn, Hør, Hamp, Salt, Tjære og Humble, endelig er her og 3 a 4 Mand, som holder Speceri, frandsk Viin og Brændevin samt noget lidet Isenkram og saadanne smaa Ting, som dog alt kjøbes her i Landet fra større Kjøbstæder, thi ingen bruger nogen Udenrigs Handel undtagen

[1]) Her gjøres følgende Antegning: „Dend bekostning Som er gjort paa dend qvinde att henrette tillkommer Borgmester och Raad att betale dend halffue part ligesaawel som de bekommer Dennd halffue Part aff bøderne“.

én Mand, som en Gang om Aaret lader forskrive noget lidet fra Holland. Og til Indkjøb Korn, Smør, Flæsk, Huder, Vox, Tælg og slige Ting, som Landmanden haver at afhænde, dog er Kornkjøb ikkun smaa Partier; i større Partier kjøbes det fra Aalborg.

Landmandens Handtering og Næring her i Salling er alene Agerdyrkning, Opdræt med Heste, Stude og Kjør saa og Fiskeri af Limfjorden af de derved næst boende paa de 3de Sider, hvormed Landet af den er omfløtt.

Byen har særdeles aftaget, hvilket ikke er uden Aarsag, thi paa 20 Aars Tid er den 2de Gang ved ulykkelig Ildsvaade næsten afbrændt; da mange Familier, som stod i god Stand, mistede alt hvis de ejede og derover maa efterlade at bygge, saa mangfoldige Pladser endnu staar øde og ubebygte.

Desuden er denne Byes Handel og Næring paa nogle Aar saa mærkelig aftaget og endnu saa daglig aftager, at det er at befrygte, den ganske skal vorde ruineret formedelst smaa Fartøjer, som fra andre Stæder nu mere end forhen opløber her til Landet i Limfjorden og der i Udhavne indlægger sig, sammenkalder Landmanden til næstanliggende Sogne herved Byen, fournerer dem med Tømmer, Jærn, Salt og Tjære og videre som de kan behøve, opkjøber igjen alt, hvis de kan have at sælge, betjenende sig af Lovens Lydende pag. 474 og 475, Art 27de, saa og stolende derpaa at de yderste Kanter, hvor de til Landet indlægger, ventelig kan være noget mere end 2de Mile efter Maal herfra liggende. I hvilke Henseende, om det længe skal have Gjænge denne Kjøbstads Beboere, som saaledes præjudiceres udi deres rette Handel og Næring maa crepere og af Frygt for saadan daglig mere og mere tiltagen Brug enhver frygter for sig her at nedsætte og derfor bliver de ledige Pladser ubebygget.

Landet Salling skal efter alles Sigende for en 30 til 40 Aar siden været i meget god Stand, men nu desværre er den mesten overalt fattig og ganske forarmet, paa ved 12 Aars Tid jeg har været den bekjendt, haver Landets Beboere stedse aftaget. Aarsagen dertil er denne, saavidt jeg begriber og hos andre kan undersøge: Agermarken viser sig at være god næsten overalt, men som lidet eller intet enten Engbjerring, Tørvegrøft, Lyngslet eller Uddrift findes, kan det sluttes, efter Udsæden og de Høvder i

Proportion af andre Stæder kan holdes, at det temmelig højt i Matriculen er ansat, hvorefter i forbigangne Krigs Tid Skatter maatte udredes. Da gik det de fleste saa nær, at deres Opdræt, som det fornemmeste, Udgiften baade til Kongen og Husbonden, skulde tages af, blev forringet, ja, mange Steder ganske øde. Kornavlingen, som det meste Foring til Creaturerne, var nogle Aar ikkun slet, da blev deres Høvder end mere forringet og deres Optrækning baade af Bæster og Fæ snart ganske udgik. Derpaa fulgte da Armod. Mange Herregaarde gjør og fattige Bønder. Her i Salling, som regnes ikkun for 2de Mile i Længde og Bredde, er 36 Stk.; faa Høvder haver Bønderne, Aulingen til Sædegaardene skal drives, deres egen Avling bliver derved enten forsømt eller i Utide bjærget, og naar en Bonde først faar de Tanker, at det nytter ham intet at stræbe, forhutles Jorden, hvor intet avles, helst naar Marken uden tilbørlig Gjødning udslæbes, da vil lang Tid til, inden saadan et Sted igjen kan komme i Stand. Af hvilke mange Stæder saaledes her findes.

Fiskeriet, for dem som det bruger, har og været saa slet paa nogle Aaringer, at det nu foraarsager Fattigdom for mange. Overalt hvo som er fattig maa blive fattig, saa længe Negotcen (Forretningslivet) ligger saa stille. Vel haver Gud givet Velsignelse af Jorden i disse Aaringer, hvorfor hans Navn være priset, men som ingen Aftræk er enten paa Korn, Fødevarer eller Creaturer, som det meste Bonden har at sælge til Penge, saa kan det jo ikke andet end gjøre Armod hos de fattige, som af Trang maa sælge, hvis de haver, enten de kan faa lidet eller meget derfor.

I hvorvel Limfjorden indgrænser strax her til Byen, saa er Skibsfarten hertil dog ikkun liden og slet formedels Grunden ved Løchsør, som er saa vanskelig at overkomme. Endelig opkommer hertil undertiden nogle smaa Fartøjer fra Aalborg, men de fleste indligger sig i Udhavne, som i 1. Post er meldt, undtagen de af denne Byens Indvaanere her op befragtes. Her til Byen er ikkun 4re smaa Fartøjer, hvis Drægtighed den mindste er 9 1/2 Læst og den største 12 1/2 Læst. Deres Fart gaar alene til Norge og Kjøbenhavn. Befragtning herfra er Korn og Fødevarer

og til Hidførsel med Tømmerlast og grov Vare, som Salt, Jærn og Tjære, andet føres ikke hertil eller fra.

Ingen Slags Fabriqver eller Manufacturer vides her enten i Byen eller paa Landet nogensinde at have været, og ingen findes endnu denne Tid.

Der er ingen som med nogen Previlegia er benaadet undtagen en Farver, som haver kongelig allern. Previlegia paa Farveriet alene sin Livstid.

Laugsrettighed er her ingen i Byen som haver; ellers er de ukaldet den ene med den anden som bruger Kjøbmandskab og Handel, 13 Stk. Haandværksfolk findes her, en Saldelmager, en Guldsmed, 3de andre Smede, en Bødker, 3de Feltberedere, 3de Snedkere, 5 Skræddere, 9 Skomagere, 2 Handskemagere, 2 Murmestre, en Rebslager, en Væver. Thi kan heraf erfares at Haandværksfolk fattes ikke, de fleste af disse maa leve ved Fattigdom. Handelsmændenes Tilstand er saaledes, at de fleste er uden stor Gjæld, 4 a 5 Stk. kan foruden iboende Gaarde, Møbler og Markjorden have saa meget som kan behøves til deres Handel, som hos den bedste ej kan bestaa i højere Sum end tusind Rigsdaler.

Paa Landet her i Salling findes Folk nok til den at dyrke, om de ellers dertil var ret afskaaren. Men den største Del af geemen Mand ere saa slette Mennesker, som nogensteds i Danmark findes, vrangvillige, efterladne, ej vindskibelige og arbejdssomme, men til at æde og drikke bliver de vel Mestre for andre Stæder, saa Landvæsnet synes ej med andet at kan forbedres end Penge og gode duelige Beboere; paa begge Dele her er stor Mangel, hvilket Jordegodsets Ejere maa beklage.

Hvilket er alt det jeg med Sandhed paa de anførte Poster véd at erklære. Som jeg haabis vorder anset i samme Mening det er skrevet. — — —

Schive, d. 21. Juli 1735.

Peder Dorschæus."

PROVST HASSE OM HINDBORG HERRED, 1743.

En Bæk løber fra Rønbjærg Sø til Limfjorden. En Aa kommer fra Krarup til Limfjorden og deler Ribe og Viborg Stift; „den kommer fra Krarup Mølledam og leder langt

østerpaa igjennem Lundwaad ved Lundby, i Skive Sogn beliggende, der er det sædvanlige Kjørested, og Landevejen fra Skive til Holstebro. Bemeldte Aa falder fra Lundwaad ind i den store Aa ved Skive, hvilken kommer fra Klodmølle i Lysgaard Herred."

„I Salling skal Jorden have mere Gjødning end andet Steds for Vesterhavets Kulde, som Salling ligger aaben for, om det skal bære vel."

De fattige Bønder handler nu ikke saa meget med Stude og Heste som forhen, har derfor heller ikke ret Evne til at dyrke Landet, saa det derover har mistet sin gamle Renommé af Frugtbarhed, der var Anledeing til det bekjendte gamle Ordsprog: „Dersom Salling var saa heed, som den var feed, saa havde den ej Mage i Christenhed".

Paa Fur findes en Jordart: Ockergeel. Avles i Salling mest Havre.

Bondens Økonomi er saaledes: Saasnart han har høstet, maa han først betale sin Tiende og Landgilde, og som de fleste er fattige, maa de og betale det Korn, de har laant til Sæden, det øvrige sælger han Tid efter anden om Vinteren til Kjøbstadmanden, ligesom han tærsker det ud, og Skatterne med andre Udgifter kræver det, saa at han ved Kyndelmisse Tid har sin Lade tom og maa da laane, borge eller kjøbe dyrere, end han har solgt det Korn, som han siden Sommeren igennem skal brødføde sig med, hvilket er Anledning til det her brugelige Ordsprog: „Det er Bonden selv, der gjør baade den gode og dyre Tid, nemlig den gode Tid om Høsten og Vinteren, ved det han sælger let og den dyre Tid om Sommeren, da han maa kjøbe dyre."

Frugttræer vil ikke lykkes i Salling — men Grønkaal, „der her som overalt plantes i Bondens Kaalhave, saavel som i de fornemmeste, og er for høje og lave en sund og behagelig Spise og Vinterkost".

Lerets Forskjel ses deraf, at i Salling er der Lervægge, som kan staa i mange Aar, andre knap i eet.

Der er mange Gjæs og Svaner i Fjorden, men der kjendes ej til Fuglefangst og Bøssen indbringer sjælden det, Skuddet koster. „Af Rovfugle er her Ørne, Høge, Ravne, Krager og Skader, som lidet hades, gjør derfor desto større Skade paa andet Vildt."

„Af Insekter er de almindeligste: Adskillige Slags

Rauper eller Sommerfugle, saasom de 2de smaa Slags, nemlig blaa og brune, hvilke fornemmelige ses i det smaa Lyng, her voxer i de saakaldede Hede-Spratninger her i Salling."

Sallings Heste har forhen været meget bedre end nu — — „saa at en Sallingbo-Plag, som tilforn har været særdeles renommeret af sin Styrke, har nu tabt sin Credit". Bondens Armod gjør, at han maa spænde dem for tidlig for- — Studene sælges til Herregaardene. Faarene har tit Sygdomme nu.

„Svin er til Fordel for dem, der enten holder Hollænderi eller brænder Brændevin, men siden dette sidste er Bonden forbudet er det vitterligt, som Bonden frygter, at det Svine-Kjøbmandskab, der har aarlig bragt mange Penge ind i Salling, vil aftage og aldeles blive til intet."

„Af kalkunske Høns lægges ingen til af Bønderne", men i Præste og Herregaardene.

Ænder og Gjæs lægger Bønderne til, hvor det er tilladt dem; „thi paa nogle Steder her i Salling er det ved deres Vide og Vedtægt forbudt at holde Gjæs, for at spare deres Jord til Fædrift".

Der har aldrig været Milepæle i Salling.

Bønderne bruger mod Sprinkler eller lignende hidsig Syge gammelt Øl og Bukkeblod at svede paa, „og til at dæmpe Hidsigheden drikker de Mælk, som er skilt med Allun og lægger Ostet deraf om Hovedet, hvilket og ved Guds Bistand mestendel hjælper dem. De mest almindelige Sygdomme ere Betændelse, Modsot og Trangbrystighed. Modsot er oprindelig ikke andet en fordærvet Mave. Denne Sygdom kjendes deraf, at de, der ere dermed incommoderede, finder Leede eller Ekel til Brød, hvoraf de og kalder den Modsot, fordi Brødet staar dem imod. Istæden for den anden Cuur bruger den gemene Mand tit det Raad at lade sig maale, som holdes for et Slags Signen eller Hexeri, men de, som ere bedre oplyste, bruger den Muss, som voxer paa Steen, hvilken de tager i Mælk endskjøndt derved og er en Slags Superstition, at det skal tages paa en Kirkedige, da dog den første Henseende derved har vel ikke været andet end at søge det der, hvor der findes flest Steene".

Trangbrystighed har ofte dødelig Udgang med Hold i Siderne etc.; kureres med „Alandt", som Bønderne derfor og-

saa kalder „Holdsrod", men de begynder gjerne for sent, og det bliver manges Død, og „mand hører derfor, at de fleste endog gamle og udlevede Folk paa deres Sygeseng klager over saadan Engbrystighed og Hold, som har mestendel sin Oprindelse af invortes Læsioner ved altfor strængt Arbejde i deres Barndom og Ungdom, hvilket og kan forøges ved den skarpe Luft og haarde Nattefrost, som de tit efter stræng Arbejde maa taale og i Begyndelsen lidet agter".

Kræft i Læberne er ogsaa ret almindelig. Bønderne mener „de faar det ved at bide i deres Tyrer og Reeb, særdeles om Natten; den sædvanlige Cuur er at lade det afskjære ved en Chirurgum". En Bonde i Fjends Herred kurerer adskillige med Vitriol, Blaasten tempereret med Bomolie.

Som et Epithema bruger man Stolt Henrik, der dog tit forveksles med Skademelk, et stærkt Purgens, ikke uden Fare. St. H. kaldes ogsaa Jotobona.

„Til Farvning bruges af Bønderne „Veese" (Genista tenitoria); voxer i Mængde og sælges til Farverne for 3—4 Sk. Lispundet. Til Brunt bruges Mos fra Træer og Stene, blander det halvt af hver Slags og kalder det Lauv. Til Gult: Pors og til Grønt: Rørtoppe."

Det synes, at „dette Folkes Hovedkarakter er Trofasthed og Stadighed, saavel paa Sindets som paa Legemets Vegne. De er desaarsag aldeles slet ikke for nogen Forandring, de frygter for alt det, som er nyt og lader sig ikke let overtale fra det gamle, de lider heller Ondt, som de ere vante til, end de i Haab af bedre skulde ønske nogen Forandring. De prøver derfor aldrig noget Nyt, som er af Betydenhed, førend de efter lang Erfarenhed af andre ere overbeviste om dets Nytte. — — Denne Stadighed hos dette Folk gaar saavidt, at det og strækker sig til deres urimeligste gamle Indbildninger, som man med alle raisons ikke kan snakke dem af. Saaledes er Sallingboerne indtil denne Dag (forstaa: Bønderne) i den Indbildning, at man ej maa æde Kalvekjød, og det kaldes saa uanstændigt iblandt dem at slagte Kalv, at de fører deres spæde Kalve, som de ej vil lægge til, til Natmanden, som faar foruden Kjødet Betaling for sin Umage og giver Bonden alene Skindet tilbage".

I Skive er der ca. 500 Indb.
Paa Landet, Skive Sogn: 250 Indb.
Resen Sogn: 170 Indb.
Hindborg Herred: 2180 Sjæle.
I de sidste 3 Aar født: 203, død: 159.

Krabbesholm Skov 1/4 Mil fra Skive „er næppe over 1/2 Fj. v. af Etendue i Længde, men meget smallere. Den ligger paa Siden af en Bakke ved Fjorden og strækker sig fra Gaarden Krabbesholm i Nord". Mest Eg og Hessel. Enkelte Hyld, Tjørn, Hyben, Røn.

Om „Skive Aa" er at mærke, at den „har tilforn været meget fiskerig, men paa de sidste 10 Aar har dette Fiskeri saa mærkelig aftaget, at den nu ikke kan fournere Skive By. Dog falder her endnu af de samme Slags Fisk som tilforn, nemlig Ørreder, hvilken Fangst i gamle Dage skal have været betydelig, men er nu ganske liden, Aborer, Giedder og Skaller falder vel mere, men ikke engang nok til daglig Brug, langt mindre til at tørre eller andensteds bortføre, som tilforne er sket. Bemeldte Aa har hverken nogentid været navigabel eller synes til nogen synderlig Fordel at kunde blive det, da der paa den Kant af Landet, hvorfra den kommer, ikke drives nogen synderlig Negocée".

Ingen Søer i Herredet.

En mærkelig Kilde paa Lyby Mark (nær Dølby): „den har blandt Bønderne faaet nogen Renommée for at være en Sundhedskilde, men det er ej endnu af nogen tilforladelig Erfarenhed bekræftet."

De største Bække er i Skive Sogn: Sønder og Nørre Felling, som begynder vesten for Skive paa Vindemark, løber norden om Skive By og samles under Krabbesholm Skov, hvor der tilforn har staaet en Mølle, hvis Dam nu er sammengroet og gjort til Eng, „der fra falder det i Fjorden ved Krabbesholm." Mellem Brøndum og Hvidbjærg Sogn løber en liden Bæk, som udspringer fra 3 Kilder paa Brøndum Mark; en for Vesten i Brøndum hedder Qwawen, en anden nærmere Byen Lildkilde, „ved hvilken man har mærket, at den siden den Jordskjælv, vi havde næstafvigte Aar her i Jylland, er mærkelig aftagen, ligesom det er observeret adskillige andre Steder i Landet, ej alene at vandrige Kilder er ganske borttørrede, men *ogsaa at Kilder* ere udsprungne, hvor der tilforn ingen har

været." — Den tredje Kilde kaldes Starbæk, sønden for Byen, „som er saa vandrig, at den ikke kan tømmes. Denne Kilde siges at være opkommen for 40 Aar siden, da Torden, som det fortælles, skal just have slaget ned paa det Sted".

Ingen Bakker saa høje, at de fortjener Navn af Bjærge. En Del smaa Høje er „saa regulær-runde, at det er ikke venteligt, at de ere saaledes dannede af Naturen, men troeligt, at de i vore hedenske Forfædres Tider er sammenførte, dels til deres Offringer at forrette, dels til Monumenter over deres Afdøde".

Der er store Ege og Rødder i Moserne. „Men det fortjener af Naturæ curiosis nøjere Examen."

Ved Krabbesholm er det sædvanlige Ladested for Kongens Korn, som fra Skive Amtstue indskibes. Her losser og lader ogsaa Aalborgkaagene. Det har to „Ulejligheder". 1) Det er ingen sikker Havn, „hvilket har givet en Kjøbmand her i Skive Anledning for et Aars Tid siden med Herskabets Tilladelse at aptere til sin egen Nytte et lidet Havnested." De faa Fartøjer, der tilhører Skive, maa om Vinteren lægge op i Nykjøbing; det vilde være ønskeligt, om Havnen kunde udvides saa meget, at de kunde ligge her; Penge fattes. 2) Lycksør Grunde, der gjør, at alle Fartøjer maa losses af Kaage og Baade paa Fjorden. Der tales om Nedramning af Stenkar og anden Ingeniørkunst til Gavn for Negocen.

„Kgl. Slotte ere her nu ingen, men Skivehus skal i fordum Tid have været saadan et Slot, desaarsag det og endnu af den gemene Mand kaldes Slottet, og de dertil liggende Bønder kalder sig Slottets Bønder. Derom fortælles, at der i gammel Tid skal i Skaane have boet af den her endnu bekendte Gieddes Familie, hvilke ved daværende Krig imelllem Sverrig og Danmark skal have lidt stor Skade, som skal have bevæget den da regjærende Konge i Danmark ved Krigens Ende at give de Giedder Skivehuus som et Eqvivalent for den Forlis, de i Skaane havde gjort. Siden har de solgt den, og den er nu H. Exc. Claus Reventlow tilhørende. Den Bygning, som staar derpaa er for ungefær 30 Aar siden bygt af Bindingsværk ved sl. Oberst Werner Pasberg og passerer for anseelig iblandt de smaa Bygninger i Skive, hvor dette Slot ligger i den østre Ende af Byen lige ved Broen."

Krabbesholm har i gamle Dage været to Bøndergaarde, nemlig „Synder- og Nørskovshoved, hvilke H. Niels Høeg Rigsmarskal haver mageskiftet sig til fra Kong Hans. Af hans Efterkommere ere de siden beboede — — — Werner Rosenkrants har repareret Borggarden, men de tvende Sidefløje af Bindingsværk ere for en halv Snes Aar siden bygte af hans Svigermor Fru Majorinde Sehested til Rydhauge, som da var Ejer af Krabbesholm."

Kirken i Skive „har intet fremfor en skikkelig Landsbykirke, uden et Positiv, hvilket betjenes af en Organist, som Kirken lønner".

„Siden det Tinghus, som tilforn stod paa Torvet, ved Ildebranden er lagt øde, saa haver Byen ikke formaaet igjen at lade nogen opbygge."

Paa Byens Segl staar: „Skive Stads Segret, Anno 1579."

Af Antiquiteter er mærkværdig en underlig Malning, der findes i Oddense Kirke i dette Hindborg Herred, der klarligen viser vore papistiske Forfædres grove Vankundighed; thi foruden det, at de bibelske Historier, som gjøre det meste af Malningen, forestilles med falske og latterlige Omstændigheder; thi saaledes vises e. g. Cain, Abel og Seth, som smaa Drenge af lige Alder, der spiser med hinanden af en sort Gryde og truer hverandre med Skeer, hvorunder deres nestbem. Navne erre tegnede, — saa ser man og herforuden saadanne Stykke, som ere urimelige, uforstaaelige og stridige mod Guds Ord; thi saaledes vises i en af de under Hvælvingen afdelte Quarréer: En Slange afmalet liggende paa Jorden, for hvilken staar en Engel med denne absurde Overskrift: Vil du helge min Gud den Sted du ligge paa.

I et andet Rum lige overfor er igjen Slangen afmalet, som Engelen tager om Halsen med den ene og om Livet med den anden Haand, samt denne Underskrift: „Her fører Engelen Lucifer op i Himmelen".

FRA SKIVE GAMLE LATINSKOLE.

MON ikke det er de færreste, der ved, at Skive nogensinde har haft et saa ærværdigt og lærd Apparat som en Latinskole? Endda i hele 200 Aar. Naa, med Lærdommen har det næppe været stort bevendt. — Latinskolen i Skive blev aldrig andet end en Art Forstue til den store Søster i Viborg; i hvert Fald hører vi aldrig om Mænd, udgaaet fra Skolen i Skive; de maa altid pænt om ad Viborg for at naa Universitetet. Og hvad Ærværdigheden angaar, da er jeg bange for, at efterfølgende Skildring ogsaa der vil gjøre rent Bord.

Nu havde det været rart, om det straks kunde fastslaaes, hvor Skolen havde ligget; men ikke engang saa meget har Traditionen kunnet fastholde. I et Dokument fra 1713 tales der om „en Ager i Søndertoft ved Skolen item en Ager ibidem (sammesteds) næstvesten Ildgrave-Vejen." Paa Søndertoft ejede Skolemesteren Jord. — Skolen har da nok ligget Sydvest for Byen omme i Kirkens Nærhed. At den har ligget udenfor Byen, ses af et Forhør fra den senere Tid[1]). Og denne Forudseenhed ved Udvælgelse af Bosted har reddet den ud af Skives mange fortærende Ildebrande. Kun den sidste — den af 1749 — synes at ha indhentet den. Men da var

[1]) Hist. Aarbog 1914 S. 76.

den allerede forlængst opgivet som Latinskole og kun et Alderdomhjem for den pensionerende sidste Rektor[1]).

Hunderup siger, at Skolen er bleven opført Aar 1540[2]). Meget galt er der næppe i denne Meddelelse, thi 7. Februar 1545 udstedte Christian 3je det Dokument, paa hvilket Skolen grunder sin fremtidige Existens; Papiret er saalydende[3]):

„Vi Christian osv. gjøre alle vitterlig, at vi af vor synderligen Gunst og Naade, saa og paa det at Religion desbedre maa og skulle ved Magt holdes og fattige Børn udi Gudsfrygt og bogligen Kunster maatte oplæres og tugtes, haver undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev under og tillader, at vore og Kronens Anpart, som er den tredje Part af al Tinden, Korntinde og Kvægtinde, som aarlig plejer at findes og gives af Oddense („Ons") Sogn udi Salling, maa og skulle herefter være og blive til den Persons Underholdning, som alle Tider er Skolemester udi vor Kjøbsted Skive. Thi forbyder vi alle, ihvo det helst er eller være kunde, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre herimod at hindre, hindre lade eller udi nogen Maade Forfang at gøren den Person, som er Skolemester udi fornævnte Skive, under vor Hyldest og Naade. Givet udi vor Købsted Viborg Lørdagen næstefter vor Frue Dag Kyndelmise („Kiøndermyss") Aar MDXLV. Under vor Signet". — Hvor stor Gaven var, nævnes ikke paa dette Tidspunkt, men paa Mogens Krags Tid (1640) udgjorde nævnte „Tinde" 16 Td. Rug, 18 Td. Byg, 24 Td. Are (ɔ: Havre), der endda steg en Del, da Tienden gik fra Herremanden over til Oddense Sognemænd. — Tiltrods for Kongens klare Ord i Brevet synes Stiftslensmanden Otto Krumpen paa Hald dog at ha haft Dristighed til at ville bortforklare dem og lægge sin gridske Haand paa Skatten, saa Præsten fra Skive, den velærværdige Mads Daugbjærg, maatte ind og tale Donner til de Oddense Mænd og oplæse det kongelige Brev for at befæste

---

[1]) Dog hedder det i et Dokument om Skives Grundtaxt, 1682: „En liden øde Plads, som den Latinske Skole haffue staaet, er afbrendt", efter alt at dømme omkring 1670.

[2]) F. E. Hunderup: Lærerstanden ved de nedlagte Latinskoler (Randers 1876). S. 17.

[3]) Se A. Heise: Diplomatarium Vibergense, S. 245.

den Skive Skolemester i hans lovformelige Ret.[1]) Foruden nævnte smukke Indkomster af Oddense Sogn havde Rektoren eller, som han hedder, Skolemesteren i Skive enkelte andre, saaledes Indtægterne af Resen og Skive Degnekald, tilsammenlagt 11 Td. 8 Skp. Byg (en Skp. „af hver som avler"); „desuden omkring Johannes (St. Hans) bekommer Skolemesteren af hver Hel- og Halvgaard (i Resen-Skive) en Ost, af hver Husmand 2 Skilling." Men Latinskolen i Skive har ogsaa vidst at skaffe sig Fordele paa anden Vis. Som andre Latinskoler i Landet havde dens ældste Disciple, de saakaldte Mesterlektianere eller Peblinger[2])" Ret til at besætte alle de Degnekald, der laa indenfor et Omraade af to Mil fra Skolen, og da den Slags ikke toges saa nøje, vil det praktisk talt sige det samme, som at Latinskolen tog hele Sallingland som et Rov. Hver Søndag eller Prækendag strømmede Skolens Løbedegne ud over Sognene for at lede Kirkesangen eller gaa Præsten tilhaande ved de kirkelige Handlinger. Omsider opdagede de dog, at det faldt bekvemmere at la en anden gjøre Arbejdet, mens de selv tog Broderparten af Kaldenes Indkomster. Stedfortræderen, den saakaldte Substitut, maatte da la sig nøje med en Slik. Der er da ikke Tvivl om, at der fra disse stakkels udsultede „Substituter" er gaaet mange og velmente Forbandelser ind mod denne Latinskole, der rugede over Kaldene som en Mare og ligervis som Faraos magre Køer opaad al Fedmen uden selv at blive synderlig federe. Thi en bitte fattig Skole vedblev den i Skive at være alle sine Dage. Men Landsbykaldene var endda fattigere. Balling Degn maa saaledes gi Halvparten af sit Korn til Skive Skole, „saa ingen Substitut kan nære sig deraf, uden han enten kan et godt Haandværk, eller ogsaa han kan faa Bolig at stede og fæste og med Bønderne skatte og skylde." Naar det omkring 1670 hedder om Ramsing Degn, at al hans Indkomst af Sognet er 1 Td. 1 Skp. Byg, halvtredje Ol Æg, 1 Lam og 22 Oste, kan det rigtig gjøre en ondt for den fattige Mand, naar han af denne sparsomme Løn skal af med den ene Tønde Byg til Skive Skole. Degnen i Hem-Dølby maa endda bøde hele 4 Td. Byg til Skolen,

---

[1]) Heise, nævnte Værk S. 249. — Hvor ikke anden Kilde anføres, er de efterfølgende Oplysninger hentede fra Bispearkivet i Viborg.

[2]) *Kommer af Papa*, altsaa Smaapræstet.

og saadan over det hele. 1649 hedder det om Jebjerg-Lyby Degnekald, at Substituten Mads Pedersen skal „for sin Sang og Undervisning af Ungdommen" nyde 1/7 af Degnerenten, mens Degnen Axel Christensen, „en Skoleperson fra Skive Skole", skal ha hele Resten — for intet at bestille. Ingen af Degnene gaar helt Ram forbi; kan de ikke yde det ene, maa de pænt op med det andet. Thise Degn, Jacob Pedersen, lover saaledes en Pebling i Skive Skove aarlig 2 Alen Vadmel og et Par Sko, saa længe han er Degn i Thise (1556). Og Degnen i Grinderslev maa 1610 udstede følgende Haandfæstning, forinden han opnaar Kaldet:

„Kjendes jeg Chresten Simensøn i Monstrup for alle udi dette mitt obne breff att Eftersom jeg er samtyctt aff min kiere biscop Hederlig oc Høylærd Mand Mester Niels Lauritzen superintendent offver Viborg stifft till att være en sognedegn til Closter oc grønning Sogne udi Salling, da beplicter jeg mig att jeg Effter ordinantzen skal undervise Ungdommen i deres Catecismo oc børnlærdom, oc være min Sognepræst oc geiselige Øffrighed Hørsom oc Lydig, oc forestaa min Degneembede mett all Troskab, oc herhos lofver att skal udgifve aarligen til schifve skole hvad Pension der skal gaa aff forne Closter oc grønning Sogne oc holde forne schifve skole dett uden all Trette oc schade i alle maade, oc dersom jeg disse forskreffne vilkaar icke holder, da skal ieg icke heller lenger begiere att blifve vid forne. Degnekald. Til Vidnisbyrdt att saa holdis skal, underscriffver ieg mett min egne Haand.

Dette lofver ieg

Chresten Simensøn

med mit egne Hand".

Hvor højst besynderligt Degneforholdet kunde arte sig i disse fjerne Tider, deri faar vi et Indblik ved Præsten Jens Matzens Indberetning 1674 om Tilstandene i hans Pastorat Brøndum-Hvidbjerg; her hedder det:

„Anlangende Degnen som Sognene betjener, da haver vi her ingen residerende Degen men en Skumager-Svend fød i Skive ved Navn Jens Willadsen, som om Søgnedage arbejder paa Handverket i Skive, lader sig finde i

Kirkerne om Prædickedagene, Sangen at betienne oc Ungdommen at undervise. Vocation (Udnævnelse) eller Confirmation (Adkomst) ved jeg hannem ey anden at have en forn. hans Broder, som freqventerer i Skive Skole, af Rectore scholæ (Skolens Rektor) med disse Sogner ungefær for 6 Aar siden blev beneficerit, kunde for sin Ungdoms Skyld ikke selv gaa her ud til Sognerne, derfore gik hans Broder Jens Willadsen herud for hannem, saa lenge hand nød disse Sogner, oc siden hans Broder qviterede, betienner hand endnu Embedet."[1])

Denne Forret til at besætte Degnekaldene var et Kardinalkrav, som Latinskolen ikke lod sig aftrætte. Det fik Per Bonde fra Vellumgaards (ɔ: Kjærgaardsholms) Gods at føle. Det var ikke saa farlig længe efter Skive Skoles Grundlæggelse, at den Sag rejstes (1548). Der havde Per gaaet og lusket og faaet de enfoldige Bønder i Haasum og Ramsing til at antage ham som deres Sognedegn tiltrods for, at Per hverken kunde „sjunge Latin" eller paa anden Maade fandtes duelig til Stillingen, „efterdi han selv bestod her i Dag for os (ɔ: den gejstlige Ret), at han ikke have lært eller kan Latin"; Per Bonde hænger i, saa Sagen maa igjennem alle Retter, før han gir sig; men tilsidst maa han dog under med sin Latin (som han altsaa ikke kan noget af), og den Skive Skolepebling Chresten Matthiesen, der særdeles vel kan løbe Vejen til Haasum paa sine lange, abstrakte Ben, føres i Triumf tilbage i sine Rettigheder[2]). Næste Gang, da Haasum-Ramsing attraaede den Ære at holde egen Sognedegn (1658), gik de klogere tilværks, idet Manden paa Kjærgaardsholm, Mogens Høeg,

---

[1]) Hvor smaa de Fordringer var, der turde stilles til en Degn i de Tider, derpaa kan Durup-Tøndering Kald yderligere tjene som Exempel. Da omkring Aar 1700 Gravers Christensen, der sad ved et lille Fæstehus i Tøndering, var død efter 56 Aars Degne-Tjeneste, efterfulgtes han i Embedet af Peiter Bech, der var en afskediget Rytter, som boede i Tøndering Hedegaard; hans Eftermand var Jørgen Olufsen, som havde været Ladefoged paa Hegnet; ved hans Død gik Embedet over til Anton Joachim Pøtters, der tidligere havde været „Podemester" paa Krabbesholm.

[2]) Se Heise, 261, 263, 267. — En lignende Historie har Skolen nogle Aar efter (1555) med Hjerk-Harre, hvor en Knud Degn uretmæssig har trængt sig ind i Kaldet. Se Heise S. 313.

først indsendte en jævn Hundreddalerseddel til Skive Skole. Nu gik Resten som det var smurt. Derfor gik det alligevel ikke mere en jævnhen for Chr. Andersen, der blev Latinpeblingens Stedfortræder med „3 Td. Byg og noget ringe smaa Rente, sidder derfore her meget armeligen, eftersom Sognene her er ganske ringe og (for) en stor Del øde". Den Vise lød fra alle de Salling Degne i disse Tider, og om Tonens Ægthed kan der ikke tvivles.

Efterat vi nu har færdedes væsentligt i Skolens Periferi, vil vi prøve at komme den paa lidt nærmere Hold, hvad der bedst sker ved, at vi gaar kronologisk frem og fortæller den Smule, det er lykkedes os at opstøve om de enkelte Rektorer.

Den første Skolemester har formodentlig været den Niels Mogensen, som 1548 maatte lægge ud og vise den usselige Per Bonde fra Vellumgaard Vintervejen. Den næste er da nok Severin Brun, der nævnes 1555 og 1559. Han fik endnu større Storme at ride af end kaste en Bondeknold af Sadlen, hvad vi nu skal høre.

Det er rimeligt, at det Driveri, som gik i Svang paa den Tids Latinskoler, der rummede Folk af alle Aldere lige til op i Trediverne eller kanske endnu længere, gav Anledning til megen Svir og Stimen rundt om i Skives smaa Kipper og Ølhuse. Saadan var paa St. Valborgdag 1559 en Klynge Peblinger komne ind „udi Chresten Jensens Stue at drikke en Kande Øl eller to"; da kom der „fornævnte Poul Andersen og Knud Abrahamsen Ord og Trætte imellem". Poul veg ud af Huset for Freds Skyld; men Knud Abrahamsen var bleven hed i Kammen, „og strax ud efter hannem paa Gaden og optog en Kampesten og slog han Sla paa forn. Poul Andersen i Hovedet, saa at Blodet randt i Øjne og Mund, saa længe han aftørrede med sin Kjortel. Derefter vilde fornævnte Knud Abrahamsen til Poul Andersen igjen paany". Nu havde Raseriet ogsaa forplantet sig til Poul. „Saa tog Poul Andersen en liden Magjung (ɔ: Madkniv) og slog Knud Abrahamsen i Brystet dermed". „Dette Bordag" eller blodige Slagsmaal blandt et Par latinske Hanekyllinger, der havde set for dybt i Kruset, burde ha været jævnet med en Endefuld Ris hos Rektor; men Søren Brun synes at ha været en svagsindet Natur; han tøvede og lod den verds-

lige Øvrighed ta Affære, hvad den var saa meget villigere til, som den Knud Abrahamsen, der havde faaet Knivstikket, var en Søn af selve Byfogden, Abraham Knudsen. Alle Rektorens Foresatte blandt Gejstligheden skummede af Harme over at se de verdslige Dommere trænge sig ind paa deres Enemærker; Latinskolen var en fuldt gejstlig Institution, hvis Handlinger skulde prøves ved de gejstlige Retter, før de kom for almindelige Dommere. Det var en Rettighed, som Præsterne stod stejlt paa, og der var derfor til den ubeslutsomme Rektor i en god Mening. 15. Juni s. A. stævnes han for Kapitlet i Viborg, hvor hans Synderegister lægges blot; alt tidligere havde Præsterne Peder Juel i Skive og Jens Juel i Hem været i Viborg og præpareret Stemningen hos Bisp og Kanniker; de to Præster foruden en tredje, Severin Gregersen, ogsaa fra Skive, havde aflagt Latinskolen en Visit og fundet Bruns Undervisning meget mangelfuld; det samme vil sikkert alle indrømme efterat være gjort bekjendt med Ugens Timeseddel, der for de „øverste"s Vedkommende har dette Udseende: „Først Mandagen og Torsdagen om Morgenen havde de donatum (latinsk Grammatik) og efter Donati Repetis Terrentium, om otte slet Colloquia Erasmi, men Aftens Vers vare ikke læst for dennem efter Middag fra Paaske og indtil den Dag (som fandtes paa det næste [at være] 11 Uger) uden 3 eller 4 Gange ex Vergilio. Men naar 4 slaar om Aftenen, repiteret han Grammaticam med de nederste og ikke med de øverste" osv. hele Ugen igjennem.[2]) Latin og atter Latin! Det er et tørt Traktement, som vel har været ens i alle Datidens Skoler. — Det ene med det andet gjorde, at Søren Brun stempledes som en sløj Person, der burde have sit Embede forbrudt[2]).

Det næste Rektornavn er Peder Andersen, der nævnes 1570. Saa følger en Niels Rasmussen Guld. Har han end Guld i Navnet, synes han ikke at ha haft meget af den Vare i Pungen; i hvert Fald sidder han 28. Juni 1595, samme Dag som han „resignerede Skolen", og funderer ikke uden Hovedrysten — over sin ubetalte Gjæld; han

[1]) Se Heise S. 338—339.

[2]) Den, som vil vide endnu mere om Fortidens Latinskoleliv, kan henvises til Vilh. Bangs Udredning i Historisk Arkiv (1886) eller til Troels-Lund: Danmarks og Norges Historie 7. Bog, hvor der atter er rige Kildeangivelser.

har som en ærlig Mand efterladt et „Register, paa hvis Gjæld jeg udi Skive Skoletjeneste skyldig blev og pligtig var, der jeg havde afsagt samme Tjeneste — — (hvilken Præsten sagde, jeg af min Løn ikke kan betale)". Hr. Gulds Insolvens synes især at skulle gaa ud over Borgmesteren, Peder Tøffelmager, hos hvem han i længere Tid har faaet Kosten. Vi maa dog opgive at komme tilbunds i Gulds indviklede Gjældsposter. Kun saameget skal endnu anføres, at der paa det Tidspunkt var 34 Mænd i Skive By [1]), der hver havde ydet den arme Skolemester 1 Skp. Byg og altsaa drev Landbrug. Dog havde det været for lidt til helt at trøste ham.

$^{7}/_{12}$ 1597 hedder Skolemesteren Christian Jensen, men allerede $^{11}/_{10}$ 1599 afløses han af Chresten Povlsen, „barnfødt i Nibe". Han lover i Kaldsbrevet, at han ikke „for snart [skal] begjære noget andet Kald"; men Skam slaa ham den Skjælm, allerede 1603 er der en ny Skolemester paa Trapperne, nemlig Chr. Pedersen Vendelbo, som kaldes 13. Marts. Men det ser ud, som om „Handelen er gaaet tilbage igjen", thi 1611-13 træffer vi atter Chr. Povlsen som Stedets Skolemester og ikke under de muntreste Forhold; han staar nemlig anklaget for at ha besvangret Inger Madsens Datter Johanne Jepsdatter. Johanne, der var født paa Næsgaard og nu (1613) bor i Viborg, fortæller, at hun for to Aar siden tjente Niels Jensen i Skive „og havde hans Øl i Regnskab". Hendes tidligere Husbond gir hende det Skudsmaal, at hun hos ham opførte sig „ærligen, christeligen og ret, og ikke han udi nogen Maade havde fornummet, nogen var til hende, førend han havde hørt sige, hun skulde være udi Ryct for Scholemester udi Schive". Johanne hævder, hun har ikke andre at udlægge end Skolemester, som havde givet en Sum Penge for at der skulde bevares Tavshed. — De er saaledes givet sløjt ud, for Skolemester er stævnet for Retten ved Oluf Jensen, Foged i Skive; hvordan han saa klarer den, er ikke til at se.

$^{27}/_{5}$ 1622 kaldes der en Johannes Madsen Roslev,

---

[1]) Blandt nævnte Mænd bærer to et saa uanstændigt Navn, at vi kun tør antyde det paa denne Maade: Jep R . . og Eske R . .

der skal være født Aar 1600; 1631 træffer vi ved Embedet Søren Juul, født i Hem († 1650).

1633 hedder den Skive Skolemester Anders Jensen. Om dennes Skolevirksomhed er der intet opbevaret, derimod var han en virksom Deltager i et drabeligt Brændevinssold, der kostede en Provst Bestillingen og en Mand Livet, som vi nu skal fortælle.

Det var den 2. Maj 1633, at „hæderlig og højlærd Mand" Mester Hendrich Nielsen Arctander, Sognepræst til Selde og Aasted og Provst i Nørre og Harre Herreder efter hans eget Foregivende var kommen til Skive for at forevise Lensmanden Mogens Sehested paa Skivehus sine Regnskaber. Henimod Aften dukker Provsten op i en Kippe eller et Logishus, der tilhørte Willom van der Hud (altsaa formodentlig en af de ikke faa Hollændere, som de Salling Stude trak herind) og hans Hustru Bodil Pedersdatter. Her i Willoms Gaard løber Mester Hendrik uforvarende paa sin Skæbne, som det hedder af hans egen Mund under Forhøret: „— Der jeg da gik udi Gaarden, førend jeg vilde (med Gunst at sige) gaaet til Sengs, kom sal. Niels Aand[1]) og derud over, som han mig dog uafvidendes var kommen i min Logemente, førend jeg kom fra Slottet, og der bedet Hus af Værtinden i den Mening det han om anden Dagen vilde have aget hjem med mig hvor jeg da gik nogen Stunde i Gaarden hos hanom, belangende nogen vores Lejligheder, og derover kom ind i Stuen med hanom, hvor vi for samme Sags Skyld blev tilsammen [en] liden Stund, dog næst Guds Hjælp, uden al Guds Fortørnelse og Menniskens Forargelse, som jeg formener ikke heller anderledes at være bevist". — Med det sidste er det nu saa som saa; thi alle Vidnerne er uden Undtagelse enige om, at de to Fyldebøtter havde drukket den klare Brændevin af høje Glas i saa ukristelige Mængder, to Dage igjennem, saa Niels Aand omsider sank død ned under Bænken. Og det, som gjorde Sagen end mere kriminel for Mester Henrik, var, at Niels Aand behagede at forlade Selskabet og denne Verden paa en hellig Bededag, mens der prækedes ikke alene i Skives, men sagtens ogsaa i Herredsprovstens egne Gudshuse.

[1]) Provsten betegner ham som „min Sognemand", og han var da ogsaa fra Sæbygaard, der laa under Østergaard.

Endogsaa Værtinden Bodil Pedersdatter synes fortørnet over det store Fylderi, først om Aftenen 2. Maj, da „de drak tre eller fire Römicher[1]) fulde af Brændevin, og ikke de druch en halv Kande Øl samme Tid". — Tænk, ikke engang at drikke Øl til! — Og dette Bælleri fortsattes lige til 11 Aften. Og Dagen efter, da Bodil gik i Kirke som et Kristenmenneske, sad Provsten og Aanden atter ved Skiven og drak; drak da hun gik, drak da hun kom. Endikke da salig Niels havde opgivet Aanden, kunde Provsten løsrive sig fra Glasset, men drak med hvereen, der vilde drikke med ham; og tredje Dag, „da han var opstanden", da vilde han ha noget til Frokost, „og da kom Anders Jensen Skolemester derind, og strax derefter kom Kjøbmand Thue Jacobsen og Peder Mortensen paa Slottet, og de da begjærede at faa noget Brændevin; da lod Thue Jacobsen indtappe fire Rømmecher fulde af Brændevin, og ved Middagstide derefter drog Mester Hendrik derfra". Paa samme Maade vidner Willoms Pige, Johanne, men hun havde været til Mølle og kom først hjem ved Middagstider, hvorfor hun ikke havde set saa meget som de andre; men at Mester Hendrik havde drukket tæt lige saavel under som efter Prædiken, var der, Gud bedre det, skjøn Enighed om. En lang Række Vidner optræder; vi plukker nogle ud af Forhøret: Peder Mortensen kom ind og saa Mester Hendrik og Skolemester tilbords sammen, og Raadmand Thue Jacobsen sad med en Rømerchen fuld af Brændevin og drak Provsten til. Da Mester H. havde faaet noget Mad, spurgte Thue J., om han ikke vilde drikke med ham. — Jo, han var tilfreds! Saa drak de, indtil Peder Mortensen blev liggende paa Bænken og sov. Men én til, nemlig Niels Aand, „faldt i Søvn med hannem og siden døde". „Iver Pedersen Skomager var inde og saa Niels Aands Lig, men saa snart det var henlagt paa Straa, gik han derfra. Men om Aftenen, der Lys var tændt, da kom han derind igjen og vilde vagte sal. Niels Aands Lig med Christen Povlsen og nogle andre flere, og var der saa om Natten, indtil om anden Dagen de fulgtes hjem". Men det næste Vidne siger lige ud, at saasnart Liget var synet, inviterede den skjælms Provst Ligsynet hen til sit Bord og drak tæt med dem paa det Skete. — Chr. Povlsen var kommet ind for at syne Liget, blev

[1]) *Et stort* Glas henad et Pæglemaal til.

inviteret af Mester H., satte sig og drak tre Glas Brændevin; gik hjem; kom atter for at vagte Liget; Mester H. sad stadig ved Bodils Skive og drak til sent Aften, „saa han var vel beskjænket, førend de fulgte ham til Seng". Byfogden Jacob Skriver havde været inde at syne Liget af Niels Aand paa Opfordring af Ridefoged Mogens Jensen. „Da jeg der indkommen var, stod Mester Hendrik i Selde med sin Ryg („Røgh") op til forn. Willom v. d. Hud hans Skive, og som mig tyktes var beskjænket, og stod der en halv Pæl af Tin paa Skiven og en Rømmerche hos. Noget var der i Rømerchen paa Bordet, som var klar; hvad det var, ved jeg ikke, fordi jeg ikke drak deraf; og der Liget var synet, gik jeg strax ud igjen; og var det Fredagen den 3. Maj sidst forleden". Ogsaa Lensmandens Erklæring foreligger og aander Harme over det usømmelige Bælleri „og derved Prædiken og Gudstjenesten at have forsømt". Mester H. havde kun haft Sans for at drikke — tre Dage —, til han kjørte ud af Byen „og i saa Maade ikke anderledes betænkt slig ulykkelig Tilfald og hastig Død, som udi hans Losemente og hos hannem sket var". Under Forhøret oplyses det, at Mester Hendrik fra Selde nok ikke var den eneste Præst i Salling, der paa nærværende Tidspunkt foretrak Willom Hollænders lystige Brændevinshus for en langtrukken Fredagsprædiken i Skive Kirke; i hvert Fald fortæller Jens Jensen, der synes at ha været en Slags Kjældersvend i Huset, at da hans Madmor „Boild var gaaet til Kirke, da kom Hr. Anders i Balling[1]) ind til Mester H.; da begjærede Mester H. noget Brændevin, hvilket han tog i en Flaske i et Skab, som blev levnet om Aftenen, og saa skjænkede han Brændevin i en Pæl for dennem (ɔ: Jens J. skjænker) og satte det paa Bordet, og siden skjænkte de deraf i en Rømmeche; han skjænkede 3 Pæle for dem. Det var mens Folk var i Kirke, og saa gik forn. Jens Jensen i sin Husbondes Boe og Bestilling".

Under hele dette vilde Sold var vor Skolemester Anders Jensen en saare interesseret Deltager. Da Provsten tredje Dag ved Middagstider omsider var hjemfærdig, drak Skolemesteren og Raadmand Thue Jacobsen endnu to Røm-

[1]) c: Anders Pedersen Schive, som vi senere træffer som Provst over *Rødding* og Hindborg Herredet.

mercher med ham i Gaarden, fulde af Brændevin; ja i den Grad var de blevne indtagne i hinandens Selskab, at Skolemesteren fulgte Mester Hendrik lige til Grønning Kirke, hvor han steg af Vognen for, som det synes, at deltage i en Begravelse [1]).

Til alle de mange haarde Anklager svarer Mester Hendrik ret spagfærdig. Han var just ikke kommen ind til Skive for at slaa Gjækken løs. Han sad med sit Regnskab hos Willom van der Hud og ventede paa at faa Lensmanden i Tale. „Han vilde se at komme Lensmanden til Ords, naar han sad op". Lensmanden synes bare ikke at ha haft Lyst til at tale med Selde Præst, thi han rejste af By uden at la gaa Bud til Mester Hendrik i Værtshuset. Saa var Thue Jacobsen og Skolemester mindre kostbare, for ikke at tale om Hr. Anders i Balling. Mester H. siger: „Han kan ikke ha drukket Brændevin før Prædiken, da han ikke var kommen i sin Klædning og kanske ikke af Sengen, med Gunst at sige. — — Ved det Pas som Værtinden i Huset Bodil Pedersen gik til Kirken, blev jeg

---

1) Naar de to Sviregaster føler sig saa stærkt tiltrukne af hinandens Selskab, kan Aarsagen foruden den krasse Brændevin ogsaa være denne, at de jo egentlig var Kolleger. Før Mester Hendrik blev Sjælehyrde i Selde, havde han være Rektor i Viborg (1612—1614); men det har nok haft „en gued Skrej" med den Undervisning, hvor Nætterne borthjaskedes i den vildeste Svir og Sværmen, saa de stakkels Viborgensere var knap trygge for Liv og Lemmer, naar Mester Hendrik og hans lærde Bande var paa Gaden, som det meldes i et Kongebrev ($^{10}/_{5}$ 1614): „— — hvorledes der udi vor Kjøbstad Viborg nu paa halvanden Aars Tid af nogle Skolens Personer nogen stor utilbørlig Modvillighed og Uskikkelighed skal være bedrevet, ikke aleneste med Vagten om Natten at være bleven slagen og beskadiget, men ogsaa fremmed Folk baade paa Gaden, at overvældige, og paa alfar Vej at berøve (ɔ: plyndre), foruden andre grove Forseelser med Vinduer at udslaa, saa ogsaa udi andre Maader. . ."

Mester Hendrik fik i den Anledning sin Afsked som Rektor. Men Hr. Hendrik stod derfor ikke hjælpeløs i Verden; hans Far, Niels Lavritsen Arctander (ɔ: Norbagger), sad som Bisp paa Viborg Bispestol, og som han havde hjulpet sin haabefulde Søn til Rektoratet, hjalp han ham nu til Præstekaldet i Selde og siden til Provsteværdigheden i det halve Sallingland. Se Kirkehist. Saml. 3. Række 4. B. S. 508, 546—549. — Jeg har tilladt mig en Spøg med den vidtløftige Mester Hendrik i min Roman „Jens Langkniv" (S. 213 ff.), *hvis Personer* saa at sige alle har levet paa disse Egne.

endda liggende saalænge, at jeg urost gjorde mine Morgenbønner og derover foreveilede mig (ɔ: tøvede) noget længe, førend jeg kom op i den anden Stue. Men der jeg nu var kommen derind og fandt der ingen for mig tænkte og vel ikke tidlig nok at kunde komme til Kirken, tog jeg derfor en Bønnebog, og derudi læste indtil forbenævnte Hr. Anders kom ind til mig igjen ved det Pas, som jeg kunde tykkes Prædiken kunde være hartad ude". Er det saa ikke en dydig og from Mand, vi har for os! — Da Mester H. gik igjennem Stuen, hvor Liget laa, „tog han sin Lue af og bad nogle Folk, som var inde hos Liget, en lyksalig Nat, og gik saa strax til Seng for sig selv". Beklageligt, at ingen af de andre har hørt eller set noget af dette. — — Han vilde ha talt med Lensmanden, bl. a. om „min Sognemand" Niels Aands Begravelse. Da han hørte, Lensmanden var rejst uden at ville tale med Mester Hendrik, vilde han uopholdelig afsted (saadan var han nu én Gang!). Men Bodil „vilde. endeligen unde ham noget at bide paa, som og skete. Bad Kusken dog strax at spænde for Vognen". — Saa lidt det hjalp altsammen! Dommen gik ud paa, at Mester Hendrik „for denne sin grove Drukkenskab etc. dømmes 1) til at afbede for Gud og Menigheden i hans egne Sognekirker slig hans grove Forseelse den næste Søndag efter den 10. April (1634), 2) skal han give sin Forpligt, at han aldrig skal lade sig finde udi Drukkenskab og Fylderi, som nu er sket, 3) skal han undtholde sin proustlige Bestilling og intet videre sig dermed befatte; 4) skal han for slig hans Forseelse give 400 Rdl. in specie til de fattige — halvt til Skive, halvt til Viborg — som uddeles aarlig op mod Jul ($^{11}/_{4}$ 1634)". Denne Sum figurerer stadig i Regnskaberne over Skive Fattige. Efter denne kraftige Aareladning synes Mester Hendrik at ha tømt sine Rømmerter i større Stilhed; i hvert Fald høres der ikke senere aabenlys Klage over hans „Enormiteter", men de Seldeboer maa vedblivende trækkes med ham lige til hans Død 1652.

Et Par af de Personer, som spillede en Rolle i denne Drikkescene, kommer igjen under ærbare Former i næste Sag, der handler om et Præstevalg i Salling og dets dramatiske Forløb. Det var Aar 1643, at Præsten i Hem, gamle Jens Madsen, havde lagt sig til at dø. I de efterfølgende to Aar, der ved Torstensons Indfald i Jyl-

land var fulde af den frygteligste Uro i Forvejen, rasede en bitter Strid mellem Sognemændene om, hvem der skulde være salig Hr. Jens' Efterfølger paa Hem Prækestol. Der havde nemlig meldt sig ialt tre Kandidater. Der var Skolemester i Skive, der — saavidt skjønnes — var den Anders Jensen, som svang Bægeret i Willom van der Huds Kippe sammen med Mester Hendrik; han synes dog her at holde sig noget i Baggrunden; des stærkere agerede de andre to, nemlig Laurids Knudsen, privat Skolemester hos Herremanden Gregers Høg paa Krabbesholm, og Peder Tornsen Rye (der forøvrigt — om end noget langt ude — var én af St. St. Blichers Stamfædre[1]). Bønderne havde i de Tider en ikke helt ringe Indflydelse ved Præstevalg, men det synes dog, som om de gamle knudrede Sallingbomænd ved denne Lejlighed har taget sig endda større Rettigheder, end de havde; men vi vil la Provsten fortælle Sagen; det er den samme Hr. Anders Pedersen i Balling, der drak saa læsterlig med Provst Hendrik fra Selde under Fredagsprædikenen, at Niels Aand trimlede under Bordet og blev død. Hr. Anders har tilsyneladende helt opgivet Ævret overfor de obsternasige Bønder og indberetter nu Sagens Enkeltheder til hans Højærværdighed Bispen i Viborg. Han jamrer her højlydt over „den store Uvillighed, Tvist og usømmelig Ulydighed", som Bønderne i Hem og Annexer har udvist under nævnte Præstevalg. Hr. Anders har gjentagende opfordret dem til at falde tilføje „og bede Gud om en gudfrygtig, lærd og from Sjælesørger at bekomme" — men Godmorgen! Det er som at slaa Vand paa Gæs. 19. Novb. 1643 prækede to af Kandidaterne i Kirkerne; Præsten bad nu Sognemændene gaa hjem og betænke sig i 8 Dage, indtil næste Søndag 26. Novb.; da vilde saa Skolemesteren i Skive lade sin Stemme høre fra Stolen; derefter var det passende at vælge „uden Tvist og Mytterie". Men som Provst Anders Pedersen 19. Novb. staar og udlægger dette af et fromt Sindelag i Hem Kirke: „da haver der rejst sig en ung Mand ved Navn Christen Pedersen i Krarup, Kongens Tjener til Skivehus, som næppelig skal bekjendes at være én af de acteste og ældste Sognemænd der i

[1]) Se Personalhist. Tidsskr. 3. R. 3. B. S. 126—130.

Sognen, hvis Far en gamle Mand, kjendes og ved at være én af Kaldsmændene i den ene Parti.

Denne Christen haver strax myt udi min Tale, trint frem paa Kirkegulvet og sagt til mig: Denne Karl, som staar bag Eder, tilsiger Jeg disse Sogne! Og saa sagde og gav han Skolemester paa Krabsholm sin Haand, uanset jeg lod Menigheden forstaa, at ottende Dag der efter var forlovet Skolemester i Skive i Kirken at lade sig høre, inden hvilken Tid mig syntes ikke nogen lovlig Kald burde at gaa". — „Af saadan form. Chr. Pedersens Fordristelse imod Ordinansen og Mandaterne er strax opvakt udi Kirken imellem Bønderne saadan Raab og Tumult, at jeg ingen ydermere Lyd kunde faa til at fuldende min Tale til Menigheden eller gjøre mit Embede, og ej heller den ene Bonde kunde høre, hvad den anden sagde, thi de adskiltes strax i tvende Partier imod hverandre, af hvilke den ene tilfaldt den ene Person, som den Dag havde prædiket 8 Dage tilform. Nu berettes der, at hver af Parterne skal have givet sin Person, som de holder miest med, en Kaldsbrev, som aldrig er gangen i nogen af Kirkerne eller lovlig efter Ordinansen og Mandaterne, som det sig burde. Hvorfore jeg venligen haver tilskrevet Ridefogeden paa Skivhus Mogens Jensen, venligen begjærendis, at han vilde gjøre vel og komme til Hovedsognen næste Søndag der efter, og allehelst skaffe mig Lyd for de usamdrægtige Bønder at forrette det, som mit Embede udkræver. Men han kom ikke, og ingen Svar heller fra hannem herpaa". — Da Tumulten var stilnet lidt af, gik Provsten ned paa Kirkegulvet og oplæste alt, hvad der findes i Ordinansen om Præstekald, og bad dem endelig være lydige, og de, der var blevne udsete til Kaldsmænd i Sognene, at gaa op til Alteret og ingen andre end de samme 7 Mænd; da vilde Provsten være med dem og de i Fællesskab blive enige om én af de 3 Mænd, som i tre Søndage havde prædiket for dem. Men der mødte ikke 7, „men andre 7, som skrækkeligen raabte imod hverandre; den ene Parti raabte: „vi vilde have Peder Tornsen til vor Præst", den anden: „vi vilde have Laurits Knudsen", og mit Raad at udvælge én og ikke to maatte slet intet gjælde; hvorfore jeg gik fra dem, Sagen ubestilt, og hver Parti, aldeles uden min Raad og Samtykke gav sin Students Haand ud. Nu haver jeg hørt, at jeg skal være falskeligen

angiven paa adskillige Steder: som jeg skulde have udnævnt nogle til Kaldsmænd; og at skulde ha hindret Laurits Knudsen i at faa Kaldet", som Bønderne alt havde givet ham i Hem Kirke 19. Novb., før Skolemester var hørt. Men dette er saa langt fra. — Provsten beder sin Bisp om gode Raad i Sagen ($^{27}/_{11}$ 1643). — Mens Laurids Knudsens Parti synes at ha haft Overtaget i Kirken, laa Peder Tornsen Ryes Medsammensvorne heller ikke paa den lade Side. I et Dokument, dateret 28. Novb. 1643, klager ca. 70 Sognemænd over, at Herredsfogden Jens Lauridsen, Ejskjær, og andre Gaardmænd havde redet omkring ved Nattetide (mellem 20. og 21. Novbr.), „der Folk laa paa deres Senge", og havde aflokket dem deres „Zingeniter (ɔ: Signeter; skrive kunde jo ingen!), at besegle et Kaldsbrev for Peder Tornson Rye . . . af hvilke nogle af samme Mænd er bedraget deres Zingeniter fra".

Men nu fik de gode Sallingboer pludselig andet at tænke paa. I Januar 1644 vældede Torstensons Svenskere ud over Jylland med Rov og Brand, som fortsattes lige til Brømsebro-Freden 13. Sept. 1645. Salling blev skrækkelig hjemsøgt af disse Ulve i Soldaterklæder[1]). I det omhandlede Pastorat, Hem-Hindborg-Dølby, blev Størsteparten af Gaardene afbrændt, nedbrudt eller paa anden Maade „udplyndret og spoleret". Under disse Forhold skulde Pokker og ikke Laurids Knudsen være deres Præst i Hem. Herom hedder det i en Skrivelse fra Lensmanden paa Skivehus: „Der nu Velb. Gregers Høg (Krabbesholm) fornam, Fjenderne kom nærmere ind i Jylland, er han med Barn og Skolemester overrest til Fyn, og er saa Sagen opholt, til Gud vilde give en roligere Tilstand." — Lensmand og Bisp har da bedt Hr. Anders Jensen[2]) om at betjene Menighederne imens, „hvilket han ogsaa gjort haver, indtil Torstenson med Armeyen drog ud af Jylland". — De Bønder, der er bleven bittert skuffet af den bortløbne Laurids Knudsen, som stak Halen mellem Benene præcis som sin Herremand, da de havde mest Brug for en myndig Røst, der kunde ha været dem til Trøst under deres haarde Hjemsøgelser, skildrer i en Klage fra 2. Febr. 1645, „hvorledes vi nu langt over Aar og Dag

[1]) Sml. Hist. Aarb. f. Sk. o. O. 1913, S. 108—111.
[2]) Læsning af Fornavnet er dog her usikker.

formedelst Tvistighed iblandt os opkommen, og Lensmandens (Mogens Sehested) Bortværelse i denne Fiendetid, er uden rette og egne Sognepræst opholdne, og eftersom den ene Person, til forn. Sogne kaldet, ikke alenest er tvende Gange, der Fienderne er udi Judtland indfaldne, og vi haver hannem bedst fornøden, fra os undviget, men endogsaa havde hos Bispen i en Skrivelse sig ganske fra Sognene afsagt, saa han dermed ikke mere vil have at bestille" — — saa bede de ydmygeligst hans Majestæt om at beskikke dem „den anden ringe Person, navnlig Peder Tornsøn, som os, ikke alenest hidindtil i Kirkerne, saa vidt hannem betroet er, der andre sig undskyldet, betjent haver, men endogsaa hos voris og Landsens Fiender i denne uformodelig Feydetid, haver, efter Mueligheed, endogsaa med Livsfare til det bedste forhjulpet[1]). Lensmanden Mogens Sehested paa Skivehus anmodes om en Erklæring i Sagen, og 12. Juni 1645 svarer han Bispen Frans Rosenberg i følgende Skrivelse: „Efterdi at Tiden og Tilstanden (dis værre) er saa, at mand ikke sikker kan rejse der udi Landet (ɔ: Salling) formedelst Svenschens Partier, som gaar dagligen ind i Landet og plønderer og bortfører baade Folk og Queg, thi imidlertid jeg var fangen hos dennem, haver de saa tracterit baade min Person og min Pung, at jeg begjærer ikke at komme til dennom igjen, uden Partiet kunde være lige stærkt[2]). Gud ved, det gjør mig hjærtelig ondt, at den fattige Almue (i Hem) saa længe uden en visse Sognepræst er bleven opholdet; imens det er Gud og alle retsindige nok vitterligt, at det ikke er min Skyld men Peder Tornsen som sig saa længe haver opioniatreret og stod paa sit Kaldsbrev (som imod Ordinansen og hans Maj' Forordninger er forhvervet)". Som man ser: Lensmanden har faaet et Horn i Siden paa den unge Theolog. Han har maaske ogsaa været lidt for ivrig efter at komme i Brød uden smaalige Hensyn til Ordinansen. 7. Juli 1645 stævnes han til Skivehus med sit Kaldsbrev, men syntes, det var underligt, at han alene var tilsagt og ikke ogsaa hans Konkurrent Laurids Knud-

---

[1]) Som en foragtelig Modsætning til denne gjæve Præstemand nævner Dokumenterne en „Lass Christensøn i Henbore som tinte Svenschen", med andre Ord: en Forræder"

[2]) Sml. Hist. Aarb. 1913 S. 112

sen, selv om han i Mellemtiden havde faaet andet Kald. Tilsidst fik Lensmanden dog Præsten gjort mør. Nu vil han gjærne gi sit Kaldsbrev fra sig. Han indrømmer at ha handlet i Uforstand og beder om, at der ikke maa fældes Dom i Sagen. Men Christian den IV. var i den Slags Sager ikke at spøge med, og Lovens Ubarmhjærtighed erklærer Peder Tomsen Ryes Kaldsbrev for magtesløst at være ($^{20}/_{12}$ 1645). — 1648 træffer vi dog Peder Tomsen som Præst i Rødding-Krejbjærg. Helt for Ingenting er han dog næppe sluppet fra Historien med Hemboerne. I en tjenstlig Indberetning fra 1674 hedder det: „Præsten i Rødding haver betalt aarligen sin Rentepenge af de 100 Rdl. til de fattige i Kjøbenhaffn; Capitalen er endnu ubetaldt. Peder Tornsen". Saa han er altsaa bleven idømt Bøde for sin Fripostighed.

Men ogsaa Skolemesteren i Skive fik — saavidt skjønnes — en lang Næse og ikke Hems Præstekald. Blandt denne Sags ikke saa faa Personer er der én, som jeg synes, Sallingboerne bør huske; det er den Kræn Pæjsen i Krarup, som rejser sig op midt i Kirken og med Myndighed peger paa sin Tillidsmand. Han er en Samtidig af den „Aallfaaers Aallfaaer", som Blicher i E Bindstouw lader gaa ind for „Jørren Maahswyen" og hans Gjæster med et dristigt: „Godaw, aall I gue Venner aa Frænner!" og der ruller i ham det samme dramatiske Blod, den samme heftige og frygtløse Selvstændighedstrang. Hvilken Sallingbonde vilde ikke gjærne tælle en saadan „Aallfaaer" som Kræn Pæjsen i Krarup blandt sine Stamfrænder! Provsten i Balling, Ridefogden paa Skivhus og mange andre har nok raabt som deres Standsfrænder i „E Bindstouw": „Ær den Bunde gal!" Men Nutidsbonden og forhaabentlig ogsaa andre Stænder vil glæde sig ved hin Gnist under Asken, der har bevaret Slægtsblodet ukølet gjennem Aarhundreder.

— Efter Anders Jensen beklædes Skive Rektorstol af Søren Jensen Paaske (født omkring 1638). $^{26}/_{7}$ 1664 omtales han som „forrige" Skolemester. Saa følger Anders Nielsen (født 1631), som sad ved Embedet i næsten 20 Aar (nævnes 1675). Han var gift med Maren Wencke (el. Winniche), der døde 33 Aar gl. $^{15}/_{11}$ 1686. Hans Eftermand hed Jens Sørensen Felsted eller Assenius (født ca. 1654). Han blev senere Præst i Assens

ved Klakring og døde $^{16}/_{12}$ 1716. Saa kommer en Gunder Nielsen Thorup fra 1684 til 1690, da han blev Præst i Børglum. Han giftede sig ind i den udbredte Windeslægt, der sad som Kjøbmænd i Skive gjennem et Par Menneskealdre; hans Hustru var Anna Larsdatter Winde; selv stammede han fra Thorup ved Viborg, hvor hans Far, Niels Gundersen, var Gaardmand. — I Stiftsbogen for 1690 hedder det om ham: „Rektoren haver ingen Ildebrand, uden det han kjøber, intet Husværelse uden det han lejer, forsyner den indrettede Aftenprædiken i Skive med Sangen og haver ingen Løn derfor." Saa særlig fedt har han næppe haft det i Skive.

Thorups Eftermand, Hans Sørensen (eller Henriksen) Buch, maatte nedlægge Riset 1692 eller 1693 og overlade det til en ganske ung Mand, der var konditioneret i Odense, Det var Oluf Jacobsen Uldenius (født 1670 i Uldum), som 7. Okt. 1694 skriver til Bispen i Viborg om at „nyde et roligt Stykke Brød. Og som mig af min kjære Moders Skrivelse er berettet, at Schive Rectorat skulde blive ledig, da indfalder jeg med min ydmygste Bøn til Hans Høyædle Høyærværdighed min Høygunstigste Patron, at hand vilde andse sin Ringe client, at jeg fremfor nogen danne dette maa nyde". — — „Her paa Stædet (ɔ: i Odense) haver jeg 22 Discipler i anden Leitze at informere", og han haaber, at Skive Skole under hans Haand „med Guds Hjælp skal blive større Frekvents [til Del]". I næste Brev, 21. Okt., spores der allerede god Udsigt til, at „en ringe Tjener engang (kan) komme til sit Fædreneland" (ɔ: Jylland!). „Jeg har og vil, saalænge Aande boer i mig, bede Gud, som hører den Faderløses Bøn, at han vil lægge Aar til hans høyædle Høyærværdigheds Alder og lade ham leve i ald fornøyelig Velstand". „Ellers har jeg allerede Sict paa en skikkelig Person, som kan temmelig vel lege paa Positiv, saa Borgerne i Skive med ham nok skulle være fornøjed." Ogsaa i Brev til Bispen 22. Okt. fremhæver Uldum, at han har fundet „en skikkelig Person, nafnlig Hans Olufsen, som baade er Musicus og kan leege paa Orgelværk, naar fornøden gjøres, som har lovet at ville overtage dette Hørers Plads hos mig i Schive". 5. Decb. s. A. anser Uldum Sagen for sikret og takker Bispen næsegrus. Men først 26. Marts 1695 kaldes „hæderlig og meget vellærd unge Mand Oluf Jacobsen Ulde-

nium til Rectoratum Latinæ Scholæ udi Schive[1])". Men den Hans Olufsen, der ifølge Rektor in spe kunde lege saa rent ovenud paa Positiv, er dog bleven forbigaaet og Pladsen først besat nogle Aar efter med en Mand, der bar det smukke Navn Hans Mogensen de Fine, men han følte sig meget slet lønnet for sin Kunst i det nye Embede, hvad der fremgaar af følgende Klage til Kongen over de Skive Borgeres Troløshed: „Udi dybeste Underdanighed nedkaster jeg mig, Eders Kongl. Maj.s ringe Underdan af Skivebye udi Jylland, for Eders Kongl Maj.s Naadetrone, for at beklage hvor ubillige de fleste af Indvaanerne udi ermeldte Schive-Bye ere imod mig, i det de Ao. 1696 sidst in Martio haver antaget mig til at være Organist ved Orgel-Værcket derudi Kirken, hvor der ingen Organist tilforn har vaarit, efter som Værket da blev kjøbt[2]), hvilket jeg ogsaa upaaklagelig til Dato haver opvartet og samme Tid lovet Borgerskabet eendrægtelig udi Byfogdens Sgr. Povl Fabricij Huus, hvor Accorden skeede, at ville give mig aarlig til Løn 50 Sld. tillige med et forsvarligt Possetiv i Meening, jeg derved kunde Tid og anden tienne noget i Henseende til Lønnens Ringhed". — Men da det kom til Stykket, smøg de Skive Borgere sig fra deres Løfte og lod Organisten sidde med sin Gjæld for Kost og Husleje — ca. 50 Rdl. Han beder nu Kongen om at hjælpe ham til sit Tilgodehavende samt om at faa Lov til at holde dansk Skole i Byen (Kjbh. $^{15}/_{5}$ 1700). Om det saa blev ham tilladt, ved jeg ikke. Men der var en Institution af den Art allerede 1667, thi da hedder det i Byens Regnskaber: „Givet danske Skolemester til sin Løn beregnet fra Paaske 1667 til Aarsdag 1668: 15 Daler[3])".

---

[1]) Hedder i en Skatteliste for 1696: „Rector Scholæ Ole Jacobsen, en fattig ung Mand nylig ankommen, lever af sin Bestilling."

[2]) Herren til Skivehus, Werner Parsberg, gav til Orgelværket 50 Sletdalere. Helt frivillig ser Gaven ikke ud til at være, men den danner nærmest en Part af det Forlig, der hentydes til i Hist. Aarb. 1913 S. 133, hvor Parsberg ved Kongens Indgriben $^{22}/_{8}$ 1703 indgaar paa at betale 100 Rdl. til, hvad Kirkeværgen Søren Winde betegner som „dend fattige dumme Skive Kirke." Og 14. Juni samme Aar udbetalte Heremanden surmulende Summen til Søren Winde i 8-Skillings-Stykker.

[3]) 1669 nævnes „Jacob Nielsen Klokker og dansk Skolemester", og det hedder samme Aar: „Peder Fursmand *læser med smaa* Børn".

Rektor Uldums Virksomhed i Skive blev ikke langvarende; thi han døde 17. Juli 1698. Hans Efterfølger blev Niels Jensen Brøndum, en Søn af Brøndum Præst Jens Madsen Skive; han sad ved Embedet i ti Aar og blev saa selv Præst i Ikast, hvor han døde 1739, 72 Aar gl. Han var ogsaa gift med en Winde, Maren Lauritzdatter, hvis Far var Kjøbmand Laurits Nielsen Winde. Brøndum efterfulgtes som Rektor af Frantz Brun (født 1685), der tidligere havde været Hører ved Viborg lærde Skole; i Skive var han Rektor 1708—13, da han blev Regimentskvartermester.

Rektor-Rækken sluttes med Bertram Winde; han var født i selve Skive 2. Febr. 1690, en Søn af Søren Lauritzen Winde, havde deponeret fra Viborg 1709 og havde et Aars Tid været Vikar for Formanden, forinden han 9. Decb. 1713 selv blev Rektor. Fra Brun arvede han ikke alene Embedet, men ogsaa Høreren Chr. Erichsen, der nævnes baade 1701 og 1728.

Bertram Windes nærmeste Overordnede her i Skive blev Chr. Lassen Tychonius, Præst i Skive 1701—1727 og Provst fra 1709. Med denne besynderlige Særling og Poet[1]) havde aldrig nogen hverken høj eller lav kunnet komme ud af det ret længe ad Gangen, det var da heller ikke at undret over, at det heller ikke lykkedes Winde, saa meget mere som han i sit Embede var baade uordentlig og kun nødtørftig begavet.

I den første halve Snes Aar unddrager deres gjensidige Morkerier sig dog Offentlighedens Kundskab, men fra 1726 brænder de i lys Lue. Det lader til at være kommen til Strid om Skolens Regnskab; tilsidst maa da Bispen tilkaldes for at skjære Lyd imellem dem. Han befaler den trættelystne Provst „ufortøvet inden 14 Dage at lade Skive Skolehus med Vinduer, Døre, Borde, Bænke etc. saaledes reparere, at Rektor der kan bekvemmelig holde Skole, saa ej derpaa skal være noget med Føje at klage; at assistere med al Flid, at Skolen med nye Disciplei kan blive forsynet og dertil anvende sin Recommendation og Officia, at Rektor, naar Skolen med Disçipler bliver forsynet, dispenserer efterdags det Korn og Beneficia, som Skolen er til-

[1]) Sml. Hist. Aarb. f. Skive 1914 S. 57—62 samt Saml. til jydsk Hist. og Top. 4. B. S. S. 316—37 (Thjørring).

lagt, at han det, som han finder til Skolens Bedste tjenlig, med den Concens, som erholdes for Distributionen, skal assignere og uddele til sine Disciple". — Til Gjengæld maa Winde love at holde ordentlig Skole, saa mindst to Disciple kan aarlig sendes derfra til Viborg Skole, saa Kirketjenesten i Skive Sogn bliver besørget og han tar Børnene for sig og hører dem i deres Katekismus mindst én Gang om Maaneden! Og for at sukre Pillen lidt for Provsten indgaar følgende i den af Winde undertegnede Forligserklæring: „Som jeg i Uvidenhed og Ubetænksomhed har undladt at affatte Mandtalslister over Sognene og Militæret" — beder han Bispen og Præsten om Forladelse. „Endelig som jeg i Ivrighed har tilskrevet Præsten (ɔ: Tychonius) et vidtløftigt Brev bestaaende af haarde Expressioner, hvorfor og ved, han finder sig fornærmet, saa kjender jeg herved, at det havde været bedre, om det havde været ugjort og derfor samme Brevs Expressioner fortryder og afbeder". ($^{21}/_{5}$ 1726). Saa er der Landefred i to Aar; tilsyneladende! Men 4. Marts 1728 brister det for Rektoren; i et stort Anklageskrift til Bispen røber han sine Lidelser, mens Tychonius var hans Overordnede. Han begynder saaledes: „Nu gaar Vandene mig over Sjælen, og jeg ikke længere kand tie." Og derpaa anklager han Tychonius næsten direkte for Underslæb med Skolens Midler; dens Regnskabs-Bog har han beholdt, da han drog til Viborg. Han har intet Regnskab aflagt for det Korn, „han af Degnene har annammet, mig til Blame, Skolen til Undergang og til ganske liden Respekt for hans Majestæts Lov". Skolen havde 100 Rdl. tilgode fra Rektor Brøndums Tid. „Hvilken Kapital har nu indestaaet hos Magister Tychonius uden Pant og Forsikring, og hvoraf Renterne ikke til den vedkommende Discipel i nogle Aar er bleven erlagt" osv. osv.

Tychonius bider fra sig, saa det svider ($^{10}/_{3}$ 1728): Regnskabsbogen skal han gjærne udlevere, saasnart Winde har aflagt sit Regnskab baade for Skolen og for den Del, som han selv personlig har oppebaaret — „hvormed det har den Beskaffenhed, at da Hr. Confessionarius Lintrup, det sidste Aar, han var Biskop i Viborg, saa den miserable Tilstand, Skive Skole ved denne Windes slette Conduite var ibragt, da han hverken af Naturen er skikket til slig Tjeneste formedelst sin Døvhed eller har den Educa-

tion og Læregave, som dertil udfordris, saa hand da havde kuns 5 Disciple i hele Skolen (af hvilke den bedste ej kunde komme højere end i første Lectie, da han dog havde gaaet i Skive Skole i 7 à 8 Aar), da, at Beneficia, saa ringe de og ere, kunde dog midt i denne Skolens Ruin komme til nogen Nytte, befalede H. Højærv. mig skriftlig, at jeg skulde imodtage Pensionen af Degnene, som er 2 à 3 Td. Rug og 12 à 13 Td. Byg". — — Tychonius har erfaret, at „dette (hans malice undtagen) ynkværdige Menniske Bertram Winde har forhæftet og pantsat alt, hvad han er ejende; saa det var ej sikkert at betro ham noget af publices, som var saa slet holden in privatis". Saadan har Tychonius indkasseret Degnekornet og delt noget ud til de fattigste af Disciplene. — Winde har ganske vist sneget sig til at indkræve Kornet hos nogle af Degnene, hvad han skylder Regnskab for. Gjør han det, kan hele Regnskabet opgjøres i 2 Timer.

Den tidligere Rektor, som nu er Præst i Ikast (ɔ: Niels Jensen Brøndum) og Tychonius satte Skolens Kapital paa Rente hos Hans Arhboe i Brøndum, som kun efterlod Gjæld, saa Tychonius nu maa betale Pengene til Skolen. — „Og jeg har dog over 10 Gange den Capital i Gaarde, Huuse og Ejendomme i Skive, hvilke Bertram Winde kan faa Arrest paa, om han dertil har Courage". „Renten angaaende, da som der Anno 1726 var kun en eneste lille Dreng i Skolens begge Lektier og B. Vinde, for at beholde denne sin eneste, gav ham tilstrækkelig af Skolekorn, saa beregner jeg mig samme til Beholdning og gjør Rede derfor til min Successor, den nuværende Sognepræst og Skolens Inspektor" (ɔ: Jacob Lauritsen Hasse). Tychonius slutter med de Ord: „Dette er da min Forklaring paa denne lumpne Angivelse". — — Han mener, at han overfor Bispen „vel faar nærmere Anledning til at vise, at min Natur i denne Passu ej har været og vist andet end Arbejde for Publicum og Tolomodighed imod onde Folk". — Hvilken meningsløs Indretning! En Latinskole med én Elev, der opæder alle de arme Sallingdegnes nødvendigste Degnekorn og -Offer!

Det er sikkert de omstridte 100 Rdl., der endnu ca. 10 Aar efter er paa Tapetet i nedenstaaende Brev til Biskoppen: „Jeg beder ydmygst om Forladelse, at jeg ikke før nu har tilmældet Deres Højærværdighed, at Mons. Tve-

lund i sidste Snapsting betalte paa Stifts-Provstens (ɔ: Tychonius) Vegne til Schive Schole Capital: 60 Rdl. 7 Mk. og efter Deres Højærværdigheds egen Resolution 2 Aars Rente, 6 Rdl. tilsammen 66 Rdl. 2 Mk. 7 Sk. Jeg gjorde sandelig ald min Flid at faa Pengene udsatte i sidste Snapsting, thi før Snapsting var jeg nogle Gange hos Hr. Jacob Hasse og tilbød ham dem, men hand vægrede sig altid der ved. Jeg har og før Snapsting tilbudet Præsterne dem her i Herredet, men enten var Capitalen for liden eller for stor, men paa det Capitalen ikke skulde staa frugtesløs, lod jeg Hr. Cammerrad Lund [Skive] annamme Pengene af Mons. Trellund, og med samme Penge betalte ham en Gjæld hand havde hos mig just lige saa stor, nemlig 100 Sldl. Ovenmældte Capital 66 Rdl. 2 Mk. 7 Sk. med den aarlig Rentes Erlæggelse skal jeg da ad interim være Scholen ansvarlig for, men det bliver med Guds Hjælp ikke længe, førend jeg igjen skiller mig ved samme Penge, og dog altid skal se Scholen conserveret. Naar jeg kommer til Viborg, skal jeg have den Ære om dette og andet nærmere med Deres Højærværdighed at tale. Imidlertid beder jeg inderlig, at Deres Højærværdighed fremdeles vil ynde og elske sin lydigste og ydmygste Tienner.

Skive, 11. Juny 1737.

B. Winde".

Bispen har næppe været synderlig tilfreds med denne „Kapitalanbringelse", saa meget mere som Bertram Winde 16. Febr. s. A. havde lovet at ville konferere med Bispen, før han udlaante Summen til nogen.

— Men Latinskolen i Skive og dens uheldige Rektor synger nu paa det sidste Vers. Slutningen af Trediverne i det Aarhundrede, hvori vi færdes, var ladet med Skolereformer[1]), som kjørte tværs henover de utidsmæssige smaa Latinskoler; en Forordning af 17. April 1739 tar dem i én Mundfuld; Reduktionen udslettede blandt andre den i Skive til Fordel for den Viborgske.

Det hedder i Reskriptet, at til Disciplene i Viborg Skole henlægges, hvad Disciplene i Skive dito hidtil har

---

[1]) Se Hist. Aarb. for Skive etc. 1912 S. 9 ff.

haft, nemlig Renten af 160 Rdl., item af Degnepensionerne, saa meget som Disciplene før har nydt paa begge Steder; „og skal da de Discipler, som ere af Skiveby og Egne være nærmest til at nyde Skive Skoles Beneficia i Viborg". Den afgaaede Rektor i Skive skal nyde Pension af Rektor i Viborg. „52 Rdl. aarlig saalænge han lever og er uemploieret, og han skal ogsaa beholde Degnekaldet i Skive, om han kan forstaa danske Skole."

„Og som Skolehuset befindes aldeles ubequem til Skole, og ligger ubelejligt, saa skal samme ved offentlig Auktion sælges, og komme Byen til Hjælp, som herefter selv skal forskaffe til Kjøbs eller Leje samt vedligeholde uden nogen Kirkens Bekostning, Bolig til den danske Skole og Skoleholder[1])". Naar Latinskolen skildres som „aldeles ubequem" til almindeligt Skolehold, kan vi være overbevist om, den har været slem; det tyede jo da ogsaa de Dokumenter paa, der fortalte os om Striden mellem Rektor og Tychonius, hvor Skolen synes at fattes baade Vinduer og Døre og det nødtørftigste Materiel. Den omtales altid som straatækket. 1629 hedder det: „Given for et Læs Tag til Skolen: 2 Mk". 1657: „1000 Favne Simer, 2 Tækkere i 2 Dage. 1 Læs Lyng til Miønningen. Blev gjort en ny Dør til Skolekammeret". Paa dette Tidspunkt har Skolen da næppe bestaaet af mere end ét Rum.

Skive Latinskole ophørte altsaa at eksistere 1739; men vi kan ikke modstaa Frtstelsen til at føre vor Skildring et lille Skridt videre for at vise, hvordan Byens Skoleforhold artede sig i Aarene umiddelbart efter.

I en Indberetning om Skoleforholdene i Skive-Resen Sogne siger Præsten Jacob Hasse (1/4 1739): Der har aldrig været hverken Degn eller Degnebolig, men Rektoren ved Byens Latinskole, som oppebærer Degneoffer og Indkomster af begge Sogne, har sat sin Hører til at forrette Degnetjenesten i Resen Kirke. „Samme Hører har vel hidindtil gjort nogen Tjeneste ved Ungdommens Undervisning i Resen Sogn, hvilken dog ikke, formedelst han daglige Information i den latinske Skole, har kunnet være saa tilstrækkelig, som det har været at ønske".

Klokkeren har hidtil holdt Skole for Skive Bys og

[1]) Fogtmann og Ussings Reskriptsamling 14/6 1740 S. 72.

Sognets Ungdom; for Tiden er det Matthiis Scharschow, som har været der i mange Aar; han har ikke studeret. Han maa ha en Hjælper, om det skal gaa i Fremtiden. Scharschow skildrer $^{2}/_{11}$ 1739 sin Tilstand saaledes: „I Henseende til Klokkeriets Ringhed her i Skive, der aarligen ey kan bedrage sig højere end 30 Rdl. som Gud kjender er lidet til at underholde Kone og 4 smaa uopføde Børn, giver jeg mig den underdanige Frihed i min fattige Tilstand de høje Herrer allerydmygst at anmode, at de gunstigst" vilde bedre hans ringe Brød. Tavlen gaar rundt for ham paa de tre Højtider og indbringer 12—14 Mk. pr. Gang, som lægges paa de fornemme, „mens af en stor Del af Borgerskabet, deres Tjeneste Folk, Bønderne paa Landet nyder jeg for al min Tjeneste og Opvartning lidet ja fast intet".

Endnu 1747 hedder det om denne eneste Repræsentant for Byens Skolevæsen: „Siden Klokkeren her til Skive Kirke Matthiis Jacobsøn Scharschow har paa nogle Uger lagt ved Sengen i saa slet Tilstand, at der ikke er Haab om hans Helbred og Opkomst, det og desaarsag er fornøden at være betænkt paa et Menneske, der samme Embede i hans vedvarende Sygdom kan betjene", saa har Præsten, J. Hasse, villet proponere en Mand her af Byen, Claus Christan Jespersøn Schouboe; han har alt betjent Degneembedet tilfredsstillende i den syges Sted og præpareret Konfirmanterne for Skive og Landsogn, der søger Skive Skole.

„Da nu den meget fattige Klokker har ikke Brødet i Huset meget mindre noget at overlade af sin ringe Indkomst" — saa er der næppe anden Udvej end at love Schoubo Embedet — paa den Betingelse har han hidtil hjulpet — „siden han dog ved Knapmager-Arbejde og anden Nyslerie, saavelsom hans Kone med Syen, har skikkeligt næret sig og iblandt fattige Folk destingueret sig ved et ædrueligt, vindskibeligt og dennem, der ere komne af skikkelige Folk, velanstændigt Levnet. Derhos skriver og regner han forsvarlig, har endog i Læsning og Christendom under Haanden indformeret et og andet Barn fra Landet, saa jeg haaber han ikke aldeles er fremmed i det Arbejde, som dog altid læres bedre ved Øvelse. Endelig kan Deres velædle Højærværdighed ogsaa være forsikret, at Menigheden bliver vel fornøjet ved dette Val".

De fornemste af Menigheden har ønsket hans Forbliven. — J. Hasse, $^{31}/_{10}$ 1747.

Hvad synes man? En hel Kjøbstads Skolevæsen besørget ved en Knapmager! Det var i Sandhed nøjsomme Tider. — Skive By havde den Gang ca. 80 skolepligtige Børn. Egentlig var det den afgaaede Rektor til at ta sig af Undervisningen, men han synes ikke at ha gidet (han var maaske ogsaa lovlig døv). 1743 gaar det hele — baade Sangen i Skivs Kirke og Danske Skole — over til den tidligere Hører ved Latinskolen Jacob Hansen Chuur, og Bertram Winde sætter sig paa Aftægt og nyder sin Pension. Døden overraskede ham 1752. Kort efter spurgte man hans Datter Jomfru Winde, om hendes Far ikke havde sagt noget om Latinskolens Regnskaber, som ikke var bleven afleverede. Hun svarede, at hendes Far havde sagt, at de var brændte i den sidste Ildebrand (1749). Hun kunde godt huske, de laa „i en liden Skriin i deres Dagligstue ved Klocken, og der af Ilden fortæret" ($^{21}/_{11}$ 1752). At hans Stedfortræder Jacob Chuur ikke har haft synderlig mere Held end sin Forgænger til „at opvarte" Gemytterne i de tvende Sogne, derom vidner en sidste Klage, som vi til Slutning skal anføre. Det er Manden paa Krabbesholm, Werner Rosenkrans, som 16. Juli 1643 taler sin egen og sine misfornøjede Bønders Sag, idet han anker over, at Resenboerne skal gi Penge af Hartkornet til Skolen i Skive, som deres Børn ikke har nogen videre Fornøjelse af. Mu efter Bertram Windes Død burde de kunne gjøre sig Haab om en Forandring. Der er ogsaa Grund til at beklage Resen Kirkes Betjening — at naar „Skive Kirke var betjent af Klokker og Degn, at jeg (da) skulde lade mig nøje med en gammel Stodder, Huusmand eller hvem, Jacob Chuur, kunde faa til at synge for sig". — — „Skive Kirke var forseet med tvende Underbetjenter, og jeg ofte maatte høre snart den ene snart den anden synge, som de kunde". I Resen vil man ikke gjærne ha den ny Mand, Schoubo, med mindre han vil gaa ud til de smaa Børn i Resen og undervise dem, saa de kan blive fri for at gaa til Skive, „i Henseende der er tvende Bække, som tidt giver temmelig Vandskyl; der er slemme Hulveje, som tidt er opfyldte med Snedriver, saa at ikke gamle Folk kan passere dem, foruden en usigelig Haab Leergruner, som snart gjør Vejen impracti-

cabel visse Tider om Aaret, og med alle disse Inconvenientser skal dog de fattige Bønder, som ere annecterede til Skive for den timelige Ære foruden anden particulliære Udgifter, som ere mange, snart til Capellanen, Klokker og flere, nu give 4 Sk. af hver Td. H. med lidebrand og andet til en Skoleholder i Skive, som de ikke har den ynskelige Nytte af".

I Danske Atlas hedder det (1768) om Skive By: „Skolhus er der ikke, men Skoleholderen lejer et bekvemt Hus". — En dansk Kjøbstad uden Skolehus, „en Stodder" som Leder af Kirkesangen, en Knapmager som Kjøbstadens eneste Lærer! Mærkelige Tider og mærkelige Mennesker! Heldigvis er dette noget siden; dog ikke længere, end at Historien kan finde det med sit Søgelys.

FRA SKIVE RAADHUS

SKIVE har vel altid været en lille, fattig By, men dens Historie rig paa Sindsbevægelse. Vi har bare behov at tænke paa dens endeløse Ildebrande, dens gjentagne fjendtlige Indkvarteringer eller dens talrige Processer med de hovne Ejere af Skivehus og Krabbesholm om Adgang til Mark og Fjord. — Her skal føjes et nyt Blad til Byens „Jammersminde", Bladet om Raadhuset, der havde staaet paa Adelgaden, vel sagtens lige siden Byens Grundlæggelse, men saa — en hellig Nytaarsaften, da der spørges saa mange grinagtige Hændelser, — pludselig styrtede pladask til Jorden og „gruttedes" — som en anden Lergryde. Kunde man ikke fristes til at tro, at én eller anden Skjælmsmager havde haft en Finger med i Spillet? Men lad nu Dokumenterne tale. Først dette fra Byens vise Raad:

„Eftersom sidst forleden den 24. November (1685) blev Syn tagen til Skive Raadhus og da befandtes [samme] meget brøstfældig, som Synet videre udviser, og Borgerskabet ikke da kunde forænis om, hvad derved skulle gjøres, og nu sidst forleden Nat den 31. December nederfaldt bemeldte Raadhus paa Jorden, saanær som de thou vesterste Fag og ganske blev gruttet: Altsaa haver vi underskrevne resolveret os til at accordere med een vores Medborger Niels Pedersen Lærschou en Stykke Hus igjen at opsætte paa efterfølgende Maade: Først skal Niels Pedersen Lærschou nyde og beholde alt det staaende og nederfaldene Tømmer, Sten, brækket og ubrækket, løst og fast

tilligemed Stenene i Grunden under samme Huses Sted (undtagen hvis Borde, Bænke, Skabe og Kister der kunde findes), og skal Borgerskabet give hannem derforuden rede Penge: ni Slettedaler[1]). Til samme Huses Nedbrydelse er Niels Pedersen forundt tyve Arbejdsfolk, een Dag af de fattige Folk her i Byen, som giver lidet eller intet i Skat. Derimod lover og tilforpligter jeg mig — Niels Pedersen Lærschou — at opsætte paa samme Grund sex Binding forsvarlig Hus i Sønder og Nør med Enderne lige ud med afgangne Magister Niels Krogs[2]) Gaard til Gaden paa 12 Alen Bjælker, ti Alen Sparrer, Egestolper halvfemte Alen lange og gode fuldkomne Furleider[3]) lagt paa gode store Kampestene, og haver han Grunden at lade forhøje saa højt, at Leiderne kan være fri for Vand og Skarn samt at lade Loft lægge igjennem Huset med 3de Karme Vinduer og 2de Slagvinduer der udi. Huset skal tækkes med Tag, Fjæle-Gavle, Væggene til Gaden mures af den sønder Ende, de øvrige Vægge med forsvarlig Staufr (Staver) og Ler, og i samme Hus skal han lade dele 3de Værelser af, først de 3de sønderste Fag skal være en smuk Stue til at holde Ting udi, samt at bruge til Borgerskabets Forsamling, naar noget enten paa Maj.s eller Byens Vegne er at forrette. For det andet skal han lade gjøre et Kammer til et ærligt Menneske for sin Forseelse, dog i ærlig Sag dér kan indsættes. For det 3je et Logement til at sætte en Fange eller Misdædere udi, som skal være $3^1/_2$ Alen lang, $3^1/_2$ Alen bred og indvendig at beklædes med tykke Fyrdeeler (ɔ: Planker) og store Spegere til at slaa dennem fast med; desligeste skal han lade gjøre en god fuldkommen og stærk Yderdør med Jærnhængsler, Stabler, Laas og Nøgel til, samt 2de Inderdøre til bemeldte Kamre

[1]) Af denne latterlig ringe Sum kan man slutte sig til, at det tidligere Raadhus maa ha været af betydeligt Omfang, da dets Ruiner er nok til at betale Opførelsen af et nyt.

[2]) Niels Nielsen Krog, Præst i Skive fra 1674 til 1680, da han døde ganske ung. Hans Gaard var Hjørnestedet mellem Adelgade og Tinggade, hvor ogsaa de to efterfølgende Præster boede. Raadhuset laa da midt i Adelgade, hvor nu Gregershus staar. Ved Mag. Niels Krogs Bryllup med Formandens Enke 1674 forfattede en P. Krog en Bryllupssang paa ni Sprog; den nævnes hos R. Nyerup, men findes ikke paa det kgl. Bibl., saa den er formodentlig tabt.

[3]) ɔ: Fyrrelejrer; Lejre, Ledere er Fodremmen i et Bindings*værkshus.*

med Jærnhængsler og Kroge. Hvilken Bygning med forskrevne udlovede Poster altsammen lovligen og forsvarligen skal forfærdiges inden førstkommende Pinsedag" (1686).

Dokumentet underskreves af Borgmesteren Jens Kjerulf og Raadmændene saavelsom af Niels Pedersen Lejrskov[1]).

Dette Raadhus stod indtil Byens Brand 10. Juli 1715[2]), da det delte Skæbne med 50 andre Gaarde. Den haardtramte By saa sig ikke i Stand til atter at rejse sit Raadhus paa Stagerne. Man kan let tænke sig til, hvor pinagagtigt Savnet af et Samlingshus maa ha været for saavel Borgerne som Byens Embedsmænd. Der indberettes 8. Jan. 1768:

„Hidindtil har været lejet en Stue hos en eller anden af Skive Borgere, men de har ikke villet tillade, at nogen i paakommende Tilfælde maa sættes i Arrest i deres Hus." 1767 rejser Byfoged Casper Rothe paany Spørgsmaalet om Opførelsen af et Raadhus, og Haandværksmestre i Skive indsender da en Beregning, efter hvilken et nyt Raadhus af Bindingsværk — naar Pligtarbejdet gjøres af Bønderne i Salling — kan bygges for 791 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. Skal det være af Grundmur, vil det koste 961 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. En Tegning i skjønne Kulører medfølger.

Regeringen bestemmer sig for Huset med Grundmur, den halve Bekostning bæres af Salling Herreder (der var bleven lagt sammen med Skive $^{12}/_{5}$ 1727), den sidste Halvpart maa klares af Skive By. Borgerne vrider sig over Udgifterne; Murmestrene laver Kvalm om Akkorden; saadan gaar endnu et Par Aar med golde Skriverier. Saa dukker et nyt Projekt op; man beder saa angermodig om at maatte kjøbe en Husende — 6 Fag — af Bedemanden Michel Sørensen; Tilladelsen gives 1770. Saa er vi ved det næste Dokument, der lyder saaledes:

„Jeg Michel Sørensen sælger og afstaar til Skive By og Salling Land til et Raad- og Tinghuses Ind-

[1]) Lejrskov er en vidtløftig Herre, som vi hyppig møder i Skives Historie, og sjælden for det bedste. Oprindelig hed han Niels Hesselbjærg og har da formodentlig været af denne udbredte Borgerslægt. Var en Tid Forpagter paa Strandet. Stod 1684 anklaget for Tyveri af Tømmer og Huder, frikjendtes dog ved Højesteret; men anklagedes paany 1704 for at ha stjaalet Træ fra „Jøderne paa Hald".

[2]) Se Aarb. 1914 S. 48 og 49.

retning 6 Fag af det Syndre af min paa Sign. Niels Winthers Auktion kjøbte Gaard, beliggende paa Byens Adelgade mod Torvet, som er fra Porten indtil Forstuen, den med iberegnet, saaledes som det nu findes med Vinduer, Skillerumme, Fielgulv, Loft og Døre. Samme sex Fag findes for nærværende Tid saaledes indrettet, at der er en anselig Stue paa 3 Fag tjenlig og rummelig nok til Rettens Behandling med Lejlighed til en Kakkelovn[1]). Næst ved mod Porten er tvende Kamre paa 2 Fag, delte i Midten, saaledes at den første til Gaden er funden hel sømmelig og bekvem for dennem, som i Eftertiden skal indsættes paa Raadstuen i ærlig Forvaring. I dette Værelse findes en ny Alcobe-Seng, som skal følge Kammeret til Tjeneste for dennem, der indsættes. Det andet Værelse til Gaarden er rummelig og fornøden til Sprøjten og Sprøjtredskabets Bevaring[2]). Loftet over disse sex Fag tilligemed det, som er over Portens tvende Fag, følger med i Kjøbet og kan afdeles naar forlanges paa Byens og Landets Bekostning. — Hvornæst findes i det 6. Fag et lidet Kjøkken, som dog forbliver fælles saavel for Raadstuen som de Folk, der bebor den øvrige Del af Gaarden i Henseende begge skal have fri Adgang at benytte sig af Skorstenen, for at lægge Varme i begge deres Kakkelovne. For denne Rettighed skal Husets Beboere stedse besørge Skorstenen, uden Betalning, fejet og i alle Maader i forsvarlig Stand holdet. Her gjemmes Raadstuens Tørve.

Forstuen som og er i det 6. Fag er ligeledes fælles, hvortil Husets Ejere saavel som Byfoged haver hver sin Nøgle. Nedgangen til Kjælderen, der er i samme Fag, bliver uforment, hvor den er, derimod tilstaaes fri Ud- og Indgang af Porten med Sprøjten samt Brandredskaberne, da Stigerne skal ophænges i Porten.

Af Kjælderen tages Halvdelen af 2 Fag, som er udset

---

[1]) 1767 hedder det, at en Kakkelovn til det projekterede nye Raadhus vilde koste 16 Rdl., men en saa dyr Historie har Byen sikkert ikke indladt sig paa.

[2]) En Sprøjte er et forholdsvis nyt Fænomen i Skives Annaler. — Det hedder 1761, at Peder Svindt, Byens daværende Brandinspektør, har ladet lave en Sprøjte til 40 Rdl.; just ikke nogen overflødig Gjenstand i en By, der saa sent som 1791 havde 42 Huse eller Halvdelen af Byens Ejendomme til Gaden, som var tækket med Straa. (Sml. Aarbog 1914 S. 80—81).

belejlig og fuldkommen stor nok til en Arrestkjælder. Da de tvende Sider allerede befindes opsat af tyk Kampmur i Jorden, forbinder jeg mig, som sælger, herved ligeledes at lade de øvrige 2de Sider afskille med en forsvarlig halv Alen tyk Brandmur, ligesom og forskaffe en særdeles Nedgang fra Gaarden til Kjælderen forsynet med en god Dør af Egeplanker med behørige Hængsler."

For hele Herligheden betales til Bedemanden 250 Rdl. Huset tages i Brug strax. Saa kan Byen da atter sætte sig i en Smule Respekt hos dem, der efterstræber dens Fred. Men hvorlænge varede det! 1782 er Lokalerne saa forfaldne, at der maa kostes 360 Rdl. paa Istandsættelsen. Arrestkjælderen er ganske umulig, saa Fangerne bryder ud hvert Øjeblik. 1794 er Huset endogsaa i den Forfatning, at Sessionen maa afholdes i lejede Lokaler andetsteds i Byen. De skiftende Herredsfogder klager uden Ophør; men endnu 1804 svarer Regeringen barskt, at med Hensyn til Skive Arrest kan der ikke foretages nogen Forandring; dog kan der opsættes Kakkelovne, hvor disse savnes. — Ved Skive Bys Brandtaxt 1791 beskrives den Husende, hvori Raadhuset er installeret, saaledes: „Til Gaden $7^1/_2$ Fag Hus, Fyrtømmer, Egeleder, murede Vægge; Bindingsværk, Loft overalt, Gulv lagt i $5^1/_2$ Fag, Portrum, 2 Fag som er tilfælles med Ejeren af det øvrige af Gaarden, ligesom og Jordkjælderen, samt Skorstenen; Huset er teglhængt og har en Bilæggerkakkelovn." — 300 Rdl. er Vurderingssummen for hele Historien.

Nej, saa var Amtsstuen, der laa ikke mange Skridt derfra paa Hjørnet af Nørregade og Østergade (der, hvor nu Skive Bank ligger), en anderledes bovn Bygning — paa 21 Fag til Gaden og 5 Fag „Overstue". — Overstue! Du forbarmende! Det var aldrig forhen set i den Tids Skive. Og i „Overstuen" boede en kongelig Amtsforvalter, og tre Skorstene var der paa Huset og inde i de rummelige Lokaler talrige baade to- og tre-Etages Kakkelovne. Det fortæller i hvert Fald Brandsynet. Amtsstuegaarden bestod i alt af 4 Længer, tilsammen vurderet til 5000 Rdl. eller næsten $^1/_{10}$ af hele Byens Vurderingssum[1]).

[1]) Ved Vurderingen 1791 sættes Byens samtlige 89 Ejendomme til den Sum 54,270 Rigsdaler, (hvoraf Kirken alene tog de 6000); ca. 100 Aar efter (1900) var Byens Ejendomme forsikrede til 5,237,654 Kr. eller næsten 100 Gange saa meget. En *smuk Fremgang*!

Af Brandtaxten 1791 ses tillige, at Byens Raad og Raadhuset delte Logis med Degnen, den fattige Niels Steenberg. Aar 1811 klager han bittert sin Nød til Byraadet. Han har da været Degn og Skoleholder i Skive i 29 Aar paa de beklageligste Vilkaar. Han maa nu sælge sit Hus (altsaa vel ogsaa Raadhuset!), hvis ikke man kommer ham til Hjælp. Han beder om 20 Rdl.s Løntillæg; man bevilger ham — 8! — Hvordan Forholdet derefter har været mellem Ejer og Lejer, overlader jeg til den „skjønsomme Læser" at grublisere over. —

Fod under eget Bord fik Skive Byraad først 1846, da det nuværende Raadhus paa Torvet, lige overfor det gamle Lejehus, opførtes; men dets Historie maa fortælles ved en anden Lejlighed.

SKIVES ILDEBRANDE

I 18. AARHUNDREDE

FAA Byer har været saa hjemsøgt af Ildebrande som Skive; dens Historie lugter ligefrem svedent. Ja, det er knapt, den har anden Historie end disse Brande. Gjennem Aarhundreder har den ligget der saa ubemærket med de lave Straatage næsten skjulte under de utallige Storkereder. Men pludselig begynder „den røde Kok" et eller andet Sted i Byen at baske med Vingerne; der gaar et Stød af Rædsel igjennem Sindene; Ilden hvister sine røde Luer mod Skyerne, Gaard fortæres efter Gaard; de halvvoxne Storkeunger svides i Rederne, mens de gamle Storke paa dumrende Vinger haster ud af Røghavet. Og Folk kommer frem af de sure Kjælderhalse og staar i Tøfler og Skjødskind i de lave Gadedøre og raaber forvirrede Ord til hinanden. Og Garveren faar svedet sit Læder, og „Grydemanden" i Sønderbyen faar Potterne brændt i Utide. Og hele Byen skriger — saa det høres helt op i Kancelliet, og dette Skrig fra Mennesker i yderste Vaande høres svagt endnu, naar vi vender de gamle Dokumenter. Som sagt, der er næsten altid Ild oppe ad den Kant til.

Saaledes siger den gamle Borgmester Poul Fabricius i en Supplik til Regjeringen i Anledning af Branden 1699:

„Her har vaaren 3 eller 4 Gange tilforn stoer Ildebrand, saa at først fire af de største Gaarde brændte ganske af, Pladserne endnu ($^{13}/_{10}$ 1702) øde; den anden Gang:

mindre Ildsteder, endnu øde, og ligger i Hauge-Jord, 3die Gang 7, atter mindre, ligesaa øde; fjerde Gang en god Gaard (1698?), som slet igjen blev bygget. Hvortil har ingen Aarsag vaaret, end at de ingen Hjælp har nødt til Bygning i forrige Tider".

Om disse ældre Brande har jeg ikke kunnet opstøve andet end denne Beretning fra Borgmester Fabricius [1]).

Den 24. Oktober 1699 har Ilden godt fat, hvad vi erfarer af en bekymret Skrivelse til Regjeringen ($^{22}/_{11}$ 1689):

„Vi fattige Mænd Ed. Maj' Undersaatter udi Schive hafver væmoedeligen for E. Maj. allerund. at andrage den schadelige Ildebrand som her i Byen sidst afvigte d. 24. Okt. hafver vært, da siuf Stæder er afbrendt, hvilke udi Ligningens Tid hafver svaret dend 8de Part af dend her af Byen ansatte Consumption". — Desuden har der hersket Misvæxt, saa der knap har været Korn at kjøbe, hvorfor der bedes om Afslag i Skatterne. Og Borgmester Fabricius bekræfter Borgernes Nød:

„Det er vist, at her har ikke vaaren slettere Tilstand iblandt Folk, siden jeg kom her (1688), end der er i dette Aar, thi baade er Kornet dyrt og mand kand endda ikke faae det at købe hos Bonden, thi han æder selv baade Byg og Havre udi Brød af Mangel for Rug. En Td. Rug har kostet her det ganske Aar 6 Sdl., en Td. Byg 3 Sdl., indtil nu de tør begiere 5 Rbdl. for Rugen og 14 Mk. for Bygget. — De beste Mænds Lofte i Byen ere tomme, som tilforn dog har haft en Del Korn liggendes". ($^{25}/_{11}$ 1699).

Ogsaa Stiftamtmanden, Palle Krag, attesterer den „ulykkelige Ildebrand, die har lid. Forinden har samme Byes Meeste Nehring udj Kroeholdere og Brendevins Brenden bestaaen, som og dend største quantum till Consumptionen haer opbragt. Hvilket i lige Maade nu ganske underligger een deel formedelst neppe Korn for Penge kand

---

[1]) Erindringer om Brande, som er ældre end 1680, har vi i et Læg fra 1682, omhandlende Skives Grundtaxt. Her hedder det bl. a.: „Lars Vinde: et Stykke Jord kaldis Dornfjeld. — En øde Plads, afbrændt, som ligger til Gaden, ubebygget." — „En liden øde Plads, som den Latinske Skole haffuer staaet, er afbrendt". — „Jens Sørensen og Husplads er afbrendt".

bekommis, Bønderne saavel som Borgerne og saa armelig ere, at die indtet kand formaae at kiøbe, mens faar at holde sig det aller knappeste die kand."

Saa bliver der da bevilget dem et Afdrag i Skatterne af 137 Rdl. aarlig i 3 Aar; men da de tre Aar er gaaede, skubber de snilde Borgere endnu en Gang deres Borgmester foran sig, saa han skriver:

„Allern. Arveherre og Konge!

Paa den fattige Byes Vegne understaar jeg mig herved at gjøre allerunderd. Erindring til Eders Kongl. Maj. om dend Naade, jeg paa Byens Vegne ved et ringe Lykynsknings-Riim begjerede, da Ed. kongl. Maj. d. 26. Juni sidst forleden for Landmilitiens Revües Skyld beviiste os dend Naade og saa Skive Byes Vilkor baade paa Borgerskab, Bygning og Tilstand, at Ed. kgl. Maj. ville endnu allern. forunde Indvaanerne 3 Aars Forlindring, som ikke er højere end 135 Rdl. aarligen udi Comsumptionen, paa det de, som det sidst brændte for (ɔ: 1699), kunde komme des bedre udi Stand igjen, og de som enten allerede har bygt eller og staar i virkelig Bygning paa de afbrændte Pladser, kunde komme til rette igjen at svare, hvis allern. maatte vorde paabudden."

Og Frederik den 4. er virkelig saa naadig at udstrække Skattelindringen til 1704. Saa det Borgmester-Vers blev jo godt honoreret.

I Mellemtiden stak Luerne igjen ovenud af Taget — 11. Febr. 1703. Denne Gang begrænsedes Ilden dog til den Gaard, der tilhørte „Magister Chresten" (ɔ: Præsten og Poeten Chr. Lassen Tychonius), der boede paa Hjørnet af Adelgade og Tinggade.

Magisteren var ikke sen til at indgaa med følgende Skrivelse ($^{19}/_{3}$):

„Stormægtigste Allern. Arveherre og Konge!

Saasom mig Ed. K. Maj.' fattige Undersaat og Sognepræst I E. Maj.' Kjøbstad Skive den store Ulykke Er vederfaret, at en Ulyckelig Ildebrand d. 11. Febr. sidst afvigte har borttaget mine tvende Indeboende Gaarde nestsammenliggende her udj Byen (ved hvilke Intet meere af Byen, Gud være Ære, er forulycket) med den indehavende meste Formue" — — saa beder „jeg fattige unge Mand"

om Fritagelse for Konsumptionsskatten i 6 Aar imod at bygge Ejendommen op igjen, som baade „til Gaarden og Gaden staar øde".

Borgmester Fabricius attesterer: „At denne store Ulykke forskrevne Vores Sognepræst er overgaaen og hans tvende sammenstaaende Gaarde baade til Gaden og Gaarden ere lagde i Aske er (Gud bedre det disværre) alt for vis. Hvilket jeg med min egen Haands Underskrift hermed allerunderd. testerer".

Ogsaa Stiftamtmanden, Palle Krag, erklærer: „At Ulykken denne underd. Suplikant med Ildebrand haver hjemsøgt, finder jeg saaledes, og som han er en Verdig Predicant og Sielesørger for hans Menighed — —" anbefales han til Kongens Naade imod at opbygge sin Gaaard med „Steen Tag til Gaarden" inden de 6 Aars Udgang.

18. Juni 1703 tilstaaes der da Tychonius 100 Rdl., imod at han opfører sin Præstegaard med Stentag til Gaden. Men ikke tilfreds med denne Erobring indsendte den begjærlige Præstemand endnu en Ansøgning; her fortæller han, hvor det ikke blot brændte hans to Gaarde, men al hans Boskab, Bøger, Klæder, Kvæg og Korntiende, „saa at han aldeles intet har faaet reddet"; han beder derfor om en Rigsdaler af hver Kirke i Viborg og Ribe Stifter og noget af Skive Kirkes Midler, bestaaende af 180 Rdl., som den har „i Behold af sin Overflødighed".

Ogsaa dette synes Kongen tildels at tilstaa ham. Men pludselig udgaar der Kontraordre, og Stiftamtmanden og Biskoppen modtager følgende Skrivelse:

„Saasom Hr. Chr. L. Tychonius, Sognepræst i vor Kjøbstæd Skive, haver den 3. Aprilis sidst forleden allerunderdanigst erholdet voris allern. Brev at nyde een Rigsdaler af hver Kirke i Viborg Stift til sin saakaldet afbrendte Præstegaards Opbyggelse der sammesteds, og Vi siden er kommen i Erfaring, at samme afbrendte Gaard ej skal være nogen Præstegaard, enten Christianhavns Børnehuus- eller nogen Præstes Embede, som Residence, tilhørende, men være een Ejendoms Gaard, som bemeldte Hr. Chr. Lassen med sin Hustru arveligen er tilfalden, saa er Vores allern. Villie og Befaling, at I samme Voris Brev fra samme straks lader affordre og i vores danske Cancelli til Cas-

sering indskikker. Dermed sker Vor Villie, befalende eder Gud. Skrevet udi vor Kjøbstad Ottensee dend 6. July Aa. 1703.

Friderich R."

Trods denne Modgang fik Tychonius dog sin Gaard rejst op igjen, men 12 Aar efter var Ilden atter over ham i al dens Vælde; de røde Tagsten, som nu prydede hans Vaaning, kunde ikke redde den fra at dele Skæbne med 50 andre Gaarde, eller Halvparten af Skive By, der fortæredes 10. Juli 1715. — Stiftamtmanden, Palle Krag, var i Skive d. 23. Juli for efter Rentekamrets Ordre at ta Syn over Skaden. Vi vil da nu følge Amtmanden gjennem den lille „forulykkede By", for derved at faa et autentisk Begreb ikke blot om Ødelæggelsens Udstrækning, men ogsaa om Byens Forhold for 200 Aar siden.

De 50 brændte Gaarde var fordelt saaledes: Paa Adelgades Vestside brændte 6 Gaarde, paa Østsiden 4 Gaarde, deriblant Byens Raadhus. Paa Nørregades Vestside: 4 Gaarde, paa Østsiden: 6 Gaarde; paa Østergades Nordside tog det 12 Gaarde, paa Sydsiden: 4 Gaarde; paa Tinggades Nordside brændte 11 Gaarde, paa Sydsiden 3.

De brandlidte i Adelgade er bl. a. paa Vestsiden (begyndende sydfra omtrent midt i Gaden): Murermester og Blytækker Niels Tommesen[1]): for ham brændte 1 Gaard, bestaaende af 1 Istrad (ɔ: Stuehus), 12 Fag, samt to andre Længer. N. T. opholder sig nu ($^{23}/_{7}$) i Fly „af Mancqvement for Huuse i Schive". — I samme Gade bor „danske Skoleholder og Klocker Hans Jacobsen." For ham „brændte der for 400 Rdl. — ruineret ganske ved Branden". — Næst N. Tommesen boede Jens Batum; her brændte der for 900 Rdl. og reddedes for 6—7 Rdl. foruden nogle Sengklæder.

I 5te Gaard paa Vestssiden boede Organist Niels Lytken, som ogsaa „brugte Bagning sampt Øll og Brendevins Sall"; mistede for 400 Rdl. I 6te Gaard boede Laurits Hansen Haderup, som „brugte før Ildebranden

[1]) 1714 indgik N. T. en Akkord med Ejeren af Skivehus, Oberstløjtnant Werner Parsberg († 1719), for Livstid at vedligeholde Rybjerg, Grønning og Jebjerg Kirker.

temmelig god Kiøbmandshandel" og gav 45 Rdl. i Krigsstyr; hos ham brændte der for 2000 Rdl., mens han fik reddet for 200. Han staar i Gjæld for 1000 Rdl.; „maadelig Tilstand". Det brændte ellers for ham for 17 Aar siden[1]). Hans Gaard: 1 Istrad paa 20 Fag; 3 andre „Rader" paa tilsammen 34 Fag.

Det er nok ham og hans Hustru, som har ladet opsætte det Egetræsbræt, der nu findes opslaaet over Haslunds Butik ud mod Frederiksgade, hvorpaa der staar:

„Aar sextenhundrede og nioghalvfemsindtive
Har Ilden giestet os med andre her i Skive.
Aar syttenhundrede og femten drack vi ud
Dend samme Skaal. Du fri os nu o gode Gud.

L. H. S. 1716 B. N. D. A." [2])

Paa Østersiden af Adelgade mod Syd boede Niels Christensen Skipper, der havde lidt et Forlis paa 450 Rdl. „Intet reddet. Trøster sig ej ved at bygge igjen, men vil sælge Pladsen. Mistede sin Hustru og Søster udi Ildebranden, der begge blev brændte." — Saa fulgte Raadhuset, kun 8 Fag: „haver Plads at bygge tie Fagh igien". Saa kommer Kirsten Furmand; „havde moxen ingen Næring". Hos hende logerede salig Kaptejn Bochelmanns Enke og Kaptejn „Andræs Buch Herbst". 4de Gaard paa denne Side Gaden er Magister Chr. Lassen Tychonius' med 22 Fag til Adelgade og 1 Længe paa 16 Fag til Tinggade; 2 Længer inde i Gaarden havde tilsammen 40 Fag. Han mener at ha forlist for 3000 Rdl.; fik dog nogle Bøger og Møbler reddet[3]). „Synes ey at vil bygge igjen, fordi det for 12 Aar siden og brændte for hannem, men vil hellere sælge Pladsen; maadelig Tilstand." — Vi faar at vide, at „Magister Chr. Lassen og Hustrue hafver 2de Børn, 2de Piger og 1 tieniste Karl", og gir 45 Rdl. i Krigsstyr og 30 (andetsteds staar 25) Rdl. i Konsumpsionsskat.

I Nørregade paa Vestersiden op mod Lars Hansen

---

[1]) Altsaa 1698.
[2]) Se A. Thomsen: „Skive og Omegn" (1910 S. 3).
[3]) Sml. S. 46 ff.

Haderup boede Dorethe Hesselbjærg og hendes Søn Mads; her brændte en Istrad paa 18 Fag samt 3 Ralinger paa 30 Fag — til ialt 1000 Rdl.' Værdi. „Fik ey reddet af nogen Værdi. Agter at bygge igjen, men kan ej uden Hjælp."

„Efter de fleste deris Sigende, tendtis Ilden udi denne Koenis Lade, men hun siiger, dend staek først an udj forbm. Lauris Haderups Lade, som er hendes Naboe". Nordenfor hende følger Skipper Møllers Gaard. „Hos ham boed Moritz Glarmester, nu husvild. NB: Hos denne Mand brændte een stakkels Quinde fra Altona". Skipper Møller „ejer en Kogh (et lidet Fahrtøj)". I den næste Gaard hos Niels Ramborg, Feltbereder, „endtis Branden paa den Kant og Side."

Paa Østersiden af Nørregade mellem Østergade og Tinggade laa syv Gaarde; her levnedes kun én Gaard: Niels Chr. Grøns, som „fik ingen Skade, der kan regnes for noget. Her endtis Branden paa denne Kant". Hos Grøns Nabo mod Syd, Hører Chr. Trustrup, brændte alt. Saa følger Sten Gunderøe, Jens Hansen, Hans Povlsen Mørch (eller Sloth), Niels Jensen Kolding. — Om Jens Hansen hedder det: „Var og er endnu (23. Juli 1715) ikke hjemmeværende. Hans Hustru gjorde Barsel Dagen tilforn."

Niels Koldings Forlis beløber sig til 2000 Rdl., reddede kun Gang- og Sengklæder. „Mistede Helbreden udi Ilden og siunes nærmere død end levendes; er i Gjæld for 1000 Rdl., vil, men kan ej af egen Hjælp biuge."

Saa kommer vi til Østergade. Her nævnes blandt de brandlidte paa Nordsiden fra Vest mod Øst: Kapellan Axel Rosenqvist, Karen Lauridsdatter, Anne Johansdatter, Else Ramborg, Jep Willadsen, Chr. Snedker, Anders Willadsen, Søren L. Skomager, Peer Wiiborg, Chr. Elkjær, Anne salig Per Steenhuggers, Hyrden Jens, Niels Murmester. Paa Sydsiden fra Vest mod Øst: Sidsel Brøndum, Niels Hestbech, Niels Windes Enke.

Det hedder om Kapellan Rosenqvist, at han mistede for 1400 Rdl. og reddede for kun 10.

„Karen Lauridsdatter mistede det hun ejede; døde i Dag (23. Juli) meget hastig".

Karen Johansdatter, forrige Kapellans Enke[1]), mistede 300 Rdl. Om Niels Hestbech hedder det, at han „logerede i en Teldt, han hafver gjort af sine Lagen; vil men kan ej bygge igjen". Om „Chr. Snedicker" siges, at „han bruger lidet Træfang for Bunden". „Niels Windes Enke blev forbrændt i Ilden, saa hun ventes ikke at leve".

I Tinggade paa Nordsiden nævnes som brandlidte Appellone Hvid, Just Schønnemann, Anders Lund (Fuldmægtig ved Magasinet), Christen Sadelmager, desuden 2 Gaarde tilhørende Fuldmægtig Lund, 3 Gaarde tilhørende Laust Haderup.

„Appelon Hvid er ellers en gammel lam Quinde". Om én af Lejerne: Else Ericksdatter, hedder det spydigt: „Det, hun havde, brændte; men fik dog efter Beretning Oprejsning ved de andris Skade". „Ditlev Dosse niuder Penge af Kongens Kasse; beror paa Hans kgl. Majestæts store Naade". Peder Viborg „er en fattig Skomager og hafver intet at lefve af uden at flecke it pahr schoe". Karen Jacobsdatter „hafver 3 smaa Børn; hendes Mand er Coporal under Militzen". „En Siellendis Karl ved Nafn Chr. Møller" ejede nogle „afbrændte Huuse". Peder Kiellerup „er en Skreder" osv.

— „Hvoraf denne ulyckelige Ildebrand ellers haver sin Oprindelse vides icke, men udi Dorethe Hesselbergs Lade skal den dog først være begyndt om Eftermiddagen og inden tvende Timers Forløb vare alle forantegnede Gaarde og Vaaninger lagt i Aske, hvortil en stor Del var Aarsag, at de vare tagt med Straa, uden Sognepræstens alene, som med Tegl var betacht."

Skaden omfattede som nævnt 50 Gaarde og 60 Skadelidte; tre Kvinder indebrændte og et Par Mænd fik dødelige Brandsaar.

Men nu skal vi ogsaa se lidt paa den Del af Byen, der gik Ram forbi. Det var blandt andet Vestergade, med alle sine „ti Vaaninger, mest maadelige, beboede af gamle fattige Kvinder"; her bor en Præsteenke, her bor ogsaa Oluf Villadsen, som „lefuer af Ølsal; maadelig".

---

[1]) Jens Lucassen Knub, Kapellan i Skive fra 1690 til sin Død 1701; havde 50 Rdl. i Løn; han giftede sig med Formanden, Kapellan Chr. Johansen Walters Datter Ane Johansdatter Walter, f. 1648, død 1730. (Se Wibergs Præstehist. III., S. 94).

— Saa kommer vi til en snurrig Lokalitet i Sønderbyen, der kaldes „Gryde-Boderne", en Erindring om èn af det gamle Skives Hovederhverv, de sorte Lergryder[1]).

Om dette Kvarter hedder det i Amtmandens Indberetning:

„Gryde-Boderne er ikke som andre Kjøbstedvaaninger enten udi Biugning eller Orden med Gader eller deslige, beboes af 10 fattige Familier".

I Slotsgade er der kun „fire Huse; her boer Søren Vinde, en Handelsmand i en Gaard, temmelig god til Stand".

„En liden Gaard ved Broen ejes og beboes af Anders Bering Øltapper; maadelig".

Her bor ogsaa Jens Hanskemager og Maren Farverpige.

I Tinggade er der kun levnet et eneste Hus, beboet af „en aftachet Sergiant Anthoni Wolterman".

I Adelgaden levnedes 8 Gaarde; deriblandt Byfogdens Poul Fabricius'; her bor ogsaa Ungkarl Peder Husted, „der endnu ikke har slaget sig til nogen Handel", desuden „Fuldmægtigen ved Magasinet Anders Lund".

I Nørregade skaanes 17 Bygninger.

Her bor bl. a. Chr. Knot, Skomager.

Byskriveren Mads Mørch, som „lever af hans ringe Bestilling". — Kjeld Bøg, „bruger ingen Handel".

Niels Blytæcker „lever af sit Handværk". Poul Lauritsen er Øltapper.

Rasm. Olufsen, ogsaa Øltapper.

Chr. Graver, Skomager.

Hans Bartsker, fattig, slet Tilstand.

Oberst Barsberg paa Skivehus havde i denne Gade adskillige Gaarde i Pant. Her bor en Anders Urne og Enken

---

1) I et Værk fra 1692: „Holger Jacobæi Rejsejournal" findes et Afsnit, der hedder: „Adskilligt som enhver By er berømt af"; for Skives Vedkommende anfører den spydige Turist Gryder og Tingstude! Til Sallings Berømmelse nævner han: Heste, Oste, Øxen og — snurrigt nok — Skjortesløs; „de gaar ulden", siger Jacobæus; det vil vel sige i Uldtrøjer. (Se Danske Samlinger 5., S. 187).

Ane Brøndum. Her bor ogsaa „Chr. Pedersen Suint, Skipper, maadelig Tilstand; nylig begyndt".

„En liden Gaard ejes og beboes af Jens Bysted, som blev forbrændt i Ilden, bruger ingen Handel, slet Tilstand."

„En gl. øde Gaard, tilhører 1 Bundemand udj Salling, nafnlig Jep Refn, uden Beboer".

„NB: ald dend beholdne Bye er tagt med Halm."

Amtmanden lader nu sin Indberetning ledsages af følgende Forslag til Byens Opkomst:

Ca. 20 Aars Frihed for Paabud „samt ubehindret være tilladt at handle og vandle til Lands og Vands med inden og udenrigs Mand, naar dennem lystede, og derimod ald Byen at tæckis med Teigl saavel dend, der biuges paa nye, som dend conserverede Diel, i Fald de vil have Del udi Friheden og hvo ikke saaledes inden 5 à 6 Aar biugede paa sin Plads, da at have dend forbrudt til hvo der forsvarligen biuge ville, hviket kunde locke heller at sige animere fremmede bemidlede Folk til at komme der til Byen, huorved dend desto snarere og bedre kunde tiltage og i Stand sadt, thi dens egne Indvaanere tror jeg icke blive saadan, self sligt at kand fulddrive". De skaanede burde yde til de brandlidte, „dog at die skøde sammen en sa (ɔ: summa) Penge af dend hele Bye paa ungefehr 200 Rdl. til Raadhuset med behørige Kelder og Fængsler, dedz Opbiugning."

Forøvrig anmodes om et Laan af Kongens Kasse paa 6—8000 Rdl. mod Pant i samtlige Byens Pladser og Markjorder „for derved at faa nogen Penge imellem Hænderne til Bygmaterialiers Indkjøb og Pengene at betales inden 14 Aars Forløb med deraf aarlig faldende Rendter." (P. Krag 7/8 1715.)

I en anden Skrivelse hentydes der til „den forulykkede Byes-Brandredskabers Indrettelse, hvoraf hidindtil aldeles intet ved Byen haver været". Og deri ligger vel foruden Straatagene Hovedgrunden til de mange Ildebrande.

De Skive Borgere lod imidlertid ikke Stiftamtmanden ene om at klage deres Nød, de var selv hos Regeringen med flere „væmodige" Skrivelser, der alle aandede et frejdigt Haab til Kongens naaderige Kasse. Snart tigger de om Skattefrihed for et Utal af Aar, snart anmoder de om gratis Tømmer — saa „de Vindfælde af Ege i Kongens

Skove i Vendsyssel maa overlades Byen til Bygningernes Fodstykker, da Skive ligger 7—8 Mile fra Skovegne". Kunde der ikke ogsaa ydes dem nogen Pengehjælp fra Toldstederne, og var det ikke mer end rimeligt, at Byen fik en Torvedag hver Onsdag? Skulde de ikke ogsaa nok kunne gjøre sig Haab om, at Kongen vilde hjælpe dem et Par Daler til hvert Fag Hus, de opførte, „hvilket kunde være en liden Afgang for Eders Majestæt, men en stor Hjælp for saa mange Nødlidende og Husvilde". Da der er brændt 50 Gaarde med ialt 1086 Fag, blev det 2172 Rdl. ialt. Dertil bemærker dog Stiftamtmanden at „som der udi disse Krigstider daglig forefalder store og presante Udgifter, saa sees ikke saadan een Summa af Eders Majestæts Cassa vel kand mistes."

Men især anmoder de om Beskyttelse mod den gamle Arvefjende Aalborg. Det sker i følgende veltalende Vendinger:

„Saasom Aalborg Byes Indbyggere under Prætext af, Mand veed ey hvad nogle prætenderende gamle Privilegier, alle Tid har vildet formeent Skive Byes Indvohner med Lybsker og andre Udenrigts Folk ved Aalborg Brygge eller paa dens Skiberomme at handle, saa beder vi allerunderd. at Ed. Kgl. Maj. til denne ældgamle og nu saa miserabel forulykkede Kjøbsteds Opkomst vil tillade at de med disse Udenriges Folk maa handle og vandle uden nogen Aalborg Folkes Hinder og Beslag, som vi dog ingen anden Toldsted har for ind- og udgaaende Varer end det almindelige Limfjordens Toldsted ved Aalborg.

Saasom ogsaa Aalborg Borgere samt nogle Indvohner fra Nibe nu i mange Aar har gaaet her op i Limfjorden og ligger her under Salling ved Astrup, Fuhrsund, Hvalpsund, Selde Vig, Nymølle, Lyesen og andensteds og baade taget Fiskeriet bort, særdelis af Aal saa og kjøbt adskillige af Landets Korn- og andre Varer til sig og derimod saavel i Partier som i Stykvis soldt Hør, Hamp, Jærn, Salt, Tjære, Tømmer etc., hvilket denne fattige forknebne Bye, som altid har siddet i Gjæld til de Aalborg Kjøbmænd, ej har kundet remedere. Saa beder vi allerunderd. at E. K. M. vilde i det Privilegio, som vi opholder os i det allerunderd. faste Haab os vorder meddelt, saadan Aalborg Folkes Handel paa Udhavne her under Sallings Land (som er, saa at sige, Skive Byes visse Distrikt) allern. alvorlig og under

Straf af Confiscation forbyde og allern. forunde os en Befaling til Amtm. i Skivehus Amt, at han til saadant her efter at forebygge bliver os assisterlig, hvorpaa Byens Opkomst allerhøjst er angelegen."

Ansøgningen slutter med en indtrængende Bøn om, at Kongen vil bønhøre dem, han kan derved „trøste og oprejse os arme og bedrøvede Mennisker, saa og faa sin ruinerede Kjøbsted i saadan Stand, at den ej alene som tilforn de kongl. og Landets Byrder kand bære mend endog til Ed. K. M.' Gloire og Fremtidens Tjeneste kommer i den Itat, at den langt højere end nogensinde tilforn skal kan contribuere. Og som Byen ligger paa et godt Sted for Handel og Næring, er for Landet umisterlig, som det er den eneste Kjøbsted paa denne Side Limfjorden fra Aalborg af — — saa lever vi i det allerund. faste Haab, at E. K. M. endnu ved sin Naade conserverer og retablerer den fattige Bye, som nu I 14 Kongers Tid i Danmark har været en fri Købstæd. Vi befaler E. K. M. med alle sine høje Anslag Guds Naadige Beskjærmelse og Velsignelse og os E. M.' kgl. Naade og Miskundhed og forbliver med vor Blod og vor Bøn, som nu er det eniste, der er levnet os, E. K. M.' vor Allern. Arve H.' allerund. Undersaatter og Tjenere."

Først underskrev den gamle Borgmester Poul Fabricius denne Ansøgning, saa Magister Chresten Lassen Tychonius, derefter ca. 40 andre Skive-Borgere. Men den, der havde kogt den krydrede Suppe, var sikkert Magisteren, der var noget nær den største Smigrer i Danmarks Historien.

Frederik 4de saa blasert overbærende paa alle disse naive og ublu Krav til hans i Forvejen godt belastede Pengepung og resolverede derpaa koldt:

„Vi bevilger allern., at de afbrændte maa nyde 10 Aars Frihed for Skatter og Krigsstyr" — mer ikke. Han tilføjer som til en Husvalelse: „Og som andre Byer, som have vaaren afbrændt, ej videre er bleven bevilliget, saa kan denne By ey heller mere accorderes! mens de andre Borgere, som ey ere afbrændte, de maa endnu, som tilforn, betale Consumpsions, ordinære og extraordinære Skatter". Vil nogen bygge paa de øde Pladser, da er ogsaa de fri i 10 Aar.

De Skive Borgere har formodentlig set lidt slukørede

paa hinanden; ret længe har de dog næppe surmulet over dette allernaadigste Afslag; den Tids Mennesker var vant til at trøste sig. Og sommetider kom der Hjælp fra en Kant, hvor ingen havde ventet den, takket være deres Præst og hans allerstedsnærværende rimede Smiger. — Chr. Lassen Tychonius, der boede paa det udsatte Hjørne, var en yderst mærkelig Fremtoning; født i Sahl Præstegaard, først Præst i Skive, senere i Viborg, var han fuldtud et Barn af denne Egn. Hans snurrige „Vers og Indfald" gjemmer de kosteligste Lækkerbidskener for saavel Genealogen som Topografen; men det var næppe de Folk, han attraaede at glæde; han sigtede langt højere. Og adskillige i hans Samtid saa da intet mindre end et Geni i den Skive Præst. Aar 1757 skrev saaledes „Kjbh. nye Tidende" (pag. 44):

„Den Præst var en af de allerlærdeste, et af de største Genier, som vor Danmark har produceret", og Wille Høyberg var næppe ene om sin Dom, naar han siger (Kjbh. Saml. II): „Vel har Tychonius ikke gjort den Opsigt som Holberg — — — ikke desto mindre maa man tilstaa, at Gud og Naturen havde skjænket denne sidste — nemlig Tychonius — nok saa høje Sindsgaver som den første og nedlagt hos ham lige saa stort et Pund."

Det er vel næppe faldet Skive ind, at den har huset et Geni indenfor sine Mure. I én Henseende var Tychonius virkelig genial, i den Kunst at smigre. Her kom hans Evner ogsaa det betrængte Skive til Nytte. Saasnart Byen var brændt, rejste Tychonius til Kjøbenhavn med Lommerne fulde af raslende Rim; da nu Kongen tildels havde vendt det døve Øre til, maatte hans Sødskende, Prins Carl og Sophie Hedevig, undgjælde, og begge skjænkede det fattige Skive en Pengesum; hvor stor, kan nu ikke oplyses. Herom hedder det i et af Tychon'us' Rimerier:

„Taksigelse til Hans Kongelige Højhed Prinsz Carl for hans Naades Gave til Skive By og Præst, Anno 1716.

Høibaarne,naadig Arve-Prinds!
Min Skialde-Pen fuld længe
Har pønset paa, og vær't til Sinds
Sig for Din Fod at slænge. — —

— — Der fra dit Ansigt ingen Mand
Utrøsted gaaer tilbage

Trods noget Christenhedens Land
Skal vise mig Din Mage.
Jeg fattige afbrændte Præst
Som i det usle Schive
Har to Gang Ilden havt til Gjæst
Maa dette underskrive.

Jeg kommen var til Kjøbenhavn
Paa Tiggerviis, desværre!
For mig og for min Byes Gavn
Min naadigst Kong' og Herre,
Med underdanigste Suppliq
om Miskunhed at bede — — —".

Men hans Held hos Kongen havde været knarvornt:

— „Jeg fandt, som hele Landet veed,
At Fader ei var Hjemme —".

Men Prinsen havde altsaa aabnet sin Dør for den klagende Præst; det samme gjorde Prinsessen, hvad næste Rim udviser:

„Det ulykkelige Schives allerunderdanigste Taksigelse til Hendes Kongelige Høihed Princesse Sophia Hedevig for den store kongl. Naade, Hun ved en riig og rund Almisse beviste dens forulykkede brandstedte Indvaanere, og allermeest dens dobbelt ulykkelige Præst, Hendes Kongelige Høiheds allerunderdanigste Tiener og troe Forbeder. Anno 1716.

Hvad skal jeg Stakkel finde paa
Princessen at frembære?
Skal jeg fra Kjøbenhavn vel gaae
Og saa uskjønsom være — —

— — Skal jeg vel saasom Svinene
Et Træes Frugt fortære
Og ikke løfte Øjnene
Til Træet, den mon bære?

Ak nei, ak nei, det var ei got — —

— — Min Skyldighed mig viser Vej
Høinaadigste Princesse
Om end mit sveedne Hoved ei
Er i sit rette Esse — —

— — Jeg vilde takke, at De mig
En Præst for Jydske Bonde,
En naadig Audientz for Sig
Forleden vilde unde, —

Og da jeg stod og skulede
Ret som en fattig Peder,
Mig med det Øje vilde see
Som hele Verden glæder.
Jeg vilde takke hiertelig
At De har villet tænke
Paa Schives usle Folk og mig
Og os en Gave skiænke.
En Gave som evindelig
Skal i mit Minde blive
Og aldrig glemmes udaf mig
Mens der er Tag paa Schive — —".

Byen synes ogsaa at ha modtaget Pengehjælp af selve Stiftamtmanden Palle Krag til Katholm. I én Ansøgning fra Byens Borgere ($^{10}/_{12}$ 1715) hedder det om denne Embedsmand, at han „tvende Gange Byen og dends tagen Skade haver besigtiget og mod os ladet seet sin Genereusitet og Gavmildhed ved en rund og rig Almisse, hvorfor Gud Hans Exell. visselig vil velsigne."

At dette selvfølgelig ikke kunde gaa af, uden at Tychonius gjorde store Greb i Rimposen, er en Selvfølge; han forfattede da en: „Taksigelse til Hans Exc. Hr. Geh. R. og Stiftamtm. Hr. Palle Krag for hans milde Naades Gave til det afbrændte Schives Indvaanere:

Min usle Skialdre Pen veed ei hvad den vil gjøre,
Den kravler vel og vil sin sveedne Snude føre
Og til hans Excellentz anmelde sig en Tolk
For mig i sær, og for det usle Schives Folk".

Nu følger en Lovprisning efter alle Kunstens Regler:

„Om Salling Gjæsses Fier i Penne vare skaaren,
Ti Tusind Pund Victril i Schive Aae var baaren,
Saa den var bare Blæk og Parsbergs[1]) Havrestak
Var Postpapir, var det ei nok for vores Tak".

Det er ikke bare, at han har sat Mod i dem:

„Ak nej! det var ej nok, du for din Pung jo løser
Og Penge til os ud med fulde Næver øser.
Vi staar og skulter os, og bluis selv derved,
At nyde saadan fast uhørlig Gavmildhed.

[1]) ɔ: Ejeren af Skivehus, Werner Parsberg († 1719). Sml. Aarbogen, 1913 S. 125 ff.

Naar anden Øvrighed de Fattige udsuer,
Og i de Armes Sved sin' feede Fanker duer[1]),
Saa staar Hr. Palle Krag blandt sin brandstædte Flok
Og bytter Penge ud, saa de faaer alle nok.
En regner over, at han nu kan Stolper kjøbe,
En anden staar paa Spring paa Landet ud at løbe
At tinge Tag og Kalk; en vil nu kjøbe Brød,
En anden Vadmel mod den kolde Vinters Nød.
— — Om Byens Vangeled engang til Port skal blive,
Jeg selv da over den skal lade dette skrive:
At Schive Bye blev bygt, og staar paa denne Dag,
Næst Gud og Kongen maa den takke Palle Krag."

5. Novb. 1717 jubilerede hele Riget i Anledning af 200 Aars Dagen for Reformationen. Da Tychonius nu atter havde faaet sine forskjellige Gaarde og Lejehuse (vi ved, at han havde flere af den Slags i Skive) rejste paa deres Stolper, gjorde han nævnte Dag „et stort Skrald" i Skive, hvor han fejrede ikke blot sig selv og Luther, men ogsaa den gjenrejste Skive By. Han lod da tilkalde en Stadsmusikus fra Viborg, som spillede baade før og efter hans Prædiken. Til denne havde han valgt følgende Text af Amos 9,11:

„Paa den Dag vil jeg oprejse Davids faldne Hytte, og jeg vil opmure Bruddene derpaa og oprejse det Nedrevne deraf og bygge den som i fordums Dage."

Om Aftenen gjorde han i sin nye Gaard i Tinggade et stort Gjæstebud, hvor Biskop Wildhagen, Viborg, med Familie og Landsdommer Möinichen, en Del Adel og Herredets Gejstlige var tilstede tilligemed Skives fornemste Indbyggere.

Endnu adskillige Aar efter blev den excentriske Præst ved med at mindes denne Brand i sine Rimerier, saaledes i dette:

„Da Hans Exell. d. Høiædle og H. V.baarne Herre Hr. Iver Rosenkrantz, R., H. kgl. M.' H.betroede Geheime-R. Stiftamtm. over Wiborg Stift d. 29. Oct. 1723 ærede og benaadede Schive Bye med sin første Nærværelse.

Reis dig af Asken lidt, ulyksom fattig Schive!
Og Hils den Naadeblink, som Himlen dig mon give,
Kom kuns og kravl et lidt med din forbrændte Krop,

---

[1]) *Finker* dypper.

Dit svedne Hoved ræk af Aske-Dyngen op.
Her er Hr. Rosenkrantz din Ober-Øvrighed,
Hvis mer end rare Pund fast al Europa veed".

Nu følger en Sammenligning med Solen, som skinner paa

„Hver Hønsegræs, hver Orm, hver Ympe, Green og Blad".

„— — Saa Ivar Rosenkrantz sin Omhue og vil dele
At skue Schivis Saar, om det staar til at heele;
Hvad Byen fattes, hvad der trykker hver især
At see og granske det, den Herres Erind' er. — —

— — Saa kom da Schive Bye! bryd ud i lutter Glæde,
Strøe Roser paa den Vej, som Rosenkrantz skal træde,
Stryg Graaden af din Kind; læg og paa denne Dag
Din dybe Sorg for vor ulignelige Krag[1]).

— — Mens spraglet Ørret skal i Schive Vaaben stande,
Mens Schive-Huuses Fod betræder Aaens Vande,
Mens vi har Plov til Lands, mens vi har Baad til Vands,
Gud spar og signe selv Hr. Ivar Rosenkrantz!"

Skive havde næppe rejst sig paa Knæerne efter det sidste voldsomme Slag, før det atter ramtes. 21. April 1725 løb Luerne atter hen ad dens Mønninger og borttog Slotsgade, den sydligste Del af Adelgade, kort sagt Sønderbyen; deriblandt vistnok ogsaa Vestergade og de snurrige Gryde-Boder, der her forsvinder for bestandig. Nærmere Besked faar vi af følgende Jammerklage fra Borgerne til Kongen:

„Stormægtigste Monarch. allern. Arve Herre og Konge!

Skive Bye, den ulyksaligste og nu den fattigste Kjøbstad under Deres K. M.s store Regiæring, kaster sig med sine væmodige Taarer ved denne alleru. Supplicq for Deres K. M.s velsignede Fødder og raaber af sin Aske om dend Bistand, som den ingensteds paa Jorden uden af sin Konges allern. Hænder kan vente."

Kongens Godhed af $^{15}/_{12}$ 1715 er vel endnu ikke „ganske expireret"; da lagdes næsten $^{2}/_{3}$ af Byen — med 60 Familier — i Aske.

---

[1]) Stiftamtmand Palle Krag havde Embedet fra 1713—23; havde tidligere været ved Hæren. 1690 kjøbte han Katholm, hvor han døde 1723, 66 Aar gl.

„Vi burde vel tie med vor Ulykke og skaane Vor Souveræns Øren og Cassa — men hvad skal vi bedrøvede Mennesker gjøre? Vore Huse ligger i Aske, vor ringe Handel og Credit er spildt, vore Hustruer og Børn raaber om Lye og Brød. Vi har Villie nok at stræbe, som en Fugl, der sancker paa nye til Reede, men ald Evnen fattes os. Den ulyksalige Ildebrand, som forleden Dag den 21. hujus Klokken henimod 7 om Morgenen opkom i Farverens Peiter Jessens Gaard[1]) (for ham selv og os alle ubevist af hvad Aarsag) bredde sig i 2 Timers Tid under Faveur af det ved den langvarige Tyrke fortørrede Tag og af en Sudvest Vind, saa vidt ud, at, som Byen ej med nogen ringeste Brandredskaber er forsiunet, Ilden og før man det vidste, havde Forcen, 32 Ildstæder og Familier og deriblandt 12 indbygde hele Gaarde — — laa i Aske".

For en anden By var det maaske ikke saa meget, men „Skive By bestaar af 70 à 80 Borgere. Af den sidste Ildebrand ligger ungefæhr 30 Platzer, Gaarde og Huse, og ind i Hjærtet af Byen endnu ubygde. Naar nu denne Ildebrand, som just traf de Steder, som forrige Brand levnede, legges til, saa ser D. K. M.s allern. Øyne vel, at Deris liden ældgamle Kjøbstad er ruineret, saasom de, der har bygt efter forrige Brand, sidder mestendel i saadan Gield og Sumpe, at de lidet kan hjælpe sig selv og mindre andre".

Her siges, at Skive med Undtagelse af Viborg er Stiftets eneste Kjøbstad og „formedelst Limfjordens Nærværelse (er den) Deres Kongl. Maj.' Magazin umistelig". Byens slette Tilstand „bliver nu for alle eclat (tydelig), og skulle vi bygge en miserabel Hytte og Cabane, saa bliver det efter vor Evne". Men de maa anmode Kongen om 6000 Rdl. Hjælp.

For at Kongen skal se, at de ikke er „saa uforskammede som de er ulykkelige", saa frafalder de Konsumptions-Frihed etc.

Naturligvis kan de heller ikke ved denne Lejlighed glemme Arvefjenden mod Nord. De skriver: „Saasom Aalborg By stedse har sin store Avantage og Næring af Skive By, som dér mesten stedse tager sin Vahre" — saa synes de nok, at dens Skibe kunde yde noget til det betrængte Skive, f. Ex. 4 Sk. Læsten.

---

[1]) *Saa vidt skjønnes* i Vestergade.

— Desuden ber de om noget af alle Grunde i Kjøbstæderne: 2 Sk. af hver Rigsdalers Grundtaxt.
Tillige en Collect fra Kirkerne i Danmark.

„Allern. Arve Konge!

Disse ere de Forslag som vores consternerede og i dybeste Sorg og yderst Alteration begrabne Sind har kundet gjøre for denne By." — — De vil bære med alle andre af Skatterne, „om vi nu kan blive hjulpne op af vor Angst og Aske. Gud hvis guddommelige Majestæt Deres K. Maj. allernærmest ligner i Naade og Medynk over fattige, hiertklemte og hiemsøgte Siæle, skal saadan Deres K. M.' Miskundhed ved timelig, aandelig og ævig Velsignelse over deres K. M.' salvede Hovet, Kongelig Krone, høie Kongel. Huus og Slægt rigelig belønne. I hvilket Ynsk vi slutter og forbliver

D. K. M.' allerund. lydigste og troe Undersaatter

P. Fabricius. Bertram Vinde. Søren Vinde.

Borch."

De „forulykkede", som de brandlidte kaldtes, er denne Gang Byfogden Poul Fabricius, som bor i Adelgade (paa Hjørnet af Slotsgade?), Kjøbmand Knud Hansen, Værtshusholder Jørg. Chr. Borch, Rector Bertram Vinde og Hans Svane (disse 4 vistnok ogsaa i Adelgade); Kjøbmand Søren Vinde (i Slotsgade), Madame Blytecher[1]), Margrethe Svingefeld, Margrethe Cremer, Isach Glarmester, Peiter Jensen, Farver (vistnok Vestergade), Guldsmed Peiter Kegeben, Anna Wiborg, Kirsten Furmanns, Iver Sepstrup, Købmand Søren Jepsen (der gir mest i Skat af dem alle, nemlig 50 Rdl.), Niels Kok og enkelte andre.

Der brændte ialt 553 Fag Hus, deraf 269 Fag til Gaden; Resten Udhuse. For Fabricius brændte der saaledes „42 Fag til to Gader"; for Rector B. Vinde 26 Fag, lige-

[1]) ɔ: Mette Lauridsdatter, f. 1660, der sad Enke efter Præsten i Lem og Vejby, Jens Lauridsen Blytækker († 1722). Hun døde i Skive 1738. Sml. Hist. Aarb. for Skive o. O. 1912 S. 97 Anm.

ledes til 2 Gader; for Søren Vinde $35^1/_2$ Fag til 2 Gader; for Søren Jepsen 29 Fag til Gaden og $54^1/_2$ Fag Udhuse; Peiter Farver, 22 Fag til Gaden; for Peder Just i Søbye 17 Fag; for Peiter Kegeben 5 Fag etc.

De, som Branden gik udenom, er følgende, hvoraf jo en Del er kjendte fra 1715: Ung Chr. Jaensens Enke, Jens Degn i Højslev, Gl. Chr. Jaensen, Chr. Svindt, Søren Espersen, Madame Alrøe, Anne Brøndum, Maren Wandel, Morten Hansens Enke, Kield Bøeg, Niels Grou, Mads Mørch, Chr. Trustrup, Sten Gundersøe, Niels Colding, Mads Hesselberg, Niels Orremester, Hans Klokker, Jens Batum, Thomas Hvid, Peder Husted, Capellanen Hr. Niels Snedstrup, Rasmus Møller, Niels Rosborg, Eiller Smed, Jens Vejelskræder, Chr. Bunde, Jens Jægerris, Alex. Smed, Hans Slot, Else Marie, Mag. Chr. Lassen, Just Henrik, Arrestforv. Lund, Jens Ramborg, Søren Poder, Jep Villadsen, Anders Biering, Rasmus Tyschis Enke.

Det hedder sig, at de 16 øde Pladser ligger ubebyggede fra 1715, deriblandt Chr. Welby, Chr. Møller, Niels Ramborg, Hans Slot, Mag. Chr. Lassen[1]), Kirsten Furmann, 6 smaa Leiboer, Chr. Sadelmager, en øde Plads i Østergade, som tilhørte Skivehus' Ejere[2]), Niels Vinde, Niels Christensens 22 Fag, ellers var Gaarden i sig selv forinden 50 Fag.

Som det vil ses, var der ikke megen Overdrivelse i de Skive Borgeres Henvendelse til Majestæten. Dog opnaaede de som sædvanlig kun det nødtørftigste. Amtmand Rosenkrantz' Erklæring var nu heller ikke af de varmeste; han skrev bl. a. ($^{28}/_5$ 1725):

„Skive ligger som bekjendt ved Liimfjorden langt fra Søen. Og kand saaledes ingen synderlig Commerce til Søen drive eftersom Skibe af nogen stor Drægtighed ikke kan komme over Løgstør Grunde og saaledis maa losse ved Aalborg og derfra de indgaaende Vahre med Kaager og Baade opføres mange Miile til Byen, som de udgaaende til Aalborg ligeledes maa henføres at indskibes, hvilket er saadan en Byrde for denne Bye, at det ikke er ventelig, at der megen Handel til Søen kan blive etableret".

---

[1]) Her maa være tale om Præstens Lejehuse, thi hans egen Gaard var jo allerede rejst op 1717.

[2]) ɔ: Johan Parsberg.

Han fortsætter:

„Med Landet er det ogsaa meget ringe for denne By, ıi som den vel aldrig haver formaaet at tage af Salling ınd samt de andre omliggende Amter de Korn- og en ɔel andre Vahrer, som Landmanden derudi kan have at fhænde, heller være i Stand til at fournere Landmanden e Kram- og andre Vahrer, som han haver behøvet, saa aver Aalborg vundet ved denne Skives Afmagt dette, at l Handelen er falden udi dends Del, saa Landet derfra ıestendeels med alle behøvende Vahrer blive forsiunet, og en derimod indkjøber Landmandens Korn og Fødevahrer, ɔm med Magelighed fra Salling, som er et omfløt Land g paa næsten alle Sider kan beseigles, med egne Kaager an afhentes, hvorover for Skive Bye ingen synderlig saa- an Næring bliver tilovers end den som kan haves ved ryggeri og Brendevins Brenderi, heller nogen liden Vahre ɔm dog mest fra Aalborg paa Credit hentis."

Paa Grundlag af disse Kjendsgjærninger kan Amtmanden ke anbefale de Forslag fra Skive By med Undtagelse af ɔonsumtions-Frihed og Kollekt ved Kirkerne.

Det sidste indrømmer Regeringen glatvæk Skive i Skrielse af 11. Juni 1725:

Fr. 4. gjør alle vitterligt, „at da de Indvaanere udi Vor jøbstæd Schive, som formedelst den Byen d. 21. April idst afvigte overgangne ulykkelig Ildebrand, hvorved deres ıaarde og Bygninger, saa og alt det, de ejede, skal være fbrændt og lagt i Aske, udi yderste Armod og Elendiged skal være geraaden, maa Bækken for Kirkedøren, baade Kjbh., Christianshavn, som ellers baade i Kjøbstæderne og aa Landet udi Vort Rige Danmark lade udsætte for alle g enhver som dennem noget derudi af Christen Kjærliged og Medlidenhed til Hjælp og Undsætning give og ıeddele vilde".

Men det var ogsaa omtrent alt, hvad man opnaaede; . Juli 1725 kom den kgl. Resolution af følgende Ordlyd:

„Vi accorderer isaavidt allern., at de afbrændte 10 Aars rihed for Consumption maa meddeles; mens hvad de øfge, som ere afbrændte, angaar, saa maatte de Consumponen svare og Pengene nu som forhen til Vores Cassa etales; i det øfrige saa accorderer Vi ogsaa, at dennem n Collects Bog maa meddeles for at søge Hjælp hos meddende Christne, som dennem godvillig noget vilde give."

Byens Borgere var ved disse gjentagne Ildebrande blevne saa skræmte, at de saa at sige saa Rødt allevegne; denne Frygt gav sig tit ret voldsomme Udslag, hvad følgende kun halvt opklarede Tildragelse vil belyse:

Omkring 1740 boede i Skive By Hans Christensen Eschow og hans Kone Karen Clemmensdatter[1]). En Dag i 1742 var Karen bleven saa edderspændt rasende over, at hendes Mand imod hendes Vilje havde solgt deres fælles Gaard i Skive, „at hun i Hastighed og i Overilelse haver udtalt nogle Undsigelses Ord over Byen". De Ord, hun har ladet falde, er brændte sammen med den gamle Retsprotokol, men sikkert har det været noget med Ild og Brand, og hendes Straf blev derefter; thi for sin svare Kjællinge-Trusel dømtes Karen til livsvarigt Ophold i Viborg Tugthus, og man skulde jo synes, der kunde siges adskilligt „i Hastighed og Overilelse" for den Pris. I 10 Aar sidder nu Karen Eschow i Snatterhullet, før hun faar Lejlighed til at undvige. I Efteraaret 1752 er hun naaet til Kjbh., hvorfra hun skriver til Tugthuset om at „være fri for yderligere Straf og faa udleveret de Ejendele, hun havde der inde".

Sagen indberettes til Regjeringen; hendes Supplik er indkommen 11. Decb. 1752, og Supplikprotokollen indeholder dette Referat:

Supplikantinden er dømt til at arbejde i Tugthuset hendes Levetid, men skulde hun „ved kgl. Naade blive befriet", da indskærper Bispen og Amtmanden Regjeringen, „at det bliver hende forment at komme til Skive, for ikke at øve de af hende den Tid brugte formastelige Trusler. Hun har nu fundet Lejlighed til at undvige, og da hun har udholdt Arrest i 10 Aar og tilstaaer de hende da af Munden udfaldne ugudelige Ord, saa beror det paa kgl. Dispensation, om hun maa frigjøres paa ovenstaaende Conditioner, allerhelst da hun efter Dyssels[2]) Beretning skal have tabt det bedste af sit Syn og i saa Maade ej er Tugthuset til Nytte. Det, hun har indbragt, siger Dyssel, bestaar i 2 gamle Dyner, en Pude og

[1]) Det hedder i Skive Kirkebog: $^{26}/_{12}$ 1739 gjorde Hans Eskovs Hustru Karen Klemmesdatter Barsel og fik en Søn Christen, baaret af Mad. Dorschæus (Borgmesterinden). Faddere: Peder Terkelsen, Rasmus Winde, Provstinde Hasse.

[2]) *o: Tugthusdirektøren.*

et Lagen, alt ikke en Daler værd, som efter Tugthusets Skik er givet hen til 2 andre Arrestanter at ligge paa".

Sine fattige Dyner saa sølle Karen sikkert aldrig mere, men Friheden fik hun dog gjennem følgende kgl. Beslutning[1]):

„Saa giver vi Eder nu herpaa tilkjende, at vi allernaadigst ville have dispenseret og bevilget, at bemeldte Karen Clemmensdatter, maa fremdeles for videre Tugthusstraf for berørte hendes Forseelse allernaadigst være forskaanet, og at hun maa forblive udi sin Frihed, dog at ifald hun sig oftere udi Schive skulle indfinde, hun da uden videre Lov og Dom udi Tugthuset skal indsættes, der Livstid at forblive". ($^{12}/_{1}$ 1753).[2])

Karen Clemmensdatters tiaarige Indespærring kunde ikke redde den haardt prøvede By fra dens Skæbne. Skive brændte hele to Gange — baade 1748 og 1749 —, mens Karen begræd sin løbske Mund bag Tugthusets grumme Mure. Om Branden i 1748 indberetter Stiftsamtmand With 30. Maj s. A. følgende:

---

[1]) Se Jydske Tegnelser 1753, pag. 301 b (Rigsarkivet).

[2]) En anden af Eschow-Slægten viste ogsaa nogen Vidtløftighed, hvad her kortfattet skal refereres:

Anna Knudsdatter Abildgaard giftede sig 17. Decb. 1734 med Chr. Pedersen Eschow, Borger og Skipper i Skive; Anna mister Manden 1740 og sidder nu hen med Sønnen Chresten Christensen Eschow. I Kopskatlisten for 1743 betegnes hun som „fattig; har hverken Brug eller Næring". Men i Begyndelsen af Halvtredserne begynder Lykken at smile til Anna Abildgaard; en Bror, Thomas A., har 1751 lagt sig til at dø i Holstebro og har efterladt hende en Pengesum. Men da nu Øvrigheden begynder at rode op i Annas Livsførelse, kommer det for en Dag, at hun „kort efter Mandens Død skal være henfalden til en særdeles forunderlig og singulier Levemaade, indtil hun i Aaret 1748 uden Pas eller Skudsmaal og uden noget Forevidende bortflyttede der fra Byen og efterlod hendes umyndige Barn hos [illegible] dalevende Bror Th. A., hvorefter hun skal have begivet sig udenlands og tilsidst opholdt sig i Neder Pommern og nu skal være i Dantzig; Borgm. mener, at hun ved sit forargelige Levnet har mistet Retten til at arve; hvorimod Arven bør overgaa til hendes Søn, især da hun synes at hælde til de mähriske Brødre". Dette bifaldes dog ikke af Regjeringen; saa Anna faar de Skillinger, der af Broderen var tiltænkt hende. — Endnu 1768 nævnes der Eschow'er i Skive (Justitsprotokollen).

„Den bedrøvelige Casus er arriveret nu Skive sidste Søndag Morgen Klokken 5 (26. Maj 1748), at den hele Nørregade af Byen, som var bestaaende af 24 Gaarde og Huse, ved en ulykkelig opkommen Ildebrand ganske er bleven lagt i Aske, og Skaden — desto værre — saa meget større, at de fleste af Borgerskabet, som denne Ulykke overgik, fik aldeles intet reddet af det de ejede og havde i deres Huse, men tildels saa godt som nøgene maatte flygte ud af Ilden, da samme i ganske kort Tid, formedelst Husene vare tecket med Halmtag, tog over Haand, førend nogen Redning af menneskelig Hjælp dertil kunde komme, og endvidere indtreffede denne Maleur, at 2de gamle Quinder, som sad i et Hus for sig selv, blev brændt inde, og nogle andre Mennisker af Ilden meget beskadiget. Denne Relation, som mig fra Byfogden Peder Dorschæus er communiceret, skulde jeg ey undlade Deres Exell. allerskyldigst herved at indberette" — —.

De skadelidte ved denne Lejlighed var bl. a. Peder Brøndum (gir 53 Rdl. i Konsumtionsskat), Peder Westergaard (Skat: 39 Rdl.), Chr. Aasted (31 Rdl.), Chr. Svindt (Skat: 55 Rdl. 4 Mk.), Lars Betjenter, Anne Ellitshøj, Noa Paryquemager (Skat: 2 Rdl. 4 Mk.), Villads Skrædder (9 Rdl. 3 Mk.), Rasmus Ollesen (31 Rdl. 2 Mk.), Mads Brøndum (15 Rdl.), Jens Ramborg, Rasmus Ramborg, Niels Ramborg (1 Rdl. 2 Mk.), Jacob Kock.

Amtmanden taler med Styrke Byens Sag og siger om Skatterne, at han ikke nægter, at denne Spørgen om Konsumtion tidligere Aar „af de afbrændte har jo sat saadan en Skræk udi disse bedrøvede Folkes Hjærter, at de, som allerede har lagt Haand paa at bygge, igjen sukker ved at have begyndt, og de, som ikke have begyndt befrygtelig aldeles efterlader at bygge". Konsumtionen vil jo blive meget større iaar med alle de Pligtfolk ɔ: Haandværkere etc., som vil strømme til Byen; en Del vil da søge paa Landet og der finde sin Føde. „Saa Slutningen vil blive, om de ikke fra D. K. M.' Naademilde Hjælpe-Haand vorde assisterede, at da den største Del af Byen bliver i sin Aske beliggende og ej bliver beboet."

$^4/_7$ 1748 melder Amtmanden:

„Jeg har været udi Skive dels for at tage udi Øjesiun den ulykkelige Tilstand, som den Byen overgangne ulyk*kelige Ildebrand* har sat de bedrøvede Mennisker udi; dels

for at sætte nogen Moed igjen i Borgerskabet, som jeg lod sammenkalde og trøstede dem med den allernaadigste Compassion, som D. K. M. haver ladet saa Naade-Mild tilkjendegive over saadan deris Trængsil og haarde Skiæbne".

Han foreslaar nu en omstændelig Fordeling af Konsumtionen, eftersom enhver opbygger, hvad der er brændt.

— 1748 bydes der for Byens Skat 850 Rdl. (af Hensyn til de mange Haandværkere, der vil komme til Byen i Anledning af dens Opbyggelse).[1])

Amtmanden foreslaar en Hjælp til Byen, som beregnet efter Skatten det Aar vil udgjør 10,000 Rdl. eller 12 Aars Frihed. Kongen resolverer derimod ($^{7}/_{10}$ 1748): at der „af særdelis Naade" skjænkes Byen af Consumptionen 3500 Rdl., som kan udbetales i 3 Aar „med de Vilkaar, at denne Bygningshjælp paa alle de afbrændte Pladser og ellers i Proportion af de Bygninger, enhver igjen lader opsætte, af Stiftamtmanden vorder reporteret."

Stilladserne fra de nyopførte Huse efter sidste Brand kan næppe ha været fjærnede, før den næste brød løs, denne Gang ogsaa over Nørregade. Det var den 2. April 1749, at Ilden slog oven ud af Provst Jacob Hasses Gaard og derfra aad sig hen gjennem Byen. Stiftamtmand With indberetter, at ved Branden brændte alt, som reddedes forrige Aar, „undtagen Justitsraad, Amtsforvalter Lunds Hus og det kgl. Magasin, som er bleven bevarede, saa at alle derved er sat i en meget lamentabel Tilstand og derfor behøver Naadehjælp ved Collect, om den (Byen) nogensinde skal bringes i Stand igjen."

Regjeringen mener til en Begyndelse, at en Kollekt ikke denne Gang kan bevilges; men $^{24}/_{5}$ 1749 bevilges den dog; takket være Amtmandens energiske Henstilling udsendes da følgende kgl. Skrivelse:

„Gjøre A. v., at eftersom Indvaanerne udi Schive By i Vort Land N. J. ere Natten imellem den 2. og 3. April sidstleden, da hver Menneske laa i første og tryggeste Søvn, blevne hjemsøgte med en saa stor og hastig paakommende Ildebrand, at de alle saa godt som nøgen maatte flygte ud af Husene, og alt, hvis enhver ejede af alle Ting, blev nedlagt og fortæret af Ilden, ja de fleste af de forulykkede skal endog have mist deels mere og

[1]) 1746 var Skatten kun 356 Rdl.; 1747: 338 Rdl.

deels dobbelt saameget som de ejede; og som dette er den 3te Gang i 50 Aar at Schive By med saadan Ulykke er bleven hjemsøgt, er Indvaanerne derover geraadede i en meget armelig og højst trængende Tilstand". — — Thi er det Hans Maj.s Vilje, at overalt i Nørre Jylland baade i Kjøbstæderne og paa Landet „for alle Kirkedøre Bekkener maa og skal udsettes for derudi at indsamle, hvad enhver af Christenkjærlighed og Medlidenhed giver og meddele ville. Forbydende etc. — Orlogs-Skibet Oldenborg paa Rheden for Fladstrand $^{24}/_{5}$ 1749."

Her er ingen Liste over skadelidte som ved de foregaaende Brande, men under Justitsforhøret nævnes adskillige Borgere, som: Farver Mikkel Spendrup, Per Westergaard, Jens Husted, Mikkel Skrædder, „Degnen hæderlig Jacob Chur", Mikkel Sørensen Bedemand, Palle Skrædder, Johan Arenthoff, Anders Sadelmager („bag latinske Skole"), Chr. Esmann, Peder Møller, Jep Mikkelsen Skomager, Noa Parykmager og „Mads Baerbiere". Om Peder Svint hedder det, at han ikke personlig kunde møde i Retten, da han „for en 8 Dagestid siden var gaaet ombord paa et af hans Faders Skibe her ved Skive Ladestæd, som var udredet at gaa med Kongens Magazin-Korn til Frederiksstad i Norge".

Af nu ukjendte Lokaliteter nævnes Gyden Agerskaar, der synes at have ligget i Nørrebyen.

Men ellers drejer hele Forhøret sig om en Person, der, om end ikke ligefrem, saa dog forblommet sigtes som denne frygtelige Brands Ophav og Anstifter. Det, som de langtrukne Undersøgelser bragte for en Dag, var følgende:

Otte Dage før Pinse 1748 kom til Skive By en ung Mand, der var udset til at blive Byens Skæbne. Det var den 25-aarige Rasmus Cortsen Trap, theologisk Kandidat med Non, Søn af Aalborgkjøbmanden Karl Albertsen Trap og Hustru Talcke Hornemann. Gjennem gode Fortalere havde Familien formaaet den Skive Provst, Jacob Lauridsen Hasse, til at ta ham i Huset og sørge for hans Underhold. „Dog" — som Provsten skriver — „med den ofte gjentagne Vilkaar, at dersom Mennesket skulde være noget vidtløftig, thi han var her min Kone og mig endnu aldeles ubekjendt, vi da straks igjen maatte skille os fra ham. — — Ved Personens Ankomst havde han et Brev

fra sin Morbroder Kancelliraad, Borgmester Grotum i Aalborg, som rekommanderede mig Personen, som den, der allerede var øvet i Prædiken og til saadanne Studeringer skulde anføres, der videre kunde perfektionere ham". Om hans tidligere Levned meddelte Brevet kun dette, at „han laborerede af Magelighed og Ladhed". Men det haabede Provsten, der skulde blive Raad for. Han satte ham til at prædike i Byens Kirke, og en Tid opførte Trap sig ulasteligt. Men paa én Gang begyndte han at faa Smag for det mondæne Liv, der florerede i Datidens Skives mange straatakte Smugkroer; især holdt han flittig til hos Mikkel Skrædder, der, ligesom hans berømte samtidige Jacob Skomager, nok saa gjærne skjænkede Brændevinssnapse, som han holdt sig til sin ærlige Haandtering.

Trap var flere Gange fundet døddrukken i Rendestenen. De skikkelige Præstefolk vidste ikke deres levende Raad. For at forebygge anden Skandale og være sikker paa, at han kom hjem om Natten, sendte de hyppigt Tjenestepigen ud i Byen efter ham. Hun løb ofte om Aftenen fra den ene Knejpe til den anden, og naar hun saa endelig fandt ham, vankede der ikke altid de blideste Ord, men Udtalelser, som „kunde anses for Grovhed for den som havde Lyst til Compagnie". Saadan havde Provstens Kirsten tit raabt ind ad Værtshusdøren: „Vi skal hilse jer fra Provsten, I skal komme hjem". Og kom hun anden Gang, var Kirsten endnu mer unaadig; da lød det en Tone højere: „I skal komme hjem! Hvad sidder I her efter? Vi vil ikke blive længere oppe efter jer. I skal hjem. Kl. er 9, thi det er Helligaften". — En saadan Tiltale kunde jo nok krænke Kalurius; og selv om Kirsten ogsaa havde faaet ham ved Kraven, hændte det mere end en Gang, at Trap løb fra hende til ny Kommers.

Han var en lidenskabelig Kortspiller, og naar han tabte, brugte han den Talemaade: „Jeg har set Fanden i min Ungdom!" Andre Talemaader, som han brugte „i Compagnie og Lystighed", var: „Hils Mama!" „Du sang godt for Ildebranden!"

En Gang havde man taget en falsk Specie fra ham og slaaet den midt over; han var kort sagt en alsidig ung Mand. Provsten arbejdede paa at blive ham kvit, men Traps Mor opnaaede endnu en Gang, at Bortvisningen udsattes. Rasmus Trap havde faaet Mistanke om, at Provsten arbej-

dede paa at gjøre ham arveløs. „Men jeg skal spille Provsten et Puds", sa han truende til en af Vennerne.

Saadan naaede man hen til 2. April 1749. Natten stod allerede tæt om Byens lave Straatage. Provstens Port var forlængst laaset og skoddet; endnu larmede dog Drikkebrødrene henne til Mikkel Skrædders; da hørte man gjennem Nattestilheden en Række Skud. De kom „oppe fra Anders Sahlmagers Toft bagved latinske Skole, som er udenfor Byen, og er samme nogle hundrede Favne fra Provst Hasses Gaard". De hidrørte fra noget saa harmløst, som at en Del Skiveborgere — deriblandt „Peder Møller, Guldsmeden og Noa Peruqvemager — vilde hædre Farver Nicolaj Spendrup, som samme Dag havde hjembragt sin unge Brud".

Rasmus Trap sad som sædvanlig paa Knejpen og bagtalte sine Værtsfolk: „Provsten var en god, ærlig Mand, men Provstinden (Marie Lessow) var saadan, som hun var". Trap stak flere og flere af Mikkel Skrædders krasse Dramme under Vesten. Men nu maatte der tænkes paa Opbrud; én af Svirebrødrene tog ham under Armen. De „fulgtes ad til Bertel Mogensens Plankeværk, da Provstens Gaard laa i Sønder derfra og Peder Brøndums i Nør". Vidnet bad ham om „at gaa hjem fil sit Logemente hos Provsten og foreholdt ham, at han var kommen af skikkelige Folk saavelsom og, at han logerede hos skikkelige Folk". Rasmus Trap svarede: „Nej, jeg vil endnu ikke hjem, men ned til Peder Brøndums, og vil I følges der med, vil jeg give Eder for en Skilling Brændevin!" „I ved, Monseur Trap, at Provstinden gaar ikke til Sengs førend I kommer hjem". „Det er min Sag", svarede Trap. — Han var slem „sludervorn" i Tøjet, „ganske opsmurt og skiden paa hans Knæer, og hans Manchætter hængte ud, saa det var kjendelig, at han havde været omfalden og paa Knæerne".

Han havde ogsaa været inde til Chr. Esmanns. „Var han samme Aften lystig af Humør og dansede paa Gulvet". Men saa kom Provstens Kirsten ogsaa her og gjorde en brat Ende paa Lystigheden. Klokken omkring ved halv elleve hjalp hun ham af Støvlerne og tændte hans Lys.

Et Øjeblik efter saa hun, at der slog Ildsluer ud af Taget over hans Kammerdør, skjønt hun tidligere hverken *havde* mærket „Røg eller Smøg". Der var Næring

nok for Ilden, thi hans Værelse i Baggaarden var paa alle Kanter omgivet af Tørv, og et Læs Lyng dækkede hans Loft.

Efter Ildens Opstaaen havde Rasmus Trap hjulpet Pigen med at bære hendes Kiste ud, som havde haft Plads foran hans Indgangsdør. Siden havde ingen set ham.

Provstinden havde mærket Lugt af sveden Halm, og mens Pigen „giver et klageligt Skrig", ser de begge Ilden som en Lue, 1 Al. bred, 1/2 Al. høj, over Traps Gangdør; Provstinden griber en Strippe ved Brønden og „kastede det efter Taget, men havde ikke den Styrke, at jeg kunde naa Ilden dermed". Ogsaa Karlen, Johan Jacobsen, forfejlede Kastet. Nu kalder hun Provsten op, kalder sine Naboer, Mogens og Riemanns, op og bad Pigerne om at se efter, om Trap var i Seng, og da faa ham ud. Et Kvarter efter forlod Provstinden Huset sammen med Børnene. — Fyldigst er Provst Hasses Vidnesbyrd; han meddeler bl. a.: „Om endskjønt det tog mig nogen Tid at komme i nogen faa Underklæder og faa Børnene af deres Senge for at frelse deres Liv, saa saa jeg endnu klarlig, da jeg kom ud i Porten, at Folkene var ved hans (ɔ: Traps) Dør og havde fri Ind- og Udgang, hvorfor jeg raabte til dem, at de skulde se ham udbragt. Luen var ikke heller endnu stærkere eller større i Taget, end jeg jo klarlig kunde slutte, at det ej var kommen indefra, hvor Loftet laa fuld af Lyng, men ufejlbarlig begyndt udenpaa ved det nederste af Taget, der ikke var højere over Døren, end jo et voxent Menneske med sin Haand magelig kunde naa det". — Provsten afleverede Børnene til Provstinden, som bragte dem gjennem Mogens' Gaard og Bagport ud paa Marken. Hasse lukkede ogsaa op for sine Heste, „som springende for Ilden mødte mig i Porten"; søgte saa ved et Par Menneskers Hjælp at redde sit Skrivekontor, hvorpaa ogsaa han forlod Huset.

Provsten — saavel som Flertallet af de øvrige Vidner — sigter, om end forblommet, Trap som Ophavsmand til Branden:

„Det forstaar sig, at hverken jeg eller nogen kan positive sige noget om Ildens Begyndelse og Aarsag, da ingen til den Gjærning har været vidende; imidlertid kan det, jeg med Øjne har set . . . angaaende Luens Sted og

Størrelse, ikke andet end overbevise mig, at Ilden er sat paa Taget lige over Døren til Gangen for Traps Kammer. Om det er sket med Villie eller af Vaade, er Gud alene bekjendt". Dog anfører han til yderligere Oplysning: at der intet Ildsted er i det Hus, hvor Ilden begyndte, med Undtagelse af den Skorsten i Gangen, der kun brugtes til Traps Kakkelovn, en Bilægger, hvor der ikke havde været lagt i siden om Formiddagen.

Under Branden fandtes Traps forkullede Lig, dækket af „Ild og Pussel", paa det Sted, hvor hans Seng stod. Men der var den Besynderlighed ved Tingen, at hans Nøgler og Penge laa et helt andet Sted end han selv, nemlig nede i Gaarden ved Pumpen. Og mens Pengene saa ud til at være meget forbrændte, var hverken Pumpen eller „Truet" rørt af Ilden.

Disse Gaader og flere til tog Trap med sig i Døden. — Fra Provstens Gaard aad Ilden sig fortærende hen gjennem Byen, hvad der fremgaar af Anders Nielsen Bilstrups og Ole Poulsens Vidnesbyrd. Forhørsdommeren spørger dem: „Om ikke mangfoldige andre Steder af samme ulykkelige Ild i Bund og Grund blev fortæret og lagt i Aske?" Vidnerne svarer: „Jo, den største og bedste Del af Byen blev brændt og lagt i Aske af samme ulykkelige Ildebrand, som tog saa stærk Overhaand, at den Part, som blev opbrændt, i en Hast med Ilden var angreben, hvilket det ene Vidne, som bor i en Landsby heruden for — Bilstrup — kunde gaa i og ved hans Gaard og se." — „Om ikke de meste desværre afbrændte Steder vare med Halmtag og saaledes des snarere var at antænde?" „Jo, de vare med Straatække allesammen saa mange som blev afbrændt."

Dette var den sidste Generalkur, som det haardt prøvede Skive maatte gjennemgaa for at slippe sine kjære Straatage.

Om den i Flammerne omkomne Rasmus Trap har der blandt Byens Borgere sikkert kun hersket én Mening, den, som Kapellan Gjern gjør sig til Talsmand for, idet han skriver: „Jeg ved ikke, om han (Trap) hos os har været navnkundig af nogen Dyd, men ved vel, dog mest efter andres Sigende, at han har været bekjendt af stor Last, især skal han have vist, at han ej alene havde en ret overmaade gemen og lidelig Sjæl, men og et meget hart

og ubøjeligt Sind". Han har efter sin Død erhvervet sig „et meget upriseligt Eftermæle."

Hans Lig henstod ubegravet, saa længe Forhørene stod paa; da de var løbne ud i Sandet uden noget egentlig Resultat, opnaaede Traps Mor 25. Juli 1749 et kgl. Brev, der gav hende Tilladelse til at jorde ham i Stilhed med Jordspaakastelse af Præsten. Brevet, der øjensynligt er inspireret af Traps nærmeste Familie, fægter indignert imod et „udspredt fornærmeligt Rygte, der af ildesindede Mennesker paa blot optænkte Gisninger og et Quindemenneskes ustadige Udsigelse skal være udstrøet, at han skulde have været Aarsag til samme Ildebrand."

Dog, de ovenfor fremdragne Vidneudsagn, der stammer fra fuldt ud hæderlige Folk, vil næppe give os det Indtryk, at den vidtløftige Aalborg-Theolog just var nogen forfulgt Uskyldighed.

Af et Brev fra Regjeringen til Stift-Amtmanden 4. Okt. 1765 fremgaar det, at de to Ildebrande 1748 og 1749 tilsammenlagt fortærede den hele By „undtagen trende smaa Stæder".

Hvad der efterdags skaanede Byen fra disse forfærdelige Hjemsøgelser[1]), var Overgangen fra Straa til Tegl som Tækkematerialer.

Denne Revolution kom dog ikke paa én Gang, hvad der fremgaar af den gamle Justitsprotokol fra 1767—68 (se bl. a. Side 353), der fortæller om en Skjænderisag mellem Herredsfoged Rothe og Handelsmand Chr. Kaarsgaard, Skive, hvilken sidste til Dommerens store Fortørnelse i Aaret 1764 har lagt Straatag paa et Stykke Udhus. Kaarsgaard bliver dog ikke Dommeren Svar skyldig, men peger rundt blandt en Række Skiveborgere, der har gjort sig skyldig i den samme Overtrædelse af Kongens Lov; end ikke Amtsforvalteren, J. H. Lund, syntes at gaa fri for Kjøbmandens spidige Insinuationer, hvorfor han stævnes i Retten. Forvalteren gir dog ikke Møde, men sender en Erklæring, hvori det hedder:

„Da det er en bekjendt Sandhed, at hverken salig Fader eller jeg i de sidste 16 Aar har opsat nogen ny

[1]) I A. Thomsens lille Bog: „Skive og Omegn" (1910) nævnes der S. 3 en større Ildebrand for 1768; den har dog trods ivrig Søgen ikke fundet nogen Bekræftelse.

Bygning her i Byen uden alene en Smedie, som er teglhengt og aldrig har været tækket med Straa, ej heller ved jeg i mange Aar at være oplagt Straatække uden alene paa et Hus, der staar for sig selv, adskilt fra andre ved Siden af Torvet, som er indrettet og ej bliver eller kan bruges til andet end Deres kgl. Maj.' Magasin Korn, der for Kornet at conservere, sidste Efteraar blev forsiunet med Straatække, det jeg mener forsvarer sig selv efter allernaadigste Forordning, og des Aarsage ey finder mig forbunden at lade møde til nogen Gjenmæle, førend Mons. Kaarsgaard, som den Person jeg anser ganske uberettiget til slige Spørgsmaal, beviser sig først af høje Øvrighed at være constitueret eller autoriseret som Fiscal her i Byen."

Som det vil ses af Skrivelsen, var Amtsforvalterens Overlegenhed i denne Sag mildest talt noget anstrængt. Selv det rare lille Ord „kongelig" vil næppe være i Stand til at bortfjærne Brandfaren ved et Straatag, der havde taget Stade paa selve Byens Torv; til yderligere Overflod beviser Vidneførslen, at selv velstaaende Folk blandt Kjøbmand Chr. Kaarsgaards Naboer og Gjenboer endnu 1768 lægger Straatage op baade her og der, ikke blot paa Udhusene, men endogsaa til Gaden.

Men Øvrigheden havde med Herredsfoged Caspar Rothe i Spidsen begyndt Kontrol med de gjenstridige, og efterhaanden forsvandt saa Straatagene fra Gaderne og dermed den væsentligste Fare for Byens fortsatte Sikkerhed og Trivsel.

ET STYKKE VEJHISTORIE

ELLER

OPRØR I FJENDS HERRED

Det Stykke af Skive—Viborg Landevej, der ligger mellem Skive Bro og Dommerby Bakke, er nu et næsten ideelt Vejstykke, hvis velholdte Kjørebane og brede Sidestier lokker baade Fodvandreren og Cyklistens Frihjul til lange Spurt ud i det herlige Fjordlandskab, mens Maagen gaar med hørlige Plump lodret ned i den lave Vig, og Solen drejer sin vældige Ten ude i Nordvest og taber de røde Traade ned i Parykkerne af Krabbesholms krogede Ege. — Men ikke uden kolossale Ofre, der har strakt sig over halvandet Hundrede Aar, er Fjord og Vej bragt til at forliges; selv den Dag i Dag forliges de — som bekjendt — kun saa som saa.

Nu er al god Vejvæsens Princip: „Den ligeste Vej er den bedste!" Anderledes i Datiden med dens barnlige Ingeniør-Kunst og Lyng og Sand som det gængse Vejmateriale; da kringelkrogede Vejene sig frem over det høje Land efter Underlagets Luner og frygtede et Vandhul som selve den Onde. Ogsaa Dommerbyvejen havde da et helt andet Løb. Der staar endnu Ar efter den gamle Vej oppe i Lyngen sønderude; først løb den paa Spor med Skive—Horsens Vej forbi Gammelgaard og endnu et Stykke sønderpaa, saa ind i Heden mod Øst og dukked saa op af Lyngtoppene mod Nord ved Dommerby. Saadan undgik den Kampen med Fjorden ved simpelthen at luske uden-

om. Men omkring 1770, med Struensee-Regjeringens modeme Synspunkter i alle Forhold, begyndte man ogsaa at ofre større Opmærksomhed paa Vejvæsenet. Og en Dag stod da den ny Tid uden for Skive Østerport i Herredsfoged Caspar Peter Rothes Skikkelse og pegede med sin Kjæp ud imod Dommerby Bakke. Siden var der ikke Fred at faa for Folk eller Bæster, før det Vejstykke var færdigt. Og færdigt blev det, om end det tog en gudsforskrækkelig Tid.

Men lad os begynde med Begyndelsen. Thi den ligger andetsteds, nemlig hos Amtmanden over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, Andreas Skeel[1]), der havde klaget over Vejene i sit Distrikt og i den Anledning modtaget en Regjeringsskrivelse af 6. April 1770, der paalægger ham at lade Amtets Veje sætte i forsvarlig Stand med 12 Alen brede Baner, Stenkister og 2 Alen brede Grøfter paa Siderne. Alle disse Forbedringer maa udføres af Bønderne i deres „Fritider" [2]). — Ja, de havde jo saa meget af den Slags i de Dage! Aa, Gud naade dem! — Dette Held fik den Skive Byfoged, Caspar Rothe, der var en meget emsig og ærgjærrig Mand[3]), til ogsaa at prøve sine reformatoriske Evner i Vejfaget. $^{29}/_{7}$ 1771 indgik han til Stiftamtmand Huitfeldt i Viborg med et Forslag om at omlægge den nederste Del af Skive—Viborg Landevej. Denne Vej, siger han, er Hovedlandevejen for Thy og Mors; den kan „forkortes 3 Fjerdingvej med en føje Hjælp, nemlig $^{1}/_{2}$ Mil ved at lægge den over et tildels tørt Kjær fra Dommerby Bakke til Skive Bro (nogle 100'er Favne) og $^{1}/_{4}$ Mil over Blindmosen[4])". 100 Favne Fyld ligger paa Stedet, bare Grøfter første Sted og Opfyldning sidste Sted. — Alt dette, mener Rothe, kunde passende gjø-

[1]) Amtmand 1768—76. Han boede i Hobro. — Alt mit Materiale er hentet fra utrykte Kilder i Rigsarkivet, særlig fra Stiftamtmandens Indberetninger.

[2]) Sml. Forordningen $^{4}/_{3}$ 1690.

[3]) Han udgav samme Aar 1771 „En Lovtale over Skobørsten", hvor han gjør syndigt Grin med sin Tids Snobberi. — Sad i Skive 1758—73. — Forfatter af flere Skrifter.

[4]) Denne beskrives et Steds saaledes: „Paa samme Landevej findes en Mose, Blind-Mosen, henved 200 Al. bred, „hvilken er fast i Grunden og kan meget vel passeres, naar ikke højt Vand derude gjør Passagen vanskelig, men i hvilken Vandet endog om Sommerdage kan naa Hesten op imod Bugen".

res nu mellem Bondens Høslet og Kornhøst. Slet saa let kom det dog ikke til at gaa fra Haanden, som vi snart skal se. Men Amtmanden var lykkelig ved Ideen og skrev til Herredsfoged Kold i Fjends Herred, at han bare skulde gaa i Gang med at ordre Bønderne herut. Hvis ikke de møder, da tru dem med en Bøde af 1 Rdl. 2 Mk. af hver Vogn, 3 Mk. af hvert Gangbud, der understaar sig i at udeblive. — Desuden, lille Herredsfoged, pas vel paa, at Herredets Veje holdes smukt vedlige! — Jo, Godmorgen! Blevver og Sølbe lige til Navet og sommetider endda højere, det er bestandig det, vi kjører i paa den Tids Fjandboveje [1]). — Nogen Tid efter, 30. Sept. 1771, hører vi, at Amtmanden har haft Proprietærerne samlede; men det var den bare Surmulen. Naar Bønderne er bleven borte fra Arbejdet, er det sikkert i skjøn Overensstemmelse med Herremændene, der ogsaa nok kunde faa en Smule at gi Bønderne at bestille. Nu er Høsten over Hovedet; saa faar da i Guds Navn Vejen bero til næste Foraar! — Siden kommer Amtmanden i Tanker om, at der dog ogsaa er en Aarstid, der hedder Vinteren; brug endelig Vinteren, skriver han til Rothe, da har Bønderne bedst Lejlighed! Ørslev Kloster Sogn maa holdes til Ilden. Det staar meget bag efter. Højslev og Vroue Bønder blev væk første Gang, men gik nok senere — efter at Høsten var besørget — i Tøjet. De kan derfor slippe for Bøder. — Nu er der Stilhed om Sagen det meste af et Aar. Men 15. Juni 1772 sender Amtmanden Regjeringen en Indberetning om, hvad der til Dato er foretaget. I Tidens Aand henviser han til, hvad der andetsteds er gjort for Udbedring af Vejene. — Fra Skive til Dommerby Banke „fandtes en Del Siger og egentlig saa kaldet Kjær, hvilke ikkun sjælden kunne passeres, da man ellers hele Aaret maatte kjøre en Omvej fra Dommerby til Skive, hvilken regnes over $^3/_4$ (Mils) Vej, og endda om Foraar og Efteraar maatte med Livsfare passere et Stykke deraf nær ved Skive Bro og undertiden lade sig sætte over med Baade". Stiftamtmanden foresatte sig derfor „at trække en Vase efter den lige Linje over dette Kjær, for derved til Bestandighed at vinde over $^1/_2$ Mils Omvej, samt hæve Farlighederne saa vidt muligt". Han blev deri understøttet af Byfoged Rothe, „som i Sjæl-

[1]) Sml. Skive Aarbog, 1911, S. 91

land havde indlagt sig Begreb om dette Arbejde, og nu tilbød sig at dirigere Arbejdet med denne nye Vase, hvortil jeg ham og befuldmægtigede". — Fjends Herred vilde især faa Nytte af den Vej under Beboernes Fart til og fra Skive med Skattekorn til Amtsstuen. — Foretagendet begyndtes 1/8 1771 med en Skrivelse til Herredfogderne.

En Del Bønder begyndte ogsaa Arbejdet i 1771, men af de 18 Sogne viste følgende sig modvillige: Flye, Vridsted og Smollerup, hele Sognet, saa og Siørup Bye og Vrous Sogn og Tastum By i Kobberup; de har ikke villet indfinde sig, hvad der har gjort en Standsning i Arbejdet. Amtmanden har nu sendt de gjenstridige følgende Ordre gjennem Stedets Sognefogder. — (Her den til Tastum): Da de Tastum Mænd ikke har villet møde ved nævnte Vejarbejde, har de gjort sig skyldige til Udpantning (dobbelt Arbejdets Værdi, Forordning 4/8 1690). „Saa dog vil jeg endnu engang hermed advare dem. Og Sognefogden i Kobberup Sogn tilholdes hermed at tilsige bemeldte Bye Mænd, at de indfinder sig med Gang-Bud paa bemeldte Vey Fredagen d. 12. Juni næstkommende, betids om Morgenen, nemlig een Mand for hver fire Td. Hartkorn, medhavende behøvende Spader, Hakker og andre Haandredskaber, som til Graaben at kaste fornødiges, alt til at forrette det Grøfte-Arbejde ved denne Vej, som hidindtil for denne Byes Part staar tilbage. Du advares for denne og sidste Gang, at adlyde saavel denne min Ordre som Øvrighedens Ordres, til Kongl. Maj.' Tjeneste i Almindelighed under paafølgende uforbigængelig Straf." (Huitfeldt 1/6 1772).

Sognefogden har givet Skrivelsen følgende Paategning bag paa Bladet:

„Denne Ordre er rigtig læst og forkyndt for Tastum Byemænd; udi samme Bye er 41 Td. 6 Skp. 1 Fj. 2 Ab., deraf rester 21 Personer, eftersom de andre udi Sognet haver forrettet efter Herresfoeges Ordre deres, hvad de fleste er angaaende Paastand er(!), at de vil se Kongens prentet Boogstavf, og mange andre Udflucter. Jeg bliver snart til en Nar!

Kaaberup 7. Juni 1772.

Chr. Christensen Kjærgaard."

Sognefogden i Fly (der efter Skrift og Stavemaade at dømme maa ha været en ret intelligent Mand) skriver følgende (ordret):

„Høy Edle og Velbaarne Herre Her Won Hvitfæld Stiftsbefalings Mand over Viborg Stift.

Deres Høybaarenheds Ordre af 1ste Juni, haver ieg rigtig bekommet og efter Deres Befaling beordret Flye Sogne Mænd at møde ved Land Veyen i mellem Schive og Dommerbye, neml.: et Menneske af 4 Td. Hartkorn, som kunde blive i alt 36 Mand, men ieg har bekommet det svar at de vilde giærne Reperere ved Braarup og deres gamle veye, Men at tage dem for at giøre En nye Vey udi Kiær og Morads, det vilde de ikke, Hvorfore ieg nu her ved maa give deres Høyvelbaarenhed dette tilkiende. Jeg forbliver Høyædle og Velbaarne Herre Deres underdanigste ydmygste og ringe Tienere.

Flye d. 11. Junj 1772.

Peder Pedersen,
Sognefoged i Flye Sogn."

I Smollerup svarer Mændene Sognefoged Peder Due holm, „dels at De icke endnu nogen Tiid kunde faae deris Byg saaed, og deels at de ikke formeente at kunne overkomme saadan arbeide".

Nu vil Amtmanden skride til Udpantning. Først vil han dog adspørge Rentekammeret. De gir ham koldt Vand i Blodet. Et af ham udspekuleret særlig raffineret Mulktsystem „kan ikke finde Bifald". Desuden maa man gjøre ham bekjendt med, at kun Vedligeholdelse af Broerne — ikke af Vejene — kan paalignes Amtet.

20. Juni 1772 udgaar der Ordre til Herredsfoged Kold om ny Opmaaling og Fordeling mellem de 5 Sogne, Fly, Vridsted, Smollerup, Vrou og Kobberup.

Sognefoged Peder Nielsen i Dommerby har Opsynet med Vejens Istandsættelse. „Ved denne Ligning vorder ellers Dommerby Sogn af bekjendt Aarsag undtaget, men Skive Sogn sønden Aaen medtaget." At Dommerby Sogn fritoges for Arbejde ved denne Vej, hvoraf ingen profiterede saa stærkt som det, gav Anledning

til gjentagne Skumlerier, og de bekjendte Aarsager fremgaar intetsteds af Dokumenterne. — Nu indgaar Bønderne af Fjends Herreds sydlige Sogne med følgende dristige og veltalende Klage til Amtmanden (11. Juni 1772): „Da vi af Deres Excellences Ordre og Befaling imod al Forhaabning kan erfare, at det er med Deres Excellences Villie og Minde at faae den begyndte Vej over dend vidtløftig Kjær og Moratz mellem Schive og Dommerby opdæmmet. Da nødes vi til at tage os den Frihed af de fra Skive saa langt bortliggende Sogne, at andrage for Deres Excellence, at det er os umuligt, saavelsom Arbejdet i sig selv i Almindelighed efter alle Menneskers Tykke unyttig. Thi som sagt er, for det første er det umuligt, siden Bæsterne saavelsom de øvrige Kreaturer er saa forarmede, at den største Del af Beboerne ikke nær, ja mange kuns den halve Del af dette Foraars Avling har faaet dreven og besaaet. Dernæst paastaaer vi ogsaa, at samme Vajse over bemeldte Kjær og Moratz er unyttig, thi den rette Vej, som gaar fra Skive til Viborg og har været passeret af Reysende i saa mange Hundrede Aar, siden Viborg og Schive blev til, kunde og ligesaa vel passeres endnu. Dem eller den, som først har paafunden dette Spill med denne Vej eller Vajse og andraget det for Deres Excellence, har ikke set til disse arme og nødtrængende Bønders Lejlighed, som desuden baade har haft og endnu har adskillige Kjørseler og Haardheder nok at drages med, sær med Sessionens Deputerede af Riber-Stift i det mindste engang om Aaret med Befordring fra Hagbroe til Viborg, sær med at reperere og opdæmme Vejen over Kjæret ved bemeldte Hagbroe. Mange Aar havde vi stor Kjørsel og Travallie ved Bygninger paa Alheeden [1]). Endnu flere Aar har vi af samme Sogne haft Arbejdet med Laandmaalingskjørsel. Extra-Skatter og andre usædvanlige Udgifter skulde udredes. Misvæxt og haarde Tider foraarsage, at den største Del deres Creaturer og Bæster ere saa forarmede, at de med Nød kan kjøre til Schive langt mindre der forrette noget Arbejde. Ja endog en stoer Del af Beboerne maa lide stor Nød for det fattige Brød til Legemets Ophold, saa en Del er saa godt som forsaget og siger, at de er lige glad, enten det gaar ilde eller vel, det kan ikke gaa

[1]) *Kolonisationen* begyndt 1759.

værre end vælte. — Vi formodede da i dybeste Ydmyghed, at Deres Excellence naadigst anseer vor Vilkaar og Lejlighed og lader det saa ufornøden og unyttig Arbejde af sig selv henfalde. Skulde Deres Excellence imod Forhaabning ikke naadigst se til os med Forskaansel for bemeldte Vejarbejde, saa beder vi dog naadigst Pardon for Mulkt og Straf, til vi vores Nød og Anliggender for vores allernaadigste Konge allerunderdanigst kan andrage. Thi det er med os, som der siges for et gammelt Ord: „Nød kommer nøgen Kone til at spinde".

I øvrigt vil vi ønske og formode, at den gode Gud selv vil bøje og regjere Øvrighedens Sind og Hjærte, at de i Naade maatte se til Deres fattige og nødtrængende Undersaatters Tarv og Bedste. Og især til dem som under Trælle-Byrden, ja tit med en tom Mave maa slide det graae Vadmel, ja end mangen én endog uden Skjorte. — I det øvrige retter vi os efter dend af Øvrigheden udgivne Befaling om, at enhver Sogn skal reparere og vedligeholde Vejene paa sin egen Mark.

Hvornæst vi da er og stedse forbliver Deres Excellence Høyvelbaarne Hr. Gehejme Raad Stiftsbefalingsmand Deres allerydmygste Tjenere.

Sjørup dend 11. Juni 1772.

Paa samtlige Sognemændenes Vegne af Wroue og Reesen Sogne tilsvare og underskriver

Cristen Jøssen. Wisti Ollesen. Jens Pedersen. Thomas Jensen.

I ligemaade af Wridsted og Flye Sogne underskriver

Jacob Andersøn. Sørren Jensøn.
Chresten Ollesøn. Chresten Christensen.

Ligeledes fra Dauberg og Smollerup Sogne underskriver

Peder Christensen. Christen Nielsen.
Laurids Christensen. Jens Nielsen".

Stiftamtmanden indsender loyalt denne Skrivelse til Kammeret med den Bemærkning: „at den forebragte Vanmagt med Bondens Heste er sandfærdig, hvad de fleste angaar og pleier at være saadan alle Aar efter Foraars Arbejdet, mest naar Foer-

trang kommer til, som i Aar er sket; derfor man ej heller saa tidlig paa Aaret har villet fordre nogen Kjørsel af dem; dernæst er det ikke forlangt, at inden nogen bestemt Tid skal være en Ende paa Vasearbejdet, endskjønt det for mig og enhver, som skal passere den Vej, var tjenligt, at den blev færdig jo før jo bedre". Fra Arbejdets Begyndelse til nu $^3/_4$ Aar efter, „er kuns overalt taget een Gangdag og af nogle Sogne een Spanddag".

Nu hviler Arbejdet i nogen Tid, da Rothe er ude at rejse; da han atter er kommen tilbage, forfølger han Sagen med saa megen Energi, at Fjandboerne indsender en Klage direkte til Kongen:

„Til den kgl. Majestæts allerhelligste Throne fremkommer vi arme elendige og undertrykket vordende Undersaatter af Wroue, Reesen, Wridsted, Fly, Kobberup, Fellingberg, Daugberg, Mønsted og Smollerup Sogne i Fiends Herred i Nørre Jylland udi allerdybeste Submission, ingenlunde tvivlende, vi jo allernaadigst bliver bønhørte." — Der er befalet, at „imellem Skive og Dommerby, omtrent $^1/_2$ Mil i Længden, anlægges en ganske ny Landevej, som aldrig tilforn har været, og hvilken hele Vinteren igjennem staar oversvømmet med Vand af Limfjorden, og kuns naar den bliver 1 til 2 Alen med Sand og Lyng opfyldt, et Par Maaneder om Sommeren staaer at passere. Denne Vej er for os Sognefolk til slet ingen Nytte" — for de rejsende fra Viborg drejer det sig kun om knap $^1/_4$ Mil, siger de; den ny Vej vil det ta to Maaneder at sætte i Stand med Heste og Folk af alle Sognene. Der maa laves brede Grøfter, som maa beklædes med Fjæl og store Pæle, tømres 2—3 Broer af stærkt Tømmer, lægges Stenbro over Halvparten af Vejen, og om Natten opsættes Lygter med brændende Lys, naar Fjorden i Mørke og Snevejr oversvømmer den; Lyng maa hentes 1 Mil borte. Og saa er alt, der vindes, $^1/_4$ Mil! „Vores Ruin allesammen er derved bunden, thi Opfyldningen trætter og ruinerer Hestene, efterdi der kan kuns hentes faa Læs om Dagen." Det vil gjøre, at deres Agerdyrkning maa lægges tilside, deres Heste og Vogne ødelægges. Vejen vil kun udvirke, at to—tre Familier lettere kan komme til hinanden, mens Landet samtidig opfyldes med Tiggere. Desuden vil de faa 3—4 Mil at kjøre med Skattekornet og „Ildebrand" til *Skive*, imod 1—2 Mil nu; thi Skivebeboere, der har

Landbrug syd for Byen, vil nedlægge den gamle Vej, men bliver den staaende, faar Bønderne to Hovedveje at vedligeholde, „og des hastigen bliver vi ruineret" . . .

Sjørup i Wroue Sogn, $^{30}/_{11}$ 1772.

Paa samtlige Bymænds Vegne:
(ca. 20 Underskrifter).

Regjeringen kræver Oplysning i Sagen. Amtmanden erklærer atter, at der vil spares $^1/_2$ Mil. Den gamle Vej, siger han, „er til sine Tider slet, nemlig 1) et Stykke leeret Grund som vanskelig kan holdes vedlige og er desto dybere opkjørt, jo større Farten derpaa er — — 2) et Stykke Vej, som til sine Tider overskylles af en Aae, saa at Vejen bliver ukjendelig og farlig, og Rejsende undertiden maa have Hjælp fra Skive for at komme sikkert frem".

Sognefoged Peder Nielsen i Dommerby afkræves nu en Erklæring; han siger bl., at „Vejen omkring Gammelgaard bestaar meget af blaae Ler fra Gammelgaard til Skive Bro, vanskelig at holde i Stand." Den ny Vej bestaar mest af Sandbund og behøver kun nogle faa Steder Fyld af Sand og Lyng; et Steds er der 15 Favne som er Morads og behøver en halvanden Alens Opfyldning af Sand og Lyng. Næst ind til Skive Bro paa Vasen er 484 Alen leret Grund, som skal ha 1 Alen Lyng og Sand. Der er 8 Siger paa ialt 30 Favne — haard Sandbund — som maa fyldes med smaa Marksten, „saa Vandet af Kjæret kan faa sit Løb til Fjorden". . . „Den gamle Vej fra Gammelgaard til Skive, som er mellem 3—400 Favne lang, er meget ond og slem, fordi det er Blaalers Bund". To Træbroer paa den nye Vej kan bekostes for 24 Rdl. tilsammen. — Et Udvalg af Skiveboer erklærer: „Der hverken er eller nogensinde kan blive mindste Farlighed ved at færdes med den Vase enten Vinter eller Sommer. Der rejser allerede mange med den. Posten har draget den Vej hele Vinteren igjennem. Thi i hvor maadelig den end er, er den dog bedre end den anden foruden det, at den er saa meget kortere.

Skive, $^{15}/_1$ 1773.

Ole Rønberg. Niels Olufsen. Jep Willadsen.
Mads Weilgaard."

Endelig erklærer Byfoged Rothe: „Hver Bonde kan altsaa paa højst halvanden Dag magelig i Stand sætte sin Anpart, naar de gider arbejde og ej vil drive Tiden bort med at røge Tobak og hvile sig ved Madposen, som hidtil skeed er".

Amtmanden, der troede, at han skulde ha bragt Splittelse i Bøndernes Række, foranstaltede et Forhør i Krogsgaard 29. Januar 1773 for at komme efter, hvad Andel enhver havde i Klagen til Kongen; men det fik han ikke stor Fornøjelse af. Bønderne stod sammen som en Blok. De fremkaldtes sognevis, først Wroue Sogns Mænd. Her mødte Chr. Jøssen fra Sjørup og Sognefogden Jens Hansen; man foreviste dem deres Underskrift, som de vedkjendte sig. Jo, de havde hørt Klagen oplæst, før de underskrev den.

„De anmeldte ellers, at Degnen Christen Winther i Wroue[1]) har skrevet Memorialen for dem, at de dertil havde forelagt ham Concept" (Udkast).

„Chr. Jøssen tilstod, at Klagen er skrevet i hans Hus og der conciperet, men vilde ikke forklare, hvem der har conciperet den, sigende at alle de, som havde underskrevet, havde conciperet den." — Fra Vroue har de 2 Mil til Skive, 2 1/4 til Dommerby. De frygtede for, at den gamle Vej ved Braarup skulde blive nedlagt, naar den ny var færdig. De har i Vroue leveret en Mand af hver 2 Td. H. i Høstens Begyndelse 1771. De andre Sognemænd vidner i Overensstemmelse hermed. Smollerup Mænd forklarede, at de for 3—4 Aar siden har kjørt 16 Læs Fyld paa den Strækning, hvor siden den ny Vase er afgrøftet. — Dette er formodentlig da den første Begyndelse til Vejbanen. — Amtmanden indskjærper da overfor Regjeringen, at en Fjerdepart af Jylland vilde faa god Brug for den Vej. „Det skulde næppe falde noget besindigt Menneske ind at bruge som en Motif til at renoncere paa disse Fordele, dette, at Vognmændene derved tabte i deres Vogne Penge og Consumptionen i „Miile-Penge". — Arbejdet har hvilet siden Maj 1772. Endvidere hævder han, at „saa lidet som dette hidindtil gjorte Arbejde kan have gjort noget til Herredsboernes Ruin, saa lidet har jeg agtet dertil at medtage dem over deres Evne. Thi dersom de udi de

---

[1]) *Degn i* Vroue—Resen 1761—83.

2de Aar, dette Arbejde har været for, havde derpaa med retskaffen Flid forrettet 2 Spand-Dage og 2 a 3 Gang-Dage aarlig af hver 4re Td. H. er jeg vis paa, at Værket skulde allerede været færdig". — Nej, han har sandelig ikke tilsigtet nogen Ruin for de Fjends Herreds Bønder. „Men at Tiderne for Almuen i Almindelighed ere besværlige, og at besynderlig den vedvarende Extra-Skat ikke alene udtømmer Landet for Penge og forarmer Almuen, men at ogsaa den Maade af almindelig Capitation, med hvilken Skatten hæves, har adskillige andre skadelige Følger, det er altfor vel bekjendt". Han havde under Forhøret i Krogsgaard modtaget en Klage over denne Extraskat.

Af dette og lignende ses, „hvorudi den oprindelige Grund til Almuens Mismodighed og Modvillighed imod Øvrigheden formodentlig ligger".

Hans Majestæt imødekom ikke Bøndernes Bønner. 5. April 1773 undertegner Kongen sine Raadgiveres Forslag — „for at sætte Amtmanden i Stand til at udføre Anlægget samt begegne de klagende Bønders derimod viiste Gjenstridighed". Fjends Herreds Bønder maatte da bide i det sure Æble. Kongen resolverer: at samtlige Bønder i Herredet maa efter Tilsigelse „paa en for dem belejlig Tid" gjøre for hver 4 Td. H. 2 Spand-Dage og 3 Gang-Dage aarlig, til Vejen er færdig; til Materiale giver Kongen af sin Kasse 150 Rdl., Resten lignes paa Amtet. — Bønderne giver endnu ikke op, men indsender en ny Skrivelse til Amtmanden fra samtlige Sogne i Fjends Herred med Undtagelse af Dommerby. De taler her et velgjørende dristigt Sprog, der neppe har undladt at tirre den adelsstolte von Hvitfeldt. De skriver: „At Fjandboerne skal opfylde Vejen i Skivehus Amt, Hindborg Herred, er jo ganske urimelig, ja vel og lovstridig". „Dend gode Byfoged i Skive, som nok først var Paafindere af bemeldte Vases Anlæggelse, maa endelig have en Slags Profit og Fordel derved, siden Sognefogden i Dommerby Sogn, som er ham meget til Tjeneste, kunde profitere sig et Læs Lyng af hver Mand i Sognet til sin Gaard hjemført for at holde bemeldte Sogn fri for Vasens Arbejde, som og er noget sælsom og urimelig, at det Sogn, som ligger allernærmest ved Arbejdet og af Vasen kunde, saafremt den kunde komme i Stand, have mest Nytte, skulde, for Sognefogdens Fordel, være fri og derimod andre Sogne,

som har 3—4 Mile at rejse, førend de kommer til Vasen, samme igjen skulde forrette". — Dommerby maa ta Haand i med, ellers „nødes vi til at sige os rent derfra". „Høje og naadige Herre! Vi ved, at Gud og Kongen har sat ham i den Stand og Sted, at se paa Landets Bedste og at hjælpe de nedrige saavel som de høje, se dog i Naade til os nedrige og fortrængte Bønder, lad denne Raad om Vejs Anlæggelse, blive som Akitophels Raad til Daarlighed, thi om det end kunde blive i Stand gjort, vil det dog blive til Daarlighed og ulykkelige Hændelser for Rejsende, som i Mørke og Snevejr denne Vej med Heste og Vogne skal passere, se dog til den arme bebyrdede Bonde, som dog er en Moder for andre Stænder, ere vi Bønder og Trælle, saa er vi dog ikke Bæster, at vi skal lægges een Byrde paa efter en anden, ellers maa vi nødes til paa vor bare Fod at søge vor allernaadigste Konge Selv; vil hand da ødelægge os, saa har vi Ende derpaa. — De, som først har anlagt de gode, gamle Landeveje, som mange Hundrede Aar af Rejsende har været passerede, har vel ikke været taabelige, fordi dend gode Byfoged i sine egne Tanker synes at være klog, at anlægge en ny Vej over Kjær og Morads — — — Naadige Herre, forlad os, at vi taler saa dristig, thi det er i al Sandhed og Hjærtets Beklemmelse, baade over mange andre Byrder og Haardheder, men nu især over denne forestaaende ægyptiske Trældom, som vil sandfærdig blive til ingen Nytte, siden Limfjorden saa vel som den store Vandflod, som kommer i Regn og Tøvejr med Skive Aa, samme vil jævnligen overskylle". Ved Forhør i Krogsgaard $^{29}/_{1}$ ved Amtsfuldmægtigen over Mændene i Vroue, Smollerup, Daugbjerg og Mønsted — — blev af os bemeldte Sognemænd paastaaet ikke at forrette nogen Gjærning ved oft bemeldte Vase, førend vi saa Vores allernaadigste Konges Ordre og egenhændig høje Haand derfor, da er og skulde det være vores allernaadigste Pligt samme allerhøjeste bemeldte Ordre og Befaling at efterleve, ja om det end var at gaa til Døden, men samme have vi endnu ikke erholdet, og samme Paastand er endnu af os samtlige Fjends Herreds Beboere, om vi alene skulle paalægges at opfylde Vasen hel igjennem, som vi aldeles ingenlunde tænke eller *tror, at* Deres Exellence skulde paalægge os, men som *vores næste* Øvrighed i Naade se til os og vores Anlig-

gender paa bedste Maade styre og dirigere. I dette Haab og Fortrøstning henlever vi i dybeste Soumission.

Underdanigste Tjenere.

Grønkjær i Fellingberg Sogn, $^{8}/_{5}$ 1773."

(Ca. 20 Underskrifter).

Der gaar atter et Aar, og vi hører intet til Sagen. Imidlertid er Caspar Rothe bleven forflyttet 1773; de Fjends Herreds Bønder har sikkert ikke uden Skadefryd set ham lægge Skive bag sig. Thi det kan jo ikke nægtes, at han havde været den drivende Kraft i Foretagendet. Hvad skal Amtmanden alene stille op med en „modvillig" Bondebefolkning, der ikke vil gaa deres Fod lang, før man viser dem selve Kongens egenhændige Underskrift derfor! Der var Sprængstof i den kuede Bondes Sind i de Dage. De var besluttede paa at sejre eller dø; deres Liv forekom dem selv saa ynkeligt, at de havde intet at tabe.

Ud paa Sommeren 1774 indberetter Amtmanden til Rentekammeret, at han siden kgl. Resolution af $^{5}/_{4}$ 1773 har ladet sig „det være højligst angelegen, at se Vejen fremmet, men de ugrundede Indvendinger, derimod ere gjorte, ej alene fra Proprietærerne selv, men endog fra Herredets Bønder, er mig næsten umuligt det høje Collegium ærbødigst og skyldigst at forestille." — Med disse fortrædelige Omstændigheder løb Aaret 1773 til Ende". Ved Foraarets Begyndelse 1774 lod Hvitfeldt udgaa Ordre til Herredsfoged Kold og Proprietærerne, at de af al Magt maatte fremme Arbejdet. Opsynet med Foretagendet lagdes ellers i den ny Byfoged Hilmichs Hænder; nu skulde Skive delta i Arbejdet, da de jo havde Mark i Braarup; Salling ikke, „medmindre de dertil skulle være godvillig at formaae!"

Jo, det skal Amtmanden snart blive klog paa! At gaa frivillig paa Vejarbejde i bundløse Moser og Moradser — saa langt har den menneskelige Offervillighed aldrig rakt hverken i Salling eller andetsteds.

Proprietærerne i Fjends Herred faar en særlig Opfordring ($^{25}/_{4}$ 74) til at skynde paa deres Bønder, saa de kan begynde med Afgrøftningen 17. Maj, og Resten gjøres efter Bygsæden. Og sørg nu for, bitte Herredsfoged, at de har *gode Spader* med!

17. Maj kom, som den er kommen hvert Aar. Derimod udeblev mærkværdig nok samtlige Herredets Beboere med Undtagelse af Skive og Højslev Sogne. Til Erstatning for de gemene mødte alle Sognefogderne, „som tilsidst og efter længe at have insulteret min Committerede Fuldmægtig Byfoged Hilmich (Skive) endelig deklarerede, at ingen af Herredets Bønder vilde arbejde paa den Del af Vasen, som laa udi Skivehus Amt, men vilde derimod ikke undslaa sig for den Del at istandsætte, som laa udi Halds Amt, hvorunder Fjends Herred sorterer. — Som Byfoged Hilmich da derudover, paa mine Vegne, saa sig aldeles duperet" — — og tiltrods for, at Fjends Herred altid havde vedligeholdt Landevejen lige ind til Skive Bro, saa indgik Hilmich dog paa Ordningen, og det viste sig da, at 1700 Alen laa paa Fjends Herreds Grund. Sognefogderne lovede nu at sætte dette i Stand og begynde paa Arbejdet 27. Maj. „Men da den besluttede 27. Maj indløb, maatte man friste den samme Skæbne som tilforn, at de fleste af Herredets Beboere aldeles udeblev, og saa godt som ingen tog ved Møde". Saaledes ses det da, „hvorledes det magtpaaliggende Værk formedelst Indvendinger, som af Bønderne ere gjorte efter deres Hosbonders Tilskyndelse, har maattet standse".

„Men da denne Vases Istandsættelse uomgængelig udfordres til Nytte for de Rejsende, og det tillige vilde være altfor empfindtlig for en Øvrigheds Person, om de af hannem gjorte Foranstaltninger ej alene efter Embeds Pligt, men endog i følge specielle kgl. Ordres, saaledes af Almuen efter egen Tykke maatte illuderes og efterlades, ej at tale om den Forlegenhed, hvorudi man befinder sig med den gamle Braarup Vej, der umulig uden Livsfare af de Rejsende har kunnet passeres, siden den Tid, Fjends Herred derved efterlod det fra Arilds Tid pligtig værende Arbejde, saa meget mere som det fra Grunden af er det fedeste Ler, som desuden altid for Vandfald er exponeret" — — Da det saaledes ikke er muligt at faa Vejen udført in natura „foruden det, at det ogsaa vilde blive en plat Umulighed at lade de modvillige og allerede udeblevne behandle paa den Maade, Forordningen 4/3 1690 allernaadigst tilstæder", saa maa Amtmanden foreslaa, at den 4210 Alen lange Stærkning liciteres ud til en Entreprenør, og Omkostningen lægges paa Hartkornet i Halds Amt sammen med Udgiften

til den fremtidige Vedligeholdelse; maaske kunde der tages Bropenge eller Brokorn af Fjends Herreds Beboere, „som maaske ere de eneste i hele Nørrejylland, der ere fri for noget i saa Maade at contribuere".

Nogle Konditioner til Entreprenøren medfølger: De to Broer maa være 6 Alen mellem Rækværkerne; Vasen skal være 15 Alen bred, saa tre Vogne han komme hinanden forbi. Entreprenøren skal ogsaa indgaa paa at istandsætte Braarup Vej fra Skive Bro og 1200 Alen „op mellem Digerne". Det hele maa være færdigt til 1. Oktober 1775.

Kancelliet indgaar paa Amtmandens Forslag med Undtagelse af Vedligeholdelsen; med den maa der forholdes som med andre Landeveje. Kongen approberer $^{21}/_{9}$ 1774.

Fjandboerne havde saaledes ikke blot reddet sig ud af de Farer, der truede paa Dommerbyvejen, men havde benyttet den almindelige Forvirring til ogsaa gjennem 3--4 Aar at la Braarupvejen forbi Gammelgaard opløse sig i ufremkommeligt Levvi. Om denne Vej udtrykte Caspar Rothe sig paa Faldrebet inden sin Bortgang fra Skive saaledes:

„Fra den Tid Kongerne iblandt residerede paa Skivehus og ind til denne Time har Fjends Herreds Beboere bestandigen maattet holde Landevejen fra Broen af, ja endog mellem samme, i Stand". Resten af Skive Sogn gir en Skj. Byg istedetfor Arbejde, „uagtet mange aldrig har været deres Livs Tid over Broen"! — Og Schinkel paa Hald, hvis brøsige Skikkelse sikkert stod bag den indgroede Modstand mod Dommerbyvejen, som han betegner som „denne mere trælsomme og bekostelige end nyttige Vase" — siger om Braarupvejen: „Derimod var det ønskelig, at den anden uomgjængelig fornødne ældgamle og dobbelte Landevej fra Skivebro forbi Gammelgaard, ved Øvrighedernes Foranstaltning forsvarligen maatte vedligeholdes til Gavn og Bedste for alle Rejsende".

Men hvordan nu end Sol og Vind i Mellemtiden er bleven skiftet over de to Pulsaarer til Skive By, saa kan det ikke omstrides, at Amtmand Huitfeldt havde lidt et eklatant Nederlag overfor Fjandbo-Bøndernes passive Sejghed og gjæve Sammenhold.

18. November 1774 holdtes der Licitation over det om-

stridte Vejstykke, men da der ikke indkom noget a
ligt Bud, udskrev Byfogden en ny til 1. Marts 177
Skive Raadhus. Udfaldet er mig ikke bekjendt, men
ligger der jo den Dag i Dag som det bedste hist
Dokument fra en Brydningstid, da Atlas stod i Fær
at gribe om Verdensstøtterne, en Tid, da Fjends H
Bønder aftvinger deres Herredsfoged, den afmægtige
i Mønsted, dette Hjærtesuk, at „Bonden de fleste
nuomstunder — hvilket er at beklage! — skjøtter h
om Konge eller Øvrighed".

RET OG SKJEL FØR VI BLEV TIL

PAA et Tidspunkt, da vi staar ved Indgangen til en helt ny Retsordning over det ganske Land, kunde det maaske ha nogen Interesse at komme lidt til Klarhed over, under hvilke Vilkaar og ved hvilke Personer Lov og Ret i tidligere Tid er bleven røgtet. Min Søn Svend Aakjær gjorde i Fjor en god Begyndelse ved sin Udredning af Fjends Herreds Tingforhold indtil 1660[1]); jeg skal nu forsøge at føre Skildringen videre, idet jeg ogsaa medtager Salling og Skive Jurisdiktioner, saa hele Omraadet kan ligge belyst i hvert Fald i Hovedtrækkene[2]).

Af den nysnævnte Artikel af Svend Aakjær vil det da ses, at Retskredsene i det gamle Fjends Herred skar hinanden paa en ret lunefuld Maade, især i den nordligste Del af Herredet, hvor Herregaardene laa og gjorde deres Indflydelse gjældende. Her finder vi i gammel Tid Lundø Birk, der sikkert var en Levning fra den Tid, da Viborgkannikerne ejede Kirke og Kirkejord paa den lille sandede Halvø; meget mærkes der ikke til dette Birk; vi hører om et Fiskerslagsmaal „under Lundø Land og Høved", som tages til kritisk Behandling paa nævnte Ting ($^{22}/_{8}$ 1646)[3]), og 1677 nævnes Esper Nielsen som „Birkefoged paa

[1]) Se Skivebogen 1916, S. 81—103.
[2]) Mine Kilder til denne Redegørelse er for en væsentlig Del Lensregnskaberne til Hald og Skivehus samt Extraskatternes Dokumentpakker foruden Skive Bys Regnskaber. Alt paa Rigsarkivet.
[3]) *Aarbogen* 1912, S. 124—26.

Lundø". Men Birket har nok maattet opgive sin Selvstændighed under Reduktionen 1688, selv om det ikke udtrykkelig nævnes. Det har ikke efterladt nogen Retsprotokol og yderst faa Dokumenter, deriblandt det ovennævnte i Astrups Godsarkiv[1]). Derimod er der bevaret en Del velholdte Protokoller fra de andre to Birker: Højslev og Ørslev Klosters. Højslev eller Staarupgaards Birk oprettedes 1. August 1564; det var en Foræring til den vælige Krigsherre Bjørn Kaas paa Staarupgaard til Tak for de Tjenester, han havde ydet sin Herre og Konge Frederik den 2den.

Dokumentet, der skjænkede Bjørnen en saa sjælden Ret, havde dette Indhold[2]):

„Gjøre alle vitterlig, at vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som os elskelige Bjørn Kaas til Staarupgaard, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Helsingborg Os og Riget her til gjøre og bevist haver og her efter troligen gjøre og bevise maa og skal, haver undt og tilladt og nu med vort aabne Brev under og tillader at forn. Bj. Kaas og hans Arvinger til evig Tid maa og skulle have, nyde, bruge og beholde saadan fri Birkeret og Rettighed udi Hygsleff Sogn udi Fjends Herred i vort Land Nørre Jylland liggende, paa alt det Gods, han derudi Sognet nu haver og herefter bekommendes vorder som friest bruges og holdes udi noget Birk paa Landet her udi vort Rige Danmark. Dog saa at forn. Bjørn Kaas og hans Arvinger, som samme Birk udi Værge haver, skulle holde der et Birketing og en Birkefoged, som alle Tider skal hjælpe hver Mand Lov og Ret, som der udi Birket nogen haver, til at tale; sammeledes haver vi af samme Gunst og Naade undt og tilladet, at forn. Bjørn Kaas's Gaarde og Gods udi Østerris, som

---

[1]) Svend Aakjær — i Skivebogen 1916, S. 97 — gjætter paa, at Lundø og Ørslev Kloster Birk efter Reformationen muligvis kunde være to Navne for den samme Ting; men den Formodning er dog sikkert urigtig; da man i 1677 opkræver Kopskat, sidder der ialfald en veritabel Foged ved enhver af Birkene, en Velhaver Esper Nielsen, „Birkefoged ved Lundø Birk", der kan betale 15 Rdl. i Extraskat (Aaret før maatte han endog op med 91 Rdl.!) en Stodder Jens Jensen, „Birkefoged ved Ørslev Kloster Birk", der kun kan udrede lumpne 3 Mk.

[2]) *Sml.* Skivebogen 1916, S. 97.

er to Gaarde og et Boel, og han selv nu udi Værge haver, maa og skulle herefter være og blive udi forn. Hygsløff Birk, saavidt som samme hans Godses Grund og Ejendom sig strækker. Med slig Birkerets-Frihed og Rettighed eftersom forved staar, og de Bønder og Tjenere, som paa fornævnte Gods boer, at holde forn. Hygsløf Birketing for deres rette Værneting og der søge deres Ret. Og hvem dennem noget haver til at tale skulle der tale dennem til, som til deres rette Værneting. Sammeledes maa og skal forn. Østerris herefter ligge til Hygsleff Sogn, og Bønderne derpaa boende ere, at søge Hygsleff Kirke og den holde for deres Sognekirke. Thi forbyder vi alle, ihvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd og alle andre forn. Bjørn Kaas eller hans Arvinger herimod paa forn. Birkeret og Birketing eftersom forved staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under vor Hyldest og Naade givet Haffnia.

1. August 1564.*

Højslev Birk var kun et lille bitte Birketing, om hvilket der siges (1717), at det bestaar bare af et halvt Sogn. Stedets Præst, Provst Barthling, siger 1743, at der ved Højslev Kirke er „tvende Høje, den ene paa Kirkegaarden, den anden staar udenfor, ved hvilken formenes at være holden Ting i gamle Dage under aaben Himmel, som Pælene til Tingstokkene kunde kjendes ved itzige (ɔ: nuværende) Præsts Ankomst" (1709). Her har vi da nok Birketingets ældste Stade; men 1743 var det forlængst flyttet hen til en Bondegaard i Højslev By. En Snes Aar senere fik dette Birk Foged tilfælles med Ørslev Klosters; dette sidste havde sikkert en meget gammel Oprindelse, saavelsom Klosteret; det overlevede Reduktionen 1688 og fik da Lokale i en Stue paa Ørslev Kloster. Men ved et Fogedskifte indgik den ny Birkefoged ($^{18}/_{8}$ 1767) til sine Foresatte med en Skrivelse, hvori det hedder, at han, Ejler Dyrhav, er bleven beskikket af Kongen til at være Birkedommer og Skriver for de to Birke Ørslev Kloster og Højslev, som ialt bestaar af kun 481 Td. Hartk. Disse Ting har hidtil været holdt paa tvende diverse Dage og Steder, nemlig paa Ørslev Klosters Gaard (om Fredagen) og snart i Sejstrup, snart i Højslev By (om Onsdagen), hans For-

mænd til to Dages Besvær for det, som kunde forrettes paa en Time eller ringere, „da der ikkun falder lidet at forrette, de Tingsøgende besværes med unyttige Rejser og Almuen med det dobbelte Antal Stokkemænd" (Tingmænd). Han beder nu Kongen om, at de to Birker maa slaas sammen til een Dag: Onsdag, og ét Sted det belejligste for begge Birker.

Det ses ikke, om dette bevilges. Dyrhav døde 1772, men Ørslev Klosters Birk existerede endnu en 30 Aar. 16. Maj 1800 lagdes det ind under Fjends Herreds Ting. Det havde kun bestaaet af Ørslev Kloster Sogn. Retsbetjentene skildres altid som ludfattige. Den første, jeg kjender Navnet paa, er Jens Jensen, Birkefoged, som sidder der 1677. Han hænger endnu ved Stillingen 1717, da han skildres som „en grum gammel Mand"; 1689 hedder det om ham, at han er Ungkarl — „er hos sin gamle Fader, Jens Jensen i Heilskov"; Birkeskriveren, „Ungkarl" Niels Pedersen, opholder sig hos Chr. Kudahls Enke i Lund. Ret hyppig var Degnen Skriver i Retten, for at ta den lille Skilling med. Saaledes i Ørslev Kloster (1683) Degnen Poul Nielsen. Foruden Jens Jensen nævnes i Ørslev Kloster Birk følgende Fogder: Jacob Nielsen i Hald (1728), Ejler Dyrhav (1766—72), Peder Kold (1772), Jens Jensen Bering (1782), Erich Chr. Müller (1796). — I Slutningen af 18. Aarh. fik Højslev og Resen Birk i Salling Birkefoged tilfælles; det hedder $^{22}/_{4}$ 1801, at Højslev Birketingstue „som sædvanlig holdes hos Gaardmand Jens Sørensen i Højslev By Tirsdag Kl. 10 Slet". Den 1. Jan. 1822 lagdes dette Birk ind under Fjends Herreds Ting. — Af Fogder ved dette Birk nævnes 1618 Peder Jensen i Vinkel. 1677 nævnes en Anders Christensen; han synes at være død inden dette Aars Udgang. I en Liste fra Extraskatten (1677) hedder det om Fogderne i Højslev og Ørslev Kloster Birk:

„De tvende Birkefogder og Skrivere er nogle Bønderfolk, som af Proprietærerne er befalet Retten til at opvarte og nyde intet derfor, tilmed er det ene Birk, som kaldes Højslev („Høgsleuff") forsynet med en ung Karl (Jens Jensen) tilhuse hos sine Forældre; havde intet af Queg eller Ildsteder at contribuere af. Skriveriet blev af Degnen betjent, har svaret med

iejsteligheden af Degnekaldet udi Øridtzleuf Cloter Birk".

Videre hedder det:

„1678 havde Hans Juel forordnet, at Søren Graveren skulde være Birkefoged udi den afdøde Birkefogeds ted"; han var ugift, „men den Tid sig hos sin Søster opoldt". Birkeskriver var Degnen der i Sognet Axel Frandsen).

Andre Fogder ved Højslev Birketing er disse: ars Andersen (1683), Anders Christensen i Baadsaard (1689), Chr. Andersen (1704, † 1712), Hans asmussen (1712); om ham hedder det 1717: „Er nkemand; faar intet for han er Birkefoged"; har en Fæsteaard paa Staarupgaards Gods. „Angiver al sin Indkomst or Birkefogderiet til 6 Rdl. aarlig; nyder ingen orn af Bønderne". Hans Rasmussen er Foged endnu 728.

Birkeskriver sammesteds er Søren Holgersen med one og 2 vanføre Børn. „Denne er aldeles uformuende. an intet give. Sidder i en Husende og nyder for sin etjening af Herskabet aarlig Korn: 4 Skp. Rug". Skp. Rug i Løn om Aaret! Endda afkræver de nævnte ar Staklen 12 Rdl. i Extraskat!

I 1743 er Birkefogden Jacob Nielsen, der bor i Ild By, tillige Grovsmed; hans Indtægt af Fogderiet opjøres til 7 Rdl. „og har ingen Accidencer", saa han maa nmode om at blive fritaget for Kopskatten. Han bliver a fri som Birkefoged, men i sin Egenskab af Grovsmed aa han op med 2 Rdl.[1]). Birkeskriveren hedder nævnte ar Hans Eliasen, er Fæstebonde, „hvis Indtægt skal ære ongefær 3 Rdl." De beklæder endnu Stillingen 1757; nere følger som Foged Eiler Dyrhav (1766, † 1772), øren Lund (1772, † 1800), Chr. Christensen og enrik Møller (1786). De fleste var tillige Birkeskrivere.

---

[1]) Omkring samme Tid som Grovsmeden forestod Retten hos Herremanden paa Staarupgaard, havde den kjendte Hans Rosborg til Frisholt og Rosborg i Mønsted Sogn 1739 sat sin Ladefoged til at være Dommer og sin Staldkarl til at være Skriver ved Retten; ingen af dem er selvfølgelig examineret, og Staldkarlen har underskrevet en Ed, hvoraf han intet har forstaaet. (Se Fogtmanns Rescr., Registerbind II, S. 409).

Omkring ved 18. Aarh. Slutning var Højslev Birk blevet lagt ind under samme Foged som Resen Birk, formodentlig for at ikke Dommerne skulde sulte rent ihjæl. Resen Birk havde altsaa overlevet de tre andre Salling Birker: Spøttrup eller Krejbjærg Birk og Fur og Aasted Birker, der alle tre nedlagdes 1688, uden at ha efterladt nævneværdigt Spor. Ogsaa Resen Birk var ubetydelig lille; men 1758, da der skulde en ny Herredsfoged til Skive, forsøgte Krabbesholms daværende Ejer, Amtmand Werner Rosenkrantz, at fiske i rørt Vand og faa sit Lilleput-Birk lavet noget større. Han indgaar til Regeringen med en Skrivelse ($^{17}/_{4}$ s. A.), hvori det hedder, at hidtil omfattede dette Birk Krabbesholm Gods, som er Resen Sogn — 60 Td. H. — „og en lille By Intrup kaldet". „Dette Birk er af saa liden Importance, at ingen retskaffen Birkedommer deraf kan leve". — Han ansøger da om — nu da Herredsfoged Dorschæus i Skive er død — at alt hans Gods til Krabbesholm og Skivehus „maatte sortere under Resen Birk, paa det jeg ved Forandring ikke skal være forlegen at faa en lovkyndig, dygtig Mand til Birkedommer, paa det Retten forsvarlig og lovmæssig kunde administreres". Han peger paa, at en saadan Ret blev tilstaaet afdøde Grev Levitzou til Torstedlund.

Regjeringen sender denne Ansøgning til Stiftamtmand von Heinens Erklæring, men han er saare spydig mod sin fornemme Kollega paa Krabbesholm. Her maa stikke noget under, siger han. Hvorfor ikke vente, til Herredsfogedembedet i Skive atter er besat, saa Stiftamtmanden kunde faa nogle Oplysninger om Sagen, hvad han nu er afskaaret fra. Han vilde i Rosenkrantzes Sted ha holdt denne Ansøgning hjemme, „naar han betragter sig selv som Amtmand og ikke som Proprietær". „Thi foruden at tale om, hvor betænkelig – jeg vil ikke sige mistænkelig — det er for en Amtmand at ha Birkejurisdiktion i sit eget betroede Amt" — især her ved Limfjorden med sit utilladelige Fiskeri etc. -- saa er det jo noksom bekjendt, hvad der gaar i Svang „ved disse smaa Birke, hvor ofte Smed eller Bonde ere Dommere[1]), og Birkeherren eller hans Foged om ikke direkte saa dog indirekte af Fornødenhed maa føre Konduiten ved Retten". Desuden: Hvad Tab vilde

---

[1]) *Den var nok til Manden paa Staarupgaard!*

dette ikke være for den tilkommende Herredsfoged! De to Godser udgjør tilsammen ca. 630 Td. H. (Resen nuv. Birk: 60 Td.). Det vilde være alt for stort et Tab her, „hvor Herredsfogden skal føde Byfogden", siger den spydige Amtmand. Det er af sine egne man skal høre det! Det blev ikke til nogen Udvidelse hverken den Gang eller senere, og 8. Decbr 1821 lagdes Resen Birk saa ind under Salling Herreders almindelige Jurisdiktion.

Vi skal anføre nogle faa af Retsbetjentene i Resen Birk; 1683 nævner Skattelisterne Birkefogden Jens Christensen og hans Hustru Catharina Jørgensdatter. De bor paa en Fæstegaard i Intrup, hvor der holdes 1 Dreng, 2 Hopper, 2 Køer, 4 Faar og 1 Svin. For den Herlighed maa de 1689 gi 6 Rdl. i Extraskat. Som Birke-Skriver fungerer da „Fogden (formodentlig Ridefogden) paa Krabbesholm", der tidligere skal ha været Dommer ved Birket.

1696 hedder Birkedfogden Hans Harder[1]) og Skriveren Th. Andersen Skytte; fra 1731—1762 bestrides Dommerembedet af Boil Jensen; Skriveren hedder Chr. Christensen, vistnok den samme som 1757 kaldes Chr. Røgild. Om de to Retsbetjente og „Fæstebønder" siges det 1743: „Ved Undersøgning befunden, at disse Birkebetjentere er 2 fattige Bønder, der hverken har Indkomst eller Evne, at de kan svare noget, da deres Indkomst ej er mere end 1 Td. Rug, som hver af dem faar af Majoren". — Herremanden paa Krabbesholm, den højadelige Werner Rosenkrantz, kom saaledes billig til sine Birkerettigheder.

Efter Boil Jensen følger saa Niels Andersen Glattrup (med Hustru Maren) fra Hagens Mølle. Da de St. Hansdag 1761 havde Barn i Kirke, gik det skam fint til. Barnet blev opkaldt efter ingen ringere end Amtman-

---

[1]) I Fly Kirke findes i Vaabenhuset til venstre for Indgangen til Kirken indmuret en Ligsten, hvorpaa staar: „Her under hviler dend ærlige, agtbahre og velforneme, nu salige Mand Hans Harder, født i Hamborg Ao 1652, 29. Okt., og døde her i Fly i sin Alders 61 Aar. Gud forleene ham en ærefuld Opstandelse. — Bekosted af hans efterladte Hustru Maren Hansdatter Ao. 1713". — Skulde det være vor Birkefoged, der var bleven slaaet saa stærk af Kurs paa det sidste?

manden, Hr. Rosenkrantz paa Krabbesholm, døbt af Provst Worsøe i Skive og kaldet Werner Iver, baaren af højvelbaarne Baronesse Marie Elisabeth Rosenkrantz. Fadderne var Kammerherre Rosenkrantz, Generalauditør Casper Peter Rothe og Hr. Fendrich Mund, højvelb. Baronesse Birg. Sophie Rosenkrantz, og Degnens Hustru af Estvad Maren Glattrup.

1767 nævnes som Birkefoged Chr. Eschow. 1768 Knud Theil, 1769 Chr. Hoffmann, der ligesom de foregaaende ogsaa er Skriver. 1778 er her en Peder Grønlund, som afløses af Henrik Møller (1782), der sad Birket ud baade her og i Højslev.

Han var sikkert den mærkeligste af denne Egns Birkefogder. Af deres latterlig ringe Lønning kunde disse Fogder naturligvis ikke existere; saa slog de af dem, der havde lidt juridisk Kundskab, sig paa Vinkelskriveri; og det var en Tid, der var rig paa Processer; Herremændene førte Processer mod deres Bønder eller mod hinanden indbyrdes; ogsaa Bønderne selv brugte hyppig deres surt fortjente Skillinger til endeløse Retssager. H. Møller var mest Bøndernes Sagfører; han forstod at sætte Boller paa Suppen, naar det gjaldt at skrive en Klage over Landgilden eller sætte Gjordene paa en kalkunsk Jorddrot. Herremændene hadede ham og stikler ustandselig til ham i Indberetningerne som den, der vækker Bøndernes Korpsaand og „Modtvillighed". Man kan ikke ret blive klog paa, om det fra Møllers Side er ærlig ment; om han virkelig er en Ven af den fortrængte Bonde eller det kun en Striden og Salæret, der leder hans skaanselsløse Pen. Bange er han ihvertfald ikke. En Periode mellem 1785 og 1795 fører han Krig mod baade Amtmand og Herredsfoged og en Række Salling-Herremænd, deriblandt Justitsraad Chr. Lange til Eskjær og Prokurator P. Lund til Kyø og Skivehus — begge to stærke Tingstude, der hører til Møllers uforsonligste Fjender; en Tid omkring 1796 ser det ud til, at man har faaet ham afvæbnet gjennem Suspension fra Embedet, men Møller kommer igjen og er den samme. Bønderne sender Bud efter ham, naar der holdes Møde om Udskiftningen, og ved sin grove Mund brutaliserer han baade Landmaaler og Amtmand og vælter hyppig hele Udskiftningsplanen, som i Harre og Lille Torum (1784). Hans dramatiske Optræden ved denne sidste Lejlighed,

hvor han faar den kgl. Landinspektør, den sirlige og brave Fr. Ditlev Flor, til at gaa ud af sit gode Skind, fortjente et stort Kapitel for sig. Stiftamtmand Gabel fnyser over Menneskets Frækhed og siger, at Bøndernes Klage over Forurettelser under Udskiftningen er lutter „løs Snak — — Kneb af deres Prokurator, Birkedommer Møller fra Krabbesholm, hvis hele aarlige Indkomst ved Birket næppe beløber sig til 20 Rdl., og da han, siden Hr. Grev Trampe har solgt Gaarden, er ude af Fogedtjenesten, saa maa han søge Næring paa anden Maade[1])". — — Møller søger bestandig at ophidse Bønderne i Salling, siger Amtmanden, „hvortil endnu kommer, at han vil se om muligt at faa det til Rettergang og Proces, thi da vilde hans Ploug ret gaa for sig". — Det var ikke den sidste haarde Anklage mod Birkedommer Møller, men truet Mand kan længe leve, og endnu helt op i sin høje Alderdom stod han for Skranken ved de smaa Retter i Skive og andetsteds og førte Bøndernes Sager, saavidt skjønnes til deres Tilfredshed. — I 1785 blev det ham forundt at lægge Højslev Birk til Resen dito; det synes at skyldes hans gamle Principal, Grev Trampe, hvad der fremgaar af Kaldsbrevet, saalydende:

„Da den ved Høygslef Birk under Staarupgaard antagne Birkedommer og Skriver Chr. Christensen (Funder?) har frasagt sig samme Tjeneste og ej derpaa agter at søge kgl. Konfirmation[2]), og da det er nødvendigt, at Tjenesten bliver besat, saa har vi underskrevne som Befuldmægtigede af Hr. Kammerherre, Grev Jørgen Trampe, som endnu Ejere af Staarupgaard, beskikket Birkedommer og Skriver ved Reesen Birk til at være [tillige] Birkedommer og Skriver ved Høygslef Birk i Viborg Stift, udi hvilke Embeder han haver allerunderdanigst at rette sig efter Hans kgl. Maj.' allern. Lov og Forordninger, og nyder han

---

[1]) Møllers Fortid er dunkel; han oplyser ved en Lejlighed, at han er født 1746 i Krarup Mølle, men vi kjender ham først, da han $^{29}/_{10}$ 1781 møder paa Salling Herreds Ting som Sagfører; da opholder han sig allerede paa Krabbesholm; senere, 1783, kaldes kan Grev Trampes Fuldmægtig. Trampe havde Krabbesholm 1773—84; efter ham tilhørte den Hans Rasmussen.

[2]) Chr. Christensens Bestallingsbrev er af $^{24}/_{12}$ 1784; han har altsaa ikke været længe om at blive kjed af det.

for denne sin Tjeneste, hvad hans Formænd nyde og havt haver, og istædenfor anden Løn den Gaard i Høyslef Sogn, Halschou kaldet, Hartk. 6 Td. paa selv samme Accord, som Hr. Kammerherre, Grev Trampe og Præsten Hr. Wilrich derom har været forenet efter den imellem dem d. 26. April 1783 sluttede Accord. Forøvrigt haver han paa dette at søge Hans kgl. M.' allern. Confirmation forinden han bem. Embede maa betjene.

Aakjær i Jylland og Løgismose i Fyn, d. $^{24}/_{12}$ 1785.

F. Tønne v. Lütttichau. A. F. Trampe."

Nu flytter Møller da til Halskov og bor der en Aarrække. Omkring 1794—96 er han fjærnet fra Embedet, i hvilken Tid vi træffer „konstitueret Birkedommer" Fogh i Bestillingen, mens Retten holdes sammesteds som Fjends Nørlyng Herreds Ret, det vil sige i Viborg paa det gamle Raadhus. Møller kom imidlertid til Krylt igjen, og snart var han i nye Retsfejder. De smaa Birkers Tid var nu ved at synge paa deres sidste Vers; med Bøndernes Selveje kunde disse ikke længere trumfes ind under Aaget af Herremandens Birkeret, men faldt ind under de almindelige Jurisdiktioner; det fik ogsaa H. Møller at fornemme, især efter at Carl von Bülow var bleven udnævnt til Herredsfoged i Fjends-Nørlyng Herreder (1814).

Vi hører i en Klage fra Møller — $^{4}/_{7}$ 1817 —, at denne Kammerjunker omkring dette Tidspunkt har været paa Staarupgaard og gjort Execution for Skatterne, hvilket H. Møller betragter som et Indgreb i sine Rettigheder. Han har nok ogsaa tilegnet sig Auktionerne hos Selvejerbønderne. — — „Jeg har altsaa slet ingen Auktioner hos Bønderne, saa mit lidet Levebrød betydelig vil blive formindsket, formedelst denne høje Adelsmands Tilkomst", skriver Møller til sin Stiftamtmand. — „Herre Gud! Han skulde komme frem og vil spise mit lidet saaledes forkortede Leve-Brød, som har været Birkedommer i 36 Aar, muligt 10 Aar førend Kammerjunkeren blev født, men han har endog begyndt at suspendere mig fra mit Embede og vil have endnu en Fortjeneste, som jeg ikke troer han har nogen Hjemmel paa, nemlig: at exequere for Skatterne paa Staarupgaard i Højslev Birk". — Møller beder om at faa Executionsresolution, „da jeg nok skal forrette mit Embede,

uden at jeg behøver saa indsigtsfuld en Mand, som Hr. Kammerjunker Bülow er i sit Embede".

Bülow hævder paa sin Side, at Højslev Sogn henhører under ham paa 6 Fæstehuse nær.

Amtmanden mener, at det hele beror paa en Fejltagelse; og „da den [Amtsstuen] kom efter denne Irring", søgte den forgjæves at rette den. Thi Selvejerne hører nok til Fjends Herreds Ting.

Herredsfoged Bülow tilbyder Møller, hvis han vil la sig afskedige, Dommerkornet — 7—8 Td. Byg — af Højslev Sogn, samt det 4-dobbelte af, hvad der til Justitsfondet af Birket er indbetalt. — Vil Birkets Patron[1]) dertil gi sit Samtykke, og vil H. Møller gaa ind derpaa? Nej, det vil Møller ikke; han vilde blive nødlidende med Kone og 5 uforsørgede Børn, om han gik ind derpaa, „og som jeg nu har været Birkedommer og Skriver i 32 Aar, saa ønskede jeg intet hellere end at blive det til min Dødsdag ved de Mennesker jeg er yndet af" — men — for 200 Rdl. rent Sølv — nuvel! — „hvormed jeg faar være fornøjet i den korte Tid, jeg har at leve udi, da jeg er 72 Aar gammel og derover", (Skive, $^{13}/_{7}$ 1818).

Men Herredsfoged Bülow modtager ikke Tilbudet, og Møller sidder videre indtil Enden, der ikke er langt henne.

Der insinueres fra Modparten, at Højslev Birk paa dette Tidspunkt kun bestod af to, højst fire Huse.

$^{8}/_{12}$ 1821 gik — som tidligere nævnt — Resen Birk op i en højere Enhed med Salling Herreders almindelige Jurisdiktion; derpaa gik den omtumlede Birkefoged først over til Privatlivets og kort efter til den evige Fred, hvor der ikke skal føres Processer eller udskrives Salærer mere.

Efter disse Oplysninger om Birketingene staar det tilbage at fortælle lidt om Hovedtingene; først da dette i Fjends Herred. For at undgaa altfor mange Gentagelser henviser jeg for den ældre Tids Vedkommende til Svend Aakjærs Artikel i Skivebogen 1916, S. 86.

Det vil da ses, at dette Ting ustandselig sparkes som en Fodbold fra Sted til Sted i det gamle Fjends Herred; snart synes det at maatte søges omkring Kobberup eller

---

[1]) Morten Sommer.

Feldingbjærg; saa igjen paa et nyt Sted (maaske Revn?); saa ved Stoholm (i Nærheden af Mejeriet); omsider dumper det (1688) fortumlet ned mellem Bakkerne ved Krogsgaard: der er det tilsyneladende godt af Vejen, og der ligger det fast det næste hundrede Aar. Her begynder det da ogsaa i al Beskedenhed at indrette sig efter den ny Tids Fordringer, for saa vidt som det faar Tag over Hovedet. I en Retssag fra Sommeren 1727 nævnes der som hørende til Fjends Herreds Ting baade Tingvej, Tingstue og Tinglade, den sidste til de ventende at søge ind i for Regn og ondt Vejrlag. Men ubekvem i højeste Grad for Flertallet af Herredsbeboerne har Pladsen sikkert været, og 1779 ansøger da Stedets daværende Herredsfoged Peder Kold, om Tilladelse til atter at læsse det paa Flyttevognen; som Grund anfører han, at der ikke findes noget „vis eller fast Tinghus eller Arrestkammer for Fjends og Nørlyng Herreder", og at „det skal falde meget vanskeligt hos en Bonde at faa en Stue til Leje paa et eller andet Sted, ligesom og Publicum især skal foraarsages store Bekostninger med Delinquenters Transport og Vagthold fra Kjøbstaden Viborg til det Sted, hvor Tinget holdes, saavelsom og med Rejser for Aktor og Defensor". Da nu samtlige Jordegodsejere har samtykket i Tingets Flytning, vil heller ikke Regjeringen modsætte sig, men gir sin Tilladelse 30. Juni 1779; Kongebrevet udsendtes til Bekjendtgørelse i Nørlyng Herred 15. Juli; s. A. tilstilles det Præsterne i Fjends Herred — 26. Juli — at de kan bekjendtgøre det for deres Menigheder; hvad der var tilendebragt 12. Aug. s. A.

Der var dog fulgt den Betingelse med det kgl. Brev, at „Herredsfogden selv maatte besørge Tingstedet, enten paa Raadstuen eller et andet i Byen [Viborg] dertil passende Sted". Og Peder Kold lader da i „Viborg Samler" indrykke en Bekjendtgjørelse, der fortæller om den erhvervede Tilladelse:

„Thi communiceres alle og enhver, at samme [ɔ: Tinget] vorder holdt udi Borgeren Sr. Thomas Meilings Gaard i St. Mogensgade, og at sligt tager sin Begyndelse førstk. 5. Okt. (1779).

Viborg, 18/9 1879.

P. Kold[1])."

---

[1]) *Se „Viborg Samler"*, 1779, S. 312.

Ret længe har Peder Kold dog ikke haft sin Tingstue i Mogensgade, thi samme Aar (1779) fik Fjends-Nørlyng Herreds Ting Lokale paa Viborg gamle Raadhus[1]) hvor der var bleven ryddet til det i Hjørneværelset mod Sydøst. Der og i Raadhusets underjordiske Fængselskuler maa det gamle Fjends Herreds Delinquenter søges i de næste hundrede Aar. Men 1874 overflyttedes Retten til det nye Raadhus (opført 1872—74), hvor det endnu holdes.

Naar jeg nu efter disse Oplysninger om Tingstedet i de sidste 2—300 Aar skulde sammenføje de faa og sparsomme Efterretninger om de Personer, der betjente Retten i samme Tidsrum ved Fjends-Nørlyng Herreds Ting, maa jeg holde mig til de hundrede Aar, da Tinget havde sin Plads i Krogsgaard[2]).

Den sidste Herredsfoged før Flytningen (1688) var Mads Larsen, som boede i Daugbjærg, men bl. a. ejede Østergaard i Fly, hvor der sad en Fæster. Han havde begyndt som Delefoged (en Slags Landpoliti under Lensmanden); det var ofte det første Trin til Herredsfogedbestillingen[3]). Mads Larsen havde Halvparten af Daugbjærggaard i Fæste og „nød den fri for sin Bestillings Skyld"; det svarede til: 6 Td. Rug, 4 Pd. 6 Mk. Smør, 2 Fænød, 2 Svin, 2 Gjæs, 2 Snese Æg, 3 Høns, 2 Faar og 2 Daler i Gjæsteri. Det har vel været Herredsfogedlønnen den Gang (1640—63). Efter ham fulgte Jens Madsen (1664—90), formodentlig en Søn af den forrige[4]); han nævnes (1662) som Delefoged; „har en Gaard i Vroue for sin Bestillings Skyld". 1677 bor han dog i Mønsted, hvor han maa svare af 4 Ildsteder, 4 Hopper og 5 Køer. I 1683, da Skattefogden atter har fundet til ham, maa han

---

[1]) ɔ: den nuværende Musæumsbygning ved Domkirken; brændte 1726, atter indviet 1728. Se Ursin: Viborg, S. 72.

[2]) Se Skivebogen 1916, S. 88—91, hvor den ældre Herredsfogedrække er anført indtil Aaret 1663.

[3]) Af Delefogder i Fjends Herred kjender jeg følgende: Michel Nielsen i Mønsted (1545—50), Chr. Pedersen i Mønsted (1612), Mads Larsen i Daugbjærggaard (1629), Peder Bendsen i Daugbjærg (1634—38), Jens Madsen i Vroue (1660), Oluf Nielsen, Hald Slot (1663).

[4]) Sluttes ikke bare af Navnet, men ogsaa deraf, at han ligesom Mads Larsen ejer Østergaard i Fly, hvor der sidder en Fæster, Chr Sørensen.

saa til Regnskab for 3 Hoppeplage, 3 Køer, 3 Stude i 3je Aar, 3 Ungnød, 1 Kalv. 19 Faar, 2 Svin, 2 Bistader, hvori der var en taalindelig stor Besætning for de Tider. — Skriveren Hans Nielsen er, Gud bedre det, ikke saa vel stillet, nej — „formedelst hans ynkelig Tilstand Anno 1682 blev han udskudt fra Rynergodset; i lige ynkelig Tilstand skal han endda have continueret Anno 1683, saa hans Bæster og Queg skal mesten have været bort døde og ej videre haft at give af end en gammel Ko og en udslæbet Bæst".

Ogsaa med den næste Herredsskriver, Peder Mathisen, er det den rene Ynk. Præsten i Daugbjærg, Anders Christensen, attesterer (1691), at Peder Mathisen har været tilhuse i Sognet 2—3 Aar, bor nu hos Peder Søfrensen Synder i Mønsted — „ej for sin egen Person har haft nogen sær brugelig Ildsted, men alene ladet sig nøye med den Ild og Varme, som Mændene, hvor han har været til Huse, har haft og bruger for sig og sine". Ogsaa Aaret efter hedder det: „Herredsskriveren Peder Mathisen i Fjends Herred har hverken Gaard eller nogen fast Værelse, men opholder sig udi Mønsted hos en Mand, nemlig Peder Søfrensen og nyder hos hannem Varme og Seng udi hans egen Stue". 1710 er Mathisen flyttet til Dollerup. 1719 træffer vi ham i Vinderup Sogn; mens hans gamle Skæbne, Armoden, er flyttet med; han har taget en øde Ejendom og brudt den op med egen Plov; Storlyngen omløb det hele. Der var intet Valg, da ingen anden Ejendom kunde faas. Og nu afkræves der ham 20 Rdl. i Extraskat, skjønt Gud og Hvermand ved, at hans Ejendom — Møbler, Klæder, Besætning kun er værdsat til 42 Rdl. 1 Mk.!

Jens Madsen og Peder Mathisen var de første Retsbetjente i Fjends-Nørlyng Herred, efter at de fire Ting: Fjends, Nørlyng, Vorde Birk og Asmild Kloster Birk 18/8 1688 sloges sammen til eet. Og skjønt det samtidigt bestemtes ved Lov, at Rettens Betjente herefter skulde lønnes med en Bondegaard til 8 Td. H. med Fritagelse for Ægt, Landgilde, Skat og Arbejde (i Penge ansloges det til 30 Rdl. for Fogden, 20 Rdl. for hans Skriver), saa var som Mathisens Exempel udviser de gyldne Tider derfor ikke oprundne; mindst da for Skriverne, hvoraf disse fulgte nærmest efter:

Jochum Lyndorph (1730), Jacob Møen (1730), Daniel Chr. Majlund[1]) (1734); da han dør 1754, 55 Aar gl., ophævedes helt Skriverembedet og lagdes sammen med Herredsfogdens for at hjælpe lidt paa dennes Kaar.

Efter at Jens Madsen havde takket af som Herredsfoged, kom Oluf Jensen Vormstrup ($^{3}/_{8}$ 1691), saa Didrik Sørensen ($^{14}/_{4}$ 1696); derpaa fulgte Buchart Lybecker ($^{25}/_{9}$ 1705), gift med Anna Sophie Cathinka Jandix. Om ham hedder det 1716, da Skattefogden kommer for at affordre ham 30 Rdl. i Extraskat: „Haver en øde Gaard, Hart. 4 Td. 4 Skp. — Er et Skarn og i armelig Tilstand". — Hvorfor Manden skal saaledes „testileres", aner jeg ikke, med mindre det er den skuffede Rykker, der med denne Gestus knalder Døren i efter sig.

Efter Lybecker følger Chr. Nielsen Cold. Ved sin Fortid er han uden Sammenligning den mærkeligste af Fjends Herreds Fogder. Han havde nemlig, før han dumpede ned mellem de mørke Bakker i Østfjendsherred, staaet paa Dækket sammen med Tordenskjold og gjort alle hans forvovne Træfninger med. Det glemmer han heller aldrig at anføre, især da ikke i de idelige Ansøgninger, der indgik til Frederik den 4de, før han omsider forbarmede sig over ham. Her den, der endelig slog Hovedet paa Sømmet:

„Stormægtigste, allernaadigste Arvekonge og Herre!

Jeg haver mange Gange udi allerdybeste Underdanighed fordristet mig at bede eders kgl. Majst. om et lidet Stykke Brød til min ringe Underholdning, men til denne Tid ikke naaet allernaadigst Bønhørelse, saa understaar jeg mig nu atter igjen her ved at betle til Eders kgl. Maj.' Naade og højpriselig Barmhjærtighed, at Eders kgl. Maj. allernaadigst vilde forunde mig den vacante Herredsfogedplads i Jylland i Viborg Stift under Fjends og Nørlyng Herred efter den afdøde Burchart Lübecker; allernaadigste Konge, jeg haver udi 6 Aar tjent salig Hr. Admiral Tordenschiold for Kammertjener og med hannem udstaaet

[1]) Om ham hedder det 1743: „Er saa yderlig fattig, at han ej formaar at svare noget."

mange store Lifsfarligheder, naar den salig Admiral udi Eders kgl. Maj.' Krigsaffairis har været udcommanderet, og har jeg siden min salig Herres ulykkelige Dødsfald uden nogen Kondition opholdt mig her i Kjbhvn. i den allerunderdanigste Tanke engang at skulle nyde en Naadesmule af Eders kgl. Maj.' store Naade ved en eller anden liden Betjening, og som jeg nu har consumeret det lidet jeg var ejendes, saa at jeg nu næsten maa crepere, om Eders kgl. Maj. ikke af sin store Naade og kgl. Mildhed allernaadigst vil forunde mig ommeldte Plads, forbliver [jeg] Eders kgl. M.' min allern. Konge og Herres allerunderdanigste tro Undersaat og ringeste Tjener.

Kjbh., $^{23}/_{4}$ 1722.

Christian Nielsen Cold."

Paa denne Ansøgning noterer Kongen: „Vi haver Christian Nielsen Cold for længe siden en Tjeneste allernaadigst tilsagt, og kunde hannem altsaa nu denne vacante Herredsfogedembede confereres" ($^{17}/_{6}$ 1722). — Dermed var hans Skæbne afgjort.

Udnævnelsen forelaa $^{26}/_{6}$ 1722. Aaret efter holdt han Bryllup med Sophie Catrine Jørgensdatter Vesterholt, hvis Far var Forpagteren paa Randrup, Jørgen Vesterholt (eller -holz). Dennes Enke Frederika Kirstine, sad 1714 og derefter paa Harrestrup (Daugbjærg Sogn), men da Skattemanden kommer til hende og ikke kan faa Penge, indberetter han Sagen paa følgende Maade: „Har aldeles intet at contribuere af, er opdrukken, hvad hun havde. Dette Gods [Harrestrup] tilhører en Præstekone i Salling, som er hendes Datter". Hermed sigtes netop til ovennævnte Sophie, som var gift med Tise Præst, Morten Basse; men da Bassen døde 1718, er Enken sagtens søgt hjem til Harrestrup og har her fundet sin Herredsfoged. — De to sled nu Livet sammen i en Række af Aar. Særlig fedt har Embedet næppe været. Det hedder om Cold 1743: „Har ingen Formue; Indkomst og Accidenser 89 Rdl. 3 Mk." — Sønnen Peder er sikkert kaldt op efter Søhelten; da Chr. Cold som gammel Mand, $^{14}/_{11}$ 1757, ansøger om, at denne Per maa følge ham paa *Dommersædet*, stikkes Tordenskjold igjen ud som Trumf

Es. Chr. Cold skriver[1]), at han nu er en „70 Aar gl. Mand, der har en skrøbelig og næsten lige saa gammel Kone samt 3de uforsynede Børn. Og udi sidste Orlog i nogle Aar har standet i den vidtberømte nu salig Admiral Tordenschiolds Tjeneste som Kammertjener og Haandskriver, indtil hans Dødsdag, og imidlertid med hannem blandt Rigets Fjender maatte fare om fra een Stæd til en anden og saavel til Vands som Lands udstaaet utallige Farligheder, Lidelser og Elendigheder, af hvilket jeg nu især ved Aarenes Tiltagelse Dag og Nat har ulidelig Følelse, Smærte og Meen, saa jeg ofte næppe er mægtig at redde mig selv, staa eller gaa for Pine, den jeg besynderlig finder i det højre Laar og Ben, hvor en Musqvet Kugle blev indskudt". Her er det kun Tragedien, der staar ham for Hovedet, men overfor sin Kollega og Nabo i Skive, den meget skrivende Herredsfoged Casper Peter Rothe, har han sikkert ogsaa haft andet at berette. Derom vidner Rothes bindstærke Værk om Tordenskjold, der hyppig anfører Chr. Cold som Kilde. Saaledes hele Slutningen af 3. Del (S. 258—77), hvor Cold med den dybeste Indignation fortæller om, hvorledes en forløben Spiller og Bedrager, den liflandske Oberst Jacob Axel Staël v. Holstein, d. 20. Novb. 1720 gjennemborede hans Herre i en taabelig Duel ved Hildesheim. Det er meget gribende at læse om, hvorledes Cold alene i dette fremmede Land maa tumle med Liget af sin kjære Herre og Helt, mens hans Mordere skyndsomst har kastet sig paa deres Heste[2]). Tordenskjold efterlod sig 170,000 Rdl. — mest Prisepenge, som der stod en voldsom Strid om, efter at han var død, men til hans tro Tjener, der havde fulgt ham i Liv og Død, blev der kun dette kummerlige Embede her i Fjends Herreds Udkant. Tordenskjold og Fjends Herred — forunderligere Rim er der sikkert aldrig set! Og mon den forøvrigt brave og respektable Cold havde andre Betingelser for at røgte et Herredsfogedembede end den, at han — i Modsætning til sin berømte Herre — skrev en nogenlunde læselig Haand?

---

[1]) Stiftamtets Supplikprotokol S. 20, Landsarkivet, Viborg.

[2]) Sml. Personalhist. Tidsskr., 6. R. 5., S. 158 ff, der polomiserer mod Colds Fremstilling; Tordenskjold dræbtes 12. Novbr. (ikke, som af Cold anført, den 20.). Skiftet efter ham varede 24 Aar.

Men Chr. Cold maa ha Lov til at komme igjennem med sin højst fornødne Ansøgning, som han ovenfor var saa godt i Gang med. Han fortsætter: „Fra 1722 til Dato har jeg i 35 Aar allern. været betroet Embedet i Fjends Herred og saavidt jeg ved upaaklagelig forestaaet"; siden 1754 var han tillige Herredsskriver sammesteds. I Betragtning af „min høje Alder, udstandne Møjsommeligheder, og nu Dag og Nat følende Smærte", ber han om at faa Sønnen forfremmet til hans Hjælper og senere Efterfølger; Peder er nu 26 Aar gl., har $^{12}/_{6}$ 1756 taget sin Examen juridicum — „NB. Caracteer ey ubequem, et temmelig vel forfattet Specimen practicum". Han havde alt faaet Lov til at hjælpe ham i Skriverembedet ($^{19}/_{6}$ 1754). Hvis denne Forfremmelse kunde tilstaaes den ikke ubequemme Peder, kunde „endog min gamle Kone, om hun skulde overleve mig, tilligemed mine hjemmehavende uforsynede Børn, særdeles soulageres og have Ophold". Han slutter i Datidens fromme Stil: „Herren den ævige Konge lyksaligjøre D. kgl. Maj.' Regimente og lade D. Maj.' Dage blive mange, Deres Aar flere, Deres Alder i højeste Velsignelse"!

Stiftamtmand von Heinen, der var mindre from anlagt, erklærer ret afkølende: „Jeg nægter ikke, at Suppliquanten i sine yngre Aar, da han var en Domestique af den navnkundige Admiral Tordenschiold, jo haver udstaaet mange Fatigues og Farligheder, ej heller at det jo kunde være ham en stor Fornøjelse paa sin gamle Alder at se bemeldte sin Søn, som ellers fra Vuggen af haver tilbragt sin Tid hos Faderen, befordret til dette lidet Levebrød, hvortil han og haver begjæret min ringe Assistence og Rekommendation. Men den Betydelighed, jeg anser et Dommerembede at være af, og den Erfarenhed i Lovkyndighed saavel i Theorie som Praxin jeg formeener, der udfordres til, samt ellers i Betragtning af den Influx saadant et Embede haver i det almindelige Bedste, gjør, at jeg drager i stor Betænkning at recommendere enten denne eller nogen til saadant Embede (ved hvis ilde Betjening saa store Ulejligheder for Publicum kan flyde), med mindre jeg haver desto større Overbevisning og Forsikring om saadannes Habilité og øvrige gode Qualiteter". — Forøvrigt henstiller den gode Stiftamtmand, at Sagen venter, til der sker *Vakance.* ($^{9}/_{2}$ 1758).

Men hvad der end saa er sket, om den gamle har taget sin Afsked, eller Amtmanden er bleven desavoueret, ved jeg ikke, men $^{3}/_{3}$ 1758 foreligger Peder Colds Udnævnelse til Herredsfoged i Fjends-Nørlyng Herred. Den gamle maa være død kort efter, for $^{11}/_{7}$ 1762 ansøger hans Enke, Sophie Kathrine, om, at Datteren Johanne Margrethe Cold — 27 Aar gl. — maa faa en Kurator. — 1763 kaldes Herredsfogden Peter Cold til Harrestruplund. Moderen har altsaa ved sit Ægteskab bragt denne Gaard ind i Slægten. Samme Aar, $^{29}/_{9}$, har Generalmajor Lüttichau til Tjele klaget over Peder Colds Rettergangsmaade. Som det hedder: „Efter Rygtet skal det nok ikke være saa aldeles ugrundet", at der klages, — nemlig over „Tingets tidlige Sættelse og hastige Ophævelse ved visse Personers Sager, men i Betragtning af, at Herredstinget holdes saa godt som paa et enligt Sted og dette saavel som de fleste Underretter beklædes af nogle enfoldige Stokkemænd, der ikke kjender Tidens Gang uden af det Øjesyn, de i klar Luft have paa Solen, saa vilde det maaske blive ligesaa vanskelig som umulig at bevise denne i sig selv formastelige Gjærning". — Amtmanden slutter: Lad denne „i Embede og Alder temmelig unge Herredsfoged faa 1—2 Rdl.' Mulkt og Tilhold om ikke at slutte Retten før 10 eller 11 Slet". Om Hr. Lüttichau dermed har ladet sig nøje, ved jeg ikke.

Peder Cold var saa virksom, at han foruden at være baade Skriver og Herredsfoged i Fjends-Nørlyng Herred tillige kunde overkomme de samme Embeder i Ørslev Kloster Birk fra $^{2}/_{7}$ 1772; naa, det har næppe været saa opslidende, at det var det, han døde af. Sin Afløser fik han $^{6}/_{11}$ 1782 i Jens Jensen Bering som Herredsfoged m. m. baade her og der. Bering afløstes $^{20}/_{1}$ 1786 af Thomas Wissing; han atter $^{5}/_{9}$ 1814 af Henrik Tetens; saa kom $^{2}/_{10}$ 1816 som Herredsfoged i Fjends Herred Frantz Fr. Wilh. Carl v. Bülow, der efter 20 Aars Forløb $^{6}/_{9}$ 1836 erstattes med Fr. Ulrich Andreas Conrad Eberlin, som atter $^{27}/_{8}$ 1847 afløstes af Bertel Holm Borgen. Med ham er vi da naaet helt ned forbi den historiske Grænse, der sættes af Grundloven og den frie Forfatning. Længere var det ikke vor Agt denne Gang at følge de spegede Traade i det gamle Fjends Herreds godt sammenfiltrede Retshistorie.

Var Fjends Herreds Retsforhold med Ting og Tingsteder indviklede, da er Sallings det i ikke mindre Grad, især for de ældste Tider. I den første Middelalder tales der om Syssel og Sysselting[1]). Mors, Salling, og Fjends Herred hørte til ét Syssel, formodentlig da ogsaa til eet Sysselting, hvis Sammenkomster efter alt at dømme fandt Sted paa den gamle Tinghøj paa Bostrup Hede faa Favne østen den nuværende Landevej mellem Skive og Sallingsund. Kun eet eneste Tingsvidne fra Salling Syssel er bevaret, nemlig det tit omtalte Brev, udstedt 1375 i Lyby Kirke i Nærværelse af Biskop Jakob i Viborg, Prioren i Grinderslev Kloster, Provsten i Salling Syssel, 2 Riddere, 10 Væbnere og Salling Syssels gemene Indbyggere; alle staar de her for med oprakte Hænder at afbede Guds Vredes store Fortørnelse, der havde givet sig Udslag i Hungersnød og Fædød; hvad anden Aarsag kunde disse svare Hjemsøgelser have end den, at der ofredes for lidt i Præsteskjæppen! Thi svor de nu alle Mand i Salling og Fjends Herred her paa denne gamle Hedeknast i Syslets Midte, „at skulle stadig og aldeles uden Svig og Skalkhed lægge Vind paa at forfremme Kirkens Personers Friheder og det, som dem tilhører" [2]). 300 Aar efter dette Møde er Erindringen om Bostrup Tinghøj som fælles Tingsted for Salling, Mors og Fjends Herred endnu ikke uddød. Thi da 1687 Herredsfogdernes Mening æskes om den rette Beliggenhed for Tinget i Salling, svarer Herredsfogden i Nørre Herred følgende velvise Ord:

„Kommer ald Salling tilsammen, da kan Tinget holdes ved en Høj, kaldet Tinghøj, liggindis imellem Bostrup og Viomb, ved hvilken Høj menes i gammel Tid at Ting skal have været holdt.

Viborg, $^{8}/_{3}$ 1687.

Kn. Danielsen Hopp".

Og dette Argument forekom Regjeringen saa slaaende, at det gik af med Sejren. — Men vi tar for lange Trin. Man maa endnu høre lidt mere om den ældre Tid. Sysseltinget har sikkert vist sig upraktisk med de store Af-

[1]) Se O. Nielsens Doktordisputats: Sysselinddelingen i Danmark (1867), der ogsaa omtaler disse Egne.
[2]) Se Suhm XIII, 746—47.

stande, der blev endnu større ved de ubanede Veje, de udstrakte Moradser og Mangel paa Broer. Selv om man af Nødvendighed færdedes langt mere paa Hesteryg den Gang end nu, maa en Ridetur, kanske i slet Vejr, fra det yderste Mors eller Fjends Herred til Bostrup Tinghøj ha været alt andet end Spøg. Saa flækkede man da Sysseltinget op i en hel Hoben mindre Retskredse, deriblandt de fire Salling Herredsting: Nørre-, Harre-, Rødding-, Hindborg Herredsting. Der er ikke bevaret noget Dokument, der fortæller os, naar denne Deling foregik. Uberørt af Delingen synes Birketingene i denne første Tid at ha været. Af Salling Birketing kjender vi fire: Fur, Aasted, Krejbjerg eller Rødding samt Resen (allerede omtalt). De er saa gamle, at Oprindelsen ikke kjendes til en eneste. Ifølge et Tingsvidne fra $^{7}/_{1}$ 1442 [1]) synes i det mindste Fur og Krejbjerg Birk at kunne føres helt ned til Knud den hellige († 1086), der var saa tossegod mod Præstestanden og gav den saadanne fede Klumper som Tiender og Birkeret paa Kirkegodset.

Fur har fra den graa Middelalder og helt op forbi Christian den 4de tilhørt Domkapitlet i Viborg, et Forhold, den altsaa ogsaa skylder sin Birkeret. Kun et Par Gange hører vi noget fra dette Birk, mens Birkefogden hedder Jørgen Krabbe; den ene Gang drejer det sig om Store Søren og hans Markforhold ($^{21}/_{4}$ 1531); den næste Gang ($^{19}/_{7}$ 1532) er Sagen af noget større Betydning, idet et Par uvorne adelige Spirer „Hanss van Wysk" og „ærlig velbørdig Svend Iver Krabbe" (fra Østergaard) har været ovre paa Øen at jage og i den Anledning har redet paa Kryds og Tværs med Heste og Hunde igjennem Bøndernes Korn. „Fremdeles vidnede forskrevne 8 Dannemænd, at Jep Nielsen i Byeregaard (Bjærggd.?) kjærede og beklagede, at Dimmeluge var det et Aar (siden), (da) havde han ikke uden 5 Lam, og de 4 bed fornævnte Iver Krabbes Hunde ihjæl"; samme adelige Hunde har for Birkefogden Jørgen Krabbe i Præstegaard ihjælbidt 1 Faar og 2 Lam; hos Povl Griis har de jaget „et af hans Lamme i en Vandflo og dronede der". Saa det var saamænd paa Tide, at Bøndernes Ejere, Mester Anders Skovgaard og dito Niels Friis, tilskrev Glob Krabbe

[1]) Se Heises Diplomatarium Viborgense S. 347.

paa Østergaard om hans Søns ukristelige Adfærd mod de fattige Bønder paa Fur[1]).

Ligeoverfor paa den anden Side af Fjorden laa Aasted Birk, der tilhørte Østergaard. Her er Birkeretten formodentlig erhvervet af de myndige Krabber, der sad her igjennem Aarhundreder og længst tilbage i Tiderne bar det lidet adelige Navn Mikkelsen[2]). Samme Aar, som Birket ophævedes (1688), nævnes for første Gang en Foged, Jens Vals(?); Birkeskriveren er da Peder Hviid. — Det tredje Birk er dette i Krejbjærg; det ejes af Spøttrup og kan sikkert udlede sin Oprindelse fra det samme Forhold som Fur Birk, at Spøttrup oprindelig var Viborg-Bispens Ejendom.

Her i Salling som i Fjends Herred fik disse Birkefogder saa at sige intet af Herskaberne for deres Umage. Det hedder 1674 om Johan Torn, Foged ved Krejbjærg eller Spøttrup Birk: „Haver intet pro officio" (ɔ: for Embedet). „Er derforuden en fatig Mand, som ikke uden andres Hjælp kan bringe Maanedsskatten tilveje". Birkeskriver var paa det Tidspunkt Degnen i Rødding, Peder Andersen Balling. 1678 hedder det om samme Birks Retsbetjente: „Birkefoged og Skriver bor paa Gaarden (ɔ: Spøttrup), og svarer Proprietæren for deres Bestilling, saasom de ere ugifte Personer; haver hverken Hustru eller noget Kvæg".

Men en halvsnes Aar efter skrives der fra dette Rettens Eldorado: Her er ingen „visse Soren- eller Birkefoged eller Skrivere, men bestillis, om noget ved Tinget forefalder, som sjælden sker, af en eller anden af Gaardens Betjenter; kan derfor ikke nogen visse navngives".

Aaret efter, 1688, tog man Birkeretten fra baade Fur, Aasted og Spøttrup; det synes ogsaa at ha været paa Tide. Men Spøttrups Ejer, den tyske Poul Kohlblatt, der mest opholdt sig i Hamborg, følte sig umaadelig forurettet; han skriver $^{26}/_{6}$ 1702, at hans Far — Joachim Kohlblatt — i 1665 kjøbte Birkeretten til Spøttrup med alt

---

[1]) Se Heise: Dipl. Vib. S. 185—86.
[2]) Senere anlagde Slægten jo Krabbesholm, som de ogsaa synes *at ha skaffet* Birkeret (Resen Birk).

det andet[1]), — „hvilken Rettighed mig for mange A siden er betagen, endog det var berettiget mig, at bet derfor 500 Rdl." Han er bleven godt taget ved Næs af dem, der gik svanger med Datidens store Retsrefor

Det var nu de Sallinglands Birketing; vi skal nu lidt paa de fire Hovedting. Vi gaar først til Nørre H red, der har haft sit Tingsted sønden for Breum. Her hedc Fogden 1559 Jens Hørgbech; senere Fogder er: Just Je sen i Gamstrup (1613; 1614), Jacob Mogensen i D gaard (1626), Bertel Mogensen (1632; 1640), Nie Andersen i Rybjærg (1646; 1661), Jep Nielsen i R bjerg (1664), Knud Danielsen Hopp ($^{16}/_{8}$ 1673—1 1688). Han, der saavidt jeg ved endnu har Efterkomme her i Salling, har faaet en herostratisk Berømmelse ved i So meren 1686 at lede Forhørene over de to Søstre Anne og Met Madsdatter, de saakaldte „Tise Trolde", der brændt som Hexe paa Breum Hede samme Aar efter Landsting dom $^{28}/_{7}$ 1686[2]). Paa Bundgaard i Sønder Tise sad d Gang en gammel højadelig Dame, Helle Gyldenstjern Enke efter Niels Parsberg til Restrup[3]). Hun maa ik

---

[1]) Sml. Skivebogen 1915, S. 110.

[2]) Se S. D. Hedegaard: Juridisk-Practiske Anmærkning (1767), 4. Del, S. 149—64, og mange andre Steder.

[3]) Bundgaard synes i de Tider at ha været en Art Aftægtsst til Eskjær. Helle Gyldenstjerne boede der allerede 16 da Præsten Morten Tøgersen attesterer: „Udi Thise So haver Velb. Fru Helle Gyldenstierne Sal. Niels Parsbergs Restrup taget sig en af hendes Bøndergaarde an, hvor h nu selv residerer og bruger Avlen, samme Gaard kald Bundgaard i Syndertisse". Den gamle Dame døde 16 men Skattefogderne blev endda i mange Aar ved at snu omkring Gaarden, som om de ikke vilde anerkjende hend dødelige Afgang. Præsten forsikrer 1687: „Udi den Gaa som Velb. sal. Fru Helle Gyldenstjerne residerede, findes i gen Folk uden en gammel Quinde ved Navn Helle Niel datter, som den sal. Frue havde taget til sig og givet Fød for Guds Skyld, og 1 Tjenestekarl Peder Jensen, som ryc 2 Hopper, 3 Køer, 8 Faar". 1689 hedder det, at paa Bun gaard holdt Major Werner Parsberg til Eskjær efter s Mor, Helle Gyldenstjerne, 3 Tjenestefolk, men ing Bonde. Endnu 1691 er Skattemændene uden Forstaaelse den gamle Dames Hedenfart; hvordan forholder dette si spørger de: 1685 betalte Fru Helle Kopskat af sig selv,

ha haft det særlig flot, da hun holdt Logerende, nemlig „Ungkarl", Herredsfoged Knud Danielsen Hopp, der havde et Værelse paa Gaarden 1677 og senere. 1687 boede han paa en Gaard i Stouby og var gift med Berte Pedersdatter. Han maa da udrede 6 Rdl. i Kopskat. Herredsskriveren hed paa dette Tidspunkt Rubbert Afvedsen, „af ringe Tilstand og som en Bonde iblandt de Rostruppers Gods indført". Det vil sige, at han havde et Sted i Fæste i Roslev By, hvor han holdt en Hoppe og 2 Faar, som eneste Habengut[1]).

Saa kommer vi til Harre Herred. Her kjendes disse Herredsfogder: Frelle Jensen (1474), Jes Jensen (1528), Iver Nielsen i Møjbæk (1556), Niels Jensen (1613; 1614), Villum Andersen i Toustrup (1619), Peder Christensen i Ballum (ɔ: Bajlum, 1623), Peder Jensen i Bajlum (1626), Peder Christensen i Bajlum (1631), Jens Christensen Aand i Aasted (1632; 1636), Niels Pedersen Reff i Aasted (1646; 1648), Chr. Mikkelsen Reff i Bajlum (1661; 1674), Jens Christensen Saal i Risum ($^{27}/_{10}$ 1674—$^{11}/_{1}$ 1688)[2]).

En Tinghøj vises ved Durup „lige nord for Tremarks-

Piger og to Karle, „men intet tilført for de 3 Børn". Her rester med andre Ord 12 Rdl. Op med dem! Nu maa Amtmand Henrik Müller frem med en Erklæring ($^{16}/_{2}$ 1691): „Fru Helle Gyldenstjerne haver boet paa en Gaard i Salling kaldis Tiisegaard, som ikke er bedre end en Bondegaard, hvorvel den altid af Adelsfolk haver været beboet. Er for 3 eller 4 Aar siden ved Døden afgangen og haver foruden forskrevne Gaard heel ringe Middel efterladt, saa hun efter hendes Formue ikke vel kan anses iblandt de formuende". Hel nøgen har hun nu ikke været, den gamle, for Datteren, Lisbeth Parsberg, arvede, foruden Part i en Gaard paa Hjultorvet i Viborg, 2 Sølvlysestager, der vejede 76 Lod, en forgyldt Sølvkande paa 47 Lod, en Saphirs Ring til 20 Rdl. m. m., og hendes to Sønner, Holger og Werner Parsberg, har næppe heller ladet sig spise af med bar Vind.

1) Af Delefogder i Nørre Herred nævnes: Chr. Jensen i Bostrup (1626); Mogens Bertelsen i Bostrup (1662); hans Løn anføres som: 1 fri Gaard, 6 Td. Byg, 1 Aske Smør, 1 Suin, 1 Føenød, 1 Daler Gjæsteri, 4 Snese Aal, 1 Schouffvogn.

2) Delefogder: Povl Sørensen i Harre (1626), Mogens Bertelsen i Bostrup (1662).

skjellet". Her er vel saa Stedet, hvor Herredets Anliggende afgjordes.

Knud Danielsen Hopp, der som ovenfor anført var Herredsfoged i Nørre Herred, tog i Harre Herred tiltakke med Skriverembedet; at det næppe har været federe der end andetsteds ses af Præstens Anmærkning (1677), hvori han skriver: „Og som obenskrevne Herreds-, Birkefogder og Skrivere i alle Contributioner, Skylde, Landgilde, Egte og Arbejde til deres Husbonder lige ved Bønder er ansat og for Bestillingernes Opvartning ingen aarlig Løn eller noget vis Indkomb nyder, lever de udi allerunderdanigste Forhaabning udi Ildsted- og Quægskatten allernaadigst ogsaa som Bønder at passere".

Selde Præst, den skikkelige Bertram From, er under sit sure Slid med at opsætte Skattelisten i sine Menigheder 1678 kommen til at overse Herredsfoged Jens Saal, „som da var, som han endnu (1685) er, en fattig Trelsbonde til Østergaard", den Gang lige kommen til Herredsfogedembedet i et andet Herred end det Præsten bor i. Det piner Præsten, at Fogden ikke er kommen paa Listen; Forglemmelsen maa skyldes „adskillige Uroligheder og Bekymringer", saa hans Titel Herredsfoged af den Grund „kunde være gaaet min Agtsomhed forbi, hvilket min Alderdoms Hukommelse og anden Svaghed og Viderværdighed paa de Tider maa tilskrives".

Naa, Jens Saal vilde saamænd ikke haft noget imod, om Skattemanden var gaaet Hus forbi; han var baade den Gang og senere „af en ringe Middel og i en forskyldt, træls Forfatning"; hans Ejendom angives (1687) saaledes: „1 Pige, 2 Hopper, 1 Ungfole, 2 Køer, 1 Ungnød, 4 Faar, 2 Svin". — Det var forøvrigt den „normale" Besætning paa de fleste Bøndergaarde i Salling paa de Tider, sjælden mere, hyppig mindre.

Vi er naaede til Rødding Herred, hvor der er bleven gjættet paa, at Tinget har været holdt „ved to Høje i Vejby lidt Syd for Ejstrup Skel" [1]).

Her kjendes disse Fogder: Oluf Pedersen i Vejby (1487), Clement Nielsen i Vejby (1619; 1632), Jens Clemitsen i Vejby (1636; 1646), Peder Jensen Bloch i Vejbyvad (1661; 1685), Søren Pedersen Bloch

[1]) Jakob Lykke i „Skivebogen", 1909, S. 79.

sammesteds ($^{15}/_{8}$ 1685—$^{11}/_{1}$ 1688). Af Herredsskrivere kjendes: Niels Skriver (1593), Peder Pedersen i Ramsing (1674; 1683)[1]), Chr. Espersen i Volling (1683) og Robert Arfvidsen i Roslev (1687), som vi jo ogsaa traf som Skriver i Nørre Herred[2]). — Præsten Matthies Bendixen attesterer 1676: „Udi Vejby Sogn bor Herredsfogden (Peder Bloch) paa en halv Bondegaard og haver ingen Indkomst for sin Bestilling". Om de to Bloch'er, Far og Søn, haves denne Skrivelse:

„Saasom min Sognemand sl. Peder Bloches Søn søges for Kopskat af Tjenestefolk for A° 1686 og 87, da, endog jeg udi de Aaringer var ikkun Capellan og Medtjener udi Ordet, saa kan dog baade jeg og Sognefolkene sandferdeligen med hannem testere, at salig Peder Bloch udi de Aaringer havde ingen Tjenestefolk at skatte af. De faa Høfder, han hafde, blef opvartit af hannem self, hans Søn og Datter; flere Børn eller Folk hafde hand ej, saa vit jeg ved, at gifve Skat af, hvilket jeg testerer under min Haand.

Jens Lauridtzen Blytecher.

Lem Præstegaard, A° $^{8}/_{10}$ 1690".

Heller ikke Skriverens Kaar var misundelsesværdige; om Peder Pedersen hedder det, at han bor i et Gadehus i Ramsing, „har slet intet Visse til Løn, og ganske lidet Uvisse".

Om dette Ting har vi fra Reformationsstormene den Efterretning, at Lensmand Jep Friis paa Skivehus havde Sag mod Poul Skrædder i Haasum (1535), fordi han var gaaet til Dalsgaard og der havde opbrudt Jep Friis' Kister og havde taget blandt andet et sølvbeslagent, forgyldt Horn og kastet paa Rødding Ting[3]). Saadan en Meddelelse virker som et salt Pust fra Uvejrstider. Navnet Clemen gjentages i Herredsfogedrækken, uden at jeg

[1]) Peder Pedersen suspenderedes $^{9}/_{6}$ 1683 for at ha brugt en uforseglet Tingbog.

[2]) Af Delefogder har jeg kun fundet „den Dannemand udi Sognet ved Navn Peder Andersen udi Nørhede, Delefoget til Kaas, som have her udi Herredet 24 Tdr., 2 Skpr. Htk." (1676).

[3]) Dansk Magasin, 3. R. VI, 208.

derfor vover at sætte det i Forhold til hin forvovne Skipper, der i Grevefejdens Opgjørstider jog som et rødt Spøgelse igjennem dette Herreds mørke Nætter.

Saa staar kun Hindborg Herred tilbage, hvor Tingstedet paavises syd for Oddense Kirke. — Her vides at ha været følgende Fogder: Chr. Erichsen (eller Nielsen) i Brøndumbæk (1545), Chr. Pedersen i Hem (1548), Jørgen Andersen i Hvidbjærg (1610; 1614), Jesper (eller Esper) Christensen i Ejskjær (1626; 1636), Jens Lauridsen i Ejskjær (1645; 1646), Oluf Jepsen i Hindborg (1661), Anders Jensen i Nørby (1676; 1680), Jep Thomsen Holstebro (1683—1/11 1688). Kun én Skrivers Navn, Oluf Rasmussen (1677; 1687), er bleven fastholdt [1]). 1679 blev han tillige Byskriver i Skive, men var selvfølgelig frygtelig forgjældet, saa han (21/9 1687) endog trues med „militarische Execution", med mindre han inden 14 Dage betaler sine Skatter. Byfogden i Skive, Jens Kjerulf, gir Attest for, at Ole Rasmussen har betalt „og i min Tid for sin Fattigdom er gjort Moderation med (ham), fordi han her ej ved Bestillingen haver det Brød, han kan sig af ernære, men sidder i andres Gjæld, endog han lever et diet og skikkeligt Levnet".

Ogsaa i dette Herred var Fogderne forarmede Fæstebønder; Jep Thomsen, den sidste i Rækken, mere fattig end en Kirkerotte. 1683 hedder det om ham, at han hverken har „Folk eller Hustru eller Queg, men var i yderste Armod, sad i en liden Husende i en Ødegaard og havde slet intet at give af". Det er den staaende Formel, hver Gang Skatteopkræveren er ved Jeppes Dør: „Har ingen Ting". Og det var han ikke ene om; da han i 1687 skal gi nogle Oplysninger om sine Herredsbønders økonomiske Forfatning, svarer han vranten, at han ved intet om Hindborg Herreds Bønder, „kun alleniste, at det er næsten overalt udi forskrevne Sogne ganske fattige, øde og forarmede Folk, langt mere end som nogen skulle ville troe". Selv er han svag og har ikke kunnet gi personligt Møde [2]).

---

[1]) Af Delefogder kun: Chr. Thomsen i Hoskjærgaard (1645)
[2]) Se mere om ham: Skivebogen 1913, S. 126—28.

Den samme Reduktion, der gik over det ganske Land, naaede ogsaa disse fire Herreder. Regjeringens Ordre af 13. Marts 1688 gik kort og godt ud paa, at Nørre, Harre, Rødding og Hindborg Herreder, desuden de tre Birker, Aasted, Krejbjærg „samt den Ø Fuur", skulde sammenkrystes til eet Ting, hvis Tinghus skulde sættes ved „Tinghøjen imellem Bostrup og Vium paa sin forrige Sted", og Tinget holdes om Mandagen. Ordren gik videre og forlangte, at rette vedkommende strax skulde lade dette Brev forkynde til Landstinget „saa og forstændige de gamle Betjenter, som nu ere blevne casserede, at saasnart Tinghusene ere paa de anordnede Steder blevne indrettede, de sig da fra Rettens videre Administration sammesteds aldeles entholder".

Og de fattige „casserede" Fogder, Jep Thomsen og Konsorter, lagde den gamle fedtede Lovbog ind under Bjælken, trak Kabudsen ned om Ørerne og satte sig hen i deres Husende for at sulte videre. Der var ikke noget, der hed Pension i de Tider. Der var dog én fra det gamle System, der overflyttedes i det nye; det var just ham, der havde givet Kommissionen det Raad at lægge det fælles Tingsted ved Bostrup Tinghøj nemlig Herredsfogden for Nørre Herred, Knud Danielsen Hopp; han blev Herredsskriver ved de sammenlagte Herreders Ret og fungerede som saadan til sin Død 1723. Men det var alligevel ikke nogen god Idé, Knud Hopp havde givet Regjeringen; der blev aldrig bygget noget Tinghus ved Bostrup Høj. Paa Hopps Protokol, der endnu er bevaret for Aarene 1688—94, ses det da ogsaa, at den har været ude for noget af hvert. Det var en smal Sag at gi Ordrer og befale, at „Tinghusene" strax skulde synes af Amtmændene og repareres ordentlig, og Bekostningen fordeles mellem Bønderne efter Hartkornet". Men der var saa meget, der „skulde fordeles mellem Bønderne", saa den Ko var forlængst malket sen, baade i Salling og andetsteds. Og Herredsfogden jamrede til Regjeringen, og Regjeringen gav nye Ordrer, der forblev ligesaa virkningsløse som de tidligere. Herredsfogden, Fabricius, oplyser — $^{30}/_{11}$ 1712 —, at han har andraget om, at Salling Herreders Ting maatte henlægges til Skive, „da intet Tinghus har været i Salling enten i hans

Formands eller hans Tid, da han nu paa en 25 Aars Tid Herredfogeds Embede sammesteds har betjent, men han Retten udi én og anden Bondegaard, hvor det hos Bønderne kunde formaaes, har maattet administrere".

Regjeringen resolverer endnu engang, at Sallingland skal skyde sammen til et Tinghus paa et bekvemt Sted midt i Herredet, vel at mærke: „fra Krohus afliggende" ($^{30}/_{11}$ 1712). Regjeringen vilde ikke paa Tingdagene ha Bønderne ind til Byerne, hvis Fristelser lurede som Edderkopper rundt om de mange Kipper og Ølhuse; men omsider maatte den dog efter Herredsfogdens idelige Jammer bide i det sure Æble, og 12. Maj 1727 flyttes saa Salling Herreders Tingsted til Skive Kjøbstad, „da Salling ikke skal være videre i Begreb end 2 Mile". Saa fandt det omtumlede Ting ogsaa her omsider et blivende Sted (som det har beholdt til Dato), og Dommeren kunde nu „bladre i sin Lov omhyggelig" uden at risikere en Tordenbyge i Nakken.

I Skive var der jo i Forvejen et ældgammelt Ting — Skive Byting. Tinggade er jo sikkert en Erindring fra den Tid, da Bytinget holdtes under aaben Himmel. Det viste sig dog snart upraktisk at ha to Dommere i saa lille en By; og $^{2}/_{4}$ 1689 lod man saa Herreds- og Byfogedbestillingen gaa op i én Person, først og fremmest for at hjælpe paa dennes Indtægter; saadan sammensmeltede man ogsaa efter Knud Hopps Død (1723) Herreds- og Byskriveren, „paa det han noget bedre kunde subsistere — efterdi samme vacante Herredsskriveri (i Bostrup) ikke er saalangt fra Skive beliggende, at det jo af Byskriveren i bemeldte Skive bekvemmeligen kan betjenes". (Jydske Registre, 1723, S. 327). — Borgmesterembedet var endnu tidligere gaaet over til Byfogden.

Skjønt Skive er en meget gammel By, kan dens Byfogedrække dog ikke ledes højere op end til Reformationen; jeg anfører her de Fogder, jeg under mine Eftersøgninger er truffen paa; indtil Reduktionen 1688 er det ialt 16, nemlig Niels Michelsen (1539), Eske Christensen (1545; 1549), Per Knudsen (1556), Abraham Knudsen (1559), Jacob Skriver (1552?; 1582) Niels Rasmussen (1588), Ivar Madsen (1591), Oluf Jensen (1600; 1613), Jacob Jensen Skriver (1622;

1633)[1]), Chr. Poulsen (1640; 1644)[2]), Niels Christensen Brøndum (1656, † 19/4 1678, 59 Aar gl.), Niels Jensen (1679), Jens Findsen (1679—85), Peder Nielsen (1685), Jens Kjerulf (1685—87), Poul Fabricius (26/11 1687—1732; begraves 3/8 1735, 81 Aar gl.). — Jeg skal nu fortælle lidt om de mærkeligste af dem. En Byfoged studeres bedst gjennem hans Forhørsprotokol; men som mine Læsere ved, har Tiden og Ilden her fortæret, hvad der af den Art maa ha existeret. Vi har lige een for Salling Herreder fra Aarene 1688—94, hvoraf store Partier er saa godt som ulæselige, formodentlig fordi den er ført i al Slags Vejr under aaben Himmel, tilmed før Paraplyens Opfindelse. Først et lille Aarhundrede senere kan den søgende Forsker glæde sig ved en ubrudt Række af Forhørsprotokoller i denne Jurisdiktion. Men Krummer er ogsaa Brød. Niels Christensen Brøndum, der stod som Foged i Skive, mens Svenskerne i 1657—58 vældede ind over Byen, har efterladt nogle Regnskaber, der vel ikke indeholder store Sager, men dog gir et Indblik i, hvad en Byfoged i de Tider gav sig af med. Om Svenskernes Viderværdigheder vil man dog ikke finde stort; at dømme efter disse Papirer er de eneste, som den frygtede Fjende har haft Sammenstød med, Byens Tøse; fra anden Side ved vi dog, at dette er en Misforstaaelse. Svenskerne var netop ualmindelig skarnske mod Byen i sin Helhed; men Niels Brøndum noterer hovedsagelig Forgaaelser mod Dyden; især anfører han omhyggelig de Kvindfolk, der „har ladet sig beligge", og sørger for, at de faar Kjærligheden at føle; ogsaa bagefter; saa de kommer af med den sidste Hvid i Bøde eller gjemmes trofast hen i Raadhuskjælderen til Anger og Bod. Jeg har allerede tidligere gjort nogle smaa Uddrag af de Papirer[3]); her følger nu Resten:

1657: Søren Sørensen Lystemand i Skive for Voldssag med Jep Christensen i Haarskjærgaard paa Peder Christensen i Tarstumb 10 Rdl.

---

[1]) Nævnes som Borger i Skive allerede 1613. Se Skivebogen 1915, S. 78.

[2]) Gift med Maren Madsdatter, begravet 29/10 1675, 68 Aar gl.

[3]) Se Skivebogen, 1913, S. 121—22 og 1916, S. 145—46. Sml. samme Værk, 1909, S. 105.

„Annammet af forn. Jep Christensen i Haarskjærgaard efter Aftingning, formedelst han ej for Armod mere formaatte til bem. Voldsbøder — 2 Sld."

1658: Maren Jensdatter tjente Hans Bønding og udlagde ham som Barnefader.

1659 den 22. Juli blev Søren Jensen Kræmmer i Skive „Vold oversvoren for Slagsmaal og Baardag han mod Maren Nielsdatter Kræmmers, her ibidem, havde begaaet" — bødede 3 Rdl.

1660: „Annammet af Jens Nielsen Hesilberg i Skive for Maren Jensdatter, som tjente ibid., han hafde beliged" — 6 Rdl. Pigen kom i Fængselskjælderen.

1661 aftinget med Jens Nielsen, som tjente Mikkel Fly i Skive, for Anne Hiordpige sammesteds han havde beligget — 6 Rdl.

„Forn. Anne Hiordpigge, som strax efter døde, efterlod ey det aller Ringeste till hendis Bøder med at betalle".

1662: Jens Nielsen Hesselberg er usandfærdig bleven beskyldt af Maren Jensdatter fra Egeris som hendes Barnefader. Han siger, at han aldrig med hende haffue haft Nogen legemlig Fellig Och Omgængelse i Nogenn Maader".

Maren Jensdatter mødte (for Retten) med sit Barn Jens Jensen paa sin Arm „og vidnede med opragte Fingre, at Jens Nielsen Hesselbjerg og ingen anden var Fader til dette Barn, hun stod med"; men overfor Kapellanen(?) Henrik Christensen havde hun erkjendt, at det nu var 4. Gang, hvorfor hendes Ord ikke kunde staa til Troende, „eftersom hun saa tit og ofte letfærdigen havde ladet sig belege".

Hesselberg maatte dog kjendes ved Barnet.

1665 $^{15}/_{3}$: Mette Christensdatter, Skive, udlægger til Barnefar Arnt Witis, „foerschæffer (Faarepasser) aff Holland". Hun ryger lukt i Kjælderen paa Raadhuset.

1665 17. Decbr. beskyldte en Qvinde af Tastum (som blev „beloffuid till Anders Ibsens her ibid.") „en Captain des Armees ved Navn Johan Güter, hvilken Qvinde aldeles ikke heller hafde at betale med".

1666: Zitzel Christensdatter, der tjener Erik

Olsen i Skive, beskylder en Karl „offr i Siælland f hendes Barnefader".

En anden beskylder en Rytter, Claus Mortense under Ryssers Compagni.

1667 „aftinget Matis Pedersen paa sin Husbon erlig og velb. Mand Fr. Geddes Vegne for nogle Vindue Rudder, som paa Maren Hiselbergis Hus oc Stouffue v indslagen her ibid., oc bøtte derfor till Ko. May.: Penge — 6 Rdl.

1670: Nogle Kvinder, der intet har haft at betale Le maals Bøder med, „ehr straffit med Kieldere, med Fengs och Jern".

I Slutningen af Niels Brøndums Embedstid el umiddelbart efter hans Død (1678), maa der være indtra en ganske overordentlig Korruption i Skive Bys Styrels de offentlige Regnskaber er i den frygteligste Uorde Fogder og Borgmestre dømmes fra Embedet, og de ny der kommer i Stedet, begynder den gamle Slendrian fo fra. Det er formodentlig for at raade Bod paa disse Fo hold, at Regjeringen udnævner en helt ny Mand, Po Fabricius, og gir ham efterhaanden omtrent alle Byer og Oplandets Embeder at forvalte (1687)[1]). Først o fremmest paaliviler det ham at bringe Orden i Byer Regnskaber og gjøre Rigtighed for de kongelige Skatte især Konsumtionsafgiften, men Skive synes en hel Augia stald at muge ren. Fabricius skriver $^{4}/_{4}$ 1691:

Siden 1681 „har der været Byfogder: Niels Je sen, Jens Findtsen, Peder Nielsen, Jens Ki rulf, alle komne slet herfra, forladt Byen udi største Uri tighed. Hvad Quitteringer og Beviser, Borgerskabet hold for af betalte Skatter, haver de taget til sig, saasom d vilde gjøre Rigtighed til Kammeret derfor. Det vild

---

[1]) Hans Bestalling som Herredsfoged i de 4 Sallingherreder af $^{26}/_{11}$ 1687. (Se Jydske aabne Breve 1687, fo 374 b). Han flytter dog ikke lige straks til Skive; det he der $^{5}/_{1}$ 1688 om Herredsfoged Fabricius og Hustru, „. . at de ikke selv holdt Hus, men opholdt dem (1687) pa Østergaard i Salling"; senere: „Da denne Kopskat faldt, hol Fabricius sig op paa Østergaard i Salling, hvor han inge Husholdning havde, men lod sig og Hustru spise paa Gaa den". Endnu $^{27}/_{8}$ 1688 bærer et Tingvidne denne Paaskrif „Poul Fabricius, Østergaard, Herredsfoged Salling".

blive altfor vidtløftig at beskrive, hvad Fortræd jeg havde med Kjerulf, inden jeg kunde bringe ham til at levere Byens Breve fra sig, og der jeg fik dem, var der sandelig ikke et, som Byen kunde have Nytte af, saaledes ere de distraherede og forødde. Og saa forsikret var han at nyde Bestillingen igjen hos H. kgl. Majst. Her er alene tilbage Borgmester Walter Klerck, som man skulde have nogen Rigtighed af og Underretning om Byens Sager, og han er bleven en Stakkel og en ruineret Mand for de andres Skyld, fordi han boer her strax uden Byen[1]). Hvergang her er kommen Execution for gamle Restancer paa Byen, har han maattet holde derfor, saa han med et Ord at sige er bleven derover en elendig Stodder, og kan ingen Fornøjelighed gjøre mig, formedelst Findsen, som i hans Tid regjerede Wercket, har practiseret hans Beviser fra ham, som han skulde have at afbevise med".

Hen mod dette Aars Slutning — $^{23}/_{12}$ 1691 — skriver han atter om dette triste Æmne:

En Kommission paa fire Medlemmer var bleven nedsat til at undersøge Skive Regnskaber indtil $^{1}/_{1}$ 1682, men de efterlod ingen Kvittering. Den Gang var der „tvende Borgmestre, Walter Klerck[2]) og Jens Findzen; den første blev fra Bestillingen forløfvit, uden Tvivl for hans Udøgtighed, den anden blev Byfoged igjen og annammede Byens Dokumenter til sig og var ved Bestillingen indtil A° 1685, da han, formedelst en Sag, han tabte for Højesteret, blev uvederhæftig og rømte til Fredericia, hvor han endnu skal leve udi Armod; han berettis at have taget de fornemmeste Byens Breve med sig, hvorfore Walter Klerck, som bor her ved Byen, har maattet holde for Execution, hvergang den for gamle Restancer kom paa Byen, saa han derover er bleven en Stakkel og en forgjældet Mand. Efter

---

[1]) ɔ: i Gammelgaard.

[2]) Om ham se Thychonius: Vers og Indfald (1776), S. 107: „Et Guds Barns Forundringstanker over Guds underlige Forandringstanker" ɔ: over Walter Klerck, som begravedes fra Skive Kirke $^{29}/_{11}$ 1703. Efter Tychonius blev han 71 Aar gl., var Borgmester i Skive i 14 Aar og levede i Gammelgaard i 17 Aar (fra 1685). Ifølge „Aabne Breve" blev han Borgmrster $^{4}/_{5}$ 1668. Han var gift med en Datter af Raadmand Erik Olufsen i Skive. Ved hans Død arvede Datteren Else 14 Rdl. $2^{1}/_{2}$ Mk.

ham kom Jens Kierulf, som betjente Bestillingen indtil Anno 1688, da han iligemaade for hans slette Forhold blev til Højesteret feldet paa hans Bestilling og kom ikke igjen, efterlod ej heller ringeste Tøddel, Byen eller mig hans Efterkommer til Gode eller Forsvar imod paakommende Viderværdigheder". Hvorfor Fabricius ber om Skaansel, om der skulde vise sig noget muggent paa Basis af disse fortidige Anstalter.

Fra 1670—88 er der da stadig Kludder med de kgl. Skatter; flere Hundrede Daler fattes; og de daværende Borgmestre kan ingen Redelighed gjøre for Pengene[1]).

Da Klerck $^{25}/_{1}$ 1671 fik Bekræftelse paa sin Borgmesterbestilling, blev der givet ham Ansvarsfrihed for, hvad der før hans Tid var passeret angaaende de umyndiges Midler og Byens Regnskaber, men han fik tilsyneladende ogsaa nok at gjøre med sit eget. Det hedder nemlig i en Skrivelse til Regjeringen $^{12}/_{1}$ 1683, at Revisionen har været i Skive og hos Byens ældste Borgmester Walter Klerck — der havde Byens Penge under sig før Findsens Tid; men Klerck har ikke kunnet gjøre Revisorerne „nogen fornøjelig Efterretning" om, til hvem de kgl. Skatter er bleven betalte; han har holdt dem hen med Snak og skyder sig ind under, „at han for nogen Tid siden haver udstanden stor Skibspericul fra Kiøbenhafn, og da en Deel af hans Documenter blevne hannom frakommen". At dette kan tages for gode Varer, tvivle Revisorerne dog paa.

Naa, Walter Klerck fik sin Afsked paa graat Papir,

---

[1]) Skives Borgmesterliste i gammel Tid, indtil Embedet lagdes sammen med Byfogdens (1689), saa saaledes ud, idet der gjærne sad to Borgmestre ad Gangen: Eske Christensen (1526; 1529; 1545), Chr. Bloch (1539; 1545), Esper Christensen (1549), gift med Mariane Jensdatter, Thorn Olufsen (1558), Oluf Poulsen (1588; 1591), Svend Christensen (dræbt 1592), gift med Anna, Peder Tøffelmager (1595), Peder Jensen (1600; 1610), Chr. Jensen i Gammelgaard (1610), Anders Jensen (1623), Peder Christoffersen (1620; 1631), gift med Kirsten Hansdatter, Anders Ibsen (1633), Chr. Thomsen (1660; 1663, † $^{21}/_{8}$ 1675, 75 Aar gl.), Amor Amorsen (1663), Walter Klerck ($^{4}/_{5}$ 1668; 1682, † i Gammelgaarg 1703), gift med Karen Erichsdatter, Jens Findsen (1675; 1685). Helt fuldstændig er Listen dog næppe.

og Jens Findsen fulgte ham snart efter. Det er selvfølgelig vanskelig nu efter mer end 230 Aars Forløb at dømme Parterne imellem; men ellers er jeg af den Opfattelse, at hin Højesteretsdom, der satte Byfoged Jens Findsen ud af Embedet, var en partisk og uretfærdig Dom. Byfogden var kommen ud for en chikanøs og brutal Skiveborger, den ogsaa tidligere omtalte Niels Pedersen Hesselbjærg (eller Lejrskov, som han efter 1684 kalder sig)[1]). Denne Mand, der endte som Stormatador i Skive By, træffer vi første Gang (1678) som Forpagter af Strandet. Da hedder det om ham: „Samme Forpagter ved Navn Niels Pedersen Hitzelberg, som nu (1685) bor i Skifve, var en Hestepranger, som idelig solgte og kjøbte, saa der han fik at vide, at Kop- og Qvægskat var paabuden, strax solgte alle sine Bæster bort".

I Skive blev han Avlsbruger og Storkjøbmand. 1703 er han Konsumtionsforpagter, men 1705 dømmes han ved Højesteret til 60 Rdl. Voldsbøder for Skovtyverier fra „Jøderne paa Hald". Han førte mange Processer med Skive By. Som Konsumtionsforpagter laa han evindelig i Spektakel med Bønderne, der brændte forbuden Brændevin, især i Fjends og Ginding Herred. Han var gift med Bodil Pedersdatter og dør omkring 1716. — En Dag i 1684 opdagedes det, at noget Tømmer ligger nedgravet i Niels P. Lejrskovs Lade; Byfoged Findsen afholder Forhør i Sagen, og Resultatet af hans Undersøgelser bliver, at han stempler Niels Lejrskov som Tyven. Efter det noget knappe Forhør er det heller ikke godt at se, hvem det ellers skulde være. Men, saavidt skjønnes, alene for en Formfejls Skyld underkjendes Dommen og vendes mod Findsen selv, saa han idømmes betydelige Bøder først ved Landstinget og senere, $^{25}/_{8}$ 1685, ved Højesteret. 14 Dage før Dommen faldt, skrev han en Redegørelse til Kongen, Christian 5te:

„Der de Mønterske Ryttere var indkvarteret i Skive, tog Niels Heisselberig 2de Ryttere i Quarter, og solgte han de andre Ryttere Fourage; da begyndtes hos hannem et uskikkeligt Hus med Drikken og Sværmen Helligt og Søgnet", Tyveri gik i Svang, Folk kunde ikke

[1]) Se Skivebogen 1915, S. 124—26.

være sikre i deres egne Huse for „Gevalt og Overlast; derom og blev gjort Bøn nogle Gange af Prædikestolen". Borgmesteren maatte da sørge for Orden; han inquirerede hos Rytterne og fandt i Hesselbjærgs Lade nedgravet 10 Træer med $^1/_2$ Alen Jord og Halm over. Løjtnanten[1]) forhørte nu Rytterne; Hesselbjærgs Karl skal ha gravet Graven, og Rytterne har lagt Tømmeret i den. Nu vil Kjøbmanden ikke længere hedde N. P. Hesselbjærg, men Lejrskov, som ses af Landstingsdommen. — Fjends Herreds Bønder har ogsaa vidnet haardt imod Hesselbjærg tidligere fra den Tid, han var Forpagter paa Strandet („Strane"). De husker „hans grove begangne Gjærninger", bl. a. mod „Gammel Peder udi Ørum". — Der var jo Laas for Hesselbjærgs Lade og Porte, hvor kunde saa andre have bragt Tyvekosterne ind i hans Hus! Det beviser jo Rytterne, at der var en Laas for den ene Ladedør og en Stang indenfor den anden. Jep Skomager havde mistet to Huder. De fornemste Borgere klagede over Hesselbjærg; blev han ikke straffet, nødtes de til at qvittere Byen. Alle disse Beviser er udelukket af Landstingsdommen. Hesselbjærg havde allieret sig med Rytterne; de skulde fly ham „Tin, Kobber, Messing, Senge-Klæder, og at han viste Anslag paa Landet, hvor Bønderne havde Penge, som de skulde ride ud og skaffe hannem; flyede hannem og om Natten 3 Biestoch, som de stial der i Byen, og en Bonde holdt i hans Gaard at tage dennem paa; Tjenestekarlen lagde dem paa Vognen, lukte saa Laas for Porten". — — Tømmeret var lagt i Graven af selve Hesselbjerg, efter at Enden af en lang Spir var afskaaren. Karlen, Christen Olufsen, grov Graven. Et Sted vidner Hesselbjærg, at han har kjøbt Tømmeret, et andet Sted, at onde Mennesker har ført det ind i hans Lade uden hans Vidende.

Findsen fortsætter: „Det hørtes og aldrig, nogen lægger deres egen Tømmer i Skjul dybt i Jorden med en halv Alen Jord tildækket og Halm ovenpaa, men offentlig for alle inden og uden deres Gaarde". — Han siger om sit Embede:

„For Bestillingens Ringhed stræbes ej nær saa hart,

---

[1]) Han hed Eberhart Henrich Letmath.

ivorved ikke er den 10. Part det tørre Brød, imod stor
'ortræd og at styre et uregjerligt Folk, ingen Assistenz udi
lenseende om nogen sammen rotter dem med Klagemaal
iod en fattig Øvrighedsmand" — — —. Hvad Udgift
ar han ikke haft paa denne Sag; rejst til Kongen i Hol-
ten; maatte opholde sig hele sidste Vinter i Kjøbenhavn
or Sagens Skyld; mer end 300 Rdl. har den alt kostet
am, „hvorover jeg fattige Mand ved saadan Medfart, som
erørt, er vorden ruineret". — Nu skal Hesselbjærg ha
idet sin Karl, Christen Olufsen, udlevere til Straf.

Mens Borgmester Findsen var i Holsten hos Kon-
en, „hafver nu en Vederparter søgd min Bo at forsegle
l Henseende min Fattigdom at spoliere; for rum Tid
iden blev om Natten en af mine Hopper stukken med en
red Heydegen (Dolk) ind udi Livet, nu for faa Uger om
atten skjæres begge Ører, Rumpen og Mannen af min
edste Hoppe, saa en Del Hud og Kjød fulgte med, haf-
er og ikke kunnet være sikker uden min Dør eller ube-
ottet komme til Kirchen; den dejlige Rug, jeg hafver
iaet, nederdrifves, optrækkis, opædis, og en Del hentagis,
vorover en Hednings Hjærte maa græde ved saadan Med-
rt og Ælendighed. Saa skammelig og med Gevalt hands,
aldelis ingen Assistence hafver kundet nødt, saa i
enne Sted [at] ald Schichelighed og Politie fandtis paa
et ringe Sted [Skive] før Landsdommerens Domb, gaar
u. ald Uschichelighed, Sværen og Banden i Svang, som
r uhørligt saadan Oprør og ugudelig Væsen, der paa
tedet nu findes, Sabatherne vanhelliges, Eders Maj.' For-
rdninger slet efterlevis, saa det siunes, Hesselberg og
ans Selskab skal være deres egen Herrer; da vorder ikke
iange i Byen bestandig, som er noget".

Det, som mest har fortørnet de høje Dommere, er, at
indsen synes at ha behandlet de 7 Meddomsmænd no-
et overlegen. $^{3}/_{5}$ 1684, da der ved Retten i Skive skulde
ømmes i Lejrskovs Sag, havde han sin Dom færdig i
ommen og truede dem med 60 Lod Sølv i Bøde, om
e ikke dømte som han.

Nu siger Lejrskov, at Træet, der blev taget $^{23}/_{4}$ 1684,
ar han faaet af en Læssøskipper, Povl Povlsen, der
ar logeret i hans Hus.

Der er bleven Tømmer borte for Jens Sørensen
nder Indkvarteringen; men da det laa „uden min Gaard

vesten Byen paa min Adelsfarvej", kan han ikke sige, hvem der har taget de 2—3 Stykker. Han har ikke Niels Hesselbjærg mistænkt.

En Række Skive Borgere (deriblandt: Michel Gude, Jens Hesselberg, Jens Sørensen Ilsøe, Mads Knot, Jens Heboe, Peder Borgen, Jens Chr. Hvid, Morten Hansen, Jens Nielsen Ramborre, Jens Willadsen), gir Lejrskov Attest for „smuk" Levned. De 2 Ryttere fastholder dog, at de er forført til Tyveriet af Hesselbjærg.

Findsen klager flere Gange over, at Landstingsdommen har undertrykt Papirer og Tingsvidner, der var i Hesselbjærgs Disfarvør, og disse Papirer fattes ogsaa den Dag i Dag.

Saa fremkommer et Tingsvidne fra Fjends Herred af 3/6 1684, som vidner følgende: Erlig og velagte Mand Povl Christensen Mørch i Flye[1]) har kjendt Hesselbjærg, baade mens han var paa Strandet, i Gammelgaard og nu et Aars Tid i Skive; han har handlet med ham[2]), været i hans Hus mange Nætter, aldrig set andet, end hvad der var godt og smukt af ham. Lejrskov har laant baade ham og andre fattige Folk, naar de trængte til Skatter, Korn etc. „Og hvis deris Behjælpning ikke havde været, havde mange Mænd været fra deris Gaarde". — Saa fremkom Jens Madsen, Fly, Chr. Svensen, Niels Kirchegaard og endnu 100 Mand af Fjends Herred og vandt i Hesselbjærgs Favør, „aldrig kunde forn. Niels Pedersen (Hesselberg) begjære eller lade deres Vinde skrive saa vel og saa god, de jo kunde og vilde gifve hannem en bedre".

W. Worm (Højesteretsdommer) voterer: Hesselbjærg er intet Tyveri eller dets Medvidenskab overbevist; Rytternes Vidnesbyrd kan ikke gjælde, „som har vaaren hans Advindsmænd saavelsom deres Officerer". Uanset Hesselbjærg ikke forklarer, hvorledes Tømmeret nedgraven er, saa befinder han (Worm) dog, at Findsen har ulovlig „procederet imod ham". —

Højesteretsdommen fastholder Landstingsdommen, „som er grundet paa Ret og Billighed", og

---

[1]) Denne „ærlige" Mand dømtes som Skovtyv 1705.
[2]) *og været i Tyvekomplot med ham!*

Jens Findsen, „desuden yder til Hesselberg 50 Rdl., og ydermere, hvis overbliver af hans Boeslod, til Kongen efter Loven at være forfalden".

Bedre kan en Skjælm som Niels P. Lejrskov dog ikke ønske sig det.

Endnu en sidste Gang hører vi fra Jens Findsen; det er i 1686 i dette Brev til

„Eders Excellendtz Hr. Ober Rent-Mester,
højædle Herre, velb. Peiter Brandt.

Mechtig Patron! Min Ælendighed at anføre for den alvidende Gud gives Aarsag, saa jeg maa sige tidlignok at være ikommen med Tyve og deres Medvidere at straffe for deres onde Gjærninger. Jeg haver nu paa andet Aar derover sat min Velfærd bort. Anno [16]84 om Efterhøst rejste jeg til hans kongl. Maj. paa Gottorp, bekom allern. Befaling til Generalfiskal sig om Sagen at informere; forleden Vinter maatte [jeg] ligge i Kjøbenhavn, udretted dog intet uden alene kongl. Stævning, maatte ikke nyde mine Breve, som af Landsdommerens Dom vare udelukt, langt mindre maatte for Dommerne forklare Sagen; thi begge Landsdommerne var mig vrede for en ringe Ting, jeg dog ej var skyldig udi. Saa jeg over sligt er en Exempel for alle Underdommere, der kan spejle Dommen paa mig, lade Tyveri og Ondskab gaa i Svang, som nu alt for meget kan fornemmes. Der Højesteret holdtes, laa min Hustru ganske dødelig svag [i 22 Uger], hvor over i min Absentz Sagen derefter blev forklaret, saa det haver kost mig mange Penge-Spilde; siden efter haver Hæselberig taget min Formue bort for snart intet, hvor over ingen Betaling er til Hans kongl. Maj.' Stempelpapir, der endnu resterer. Over saadant søgte min allernaadigste Arvekonge udi Kiel og paa grundet at maatte nyde allern. Oprejsning, efterdi min Henseende havde været til' hans Kongl. Maj.' Interesse Tyveri og Ondskab at straffes, hvor mig da blev lovet godt, og bad Eders Excellence, jeg vilde skrive om 14 Dage derefter til Kjøbenhavn, skulde jeg nyde god Svar. Men jeg haver skrevet tvende Gange for Jul, Gud bedre mig fattige Mand, saa haver jeg bekommet Svar; dersom jeg var den slemmeste Hedning, kunde ikke værre medhandles end

som i Schifue sker af den, som Gud og hver Mand er bevidst at være Tyveris Compan og hans Anhang. Dersom jeg ikke havde mig at trøste ved den alvidende Gud, der i sin Tid dømmer retfærdelig uden Persons Anseelse, Skjænk eller Gave, maatte jeg længe været fortuilet; nu gaar det til i Schifue, saa et ganske Land maa straffes derved, med indbyrdes Rebellerie, Uenighed og Uskikkelighed, saa alle dér ønsker gjærne, de havde mig igjen. Saa flyer jeg endnu denne Gang til Eders Excellence for Guds Skyld om Hjælp og Redning at maatte nyde hans kgl. M.' Oprejsning, de tilfundne Bøder og min Boelslod allern. maa efterlades, eftersom intet er at faa af Aarsag, som berørt er. Bestillingen begjærer jeg intet, endog den som haver nydt den, skal have et Herredsfogderi ved Holstebro foruden, med mindre jeg med noget andet maatte ihukommes, dersom Eders Exc. nu intet vil række mig Haand og hjælpe i min store Elendighed, maa jeg give mig tabt og overlævere Gud min retfærdig Sag.

Vente min Lykke hver Dag.

Eders Exc.' ydmyge pligtskyldige Tjener

Skive, $^{14}/_{1}$ 1686.

Findsen".

Men Findsens Skæbne var beseglet; vi hører aldrig mere til ham.

Ogsaa den næste Byfoged i Skive, Jens Kjerulf, kom trekantet ud af Embedet. Hans Udnævnelse som Byfoged lyder paa $^{26}/_{9}$ 1685, „istedenfor Jens Findsen, der ved Højesteret er dømt fra samme Bestilling". Det blev Kjerulfs Skæbne, at han en Dag drak sig svirende paa Morgenstunden og væltede sig med Hug og Slag ind paa Lauritz Winde, der tilhørte en af de ældste og anseteste Slægter i Skive. Kjerulf indrømmer det altsammen; han har banket Lauritz Winde grundigt og gjentagende; men han har ogsaa gjort ham „mange gode Tilbud for Midlernes Ringheds Skyld; Trætte og Pengespilde at forekomme"; har desuden erklæret, at han om Winde ikke vidste andet, end det, som ærligt var; „hvilket intet havde frugtet, men han hannem dog til yderste Ruin søgt haver".

Sættefoged var Chr. Jensen Hald i Kjerulfs Sted.

Winde hadede ham, „fordi Kjerulf sig voris Intrader med Nidkjærhed haver antaget, eftersom Winde og hans Svoger, Latinsche Skolemester[1]), skal have villet forsvige i den 2. Termin Kaabskat for sin Hustru Anno 1688", deraf en Dom over Jens Kjerulf ved Skive Byting, hvor 8 Mænd, hvoraf de 5 af L. W.'s Slægt, dømte Kjerulf $^{11}/_{1}$ 1689 fra Ære og Bestilling foruden Voldsbøder. Sættedommeren har handlet partisk, siger Kjerulf, og har intet Hensyn villet ta til hans Klage, at L. Winde kom ind i Kjerulfs Hus og overfaldt ham — der var beruset, efter at en Ven havde besøgt ham — med Skjældsord og straks efter paa Gaden slog ham med sin Kjæp over venstre Arm. Det var $^{16}/_{7}$ 1688. Kjerulf beklagede sig over at være saadan trakteret i sit eget Hus; javel; „formedelst en Mands Besøgelse var (Kjerulf) noget beskjenket". Altsammen var det sket af Had, og det var „et sammenspunden Wærch" imellem Sættefogden med sine Domsmænd, Winde og Vidnerne, „paa det de kunde faa hannem fra Ære og Brød". Winde søgte selv efter at komme i Klammeri med ham, „der han fornam, at han var beskjænket; ingen var tilstede i Huset; haver saa hidset hannem saalænge med sine usømmelige Ord indtil Kj. maatte vise ham ud af Huset med sin Skjælden og fornemme paa Gaden, om nogen var, som hans Skjælden hørte", saa slog han (Winde) ham med Kjæppen — som Kj. „med Siuen og Sigtelse haver bevidst". Det var nu Kjerulfs sikkert ikke helt upartiske Opfattelse af Sagen. Saa følger Bytingsdommen af 11. Jan. 1689; den tar ogsaa godt fat og beviser af et Tingsvidne, udstedt af Skive Byting $^{27}/_{7}$ 1688, „at Byfoged Kjerulf paa Kongens Adelgade er kommen til Laurits Nielsen Winde udaf sin egen Dør og angrebet hannem med Hug og Slag udi Næse og Mund med sin Næfve, saa han er vorden ganske blodig, saa og søgte bemeldte Lauritz Nielsen med sin dragen Kaarde, saa han maatte raabe got Folch til Vidne og flye ind til Niels Poulsen Skippers under Beskjermelse, hvor Byfogden ydermere haver søgt efter hannem, desligeste truet og undsagt hannem med Ulycke og skjeldet hannem for en Skjelm, men endogsaa siden indkom i bemeldte Niels

[1]) Det er Gunner Nielsen Thorup, gift med Anna Larsdatter Winde.

Povlsens Hus og Stue og anden Gang draget sin Kaarde derinde, og søgte L. W. ind i Stuen, saa han maatte søge Gaarddøren, saa Niels Povlsen og hans Pige maatte tage Kaarden fra Byfogden, hvorefter Byfogden siden haver angrebet L. W. udi hans Haar og rusket og stødt hannem, saa at Niels Povlsen haver maat taget Byfogdens Hænder af Lauritz Nielsens Haard, med videre som samme Tingsvidne udi sig selv vidtløftiger indeholder og formelder, som den 13. Decbr. sidst til Landstinget befindes at være confirmeret og stadfæst"; — — saa dømmer de ham da fra Bestillingen, og for Vold og Overlast med dragne Vaaben idømmer de ham store Voldsbøder (som Landstinget stryger).

Højesterets-Dommen faldt $^{12}/_{10}$ 1689.

Kjerulf har søgt at faa Landstingsdommen omstødt, og Sættedommeren, der har dømt ham „fra hans Ære og paa hans tre Mark", til at erstatte ham Sagens Omkostninger.

Rasch siger, at Sagen er opstaaet af Skjænderi om Kopskatten; havde det blevet ved, hvad der skete i hans Hus, kunde han ha beholdt Stillingen, nu ikke; Sættedommeren har dog dømt for haardt.

Kopskatten, som Byfogden krævede, befandtes senere at være betalt, Worm siger: Han har forgrebet sig, og derfor er det bedst, „at Byen blev skilt ved ham, saasom Drukkenskab heller ikke kan undskylde Byfogden".

Landstingsdommen stadfæstes; og betaler Kjerulf 20 Rdl. til L. Winde i Procesomkostninger[1]).

Det var ikke vanskeligt for Povl Fabricius at glimre paa denne Baggrund af Forvirring og Skandale. Hans Embedsførelse var efter Nutidsfordringer næppe uangribelig, men Livet var vanskeligt, Lønnen skandaløs ringe for en Underdommer i de Tider, og Regjeringen var nødt til at

---

[1]) Før Jens Kjerulf kom til Skive, havde han været Skibsskriver, senere blev han Foged i Ulvborg Herred 1682, efter Højesteretsdommen tumlede han meget omkring, var en Tid Foged paa N. Vosborg (1692), kom gratis i Besiddelse af en Gaard, Kjelstrup, i Faster Sogn, som havde staaet øde i 40 Aar (1697), og blev omsider Prokurator i Viborg, hvor han døde 1729, over 70 Aar gl. (Se C. Klitgaard: *Kjærulfske Studier*, 5. Hæfte, S. 282—86).

se gjennem Fingre med meget; Fabricius blev da ogsaa siddende ved Stillingen i næsten 50 Aar, uden at hverken Regjeringen eller andre forsøgte at vælte Stolen med ham.

Ogsaa for Fabricius kneb det svært at faa Byens Skatter ind; da han traadte til i 1688, sad mangen en Borgermand og dukkede Hovedet og undlod at betale Defensionsskatten; saa skikkes der slige Uvillige 2 Ryttere paa Halsen; det var ikke naadige Gjæster; thi Rytterne „skal Dag og Nat lønnes med 36 Sk. for dem som skylder over 6 Rdl.", ellers er Lovens Bud 1 Sk. af hver Mark. Skive By trues gjentagende med „Militær-Execution", fordi den stadig skylder for 1 Trompeter gjennem Aarene 1675—83; det bliver 32 Rdl. Omsider maa den gode Borgmester dog ha faaet Skik paa Krammet, thi Kongens Kvittering for Skive Regnskab fra 1670—1695 ligger til Afhentning i Rentekammeret, imod at Borgmesteren betaler Stempelafgiften; men Fabricius har ingen Jag med den Ting; $^{25}/_{4}$ 1702 er Kvitteringerne endnu ikke indløste, og der følger en ny kraftig Opfordring fra Regjeringen om at hente Papirerne hjem.

Det er en Tid, der ligger i Efterveerne fra Den skaanske Krig; Befolkningen vaander sig under Regjeringens Skatteskrue. Hver Ting i deres Eje, hvert Barn, hvert Tyende ved deres Bord, hvert Høved i Stalden belægges med Skat. Umuligt ikke at snyde en bitte Krumme; selv Præsten Laurits Breth er falden for Fristelsen. Skal de kaldes Føl! siger Skattefogden og peger arrigt ad Præstens Plage, der er 3—4 Aar gl. „Han bruger dem jo som sine Postvognsheste". 2 Mark i Skat af den Slags „Føl" — er I gale! Men Fabricius værger om de øvrige Borgere; han siger f. Ex.:

„Saadan et Par Helmisser som Hans Clausen og Anders Bertelsen har angivet, kan kjøbes her om Aaret for 3 a 4 Rdl.; dem bruger de ikke længere, end til de har slæbt dem deres Ilding og Tørv af Heden, som de har to stærke Mile til, siden enten sælger de dem til en Bonde for 3 Mk. Stykket eller skjænker dem en Kugle; thi Vinterforet kan de icke tjene, hvorfore jeg ej heller disse højere kan ansætte".

Eller der er bleven anket over, at Præsten (1690) har

undladt at betale 2 Mk. af sin Tjenestepige. Fabricius er der strax:

„En Tjenestepige kand de have her om Sommeren for bare Føden; thi førend de vil give af en Pige baade Familie-, Kopskat og Consumption, som er højt her opspendt, gaar Quinderne heller self i Piges Sted, saalænge de er ved Helbred".

Vor Byfoged passer ogsaa paa, at han ikke selv forraskes gjennem det indviklede Sugeapparat, som Skatterne er. Der gjøres en betydningsfuld Anmærkning til hans Familieangivelse. „Hvad behager"? siger Fabricius og begynder stammende:

„Min Familie og Qvæg var paa denne Tid (1688) ikke større, ej heller synderlig endnu, thi vi var unge Folk, nylig kommen til Byen og sad til Huse hos andre [1]). Indkomster og Bestillingen skal ey heller importere det om Aaret, man kan betale sin Consumtion med, hvorfore Eens Familie bliver derefter".

Men man slaar ham koldt Vand i Blodet med den Meddelelse, at „efter Erklæringen anses Byfogdens Familie for sig selv, hans Hustru og en Tjenestepige at angaa Kopskat af 3 Paabud 1689—90: ialt 20 Rdl.", som maa betales.

Den gamle Byfoged, Jens Kjerulf, havde en Restance paa Defensionsstyret af 2 Mk.

Fabricius frygter øjensynlig for, at han skal komme til at erlægge dem. Han har ingen Kjendskab til den Sag, siger han, „og om de nu skulde søges hos hannem (der rejste her fra Byen til Højesteret), ved jeg sandelig ikke, enten hvor han er i Verden, eller om han er Mand for dennem at betale" (1692).

Hvad Kopskatten angaar, beder han om, hvis noget ikke er saa nøje efter Kongens Forordning, „det da med en naadig Pen maatte overstryges, de fattige Folk, som her er Mængde af, til nogen ringe Opkomst, som ved Consumption har Byrder nok". — Hvad ham selv angaar, beder han ydmygt om Moderation med Skatten. „Og

[1]) Hvor Poul Fabricius stammer fra, har jeg ikke kunnet oplyse, men da han endnu kun er Herredsfoged i Salling Herreder (1688), bor han og Kone paa Østergaard i Salling, hvor de tar Kosten som Logerende. Formodentlig nok for at lure Skattefogden.

vil jeg allerunderd. formode, de højbydende Herrer det ej heller mishager imod mig, som med Flid og Troskab og uden Løn nu i 6 Aar har forrettet som Øvrighed Byens Sager, og kan ikke nogen Aar have min Consumption fri derved, det jeg med Saligheds Ed kan bekræfte". — Det forlanges, at Byskriver Ole Ravn skal betale 7 Rdl. 4 Mk., hvor han kun har betalt 1 Rdl. Fabricius: „Med denne Mand har det lige Beskaffenhed og er sandelig (om jeg maatte sige det) 1 Rdl. højt nok for ham at svare; thi han nyder heller intet til Løn og er ganske uformuende og kan ikke have det tørre Brød ved Bestillingen". I 1692 er der indkommen 18 Rdl. i Sagefald, som Fabr. nødig vil gi Slip paa, men beholde som sin Løn:

„Dersom de højbydende Herre kan formene, at jeg ikke obevarter min Bestilling bedre end som min Formand, der af det Uvisse nød aarligen 20 Rdl. til Løn, vil jeg gjærne lægge dem fra mig, men indtil det, stoler jeg paa min Konges og D. Velbaarenheders store Naade og Fromhed, thi jeg forhaaber, Deres Fromheder naadigst bialder, at som jeg har succederet min Formand i Bestillingen, jeg ogsaa succederer hannem udi den ringe Løn".

Hertil bemærker Revisorerne: „Om hans Formand noget i Løn var tillagt, derom er intet bekjendt i Cammeret, eftersom han (Kjerulf) ikke — ligesaalidet som hans Formand — have været at bringe til nogen Regnskaber herudi Rentekammeret at indlevere, hvorfor han og paa dette sidste selv har løbet fra Bestillingen, men som Byfogden ikke for nogen Løn udi Reglementet findes indført, stilles ydmygst til Decission, om han fornævnte 18 Rdl. maa indeholde".

Fabricius: „Og som jeg udi mit ringe Embede tracter efter intet mere end at beholde end en god Samvittighed og et ærligt Navn, saa lever jeg ogsaa udi det visse Haab" — — — Stakkels Fabricius! Han maa betale resterende Kopskat, 20 Rdl., og faar ikke de 18 Rdl., han havde beregnet i Løn; yderligere maa han endda betale 5 Mk. 3 Sk., som resterer paa Regnskabet ($^{13}/_{11}$ 1697). Saa tornefuld faldt Vejen i de Tider for den Skive Borgmester! Det er én en Gaade, hvoraf de Mennesker lever, indtil man opdager, at de fleste Sager „ordnes i Mindelighed".

Det er øjensynlig Regjeringen stærkt paafaldende, at der f. Ex. 1695 ikke er vanket det ringeste Sagefald i Skive; ingen Slagsmaal, ingen Lejermaal! Hvilke paradiselige Tilstande! Præsten forsikrer med et: Gud være lovet! — at det forholder sig saa. Og Fabricius istemmer:

„Vel kan jeg ikke nægte, at her jo undertiden forefalder det, synderlig i Markedstider, hvoraf her er 4re om Aaret, som Bøder kunde vedhænge; men jeg maa tie og lade det saa drive igjennem, fordi jeg har hverken Raadhuskjælder eller Fængsel eller Stadstjenere, som en Øvrighedsmand, der skulde observere H. k. M.' Rettighed, behøver og haver paa andre Stæder. Hvorfor jeg frygter for hver Marked, at der skal ske Mordslag eller andet saadant ont; men naar det er vel overstanden, er jeg som den, der slipper uskadt af et Feltslag" ($^{19}/_{5}$ 1697).

Alt med det Gode, det er Fabricius' Princip. Næppe endda saa akavet.

Han skriver 1699: „Jeg har hverken Stadstjenere eller saadanne Folk, som jeg burde at have, af Aarsag ingen vil være det".

„Har paa Markedsdagene to Mand til at gaa rundt og formane Folk til Fred".

Naar han kommer til at skrive om Nødstilstanden blandt Byens Fattige, der altid har Restancer, bliver hans Ord næsten aktuelle: „Der er saadan en slet Tilstand iblandt de fattige her i Byen, at det er stor Ynk at høre det. De kan hverken faa Rug eller Byg at kjøbe, som andre Aaringer, saa ringe Tilførsel er her; endog af Ildebrand, som skulde være det ringeste og det letteste her; et Læs Tørv, som tilforn er kjøbt for 12 Sk., kan nu gjælde 2 Mk. 8 Sk., ja 3 Mk., og kan endda ikke bekommes, saa jeg tør frit svære paa, at her er mange Huse, der er ikke saa ringe Forraad udi af Ildebrand, at de kan varme dem ved een Gang! Hvorudover fattige Folk ikke haver det, de kan æde. Høygunstige Herrer, jeg ved, at denne Materie er kiædsommelig og intet vedkommer mit Forsæt, det er alleniste for at insiunere D. Exc. og Velbyrdighed Aarsagen til Extractens Tilbageblivelse. Dog vil jeg paa Byens Vegne allerydmygeligst forhaabe, at D. Ex. og Velb. ikke straffer os" — — naar blot Kongen faar sit Kvantum (1699). Han siger et andet Sted, da der

fattes 10 Rdl. 4 Mk. i Skatterne, at han har haft „Executanter" ude, men de kom hjem med uforrettet Sag; de fortalte, „at der fandtes ikke udi deris Huse det, de kunde tage til Pant, med mindre de skulde tage Dynen af Sengene, det jeg endnu ikke har villet tilstede, thi de var fattige Folk tilhobe og kan næppe tjene Brødet til Munden i denne Tid, alting er dyre". Han spørger, om de maa eftergives.

Som Aarene gaar, bliver han en gammel polisk Rad, der end ikke kan dy sig for at skrive en Vittighed i de tørre Skemaer, som Regjeringen sender ham til Udfyldning. Han bliver altid saa fornøjet, naar han i disse Skemaer ser Ordet Dannefæ; han er lige ved at explodere i et Lattersprut ved Tanken om, at man i den fattige By Skive, for hvilken han uværdig er Borgmester, skulde støde paa en Guldklump. — Dannefæ! spørges der: — „Det er ikke saa godt, at her var fundet et Guld- eller Sølfebierg". „Gud give at noget sligt kunde findes, da skulde jeg ikke fortie Hans Kgl. Maj.' Rettighed". „Hvad sligt er, ved Folk ikke her hos os; berettis vel i gamle Tider at være falden for, men nu ikke mere" (1711).

1000 Rdl. maa bødes af den Jøde, der uden Lejdebrev paagribes i Riget (1705). Er der falden den Slags Bøder i Skive? Da knækker Fabricius sammen i et Grin: „Gjærne vilde man have fat paa saadanne Gjæster, men de ved og Hans kong. Maj.' Lov for vel, hvorfor de og vel tager sig i vare" (1712). — Eller Mordbrand? „Bevar os Gud fra saadanne Bøder, thi da gaar det ikke vel til!"

Men han bliver gravalvorlig, saasnart det gjælder „det Uvisse", med andre Ord Gagen. Nu har den Tyveknægt Niels Pedersen Lejrskov faaet sig en ordentlig Afklapsning ved Højesteret for sin Skovhugst i Madame Rachel de Limas Egeskov ved Hald; de 60 Rdl. Voldsbøder staar i Skive Byting. Fabricius haaber, at den Part af Bøden, som tilkommer Kongens Kasse, maa være hans — — „som min Formands til Løn for Byfogderiet i Skive, jeg nu i 16 Aar med saa store Besværligheder, Fortræd, Bekostning og Ansvar har opvartet uden Løn i mindste Maader".

I 1705 havde han et slemt Sammenstød med en decideret Lejermaalsforbryder, nemlig „Korporal Theophi-

lus Fursmann i Skive, „som blev absolveret $^{11}/_{9}$ for sin (før end han gav sig under Milicien) begangne Lejermaal med Karen Nielsdatter af Ejskjær i Dølby Sogn".

„Th. Fursmann gav sig under Milicien, da jeg (Fabricius) søgte hannem for Bøder, truede mig med Sværd og Vaaben; takkede derfor Gud, at jeg kunde have Fred. Karen Nielsdatter myrde[de] Barnet og blev derfor undlived".

Gjennemgaaende roser han dog Befolkningen i Modsætning til hans Eftermand i Embedet, P. Dorschæus[1]). Han siger 1705: „Folk lever temmelig rolig her og øver derfore ingen Slagsmaal, det jeg kan berømme dem for".

„Jeg maa berømme mig af det, at Folk lever skikkelig og fredsommelig hos mig" (1709).

Eller han siger: „Markedsfolk er onde at røre ved, men jeg gjør dog altid det, jeg kan for Sabbatten at holde i Ære".

„Folk lever nu omstunder forligelig, nu de har intet at drikke op; de kan kummerlig erhverve Brødet i disse Tider" (1711).

Var han end medgjørlig mod alle andre, der var dog een Slags Mennesker, som han — saavelsom sine Forgængere — tog paa med haard Haand: de Pigebørn, der fortæller én om de Dages letlevende Skive, og som intet havde at bøde med.

Et Dokument fra 1717, hvor 4 rystende Gamlinger — Søren Espersen, Morten Hansen, Iver Pedersen og Jens Vejle — staar for Skranken og hjælper hinanden med at huske paa, fortæller om den faldne og forladte Kvindes evige Tragedie.

Der spørges, om de kan huske, at Lars Hansen besov Katrine Sørendatter Vævers, og at hun sad længe i Raadhuskjælderen for Bøderne, hun ikke kunde betale? Hvortil de svarede: „Det er en kjøn Tag siden, men dog kunde de nok mindes det". „Det er sjælden, at Præsten faar Sandhed at vide af dem" (de besovne Kvinder).

„Om de kjendte noget till Maren Jensdatter, som Captajn Hermansens Tambour besov. Ifver Pedersen og Søren Espersen svarede, det var den nagen Quindfolk, som de kaldte Maren Bondesdatter. Tilspurgt om hun ikke ogsaa

---

[1]) Se Skivebogen 1916, S. 150.

maatte sidde i Raadhuskjælderen for sine Bøder, svarede ja, det kan de vel huske, hun sad der saa længe, til hun havde nær sulted ihjæl, og var Byfogden noget for haard imod hende, om de maatte sige det".

„Om de ikke kunde huske, at den Quindeperson Karen Nielsdatter af Ejskjær, som Theophilus Fursmand havde haft med at gjøre, blev retted uden for Skive Kirke"? Jo, Fursmand stod Skrifte i Kirken. Hans Morbror, Oberst — nu Generalmajor — Fursman, kom i de Dage til Skive og tog Fyren med sig.

Kjendte de ikke „det Kvindfolk", som Segent Antoni Woltermann besov? Jo, hende kjendte de „ret wal". Hun hed Maren og var fra Kloster Sogn. Kunde de ikke huske, at hun sad i Kjælderen for sine Bøder, og hvad Alarm, der var af baade een og anden af Krigsfolkene, som vilde med Magt taget hende ud igjen? — Jo, det kan de ogsaa huske. „Og havde det nær gaaet galt til med Byfogden i de Dage; de vilde intet været i hans Sted".

Saa var der Skibsdreng Anders Povlsen — „saa snart han blev skyldt for Præsten, saa laa et Fartøj her neden for, det gik han hans Gang med. Ja, som Folk har sagt, gik han lige ad Norge til; men ingen her kunde til visse sige noget om ham, hvor han blev af". „End om Mette Sørensdatter — —"? Ja; „at hun maatte tage Skrift er visnok". Karlen Mikkel „lagde sig ganske fra, at han ikke havde haft med hende at gjøre og sagde for alle, at hendes Bekjendelse var i den Post løgnagtig; han truede længe, at han skulde gjøre hende til en Løgner, men siden, før man vidste af det, blev han borte; han kom paa Kongens Skibe, sagde Folk, og siden har der intet spurgtes til hannem".

Kjendte de Johanne Pedersdatter? Ja, det var ikke sært, de „var i Kirken samme Dag, hun tog Skrift; kunde og vel huske, hvor Mag. Christen[1]) eksaminerede hende, saa hendes Bekjendelse var saa, at man kunde høre det var Løgn, hun sagde. Præsten sagde og samme Tid, kunde de huske: Ja, i Jesu Navn, ligesom I bigter til, saa faar I og Forladelse till; men Byfogden lod hende strax tage og sætte i Kjælderen, thi hun havde in-

[1]) ɔ: Chr. Lassen Tychonius.

tet at bøde med uden Kroppen, og det var et Skarns Menneske".

Ogsaa Niels Skyttes Fruentimmer maatte i Kjælderen, da hun heller ikke kunde betale, „uden hun skulde miste Klæderne af Kroppen. Skiøtten kom Parsberg til at straffe".

Huskede de Maren Christensdatter, „som Povel Christensen af Fieldshave besov"? Jo, de kjendte saa møj godt dem begge to. „Hun, den Stakkel, maatte sidde længe, før hun maatte komme ud. Byfogden tænkte nok, at Povell Hauge skulle betale for hende, men der fulgte intet paa, for hun sad der mere end i 3 Uger til visse".

Kjendte de da Maren Jensdatter, der udlagde den Soldat af Flensborg? „Jo, hende kjendte de vel, og hun var en slem Skarn; hendes Bekjendelse var ligesaa sandfærdig, som hun var til, det samme hun ogsaa maatte høre paa Kirkegulvet". Hun sad gjærne i Raadstuekjælderen en Maaned, og de tænkte, Præsten og Byfogden gjorde det i Forening for at „faa hende til en ret Bekjendelse".

— — Fabricius jamrer altid over sine Finanser, især naar Skattefogden er paa Trappen. Regjeringen har svært ved at faa Pengene fra ham; Regnskaberne er ikke indgaaet fra Aarene 1703 og 1704; belært af Skade fra tidligere Borgmestre i Skive, taler man ualmindelig haardt til ham; saa indkommer de, om end nølende. Fabricius har tilbageholdt 7 Rdl. paa Regnskabet 1710, 11, 12; de maa hid, bitte Povl! Da har Regjeringen givet ham Henstand i tre Aar.

I 1717 er det atter galt; Fabricius, der maa svare af Kone, 3 Børn, 2 Tjenestefolk, 2 Heste, ansættes til 50 Rdl.' Kopskat. Fabricius forfærdes. „Der skulde ingen være villigere end jeg at contribuere til min allern. Herre og Konge, men efter min Tilstand kan jeg uden min Ruin ikke give mere end det halve, hvilket er endda mere, end jeg for ald min Travail og Møye ved Bestillingen nyder af Hans kgl. Maj. om Aaret". Han vil gjøre sin Salighedsed paa, at han ikke er ejendes „600 Rdl.' Middel". — Ja, det bliver nu dérved. Men nu er der jo igjen Kludder med Byens Regnskaber, som ikke er indleveret siden 1711! Fabricius kryber til Korset, bogstavelig; han trygler om Naade; han skylder Kamret 100 Rdl., som

han ikke har indbetalt: „Jeg i allerdybeste Underdanighed afbeder denne min Forseelse og lover derhos, at det skal ikke hendis mig meere, saa længe jeg lever, og Byfogderiet betjener".

Han trygler videre i Brev til Kongen ($^{9}/_{2}$ 1718): „I 30 Aars Tid, da jeg har betjenet Byfogedtjenesten i denne fattige By", har han aldrig nydt en Skilling for det, hverken af Kongen eller Byen, skjønt Byfogedhvervet nu er 10 Gange mere brydsomt end forhen. Saa beder han da nu, „at Eders kgl. Maj. allernaadigst ville herudi bevise mig fattige gamle Mand den store Naade, at samme 100 Rdl. mig maatte eftergives, der for min Byfogedtjeneste i 30 Aar ikkun er for Ed. kgl. Maj. ganske lidet aarlig, men mig en stor Hjælp og Conservation". Og Kongen bønhører ham, stryger den lille Uoverensstemmelse og resolverer højmodig, at Fabricius „herefter paa hans Livstid, saalænge han efterdags rigtig Regning aflægger, aarlig 20 Rdl. af de uvisse Indkomster maa nyde" ($^{20}/_{2}$ 1719).

Naar Regjeringen pludselig var bleven saa spendabel, var Aarsagen sikkert den, at det til Trods for tidligere Nægtelse var kommen for en Dag, at Fabricius' Formand Jens Kjerulf virkelig havde nydt 20 Rdlr. i Aarsløn som Byfoged, hvad der fremgik af en kgl. Befaling af $^{17}/_{9}$ 1687. Nu havde de altsaa tilbageholdt den stakkels Mands Løn i 30 Aar (= 600 Rdl. foruden Renter); 100 Rdlr.'s Erstatning var da her billig sluppen. — Povl Fabricius blev hængende ved Embedet indtil 1732, da han afløstes af sin Svigersøn Peder Dorschæus. Fabricius døde 81 Aar gl. og begravedes i Skive $^{8}/_{3}$ 1735.

Han var gift med Ellen Sørensdatter, der døde ung og jordedes 31 Aar gl. $^{19}/_{12}$ 1694. — Hans Afløser, Peder Michaelsen Dorschæus (ɔ: paa godt Dansk: Torsk!), var en Rektorsøn fra Lemvig, født $^{16}/_{7}$ 1703[1]). Han blev 1732 gift med Fabricius' Datter Ellen Mette Fabricius (f. 1699 † 1777)[2]). Han er Byfoged fra $^{12}/_{7}$

---

[1]) Hans Far var Mag. Mikkel Pedersen Dorschæus, født 1672; Rektor i Lemvig 1697—1704; Præst i Vinding og Vind 1704—49, da en Søn, Terkel M. Dorschæus, afløste ham. Flere Gange indstævnet for Provsteretten. Herredsfogdens Mor hed Antonette Augusta Jakobsdatter Riis.

[2]) *Se Hylke* Kirkebog, S. 162.

1732 til 58. Han siger, at han har kjendt Skive siden 1723[1]); paa hvad Maade han har været knyttet til Byen, ved jeg ikke. Han døde $^{31}/_{3}$ 1758, efterladende sig 1 Datter og 5 Sønner. Der skal have været et Gravmæle over ham i Skive Kirke.

Saa følger som Byfoged Caspar Peter Rothe, en meget skrivende Mand, der blandt andet har forfattet et stort Værk om Peder Tordenskjold[2]). Han var Byfoged fra $^{21}/_{7}$ 1758—1773. 1761 blev han tillige Landsdommer i Nørre-Jylland; 1760 fik han Titel af Generalauditør. Han var gift med en kjøbenhavnsk Bryggerdatter Edel Cathrine Severine Soelberg (f. 1754 † 1837). Rothe døde paa Herregaarden Urup (som han 1777 havde kjøbt af Grev J. D. Trampe) — $^{27}/_{12}$ 1784, 60 Aar gl. [3]).

Saa kommer der en Fr. Kiær Helmich $^{22}/_{9}$ 1773—74. Han dør ganske brat 1774, og der er noget højst muggent ved hans Finanser, thi Stiftamtmand Huidtfeldt, Viborg, trues med at skulle erstatte Regjeringen den fulde Kapital med Renter af det, som afgangne Helmich i Skive skylder af de „publique Midler", da det var ham, der anbefalede ham til Embedet[4]). $^{18}/_{5}$ s. A. hedder det lidt mindre høst, at det kan bero med Gjældens Udbetaling, indtil dens sande Størrelse konstateres.

Den næste er Peder Andersen Møller fra $^{26}/-$ 1775—79; saa følger Ole Selmer fra $^{26}/_{5}$ 1779—1822. Hans Far var Byfoged Lorens Asmus Selmer i Rønne. Ole Selmer fødtes i Rønne $^{9}/_{1}$ 1745 og døde i Skive $^{26}/_{6}$ 1822. Han blev Kancelliraad. Han og hans Hustru, Kirstine Knudsen (f. 1756 † $^{30}/_{11}$ 1825), stiftede et Legat paa 400 Kr. til Vedligeholdelse af deres Gravsted. De efterlod mange Børn. Hans Embedstid faldt i en for Bonden vanskelig Periode (Stavnsbaandets Løsning og de store Landboreformers Tid). Det ser ikke ud til, at han har forstaaet sin Tid; han stod hyppigst paa Godsejernes Side og kan næppe frakjendes en partisk Forhørsmaade. Hadet til ham er blevet nedarvet lige til denne Dag. Byfoged Selmers Navn er lige til at kyse Børn med. — Paa hans Efterfølgere skal vi lige anføre Navnene;

---

[1]) Skivebogen 1916, S. 148.
[2]) Se Skivebogen 1913, S. 21, 22; 38; 1914, S. 80 osv.
[3]) *Se Biografisk Lexikon* XIV, S. 355.
[4]) *Se Pogtmanns* Rescr. I, S. 834 $^{8}/_{4}$ 1775.

de er: Philip Peter Rosenstand, Justitsraad, f. i Kjøbenhavn $^{7}/_{9}$ 1797. Byfoged $^{27}/_{9}$ 1822—1839. Carl Tobias Horn, Kancelliraad, f. i Norge $^{9}/_{8}$ 1790. Byfoged $^{29}/_{10}$ 1839—1846. Frederik Chr. Willemoes, Kammerjunker, f. i Kjøbenhavn $^{24}/_{5}$ 1812. Byfoged $^{17}/_{8}$ 1846—53. Edvard Philip Smidth, f. paa Falster $^{11}/_{2}$ 1807. Byfoged 1853—77[1]). Hans Fr. Chr. Jul. Lauritzen, f. i Kjøbenhavn $^{15}/_{7}$ 1835. Byfoged 1877 † $^{27}/_{6}$ 1883. — Han stiftede i Skive et Legat paa 1000 Kr. Kammerherre Chistoffer Krabbe, f. paa Falster $^{20}/_{7}$ 1833. Byfoged 1883—86; † $^{22}/_{5}$ 1913. Just Thiele, f. i Kjøbenhavn $^{16}/_{7}$ 1843. Byfoged 1886—95; † $^{14}/_{4}$ 1916. Frederik Leopold Holm, f. i Kjøbenhavn $^{16}/_{3}$ 1853. Byfoged 1895—1907; er nu Herredsfoged i Nørhald Herred. Constantin A. Joh. Hastrup, f. paa Langeland $^{5}/_{11}$ 1857. Byfoged 1907—13; er nu Herredsfoged i Sunds-Gudme Herreder paa Fyn. Andreas Lemming, f. i Kjøbenhavn $^{26}/_{4}$ 1866. Byfoged i Skive fra 1913.

For en Fuldstændigheds Skyld skal jeg, inden jeg slutter dette Rundskue, anføre de Skrivere, hvis Navne jeg er kommen over siden Reduktionen af 1688. Efter Ole Rasmussen nævnes en Byskriver Ole Ravn (1692); Byskriver Mads Sørensen Mørch nævnes 1717 † 1723; „er af ganske armelig Tilstand; nyder enten lidt eller intet af Byskriveriet". Som tidligere nævnt gir Knud Danielsen Hopps Død, 1723, Anledning til, at man lægger By- og Herredsskriverembedet sammen. Den første i Rækken af dette Tvillinghverv er den tidligere Skibsskriver Hans Jørgen Meyer; hans Bestalling lyder paa $^{23}/_{7}$ 1723. Saa følger de øvrige i denne Orden: Reinholt Kjerulf (1726), Herm. Henr. Apiarius (1739), Peder Jensen Sommer (1739), Johan Anton Ermandinger (1771), Hans Chr. Haar (1779), Jens Chr. Brason (1780), Gabriel Svejstrup (1783), Hans Kjerulf (1797), Ove Guldberg Høegh (1799), Søren Essendrop (1800), Julius Fæster (1820), Morten Hansen (1840).

---

[1]) Han var Far til den berømte Hedemaler Hans Smidth (f. 1839 † 1917), der ganske vist fødtes i Nakskov, men tilbragte Drenge- og Ungdomsaarene i Skiveegnen, hvad der har sat kjendelige Mærker i hans skjønne Kunst.

Dermed er mine Undersøgelser til Ende for denne Gang. Er Skildringen maaske blevet noget ujævn, skyldes det i væsentlig Grad Savnet af Materiale. Hvor intet er, har Kejseren tabt sin Ret. Efter min Sædvane ved historiske Undersøgelser lader jeg hellere staa et Hul, end jeg fylder det ud med Gjætninger, der som oftest kun er Vind, hvor de ikke er bedragerske Lygtemænd.

TO HØJE

HVILKE herlige Mindesmærker har vi Vestjyder ikke i vore Høje! Mens Ploven gaar som en jævnende Høvl hen over Mark og Mose, staar disse Høje som brune Knaster i skjørt Ved og gjør den herligste Virkning i vort bløde Landskab. Lyngen trækker sin stride Hætte ned om deres tusindaarige Isse, Lammene leger i Foraarstiden op og ned ad deres solgyldne Skrænter, og Ungdommen gaar i Søndagspudset op paa deres Toppe for at tælle Kirketaarne, mens Havren ringler fint ved Højens Fod. Hvorledes har man kunnet nænne at ødelægge noget for vort Land saa værdifuldt? Og dog er det sket efter stor Maalestok; for et Par lumpne Syldsten til et Svinehus eller en Overdækker til en Stenkiste har man omrodet og spoleret i Hundredtal af disse stolte Oldtidsminder; hvor mange Gravhøje tror man ikke at f. Ex. Viborg-Holstebro Landevej har paa sin graa Samvittighed? Men selv ned til denne Stund fortsættes Nivelleringen. Moseopdyrkningen har krævet en hel Række. Saadan en Høj var saa nem at holde til med Mogvognen og faa fyldt ved. Hvor beskjæmmende er det ikke. at de skjønne Slægtsminder, som Fortidens barbariske Kultur har skaanet, netop skal møde deres Banemænd blandt vor „oplyste" Bondestand!

Forøvrigt er der jo nu en Bevægelse fremme til Højenes Bevarelse. Lad os haabe, at den maa besejre al gammel Uforstand paa dette Felt, saa vi aldrig mere tankeløst sønderflænger disse Kulturminder og endnu mindre som i

min Barndom indretter dem til Faarestier eller Kartoffelkuler.

Naa; selv om nu Fortidens Mand sjældnere jævnede Højene med Jorden — maaske fordi hans Vindskibelighed ikke var overdreven stor — saa vanhelligede han dem ofte paa anden Maade; her skete tit de blodige Ofringer; her brændte man Hexene, her rejstes Galgen og Skafottet, her nedkastede man stundom Selvmorderen. — Det er et Par Høje af den Art, jeg her vil bringe frem i Erindringen, den ene fra Fjends Herred, den anden fra Salling.

Da jeg i min Barndom vogtede Kvæg paa Fly Hede, var det altid med Kuldegysninger gjennem Rygraden og de vildeste Spring i Stunthosen jeg efter Solnedgang passerede forbi „æ Bojes Hyw", en, om jeg nu husker, temmelig velbevaret Høj $^1/_2$ Fjerdingvej eller saa Sydvest for Svansøgaard. I denne Høj laa der en Mand, der havde hængt sig selv. Han skulde begraves her, fordi tre Sogneskel paa dette Sted stødte til hinanden[1]). Mer fik man ikke at vide om den Ting; men det var mer end tilstrækkeligt til at gi enhver Hyrdedreng Ild i Hælene. — Da jeg blev voksen og begyndte at faa min Gang paa Arkiver, søgte jeg tit at løse denne Barndommens uhyggelige Gaade men uden noget Resultat, da jeg bestandig søgte for langt tilbage i Tiden. Saa en Dag, da jeg atter havde Fly Kirkebog i Haanden, falder mit Øje ned paa Navnet Boje. Atter gik lidt af Barndommens Rislen igjennem Rygraden — dog ikke Angstens men Forskeglædens; — haha, der stod det; det var altsaa ikke grebet ud af Luften: „15. Marts 1820. Morten Jensen Boje hængte sig selv og blev efter Amtets Ordre ikke begravet paa Kirkegaarden". Han var Husmand i Fly By og 61 Aar gammel. — Jeg faar fat i Fogedprotokollen for Fjends Herred og S. 189 fortæller Politimester Bylow om sit Besøg paa Aastedet. Bojes Kone Else Sørensdatter[2]) var nævnte Dag gaaet ud af Huset paa Grund af Mortens „Underlighed". Da hun kom tilbage, var Dørene spærrede; med én af Naboerne trængte hun ind og fandt Manden hængt; det var Onsdag mellem 4 og 5.

Degnen Mørch fortæller om Aarsagen, at da „Morten

[1]) Formodentlig Fly, Kobberup og Skive Landsogn. Hvorvidt det passer, ved jeg ikke.

[2]) Døde i Fly som Fattiglem $^{20}/_{12}$ 1832, 73 Aar gammel.

Jensen Boje stundom i Ord og Tale forsagede baade Gud og Mennesken og drev Spot med Jesu Lærdomme, saa formodede han, at han i disse Øjeblikke havde skilt sig selv ved Livet. Forøvrigt var Morten flittig og arbejdsom". Dette Degne-Forsøg paa at finde Gjærningsmotivet tiltrædes af Præsten Hr. Frijsenberg. $^{23}/_{8}$ 1820 resolverer da Amtet, at Boje ikke maa jordes i Kirkegaarden — efter følgende Paragraf i Danske Lov: „Den, som sig selv ombringer, have sin Hovedlod forbrudt til sit Herskab og maa ej begraves enten i Kirken eller paa Kirkegaard, med mindre han gjør det i Sygdom og Raseri"[1]). — Amtets Korrespondance om Sagen er desværre ikke bevaret, saa det kan ikke ses, hvilke Bestemmelser der tages om hans Begravelsesplads; i Kirkebogen staar kun, at han jordedes den 27. April 1820. Men da nævnte Høj den Dag i Dag kaldes Morten Bojes, er der io ingen Tvivl om, at de har kastet ham ned her.

En Høj af endnu mere berygtet Karakter er Vium Tinghøj paa Bostrup Hedemark[2]). Da jeg i Midten af Firserne kom til Salling, laa Højen endnu midt i en Flage af uopdyrket Hede, hvor Porsen dryssede sit gule Støv langs de smaa mørke Hededamme, og Hjejlens Fløjteklynk lød mellem Haardkamper og Katskjæg som for Aarhundreder siden. Da stod endnu de naturlige Kulisser for de Bloddramaer, der her gjennem Tiderne er bleven udspillet mellem Bødlen og hans Ofre. Naar Salling engang faar sin egen historiske Romanforfatter — og hvorfor skulde vi ikke ønske Salling ham — da vil hans Fantasi gaa i Kreds om denne Høj, indtil den aabner sine vilde Gjemmer for ham. Det er en grusom Grund, denne Høj staar paa; der er ingen Tvivl derom: dens flade Puld har drukket meget Blod. Her har Befolkningen fra alle de fire Herreder Gang efter Gang staaet i mørke Klynger med det tunge Fodtøj dybt i Lyngen og set ham agere, den røde Djævel deroppe, Mestermanden og hans vimse Knægt;

---

[1]) Knap en Maaned efter, $^{22}/_{4}$ samme Aar er der atter en Selvmorder i Fly, nemlig en Tjenestekarl hos Knud Jensen i Østergaard. Han bliver jordet paa Kirkegaarden; dog uden al Ceremoni.

[2]) Omtalt allerede i første Aargang af Skivebogen (1909), hvor Hr. Jakob Lykke meddeler to Domme, fældede mens Højen dannede Tingsted i Slutningen af det 17. Aarh.

her har Ravneskriget fra den hældende Stejle, der bar Hovedet af det sidste Offer, forfærdet den sildige Vandrer, naar han over den knudrede Hede stilede mod et ensomt Lys bag Lynghavet.

Nu er Ofrene alle glemte eller lever som blege Sagn i gamle Folks Fortællinger; men Retterhøjen selv staar tilbage som en brutal Realitet, en underlig Kontrast til det idylliske Sceneri, der nu omgiver Højen i Form af velbyggede Hjem og ringlende Kornagre.

Skjønt jeg kjendte mere end ét Sagn om Henrettelser der paa Højen[1]), saa ærgrede det mig længe, at jeg aldrig rigtig kunde historisk kapitelfæste et Tilfælde af Execution med Dato og Navn og alle uomstødelige Kjendetegn.

Da sidder jeg en Dag og blader i Nørre Herreds Gejstlige Justitsprotokol for 1754 og læser om en bestialsk Degn Andreas Møller i Torum, der var bleven overbevist om en Række vilde Excesser, bl. a. grov Mishandling af sin Hustru. Paa én Gang sprænger han Vidnernes Ring ved at udtordne: „Hvis jeg nogensinde har slaaet min Kone, saa gid „Bødlen i Aalborg hugge min Haand af i Leddet, paa Bostrup Hede, hvor Bødlen rettede Fangen af Balling!" — Nu begyndte for mig en pinefuld Søgen mellem Sallings saa mangelfuldt bevarede Justitsarkivalier, som efter nogle Døgns Forløb resulterede i følgende udelikate Elskovsroman.

I Sønder Balling havde en Mand Niels Pedersen indladt sig i et Kjærlighedsforhold med sin Steddatter Kirsten Nielsdatter. 2. April 1750 fødte hun ham et Barn, som hun strax skar Struben over paa og skød ind i Bagerovnen, hvor det blev fundet 4 Dage efter. Begge arresteredes. Kirsten havde fortalt Stedfaderen, at hun var besvangret ved ham, og at hun agtede at dræbe Barnet. Sagen var da red nok. Dommen ogsaa. Med hele sit knudrede Barbari falder den saaledes: „Saa efter disse Omstændigheder kjendes for Ret, andre til Afsky ifølge Lovens 6. B. 13. 14., at de begge bør have deres Liv forbrudt, saaledes at Delinquentinden Kiersten Nielsdatters Hoved bør fra Kroppen med en Øxe at fraskilles og, ifølge

[1]) f. Ex. dette om An' Dynbo fra Hvidbjærg, der skulde ha *stukket* Ild paa anden Mands Gaard etc. Se Ev. T. Kristensen: Det jydske Almueliv, 5. S. 136.

Lovens pag. 889 art. 7, Hovedet at sættes paa en Stage og Kroppen at kastes paa en Ild og brændes; Faderen Niels Pedersens Hoved bør ligeledes fra Kroppen med en Øxe at fraskilles og samme tilligemed Kroppen at brændes, saa og have deres Hovedlod til deres Herskab forbrudt, og nyder Skarpretteren for Executionen paa begge Delinquenterne i alt 40 Rdl." [1]).

„Efterat Dommen var afsagt, tilspurgte Retten Delinquenterne, om de vilde appellere, hvortil de svarede: Nej, de var fornøjede med Dommen, og derved maatte det forblive".

Tar vi saa endelig Balling Kirkebog frem, saa skriver Præsten Jens Rasmussen Nybroe deri følgende: „Samme Dag [3/5 1750] blev det lidet Barn, som var avlet af Stif-Fader Niels Pedersen og hans Stif-Daatter Kiersten Nielsdaatter og strax efter Fødslen blev ombragt, begravet.

Den 4de Juni blev næstmeldte Niels Pedersen og Stif-Daatter Kiersten Nielsdaatter for deres begangne Blodskam og paafølgende Mord begge ved en Øxe henrettede paa Bostrup Hede. Gud i Naade afvende, at slig Casus ej [!] oftere her i Menighederne skal indtræffe."

Saaledes lykkedes det dog én Gang at faa den gamle fordægtige Bostrup Hedehøj til at gaa til Bekjendelse i dens dystre Funktion som Rettersted.

---

[1]) Bøddeltaxten er givet i følgende snurrige Reskript af 8/8 1698: „For et Hoved med Sværd at afhugge 10 Rdl., med Øxe 8 Rdl., for en Haand eller Finger at afhugge 4 Rdl., for et Hoved og en Haand at sætte paa Stejle for hver 2 Rdl., for én at hænge 10 Rdl., for én igjen af Galgen at nedtage 4 Rdl., for en hel Krop at lægge paa Stejle og Hjul og Pælen at nedgrave og sætte 7 Rdl., for én at slaa Arme og Ben i Stykker paa og lægge paa Stejle 12 Rdl., for en Krop at nedgrave i Jorden 3 Rdl, for en død Krop at udføre af Byen 2 Rdl., for én at partere og lægge paa Stejle 12 Rdl., for hvert Kneb med gloende Tænger 2 Rdl., for et Brændemærke 4 Rdl., for Kagstrygning 5 Rdl., for at piskes af Byen 7 Rdl., for at vise af Byen eller Herredet 4 Rdl., for at brænde en Krop 10 Rdl., for Pasquiller eller andet deslige at brænde 3 Rdl., for at slaa Navn ved Galgen 1 Rdl. Gryder eller Kjedler, Tænger, Brændemærker, Blokke, Øxer, Pæle, Stejler, Søm, Skuffer med tilhørende Heste, Tove, Strikker og andre deslige Instrumenter forskaffer Skarpretterne sig selv imod den sædvanlige aarlige Løn, de nyde af Kjøbstædernes Indbyggere samt af Bønder og Husmænd paa Landet."

FRA DEN GAMLE LANDSBY

OMKRING ASTRUP VIG

DERSOM man vilde spørge mig, hvilken Lokalitet jeg ansaa for den mærkeligste i hele Salling, da vilde jeg uden Tøven svare: Breum Kilde i Grinderslev Klosters Østermark. Det er da ærgerligt, at man trods megen Søgen ikke har kunnet opstøve et eneste Dokument om dette Punkt. Forklaringen er sikkert den, at det er ældre end alle Dokumenter paa baade Pergament og Papir. Da vort Lands skrevne Historie begyndte, havde Breum Kilde allerede udspillet sin Rolle. Men ingen kan se paa disse sunkne Volde og Borgtomter, paa denne gaadefulde Kilde, der rinder den Dag i Dag som for tusind Aar siden, uden at studse. Det er en Rune, en Hellristning, som en Oldtidsfinger har trukket, ikke i Sten, men i det grønne Græs. Gaar man her en Maaneaften, naar Engens Taage fylder Lavningen, har det hele en betagende Mystik. Da kunde man godt tænke sig Drageskibet komme op gjennem den snævre Vig og lægge til ved en plump Kampestensborg, der vogtedes af sidskjæggede Mænd i Dyrehuder; da kunde man godt drømme sig til de vage Omrids af et Gudehov, hvor Hesten eller maaske Trællen slagtedes til Blodoffer, mens Skyggehænder øste af Helligkildens Vand til Lindring for den Sot, der nagede dem.

Som sagt Breum Kilde er en Gaade, som enhver maa forklare, som han har Vid til. De talrige Sagn om Spøgeri og Hexeforsamlinger paa dens Bredder er Fantasiens Bidrag til at udfylde den historiske Tomhed. Men helt op i vor Tid har martrede Mennesker i Nattens Mulm

med rystende Knæ ligget bøjet over Kildens Spejl, mens de fyldte deres Krukker i dens Væld til Afhjælpning af Ligfald eller Morsot. Thi Oldtiden spøger ikke blot mellem de sivgroede Volde, den spøger ofte ligesaa stærkt i Menneskenes Blod. — Her ved det mumlende Vand staar vi da sikkert ved det første Led i en lang historisk Knopskydning, hvis enkelte Faser jeg i det følgende vil prøve at kaste et Strejflys over.

Her har da øjensynlig i den graa Oldtid staaet en Borg; enkelte tilhuggede Sten ses paa Tomten; flere vilde sikkert komme frem, om der foretoges en Udgravning. Kilden har nok snart vundet Ry for Hellighed, først hos Thorsdyrkerne senere hos den indtrængende Kristendom, der jo aldrig gik ud paa at udrydde, men nok saa meget paa at udnytte den gamle Kultus. Breum og Grinderslev hører begge til vore ældste Bynavne. Grinder forekommer allerede i Saxos Rim om Braavavallaslaget som Navn paa en Kriger[1]). Disse Egnes Bebyggelse gaar langt op i den hedenske Tid. Man har da Lov til at gjætte paa, at et Gudehov her er blevet afløst af et Kapel for den hvide Christ, og dette har sikkert draget sin Nytte af Kilden, indtil det havde Midler nok til at bygge Klostret deroppe paa Bakken. Dette Kloster — Sallings eneste — har strakt sine Arme ud over det meste af Østsalling, ikke bare for at velsigne, men ogsaa for at gramse til sig. Grønning, der nok er en Udflytterby fra Grinderslev, faar snart sin Annexkirke, der tager Land op. Allerede tidlig hører vi om Kirkejord i Østergrønning. En af Sallings ældste Herregaarde, der laa helt ude ved Fjorden Syd for Astrup Vig, men som allerede havde afblomstret før Reformationen, hed Filshauge (ɔ: Føllenes Have), en Bondegaard lidt vestligere hed i 17. Aarh. Sohauge, og til Overflod nævnes der i Nærheden af de samme Lokaliteter baade en Faaredal (Syd-Nord) og en Kalvedal[2]) (Øst-Vest). Den Gang modtog Kirker og Klostre jo deres Indtægter i Naturalier; er det da ikke sandsynligt, at disse Egne dernede ved Østerfjorden oprindelig var Klostrets Fenner, der senere udviklede sig til Avlsgaarde, ja for en enkelts Vedkommende — Filshauge — til Herregaard. — Men Ud-

[1]) Se Grundtvigs Oversættelse af Saxo, S. 338.
[2]) Andre siger dog Kallunddal; ud for Stjenhag'.

viklingens Række er ikke dermed sluttet. Maa det ikke forundre enhver, der tænker over Tingene, at saa at sige den sydligste Herregaard i Østsalling hedder Nørgaard? Hvordan skal det forklares? Sikkert derved, at Nørgaard oprindelig var en Avlsgaard til Filshauge, og da er Betegnelsen meget naturlig, da den ligger lige i Nord fra nævnte Gaard. Af samme Grund kaldes Astrup Vig i alle ældre Dokumenter Nørrevejle; først da Filshauge var sunket under Lyngen, og Astrup havde strakt sig videnom over dens Tomter, sejrede den i Navne-Kampen, og nu er der vel næppe nogen Sallingbo, der ved, hvad Nørrevejle er. — Vi skal nu paa Grundlag af de sparsomme Dokumenter, der endnu existerer, se at vinde lidt Klarhed over disse Egnes historiske Fysiognomi.

GRINDERSLEV KLOSTER.

Hvad Breum Kilde angaar er Historiens Mund gaaet komplet i Gallaase. Ikke saa meget som et Aarstal har vi kunnet fravriste den. Noget heldigere er vi dog stillet med Grinderslev Kloster, skjønt der er ikke meget at prale af. Ma nved, det existerede saa tidligt som 1176; da kaldtes det St. Peders Kloster i Grinderslev; det er sandsynligvis rejst i Tiden mellem 1100—1150 [1]). Man kjender lige Navnene paa en Haandfuld Forstandere

---

1) Se Kirkehist Saml. 2. VI. S. 716—32, hvor J. B. Løffler (1872) skriver om Grinderslev Kloster og Kirke. — Til samme Tid maa man henlægge det mærkelige gamle Kors Astrupkorset, der nu staar paa Diget mellem Mogenstrup Marker og Astrup Nørremark, men tidligere har haft en anden Plads. Det er et af de faa bevarede Stenkors herhjemme af denne Art; mens Norge ejer 28, Sverrig 6, Gulland 15 og England-Skotland mange af kolossal Størrelse, har vi bestræbt os for at ødelægge de fleste af vore, saaledes Snubbe Korset ved Roskilde Kro (ødelagt 1715), Julskovkorset ved Nyborg (sønderslaaet til Brolægning i Slutning af 18. Aarh.) og det berømteste af dem alle sammen Hellig Anders' Kors ved Slagelse, der 1762 erstattedes med et Krucifix af Træ. — Et Stenkors skal i 18. Aarh. ifølge Holbergs Geografi ha staaet paa en Høj mellem Vroue og Vridsted. — Nær Astrupkorset lidt inde paa Marken Nord for Diget findes en Graasten, „der vender sig, hver Gang den lugter nybagt Brød". [Om Astrupkorset se Løfflers Beskrivelse i Kirkehist. Saml. 3 R. I. S. 1—4].

eller Priorer — dog ikke nær alle, der har været der. Her er dem, jeg er kommen over: Ingvar (1219—21), Hans Hansen (med ved det store Stævne i Lyby Kirke 1375), Johannes (1390), Petrus (1427), Mikkel Juul (1469), Peder Mikkelsen (1477), Anders (ca. 1485), endelig Kristiern Jensen (1521—32), hvis haarde Skæbne det blev at lukke Klostret ($^{17}/_{8}$ 1532) og overrække dets Nøgler til den verdslige Herre Jep Friis, Lensmand paa Skivehus. Om Kr. Jensen vil vi høre mere, naar vi kommer til Filshauge. Saa kjender vi ogsaa (fra 1521) een eneste af de graa Munke, der bar det endnu brugelige Sallingbonavn Melsen. Men saa er ogsaa omtrent al vor Viden udtømt om dette Kloster, mens der var Munke i det, med mindre vi skulde henvise til et Par magre Aarstal hos Langebæk eller til det saa berømte Grinderslev-Manuskript i den Arnemagnæanske Samling, i hvilken én af Munkene har forkortet sig Klostrets Ødlethed ved at sidde og afskrive nogle middelalderlige gudelige Skrifter, ogsaa et enkelt verdsligt Dokument om en Ejendomshandel, hvor Albert Skeel til Hegnet afstaar en Gaard til en Peder Mogensen, mens Hr. Anders, Prior i Grinderslev omkring 1485, nævnes som Vidne[1]). — Arne Magnusson skal 1720 ha faaet Manuskriptet af Nordmanden Chr. Frost. I ca. 200 Aar er det altsaa gaaet fra Haand til Haand. Det bestaar af 361 Blade, indbundet i tykke Træplader med Spænder. — At ogsaa andre end vi forgjæves har søgt Oplysninger om Grinderslev Kloster i Middelalderen ses af følgende Uddrag af den gamle Stiftsbog fra 1678—1681, pag. 222 (Landsarkivet):

„NB. Om gamle Dokumenter og Breve denne Kirke angaaende melder Sognepræsten Hr. Peder Hessel udi sin derom efter Begjæring gjordte Underretning, her indleveret d. 15. Febr. 1679, saaledes: Hvad sig Grinderslev Kirkes og Closters Breve og Dokumenter er anbelangendes haver jeg med den Velb. Frue her paa Stedet mig derom flittelig bespurgt, som beretter hendes sl. Mand Velb. Valdemar Lycke at haver eftersøgt saadant i Viborg Domkirke, hvor alle Kirkens og Clostrets Breve i forrige Tider efter Bispernes Befaling i een af de gamle Kister var ind-

[1]) Se bl. a. Kirkehist. Saml. 8. 719; Daugaard: De danske Klostre i Middelalderen, S. 362, Brandt: Dansk Klosterlæsning.

lagt og forvaret, endeel af Frygt for Ildebrand, eftersom det var et fattigt Closter og i Munkenes Tid takt med Straa-Tag, som engang var afbrændt, og endeel fordi samme Kirke efter Fundatzen var lagt til Viborg Domkirke".

Grinderslev Kloster var nu i Kronens Eje 1532—81 [1]). Kong Christian 3. stak det sommetider ud som Pant til Rigmændene og fik derved et Par Skilling i sin slunkne Lomme. Saadan faar Niels Juel paa Astrup Hold paa det 24. Novbr. 1540 imod 1000 Joachimsdalere. „Han skal holde Klostret ved god Bygning, og dersom der findes nogle Præster indgivne deri, skal han besørge dem deres tilbørlige Underhold efter gammel Sædvane". 1548 maa Kongen atter ty til den pengestærke Ejer af Astrup, og han stikker da yderligere 1500 Joachimsdalere i Christians mer eller mindre solide Forretninger og faar til Gjengjæld endnu bedre Hævs paa Klostret. For at værge det mod den alleryderste Udsugning — thi de Juel'er, baade Niels paa Astrup og Broderen, Iver paa Stubbe Kloster (Sevel Sogn), var nogle rene Blodigler — indføjes der i Pantebrevet, at Niels Juel ikke bare skal bygge og vedligeholde Klostret, men han skal ogsaa love Kongen ikke at

---

[1]) Hvordan man har affundet sig med den stakkels sidste Forstander ved Klostret ved vi ikke, men til Præsten ved Klosterkirken, Hr. Oluf, søgte Kongen, Kristian 3. at smøre et Plaster ved Kongebrevet af 9. Maj 1555, hvori det hedder: „Sognepræsten i Grinderslev Kloster skal beholde den Gaard i Breum, som Hr. Oluf nu iboer". Det er da nok samme Ejendom, som endnu er Præstegaard i Breum. Et godt Hundrede Aar senere (1690) skildres samme Præstegaard af Pastor Brøndum, som bestaaende af 5 Huse til en samlet Værdi af 186 Sldr. „Ralinghuset" — 14 Bindinger langt — ligger Nord i Gaarden, mod Øst ligger „Herbergehuset". Landevejen løber igjennem Gaarden. „En liden Kaalhave ved Vesterenden af Ralingen 17 Al. lang 12 Al. br.; uden for samme Kaalhave vester paa er omkast et lidet Stykke ond Jord af Gaden som 2 Svin kan staa i Tyer paa, udi sin Brede 23 og i Længden 32 Al." Foruden de to tøjrede Svin kan Præsten kun holde 4 Køer, 2 Kalve, „foruden 4 Vognbæster. Haver Præsten mere, maa han lade det græsse paa andre Steder". Dog har Præsten ført et Slaraffenliv maalt med Degnens — Chr. Pedersens i Grinderslev. Om ham hedder det: „Haver ingen fri Degnebolig, men boer i et Hus i Grinderslev Klosters Mark, hvor han gjør daglig Arbejde".

„forhugge eller forhugge lade nogen de Skove, dér til liggende er, til Upligt i nogen Maade, sammeledes skal de frede Jagten og ey sla, sla lade, skyde, skyde lade eller ellers ødeligge nogen Adel vill eller grof vill“ [1]). — Klostret maa dog omsider være bragt klar af de Juel'er paa Astrup, thi et mægtigt Pergamentsbrev — en Alen i Kvadrat — paa Rigsarkivet fortæller om Frederik 2.s Mageskifte med Christoffer Lykke, hvorved Grinderslev Kloster 25. Sept. 1581 gik over til Lykke-Slægten, hos hvilken den forblev det meste af halvandet Hundrede Aar. I dette Skjøde nævnes som hørende til Gr. Kl. bl. a. „en Gaard Breumfod, Melsen Jepsen iboer, Rusted Mølle, Thomas Møller iboer“, to Gaarde i Ø. Grønning, beboes af: 1) Niels Christensen og Jep Jensen, 2) Chr. Jensen og Morten Jensen, „en Mølle kaldes Lyby Mølle, Niels Møller iboer“. „Et Boel i Mogenstrup, Niels Bleg iboer“ osv. Lykkeslægten har nok været nogle slemme Jordpugere, ihvertfald har Waldemar Lykke faaet et stygt Eftermæle og kan ingen Fred finde i sin Grav for sin umættelige Jordgriskhed i levende Live. — $^{23}/_{11}$ 1647 overlader Chr. 4. ham Kronens og Kirken Tiender for Grinderslev Klosters Sogn, „naar de forfaldendes vorder“; og han har næppe været meget ømskindet under Inddrivningen. — 1654 fik han Tilladelse til i Grinderslev Kirke at bygge et Pulpitur bag Alteret og have Gang fra Gaarden til Kirken gjennem en Dør, kaldet Priorens Dør; til Vederlag gav han „et Seierværk og et Boel til Kirken“. Men hvordan det har forholdt sig med denne Gave[2]), er ikke godt at sige. I hvert Fald skriver P. Damgaard, Ejeren af Nørgaard samt Grinderslev Kl. Kirke, 1756, at omtalte Sejerværk, „der er eller har været i Gr. Kirketaarn“, bliver ikke nu af Gr. Kl.s Ejere vedligeholdt, „skjønt der af forrige Ejere skal være henlagt Landgilde af et Boel i Otting“ til Vedligeholdelsen: 1 Pund Smør og 1 Mk. Arbejdspenge. Damgaard fortsætter: „Det er ham ogsaa bekjendt, at samme Seyerværk i dend Tid jeg har været Ejer af Nørgaard og tillige af Grinderslev Kl.

---

[1]) Se Kgl. Brevbøger for 1542, 46, 48, 52. 1552 maatte Christian igjen ta mod et ringe Laan paa 3500 af de kjære Joachimsdalere mod ny Pant i Gr. Kl. — En Joachimsdaler = ca. 4 Kr. i nuværende Mønt.

[2]) Gavebrevet ser ud til at være af $^{22}/_{9}$ 1654.

Kirke, der ingen saadan Seyer- eller Slagværk har været i Kirketaarnet ej heller nogen stafferet Skive, som belovet, er opsat, men altsammen borte".

Efter Valdemar Lykkes Død 1657 gik Gr. Kl. over til Enken Sophie Reedtz; men 1688 tilhørte den hendes Datter, Dorthe Lykke. I Mandtalslisten fra 1704 hedder det, at Dorthe L. driver Gaarden uden Ridefoged, men „hos hende er tvende Søstre, Jomfr. Kirsten Lykke og Jomfr. Anne Lykke".

Vi ved, at Svenskerne i de talrige Krige i det 17. Aarh. huserede stærkt i disse Egne og ogsaa havde Kvarter paa Grinderslev Kloster[1]). — Det hedder fra „Kejserkrigen" i en samtidig Indberetning om Fjendens Foretagende i Salling[2]): 15. Decbr. 1628 „blev udi Breum Sogn i Salling antegnet Bøndernes Formue efter keiserlige Kommissariers Befalning", og i Grinderslev Klosters gamle Lade viste man endnu i Egebjælkerne Mærker efter Polakkernes Vaaben, hvor de med deres Sabler havde hugget Toppen af Havrenegene, før de gav dem til deres Heste. — Ja, Breum Kilde saavel som det gamle Grinderslev Kloster har set og oplevet forunderlige Ting; men de har haft Evne til at tie med det.

FILSHAUGE.

Ligesom der er Skabninger, der først træder ind i vor Bevidsthed, naar de har forvandlet sig til Aadsel, saadan bliver vi undertiden først opmærksomme paa historiske Fænomener, naar der er gaaet Raadd i dem. Dette gjælder ihvertfald denne nu saa komplet glemte Herregaard paa Øster Grønnings Fjordbakke. Vi kjender den kun paa dens allersidste Stadium, da den var bleven Gribsgods mellem graadige Procesmagere. Det blev skæbnesvangert for denne Ejendom, at dens eneste Arving, Adelsmanden Niels

---

1) Se Skive Aarbog 1913, S. 102, 110, 122.

2) Danske Saml. 2. R. 6. 289—97. — Overalt var Svenskerne haarde ved Skovene; i Matriklen for 1662 hedder det om Eskjær Skove: „Men eftersom Eskjær Hovedgaards underliggende Skove befindes udi denne forleden besværlige Krigs Tid meget derudi at være huggen og gjort Skade — foruden den Skade i samme Skov tilforn er gjort" osv. osv.

Eskildsens Datter, Kirstine, ca. 1515 lod sig besvangre af en „ufri" Mand, Mads Jensen Skade[1]).

Niels Eskildsen synes alt sit Liv at ha kjæmpet med Pengesorger; 1483 nævnes han som værende i Gjæld til Kong Hans. Siden er det Niels Høg, Lensmand paa Skivehus og Ejer af Eskjær, der er ved at æde ham op[2]). Allerede 1506 er han stævnet af Niels Høg, og nedenstaaende Dokument tyder jo paa, at han er ganske i Lommen paa Eskjærmanden:

„22. Marts 1510 er der kgl. Befaling til Hr. Erik Kaas, Biskop i Viborg, at opstævne uvildige Bygdemænd til at udgranske og forfare om den Laghævd paa Filshaffue m. m. Gods i Grønning Sogn, Niels Eskildsøn skal have gjort og invordet det for sin og sine Sødskendes Ejendom imod den Laghævd, Hr. Eskild Høg tilforn have gjort paa samme Filshaffue, hvilket Hr. Niels Høg paaklager; de skulle give deres Beretning fra sig herom, som de vilde ansvare for Gud og være bekjendt for Kongen.

Erik Bilde".

Snavs saa det ud med Filshauge i Niels Eskildsens levende Live, men værre blev det dog efter hans Død, der maa være indtraadt i første Halvdel af 1513[3]). 15. Juli samme Aar faar Niels Høg sig udlagt „Fjelshaffue", og Rigsraadet anmoder „for tredje Gang" hans Enke Kirsten og Arvinger om at affinde sig med Niels Høg. Kirsten

---

[1]) Niels Eskildsen var Søn af Eskild Nielsen Høg til Lyngholm og Ellen (eller Mette) Banner; hans Hustru var Kirsten Jensdatter Viffert — 1506 var han Lensmand til Bøvling. — Mads Jensen var (ifølge Klevenfeldt) en Søn af Jens Madsen Skade til Refstrup (Gadbjerg Sogn) og Hustru Marie Westeni. Selv benævnes han til Taarupgaard.

[2]) Om denne Salling-Herremand fra Reformationstiden siger Poul Helgesen i sin Skiby-Krønike: „Nogle ansaa ham for at være en Fjende af Gejstligheden, fordi han altid spottede over visse Folks Laster og Hovmod og var en Modstander af Biskoppernes Overdaadighed og Stolthed; han var en saare veltalende Mand, der forstod at bruge sin Tunge med stor Færdighed. Mod sine undergivne Bønder skal han derimod have været en haard og streng Herre". Se iøvrigt Biogr. Lex. 8., 229

[3]) *Han* er ihverfald død før 25. Juli 1513.

synes dog ikke at ha nogen Hast med at gi sin Gaard fra sig. I Mellemtiden har Datteren Kirstine faaet sig en Kjæreste, om ikke just en Ægte-Mand, hvad næste Brev siger med ualmindelig tydelige Ord:

„Vi Christiern med Guds Naade fuldbyrdet og samtykket Konge til Danmark og Norge etc., udvalgt Konning til Sverrig, Hertug i Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst hilser eder som bygge og bo i Norherred i Salling kjerligen med Gud og vor Naade. Vi byde derhos dig nu tredje Sinde, Matz Jensen, at du inden 5 Dage efterat dette vort Brev er læst, udlægger os elskelig Hr. Niels Høg, Ridder, vor Mand og Raad, hvis du pligtig est for Niels Eskildsens Datter du lockede og skjendte, og sammerledes antvorder ham igjen den Skachtafvel, du tog af Niels Skrifver i Viborg, efterdi som du est derfor lovligen paamindt med vore Lagdags Breve. Thi lad det ingenlunde under dit Falsmaal. Datum vigilia beat. Thomæ Apostoli. Anno Dm. 1513". (Klevenfeldts Saml.).

I næste Brev, der følger hele 6 Aar efter, er Mads Jensen og Niels Eskildsens Kirsten blevne gifte, og de hænger endnu ved Filshauge:

24. Febr. 1519: Brev fra Thomas Iversen (Juel), Lensmand paa Skivehus, til Kongen, at det Gods Fielshaffue med andet mere Gods i Norherred i Salling bør Kongen nyde og beholde efter Loven, da Mattis Jensen, som har det i Værge, er en Bonde og ufri Karl og har taget sig en fri Kvinde til Ægte, derfor hører dette Gods Kongen til med Rette; det er det samme Gods, hvorom Mattis Jensen trættedes med Hr. Niels Høg.

Omsider bliver det dog Mads Skade og hans adelige Viv for spydsk derude ved „æ Østerfywr", og de forlader uden videre den gamle Rede. Dette skildres i næste Brev af den gjæve Prior fra Grinderlev Kloster, der vel næppe tænkte paa, at han selv elleve Aar efter skulde faa Mads Jensens Skæbne og jages ud som en hjemløs Stodder:

„Vi efternævnte Hr. Christern, Prior i Grinderslev Kloster, Hr. Melssøn, Kanik sammested, Jes Jenssøn i Rybier, Degnen Perssøn i Grinderslev, Peder Skrædder, Morten Villadsen i Nørgaard, Chr. Madsen i Opstrupgaard og Chr. Eskildsen i Rerup, kundgjøre vi med

dette vort aabne Brev, at vi af hoffbaarne Fyrste Kong Chrestens Befaling tilskikket var at fare til Fylshaffue at bese og beskrive Mads Jensens Gods. Den Tid vi havde forfaret og beset Bo og Boskab kom vi paa det sidste til en Loftsdør, som (der) hængte to Laase for, som Mads Jensen og Frue Kerstenn havde for sat, før de drog af forn. Fylshaffue. Den Dør brød vi op og fandt der Smør og Owesth (Ost) og anden Fitalle. Som vi sad, og vi det beskrive skulde, da raabte en Karl, som var Nis Jensen i Grøngaard[1]), Mads Jensens Frænde, og sagde: „Jeg ser nogen Papirer eller Breve syendes under en Sparre", og gik saa strax til og tog dem ned. Da var det tre Pergamentsbreve, som intet var skreven udi med tre hængendes Indsegl, dem annammed jeg Hr. Chresten, og jeg dem strax med ti andre Dannemænd beseglede og antvordede dem Hr. Niels Høgs Svend Oluff Jydhe. Og vinder vi med vor Helligens Ed, at samme Breve ej kom did med os eller nogen, der os følged did, men vare der ingen tilforn, før Mads Jensen og Fru Kerstenn fordhe (drog) af Fylshaffue og havde sat Laas for samme Dør. At saa er gaaet og faret det vinder vi med vor Indsegl for dette vort Brev, skrevet i Gryndersløff Kloster den Tirsdag næst efter Allehelgensdag Aar 1521"[2]).

Men dermed var Forfølgelsernes Tid ikke udløben. Vi hører 6. Marts 1526, at Fru Kirstine Nielsdatter faar Ordre til inden 5 Dage at yde Kost og Tæring til Niels Høgs Enke (ɔ: Karen Steensdatter Gjøe)[3]). Til Filshauge vendte de aldrig mere tilbage; en Gang imellem dukker deres Navne frem i nye Processer, dog mest Konens. Mads Skade nævnes endnu 1543, da han sættes i Skat med „14 Daller + 30 Mk." Men 1546 synes han at være død, thi da optræder hans Søn Niels Madsen[4]) med Krav paa sin Fødegaard Filshauge, hvad der vil fremgaa af følgende vidtløftige Papir:

---

[1]) Ejedes 1579 af Kirsten Bjørnsdatter Kaas.
[2]) Kirkehist. Saml. 8. S. 732.
[3]) 10. August 1524 ramtes Niels Høg af „Poppelsie" i Helligaandskirken i Kjbh. og døde 9 Dage efter.
[4]) Niels Madsen Skade synes da at være i Besiddelse af Faderens Fødehjem, Refstrup i Gadbjærg Sogn, hvor han nævnes baade 1543 og 1558 (se Trap V. 385).

„Os elskelig Niels Mattsen og Os elskelig Erich Banner[1]) wor Mandt oc Raadt oc Danmarks Riiges Marsk.

Var skikket for os paa vort Rettething os elskelig Niels Madsen vor Mand og Tjener paa den ene og tiltalet os elskelig Erik Banner vor Mand og Raad og Danmarks Riges Marsk paa den anden Side for en Gaard liggende udi Salling udi Øster Grønige udi Nørre Herred, som unge Jens Bleg udiboer, som han mente (myenthe) at han holdt ham for med Uret imod et højbaarne Fyrste Konning Frederik vor kjære Herre Faders Brev, han derpaa haver, lydende at hans Naade havde undt og givet hans Fader Mads Jensen det Pant quit udi tre Gaarde udi forn. Grønige Sogn, som Kronen havde udi Pant, og som samme Brev ydermere udviser og indeholder, og mente, at han derfor burde fornævnte Gaarde at nyde og beholde efter hans Brevs Lydelse, og dertil svared forn. Erik Banner, at Hr. Niels Høg havde foregivet lovlig Indførsel udi Filshaffue Gaard med mer Gods, som Niels Eskildsen havde udi Grønige Sogn udi alling, og at han havde kongelig Dom og gode Mænds Dom paa samme Indførsel, at den er dømt ved sin Magt, som han vilde strax bevise. Og først udi Rette lagde en højbaaren Fyrste Konning Christerns Dom med Dat. 1517 lydende, at forn. Filshaffue Gaard med det andet Gods, som Niels Eskildsen havde udi Grønning Sogn, var tildømt Hr. Niels Høg til Ejendom at have og beholde, og forn. Mads Jensen at udlægge ham samme Gaard og Gods inden 6 Uger derefter; og derefter de gode Mænds Brev som indførte forn. Filshaffue Gaard og Gods med Skov og Mark og al deres Tilliggende, som Niels Eskildsen havde udi Grønige Sogn til Ejendom under Dat. 1518, item en anden Dom. som Hr. Erik Kaas den Tid Biskop udi Viborg, Hr. Albert Severin af Vitskøl Kloster, Mester Christensen Prior udi Dueholm, Thomas Iversen Høvedsmand paa Skive, Glob Krabbe med flere gode Mænd

[1]) ɔ: Niels Høgs Stedsøn († 1554). Det var Erik Banner, der havde faaet den fangne Gustav Vasa til Bevogtning paa sit Slot Kalø; da Gustav saa sit Snit til at undvige, engang Husherren ikke var hjemme, blev Kr. 2. saa fortørnet, at han idømte Erik Banner en Bøde, der svarede til 8000 Td. Rug.

efter kgl. Befaling havde udgivet under Dat. 1519 lydende, at de havde dømt forn. Hr. Niels Høgs Indførsel ved sin Magt, som han havde faaet udi forn. Filshaffue Gaard med mer Gods, og derefter at vor kjære Hr. Fader Konning Frederiks Dombrev lovlig Ihukommelse udgivet her paa vort Slot Koldinghus under Guds Aar 1525 lydende, at hans Naade havde tildømt forn. Hr. Niels Høgs Arvinger at nyde den Indførsel, som han havde lovlig fanget udi forn. Filshaffue med det andet Gods efter hans Indførsels Lydelse; og som samme Breve ydermere udviser og indeholder med en Del flere Ord og Tale dem derom imellem var. Derefter Tiltale, Gjensvar, Breve, Bevisning og Sagens Lejlighed sagde vi der saa paa for Rette, at forn. Os elskelig Niels Banner og Hr. Niels Høgs Arvinger bør forn. Filshaffue Gaard og Gods udi Grønige Sogn med deres rette Tilliggende at nyde og beholde efter deres Indførsels og Doms Lydelse. Dat. Kolding Mandagen næstefter vores vocem jochuditatit (5. S. i Paaske) udi vor egen Nærværelse, nærværende os elskelig Johan Friis, vor Kantsler Hr. Jørgen Friis, Knud Gyldenstjærne, Hr. Otto Krumpen, Ridder, P. Ebbesen, Oluf Munck og Jørgen Lykke, An. Dom. 1546".

Dette var da Slægtens sidste mislykkede Forsøg paa at komme i Besiddelse af Fædrejorden. Efter 50 Aars udmarvende Processer var de længere fra Maalet end nogensinde; hvad Høgen paa Eskjær havde slaaet Kloen i, maatte de la ham beholde.

Men Fru Kirstine, Mads Skades Enke, tvinges endnu en Gang ud af sin Alderdomsro, som hun havde valgt i Djørup (Bislev Sogn, Hornum Herred) for at værge sig mod sine adelige Rykkere. Dette vil ses af følgende Brev:

„Jørgen Skriver paa Gabriel Gyldenstjernes Vegne mod Chr. Pedersen i Brøndumgaard og Laurids Pedersen i Kvorum paa Fru Kirstine i Diørups Vegne; og tiltalte Jørgen Skriver de to nævnte Mænd for to Gaarde liggendes udi Øster Grønning, den ene Jens Thøgersen og den anden Mikkel Eiskjær ibor, desligeste for Skyld, Landgilde og anden Rettighed af samme Gaarde og for Falsmaal for hver 6 Uges Dag, siden vor (Kongens) Dom udgik imellem Os elskelig Erik Banner og Niels Madsen *paa samme* Gaarde og Gods" — — „og derpaa udi Rette

lagde en vor Dom, udgiven paa vort Slot Koldinghus under Datum 1546 lydendes at forn. Erik Banner og Hr. Niels Høgs Arfvinger var tildømt at nyde, bruge og beholde Filshaffue-Gaard og Gods udi Grønning Sogn med deres rette Tilligelse at nyde og beholde" — — — med mange Domme og Breve som Jacob Skriver fremlagde. Da svares, at fornævnte Fru Kirstine „aldrig havde beuaret sig med samme Gods", siden hin Dom i Kolding, og det mentes, at Kirstine maatte tiltales ved sit Herredsting og ikke (ved noget) andet. — Og da samme Fru Kirstine ikke har befattet sig med disse Gaarde, siden de tildømtes Niels Høgs Arvinger, da har hun intet med dem at gjøre, men hun maa tiltales ved sit Herredsting. — Fru Kirstine bliver da at frifinde for deres Tiltale. 3. Sønd. efter Paaske 1548" [1]).

Det er det sidste vi hører om Fru Kirstine Nielsdatter og hendes husvilde Slægt.

Med Undtagelse af denne Ejendomsstrid tier Dokumenterne om Filshauge. Ikke engang i Grevens Fejde, da den røde Kok galede saa kry fra Mønningen af de fleste af Sallings øvrige Herregaarde, hører vi et Suk fra Filshauge. Har den maaske allerede den Gang været saa arm, at Folkehævnen har skjønnet den straffet haardt nok?

Som Falkenes Rede undertiden kan besættes af Graaspurve, saadan flyttede nu arme Fæstebønder ind paa den adelige Gaard. 1546 saa vi ovenfor nævnte „unge Jens Bleg". Fra 1599—1609 ser vi af Lehnsregnskaberne, at her bor en Christen Davidsen, som maa svare 7 Ørtug Rug og 7 Ørtug [2]) Byg, hvilket sidste gaar til „Skolepersoner i Viborg". — 1607 betegnes han som „Chr. Dawitzen i Filtzschouff". 1624 bor Thammis Nielsen i Gaarden. I Mattriklen for 1662 hedder det om „Fiels Hauffue", at den tilhører Fru Regitze Parsberg [3]); her bor da to Bønder, Niels Poulsen og Chr. Thomasen. Gaarden har da af Hartkorn 8 Td. 3 Skp. og det hedder,

---

[1]) Se Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme I. S. 108—10.

[2]) 1 Ørtug var lig 1 Kr. 30 Øre i vore Penge.

[3]) gift med Jørg. Høg til Hammergaard, der da ogsaa anføres som Ejer af Filshauge 1652, men altsaa maa være død i Mellemtiden.

at den fattes Engbund. I 1680 nævnes en J. Arenfeldt — formodentlig den store „Hexejæger" fra Rugaard — som Ejer af Filshauge. Nu beboes den af en Chr. Andersen. Han sidder der endnu 1689 tilligemed en Niels Nielsen. — Omkring 1717 sidder her en Fæster Povel Christensen; han nævnes i et gammelt Tingsvidne fra Skive, hvor Dommeren, Poul Fabricius, spørger de fire Gamlinger Søren Espersen, Morten Hansen, Iver Pedersen og Jens Vejle „om de kan huske Maren Christensdatter, som Povell Christensen af Fieldshave besov?" Jo, dem kjendte de godnok begge to. „Hun, den Stakkel, maatte sidde længe, før hun maatte komme ud. Byfogden tænkte nok, at Povell Hauge skulde betale for hende, men der fuldte intet paa, for hun sad der mere end i 3 Uger till visse„ ($^{8}/_{7}$ 1717). — Men Povl sad paa Filshauge. Og der sad han tilsyneladende endnu 1750 sammen med Jens Jensen Møller; de har nu delt Gaardens Hartkorn saadan imellem sig, at hver staar for 4 Td. 7 Skp. 3 Fjdk. Af en Jordebog for Astrup fra 1770 ser vi, at Filshauge nu ligger under denne Gaard; den beboes da bl. a. af Chr. Hauge og Jens Foged eller Søren Foged. Uddraget af Jordebogen lyder saaledes:

„Øster Grønning og Filshauge: Her bor Chr. Jensen, Chr. Korsgaard, Niels Madsen, Anders Kusk, Just Sørensen, Erik Pedersen, Jens Foged, Jens Bilstrups Enke, Christen Hauge, Villads Nørbye, Søren Foged, Niels Pors.

Ligger 1 Fjerding Miil (fra Astrup), 8 Marker, 4 besaaes, 4 hviler. Sand med Muld beblandet Jord."

I et Dokument i Astrup Herregaardsarkiv hedder det om Filshauge: „Udflyttet 1787: En Gaard i Øster Grønning i Sønder- og Øster-Marken, beboes af Fæsteren Jens Christensen Foged[1]), Hartkornet 5 Td., Filshaugegaard kaldet; efter det af Lieutnant Schuchardt afleverede Kort haver denne Gaard faaet sine Jorder samlede paa et Sted om og ved Gaarden; dens af nye opførte Bygninger ere følgende — — —." Og nu anføres en detailleret Beskrivelse af baade Sals og Lade etc. Det

---

[1]) Han dør $^{21}/_{12}$ 1815; hans Eftermand, Chr. Jensen Foged, dør $^{20}/_{11}$ 1849, 71 Aar gl. Benævnes „Selvejergaardmand", en gjæv Titel i de Tider!

er da den samme Filshavegaard i Ø. Grønning, hvis Ejer hedder Jens Foged den Dag i Dag som for hundrede Aar siden.

Hvad har nu gjort, at denne Herregaard „er groet i Lyng," mens Nabogaardene endnu blomstrer? — Ja, Grundene har naturligvis været mere end én. Hvis jeg har Ret i den Formodning, at Nørgaard (og maaske Astrup) kun er Avlsgaarde fra Filshauge — og ihvertfald for den førstes Vedkommende kan der ikke næres nogen Tvivl — saa er det jo klart, at i det Øjeblik de er bleven solgt fra, har Filshauge maattet klare sig selv; især har den sikkert efter Adskillelsen følt Savnet af Engbund. Det er jo ogsaa indlysende, at disse oprivende Tilstande under evige Processer har maattet svække Ejernes og Gaardens Kraft; i Tiden mellem 1500—1550, da Filshauge aldrig vidste om det var kjøbt eller solgt, har det faaet det Knæk, det aldrig forvandt; da er formodentlig det meste af Ejendommen løben i Lyng, saa Ø. Grønning Hede bærer Spor af Skadeslægtens tunge Hjemsøgelser den Dag i Dag.

Forøvrigt er der ogsaa en Række andre Spor; den gamle Borggaards Plads udpeges langt mod Syd ud mod Fjordsiden; en Klynge forvredne Træer paa Fjordbakken kaldes endnu „Haw' Skov", og Dalen mellem Grønris' og Jenles Marker, der sikkert danner Nordgrænsen for det gamle Filshauges Jorder, kaldes stadig „Haw' Daal". Selv det allerældste Filshauge, det som maa naa helt op mod den tidligste Middelalder, har efterladt tydelige Rester i Jordsmonnet. Nordøst i Jenles Mark findes en dyb Dalsænkning, der af de gamle kaldes „æ Møldamm'", og gaar man ind i den tilgrænsende Løvskov, ser man her tydeligt under Trækronerne den gamle Mølledæmning; en spinkel Bæk, der modtager Vandet fra et Drænrør af svær Kaliber, angir endnu Møllebækkens Retning og Pladsen, hvor Hjulet drejede. Og følger man „Dammens" Bred, ser man mod Nordvest en Jordsænkning, der strækker sig op sydvest om Nørgaard og endnu i Tøbrudstider er svært at holde Styr paa. Men hvilke Aarrum maa det alligevel ikke være, siden denne Kløft var saa vandrig, at dens Strøm kunde dreje et Mølleværk! Det er her som med Breum Kilde: dens Ælde er saa stor, at intet Dokument om dens Virksomhed er bleven bevaret. Alle andre Vand-

møller paa disse Kanter har jeg kunnet efterspore, denne ikke. — Den Gang var det jo et betydeligt Privilegium at ha Mølleret. Herremanden paa Astrup Niels Kjeldsen Juel fik 9. Decb. 1539 Brev fra Kongen, at han maatte opbygge et Møllested, som ligger paa Kronens Grund og kaldes Wosbeck Møllested udi Grøninge — „med Dam og Damsted og højeste Flademaal (Flodmaal?), dog før han then opbygge, skal han udlægge Kronens Bønder og Tjenere Fyldest udi anden god bequem Jord for hvis Jord dennem frastøffues efter Henrik Rantzaus, Høvidsmand paa Halds, Tycke" [1]). (J. Register, S. 634).

Maaske tyede Herremanden saa langt mod Syd, fordi han havde haft Ærgrelse ved Anlæg af Møllen nærmere Hjemmet. Herom hedder det, at Niels Kjeldsen Juel ved sin Gaard Astrup opførte en Mølle og fremlagde i Aaret 1540 et Papirsbrev, som han havde paa et Møllested, ved hvilket én af Kronens Bønder havde en Eng, der gav 19—20 Læs Hø aarlig, hvilket var al den Eng, der hørte til Bondens Gaard[2]). Kronen ejede Aa og Strøm baade oven og nedenfor Møllen, saa at denne hverken kunde male Mel eller Malt uden at sætte Vandet op paa Bondens Eng, hvilket var Manden til stor Skade, og det Jordstykke, Niels Kjeldsen vilds gi ham i Vederlag, var en ringe Ting, og Bonden til liden Nytte efter Henrik Blomes Mening. Denne Adelsmand, der var forlenet med Hald Slot, henvendte sig i den Anledning til Kongen og ytrede Tvivl om Brevets Rigtighed, da det ej var underskrevet med Kongens egen Haand. Han beder derfor Kongen huske derpaa i det Tilfælde, at Niels Kjeldsen yderligere gjør Paastand om Møllen, og anmoder om, at Sagen maa henstaa, indtil han selv faar Kongen i Tale. Sagens Udfald er mig ubekjendt[3]).

---

[1]) Paa Wojsbæk Mølles Grund laa for 40—50 Aar siden et Hus, hvis Kaalgaarddige endnu tydelig spores. Her boede et Par Særlinger, som ikke var gifte, men dog levede sammen som Mand og Kone. Naar de kom i høj Stemning, smed de Klæderne og løb splitternøgne rundt om Huset for at fange hinanden. Min gamle Meddeler har tit i sin Ungdom holdt Udkig efter dem, naar den kaade Tagfat gik om Hushjørnerne. — 1842 dør en Niels Pedersen, Woisbækhus, 78 Aar gl.

[2]) Det er nok det nu forsvundne Knudsgaard.

[3]) Hvorlænge Astrup har haft Mølle, kan ikke ses. 1770 hviler der ingen Mølleskyld paa Gaarden.

Sydpaa laa Lyby Mølle „i Grønning Sogn", der nævnes som hørende til Grinderslev Kloster 1581; da beboes den af Niels Møller. I Matriklen for 1662 kaldes den „Mølle med Aul", og er sat i Skyld for 26 Td. Mel — 13 Tdr. Hartk. Mølleren hedder Mogens. 1704 hedder han Niels Christensen. — Nordpaa laa under Eskjærs Ejer Niels Parsbjærg i 1662 to Vandmøller af Navnet Saltbæk (1680: Salbech). „Dog den ene Saltbech Mølle haver været øde over forrige Aar og er endnu øde; gav til Skyld aarlig, da den var ved Magt: 10 Td. Mel, kan regnes for 5 Td. Htk. — Den anden Mølle, som er ved Magt, skylder os 10 Td. Mel." (Matriklen 1662)[1].

— — Men om Møllen ved Nørgaard Bæk ikke et Suk! At der har staaet én der, det skjønnes af Jordsmonnet, af de Mursten, der nu og da pløjes op, og af Mølle-Navnene baade syd og nord for Bækken[2].

Men det er paa Tide, vi forlader det gamle Filshauge for ogsaa at se os lidt om blandt dets Naboer.

GRØNRIS OG USTRUPGAARD.

Et lokalt Sagn brovter med, at Grønris tidligere har ejet baade Nørgaard og Astrup. Da Grønris sandsynligvis forhen har udgjort en Del af Filshauge, bliver der jo noget om Snakken, dog ikke mere, end at Grønris i alle de Dokumenter, vi kjender, er en ringe Fæstegaard under skiftende Ejere. I 16. Aarh. nævnes det 1546. Fra ca. 1600—1650 sad her Anders Mogensen og efter ham Sønnen Ivar Andersen (nævnes 1662 og 1678). Da tilhørte Gaarden Anna Skeel paa Hegnet; senere kom den under Astrup, indtil den 1807 ved Anders Jensen blev fri Ejendom. Da var det en Gaard paa 6 Td. Htk.[3].

15. Juli 1808 bliver Gaarden brandforsikret for 620 Rdl., deraf Stuehuset — som ligger mod Syd — til 224 Rdl.

---

[1]) 1704 hedder Saltbæk Møller Chr. Jacobsen. Mølleren i Rusted Mølle Mads Vognsøn.

[2]) 1790 forekommer i Astrup Jord, der løber ned mod Nørgaards Bæk, Betegnelserne „Mølleagrene" og „Mølleskifterne ved Møllen".

[3]) Anders Jensen dør som Aftægtsmand paa Grønris $^{22}/_{2}$ 1849, 79 Aar gl. Hans Eftermand — formodentlig Sønnen — Niels Andersen, synes at komme til Ejendommen 1831. Han dør $^{8}/_{3}$ 1856, $56^{1}/_{2}$ Aar gl.

— „og ej forhen forsikret". Paa dette Tidspunkt laa „æ Riis" endnu nede paa en Toft nær ved Fjorden — sydøst for Jenle — hvor nogle Brosten og den gamle Gaardsdam endnu viser Stedet. Den 72-aarige Kræn Korsgaard mindes endnu fra sin Ungdom, hvor vanskeligt, Ploven havde ved at tygge sig igjennem de omvæltede gamle Lervægge paa Pladsen. Senere, op mod Aarhundredets Midte, flyttedes Grønris adskillige Hundrede Favne vest paa. 22. Aug. 1895 brændte alle Gaardens Længer under det forfærdeligste Tordenvejr i Mands Minde; nu flyttedes Grønris for 2. Gang — dog kun nogle faa Favne — mod Sydvest, saa dets Have kom til at omslutte en anselig Gravhøj paa Stedet.

I Nørgaards Skjøder fra det 17. og 18. Aarhundrede nævnes nu og da et Fæstehus, Lille Grønriis, beliggende i Gaardens Mark. Det nævnes baade 1684 og 1702, da det beboes af Fæsteren Chr. Astrup. I et Skjøde fra 3. April 1745 kaldes det „Lille Riis, øde i Gaardens (ɔ: Nørgaards) Mark", og 1747 benævnes det simpelthen Grønriis — „som ligger under Hovedgaardens Taxt, er øde, dyrkes af Nørgaards Ejere. Hartk. 1 Td. 1 Skp. 3 Fj. 1 Alb." — Her finder vi efter al Sandsynlighed Prototypen til Jenle, der 1906 rejstes ved Grønris' Skjel paa den sydøstlige Del af det udstykkede Nørgaards Mark. Egekrattet paa Bakkeskraaningen mellem Jenle og Fjorden kaldes af de Gamle for Thøgers Krat; foran Krattet laa der i Midten af forrige Aarhundrede endnu en inddiget Toft med nogle faa grønne Agre, mens alt det øvrige var Lyng. Thøger er da sikkert én af de gamle Beboere af dette Sted, der skyldte sit Navn til sin mere anselige Nabo mod Syd, som i Jonges Geografi for 1777 (5. B. S. 629) kaldes Store Grønriis, mens dens Modsætning Lille Grønriis ikke har haft Hartkorn nok til at paakalde Opmærksomheden.

Ved Grønris' søndre Skjel et godt Skub mod Sydvest fra Grønris' ældste Stade laa i Fortiden en Gaard, som nu er opslugt af de omboende Ejendomme, — især har Grønris taget Broderparten. Det var Opstrupgaard eller som det kaldtes efter 1662: Ustrupgaard[1]).

[1]) Dets Beliggenhed er nu vanskelig at betegne, men spørg de Gamle om Jeppes Hwol og Lausts Daal; lidt derfra paa en lav Toft omtrent midtvejs mellem det nuværende Grønris og Fjorden vil det være at finde.

Oprindelig maa den ha tilhørt Filshauge, thi efter den ældste danske Registratur (II. S. 311) udstedte dennes forarmede Ejer Niels Eskildsen i sit Dødsaar 1513 Skjødebrev til Biskop Erik Kaas i Viborg paa en Gaard Opstrup[1]) kaldet. Ret længe har den dog ikke været i Viborg-Bispens Eje, thi baade 1521 (Fæster Chr. Madsen) og 1547 (Anders Madsen) nævnes den som tilhørende Stubbe Kloster i Sevel Sogn; men ca. 1560 er den allerede kommen til Astrup, idet de to Brødre, Ejeren af Stubbe Kloster Iver Juel og Ejeren af Astrup Niels Juel har slaaet en Byttehandel. Af andre Fæstere nævnes 1581: Mikkel Ejskjær(?), 1632: Chr. Jensen (Obstrupgaard), 1662: Chr. Pedersen (Ustrupgaard), ca. 1670: Anders Jensen, 1680: Chr. Pedersen og Peder Christensen, 1690: Peder Olesen[2]) og Chr. Povlsen, 1796: Niels Christensen. I 1662, da den tilhører Anna Skeel paa Hegnet, er det en Gaard paa 9 Td. 2 Skp. Htk. Ca. 1806 afhændede den en Række Parceller til Husmænd i Østergrønning, saa da Anders Jensen Hauge ca. 1808 frikjøbte den fra Astrup, havde den af Htk. kun 6 Td. Ved Bygnings-Taxationen 15. Juli 1808 vurderedes dens tre Længer („Stuehuset ligger nord i Gaarden") til 410 Rdl. Væggene var da alle klinede.

Anders Jensen Hauges Eftermand blev Ejeren af Grønris, Niels Andersen, som synes at ha kjøbt dens Hovedparcel, 4 Td. Htk., 21. Decbr. 1831. Nu var der af Ustrupgaard kun 4 Skp. Htk. tilbage. 1831 bor her en Peder Andersen; i 1836 en Chr. Nielsen; i 1844 hedder Ejeren Morten Melsen. Nu kaldtes Ejendommen i Almindelighed Ustruphus.

En Tid skal der ha boet to Familier, i den ene Ende

---

[1]) Formodentlig af Mandsnavnet Ubbe og Torp, der betyder en udflyttet Ejendom.

[2]) Den gamle frygtelig molesterede Justitsprotokol for Salling Herreder har for 22.—30. Aug. 1690 opbevaret nogle Forhør, hvis kun halvt læselige Sider beretter om nogle Smaarivninger mellem denne Fæster og Forpagteren af Astrup, Chr. Andersen Møller. Møller skal ha' taget nogle Heste i Hus og mishandlet dem, saa Peder Olesens bedste Hoppe — værd 18 Rdl. — dør deraf. — Møller fralægger sig al Skyld; han var til Skive Marked og kjender intet til Sagen. — Her kaldes Gaarden afvexlende Ustrupgaard og Ulstrupgaard; helt ned til vor Tid synes Udtalen at ha været vaklende.

Jens Fisker, i den anden Simon Hannæs og hans Kone, Mett' Mari' Hannæs. Sidste Rest af den gamle Opstrupgaard nedbrødes 1875, og Stenene brugtes til nuværende Kræn Korsgaards Gaard: Borreskjær (tidligere Svinkjær).

Det er alt tidligere nævnt, at Grønning Kirke i længst forsvunden Tid ejede Jord nede paa Fjordbakken, men i de urolige Tider, der fulgte efter Reformationen, var det gledet den ud af Hænderne, og tilsidst var det næppe Kirkens Mænd muligt at hitte ud af de indviklede Ejendomsforhold. For at gi et Indblik i Forvirringen anføres her et Dokument fra 1678[1]), der fortæller os adskilligt om disse bortgjemte Egne:

„Salutem et felicitatem in Ch(risto) Servatore perpetuane.

Præstantissime juvenis Amice peramande.

Eders missive paa voris kiere velærværdige biscops vegne er mig til hende kommen pridie omnium sanctorum anlangendis dett iord paa Østergrønning marck, som Iffver Anderssøn i Grønriis hattver brugt under sin gaard og giffvet skylde aff til Grønning kierche, at giøre nogen underretning om; saa haffver jeg bespurt mig der om med eldgamle mend der udi sognet, som kand mindis hen ved 70 aar og aff dennem erfaret, at dett jord paa Østergrønning marck, hvoraf Iffver Anderssøn i Grønriis og Peder Andersønn i Østergrønning schylder hver lige meget till kiercken, haffver tilforn verit till en liden 3 ørtegaard liggendis i Østergrønning, som bleff brugt under et og aff én besiddere indtill den store død 1602[2]), da manden Christen Lausøn gaarden da besiddendis, er bortdød, og gaarden er bleffven øde; og berettis herligheden ogsaa paa den tid at være giffvet til tvende Hosbonder, den ene velb: Peder Munck till Estvadgaard, den anden velb: Kield Juell till Astrup. Henved 12 aar derefter haffver den hosbonde paa Astrup ladet bygge paa sin part af samme gaard og

[1]) Provinsarkivet.
[2]) Sml. Aakjær: Blicherbogen II., 77. — Formodentlig er her Tale om Gaarden Sohauge.

lagt et andet boels jord dertill, som og var bleffven øde i samme død, og er dett som Peder Anderssøn nu paaboer og ligger noget lidet fra dett sted, hvor gaarden var bygt tilforn, men den anden halffvegaardtz jord er aff sin hosbond lagt till Grønriis, som før var et boell, og det i Iffver Anderssøns faders tid, mange aar førend Iffver er kommen til gaarden. Jeg haffver seet en gamell jordbog hos velb: Otthe Friis, som var schreffvit i velb: Niels Juels tid 1561, hvor bemelte gaard findes med all sin affgift at haffve ligget till Astrup, undertagen hvis som gaar til kirchen, og befindis da forne. mand Christen Lausøn af haffve besiddet gaarden. De specier, som da ere giffne baade till kierchen og hosbonden findes saaledis antegnede: Rug ij ørte, biug ij ørte, haur IX. schpr, smør j asch, skouvogn j, skousvin j, aall iiij snese, iiijpart i j koe, høns ij, giesteri xxvi sk., liung j less. Aff hvad occasion bemelte gaard er kommen under tvende hosbonder kand jeg icke erfare, og veed velb. Otthe Friis ingen vnderretning her om at giøre, men bekiender sig iche at haffve noget at prætendere paa den part, som ligger till Heignet.

Aff den halffve gaardtz jord, som ligger vnder Grønriis giffvis aarlig till hosbonden j fødenød j skouvogn, ij Mk. 3. sk. giesteri og 2. mk. kopenge, men hvad der giffvis aff den anden halffve part, som ligger till Astrup og Peder Anderssøn paaboer, veed hvercken velb: Otthe Friis eller manden, det besidder, ti dett er altid vdgiffvet vnder et, baade aff den halffvegaard og aff det boell der er tillagt, saa der paa ingen forschiell kand giøris, og giffvis disse specier aff begge parter: ij tdr. biug viij schps rug, j svin, j less liung, iiij snes aall, j td. haur gesteri og xviij sk. gesteri; og er mig saa iche videre herom bevist.

Hvad sig de forarmede kierchetienere til Grindersleff kierche belanger, om hvilche hans velærverdighed er min Attest begierendis, da er det mig fuld vitterligt, at den bolig i Jebierg, som skylder til kierchen, er aldelis øde. Om den gaard i Tustrup kand mandens festebreff, som den besidder, best giøre opliusning, hvoraff en copie till hans velærverdighed med prousten fremschichis. Aff de andre tvende gaarde i Breum formodes om iche alt, dog

en deell aff skylden at schall bekommis, endog vaarsæden var her meget ringe i dette aar.

De kierchetieneris tilstand i Grønning sogn er forleden aar aff velb: Otthe Friis ved lovlig tingsvinde forklaret og till hans velærverdighed offverleffverit, saa jeg iche veed om nogen videre relation derom kand giøres fornøden i dette aar, eftersom deris lejlighed og tilstand er siden den tid iche forbedret, men forværit og deris Udgifter med skatterne icke forringede men formerede, foruden at aulet forslog sig, særdelis med vaarkornet meere end forleden aar, og alle vdgiffter henger her paa det blotte korn.

Vill saa befale hannem den trofaste skabere till all lyche og velstand, forbliffvendis hans obligerede ven og tienere etc.

Peder Christenssøn Hissell,

Dat. Breum d. 8. Nov. 1678."

NØRGAARD

Allerede 1420 maa Nørgaard ha været en selvstændig Gaard, thi da nævnes som Ejer Sti Munk. — Nørgaard er tit bleven solgt; her skal omtales nogle af disse Salg, og hvad Skjødet fortæller. Saaledes solgtes det d. 15. August 1684 af Valdemar Lykkes Enke Sophie Reedtz til Erik Grubbes Frille „den ædle dyderiige og gudfrygtige Matrone, Anne Jensdatter" [1]). Her nævnes som hørende til Nørgaard „liggende i dens Mark" følgende „Affbyger": Grønriis (ɔ: Lille Grønriis), Sleytrup, Hedegaard, Øgaarden, Nørgaardslund, (der beboes af Peder Væver), Mosgaard etc.

Anne Jensdatter har ikke syntes særlig godt om Ejendommen, thi hun afhændede den til sin Svigersøn Fr. Ulrik Ulfeldt til Hammergaard 4. April 1685.

Siden tilhørte den Erik Lauridsen, som 13. Sept. 1702 overdrager den til sine to Sønner cand. theol. Laurids Eriksen og Chr. Eriksen Stærch; her nævnes som

---

[1]) Se om hende bl. a. J. P. Jacobsens „Marie Grubbe", 1. Udg., S. 9 ff. og Jeppe Aakjær: „St. St. Blichers Livstragedie" II., S. 56.

hørende til Gaarden bl. a. Mosgaards Huse, „nok et Hus uden Avl ved Nørgaards Bum", hvor Peder Væver bor. Erik Lauridsen „bortskjødede Gaarden med Borgegaard og Ladegaard, Afbygder, Gaards Boliger og Huse, Ager og Eng, Skov og Mark, Hede og Mose, Fiskevand og Fægang, Vaadt og Tørt, Fort og Fælled, Herlighed og Rettighed" — — for hvilken han har faaet sin Betaling, saa han takker Sønnerne „got for god, redelig og rigtig Afbetaling i alle Maader".

$^4/_7$ 1703 skjøder Chr. Eriksen Stærch sin Halvpart af Nørgaard til Broderen; her nævnes bl. a. et Hus „nylig er bygt", Niels Lauridsen Degn paabor.

Ved Folketællingen 1704 hedder det om Lavrids Eriksen paa Nørgaard, at han hverken har Kone, Børn eller Ridefoged. Ved hans Død 1731 gik Gaarden til Auktion og kjøbes af hans Søster Anna Eriksdatter, Enke efter Præsten i Grinderslev Hans Brunow[1]). Hendes anden Mand Mads Jensen Brøndum solgte Nørgaard 3. April 1745 til Claus Jensen Vadum fra Aalborg; han taler om „min Hustru og begge vores Arvinger". Ogsaa her nævnes „Lillle Riis" øde i Gaardens Mark, „Slegterupgaard": 3 Td., 3 Sk., 2 Fj., 2 Alb.; desuden 3 Gadehuse i Gaardens Mark. Vadum blev ikke gammel paa Nørgaard, thi $^{11}/_{12}$ 1747 solgte hans Enke Mette Hansdatter Winde Gaarden til Peder Damgaard, der havde været Forpagter paa Lund i Mors[2]). Skjønt Nørgaard jo var en ret anselig Gaard, kostede den i 1731 kun: 3783 Rdl.; 1745: 5000 Rdl.; 1747: 3500 Rdl.

I den trykte Auktionsplakat fra 1747 siges det, at Gaarden omfatter 29 Td. Htk., Bøndergods 98 Td. H., desuden 18 Gadehuse og Hussteder. Korn- og Kvægtiende til Grinderslev Kirke; Gaarden gir 30 Td. Rug, 24 Td. Byg og 70 Td. Havre. Der kan græsse 70 Stude, 12 Køer, 12

---

[1]) Præst i Gr. fra 1701—1728. Han efterfulgtes af Sønnen Erik Hansen Brunow (1728—62), der laa i et 30-aarigt Spektakel med sine Kaldsbrødre i Omegnen, bl. a. med Niels Iversen Arrøe, Fur, og Vilhelm Worsøe, Skive.

[2]) Det er da nok en Slægtning — formodentlig en Søn af Peder D. — der omtales saaledes i Roslev Kirkebog for 28. Maj 1778: „Samme Dag (begrov) Benned Espersdatters uægte Barn; til Barnefader blev ved Graven udlagt Sr. Jens Damgaard fra Nørgaard".

Bæster, 60 Faar. „Strax ved Gaarden er en liden Skov"; Ildebrand af Hede, Tørv og Lyng" og der er „belejlig liggende Strøgods til Kjøbs."

Ind mellem Bestemmelserne om Gods og Fæ hedder det: „Alle de unge Karle og Drenge, som er paa Godset, og Bøndergodset rettelig tilhører, forbliver ved Godset, saavidt Loven og kgl. Forordning giver Bifald".

Kornet fører Bønderne til Astrup-Vej eller til Skive. „Og skal Sælgeren nyde fornøden Flyttevogne af Bønderne til sit Bohave, dog ej længere end til Sallingland strækker."

Blandt Fæstegodset, der 1747 omfattede Bønderjord baade i Jebjerg, Nannerup, Bostrup, Ø. og V. Grønning (Chr. Haldborg), Gamstrup, Roslev, Rybjerg (Snabegaard: Bertel Christensen), Thise, Breum og Trustrup, nævnes et Sted, Smalende, som synes at ha ligget i Tustrup.

ASTRUP

Denne Gaard kaldes i Dokumenter fra Midten af 16. Aarh. af og til „Aastruppe"; det gaar da maaske an at gjætte paa, at den har hentet sit Navn fra det lille Vandløb, der nu kun er en ringe Bæk, men i Fortiden naturligvis har haft en anderledes svulmende Strøm.

De første Ejere, vi hører om, er de Juel'er fra ca. 1400—1606; saa følger Friis'erne til 1714, hvorefter den gaar over paa skiftende Hænder[1]). — Her skal kun meddeles nogle Smaatræk fra 18. Aarh. — Otto Friis, der havde Gaarden en Snes Aar (ca. 1660—80), maatte omsider for Gjæld afstaa den til Søsteren Margrethe Friis, som 1694 lod den gaa over til Otto Friis' Datter Elisabeth Friis. Ca. 1702 overlod hun den til sin Mor, Birgitte Lykke († 1708).

Mens den 1647 havde 232 Td. Hk. og 1660: 48 Td. har den 1702 kun: 32 Td. I Mandtalslisten for 1704 hedder det: „Gaarden er forpagtet, hvorfor Fruen (ɔ: Birg. Lykke) holder for sin egen Person ingen anden Tjenestefolk uden 1 Pige. Godset forvaltes af Husbonden selv uden Ridefoged". Forpagteren er den ugifte Chr. Jensen.

---

[1]) *Se Trap IV., S. 614.*

1708 gik Astrup over til Birg. Lykkes Søn Mogens Friis, som $^{10}/_{4}$ 1714 solgte den til Major Chr. Kruse, der atter 1. Aug. 1725 maatte lade den gaa over til Oberst Verner Parsbergs[1]) Enke, Christiane Barbara Rantzau, for 7792 Rdl. og Courant 1000 Rdl. Nu skifter Ejerne rask; 1727 la'r Fru Rantzau sin Søn Ritm. Joh. Parsberg til Eskjær faa Gaarden; 1735 sælges den fra hans Bo til hans Sted for Gehejmekonferentsraad Cl. Reventlow, der 23. Marts 1750 sælger den til Forpagteren paa Taarupgaard Peder Malling (senere Borgmester i Viborg), der beholdt Astrup til 1766. Dennes berømte Søn Ove Malling (født 1746), der tilbragte sin Barndom paa Astrup[2]), har som gammel Mand givet en Skildring af Gaarden og Bøndernes Forhold (omkr. 1760), som vi her hidsætter[3]). Han begynder med at sige, at Bøndergodset i Almindelighed er i maadeligere Forfatning end Hovedgaardene. Bygningerne klinede, skjæve, ravende; Besætningen som oftest god; Avlsredskaber og Kjøretøj slette: jærnbeslagne Hjul er sjældne; i Salling var der saa godt som ingen Selvejere, nogle faa hoverifri Bønder, der stod sig godt. Peder Malling øgede disses Tal for deres Vedkommende, som boede over en Mil fra Astrup. Afgiften var foruden Landgilden 2 Rdl. d. C. af en Tønde Htk. De kom paa Fode, fik beslagne Vogne „og blev snart kjendt i Egnen og i nærmeste Kjøbstad som saakaldte kalkunske Bønder."

Siden indførte P. Malling Hoverifrihed over det hele og fik sin egen Gaard bedre drevet end ved det slæbende Hoveri. P. Malling var maaske den første af de private Godsejere, der gav Hoverifrihed til et helt Gods og selv drev Hovedgaarden. Det var dog kun i P. Mallings Tid; om Efterfølgerne hedder det i Hofmans Danske Atlas IV. 747: „Peder Malling kjøbte Gaarden 1749 (?) for 9000 Rdl., kjøbte Gods dertil for 3000 Rdl. og solgte det hele 1766 for 31,000 Rdl. til (daværende Ejer) Axel Lassen. Forrige Ejer havde for faa Aar siden gjort Godsets Bønder hovfrie imod Arbejdspenge og Betaling; men da den nuværende derved fandt mange Vanskeligheder, har han befriet

[1]) Død paa Skivehus 1719. Sml. Aarb. 1913, S. 125 ff.
[2]) Sml. Skive Aarbog 1913, S. 3.
[3]) Se Nyt Hist. Tidsskr. 2. R. 4. S. 199 ff. (1852).

Bønderne fra Arbejdspengene, og lader dem igjen gjøre Hoveri. Paa Gaarden holdes 100 Staldstude" osv.

Malling fortsætter.

„Egentlig Mishandling af Godsejere imod underliggende Fæstebønder kjendte man intet til i min Ungdom i mit Fædrenehjem eller dets nærmeste Omegn. En gammel grundmuret Hovedgaardsbygning efter Middelalderens Form havde min Fader nedbrudt og med den det deri værende gamle Bondefængsel, Hullet kaldet; i et nyt bekvemmere Vaaningshus, som han i Stedet for den gamle Gaard opførte, blev intet saadant indrettet. Træhesten i Gaarden blev nedbrudt og ikkun paa Nabogaarden har jeg set den; men den brugtes ikke eller yderst sjælden".

Bondens Had til Soldatertjenesten var stort. Godsejerne skulde stille et vist Antal Karle; de rømte ikke sjælden sydpaa.

„Hen imod Sessionstiderne fandt gjærne en Slags Jagt Sted efter saadanne Karle, som Godsejerne vilde stille frem til Antagelse. Nogle blev grebne om Dagen, naar de gik i deres Hoveriarbejde, andre om Natten i deres Hjem og sattes derefter under mer eller mindre streng Bevogtning, indtil Sessionen skulde holdes. Da opstod der for det meste ikke liden Sorg i de Bondefamilier, som det gik ud over, med Fortrydelse over, at foregaaende Lejligheder til at undvige ikke vare benyttede".

„Af saadanne, som af Frygt for at stilles til Krigstjenesten undvege, hørte man ikke saa sjældent, at een og anden havde arbejdet sig frem til Velstand i Udlandet eller i Fædrelandet. Som tvende saadanne mig bekjendte, der i Danmark gjorde sig ansete, erindrer jeg og vil nævne Brødrene Ryberg, af hvilke den ene blev en af de værdigste, mest formuende Handelsmænd i Kjøbenhavn, den anden det samme i Aalborg. Begge var de fødte af hoverigjørende Gaardmandsfolk i Bondebyen Ryberg i Salling, paa det næste Herremandsgods ved min Faders, og begge vare de opfødte ved Bondearbejde og i trange Kaar[1])".

„Jeg erindrer meget levende, hvorledes Herremanden,

---

[1]) Her er Tale om Grosserer Niels Ryberg (f. 1725 † 1804) og dennes Bror, der begge — vistnok 1750 flygtede fra deres Far Bertel Christensens Gaard i Rybjerg; Gaarden var en af Nørgaards Fæstegaarde. Niels Ryberg blev sin Tids Tietgen og *endda et Stykke* til. Om ham se bl. a. Biogr. Lex. 14. B *S. 444.*

som ejede Godset, fra hvilket de undvege[1]), kom over i Besøg til min Fader, og da skjældte og bandede over, at tvende dumme Knøse, som han kaldte dem, var bortløben fra hans Gods, og hvorledes han ikke med al den Umage, han gjorde sig, havde kunnet opspore dem. De var vandrede til Aalborg, hvor en formuende Kjøbmandsfamilie[2]) tog sig af dem og tilmæglede dem Frihedspasser af Herremanden, saavidt jeg mindes ved en Betaling af 100 Rdlr. for hver. De kom derpaa i Lære ved Handelen og banede sig ved gode Naturgaver, ved Flid og Paapasselighed i andres Tjeneste, Vej til egen Handel, hvilket de siden drev med Klogskab og Held. Den ældste, Niels Ryberg, døde som Conferentsraad; men hans største Hæder var, at han altid vidste med Elegants i Levemaaden at forbinde sine jævne Landsbysæder, hvilket han sit Liv igjennem vedligeholdt, ligesom han som Kjøbmand forstod at spekulere, men altid med Snedighed og Klogskab". Han anlagde en Fabrik paa Færøerne; indførte fra England fabriksmæssig Hørhegling og Linnedfabrikation m. m. Han stiftede et meget anset Handelshus i Kjøbenhavn.

„Broderen i Aalborg syntes egentlig at have mere Talent end Niels Ryberg og forstod tillige med større Lethed at sætte sig ind i en friere Levemaade. Han arbejdede sig ogsaa frem til Fortjeneste og holdt den vedlige; men i vidtseende og dog solid Handelsaand, naaede han ikke sin ældre Broder". — Saalangt Ove Malling.

Efter Peder Malling kom Astrup i Axel Rosenkrantz Lassens Besiddelse (1767—97); saa gaar den for 35,200 Rdl. $^{24}/_{6}$ 1797 over til Chr. Albrecht Tram, Forpagter paa Rugaard, der havde den til sin Død 1838. Men alt det, vi har kunnet opstøve om Godset i Slutningen af 18. Aarhundrede, indskrænker sig til nogle topografiske Smaatræk, som det maaske kan være nyttigt at medtage. 1735 hedder det saaledes om den Bæk, der den Dag i Dag deler Astrup og Nørgaards Ejendomme, at den kommer fra den Lod, som hedder Dueled, løber som Skjel mellem de to Gaarde i en opkastet Grøft „indtil Astrup Trække-

---

[1]) Det maa være den ovenfor nævnte Peder Damgaard paa Nørgaard, der sigtes til.

[2]) ɔ: Morbroderen Axel Møller. (Lahde: Fertjente Mænds Portrætter og Biografi. I, S, 4).

bro (Stigbord?) ved de to store Lyngbanker neder imod Fjorden, hvor Bækken, som saa er Skjel igen, løber af Grøften, og derfra til og i Fjorden er uopryddet". 1790 forekommer følgende Navne paa Astrup Hovmarker:

Almind, Knud, Vieholmen, Dueled Fald, Viebusken og Mølle-Skifterne, vesten Eskjær Vej: Smedefald; Urtehaven; Stakhaven norden Laden; mellem Skoven, ved Lunden, Kalvehaven; mellem Renden og Axel Lund, Rævgrav-Bakken, Gaardstedet, Ler-Vester Grønning Wase; Strugen, vesten Nørgaards Wiig, Stakket Agre, Nørgaard Bæk-Agre; „Knurd gammel Mark, Smedens Jord"[1]).

Af Parceller nævnes (1790): Sønder og Nør Porskjær, Værum Kjær, Vig Grønne, Knuds Hede, Fjor(d)-Enge, Hohl-Enge, Smede-Fald, Lund-Agre, „Mølskifterne sønden Gaarden", Svinehaugen, „Trind Lund" eller „The Lund", „Mølskifterne ved Møllen", „Agre mellem Skoven", „Agrene sønden Struen", „Leverbachs Agre", „Viebork Agre", Øvre Høebech. Enge: „Imellem Mølskifterne og Urtehaven", Strue Eng, Lund Eng, Mølskifterne og Agrene bag Laden, vesten Teglovnen. — Wojsbæk Mose: (119,800 □ Al.), Nørgaard Bæk Eng; — Hohl-Vejen, Nørgaard Hohl Vej, Leverbak Hede, Halvbakken. Koldborg, Hummel Haugen, Breum Kjær og Eng, „Halv-Bak Agre", Rævbjerg-Agre, Knud Skov og Knud Dals Skov[2]), Limgraven, Teglpladsen, Axels Lund, Margrethes Lund, Saltbæk Havn, Gaardstedet (paa Astrup Mark), Knud Skovhus.

1790 hedder det i en Indberetning: „Forstaaende 2,756,650 □ Al. udgjøre den samlede Andel av Astrup Hovedgaards Marker, som stedse af Bønderne, 39 i Tallet, have været drevne i 9 Aarsgjøder, de 5 have været brugte og 4 hvilede". Til hver Plov: 7854 □ Al. at drive.

Ved Nytaar 1802 har Astrup endnu ca. 118 Tdr. Bøndergods; deriblandt: 5 Gaarde og 3 Huse i Grinderslev; i

[1]) Om Smeden — Chr. Pedersen — hedder det (1789), at han bor i „det i Knud værende Raalingshus". Han skal røge Herskabets Kjød og Fisk og holde tvende forsvarlige Skovhunde til at vogte Knud Skov; desuden skal han tælle Kornet om Høsten.

[2]) *I 1714 staar* „Astrup Skov" til 1 Skp. 1 Alb. Htk.

Grønning: Grønris (Anders Jensen) og Ustrupgaard (Niels Christensen). Men i 1824 har den af Bøndergods ikke synderlig mere end nogle Huse her og der; et Par i Ø. Grønning, et i Wojsbæk (Niels Pedersen; svarer 7 Rdl. aarlig). Det sidste Bøndergods, 20 Tdr. H., sælges 1825 til Quistgaard paa Nørgaard for 12,000 Rdl.

16. Oktober 1810 bliver Astrup brandforsikret. Borggaarden taxeres til den anselige Sum 20,000 Rdl. Hele Forsikringssummen: 42,000 Rdl., mens den tidligere lød paa 16,510 Rdl. 1813 gaar dog Summen ned til ialt 30,240 Rdl., 1823 er den sunken til 21,560 Rdl.

1810 nævnes desuden nogle Bygninger udenfor Gaarden, som kaldes Knudsgaard; Stuehuset mod Vest: 260 Rdl.; Vesterhus: 1500 Rdl.: Østre Hus; 660 Rdl. („alt af brændte Sten"). 1823 er Knudsgaards Stuehus bare taxeret til 144 Rdl. I Skjødet for 1847 nævnes foruden en Vejrmølle, en Smedje og 2 Huse, tillige „Aulsgaarden Knudsgaard". 1870 hedder det: „Der er ikke mere Beboere i Knudsgaard". — Nu (1914) strækker et enligt Træ sin trætte Krone langs Tomten. — Astrups Ejere i det 19. Aarhundrede var ofte dygtige Landmænd, der gjorde flittige Indhug paa Heden. 1803 hedder det: „I Knuds Hede for Sønden opbrudt, dog ikke Dyrkning værd, men desuagtet udføres: 300,000 □ Al." Skovene var Ejernes Kjæledægger.

I en senere Beretning (fra 1870?) hedder det:

„Knudskov, $18^{10}/_{14}$ Td. L., var større for et Par hundrede Aar siden (se Matrikelkortet). Axellund med Margrethelund, $6^{6}/_{14}$ Td. L., er plantet af Etatsraad Axel Rosenkrantz de Lassen i Aarene 1780—96; 4 Tdr. L. er siden 1847 plantet udenfor Knud Skov. Desuden findes: Overlund: $2^{6}/_{14}$ Td. L. Nederlund: $4^{12}/_{14}$ Td. L. Trindlund Krat: $^{1}/_{2}$ Td. L. Endnu $3^{1}/_{2}$ Td. Lund Krat ved Mogenstrup Skjel".

Heller ikke Agermarken forsømtes.

I en stor Indberetning fra 1823 om Landbrugsforholdene i Salling fortæller Tram paa Astrup, at Kartoffeldyrkningen i det store er begyndt paa Grinderslev Kloster og hos Hr. Pastor Møller i Breum. Møller var Foregangsmand i Landbruget. Han indførte Vexeldrift 1823. — Tram taler om Vestenvindens kolde taagede Luft, som Beboerne her i Landet kalder „Hav-Busser" (?), og han

slutter med denne Meddelelse om sine kjære Plantninger: „Jeg har ladet flere Træer plante ud paa de findende bare Pletter, og jeg har ladet en liden Jordstrækning af omtrent en Td. Ld. indhegne og beplante med Pil, Elle, nogle faa Birk og Ask. — Forøvrigt findes ikke nye Skovanlæg".

NØRREVEJLE.

Efter at vi nu har opholdt os saa længe paa Landjorden, maa vi ogsaa kaste et Blik ud over den lille Vig, der snart kaldes Nørrevejle (1546), snart Nørgaards Wiig (1790), snart Astrup Vig (1741), men bestandig er det samme herlige Vand begrænset mod Nord af Knud Skov og Astrups lave Strandenge, mod Syd af „Haw' Skov" og Grønningøre. Ingen Steder vil man se saa pragtfuld en Maanebro i Midnatsstilheden, naar Falkens Unger skriger fra Egekrattet; men set fra Torskenes og Flydernes Synspunkt er det et daarligt Vand, hvor Fiskeriet aldrig har været meget bevendt. Desmere Kiv har der staaet om det. Et rent Skraal af Processer rejser sig af den Smule Vand. Som hin Maage derude, der har haft Held til at pryne en enkelt „Aalekone", overfaldes af en misundelig og skrigende Flok, der vil berøve den dens møjsommeligt erhvervede Fangst, saadan har heller ikke Fortidens Lodsejere og Herremænd kunnet se en enkelt bringe „en Woll" Sild eller nogle Snese Aal i Land, uden at Misundelsens Aand er faret i dem. Saaledes hører vi saa fjærnt som 1546 om følgende Strid[1]):

„Vi underskrevne Erik Krabe til Bustrup, Erik Skram til Hostrup, Niels Lange til Kjærgaard, tiltagen udi Jens Thomsens Sted, Albert Skeel til Gunderup, Mogens Justesen til Lundgaard, Jens Spendt til Rammegaard, Erik Grøn til Ulsteedt (?), Hønning Quitzav til Lyddom, Herman Skeel til Jungetgaard tiltagen udi Mikkel Nielsens Sted, Jens Grøn til Brohollum, Folmer Rosenkrantz til Langtind, Jørgen Priip, tiltagen udi Jens Madsens Sted, Baltzer Mal-

[1]) Dette Dokument saavel som mange andre Astrup og denne Egn vedrørende er uddraget af Astrup Herregaardsarkiv, 1910.

thesen, tiltagen udi Claus Iversens Sted, Goiske Friis udi Oluf Tekkes (?) Sted, Jørgen Høegh udi Axel Nielsens Sted og Las Spendt udi Christoffer Rosenkrantzes Sted: — Gjøre vitterligt for alle med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd 1546 den Mandag næst efter St. Martini Dag var vi efter kgl. Majst's vor allernaadigste Herres strænge Befaling forsamlet hos Nørrevejle, som er en Viig, liggendes imellem Astrups og Nørregaards Grund, at skulle grandske og forfare alle Lejligheder om den Trætte, som været haver imellem Niels Juel til Astrup og Frue Edele Kaas-Datter til Nørregaard paa den eene og Jens Rodfeldt til Eskjær og flere Lodsejere og Bønder udi Nørre Herred, som ville bruge Fiskeri udi samme Nørrevejle, paa den anden Side, og at skulle grandske og forfare, hvor langt samme Nørrevejle hører til Astrup og Nørregaard med Rette, med flere Ord og Artikler, som samme kgl. Majestæts Befaling udviser og indeholder. — Da først beviste forskrevne Niels Juel og Jens Mogensen paa sin Moders Vegne, at de med vor Stævning havde stævnet velbyrdige Mand Niels Jensen til Brodskov og hans Søn forskrevne Jens Nielsen til Eskjær og forskrevne Bønder udi Nørreherred. — Og dernæst berette og beklagede fornævnte Niels Juel og Jens Mogensen, at endog begge deres Hovedgaarde Astrup og Nørregaards Grund og Ejendom og ingen andens Grund strækker sig ind paa samme Nørrevejle, da haver des alligevel de af Eskjær og andre udi Nørreherred fordristet dem til at bruge Fiskeri udi samme Nørrevejle med Ruser og andet og dertilmed aget over begge deres Enge, Agre og andre deres Endeels Marker og udi saa Maade fordærvet deres Grund og Ejendom med ulovlige Veje til og fra samme Nørrevejle og andre Steder over forskrevne begge deres Hovedgaards Mark. — Og berette forskrevne Niels Juel, at han derfor maatte nødes til at beklage sig for højbaarne Første Konning Friderik salig med Gud og derover havde fanget og forhvervet Hs. Naades Brev, hvilket han nu for os i Rette lagde, lydendes, at Hs. Naade havde forbudet alle, ihvo de helst være, at bruge samme Nørrevejle enten med Fiskeri eller anderledes i nogen Maade. — Og i Rette lagde et kgl. Majest.s vor naadige Herres Stadfæstelses Brev over samme hans højk. Faders Brev. — Og i Rette lagde han et 24

Mænds Vidnesbyrd, lydendes, at somme mindes i 50 Aar og somme i 40 Aar, somme mer og somme mindre, at der haver ingen brugt nogen Fiskeri i Nørrevejle i saa lang Tid, uden de havde det med Frue Karine hendes Minde i Astrup og hendes Søn Kjæld Iversens. — Til hvilket Jens Mogensen svarede, at enddog at de Breve, som Niels Juel havde tagen paa Nørrevejle, lyder paa hannem alene og paa hans Endeel udi Nørrevejle, da kan hans Moders Endeel eller Frihed i samme Nørrevejle ikke dermed være forkrænket, og sagde, at hans Moder og Niels Juel skulle derom være forenet og fordragen, saa at det skulde gjælde dennem eet baade med Breve og andet. Hvilket han straks for os beviste med den Contracts Brev, som dennem derom imellem gjordt er. Og i Rette lagde de et Rigens Dombrev, lydendes, at samme Nørrevejle var Niels Juel tildømt efter hans Breves Lydelse. — Og i Rette lagde de et Rigens Vidisse efter et Højbaarne Førstes Konning Hanses Dombrev lydendes, at Hs. Naade havde dømt det Marke Skjel ved Magt, som Sandemænd i Nørre Herred havde gjort imellem Astrup og Nørregaard, som findes at være gjort midt ad Bækkefaret og Strømmen og ender i Fjorden til Midtstrømme. — Og i Rette lagde de et Copie af kgl. Majest.'s vor naadige Herres Dombrev, udgivet under Guds Aar 1545, lydendes, at hans Naade havde tildømt Mikkel den Fiskeri i den for Odbæk (?) Gaards Grund, saa vidt som den sig strækker. — Og begjærte de, at vi skulle [efter] kgl. Majestæts Befaling [udrette] at de maatte fange at vide, hvorvidt deres Enemærke . . . burde at værge ved . . . Nørrevejle.

Dertil svarede fornævnte Niels Jensen Brodskov paa sin og sin Søns Jens Nielsens og andre Lodsejeres Vegne, at de kjender Nørrevejle for ingen Enemærkes Fiskevand enten til Astrup eller Nørgaard, thi hver mente, at Limfjorden var allemands frie Fiskevand. — Til hvilket Niels Juel og Jens Mogensen svarede, at de kjendte dem ingen Endeel i meenige Limfjord, men ellers udi den Viig Nørrevejle, som løber op imellem begge deres Hovedgaardes rette Enemærkes Grund. — Og i Rette lagde forskrevne Niels Jensen et 24 Mænds Vinde, udgiven til Nørreherreds Ting, lydendes, at dennem fuldvitterligt er i rette Guds Sandhed, at i saa lang Tid, som dennem længst *kan mindes* eller de haver hørdt eller spurgt af Fader

eller Forældre, da haver Nørrevejle været frie Fiskevand, hver Mand uadspurgt. Item et andet 24 Mænds Vinde, lydendes at, fra Landen, som fløer og falder, og ud til samme Garn, som Niels Juel paakærer, der ere 20 og 100 Favne langt og mere, og 6 Alen dybt. — Med flere Ord og Artikler, som samme 2de 24 Mænds Vinde indeholde. — Da efter Tiltale, Gjensvar, Breve og Bevisninger og den Lejlighed, som vi forfare om samme Nørrevejle og forskrevne begge Hovedgaardes, Astrup og Nørregaards, Belejlighed, sagde vi dennem paa begge Sider saa imellem for Rette:

At fra den Bæk og Siigfald, som løber mellem Nørgaards Mark og Grønriis Mark og ender udi samme Nørrevejle, og saa tvert over samme Viig fra samme Bæk og til den yderste Odde paa Knud i Astrup Mark, alt det, der norden ved findes i samme Nørrevejle, bør at være en frie og Endeels Fiskevand til Astrup og Nørregaard, og det, der sønden ved findes, at være Adeljord og hver Mands Fiskevand efter de Breve og Bevisning og den Lejlighed, vi der forfaret haver. — Og om hvis ulovlige Veje, som findes at være gjordte over forskrevne Astrups og Nørgaards Marke, bør at være aflagt og ødelagte, saafremt at de ikke ville derfor stande til Rette, ihvo dennem herefter bruge ville. — Til ydermere Vidnesbyrd hænge vi vore Singnettger neden for dette vort aabne Brev. Datum ut supra.

(Med 16 vedhængende Segl.)

Dateret Nørrevejle Anno 1546 Mandagen næst efter S. Martini Dag.

Rigtig Copie, hvoraf (Origina)len paa Pergament, find(es) (paa Nør?)gaard."[1])

— 11. September 1627 har Ejeren af Astrup faaet en Dom over de Lundø-Fiskere, fordi de er gaaede „for Knud med Fiskeri og Glibgang."

Her nævnes Christoffer Friis til Astrup, Anders Mogensen i Grønris, Niels Pedersen i Sohauge, Jep Nielsen i Grønning, Jacob Mogensen i Dahlgaard og Christoffer Jensen i Børstinggaard paa hans Husbond Verner Parsbergs (ɔ: Eskjærs) Vegne.

---

1) Ikke nu mere. Forlængst er alle Nørgaards Dokumenter fejet paa *Møddingen.*

Men derfor blev der ingenlunde Fred. Tværimod. 22. August 1646 førte det spændte Forhold mellem Lundø- og Salling-Fiskere til et veritabelt „Søslag", hvor end ikke skarpladte Bøsser fattedes[1]). Her var det Lundøboerne, som atter var gaaet over Stregen, hvorfor de maatte ta deres Tærsk til deres gode Nøje samt højtidelig forpligte sig til ikke oftere at „pulse i Astrup Fiskevand fra Graae Dige paa den Nør Side, som Astrup Mark vedtager, og siden Synder paa til Nørgaards Bek saa vidt som forbm. welb. Christoffer Friis'es Grund og Ejendomb sig forstrækker efter hans Lou-Høfved og Laasbrefs og Forbuds-Vinders Indhold". — 1652 hører vi om en Fiskeristrid mellem Ejeren af Astrup, Christoffer Friis og Waldemar Lykke paa Grinderslev Kloster. Og samme Aar opstod der Trætte mellem Astrupmanden og Jørgen Høeg til Troldbøl „om Fiskeriet for Jørgens Endehlsgrund Grønning Øer til Filshauge liggendis". Christoffer Friis holder dog Stillingen og sikres Ret til at fiske der med Vaad sin Livstid. Samme Ret synes ogsaa Eftermanden Otto Friis at have nydt at dømme efter følgende Erklæring:

„Haver jeg underskrevne tilladt min kjære Søster, ærlig og Velb. Frue Sofie Reedtz til Grindersleuf Closter og min kjære Broder Velb. Otte Friis til Astrup at have fri Fiskeri ud for Filshauge Grund, hvor efter mine Tjenere der sammesteds skal vide sig at rette.

Wiborg, den 22de Marty 1680.

J. Arenfeld."

At denne Begunstigelse dog ikke har været saa farlig meget bevendt, ses af Otto Friis' Skrivelse fra 1687, saalydende:

„Fiskeriet til Gaarden (Astrup) skulde mange vil indbilde sig at være af Importance, mens det kand med Sandfærdighed siges, siden jeg arvede mine Forældre, som nu gaar paa 31 Aar (altsaa 1656), der aldrig, mig vitterlig, udi alle de Aaringer tilhaabe reignet, er solgt Fisk, af hvad Slags der haver været fangelig, udi aldt for Tive Dahler, og vel end sige ringere."

---

[1]) *Se Skive Aarb.* 1912 S. 124—26.

Det betaler ikke Ulejligheden at skyde Garnet ud. Og det blev ingenlunde bedre med Aarene.

Saaledes skriver Claus Rewentlov, Astrup, 50 Aar senere (1741), „at nu er for Astrups Vedkommende Fiskeriet i Fjorden aldeles afskaffet med Undtagelse af, at der sættes en liden Ruse for Astrup Grund i Astrup Viig i Marti Maaned for at faa, naar den Tid er, nogle Skaller og Aabore der udi, og sidste Par Aar staaet der toe, men maatte tage dem igjen i Land, formedelst man fik lidet derudi for den gjorte Omkostning."

Senere hen maa Astrups Ejer ha fundet, at Fiskeriet dog var noget værd, thi 24. Juni 1786 ansøger Axel R. Lassen om Koncession paa Fiskeriet ud for Astrup og sine Bønders Jorder, og 28. Oktober s. A. faar han Retten i 4 Aar mod en aarlig Afgift af 4 Rdl. til den kgl. Kasse. Fiskeriet gælder i Udstrækning fra Knuds Grob til Lyby Mølle, udad gjælder det til Sallings Sejlløb. En Hr. Jørgensen, der optræder som Ejer af Lundø, gjør Kvalm, fordi han selv vil ha Fiskeri-Retten. Han beskyldes for usandfærdig Indberetning om Lundøboerne og synes at maatte gaa med en lang Næse.

Længere skal vi ikke denne Gang udstrække disse spredte Meddelelser om Egne, hvis Historie hidtil har slumret under Lyngen og Enebærkrattet.

DEN ØKONOMISKE TILSTAND I SALLING OMKRING AAR 1700

CHRISTIAN den Fjerdes taabelige Krige og deres talrige Fortsættelser under de efterfølgende Konger ligetil 1720 sænkede den jydske Borger og Bonde, som vel forøvrigt det hele Land, ned i en vanærende Forarmelse, der næppe har noget Sidestykke i vor Historie. Hærbølge paa Hærbølge væltede hen over vor ulykkelige Halvø og opslugte alle Værdier, og bag efter fulgte Skattepumpen og opsugede den sidste Hvid, der maatte være levnet.

Om de Plager, som disse Egne har været udsat for under 30 Aars-Krigen, læser vi i et Par hidtil utrykte Dokumenter paa vort Rigsarkiv. I et Klagemaal til Regeringen fra Ugedagstjenerne til Hald — nemlig Beboerne i Dollerup, Finderup, Vranum, Lysgaard, Rind og Vinkel Sogne — hedder det $^{10}/_{10}$ 1630: „Først er vi fattige Mænd denn første Aar Ed. K. Majestæts og Rigens Fjender blev Landenn mægtig ved Mickellmis Tide, da vi nylingen havde fengit vores Korn indhøstet i Laden, ganske fraplyndret altsammen vores Korn, Heste, Øgh-Fee, Queg, Boe, Boskabff og al andet vores Formoffue, eftersom den ganske Krigsarmade fram og tilbage nogen Gange er maserit igjemmel fornævnte Sogne, og da en Tid efter andre, emedlertid de var her udi Landet, haver os ganske ødelagt, eftersom vi er boendes paa den rette store Landpas og Adellfarvej, som den meste og største Dyrg tiuff (?) altid maseritt, hvorfor vi maatte overgive vores Huse og Gaarde, og derfra var undviget, og ikke kunde nogen Ørken *(Dyrkning)*, Næring ellet Biæring os foretage eller derved

blive formedelst Dag og Nattis ofte Fiendens Plønderie og Overfald. Dernæst den Sommer, Fjenderne de udkom af Landet formedelst den dyrbare Fred, Gud allermægtigste os og alle andre bedrøvede arme Mennesker naadeligen med forløste og gav, havde vi ingen Sæd i Jorden haft saaed, uden det kunde være en ganske ringe eller føje Ting, een fattig Mand af ti kunde have i det mieste en Skp. Korn, tre eller fire til en Gaard. Og nu udi dette Aar 1630 haver vi ikke heller haft uden en ganske ringe Kornsæd, som var miesten af det Byg, som os underdanigst af E. K. Maj.' Korn naadigst blev meddielit til at saae, hvilket var en ganske ringe Ting til enhver, til med var samme Korn ganske ond Sædekorn, saa vi derefter bekom en ringe Afgrøde, mens stor Misvæxt ellers paa vores Korn dette Aar haver bekommet, saa mange nepligen haver kund avlet sin Seed igjen og intet eller lidet til Skylde- eller Brød-Korn; for det tredje haver vi tagen stor Skade siden Fjenderne drog af Landet paa vores ringe Heste og Øgh, som vi beholdt, formedelst den slemme, smitsomme Syge, Skab, som imellum denom haver haft Overhaand, ligesom ogsaa paa vores Queg og Fæ, os er frafalden og død af Lungsott, med møgett mire Armodt og Ellendighed os offuerhenger, saavel som den store Skat vi forgangen Aar skulle udgive, hvilke vi ikke endnu haver kund bragt til Veje og nu igjen paany paabudet er, saa vi fattige Folk maa blive ganske ødelagte". — De beder da om Landgildens Eftergivelse for 1629 og 1630 og Eftergivelse af „den store Skat", som nu skal udgives, „saavel som Restancen". Lensmanden Knud Gyldenstjerne gir dem Ret i, at de har været meget hjemsøgt, „er meget ilde plustrat (plyndred) og medhandelett formedelst den suare Indquartieringh, Pløndern og Strippen, som have været her udi deres Byer og ligger saa godt som slett her ved Wiborgh". — De har nu mistet næsten alle deres Hopper og Heste „af den slemme Utøy-Skab som er kommen her udi Landet; disligest er her ochsaa kommen Siugdomb iblant Fæet aff Lungsott. So dij stacheller ehr gannsche hartt klembtt". Skal Skatten ind, vil Fjerdeparten af Bøndergaardene i Fjends, Rinds, Meelsom, Nørliung, Lysgaard Herreder blive „slett øde". Lensmanden fortsætter . . . „Og I mig ikke fortænker, thi jeg ikke andet tør end eder jo sligt tilkjendegive, paa det der ikke en anden Tid skulle siges, at

Landet er bleven øde i min Tid for min Forsømmelses Skyld. Jeg gjør altid gjærne, hvis (ɔ: hvad) Eder kjært er."

Et lignende Dokument fra Thorstensons Indfald har vi i et Tingsvidne af $^{3}/_{12}$ 1645, hvor det fortælles, at de to Mænd i Hærup (Sevel Sogn) „Peder Jensen og Chr. Iversen nu i denne forleden Ufredstid haver boed paa Landevejen imellem Viborg og Holstebro og imellem Viborg og Ringkjøbing og derfra tit og mange Gange blev overfalden af Fjenderne, som der tog Losemente om Natten og undertid laa hos den Vej Dage og Nætter tillige og bortueget (bortdrev) de fattige Folk af deres Gaarde heden (ud) i Marken, i Kjær og Moser, hvor de kunde fjæle dem hemmeligen, uddrog deres Korn af Laderne og ødte det, tog deres mange Heste og Hopper, med hvad andet fattig Formue i Husene var, som de ødte, skjendte og brændte udi, endogsaa brændte Ugen (Vuggen), som de havde at lægge deres spæde Barn udi, og borttog fra de fattige Mænd tre Hopper, deres Klæder og Linned, som i Husene var, saa at det var en stor Ynk og Bedrøvelse med dem, at de ikke havde saa meget (som) at give et Barn at bide paa, (da) de kom i deres Hus igjen, (og) Fjenden var afrejst."

Saadan kunde der føjes Bevis paa Bevis ogsaa fra disse Egne paa den indtrængende Fjendes haarde Fremfærd. Men da det ikke denne Gang er min Hensigt at fortælle om selve Krigen men om dens Følger, skal jeg endnu kun nævne et Dokument, der har en særlig Interesse for vor Egn, da det efter alt at dømme er ført i Pennen af en Sallingbo, jeg sigter til en gammel Artikel i Danske Samlinger (2. 6. 289—97, 1877—79): „Bidrag til Jyllands Historie i Krigsaarene 1627—29." Dokumentet er en saakaldt „Relation" (Indberetning), som Historikeren Professor Allen har afskrevet i Sverriges Rigsarkiv; i Allens Samlinger er den fundet af V. Mollerup, som lod den offentliggjøre i nævnte Tidsskrift. Den handler i en væsentlig Grad om de Kejserliges Færd her i Salling; af dens Begyndelse kan man se, at det kun er et Tillæg til en større Relation, der nu er tabt. Saadanne Indberetninger om Fjendens Forhold er sikkert indgivet til Regjeringen fra det hele Land; men jeg ved ikke, at noget andet end denne Stump her fra Salling er bevaret. — Forfatteren til Relationen er ikke anført,

men jeg drister mig til at fremsætte den Formodning, at det er Provsten i Selde, hans Viderværdighed Magister Hendrik Arctander, og jeg grunder det paa følgende: For det første var det jo netop Provsternes Sag at sammenarbejde slige Relationer paa Grundlag af Herredspræsternes Indberetninger fra de enkelte Sogne, for det andet røber Forfatteren et Pokkers indgaaende Kjendskab til Nordalling, og i særlig Grad til Selde. Saaledes beskriver han med mange Detailler et stort Haglvejr over Selde d. $^{20}/_{10}$ 1628: Han har fortalt om et Rytterkorps, der vender tilbage til sit Vinterkvarter i Salling og fortsætter: „Og om Dagen førend de kom, faldt der en stor og underlig Sne og Hagl udi Selde Sogn, store Hagl som Musquette Kugler, ja, som Bolde, større og smære (mindre), og derpaa fulgte en Blæst, og de Hagelstene slog meget smaa Kvæg ihjæl, og det siden trilled i Hob og blev som nogle stakket Stenstykker med Hul i Enderne." — Saadan en Haglbyge holder sig ikke indenfor et enkelt Sogns Skjel; men her er den set fra „egne Vinneverrer", fra Magister Henriks i Selde Præstegaard. — Denne Indberetning gir i al sin Korthed mange levende Smaatræk til den vilde Datids Fysiognomi [1]).

Saaledes hedder det: „Den 15. Decb. (1628) blev udi Breum Sogn (!) i Salling antegnet Bøndernes Formue efter kejserlige Kommissioners Befaling, som og skete over alt i Jylland." Og siden skriver han: „Der kom og meget gammelt katholiske Sølvarbejde udi Kontributionen (ɔ: den fastsatte Ydelse til Fjenden), saasom Sølvcrusifixer, hule inden udi og fyldt med Helgens Ben, Spanger, Bælter, store Knappe, adskillige Slags Kjæder og andet mere saadant, som tilforn var forborgen og skjult, og besynderlig (især) hos Bønderne." — Og det var det Salling, der efter senere Beretninger tog saa godt ved Lutherdommen! 1629 endnu Sølvcrucifixer fyldte med Helgenben rundt om hos de velstaaende Salling Bønder. Ak ja! „Naturam furca pellas ex" etc. Men Fjenden forstod at kurere dem for den Slags katolske Nykker og give dem Besked om, hvor mange Unzer og Lod deres beskyttende Helgener

---

[1]) Det var forresten denne „Relation", der vakte Lysten i mig til at skrive min Roman Jens Langkniv. Se Skivebogen. 7. (1915). S. 75—81.

vejed. — Dokumentet fortæller endvidere, hvorledes Officererne lod brodere deres Hestedækkener med Sølv- og Guldmynter, som de havde taget fra Bondebefolkningen; andre sendte Skjæpper af Guld og Sølv til hollandske Banker og lod mægtige Flokke af Heste og Kvæg drive bort af Landet. Saadan fik Bondens Penge og øvrige Velstand paa disse Egne rappe Sko at gaa paa, og naar vi da søger ham 50 Aar senere, er han som oftest kun en betlende Stodder.

De Oplysninger, jeg nu skal fremdrage, er hentet fra en Række Pakker paa vort Rigsarkiv om Extraskatterne, Kopskatten, Ilstedskatten og hvad nu alle disse Folkeforskrækkere hedder. For Oversigtens Skyld vil jeg ta Pastoraterne alfabetisk. Ansættelsen grundes nok i første Instans paa Præstens beedigede Indberetning; et Dokument fra Præsten i Hem, Hr. Niels Simonsen, bærer denne Overskrift: „Mandtal paa allernaadigst paabudte Kop- og Quægskat til den 30. Marti noch 11. Juni 1687, gjort udi Hem Kirke med sine Annexer udi Menighedens Paahør".

Kirken har da været et Slags Forhørslokale, hvor Præsten afvekslende inquirerede og førte til Protokols. Sommetider har han vel ogsaa maattet ty til andres Hjælp som i Balling, hvor det for 1683 hedder om Stedets Præst Anders Pedersen Skive: „en gammel udsottet (svagelig), sengeliggende, forarmet Mand." Og om Brøndum-Hvidbjærg Pastorat hedder det 1674, at Præsten, sal. Morten Madsens Enke skal ha forfattet Mandtallet efter Præstens Død og beregner sig derfor fri for Skat. Revisionen sætter i den Anledning et barsk Ansigt op; da svares der omgaaende: „Enken er død og intet er derfor at bekomme."

Det første, man studser ved, er de mange øde Gaarde, dernæst det ringe Kreaturhold og endelig allevegne et Utal af Betlere og Krøblinger. Saaledes hedder det om Brøndum Segn (1687) efter at de „besiddende" er ført til Bogs:

„Foruden disse antegnede findes her adskillige udlevede, svage, vanføre Betlere, som baade i Sognene og uden Sognene betler sit Brød og sjælden her i Sognene lader sig finde, hvorfor man ikke fuldkommen kan skrive, hvor de er at finde eller deres Navn iblandt Sognefolkene

at indføre, helst fordi de ikke have Heste, Køer eller andre smaa Fæmon."

Som Exempel paa Kreaturholdet kan vi foreløbig vælge Grinderslev-Grønning Pastorat. I Grønning bestaar Tordal i 1687 af 2 Halvgaarde; paa den ene — Jørgen Mogensens — holdes der 1 Fole, 1 Ko og 2 Faar, paa den anden — Maren Jacobsdatters — 1 Plag, 1 Ungnød og 1 Svin. Det er alt! Grønninggaard (eller Grøngaard), der ogsaa bestaar af to Halvgaarde (som ejes af Helle Gyldenstjerne paa Eskjær), har paa den ene Halvpart: 1 Ko, 1 Plag, 1 Svin, paa den anden: 1 Plag, 1 Ko og 3 Faar. „Noch er der en Stakkel ved Navn Chr. Nielsen, som opholder sig sammesteds og betler sit Brød."

Paa Filshauge holdes der ialt denne Besætning: 2 Køer, 1 Ungnød, 1 Hoppe, 1 Plag, 4 Faar, 1 Svin; denne Gaard havde indtil fornylig været Herregaard. Store Grønris (Villads Christensen) holder 1 Dreng til 1 Ko, 1 Fole, 2 Faar; Ustrupgaard: 1 Ko, 1 Kalv, 1 Plag. Breumfod (Søren Knudsen) har denne Besætning: 2 Køer, 1 Hoppe, 1 Plag, 2 Faar, 1 Svin, 1 Bistok. Og Præsten Søren Mortensen Brøndum er jo maalt hermed en ren Velhaver, der (1687) gir den med: 1 Karl, 1 Pige samt 3 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 2 Hopper, 1 Fole under to Aar, 5 Faar og 1 Svin. Præsten skriver ($^{13}/_{4}$ 1687):

„Udi Grønning Sogn ere fem hele Gaarde øde og menige Mænd meget forarmet, hvilket jeg vemodig maa klage, thi min Indkomst derefter mærkerligen hver Aar aftager. I begge disse Sogne findes ingen Rytterbønder eller Selvejere."

Hedegaard er øde. Rusted Mølle øde. Og øde er en Gaard i Rerup, som Chr. Madsen med sin Hustru sidder i og har Opsigt med Husene. Ja, naar ingen dyrker Jorderne, faar en Betler Husly i de forladte Gaarde for at holde Øje med, at ingen skal bryde Husene ned og slæbe af med Tømmer og Tag. Hvilke Tider!

Præsten skriver yderligere om sit Sognekald:

„Oluf Jensen gaar og betler, Maren Pedersdatter, en Enke, sidder tilhuse i Vestergrønning og betler sit Brød. Niels Christensen, ibdm., er fra sin Gaard. Gaarden er nedbrudt og nu antagen i Kongens Være." — Fremdeles: „Endnu findes vel i Kloster Sogn nogle gammele Stachler,

forarmede og elendige, hvis Navne jeg ikke kand optegne, at de ikke tillige med paa andre Steder skulle antegnis, hvis (hvor) de søger Nattely och beder om deris Brød i Jesu Naffn."

Men nu tar vi det fra en Side af, Pastorat for Pastorat.

Balling-Volling. Her hedder det (1677) om Rævsgaarde:

„En Gaard i Volling Sogn, Ræfshofuit, ejes og drives af Sylvester Christoffersen, Fuldmægtig paa Villestrup i Aalborghus Amt; bor dog ikke paa Rævshofuit."

Durup-Tøndering. 1676 er Hegnet forpagtet til Laurits Jensen. Gaardens Ejer er Jørgen Skeel Due, som residerer paa Bispgaard i Thy. 1683 er Laurits død og Enken, Kirsten Jensdatter, rykket ind i hans Rettigheder, hvad der koster hende 10 Rdlr. i Kopskat: Kirsten sidder der endnu 1687 og holder da følgende Besætning til 1 Karl og 1 Pige; 2 Hopper, 1 Plag, 3 Studøxen, 8 unge Stude, 4 Ungnød, 4 Køer, 24 Faar, 6 Svin. Ikke just noget imponerende Kreaturhold paa en Gaard som Hegnet. 1691 hedder det om Gaarden: „Skjønt Ejeren Jørgen Skel Due residerede paa Bisgaard, var han dog af og til paa Hegnet og saaledes selv forvaltet Gods og Gaard, men ingen Tider holdt nogen Foged derpaa." Præsten har dog ikke været klogere, end at Jens Nielsen var Ladefoged paa Hegnet, og Jens har ladet ham blive i Troen.

Paa Ryttergodset Damgaard antegnes „2 gamle skrøbelige Mænd."

Durupgaard bestaar af 2 Halvgaarde; i den ene bor Jens Jensen og hans Hustru, Kirsten Thordsdatter; i den anden findes „hverken Hund eller Hane", o: den er øde. Om et Par af Beboerne i Durup hedder det (1676):

„Laurits Gregersen have Borgerskab udi Skive og der svarer til Comsumptionen og andre Udgifter; hjælper sine skrøbelige Forældre i deres Alderdom.

Michel Joensøn i Heignet Mølle kjøber og undertiden et Par Stude og sælger igjen, hvormed han hjælper sin Fader til Skatterne."

Handelsblodet her i Salling er ikke fra i Gaar. Den

bekymrede Hyrde for Faarene, Provsten Alexander Jacobsen, Durup, skriver $^{16}/_{4}$ 1683:

Udi denne vaade Bagvinter ere Faar og Lamme næsten Delen bortdøde saavelsom mange Øg og Fæhøvder, eftersom her er ingen Heder eller Uddrift, de kunde faa nogen Hjælp af, og hos mange stor Fodertrang."

$^{19}/_{8}$ 1689 slutter Præsten sin Indberetning saaledes:

De fattige, betlende Husmænd etc. har ingen „leffuendis Høfder, ere og husarme og Betlere, og derfor under kgl. allern. Forskaansel, hvorfor de og beder Gud, han vil være H. kgl. Maj.'s store Løn og unde hannem et lyksaligt, fredsommeligt, langvarigt Regimente."

Fuur. Her faar vi intet at vide, da Præsten er tombet. I 1683 har han med ubehjælpsom Skrift prændet et Par Linjer, som ingen kan blive klog paa, midt paa en Side i Protokollen; 1689 hedder det med Provstens Haand:

„Sognepræsten Mag. Peder Schive og hans Hustru Dorette Sidenborrig, begge to ere fra Fornuften og hverken kan tale med Folk eller gjøre nogen Udlæg selv til Skat; en fattig Pige er der i Huset hos dem, som tager Vare paa dem.

Capellanen er tilhuse hos en Mand der i Byen ved Navn Niels Knudsen; har selv ingen Ildsted i Præstegaarden, hvor han ikke kan være for de to forstyrrede stakkels Mennesker; han har en Pige, som holder Hus for ham. Dette testerer Jochum Jørgen Høyer."

Præstens egen Besætning opføres saaledes: 2 „Hopper, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Køer." Addendernes Orden synes vilkaarlig.

Grinderslev-Grønning. Idet jeg for dette Sogns Vedkommende henviser til mine tidligere ret udførlige Oplysninger — se Skivebogen 1914, S. 92—135 —, skal jeg kun tilføje den Smule, jeg senere er kommen paa Sporet af. Ovenfor fik vi et Indblik i Bøndernes fortrykte Kaar; lad os da nu kigge ind ad Døren til Herremændene. Thi ogsaa de sad til Tider ualmindelig sløjt i det.

Paa Nørgaard. Her var det ikke værst. I August 1684 var Gaarden bleven kjøbt af Erik Grubbes forlængst

afblomstrede Frille, Ane Jensdatter[1]), der altsaa havde faaet lidt fra, mens hun gik tilhaande hos den gamle Gnier paa Tjele. Ane maa imidlertid ikke ha syntes om Sallingboerne, for allerede et halvt Aar efter sælger hun Gaarden til Svigersønnen, Fr. Ulrik Ulfeldt. Samme Aar dør hun, hvad der fortælles saaledes i Farstrup og Axelsens Dagbøger (S. 96) — et for Limfjordsegnene uvurderligt Arbejde: „Anne Jens Datter fød i Foulum Præstegaard i Synderlyng Herred, som i lang Tid haade holdt Huus for Erich Grubbe paa Tiele, døde i dette Aar in December paa Neder Hvolris i slette Vilkaar. Ligger begraven udi Bierregrav Kirke ved Løulbro."

Nørgaard blev ikke længe hos Erich Grubbes Frillebarn, thi allerede 1687 nævnes som Ejer Erich Lauridsen, der dog hyppigst betegnes som Erik Farver eller simpelthen „Farveren paa Nørgaard"[2]). Nævnte Aar er dens Situation denne: 1 Karl (Niels Povlsen), 1 Pige (Maren Christensdatter), 2 Køer, 6 Ungnød, 2 Kalve, 2 Heste, 10 Faar, 2 Svin. Farveren gav 8 Rdlr. i Kopskat. Paa Slejtrup, der var en af Gaardens Fæstegaarde, holdtes 1 Hoppe, 1 Plag, 1 Ko og 2 Faar.

Aar 1717, da Sønnen Lars Erichsen var Nørgaards Ejer, har han 5 Tjenestefolk og opgjør sit Indbo og sin Besætning til 500 Rdlr., sin Gjæld til 3000 Rdlr., hvad der ser pauvert ud. Men Nørgaard holdt han dog ved til sin Død 1731.

Grinderslev Kloster. Her sad der paa dette Tidspunkt en hel Del Jomfruer af Navnet Lykke, Døtre af Valdemar Lykke, som faldt i Svenskekrigen 1657. Hans Enke, Sophie Reedtz, sad med begge Gaarde — Grinderslev Kloster og Nørgaard —, indtil hun — som vi saa — i 1684 fik den sidste prakket paa Ane Jensdatter. I 1674 nævnes de Personer, hun har at svare Kopskat af, saaledes: 4 Jomfruer, 1 Ladefoged, 3 Karle, 3 Piger, og saa paa Nørgaard: 1 Tærsker. Personlig svarer hun $30^1/_2$ Rdlr. i Kopskat. De fire Jomfruer er nok

---

[1]) Sml. Skivebogen 1914, S. 119.

[2]) Familien stammede nok fra Holstebro, og en Søn, Theologen Chr. Erichsen Stærch, der en Tid havde Part i Nørgaard, blev senere Præst i Hyllinge paa Sjælland (1722), hvor han døde 1745.

østrene Dorethe Lykke, Kirsten Lykke, Anne ykke, der alle forblev ugifte, samt Birgitte Lykke, er senere blev gift med den forgjældede Ejer af Astrup, tto Friis, som vi senere skal høre om. Det er en evig ammer med de Lykke-Børn („ingen Lykk' for dje' Haand"); an ikke betale hverken her eller der, men maa stadig øje militær Execution, den Tids haardhudede Form for dpantning. Det var snavs under Moderen, men blev ærre under Døtrene, hvoraf Dorethe synes at afløse loderen som Ejer, Trap siger: 1688, men det rimer daargt med, at Sophie Reedtz $^{24}/_{12}$ 1689 i sin Egenskab af jer af Grinderslev Kloster eftergives 50 Rdlr. — „foriedelst hendes slette Tilstand" —, som hun skylder paa n Artillerihest. De har dog maaske haft Gaarden i Fælsskab; thi sommetider nævnes Jomfru Dorethe Lykke som jer; saaledes allerede 1687[1]). Da har Gaarden 1 Ladefoged, Pige samt 4 Øxne under 4 Aar, 3 Køer, 12 Faar, 2 ostheste. „Endnu findes en Bolig i Gaardens Mark paa rinderslev Hede næsten øde, Anders Nielsen bebor, g tager Vare paa Heden. Hører til Grinderslev loster."

1690 syntes de glubske Skattefolk at ha taget Doretes østre for hendes Døtre, som man kræver hende til Regnkab for, saa den dydsirede Jomfru svarer harmfuld, at un — Jomfru Dorethe Lykke — „er ikke blandt de rmuende, som kan svare af 2de Børn, enten de disse aver eller ikke."

1717 maa hver af de tre Søstre svare 16 Rer. i Kopkat, 5 Rdlr. af 5 Tjenestefolk samt 20 Rdlr. af „1 lugt ogn"; da er Bøndergodset 204 Td. H. (foruden noget Mariager Amt); Besætningen værdsættes til 492 Rdlr., idbo: 400 Rdlr., Godset: 10240 Rdlr., desuden en Gaard St. Mathiasgade i Viborg: 266 Rdlr. Den beedigede ijæld: 10050 Rdlr., Rest: 1348 Rdlr. Det hedder: „Eeden lev tilbuden Per Knudsen i Stouby, som havde Fuldiagt fra Jomfruerne, men berettede paa Jomfruernes Vegne, t de ingen Ed vil gjøre." — „Nyder af Postcassen aarlig 60 Rdlr., hvorfor Kopskatten for deres egen Person udaar."

[1]) Ogsaa en Stævning $^{20}/_{11}$ 1683 synes at forudsætte dette Fællesskab.

Den $^{7}/_{12}$ 1718 andrager „vi fattige, gamle svage Jomfruer og Søstre" paa Grinderslev Kloster om at blive eftergivet 27 Rdl. i Skat og 20 Rdl. for en Caret, som de tidligere har givet, — „og vi dog ingen haver uden en gammel, ubrugelig og udøgtig" — — „som vi med Vemodighed maa beklage, vi har ingen Middel, som hver Menneske i Nabolaget hos os er vitterligt". — Og Carosse! — nej, de „hverken har den eller har Middel til at kan betale den uden vores Ruin og Ødelæggelse". — At de dog maa blive fri „for den strenge militariske Execution".

Tjenerinder

Birgitte Lykke. Dorethe Lykke. Anna Lykke.

Stiftamtmand F. Kragh til Katholm attesterer, „at de ere højaldrende og udi meget slet Tilstand, ja, udi saadan Tilstand, at de ikke kunde for Armods Skyld maintenere (vedblive) at besidde deres paaboende Gaard Grinderslev Kloster, var der ikke en og anden af deres Bekjendte og gode Venner, formedelst deres førende skikligt Levneds Skyld, undertiden rækker dennem Haanden".

$^{18}/_{4}$ 1722 sælger Jfr. Anna Lykke Gaarden i Viborg til Mads Andersen Listo, boende paa Skavngaard. — Da de andre to Søstre ikke nævnes, er de vel i Mellemtiden døde.

Paa Astrup. Sad Smalhans saaledes ofte for Bordenden paa Grinderslev Kloster, var der næsten til Stadighed Stodderarmod paa Astrup. Gaarden var 1622 kommen paa de Friis'ers Hænder; de stammede fra Vadskjærgaard og var nogle vidtløftige Krabater; den første, Christoffer Friis, stak 1613 Jens Rodsteen ihjæl; det var dog en halv Snes Aar før han blev Ejer af Astrup, som han 1656 lod gaa over til Sønnen Otto Friis. Han havde faaet Tidens bedste Opdragelse; gik som ung i Sorø Skole, hvor ogsaa Faderen har gaaet; 1657 blev han Lensmand i Norge; 1661 var han med til at forsegle Suverænitetsakten; det var da fint, saa det kunde blive til noget. Men der var alligevel ingen ret Forslag i det, da han kom hjem her til Astrup. Jordebøgerne udviser, at hans Bønder i Øster- og Vestergrønning hører til de mest forarmede i Salling med talrige øde Gaarde, hvor der „hverken pløjes eller saaes". Og med Hovedgaarden stod det ikke ret meget bedre. I 1677 anføres følgende Folke-

hold for Otto Friis og hans Kjæreste (det vil sige: hans Kone): 1 Jomfru, 4 Karlspersoner og 3 Piger; men 10 Aar efter har de kun hans egen Tjener, Chresten Just, og Pigen Kirsten Madsdatter; af Kvæg: 2 Køer og 10 Faar! Gaarden er forpagtet ud til Wennich Sørensen og Hustru, Dorthea Nielsdatter, der holder 1 Dreng og 1 Pige. „Staldøxne haver han ingen indkjøbt, eftersom han skal quitere Gaarden til Philippe Jacobi" (1. Maj); Besætningen er denne: 4 Stude under 4 Aar, 4 Køer, 16 Faar og Lam, 2 Hopper og 2 Svin.

I 1689 skal Otto Friis af med 4 Mark i Ildstedskat af eet fattigt Ildsted; men de, der sendes efter Skatten, maa svare angaaende Hans Velbyrdighed: „Ved ej, hvor han er at finde; Gaard og Gods er hannem af Creditorerne fratagen, saa intet hos hannem er at vente". — En Herremand, der ikke kan udrede 4 Mark! — Aaret efter var han lettere at finde, da sad han nemlig det meste af Tiden i Gjældsfængslet i Viborg, hvad vi ser af nogle Skrivelser, hvor han beder Regjeringen om at faa 12 Rdl. for 3 Børn eftergivet, da han 1685 ingen Børn havde hjemme hos sig eller nogensinde eller nogen Tid har haft „Børn udi mit Hus for min slette Tilstands Skyld, men udi Fremmedes og andres Huse. Dette tiltrods have jeg dog for samme 12 Rdl. maattet udstaa en altfor haard Execution, idet jeg maatte betale een, dog ey virkelig Sergent, som ey blev hos mig, men exequerede paa andre Steder, til Executions Gebyr 4 Rdl. 4 Mk. for saa ringe Fordring". Han beder om sine Penge igjen, da de er ham afnødet med Urette.

De høje Herrer i Rentekammeret kjender jo hans slette Tilstand: Amtsskriveren respekterer ikke Amtmand Henrik Møllers Erklæring om Moderation i Skatterne angaaende hans Bønders Kop- øg Ildstedskat, „saa de fattige Bønder nu lever igjen udi største Frygt for daglig Execution, om den ej allerede er udi min Fraværelse ankommen". — Han sætter sin Lid til Landkommissær Hofman. (Viborg 18/3 1690).

Og denne erklærer: „Det er ej vel gjort og bør at forsvares i sin Tid, at kgl. Maj'. Amtsforvalter Jacob Brochmand belægger velb. Otto Friis med Execution og afpressed ham for 3de Børn Kopskatpenge den 15. Jan. 1681 efter Qvitteringens Lydelse af Dorthea Brochmands —

Penge: 12 Rdl." — endda han frikjendtes af Kamm. Koll.: $^{18}/_{10}$ 1690. Pengene bør tilbagebetales. — Otto Friis klager videre: 1686—87 sattes han i 2. Kl. blandt de Formuende til Betaling af Kopskat; men enhver kjender hans slette Tilstand, „at jeg ej med Billighed for nogen Formuende burde eller kunde agtes eller anses, hvilket og af Viborg Protokol om min Gaard og Godses Forhæftelse skinbarligen kan ses og fornemmis saa og bevises, at jeg for at clarere resterende kgl. Skatter maa pantsætte en temmelig Quantum af mit Jordegods, hver Tønde Hartkorn for 10 Rdlr., saa jeg derover udi saa stor Uformuenhed og Miscredit er geraaden, at jeg for Gjælds Fordring her udi Viborg en langsommelig Tid have været arresteret og samme Arrest endnu stedse maa continuere, indtil saa længe jeg paa en eller anden Maade mig derfra med største Besværlighed og Fortræd, ja næppe kan entledige". Haaber derfor, der maa gives Ordre til Hald Amtsstue, at den strænge Execution maa ophøre ham „at gravere" (Vib. $^{19}/_{8}$ 1690). I en ny egenhændig Skrivelse $^{27}/_{11}$ 1690 fortæller Otto Friis, at han „4re samfelde Maaneder har været for Gjæld arresteret" og er det fremdeles, hans Gaard og Gods altsammen pantsat „og endnu dagligen for Gjælds-Sager haardeligen søges og anstrænges og alt min Bo og Løsøre af mine Creditorer borttaget". — Hvad de tre Børn angaar, da forholder det sig saa, „at Vorherre vel har givet mig Børn[1]), af hvilke ej en eneste for min Uformuenhed dennem at klæde og underholde sig hos mig opholder, men en Del i Kjøbenhavn, en Del Døtre i Norge, som mig ej vitterligt er, hos hvem de ere eller tjener for deres Brød; en Del af de yngste gaar udi Skole med andre Godtfolks Børn, og den yngste Søn, som andre holder til Skolegang her udi Viborg". Han har uden al Moderation maattet betale i Kopskat 8 Rdl. for sig selv og 8 Rdl. for sin Hustru, „hvilket Gud skal kjende falder mig mere end tungt og besværligt nok hidindtil at kunne clarere og betale og ofte inden dets Clarering haardeligen vorder exequeret." — Rentekammeret resolverer, at han skal slippe for at betale for de 3 Børn, hvis de ikke er hjemme.

Senere gaar det ud paa at faa 68 Rdl. eftergivet, men

[1]) Ja, i Sandhed; der kjendes 12.

kun de 12 synes at tilstaas. Saa den stakkels Adelsmand er lige nær. — Han døde 1699. Hans Hustru, Birgitte Lykke, der var en Søster til Lykkerne paa Grinderslev Kloster, overlevede ham til 1708; en Datter, Elisabeth Lykke, blev 1703 gift med Herremanden paa Bustrup, Oluf Lassen; hun var da 33 Aar; hun døde 1716 og blev ligesom Manden († 1765) jordet i Lem Kirke. Længere skal vi ikke her følge Slægten med den kranke Lykke.

Paa Eskjær. Det ejedes paa samme Tid (indtil 1681) af de holstenske Grever Ahlefeldt og Rantzau. Saa kom Werner Parsberg; det var en Mand med Grunker, især da efter sit Giftermaal med Jomfru Christiane Barbara Rantzau. Men det kom først senere. — 1687 havde han kun en Tjener, Jens Pedersen, og en Kusk Anders Jensen, 2 Piger — den ene med det snurrige Navn Adelus Frederiksdatter[1]). Gaardens Besætning var samme Aar: 2 Vognheste, 3 Hopper, 2 Foler, 6 Køer, 10 Stude over 4 Aar, 16 Faar og 2 Svin.

Det hedder om Mogenstrup: „Her foruden findes nogle gamle og forarmit Stakler, som ej haver noget at svare af, og en Part betler deres Brød: — Villads Christensen, Niels Jensen, Chr. Dael."

Inden vi forlader Grinderslev Sogn skal anføres, at Haugaard i Rerup (Chr. Pedersen) i 1687 kun havde 1 Ko og 2 Faar og at Kopskatten udgjorde ialt 111 Rdl. 4 Mk. 8 Sk., men Quægskatten bare — 58 Rdl.

Der har ikke været mange Kreaturer til den Sum[2]) 270 Rdl. ydedes i Skat af hele Kommunen med fire Herregaarde — det er ikke saa meget som der nu maa udredes af en enkelt middelstor Gaard i Sognet.

Haasum-Ramsing. Kjærgaardsholm, der ejedes af Jacob Ulfeld og Landsdommer Jens Lassen, Fyn (1676), var forpagtet bort til Apoteker Daniel Fridenreich, Viborg. Han holdt paa den 1 Ladefoged, 1 Pige og 2 Hyrder; det egentlige Arbejde paa Herregaarden udførtes jo af Hovbønder.

---

[1]) Man mindes Folkevisernes „Stolten Adelus"; i Brøndum boede samtidig en Adzer Clemedzen („Adser Bonde") og i Harre Anna Skammelsdatter („Ebbe Skammelsen").

[2]) Afgiften pr. Hoved var: for en Hoppe 1 Rdl., en Plag 4 Mk., en Ko 3 Mk., en 3 Aars Stud 3 Mk., et Ungnød 12 Sk., en Kalv 12 Sk., et Faar 4 Sk., et Svin 4 Sk.

I 1683 hedder det om Kjærgaardsholm: Principalen, velb. Jacob Ulfeld, bor med Familie paa Webersholm. „Over Godset er nu ankommen en Fuldmægtig ved Navn Isach Olufsøn, Godset til liden Baade, som skal være Fuldmægtig baade ved Webersholm og Kjærgaardsholm. — — Gaarden er henforpagtet til Apotheker velfornemme Daniel Fridenreich, Viborg, som med sin Familie der holder Hus". — Der er disse Folk: Niels Jensen Ladefogæd, en Bøjere, 2 Røgtere, 1 Pige.

Besætning: 2 Hopper, 3 Foler. Da der er Lungesot blandt Kvæget paa Gaarden, er der kun indkjøbt 25 Øxen; fremdeles er der 4 Køer, 28 Faar, 10 Svin.

„Vellumgaard er for rum Tid siden lagt under Gaardsens Taxt og Jorden skift til Gaardsens Mark."

„En liden Mølle kaldes Vellum Mølle, som for Fattelse af Vand duer saa godt som intet og har ingen Søgning" [1]).

1676 hedder det om Ramsing: „Deres Kvæg her i Byen dør bort af Lungsot."

I Ramsing Sogn som i Haasum sidder der overalt hos Gaardfolkene fattige Personer, „som er kommen fra Gaardene" og som lever af Betleri, ialt 12 Personer, foruden dem, der er yderst forarmede.

Blandt Rytterbønderne nævnes Søren Refsgaard.

„Er her i disse 2de Sogne, hvilke jeg nu paa en 3 Aars Tid har betjent, ikke ringere end 10 hele og 1 Halvgaard, som formedelst ond Medfart og ond Tilsyn ere saa ganske øde, at de hverken beboes ej heller pløjes eller saaes til dem, foruden de forarmede, som er færdige at gaa fra Gaardene". — Især er det galt paa Kjærgaardsholm Stavn.

Præsten anraaber de høje Herrer: „Værer barmhjærtige, Gud skal igjen vise Eder Barmhjærtighed". (Christen Winding).

Om Haasum (1683): „Hos Gaard- og nogle Gadehusmænd her i Byen er desforuden bevilget nogle fattige Enker og vanføre Mennesker henved 15 Personer Husværelse, en Del for Guds Skyld en Del for nogen Hjælp i Høst og Hiøbierring, hvilke har intet at skatte af."

---

[1]) Se Skivebogen 1917 S. 150—55.

I Torp er der tre Gaarde, som er næsten øde.

„En Gaard: Sophie Eriksdatter, hvis Mand er fredløs", har 1 Hoppe, 1 Plag, 1 Ko, 1 Ungnød, 2 Faar.

„Didrik Nielsen har nylig antagen en øde Gaard, som Husbonden (paa Bustrup) ved andre Tjenere lader saa og pløje til i Aar." „Den 3. Gaard er slet øde og nedfalden."

„Povel Nielsen med sin Hustru er bevilget at sidde i den Næring, som den Røver Rasmus Racher rømte fra, og har intet at skatte af endnu."

Om sin egen Gaard siger Præsten (1683): „Saasom til denne Præstegaard er et meget ringe Avl og lidet Jord, ej heller Kirkejorder er lagt til Præsten, som andetsteds kjendes, kan der ikkun holdes lidet Fæmon og Bæster ved Stedet": 1 Arbejdshoppe, 1 Plag under 2 Aar, 1 Føl, 2 Køer, 2 Ungnød, 3 Faar, 1 Svin. — 1 Karl, 1 Pige.

Hem-Dølby. Her har Præsten denne Besætning: 1 Karl, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Hopper, 2 Foler, 3 Køer, 2 Ungnød, 8 Faar, 1 Svin.

Ellers hedder det: Substituten (Degnen) Oluf Hvid, Enkemand, 4 Faar — basta!

Herredsfoged Jep Thomsen i Hem „har ingen Ting."

Hos Niels Jensen i Brøndumbæk: „Mette Jacobsdatter, Fiante, som er fra Sandtzerne."

I Dølby. „Hos Niels Nielsen i Øxenvad Maren Lauridsen med 2 Horunger."

„Karen Sprecher, Flaakone, med sin Datter Mette, en slem Hore; 3 Gange besoven, tigger og nærer sig syndig."

„Mette Starup og Jens Starup, stærke Tryglere, hver har faaet en Horunge"[1]).

I Hindborg. Christen Kusk „en stor Handler med Stude og Heste."

I Dølby. Mads Cortsen, Smed, Søfren Andersen, Skomager, en bosat Bonde kjøber Smør ind for en Kjøbmand i Skive.

Da vi nu er paa disse Kanter, lad os saa ogsaa der kigge ind i Staldene. Her er Gaarden Dølbyvad

---

[1]) Den Slags glemmer de gamle Præster sjældent. — I Ramsing var der Sidsel Henningsdatter Kurup, der stod aabenbar Skrifte for 5. Gang. „Barnefader Søren Olesen Degn, som røgter Studene paa Kjærgaardsholm".

(Søren Hansen) med denne Besætning: 2 Hopper, 2 Køer, 4 Faar.

I Røgild (Jens Pedersen og Kirsten Jørgensen): 1 Dreng, 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Køer, 3 Faar.

I Resengaard (Niels Sørensen og Inger Jensdatter): 2 Hopper, 1 Ko, 2 Faar og saaledes fremdeles. Jeg kunde ha nævnt dem alle, men tar kun de Gaarde, der har selvstændigt Navn.

Hjerk-Harre. Bajlumgaard. — De gamle Præster kan ikke blive enige om Stavemaaden, men skriver snart Balumgaard (1647), snart Bialumgaard (1674), men ellers ved de en Del at fortælle om samme Gaard. 1647 skriver Præsten, at det er „en liden Gaard, som en adelig Jomfru besad paa nogle Aarstid, men nu besiddis aff en Bonde oc kaldis Balumgaard, som hører Jørgen Høg til“ [1]).

Den næste Præsteindberetning (1674) gaar ud paa følgende:

„Udi Hjerk Sogn ligger en liden Herregaard, kaldes Bialumgaard, hvilken Rudolph Rhode paa baaer (bor paa); paa bem. Gaard haver ungefær hen ved 46 Aar siden[2]) boet tvende Bønder, som tillige med andre skyldede og skattede og i saa Maade gav Gud sit og Kejseren sit, var der en adelig Jomfru ved Navn Velb. Jomfru Johanne Lycke, blev Bialumgaard mechtig, tuingede hun Bønderne derfra og besad den sielff strax for (forud for) den kayserlige Kriig Aar 1627. Denne Jomfru blev ved Leensherren paa Skiffvehuuses Hjælp qvit og fri for Kongens og Kirkens Tinder og det igjen lagt paa Sognen, Præsten gav hun Tinde efter hendes Tids Forpagtere, 3 Td. Korn aarligen, som min Formand og jeg tildiss (indtil nu) haver nydit over 40 Aar indtil nu Rudolph Rhode[3]) med Magt tager det fra Præsten, som er dog Guds og Kongens Tjener.“

Den adelige Jomfru Johanne Lykke var en Datter af Erik Lykke til Eskjær, som døde 1602 og ligger begra-

---

[1]) ɔ: Jørgen Høg af Todbøl † 1656.

[2]) Det rigtige er nok Aar 1623 (Trap).

[3]) Brøderne Rudolph og Anders Rhode var store Jordegodsejere her i Salling i 17. Aarh. 1677 gir „Anders Rhode til Bajlumgaard“ 103 Rdl. i Kopskat. — Saml. Skivebogen 1913, *S. 122.*

vet i Grinderslev Kirke, hvis forfaldne Taarn med mere hans Mor Johanne Rotfeld til Havnø havde faaet istandsat eller maaske bygget helt op (ca. 1576).

1676 er Rohde der ikke mere; da hedder det: „Findes en liden og ringe Sædegaard Bialumgaard, som ikke er at regne anderledes end som en anden Bondegaard, hvorpaa boer Søffren Jørgensen, som for et Aar siden er flyttet fra Skive Kjøbstad. Har Gaarden i Forvaltning formedelst Indseende paa de Rohders Vegne over deres Gods her i Salling og driver dets Avling med sin egen Plou."

Den arme Søren Jørgensen fik snart at føle, hvad det kostede at spise Kirsebær sammen med de Store; de „kopsatte" ham saadan i Skatten, at han gik baglæns fra baade Plov og Gaard.

Præsten Daniel Jensen tar hans Sag som nogen Prokurator, thi Søren synes ikke selv at kunne „taal hans Terre". Præsten skriver: Søren Jørgensen har forpagtet Gaarden i 7 Aar for 40 Rdl. aarlig, „hvilke siunis mig høyt nok af dette ringe Sted." Hosbonden svarer dog Skatterne; den er ikke at ligne ved en adelig Gaard, „men det ringe Jord og Ejendom ligger i Felle (Fællig) og Flæng med Hvermands Jord og Græsning og Bajlum Byes Mark, ligesom en anden Bondegaard paa en Alfarvej til Sallingsund." „Og mens jeg ved Sognet nogle til tyve Aar uværdig haver været Sognepræst [1]), have samme Gaards Avl uden Tjenere og Trelsbønder været drøffuen med en Ploug, saa en Del Bøndergaarde her i Sognet er bedre paa Ejendom og Avl end den, saasom den og af Bønder have været besat for en 60 Aar siden og da som andre Bønder givet deraf til Kongen, Kirken og Præsten, indtil Velb. Jomfru Johanne Løcke den haver besiddet, hvoraf den da sit Herregaardsnavn haver bekommet, og maa dertil aarlig kjøbes Ildebrand og hentes med Heste og Vogn tre eller fire Mils Vej, hvor det bedst og bekvemmest for rede Penge kan bekommes. Hvorfor Søren Jørgensen blandt andre Herregaardsforpagtere ikke agtes eller regnes, men for hans Fogderis Skyld, langt over sin Evne antegnet som andres Fuldmægtige."

---

[1]) Daniel Jensen, Præst i Hjerk og Harre 1661—85. Han var Furbo. Præstens Skrivelse affattet 1685.

I 1677 fandtes paa Gaarden 4 Heste og Hopper og 5 Køer, men ingen Øxen. — „Ellers kan jeg med en god Samvittighed vidne derom, at i saa mange Aar, jeg her paa Stedet haver været Præst, er ikke staldet een Oxe der paa Gaarden. Thi al Gaardens Sæd kan bestaa udi 8 eller 9 Tdr. Byg aarlig efter Gjøde, derefter en Rougkierffue og 2 Haffue-Kierffue og aldeles intet Hø, saa naar Grøden slaar sig kan paa den ganske Gaards Avl ikke fødes Vinteren over smaat og stort Quæg i det allerhøjeste over 14 eller 16 Nød og fire eller fem Heste, Hopper og Foler, uden man kjøber der til Foring fra andre Steder."

Nu faar dog ogsaa Søren Mod til at snakke med; under Henvisning til Præstens Attest skriver han $^{10}/_{6}$ 1685 til Jacob Brochmand:

— — „Jeg fattige Mand som tidobbelt over min Evne og Formue i disse haarde Tider imod andre (af Misundelse og slemme Folkes Tilskyndelse), med store Skatter udi alle Udgifter, har maattet svare af en ringe Bondegaard — lige med Adel!" — Han og hans Hustru ejer — ved Gud! — hverken Hus eller Gaard „eller har en Daler eller Skillings Værd paa Rente — saasandt jeg agter mig den mindste Naade efter dette dødelige Liv i det himmelske at forvindte. Tilmed haver jeg for 7 Aars Tjeneste ikke („Jcge") nydt eller faaet en Skilling til Løn af mine Herskaber, videre end noget lidet Rideaure (Havre) og Skriver Skæpper Byg af en Del af Tjenerne, som har kunnet formaae noget til Hosbonden at yde, da som jeg udi alt ved mit Fogderis Bestilling til H. Kg. M.' Tjenestes Befordring" — har gjort sit Bedste —, „hvorfor I selv hos andre fornemme Folk mig haver berømt" — saa haaber han, at Brochmand vil tale hans Sag, saa han ikke aldeles ruineres.

Jotak, Amtskriver Jacob Brochmands Hjælp skulde han blive fed af. Han hjalp mange af Dynen og i Halmen, indtil han selv laa nederst i samme.

Hvad det er for et Fogderi, han taler om, ved jeg ikke, med mindre det er hans Plads som Fuldmægtig hos Landsdommer Christoffer Bartholin til Kaas, hvis Strøgods her i Salling han havde Opsyn med. I 1690 har vor Søren en Restance paa 60 Rdl., der ikke var Smaaskillinger i de Tider. Regjeringen tilbyder dog at la ham slippe, hvis han strax betaler 30 Rdl. Det ses, at han staar i de

7 højeste Klasser for Krigsstyr, saa han var vel rejst. $^{6}/_{6}$ 1690 faar Søren Jørgensen, før af Bajlumgaard, „nu i Harre", et klækkeligt Afslag; hvor stort kan ikke sees.

Og dermed er Søren ude af Sagaen.

Hans Plads paa Bajlumgaard optoges 1689 af noget saa fint som „Hr. Cancelliraad velbyrdige Christian Gjedde, hans Frue og trende Børn." Han er gaaet i Stykker inde paa Skivehus[1]) og krykker nu i Ly her med Familien, en Haandskriver Jens Lucassøn, en Karl Chr. Jepsen, som „opvarter" Stutteriet, 1 Røgter, 1 Stuepige og 1 Udgangspige. Det var indskrænkede Forhold imod Livet paa Skivehus. Skattefogden forsømte dog ikke at aflægge Kancelliraaden sin skyldige Visit. Familieskatten paa Bajlumgaard stod i 1689 paa 42 Rdl. foruden 7 Rdl. 2 Mk. af 2 Ildsteder.

Ellers er der lidet at bemærke om Hjerk-Harre paa dette Tidspunkt. Det hedder 1676, at en Smed i Sønderup „kjøber undertiden nogen Vare saa som Humle, Tjære og Salt, samt Heste og Stude, og med det Kjøb og Salg hjælpe paa andre i disse besværlige Tider. Jep Christensen i Bajlum kjøber nu og da en Stud eller to om Aaret til Skatterne."

Om Østergaard i Harre hedder det (1717), at den brændte $^{5}/_{9}$ 1715, saa dens daværende Ejer Joh. Chr. Hass[2]) og hans Mor ikke kan betale Krigsskatten.

Jebjærg-Lyby. Præsten i Jebjærg, Niels Jacobsen Winther (gift med Cathrine Justdatter), opgjør (1683) sit Folke- og Kreaturhold saaledes: 2 Tjenestedrenge, 1 Tjenestepige. — 2 Vognhopper, 1 gl. Arbejdshoppe, 1 Føl under 2 A., 3 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 6 Faar, 1 Svin. Hvad der var den normale Besætning i den Tids Præstegaarde, der altid staar en Del over Bøndernes. En af hans Bymænd, Magnus Christensen, har følgende Tal at opvise (1687): 1 Pige, 1 Hoppe, 1 Føl under 3 A., 1 Ko, 1 Ungnød under 2 Aar: 2 Faar og 1 Lam, 1 Svin.

Besætningen paa Dalgaard i Lyby (Jep Nielsen og Hustru Kirsten Sørensdatter) er samtidig: 1 Pige; 1 Hoppe, 1 Fole under 3 Aar, 2 Køer, 1 Ungnød, 3 Faar og 1

[1]) som han fik 1662. Sml. Skivebogen, 1913, S. 122, 130.
[2]) Den tidligere Ejer var afg. Niels Jensen.

Svin. Synderligt højere naar Kreaturholdet ikke i hele Salling omkring 1690.

Præsten samler sine Oplysninger om disse Sognes Tilstand i følgende mistrøstige Linjer ($^{14}/_{8}$ 1689):

„Hvis (ɔ: hvad) Folk her kan findes i Sognene videre ere saa forarmede formedelst dette Aars Misvæxt, at de har intet at sælge til Udgift, og her ses ingen Forhaabning formedelst dette Aars Misvæxt, saa mig siunes, det sidste vil blive værre end det første. Hvorfor her begjæris og formodis intet andet af en Naadig Arfve Herre og Konge end Barmhjærtighed og Hjælp."

Junget-Torum. Paa Jungetgaard. Her er dog virkelig en Gaard, hvor det til en Forandring ser lidt herskabeligt ud. Behag at se paa denne Liste fra 1683: Her er Ejeren velbyrdige Steen Bille og hans Gemal, den ikke mindre velbyrdige Frue, Mette Sehested, desuden tvende Sønner med deres Præceptor (Lærer), en Tjener, en Ladefoged, en Skytte, en Staldkarl, en Kudsk, en Rycker, en Fruepige, en Fadbordspige, en Kokkepige; dernæst 4 Hopper, 2 Heste, 2 Fole, 80 3-Aars Stude, 6 Køer og 40 Faar og Lam. Men allerede 1687 er Listen sat mindre flot op; Junkernes Lærere er borte, to af Hopperne borte, og om Studene hedder det nu:

„Øxen paa Gaarden findes ingen, men er bortsolgte, med mindre Græsfæ til et andet Aar kan bekommes." Og Aaret efter afsløres det hele som forgyldt Elendighed. Steen Billes Enke — thi hun er alt Enke, den Stakkel! — skylder Regeringen 1207 Rdl. i resterende Skatter. Hun tilbyder i sin Vaande istedetfor 760 Rdl. i Jordegods. — Ja, svares der fra Regjeringen, det er saa meget godt, men hvad har hun at betale Resten med? Nu gives der ikke Henstand længere! At hun ved det! Rentekammerets myndigste Stemme, P. Brandt, taler haarde Ord til Amtsskriver Jacob Brochmand; hans Brev slutter: „Og forundrer mig stadig, at I understaar Eder Restancer saaledes at lade opløbe, hvorfor I Eder herefter bedre haver at tage i Agt." (Rentekam. $^{2}/_{3}$ 1689). — Og i et andet Brev til den betuttede Amtsskriver spørges der, „med hvad Ret han har ladet opløbe Steen Billes Skatter til 1207 Rdl.; kan selv komme til at svare til Pengene og søge Eders Regres, hvor I bedst ved og kan [1])."

[1]) Se Rentekammerets Copiebog $^{1}/_{12}$ 1688.

Om Bønderne, der boede rundt om samme Gaard, hedder det (1687): Junget Sogn „er ganske forarmet og saa godt som øde."

Lem-Vejby, Hostrup. Først et lille muntert Kik tilbage i Gaardens Historie. Efter at være gaaet fra Haand til Haand havnede den 1653 hos dydsiret Jomfru Helle Sandberg. Strax blev der Kvalm om Stolestadet i Lem Kirke; Jomfruen og hendes Følge skulde ha Plads — og stor Plads til den Tids mægtige Fiskebensskørter. Bønderne fejedes herut af deres gamle Stole, der — hvilken Haan mod Verdensordenen! — havde faaet Plads over det naadige Herskab, saa Snavset fra de usselige Bønders Træsko kunde drysse Hostsupfolket om Ørene; man læser derom en højkongelig Skrivelse, der med tilbagetrængt Indignation beretter om Forholdet, hvorledes „Jomfru Hilles Herskabsstol skal være under et Pulpitur sammesteds, hvorfra meget Skarn og andet nederfalder paa dem derudi staar." Kongen vil, at hun skal ha sine Stole — 2 Mands- og 2 Kvindestole — midt i Kirken, dog skal Bustrup beholde de øverste Stole som hidtil, „hvorimod Bønderne de Stolestade igjen kan udvises og bevilges som til fornævnte Hostrup hidindtil haver været brugt." — Saadan blev der omsider Mening i Tingene.

Der sad nu Jomfru Helle og bredte sig i 10 Aar, men 1662 gik Hostrup over til Niels Nielsen, Borger i Skive. Han sidder der endnu 1674; men 1676 omtales den som „en liden Gaard Hostrup, til hvilken boer en Enke med stor Gjæld og 5 smaa uopfødte Børn." Enken er Dorethe Poulsdatter, som ca. 1680 gifter sig med Mads Lauridsen; 1677 sidestilles Gaarden med Bajlumgaard og har da denne Besætning: 4 Heste og Hopper, 6 Køer, 4 Ildsteder, men ingen Øxen. 1687 er Situationen denne: 3 Tjenestefolk, 4 Arbejdsheste, 3 Stude, 4 Køer, 4 Ungnød, 20 Faar og Lam, 3 Svin. Men det er stadig snavs med Mads Lauridsen og Dorre. De har 1689 en Skatterestance paa 14 Rdl. og har maatte døje stor militær Exekution. Samme Aar faar Mads eftergivet 38 Rdl. i ældre Skatter, men han er lige nær Hjemmen. 1693 trygler Mads atter Kongen om Eftergivelse af gammel Kopskat, for hvilken han ogsaa nu exequeres. Bartholin paa Kaas beder for ham hos Amtsforvalteren, at hans Exekution maa hæves, til Kongens Svar foreligger; det har ikke været lystige Tider

paa Hostrup med Gaarden fuld af Militær, der aad og drak paa Værtens Regning, og Gjæld op over de fire Skorstene. 1703 sidder Dorethe Enke for anden Gang og sælger da Gaarden til Christ. Bartholin paa Kaas. Det var en Karl, der kunde magte det. 1718 er her en Forpagter Jens Pedersen, som det er brændt for ved Juletid 1717. — Resten maa Trap gjøre Rede for.

Om Lem „udi Svenskens Tid" har Præsten Niels Strangesen Ring (1657) dette „NB. Anno 1644, da Svensken sig Landet havde bemægtiget, var Lem Sogn taxeret for halv anden plog" „og Vejby for 1 plog." — Saa kan man gjætte sig til Tilstandene.

Præsten Mathias Bendixen fortæller helst om sig selv og sin egen Jammer. Han bor — 1676 — „paa en ringe og engeløs Præstegaard, til hvilken er hverken Ildebrandsfang eller nogen Fædrift, som han, en fattig Slep(?)-mand, for 4 Aar siden antog og maatte fæste af ny, og har derforuden taget stor Skade paa Høvder og 3 Huse, som Snee ganske brækkede for hannem (1673), hvor over han er kommen i stor Gjæld og Vidtløftighed." — Han skilter stadig med Titlen „en fattig gjælbunden Mand;" at han er det, modsiges ikke af denne Liste over Husets Skatter (1687):

„Hustruen An, Capelanen Hr. Jens Blytecher, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Arbeds-Øg, 2 Kiør, 1 Quie i 3die Aar, 6 Faar, 1 Svin."

1685 er Kapellanen Jens Blytækker bleven Stedets Præst; han indberetter, at Præsteenken besidder Præstegaarden i Naadens-Aaret. „Min egen Person anlangendes er mig af Enken udi Naadens Aar tilladt en liden Værelse, hvorudi findes 1 Ildsted, og som mine Sognefolk have hidindtil forarbejdet min Vaar-Aul, haver jeg ikke for min ringe Vilkaar og Kaldets Ringheds Skyld uden 1 Tjenestepige" — til 4 Mk[1]).

---

[1]) Det ser jo ud som blodig Ironi, at det værste Ædedigt i vor Litteratur er decideret til denne forsultne Præst, der knap havde det tørre Brød. Vi sigter til Jacob Knudsen Schandrups kostelige Rimerier — 14 Sider — „Bindebrev til Hr. Jens Blytæcker" paa hans Fødselsdag 31/1 1700 (Nr. 2 i Schandrups Poetiske Skrifter, 1728), hvor der ruttes med Øl, Vin og Mad — paa Papiret! — som hos *nogen* Kurfyrste!

Ogsaa her i Lem satte man de fattige og husvilde ind i de øde Gaarde, hvor de kunde sidde og krykke og holde Øje med, at Husene ikke løber deres Vej, ɔ: molesteres og bortstjæles.

Lime. Kaas. Paa Kaas var der Midler. Ikke endda i den Tid, da Gaarden tilhørte „nogen fader- og moderløse Børn, Oberste Mogens Kraghs Arvinger" (1683); men fra Midten af Firserne, da Landsdommer Christ. Bartholin boede der[1]). 1689 har han følgende Husstand: hans velædle Frue, Mariane Grove, 2 Børn, 1 Foged, 1 Tjener, 1 Kusk, 1 Bodder („Bojer"), 3 Piger, — (6 Ildsteder); desuden 2 Postheste, 1 Ridehest, 2 Plage, 8 Øxen, 4 Køer, 22 Faar, 4 Svin. — Det lader sig dog høre.

1717 er Bartholins Enke en af de faa i Salling, der har Karosse; og hendes Formue opgjør hun til ialt 29,395 Rdl. Aktiver, mod 9780 Rdl. Passiver. Rest: 19,515 Rdl., en svimlende Sum efter de Tider[2]).

Præsten Jens Holst Lauridsen klynker (1687): „Eftersom Gud for snart et Aar siden har bortkaldet min sal. Hustru, haver jeg skift med mine Børn, hvis Armod jeg havde (ɔ: den Smule, jeg havde), tagen en Capelan, hos hvilken jeg udi min høje Alderdom og Svaghed haver min Underholdning."

— Han har saamænd „ingen Calessheste, men 2 Hopper, 2 Køer, 6 Faar og 1 Svin."

Nautrup-Sæby-Vile. Degnen Laurids Nielsen er 1687 i Besiddelse af 4 Faar; det er hans Besætning. Præsten, Thomas Andersen Braad, som nylig er kommen til Kaldet (1686), har: 1 Pige, 1 Dreng, 1 Hest, 2 Køer.

„Enken, som var i Kaldet, fløtte til Aalborg forleden Paaske med alt det, hun ejede"[3]).

Om en nedlagt „Skole" i Nautrup Præstegaard attesterer Provsten følgende:

„Som den hæderlige Mand Hr. Thomas Andersen Broed i Nautrup haver været min Attest begjærendes anlangendes en Ildsted i Gaarden — — da er samme Ildsted lagt øde og gjort til Hestestald, mens der før

[1]) Skjødet lyder dog først paa $^{11}/_{8}$ 1694, men Bartholin træffes boende der ca. 10 Aar tidligere.
[2]) Som „Afbygger" til Kaas nævnes 1687: Eskjærhuset.
[3]) ɔ: Dorothea Pedersdatter g. m. Præsten Marcus Johansen Buch † 1686.

var Skole (men ikke i de sidste 4 Aar). 1691. Farstrup" [1]).

I Sæby er Præstens Annexboel øde; „sidder tilhuse en arm Betler."

Oddense-Otting. At det ikke var bar Spøg at drive Handel paa Landet i disse Tider, ses af Præstens Oplysninger om Chr. Simmensen Pranger, Oddense Sogn, som bortrømte strax efter Taxeringen, der stod til: 45 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. Han boede siden i Balling i et Hus paa Bustrup Gods og døde fattig 1678, efterladende sig et spædt Barn, som andre maatte ta sig af. — Saa de Penge kan Skatteforpagteren skyde en hvid Pind efter.

Men Præsten i Oddense, den Guds Mand Anders Lauritsen, har endda mere at berette; hør bare:

„Paa de velb. Gjedders Gods i Oddense By i et Hus (er) en navnkundig og berømt gammel Troldmand ved Navn Niels Madsen og hans Hustru Maren Lasdatter; hun er gammel og snart udlevet. Han er af Hans kongl. Maj., alles Vores naadigste Herre, naadigst pardonerit paa Livet; han haver lidet forlang Tjenist, 50 Aar haver han tjent Satan, er dog fattig og gaar paa Krøcker [2]).

En gammel Quinde, Anne Madsdatter; hun er værkbrudden, haver vel udi 16 Aar ligget ved Sengen, hende at tjene haver hun en Datter, Karen Thøgersdatter. Sognet føder dem begge to for Guds Skyld. Sidsel Lasdatter og Las Povlsen er som husvild, holder sig dog op; tigger sin Føde her i Sognet."

I Frammerslev er en Selvejergaard (Herligheden til de Gjedder), „derudi findes nogle slet forarmede, gamle Stakler Maren Løcke, Anne Løcke, Maren Povlsdatter, Dorthe Morsing; disse kan intet udrette." Det var altsaa ikke indendøre, at denne Gaard havde sine „Herligheder".

Rødding-Krejbjerg. Spøttrup. I de sidste 40 Aar

---

[1]) Niels Jensen F., Provst; Præst i Roslev 1671—1700. — Skolen er nok et Overhøringslokale for Præstens egne Børn; saadan i de fleste Præstegaarde paa den Tid.

[2]) Man maa huske paa, at dette er skrevet Aaret efter, at man brændte de Tise Trolde paa Breum Hede (1686); den nidkjære Sognehyrde havde sikkert ikke haft noget imod, at den arme Niels Madsen med samt sine Krykker var gaaet samme Vej.

af 17. Aarhundrede stod Spøttrup under Holstenernes Tegn. „Danske Atlas" siger 1768 (4. B. S. 764): „1661 og 1665 har Oberst Mogens Kruse ejet Spøtterup. Efter ham kom en yngre Oberst Kruse, kanske hans Søn, som ved at hverve et Regiment i Polen blev ruineret og pantsatte Gaarden hos nogle i Kiel, af hvilke Henrich Kohlbladt udløste de andre og solgte Gaard og Gods 1702 til Axel Rosenkrands og Fru Karen Reetz." — Det er vist sandt, at der har været mere end een Kruse paa Gaarden; med Kohlblatterne har det ihvertfald sin Rigtighed, hvad vi skal se nedenfor. 1674 siger Præsten om Spøttrup, at den tilligemed Ladegaarden „Hestehaffue" „tilkommer Marco og Joachim Kohlblatter, boende til Kihll i Holstein." Der tilføjes: „Michel Jensen haver den i Forpagtning; haver Hustru og 8 Børn."

„Her opholder sig stundom en, de Kihlers Fuldmægtiger over noget Strøegods, — Lauritz Nielsen."

Aar 1678 studser Regjeringen ved, at der ingen Heste er paa Gaarden, der har 60 Tdr. Hartkorn.

Der svares omgaaende:

„Dette Aar 1678 til Valborgdag kom Forpagter Mikkel Jensen derfra og førte med sig Heste og Hopper, som han der havde, og Lieutnant Pietzfeldt, som siden det skulde overtage, førte ingen Heste eller noget Slags Queg did det første Aar." Dermed maa de la sig nøje.

Aaret før havde der ogsaa været Vrøvl om Skatten. Forpagteren skriver:

„Bekjender jeg underskrevne Michel Jensen, som haver Spøttrup i Salling udi Forpagtning af salig Juchom Kohlblatt udi Kiell, at Hr. Amtsskriver Jacob Brochmand af Viborg haver ladet mig exequere paa Spøttrup for en forfalden Krigsstyr, nemlig 243 Rdl. 2 Mk., som sal. Juchom Kohlblatt og Marchus Kohlblatt er lagt for at betale, hvilke Penge mig umuligt er at kan betale, ikke heller er jeg dennem noget skyldig eller have nogen af deres Penge under Hænder; beder derfor gjerne, jeg for dette maatte være fri, eftersom jeg haver min egen tungt nok at bringe til Veje. — Datum Spøttrup, $^{13}/_{1}$ 1677. Michel Jensen."

$^{8}/_{7}$ 1679 skriver Joachim Kohlblatts „Wittibe" (Enke) Dorothea Marianne Kohlbladtz om sin Forpagter Løjtnant Pietzfeldt og siger, at Skatten er betalt, men i

Viborg, saa skal den vel ikke ogsaa erlægges paa Spøttrup.

Senere er Forpagterens Navn Laurids Nielsen, gift med Røddingpræsten Peder Tornsens Datter Anne. Da man 1687 foruden 16 Rdl. af Ægteparret ogsaa vil ha Kopskat af deres Børn, svares der overbevisende: „Haver ingen Børn, thi de kom forleden Aar i Ægteskab sammen." Da drives Gaarden ved Ladefoged Niels Hendrichsen, „en Bodder, som og seer til Stalden," 2 Piger, — 4 Hopper, som bruges til Stutteri, 2 Plage i andet Aar, 20 Ungstude under 4 Aar, 3 Køer, 24 Faar, 4 Svin.

Ogsaa her er der Lungsyge mellem Kvæget.

I 1695 er Forpagteren Laurids Nielsen død. En Lektor Mag. Søren Paludan „har befriet sig" Enken Anne Pedersdatter og er rejst til Viborg med hende.

Imidlertid har de Kohlblatt'er deres Hyre med den forgjældede Gaard. Det hedder 1687: Ejeren Poul Kohlblatt[1]) i Kiel har forpagtet den bort „paa Grund af sin Langtfraværelse." „Og Godset er meget ringe og forarmet, saa han i fulde 16 Aar ikke haver nydt 1 Td. Korn eller dets Værd i ringeste Maade, og han nyder ganske ringe Del af Forpagtningen, saasom den for det øde Gods og (for de) forarmede Bønder i kongl. Skatter mest udlægges." — De Holstenere vrider sig som prynede Aal for at komme løs fra Regjeringens Skatteskrue. Poul Kohlblatt gir følgende Fremstilling tilbedste[2]):

For ca. 30 Aar siden laante han af sine „ringe Midler" Oberst Kruse en Pengesum og fik derfor Spøttrup i Pant; for nogen Tid siden maatte han overtage den; den skulde ha givet ham 600 Rdl. aarlig, men gav ikke det halve, saa han har af egne Midler maattet yde til kgl. Skatter af Godset; men da han bor i Holsten, har han besluttet at afhænde Gaarden til Axel Rosenkrands, som skulde ha betalt den $^{11}/_{6}$ 1702, men nu kræves Kohlblattt for 6. og 10. Penge, før Handelen kan sluttes, ifølge Loven om Arvegods-Afgift af Udlændinger; men han har laant sine Penge ud, ikke arvet dem. — „Jeg, som er en underdanig og tro pligtskyldige Undersaatte udi Holsteen, der svarer og contribuerer af 49 Ploue til Hans Kongl. Maj." — maa han ikke mere gjøre sig sine udlaante

---

1) Der har øjensynlig været mange Blade paa den Kaalstok.
2) Kopibogen 1702, S. 21.

„Penge nyttig igjen, og til Holsteen fri med mig at udtage?" Saa kan en Holstener jo aldrig mere fordriste sig til at laane en anden noget her i Landet. (Hafnia $^{21}/_{6}$ 1702).

5 Dage efter kommer dog Sandheden for en Dag.

Her fortæller Poul Kohlblatt uden Omsvøb: „Min Fader og Faderbroder Joachim og Marco Kohlblatt haver forstrakt til sal. Hr. Oberst Mogens Kruses Moder, sal. Fru Sophia Stauerschowf[1]) og til hannem selv Tid efter anden fra Ao. 1650 til $^{24}/_{1}$ 1665, som sig da beløber Capital, Rente og Omkostninger: 21295 Rdl. 2 Mk. 10 Sk."

Efter Landstingsdom $^{26}/_{4}$ 1665 gjorde de Indførsel i Spøttrupgaard og Gods og Birkeret, „hvilken Rettighed for mange Aar siden (1688) er betagen, end dog den var berettiget mig, at betale derfor 500 Rdl." Han mener at ha lidt en Skade paa 3148 Rdl.

Der hjælper dog ingen Kjærmor.

Kongen ordrer $^{18}/_{8}$ 1702 at 6. og 10. Pengene maa betales. Poul Kohlblatt fra Kiel har for Spøttrup faaet 13400 Rdl., ergo var Kongens Part 3380 Rdl.

Kohlblatt tog alligevel tilsidst Kongen ved Næsen, besluttede, at de 13000 Rdlr. skulde blive her i Landet, idet han udlaante dem til Cancelliraad Jens Lassen, St. Knuds Kloster; denne indrømmer, at Sagen har sin Rigtighed. Regjeringen gik Glip af Duestegen og maatte sande det gamle Ord, at Fanden høster ikke sine Kaal saa grønne.

I et Brev fra Jens Lassen, hvor det hedder, at „Mons. Kohlblatt nu længes hjem", kaldes han: Monsieur Poul von Koh(l)blat till Skrevenborn.

Om Hestehave, der er som Jollen til Skuden Spøttrup, hedder det 1674, at det er en Bondegaard under Hovedgaarden. Forpagteren Henrik Tornsen — Bror til Stedets Præst — driver selv Avlingen.

„Ingen Øxner paa Hestehave!" siger 1678 Skattefogden og rynker Brynene. Svar: Aak, nej.

„Denne Person, som havde dette Aar Stedet udi Leye,

---

[1]) Hun havde kjøbt Spøttrup 1650 og maa altsaa ha været gift med en Kruse.

havde ingen Øxen, som er hver Mand i Sandhed vitterligt."

Og 1684: Hestehauge ligger i Spøttrup Mark og drives under et og under een Husholdning med 1 Bodder og 1 Pige; desuden 6 Ungfæ og 2 Plage.

Med Axel Rosenkrantz kom der atter flotte Tider paa Spøttrup; han var en af de 3 Herremænd i Salling, der holdt Karosse (han, Kaas og Jungetgaard). 1717 opgjøres hans Formue saaledes: Aktiver 14777 Rdl., Passiver 18000 Rdl. Det har man jo set flottere.

Om Rødding Præst hedder det 1674: „Sognepræsten Peder Tornsøn haver tvende Kuld Børn; de førstes Middel staar i hans Boe. Naar den vorder udtagen, bliver lidet tilovers til de sidstes og mindstes Opdragelse." Og 1683 hedder det: „Præsten i Rødding for 2 Aar siden af skadelig Ildebrand mistede al sin Middel og Formue."

Rødding Præstegaard brændte atter 1715, men da laa den gamle Hr. Peder forlængst under Mulde[1]).

Selde-Aasted. Østergaard. Her træffer vi i Tiaaret 1674—84 hyppig Navnet „Søster Vormbs, sal. Mag. Erich Olufsens" og Børn. Altsaa en Enke. Ja; Enke efter en af Sallings berømteste Sønner, Datter af en af Samtidens berømteste Mænd. Søster (der besynderligt nok er hendes Fornavn) var Datter af Professor Ole Worm og gift med Magister Erik Olufsøn Torm, stor Mathematiker og Præst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn. Han var en Bondedreng fra Lille Torum, der blev taget under Armene bl. a. af Jesper Brochmand (ham med Huspostillen), blev sendt rundt om til Evropas berømteste Universiteter og kom hjem til Algebra, Theologi og Karriere[2]). Ved et Laan til den forgjældede Ejer af Østergaard Chr. Lindenov fik Torm 1660 Gaarden i Pant, som han jo nok har set op til som Bondedreng derhjemme i Fæstegaarden, og da Pantet ikke indløstes inden Torms Død 1667, har hans Efterleverske altsaa ladet sig Gaarden udlægge som Enkesæde. Senere gik den over til en Datter Mette, der var gift med en

---

[1]) Præst i Rødding 1648—99. Om ham se Skivebogen 1915, S. 82 ff.

[2]) Om ham se Biografisk Lexikon 17. B. S. 640. Født 1607. Hans Far var Bonden Oluf Frandsen, Kirkeværge i Torum, senere Borger i Skive; hans Mor en Præstedatter fra Junget.

Jens Henriksen. I 1687 har Gaarden dette Folkehold: en Ladefoged Jens Colding, „bruges som en Avlskarl og Kusk", 1 Karl, 1 Kokkepige.

Om Besætningen hedder det:

„Staldøxen er for 6 Uger siden bortdrevne, er indkjøbt igjen 26 unge Øxen under 4 Aar. Desuden haves 8 Ungnød, 6 Køer, 2 Hopper, 2 Foler, 23 Faar og Lam, 8 Svin." Hertil kom 4 Stutteriheste „efter Hans Maj.' naadigst derom udgivne Forordning." — Det er dog ikke bedst med Jens Henriksens Finanser; ogsaa han trues med militær Indkvartering, om ikke Skatterne kommer heraus. $^6/_4$ 1689 faar han dog sine Restancer — 5—600 Rdl. — slettede mod at indbetale kontant 200 Rdl. I 1694 sælges Østergaard til Astrupforpagteren Anders Hansen Højer. Han havde saa ukristelig mange Børn, at de nær, da Kopskatten skulde inddrives, havde bragt ham til Bettelstaven. Han var Far til 20, deraf levede dog kun de 14; men den kunde blive drøj nok at klarere, da Taxten var 8 Rdl. pr. Hoved. Han havde dog kun 10 hjemme, og ved en særlig Naade slap han (1717) med at skatte af de tre = 24 Rdl. Men da hans Bohave kun er vurderet til 1200 Rdl., hans Gjæld til 10,380 Rdl., er det mærkeligt, at han dog holdt Gaarden paa Naglerne til sin Død 1727.

Præsten Bertram From er ellers en skarp Iagttager af Nødstilstanden i sine to Sogne. Om Aasted siges:

„Armod og Usseldom foruden anden Ubelejlighed i dette Sogn formener her ingen Haandværksmand at bo eller have nogen Næring. Er derfor dette Sogn hermed slettere forset end det andet" (Selde).

Ogsaa her er mange Krøblinger og mange fattige. „I Risum Iver Iversen, et ungt Menneske, men vanfør paa begge Ben og maa altid slæbe sig frem ved en Kjæp, har sin gamle Mor hos sig, en arm Guds Lem, moxen ikke fra Sengen."

Fattiglemmer er ogsaa Kjesten Hergaards og Niels Lensmand. (Navnene er da store nok).

„2 fattige Enker, sidder i et Hus, som en Bondeskrædder rejste fra, at det skal ikke staa øde. 2 fattige Piger i Aasted, af hvilke den ene er ikke ret vel forvaret i sine Sandtzer, ere bevilgede af Herredsfogden at sidde i et af de øde Boliger som til Majestæt er forfalden; den ene et

hjemme ved Huset at vogte det, mens den anden gaar og tigger."

Haandtenen nævnes hyppig som gamle Koners Hjælp i Nøden.

Af øde Gods i Aasted Sogn nævnes: i Nissum 5 Boliger, i Risum 1, i Torp 2 Huse.

I Aasted, foruden de 6 halve Gaarde, „øde af mange Aar, end en Halvgaard og 1 Boel."

„Gregers Jensen er bortrømt forleden Aar, hvorfor den Gaard er øde."

Andre øde Gaarde i Nissum er: Vestenbjærg, Tanchelsgaard. Leegaard og Vilholm er uden Bygninger. Immergaard har længe været øde. Hverken i Selde eller Aasted er der „en Skrædder, som kan skjære en ærlig Mand en Klædning; alene en gammel Smed i Selde, som endnu ligger ved Sengen og forventer Forløsning."

Kjeldgaard. Her var der 1687 dette Folke- og Kreaturhold: 1 Bojer Chr. Madsen, 1 Stalddreng, 1 Røgter, 1 Pige, 1 Ridehest, 2 Hopper, 2 Foler, 6 Studøxen, 8 Stude under 4 Aar, 4 Køer, 4 Ungnød og Kalve, 16 Faar, 4 Lam, 5 Svin og Grise.

I Selde Præstegaard holdes samtidig: 1 Avlskarl, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Vognheste, 2 andre Hopper, 1 Plag under 2 Aar, 2 Stude under 4 Aar, 2 smaa Ungnød, 4 Køer, 2 Kalve, 7 Faar med 5 Lam, 3 Svin. Hvad der maa anses for en ualmindelig Besætning.

Om de almindelige Vilkaar hos sine Sognebørn siger Præsten (1689): „En af de største Besværligheder, foruden den store Mangel paa Ildebrand, som her forefalder, er Mangel paa Haandværksfolk; her er hverken Skomager eller Skrædder, hverken Timmermand, Snedker, Dreier, Rebmager eller andre. Ingen har her været i 34 Aar, ingen vil her bo, ingen kan her bo, thi de har her i denne slette og indbeklemte Egn intet for sig, hvoraf et ærligt Haandværk kand nære sig."

„Jens Pedersen er en fattig gammel Gadehusmand, har ingen Livsmiddel uden hvad hans fattige gamle Kone kan tjene paa en Handtien (Ten). Har 2 Faar og 1 Lam."

Ogsaa her stimer det af fattige og Krøblinger, der sulter og tigger. Præsten kjender dem: „Maren Vil, som for Armod blev trængt fra sin Bolig i Floutrup, sidder til

Huse hos hvem, der vil hæle hende, somme Tid her, somme Tid der."

„Chr. Skrædder ved Kirken snart 90 Aar gl. og ganske dum paa Øjnene; har i nogle Aar intet kunnet arbejde eller fortjene."

„Chr. Pedersen endnu en blind, og hans Kone tigger til hannem; ere bevægede at sidde i et halvøde Hus, at det skal ikke stjæles bort; har 2 Faar."

„Chr. Hior i Selde, en gammel og fattig Mand i et Gadehus, har en krumpen Quinde; al deres Middel er 2 Faar."

„Paa sal. Morten Mikkelsens Gods: Chr. Sands gamle Moder; i mange Aar vanfør og gaar ved Krøkker og forsørges af hendes Søn, som sidder paa Gaarden en stakket Tid, og saasnart som hun dør, forlader han Gaarden og drager hen andetsteds."

„Det er at beklage, at næsten alle unge Mandkjøn, saasnart de kunne tjene deres Brød, rejser de Synden ud til Holsten eller over til Sæland i Flokketal, og det er ogsaa een Aarsag, hvorfor mange Gaarde og Boliger bliver staaende øde. Her i Selde Sogn er øde og ledige 2 hele Gaarde i Floutrup, og de 3 er paa Hæld; 3 halve Gaarde i Lendum og i Floutrup. 3 Boel øde, een i Lendum, een i Selde og een i Floutrup. 4 Huse øde, de 3 i Selde og et Hus i Floutrup."

Det er Tal, der taler for sig selv.

I Selde Sogn androg hele Kopskatten s. A. 61 Rdl. 2 Mk., hele Kvægskatten 46 Rdl. 6 Mk.

Tise. Ogsaa her lyder fra Præsten Morten Thøgersens Mund den samme sørgmodige Klagesang om fattige nødlidende Mennesker og øde, ravende Gaarde. Omtrent hver anden Gaard her i Tise synes øde; den rene Ynk!

„Jens Jensens Gaard er ganske øde. — En ung Karl Chr. Jensen og hans Søster Maren Jensdatter, som træller for deres gamle Forældre, som sidder for Gaarden, at de kan nyde Livsmiddel."

„Niels Nielsens Gaard er ganske øde. En 1/2 Gaards Mand Jens Jensen tigger for hver Mands Dør."

2 Hopper, 1 Ko og 1 Kvie eller endnu mindre er i Tise al en Gaards Besætning.

Præstens Folke- og Kvæghold er dog omtrent som andre Steder: Hans Stifdatter Maren Jensdatter holder

Hus for ham; saa har han 1 Karl, 1 Kusk, 1 Tjenestepige, 2 Heste, 2 Foler, 3 Køer, 6 Faar, 4 Svin. — „Den fattige gamle Niels Degn har intet at give uden pro persona 1 Rdl."

I denne Menighed findes „mange gamle, ælendige fattige siuge Mennesker, thi her grasserer en stærk hidsig Siugdom, som plager Unge og Gamle."

Og to Aar efter staar det samme: „Ellers findes her i denne Menighed mange fattige, saa Gud forbarme sig over os for Christi Skyld."

Præsten gjentar det samme tungsindige Omkvæd: „Til med ere de altformange som har hverken at saa eller æde! Gud som er en inderlig Forbarmere, forbarme sig over os for Jesu Skyld."

ET SØSLAG

DEN 22. August 1646 stod Maren Jensdatter fra Lundø paa Lundø Birketing og vidnede „med oprakte Fingre" om den Forskrækkelse, hun havde faaet i Kroppen „nu paa Mandag næst sidst forleden 3 Uger ved det Pas, der Solen opgik om Morgenen". Da var Maren nemlig gaaet ud „paa Jelsør paa Lundø Land" for efter sin Sædvane at kigge efter Fiskerne, som var ude med deres Pulsvaad. Hun fik da ogsaa snart Øje paa „tre Skibe af Lundø Fiskere, roendes under fornævnte Lundø Land og Høved"[1]). Men i det samme saa hun lidt ude et andet „Skib", der roedes meget stærkt og havde fire føre Sallingbokarle ombord, og den største iblandt dem rejste sig op og raabte til den bagerste Lundøbaad: „Hold stille, I Skjælmer, eller jeg skal skyde jer ned!" Og at det ikke bare var tomme Trusler, skjønnede Maren deraf, at han havde en Bøsse i Haanden og pegede med den paa de Lundø Mænd. Og Lundø-Fiskerne raabte og bad: „Nej, nej, kjære gode Jørgen Mikkelsen! vi tror jer ikke til, at I vil gjøre os noget ondt, thi vi har ikke været paa ulovlige Steder." Men Jørgen Mikkelsen gjentog sit Krigsraab: „Vil I give jer, I Skjælmer, eller jeg skal ret nu skyde jer, som de skyder Hunde!"

Og atter løftede han Kolben, mens „hans Medbrødre" roede én af Lundøbaadene saa nær, at der kunde kastes en stor Krog i den; nu halede de Baaden ind, slog et Reb om Stævnen „og vilde ro deres Kaas baade med Skib

[1]) Denne Glose bruges endnu af Østsallings Fiskere om det Sted i Fjorden, hvor det skraanende Dyb begynder. — Jelsør er Lundø Tap.

og Karle." „Da bad Lundøe Fiskerne dennem atter igjen, at de for Guds Skyld skulde lade dennem fare med Fred, efterdi de havde ingen Ondt gjort. Da sagde fornævnte Jørgen Mikkelsen: „Her gjælder ingen Snak!"

Og i det samme slog den ene til Kjeld Jørgensen af samme Skib, som han stod i Lundøe Skib, med en stor Træ paa hans Arme, saa han gav et stor Skrig og Raab af sig og sagde: „O vi! min Arm er sønderslagen!" Og der samme fornævnte Karl havde slagen til fornævnte Kjeld Jørgensen, løfted han hans Træ og slog i Vejret igjen, og slog saa til Jens Pedersen der ibidem, saa han faldt over Ende og omkuld i Skibet, og [Maren] kunde se hans Ben i Vejret oven Skibet, med mange flere utallige Hug og Slag, som hun saa samme Tid fornævnte Jørg. Mikkelsen og hans Medbrødre slog og tarsk fornævnte Kjeld Jørgensen, Jens Pedersen og deres Medbrødre med, saa hun saa store Stykker fløj af Træerne og udi Fjorden, der de slog til dennem, saa de fattige fornævnte Lundøe Karle, Kjeld Jørgensen, Jens Pedersen og deres Medbrødre saa godt som tigget deres Liv af dennem, saa de omsider lod dem fare, der de længe havde slaget og torsken dem, og rode saa vesterpaa ad Salling Land igjen."

Det ses ikke, hvorfor Lundø-Fiskerne skulde ha disse læsterlige Klø; men Aarsagen har jo nok været Uenighed om den kjære Torsk.

Faa Dage efter var Stævningsmændene „for Astrup Port" og „for Grinderslev Closter Port" for at stævne Christoffer Friis og Waldemar Lycke for „deres Tjeneres" Overgreb, og de lagde ogsaa Vejen om ad Jørgen Mikkelsen i Kløvenborg, der saa ubarmhjærtig havde øvet sit Feltherresnille under Lundø Land og Høved.

„DEN HÆNGTE TYV"

BLANDT Hald Lens Regnskaber for 1656 træffer jeg nedenstaaende Aktstykke, der er et godt Exempel paa, hvordan i det 17. Aarhundrede en stakkels Landstryger kunde gaa og skjævle omkring i megen Søllehed, til han en Dag fandtes dinglende ved sin Hals i Herredsgalgen.

„Domb offuer den Tiuff, som indbrød i Smollerup Kierke.

En Fange, Suening Madsen fra Skive, som for sin begangne Tyveri og uhørlig Gjærninger var beskyldt, stod nu ledig og løs og bekjendte: En Bonde i Resen ved Skive bad ham „at flye sig et Stykke Thyre til hans Höffder"; saa gik Tyven ud paa Skive Enge en Sommeraften og tog 2 nye Tøjr af 2 Heste, „een suortt Hortyre och een Hundhor Tyre" — 12—13 Favne ialt; solgte han saa disse til 8—10 Sk. „og tog Edelsvahre derfor sampt och Drikke". And. Thomessen i Resen ønsked ogsaa noget Tøjr; Tyven gik da igjen ned paa Skive Enge og tog noget Hampe- og Svinehaarstøjr; Anders gav ham derfor 14 Sk. i Bytte for en gammel Skjorte. Søren Windes Kone i Resen kjøbte af ham det bedste af en Hagel- og Messesærk, som var tagen i Grønning Kirke; men noget Kirkevox, som han havde smæltet i en trind Klump, og Resten af Haglen solgte han i Skive til Jens Schiøttis Datter for 6 Sk. Af samme Hagel lod han sy sig en Pung hos Niels Bertelsen Skrædder; den gav han Chr. Jepsen i Skive.

„En Aften sad han og en Karl Søren Bødicher, fra Ilbjærg hos Povl Suorers i Lyby tilhaabe; da spurgte Sø-

ren, om han vilde gaa med ham hen og „tage af et Hus i Jeberre, som Manden boede i heede Melchor", da vilde han fly dem tre Daler. Strax tog de et Stykke Haarreb og gik. Saa brød de Frammersdøren op „og tog en schoed (beslagen) Greb, som stod der framme, og en Kniv. Saa lugte hand Stuffdørren op og tog mig ved min Kjortel, og gik [vi] begge to ind ad Dørren tillige. Saa fulgte han mig til en Kiste med ingen Laas paa. Der strax søgte han Sengen og holdt dennomb i Sengen, at de ikke kunde komme af Sengen. Saa tog jeg af Kisten en Quindekappe, en Lycher blaa Wedmils Skyrdt, noch en grøn Huerchens-schørtt, noch en grøn Ryetrøye och en huid Lerids Forklæde og en Quinde-Lue; men fik de ikke der uden en schoed Greb alene, den tog han i sin Haand. Saa gik de ud og ikke talte, dermed satte de Haspe og Pind for Døren. Da sagde han til mig: kom ad Stalden, vi vil ta' en Haape (Hoppe) og rende hen paa og slaa den siden løs. Da sagde jeg, komme de efter os, da kunde vi ikke fly fra dem; men det var mørk, Klæderne kunde vi kaste bort; da sagde han: Ja, han dog en Gang skal miste den Haappe. Derfra gik de og til Rosløff". — Tyven snydes ganske for Udbyttet. — „Det var baade det første og det sidste der vi tilsammen var i saadan Maader; og det alt for meget". — Søren vilde senere ha ham med til et Hus i Hindborg. „Der skulde vi bryde ind paa de fattige Folk". Svenning vilde ikke. — „En Dag boede jeg udi Skiffue og druch til Chr. Snedickers i Tinggaden, gik ud og toede mig ved Kielden; da saa jeg, hvor nogle Klæder laa i Blød; om Aftenen der efter kom jeg over Planchen og vred af Vandet et Linned Forklæde, en Opled, 2 Pudevaar, en Claus Traae, der hængte paa en Stang, og tog og solgte (det til) Anders Madsens Kone i Øster Lyby. Der han haver brudt Smollerup Kirkeskrin og tagen det (der var), gik jeg til Jens Storckis Quinde i Fly og gav hendes Barn et Stykke af Lidsen halvanden Alen lang, det andet gik jeg ind i Jacob Stagis Hus [med]; han kjøbte det Stykke Dug for 8 Sk. Solgte jeg en Kone i Jegeberig i Eising Sogn — en gammel Quinde 2 eller 3 Gaarde fra øster Ende paa Synder Side — det Stykke Guldknipling 3 Al. lang for 12 Sk., noget i Penge og noget i Varer. Nok kjøbte der en Quinde et Stykke af Dugen i de to allersønderste Gaarde paa Adel Veyen paa Langtinngs Vey;

de havde en suortbroged Hund i den nordeste Radlingh". „Førend jeg brød Grønning Kirke om Aftenen tilforn, var jeg i Lyby Mølle og druck, huor jeg legte Cortt med Jens Pedersen paa Lanø og med Niels Møllers Søn og kom der i Klammeri; saa gik jeg ud og bød hannomb ud med en Kaare. Saa gik jeg derfra til Grønning Kirche. — Og klagede han paa ingen anden end Søren Bödicher, som haver kommed hannomb til at stiæle". Stjal alle vide Vegne: I Otting, hvor han laa om Natten, røvede adskillige Kirker, stjal i Haasum nogle Bagateller, som han solgte i Vejby, stjal atter i Otting, solgte i Nykjøbing; stjal til Mortens i Selde, i Sæbygaard i Salling, solgte i Grættrup; tog fra Chr. Jepsen i Salling „en Par gammell Semps Leder Boxer og solgte And. Madsen i Ø. Lyby for 2 Mk. og var underdragen med gull Schind". Stjal i Galtrup paa Mors „7 Pund graa Ulden Garn", i Rødding stjal han etc. etc. „Hvilke hans begangne Tyveri findes alt sammel at være imod Guds hellige Lov, og verdslig Lov byder og befaler, at haver Tyv stollen mere end halv Marks Koste, da maa hand henge derfore; da viide vi ikke andet derom at sige for Rette end fornævnte Suenning Madsen for samme sit Tyveri og begangne uhørlig Gjærninger jou der for bør at straffis paa hans Liff, och komme till Gallie och Green och bunden til sine Koster, som det sig bør". ($^{29}/_{1}$ 1656).

Og i Regnskaberne hedder det da koldt og forretningsmæssigt:

„Er anuendt paa een thiff, som indbrød udi Smollerup Kircke och bortstaall Meese Hagelenn och Kleedet med fleere efter Dommens Indhold. Giffuett Bøddelen Mester Ziguard i Randers for hannomb at ophennge 16 Dr. Smiden i Wiborge for itt Kiede — 5 Mk. Ehr penge . . 12 Rdl." — Finis rerum!

EN LANDSBY-TRAGEDIE

SALLING er stolt af sin Kyst; og med Rette. Faa Landsdele af lignende Størrelse kan byde Fodgængeren saa mange Overraskelser, saa maa du forøvrigt komme her paa hvilken Tid af Aaret, du vil. Smukkest synes mig dog Østsalling og allersmukkest Egnene fra Ø. Lyby Mølle til Eskjær Strand. Her har Beboerne ikke udvist nogen Karighed med Jorden; Naturen har faaet Lov til at forme sig efter Himlens Luner; Hedebakker og Vidjekrat og ikke altfor velplejede Skove kappes om at gi Kysten Ynde. Fjorden gaar og klukker, „som Hønen mindelig", slynger sin blaa Arm om de smilende Næs eller trykker et Morgenkys paa Granens blottede Fod.

Dog ikke altid er denne Kyst Solskin og Smil. Der er Dage i det sene Efteraar, da Livet her synes saa uudholdelig trist, da Fjorden gaar og skotter med Ondskab og Had, og Skyggerne under de mægtige Enebærbuske bliver sorte som Beg.

Saadan maa Fjorden ha gaaet og skottet under Øster Grønning Strand den Ulykkesdag, det skete, som nu skal fortælles.

Dorthe Jensdatter var en 50-aarig, enligtboende Kvinde, som levede af at gaa ud og spinde for Folk. Hun var i Rygte for at kunne forgjøre Folks Børn og Kreaturer; men det var næsten alle fattige, enligtstillede Kvinder i de Tider, og hun var aldrig bleven bevist noget over. Den 25. Novbr. 1722 sad hun som sædvanlig til Peder Tækkers i Øster Grønning og drejede Spinderokken og anede intet ondt. Klokken var bleven henimod otte; Peder Tækker *var allerede* gaaet i Seng; men hans Kone Karen havde

travlt for dem begge. Det stod hende stadig for Hovedet med det Barn, de mistede forgangent Aar; det var sørgeligt at se, som det visnede bort. Det kunde enhver da skjønne, at det var forgjort; saadan havde jo ogsaa Mads Christensens Barn ligget og blevet til det bare Skind og Ben, inden Vorherre løste op for det. Og nu alle de Fæhøveder, der laa strit i Staldene; og i Gaar Chr. Thordals Føløg; jo—jo, der var ingen, der tog fejl af, hvad det var, eller hvem det var, som stod bag ved det alt sammen! Men nu skulde det ogsaa snart komme for en Dag. Vilde Husbond paa Astrup ikke ta' sig af den Skarns Kvind, der sad der inde ved Karterne og lod som ingen Ting, saa maatte de selv se at faa Tilstaaelsen pint ud af hende.

Ka' Tækkers havde nu i al Stilhed faaet Sønnen kaldt hen til sig og — Dorthe uafvidende — sendt Bud efter Naboerne. Kort Tid efter indfandt de sig i stort Følge, saa de næsten fyldte Stuen. Forrest skred den forbitrede Chr. Thordal; han efterfulgtes af Lars Nielsen, Chr. Clausen, Niels Clausen, Anders Nørby og Mads Christensen; den sidste var meget drukken og støjende. Chr. Thordal havde haft en solid Vognkjæp i Haanden, som han stillede ved Døren, før han gik ind. Nu var der til den stakkels, værgeløse Dorthe i en god Mening. Mændene slog en truende Kreds omkring hende som i en Slags Standret. Chr. Thordal ledede Forhøret. Han kom lige fra sin Hoppes Dødskamp, og al den Ynk, han saa paa den, skulde nu hævnes paa Dorthe, i hvem han anede dens djævelske Banemand. Chr. Thordal trængte stærkere og stærkere ind paa hende og søgte at faa hende til at gaa ved baade denne sidste og tidligere Forhekselser, som hun var i Ry og Rygte for. Men Dorthe forsikrede grædende om sin Uskyld. Men her hjalp hverken Løn eller Bøn. Saa let skulde det indfangede Bytte ikke undslippe dem! Chr. Thordal blev mere og mere opbragt, og Karen Tækkers gik bag om det hele og pustede til, mens Manden, Peder Tækker, sad paa Albuen i Alkoven og fulgte det hele med aaben Mund uden forøvrigt paa anden Maade at blande sig i de rask fremstormende Begivenheder.

Paa een Gang blev det besluttet at foretage Sceneforandring. Ideen synes at være Chr. Thordals. Han vilde kraftigere „friste" den hjælpeløse Dorthe Jensdatter, men

det skulde være i hendes eget Hus! Ja, hun maatte gaa med dem hjem; nu straks! De tvang hende op fra Stolen og ud i Mørket. Vel svor Mændene hende til, at de intet ondt skulde gjøre hende, men de holdt deres Ord som nogle Skjælmer. Ved Bortgangen fra Per Tækkers Hus havde Chr. Thordal sat sig i Besiddelse af „en Tyder" (et Tøjr), hvad der jo taler stærkt for, at han allerede paa dette Tidspunkt havde lagt Planen til den Udaad, der nu fulgte.

Hvad Behandling de bestialske Mennesker havde givet sølle Dorre i Nattens Mulm og Mørke, melder Forhøret intet om. Men Chr. Thordal har næppe baaret sin Vognkjæp forgæves. Saa snart de naaede hendes Hytte, blev der uventet bragt Lys til Stede; det var atter den tjenstivrige Ka' Tækkers, der havde vist denne Forsynlighed; hun havde faaet sin Søn — der synes at ha haft umaadelig travlt den Aften — til at hente Chr. Thordals Kone, Maren Andersdatter; da nu Mændene trak af med Dorthe, havde Karen taget en Syfve (Siv) og smurt den i sin Lampe, hvorpaa hun rakte det til Ma' Thordal, der bar det ned til Dorthes Hytte sammen med noget Ild, som Ka' Tækkers Søn havde bragt hende. Nu er Skuepladsen Dorres eget Hus, der skal ha ligget paa Korsgaards Toft øst i Byen. Saa snart de var kommet over Dørtærsklen, begyndte de allerede at gjøre det medbragte Tøjr i Stand til at binde hende. Dorre gjorde ingen Modstand, thi den vilde jo være haabløs over for saa mange til Vanvid ophidsede Mennesker. Chr. Thordal og Lars Nielsen hjalp broderligt hinanden. Man stillede den værgeløse Kvinde op ad en Støtte, der stod under Bjælken. Hendes ene Ben bandt man fast til Sulen nede ved Gulvet, og hendes ene Arm surrede man til Bjælken over hendes Seng. Stuen var ikke højere, end at hendes Hoved berørte Loftet, der bestod af Lægter og „Hengtørre".

Da dette var besørget, begyndte Chr. Thordal først for Alvor „at friste hende", og det Billede af Barbari og Hævnsyge, der nu stiger imod een fra den gamle, mugne Forhørsprotokol, er saa rystende, at man tror sig hensat til en formelig Indianerlejr og ikke til en Afkrog af en til daglig grundskikkelig Bondemenighed.

Chr. Thordals Raseri steg med gamle Dorres Nægtelse; da han stadig ikke kunde faa hende til at vedgaa sin

Brøde angaaende den døde Krikke, greb han med ét det brændende Siv ud af sin Kones Haand og satte det til gamle Dorres Hovedklæde. Tørklædet begyndte at klinkbrænde om hendes Mund og Tindinger; men nu løb Anders Nørby til og slukte Ilden med sine Hænder. Chr. Thordal opgav dog ikke derfor Ævret. Han tog noget Halm, „saa meget, som der kunde gaa i et Par Træsko", tændte Ild i den og smed den hen foran den bundne Dorre Jensdatter, pirrede den endnu længere frem med sin Kjæp, indtil Flammerne rørte hendes Skjørter. Da Ilden ikke fængede, var det jo tydeligt nok, at hun var en Troldkone.

Nu var den fulde Mads Christensen kommet til Stede; han og Landsoldaten Chr. Clausen var blevet noget bag efter, da de havde været inde til Anders Hendriksens for at faa tændt deres Piber; da Mads saa, at Ilden laa lige op ad Dorres Ben uden at fænge, raabte han: „Kan hun ikke brænde anderledes, saa skal hun brænde i Dødens og Djævelens Navn!"

I det samme rev Ka' Tækkers en Tot sodet Halm ud af Straa-Taget og kastede den hen over den Halm, der laa og brændte foran Dorres Fødder. I et Nu slog Luerne op om den ulykkelige, der stod bundet til Sulen; fra hendes Tøj hvirvlede Ilden imod Loftet, der ogsaa gik i Brand; Flammerne slog straks igjennem Taget og ud over hende, saa alle for at hytte deres eget Skind sprang mod Døren.

En og anden lod falde et Ord om at bringe hende Redning, men Ka' Tækkers slængte en ny Halmtot imod den brændende Kvinde og raabte: „Naa, saa I vilde ha hende reddet, at hun skulde faa Lov til at gjøre mere ondt!" Da stod Ilden allerede ud af Husets nordre Side, saa ingen for „Røg eller Qualm" kunde komme ind i Stuen.

Og da Flammerne brød frem af Taget, satte Chr. Thordal en Visk brændende Halm til Tagskjægget paa den sydvestre Side af Huset; man raabte til ham: „Gjør det ikke! Det gaar os ilde alle sammen!"

De var kommen derned Kl. godt ni, og en halv Time efter var det hele i Aske.

Da man senere ud paa Aftenen sad til Peder Tækkers og jamrede sig højlydt for det skete, lo Ka' Tækkers dem ud og sa: „Dorthe har altid været et Skarn, og det var hun endnu!"

Det stod nu klart for alle, der ikke var forblindet af den raaeste Overtro, at her var sket en frygtelig Forbrydelse, som vilde faa de farligste Følger for dens Udøvere. Hekseforfølgelser var paa dette Tidspunkt langt fra saa populære ved vore Domstole som for en 20—30 Aar tilbage. Oppositionen var kommen fra tyske Retslærde og havde langsomt banet sig Vej til Norden; den thistedske Besættelsessag med Afsløringen af alle dens nederdrægtige Kjæltringagtigheder 1696—97 gav Hekseforfølgelserne det Grundskud, de aldrig forvandt i de nordiske Lande. Men det var ikke at forlange af de langsomme jydske Bønder, at de skulde faa sadlet om i den Fart. De hængte stadig i med Heksetro lige ind i det 19. Aarhundrede, ja, jeg vover at sige det: ind i det 20. med!

Men tilbage til Sagen i Øster Grønning. Hjemstedsrettens Forhør, der skrev sig fra Begyndelsen af Decbr. 1722, er gaaet tabt i de Ildebrande, der saa skaanselsløst har hærget Sallings Retsdokumenter og Kirkebøger til ubodelig Skade for denne Landsdels Historie. Sagen kom for Viborg Landsthing — den Tids Overret — den 20. Januar 1723. Klageren er Dorthe Jensdatters Bror Laust Jensen, der opholder sig i Nautrup Præstegaard.

Landsthingsdommerne er utilfredse med Forhørerne ved Underretten og kræver „Fangerne" forhørte endnu en Gang. Det sker i Dagene mellem 20.—23. Januar. Chr. Thordal søger at vælte det meste af Skylden overpaa Ka' Tækkers. Det var ikke Meningen at gjøre Dorre nogen større Fortræd. De truede kun med at la hende staa bunden til om Morgenen, da de vilde ha hende til Husbond paa Astrup, for at han kunde straffe hende. Lars Nielsen havde bare haft i en Ende af Rebet, siger han. Han havde pirret Ild og Straa fra Dorre med sin Kjæp og sagt til de andre: „Lad nu være! I ser nok, det kan ikke brænde. Det er nok den her Gang; lad os ikke friste hende mere." — Ka' Tækkers spiller nu den enfoldige. Hun kan saamænd ikke huske, hvorfor hun smed Halm under Dorre Jensdatter; „thi hun var forvildet i hendes Sagger." Og det lyder jo troligt nok. Derimod husker hun tydeligt, at Chr. Thordal svarede, da man søgte at faa ham fra hans forbryderske Forehavende: „Jeg skal nok svare til baade Huset og Konen." Mads Christensen undskylder sig med, at han havde været saa „overmaadig drukken."

Saa falder Landsthingsdommen med den gamle Lovs hele blodige Strenghed:

Chr. Christensen Thordal og Karen Christensdatter Tækkers skal for Mordbrand have forgjort deres Hals, Hovedet fra Kroppen med en Økse at adskilles og Kroppen siden at kastes paa Ilden og brændes. Bødlen nyder 36 Rdl. Deres Boeslod forfalder til det offentlige. — Lars Nielsen mister sin Fred.

Dommen faar dog denne Tilføjelse, at ingen Eksekusion maa ske, førend deres Husbond Oberstløjtnant Kruse til Astrup har indsendt Landsthingsdommen til Kongen og har faaet dennes Resolution, „hvorledes med bemeldte trende Delinquenter bør og skal forholdes, formedels Akten nok udviser, at denne Ulykke ej er sket med oplagt Raad eller fri Forsæt. — Og som Mads Christensen udi Drukkenskab haver ladet falde nogle ugudelige og ubesindige Ord ved Branden, saa bør han at staa aabenbar Skrifte og derved afbede sin Forseelse hos Menigheden." De øvrige blandt Tilskuerne „forbliver angerløse".

Saa indgaar Kruse da med sin Bønskrivelse til Kancelliet. Det er just ikke store Sager, han vover at bede om, og mindre er endda det, han opnaar. Han henstiller, om ikke de to, der var dømt fra Livet, kunde vises den Formildelse i Straffen, at deres Venner og Paarørende fik Tilladelse til at jorde dem paa Kirkegaarden. Stærkest gaar Kruse i Brechen for Lars Nielsen, at han kunde beholde sin Fred, da han jo „ikke har haft nogen udædisk Forsæt, men alene været med til at slaa en Strikke om den ene Arm paa den opbrændte Dorthe Jensdatter; han er desforuden en af Supplicantens bedste Bønder, og hans fattige Hustru med Barnet under Bæltet er fast fra sin Forstand af Bedrøvelse."

Efter at Kancelliets Betænkning var indhentet og fri Proces indrømmet, kom Sagen for Højesteret, hvor den behandledes den 8. og 9. Novbr. 1723 med det Resultat, at Landsthingsdommen bekræftes for Chr. Thordals og Ka' Tækkers Vedkommende. Lars Nielsen opnaar den „Formildelse", at hans „Fredløshed" omsættes til „Bremerholms Jern" (ɔ: Slaveri) for Livstid. Ka' Tækkers' Mand og Datter, Peder Tækker og Inger blev pure frifundne, men alle de øvrige Deltagere ved Branden 25. Novbr. 1722 dømtes til „at udstaa Kirkens Disciplin".

Da Grønning Kirkebøger er brændte, grundigt og gjentagende, er det ikke muligt at anføre den Datum, da Bøddeløksen paa Bostrup Høj satte sit uundgaaelige Punktum i denne blodige Sag. Men der er næppe hengaaet lang Tid, før „Mestermanden fra Aalborg" har krævet sit lovmedholdelige Salær.

HEX I FORHØR

JEG kan aldrig gaa forbi Gammel Skivehus, uden at jeg hver Gang maa tænke: Derinde i Gaardens gamle Lade var det, de (1620) i to lange Nætter pinte stakkels Johanne Kneppes, mens Bøddelen drak Øl for 2 Mk.[1]), alt som han flittig glødede Tængerne og kneb. Sjældent har den menneskelige Aandsvildfarelse givet sig et grellere Udslag end i disse Hexeforfølgelser, der gjennem et Par Hundrede Aar rasede i hele Evropa, endda ikke mindst i disse Egne. — Jeg er her kommen over et Forhør, som er ret typisk for den Fremgangsmaade, man brugte for at faa Ofrene til „at bekjende" deres indbildte Brøde. Da den „hektede" (fængslede) Kvinde Mette Nielsdatter har Berøringspunkter baade med Skive og Fjends Herred, anføres det ejendommelige Dokument uden Afkortning. Afskriften er hentet fra Landsthingets Justitsprotokol for 1686[2]) fol. 305.

„Hans Jacobsen i Ebeltoft, Ridefoged i Kalø Amt citat en Quindesperson ved Navn Mette Nielsdatter, som for

---

[1]) En Mands Kost beregnedes i de Dage til 2 Sk. — Johanne var en Kvinde fra Tastum, der maatte bøde med Livet for Trolddom som tusind andre værgeløse Stakler. — Se en udmærket Artikel om disse grusomme Hexeforfølgelser i Viborg-Skive Egnen i 17. Aarh. af Villads Christensen: „Saml. til jydsk Hist. og Top." 3. R. VI. B. S. 313—376.

[2]) Det var samme Aar, man i Salling brændte de saakaldte „Tise Trolde", Søstrene Anne og Mette Madsdatter. Om deres Skæbne kan der læses i S. D. Hedegaards „Juridisk-Practiske Anmærkninger" (1767) S. 149—167 og i „Saml. til jydsk Hist. og Top." 3. VI. 363—369 og andre Steder.

Trolddom er berygtet, efter derom Tingsvidner af Ebeltoft Byting d. 28. Sept., 5., 19. og 26. Okt. saa vel af Hassing Birketing d. 13. Novb. 1685, hvilken Quinde, midlertid Sagen til Hjemting have været i Proces, af Kongens Fængsel og Jærn er udbrøtt og undvigt, dog siden igjen er funden og andholden, og der Dom baade for Trolddom og ulovlig Undvigelse over hende d. 27. Novb. falden er til Hassing Herredsting, hvilken Dom kan formenes vorder confirmeret.

Hvad hun hedder? Svarede: Mette Nielsdatter.

Om hun var Troldkvinde?

De siger saa.

Om hun kunde læse?

Ja.

Hvor hun var fra?

Hun er født her i Byen i den Gaard, Jacob Vinter iboede; hendes Fader var født i Kaarup, og hendes Moder i Kobberup Præstegaard.

Om hendes Forældre vare døde?

Ja, længe siden.

Hvor de døde?

Hendes Mor døde i Kobberup og hendes Far i Skive.

Hvad hendes Far var for én?

Hand boede her i Byen (ɔ: Viborg) og holdt Øl- og Brødsalg.

Hvorlænge hendes Far boede i Skive?

Hun vidste det ikke. Hun var intet hos hannem.

Naar hendes Far flytted her fra Byen?

Udi Kejserens Tid.

Hvor mange Guder der er til, og hvor mange Personer?

3 Guder og — 9 Personer; hun kjendte dennem ikke.

Hvor det kom sig, at hun ikke kunde siunke, der de kasted hende ud paa Vandet?

Hun vidste det ikke.

Hvad hun sagde, den Tid hun kjørte igjennem Randers?

Før skulde de røde springe, førend de skulde Kierlingers Poser tvinge, siger de i Randers.

Hvad Aar hendes Far flytted fra Skive?

Hendes Forældre flytted her fra Byen og til Fjends Herred, hvor de sad til Huse, og derfra flytted de, og til Skive, der døde hendes Far, men hun var intet hos.

Hvad Død hendes Far fik?

Han døde Strodøed.

Hvad Død hendes Mor fik?

Hun døde af Helsot ærligen.

Hvorfor hun sagde, den Tid de satte hende ind ad Døren: I skal luure mig, det skal I gjøre mig en Skade med.

Manden vendte hende baglænds om, men hun sagde det ikke for noget; der til med sagde hun, at de skulde ikke tvinge hende til at sige noget, derpaa blev hun sagt, at dersom der stod en Djævel for og én bag ved hende, saa skulde hun tvinges til Sandhed. Svarede:

Det skulde staa hart, og aldrig de skulde tvinge hende dertil.

Hvorfor hun ikke havde gaaet til Guds Bord, efterdi hun kunde hendes Cathechismum?

De vilde ikke tage hende til, formedelst hun kunde den ikke rigtig.

Hvor hun bød sig sidst til at ville gaa til Guds Bord?

Hos Hr. Søfren i Giessing[1]).

Naar hun bød sig til at ville gaa til Guds Bord hos hannem?

Det første hun kom til Giessing — for 18 Aar siden.

Hvor længe det er siden, hun bød sig til at gaa til Guds Bord?

For et Aars Tid siden.

Hos hvem hun tilbød sig?

Hos Hr. Søfren i Giessing.

Hvorfor hun blev foreholdt af Præsten, at hun ikke holdt sig skikkelig i hans Menighed og ikke søgte Guds Bord?

Hun kunde intet gjøre dertil.

Om ingen af hendes Folkefærd er bleven brændt?

Nej saa Gud var der ikke!

Om ingen af hendes Folkefærd havde været berygtet for Trolddom?

Nej.

Hvor gammel hun var den Tid, hun kom i med Fanden?

Gud fri hende!

Om hun kunde kjærne?

---

[1]) Randers Amt. — Søren Hansen Ølgod, Præst i G. 1636—1684.

Nej.

Om hun nogentid havde hørt tale om Trolddom?

Hun havde hørt, de havde gjort det og kunde gjøre det.

Om hun ikke havde været til Guds Bord, siden hun blev født?

Ikke uden den Tid, hun stod Skrift for Drengen, hun fik, som var for 16 Aar siden.

Om hun ikke havde hørt, at Troldfolk kunde rejse Vejr eller forgjøre Fæmon?

Nej.

Om hun tror, at der er Troldfolk til?

Hun vidste det ikke. — Hun kjendte ingen.

Om hun tror, at Troldfolk kunde forgjøre Folks Fæmon?

Hun troede det ikke.

Efterdi at hun ikke tror, at der er Troldfolk til, om de da ikke lider for Uret, som bleve brændte for Trolddom?

Hun vidste det ikke.

Hvorfor Bønderne frygtede for hende saa vel som de, der kom til Giessing for at kjøbe Potter, efterdi hun kan ikke Trolddom, som hun siger?

Der var Ingen, der frygtede for hende, og bad hun, at Gud skulde betale Rasmus Kok, og derhos blev hende sagt, at det var Fanden, hun mente, han havde ingen Magt med hannem, hvortil hun svarede: Han skal vel.

Om hun vidste, at hun var beskyldt for Trolddom, og de Mænd i Boeslum vilde sætte efter hende?

Nej.

Hvorfor hun truede de Boeslum Mænd?

Hun sagde ikke andet end efter deres egen Mund.

Om hun ikke var vred paa de Boeslum Mænd, da hun sa' de Ord, at de Boeslum Mænd ikke skulde blive bedre kjørende, end hun var gaaende, og det er ogsaa skeed?

Hun var ikke mere vred paa dennem end paa mig.

Hvorledes deres Høvder kunde faa Skade, fordi hun truede dennem?

Hun vidste det ikke.

Om hun kunde ikke seigne Fæmon?

Nej. Mens Bonden troede hende paa, at hun kunde gjøre Kors over Fæmon; hvortil hun svarede: Faar de Skam, der løy!

Om hun kjendte nogen af de Troldfolk, som for nogentid i Grinaae var fornysligen anholdet?

Den ene var Hr. Mikkels Moder i Holbæk.

Hvorfor hun havde ligget i Horeri og ikke giftet sig?

Der er saa mangen et fattigt Menneske, der faar et Barn.

Om hun kunde lære nogen at kjende, hvilke der vare ærlig eller ikke?

Ja, da skulde de gaa hende nær.

Hvorfor hun ikke kunde siunke, den Tid hun blev kast i Stranden ved Ebeltoft.

Ved jeg det; hendes Lunge og Bryster bar hende op, og hun kunde ikke sjunke, formedelst hun var bandsat i Kobberup og Fellingbierre Kirker; tilforn havde hun bekjendt, at hun ikke kunde sjunke, formedelst hun ikke havde faaet Mad i 5 Dage.

Hvor gammel hun var, den Tid hun blev bandsat?

8 Aar gammel.

Hvorfor hun brød ud af Fængslet?

Fordi de sagde, hun skulde aflives den samme Dag.

Hvem hjalp hende ud?

Slet ingen.

Hvorledes hun fik Handknuderne af?

Hun kunde ryste Handknuderne af sig, formedelst de var saa store.

Hvor hun fik Fjederne af sine Been?

Hun slog Laasen i Sønder.

Hvorfor hun begjærte den øyeløse Synaal af Bysvendens Kone, den Tid hun blev ført hen at svømme?

At Bysvendens Kone sagde, dersom hun havde Ægstaal i hendes Mund, da kunde hun sjunke.

Om hun gjærne vilde have sjunket?

Ja.

Hvem der brød Væggen ud den første Gang, hun vilde løbet bort?

Hun brød den selv ud.

Hvorfor hun havde bekjendt paa Claus Rakker, at han vilde tage hende ud?

Hun vilde have, at han skulde have Skyld derfor. — NB.: Mads Christensen sagde, at en Borger i Randers sagde til hende: at hun for 2 Aar siden havde gaaet der i Byen og spøget med noget Ild, hvortil hun svarede: det er 5 Aar siden.

Hvorfor hun sagde til Folkene i Huset, som hun laa, at hun vidste nok, at hun ikke blev pint her?

Hun vidste det ikke. — Mette Nielsdatter sagde for Retten, da Vinderne blev oplæst, det var det første, hun var berygtet.

Tilspurgt, hvor hun fik de Lyse-Brynde, hun havde paa Ryggen?

Af Bøddelen i Aarhus for 36 Aar siden, for et Skjørt, kun kjøbte.

Hvorfor hun lod sig falde som af den faldende Siuge?

Hun havde vel sagt det, som stod i Vidnet, at hun lod sig falde af den onde Siuge. Men det var Løgn; sagde og derhos at hun havde sagt, at hun havde været til Guds Bord hos Hr. Thomas Galschött[1]); mens det var ogsaa Løgn.

Hvor mange Guder der er til?

Trei.

Hvad de hedder?

Gud Fader, Søn og Hellig Aand.

Hvormange Personer?

3. — Mens hvad de hedder vidste hun ikke.

Hvorfor hun tilforn sagde, der var 9 Personer?

Det vidste hun ikke.

Hvorlænge det er siden, hun bød sig til at gaa til Guds Bord?

For et halvt Aar siden.

Hvorfor hun blev af Præsten forholdt, at hun ikke holdt sig skikkelig i hans Menighed og ikke søgte Guds Bord?

Præsten og hun blev tredagtig for nogle Ords Skyld.

Om hun ikke havde været til Guds Bord, siden hun blev født?

For 13 eller 14 Aar siden var hun engang til Guds Bord og ej mere.

Efterdi hun ej tror, at der er Troldfolk til, om de da lider for Uret, som bliver brændt for Trolddom?

Haver de gjort Trolddom, da lider de ikke for Uret. — Hr. Landsdommer tilholdt hende alvorligen at bekjende Sandhed og sin Misgjærning, ellers kom hun til at fare

---

[1]) *I Farsø* 1666—90.

med Djævelen og de onde Aander og maatte være Djævelens, hvortil hun intet andet svarede:

Da lad gaa! Vorde til Djævelen!

Om hun vidste, at hun var berygtet for Trolddom, og at de Mænd i Boeslum vilde sætte efter hende?

Havde hun det vidst, at de satte efter hende, da skulde hun ikke have kommet til dennem.

Hvorledes deres Høvder i Boeslum kunde faa Skade, fordi hun truede dennem?

De var vel flere, og siden sagde hun: der var vel andre, som kunde gjøre det.

Hvorfor hun ikke kunde sjunke, den Tid hun blev kast i Stranden ved Ebeltoft?

Fordi hun havde ikke været til Guds Bord.

Hvor gammel hun var den Tid, hun blev bandsat?

12 eller 13 Aar gammel, sagde og siden, hun fautet sommetid.

Hvorfor hun havde sagt, at dersom hun skulde brændes, da skulde det svie til Danmark og de, som dømte hende ogsaa?

Hun sagde ikke om dennem, som dømte hende, det var ikke her ment.

Hvem det var ment?

Hvad ved jeg deraf, siden sagde hun, at hun sagde saa: dersom hun skulde brændes, da maatte det svie til Barnet i Vuggen og al Verden sjunke der ved, og det galne Ord voldte, at hun brød ud.

Hvorfor hun brød ud af Fængslet?

Fordi hun havde slaaet Laasen i Sønder.

Om Bysvendens Kone i Ebeltoft kunde noget med Trolddom?

Det ved Fanden og hun.

Om hun gjærne vilde have sjunket, da hun var udkast paa Vandet?

Ja saa Gud vilde jeg saa, saa havde jeg faaet Ende der paa.

Hvem der holdt hende op, at hun ikke kunde sjunke?

Vandet.

Om hun ikke havde Ondt, da hun flød paa Vandet?

Hun havde ikke ret godt.

Hvor hun da havde ondt?

For sit Hjærte, og siden svarede: alle Vegne.

Hvordan hun havde ondt?

Hun var besvimet.

Naar hun da kom sig igjen?

Den Tid de tog hende op.

Hvad de gav hende, hun kunde faa bedre af?

Slet intet.

Hvorfor hun sagde, at om hun havde ligget en halv Time længere paa Vandet, da havde hun faaet Ende derpaa?

Jeg mener, jeg havde bleven død.

Om hun ikke var bange for at dø?

Hun havde lige godt deraf?

Mikkel Andersen i Boeslum troede hende paa, at hun havde sagt udi Oberst Leutn. Seefelds og fleres Nærværelse udi Jørgen Arenfeldts Kjælder paa Rugaard, at vilde Gud ikke hjælpe hende, saa skulde Djævelen.

Derimod svarede hun: det vil jeg vel tro, de ville sætte mig udi Fængsel. Sagde og derhos, at Jørgen Arnfelds og Fruens Søn paa Rosenholm var hos, da hun dette sagde, som Mikkel Andersen hende paatænke.

Om hun vilde vel svømme endnu?

Da maatte de hellere putte hende neder upint.

Hvorfor hun begjærte ikke at pines her?

Det var tidlig nok, naar de tog Livet af hende.

Hvorfor hun sagde til Præsten Hr. Erik Breum[1]), at hun ikke vilde berettes her?

Hun sagde det ikke.

Hvorfor hun bekjendte for de tre Præster, at hun ikke havde været til Guds Bord, og hun dog siden havde sagt, at hun engang, efterat hun stod Skrifte, havde været til Guds Bord, og hendes Ustadighed blev hende foreholdt, og at hun endnu skulde sige Sandhed?

Hun vilde slet intet svare mere.

Hvorfor hun havde bekjendt paa Claus Rakker, at han vilde tage hende ud?

Først sagde hun, hun vidste intet deraf og siden sagde hun: de troede hende baade det ene og andet paa, da fik hun at sige noget. Mads Christensen sagde, at en Borger udi Randers sagde til hende, at hun for 2 Aar siden havde

---

[1]) Født i Breum 1645 (Søn af Præsten Jens Thøgersen), Kapellan ved Graabrødrekirken i Viborg 1685, død 1686.

gaaet der i Byen og spøget med noget Ild, hvortil hun svarede:

Det er 5 Aar siden, hun laa i Randers udi 8 eller 9 Uger, og da gik hun tit med en Pot med Ild udi, sommetid hel og sommetid halv.

Hvorfor det gjorde hende ikke ondt, og hvorfor der gik ikke Blod ud, da de stak hende i Nakken med en stor Naal?

„Ved jeg det; de stak paa det haarde Halsbeen."

HVEM VAR AN DYNDBO?

I.

DA jeg i Midten af Firserne kom her til Salling og begyndte at fritte Folk ud om Egnens Sagn, hørte jeg fra mange Sider den tragiske Beretning om An Dyndbo, en fattig Kvinde fra Sydsalling, der uskyldig anklagedes for at ha sat Ild paa Hvidbjærg Holmgaard og dømtes til at halshugges paa Thinghøjen i Bostrup. Historien fortælles med mange Varianter; her skal jeg holde mig til den, som er nedtegnet af Ev. Tang Kristensen i hans Fortællinger om jydsk Almueliv (5.—6. Afdeling S. 136). Som sin Kilde anfører han Peder Kristensen, Hvidbjærg. Han fortæller da om en Mand sydvest for Hvidbjærg Kirke, der ikke kunde ha sine Køer i Fred for onde Mennesker, som stjal sig til at malke dem om Natten. En Nat sprang han ud i Nødset i sine Inderklæder og mærkede, at det nu igjen var galt fat. „Hvem er det, der malker?" raabte den vrede Mand; da kom dette troskyldige Svar: „Aa, det er den sølle An Dyndbo." Men efter gammel Snak var det nok en hel anden. Manden løb ind og tog mere Tøj paa, tog nok ogsaa en Kjæp med sig. Men Kjæltringen havde nu set sig Hav til at luske bort. Manden løb da om og gjennemtærskede An Dyndbo, der intet anende la i sin søde Søvn.

I sin Harme over en saa uretfærdig Behandling satte hun Fyr paa Gaarden og dømtes for Mordbrand til at ha sin Hals forbrudt. Dette skal efter mange energiske Forsikringer være hændet omkring 1820—22, og hveranden Mand i Egnen vest for Jebjerg vil kunne paavise An Dyndbos Grav sydvest for Bostrup Thinghøj.

Jeg har troet paa den Snak om en stakkels af Retten

mishandlet Kvinde, og jeg har søgt efter hendes Sag i mange Aar, men uden bitteste Resultat; en Mordbrandshistorie er heldigvis ikke en hel daglig Affære; den skulde nok kunne sætte Mærker i Dokumenter og Thingbøger, om det var andet end løs Snak, men ikke engang Kirkebogen kjender An Dyndbo.

Jeg var lige ved at opgive det hele. Da faar jeg en Dag fat i nogle Fogedforretninger fra den Tid, da Ole Selmer var Herredsfoged for Salling Herreder. Her falder mine Øjne paa følgende Notits, nedkradset i en nu halvvejs afbleget Skrift: „Udlægsforretning holdt 31. Juli 1795 i Krejbjærg og Salling Herreders Arresthus over Mordbrænderinden Ane Akselsdatters Gods." — Hoho! dér fløj en Stork op! Hele Postyret angaar saaledes slet ikke Hvidbjærg og Sydsalling, men Krejbjærg-Harre! Men nu gaar vi til Politiprotokollen, og den fortæller os den samme Historie om en gammel, lidt enfoldig Kvinde, der i et Øjebliks Sindsfortumling havde sat Ild paa sin Nabos Gaard.

Ane Axelsdatter var en ca. 60-aarig Kvinde, barnefødt i Harre, som paa 8. Aar sad Enke efter Lejehusmand Peder Engelbrekt Holst. Mest gik hun paa Naadsensbrød hos Slægtningerne; et Aar efter Mandens Død flyttede hun til sin Søsters Mand Chr. Jensen i Krejbjærg, hvor hun var $2^1/_2$ Aar, saa flyttede hun til et Par gamle Folk i N. Andrup; men $1^1/_2$ Aar efter kom hun tilbage til Krejbjærg, hvor hun lejede et Hus, som tilhørte „nu afdøde Jens Nørgaard," men i 1795 tilhører Esper Jensen, der da sidder i Nørgaard. Huset laa tæt op ad denne Gaard.

En Dag kommer Nørgaardmanden og siger til sølle Ane, at om otte Dage maatte hun flytte ud af hans Hus, for han skulde bruge det til Skotørv. Det løb lidt rundt i Hovedet paa Ane, saa hun udbryder: „Da Gud naade mig! Saa er jeg husvild." — Samme Aften tager Ane en Tørveglød af et halvt Ægs Størrelse, lægger den i en Strippe tilligemed en Ildklemme, gaar ned til Nørgaards Tørvehus, hvor der er et Hul i Døren, og kyler Gløden gjennem Hullet ind i Tørvene; gaar saa hen til Kjelden, haler en Spand Vand op og gaar med Strippen tilbage til sit Frammers.

Kommen ind i Huset, la hun sig med Klæderne tværs

over Sengen; men snart stod hun dog atter i Døren og spejdede mod Tørvehuset for at se, om det brændte. Hun vilde skam ikke ha sat saadan større Fyr paa, bare gi gotten Esper en bitte Forskrækkelse, saa han kunde blive tilsinds at la hende bo i Hytten! Saadan stod hun og glyned en halv Time tilvisse, uden at se hverken Røg eller Smøg. Saa kravled hun i Seng, idet hun kom til at tænke paa, at Hjorddrengen kom sent hjem af Marken og kunde gøre Anskrig, om det skulde ta fat. Ved Midnatstid kom hendes Søstersøn til Ruden og raabte, at Tørvehuset klinkbrændte; snart gik ogsaa Stuehuset med; intet var assureret. Ane hjalp til med at redde. Der brændte hverken Folk eller Høveder.

Folk begyndte straks at snakke om, at det var nok Ane, der havde staaet for det Stykke Arbejde. Hendes egen Søster, Else, gift med Chr. Jensen i Krejbjærg, kom og sa: „Har du en fri Samvittighed, Ane, for dem i Nørgaard?" Ane begyndte strax at flæbe, te hun da ikke „kunde sige sig hel fejlfri." „Saa har jeg nok af det!" svarede Else og vilde straks ha hende til at gaa om til Nørgaard; men Ane var „saa ængstelig bedrøvet," te hun ikke kunde gaa. Saa kom Sognefogdon Jens Erik, og til ham aflagde hun fuld Tilstaaelse i Vidners Overværelse. „Ja, men hvor kunde du faa i Sinde at gøre en saadan Gjerning?" sa Sognefogden. „Gud naade mig, jeg har gjort en elendig Handtering!" flæbte Ane, som om hun først nu skimtede Rækkevidden af sin Udaad.

De to Slægtninge sattes til at passe paa hende, til hun Kl. 5 Morgen med Vagt kjørtes fra Krejbjærg til Skive Arrest.

I Skive kom hun jo saa i Forhør hos Herredsfoged Selmer; men hun havde allerede bekjendt alt for Sognefogden. — Hun var ikke vred paa Esper Jensen; vidste kun ikke, hvad hun gjorde. „Dog kan hun ikke sige, at hun har været fra Forstanden. Men siden sidste Nytaar har hun ikke været halv saa rigtig i Hovedet som tilforn." Det kom hende sært for, at Ilden opkom saalænge — 3 Timer — efter, at Gløden var indkastet. Først ½ Time før Gjærningen havde hun faaet Tanken. Hun bedyrer stadig, at hun bare vilde forskrække Esper; da Drengen jo kom saa sent hjem, „troede hun, der var ingen Fare ved det." „Hun havde ikke bedre Forstand."

Sagen var da i og for sig ganske simpel, da Ane uforbeholdent havde bekjendt alt. Retten udnævnte følgende Meddomsmænd som altid i Dødssager: Niels Bundgaard, Chr. Govl, Niels Ladefoged, Laust Tastum, P. Hendriksen, Søren Laursen Bak, Søren Christensen Kjærgaard og Peder Laursen — alle af Hem; hendes Forsvarer var Quist fra Skive; Aktor blev Werner Hjersing af Hem. Hans Indlæg konkluderede i, at Ane Axelsdatter havde forgjort sin Hals, ogsaa Herredsfogdens Dom 10. Okt. 1795 gik ud paa det samme: Ane burde miste sin Hals med Øxe og Kroppen derefter brændes. Den gamle Herredsfoged har ikke derved vist nogen særlig Glubskhed, men bare fulgt „Danske Lov", hvor det 6. Bog 19. Kap. 1. Artikel hedder „Om Mordbrand og Heedebrynde": „Setter mand Ild i anden Mands Huus eller Skov med Villie, da er det Mordbrand og vorder hand tagen derved, have forgiort sin Hals, og enten brændies eller stæglis . . ." Selmers Dom stadfæstedes 9. Decbr. s. A. af Landsthinget og 12. Maj 1796 af Højesteret, men samtidig indstillede nævnte Ret hende til Kongens Naade, og 23. Sept. nævnte Aar modtog Stiftamtmanden et kgl. Reskript, ifølge hvilket Ane Axelsdatter „efter de besynderlige Omstændigheder . . . . hensættes paa Livstid i Viborg Tugthus."

Og her i denne levende Begravelse træffer vi hende da 16. Okt. 1796. Under Rubriken: „Naar løsladt" hedder det lakonisk: „I Januar 1808 om Aftenen ved Døden afgangen." — Efter dette tror indtil videre jeg — alle Traditioner tiltrods —, at den virkelige An Dyndbos Grav maa søges ikke ved Bostrup Thinghøj, men paa Tugthuskirkegaarden i Viborg.

HVEM VAR SAA AN DYNDBO?

II.

SIDEN jeg 3. Februar 1917 rejste dette Spørgsmaal i „Skive Folkeblad", er en Lærer Vammen i Gislum optraadt 14. Febr. under fuld Bevæbning som „Traditionen"s Talsmand og Ridder. Og han kommer unægtelig lidt nemmere til sine Resultater end undertegnede. — Hvad er aarelange Arkivstudier og Granskninger af svært tilgængelige Protokoller i Tylvtetal, naar en Mand, der indrømmer, at han intet ved, tror at kunne gjøre Kaal paa det altsammen ved en enfoldig Henvisning til Mor eller Bedstefar! — Det, som har interesseret mig mest ved An Dyndbo-Historien, er det Bevis, det yder, paa den menneskelige Lettroenhed eller vel nøjere bestemt: Løgnagtighed.

I Løbet af et Hundrede Aar har de faktiske Kjendsgjærninger forskudt sig for Bevidstheden til det rent ukjendelige, saaledes at en ved egen Tilstaaelse stemplet Mordbrænderske kommer til at staa som en af Justitsen forfulgt Uskyldighed, hvis uplettede Blod svider Lyngen af Bostrup Retterhøj, saa dens Puld viser en grøn Plet indtil denne Dag.

Nu har Bladets Læsere vel næsten glemt baade Hr. Vammens og min Artikel. Optagethed paa andre Felter har forhindret mig i at svare før nu. Siden jeg sidst skrev, har jeg søgt alle de Kilder, der kunde være Tale om, ja, jeg har endog foretaget mig det usædvanlige at føre Sagen ligetil Højesteret, og i dens Protokoller, der prompte blev stillede til min Disposition, efterforsket, om der muligt skulde foreligge andre Mordbrandssager i Salling for nævnte Tidsrum; det gjorde der ikke, hvad der ogsaa var lidet sandsynligt, naar Hensyn tages til denne Forbrydelses

Sjældenhed i hine Tider, hvor den var belagt med den højeste Straf: Henrettelse med Økse. Højesteretsprotokollerne blev gjennemsøgt indtil 1826; af denne Forbrydelse faldt højst et Par Tilfælde aarlig paa det ganske Land, og Ane Axelsdatters Ilddaad i Krejbjærg 1795 var absolut den eneste af den Art i Sallings Annaler. Nu maa en dansk Skolelærer ikke være saa naiv at spørge, om ikke Herredsfoged Selmer „egenmægtig har ladet Dommen afsige og fuldbyrde". En saa kynisk Tilsidesættelse af Lov og Ret kunde knap nok tænkes to Hundredaar tidligere, under Hexeprocessernes vildeste Kehraus; omkring 1820 vilde en Underdommer, der forsøgte noget saadant, blive erklæret for sindssyg eller noget endnu værre.

Nej, Lærer Vammen og Konsorter maa se sig om efter andre Helgeninder; An Dyndbo alias Ane Axelsdatter staar ikke til at redde. Det er dog ogsaa en egen letsindig Maade, hvorpaa Hr. Vammen beskylder ikke blot Herredsfogden, men ogsaa de sagesløse Mennesker i Hvidbjærg Holmgaard.

„Mon Præsternes Kirkebøger i Brøndum og Jebjerg Præstegaarde har været efterset?" spørger denne Sallinglands Saxo, der vil optræde korrigerende overfor os andre. Hvem havde været nærmere til denne Kontraprøve end Hr. Vammen selv? Men for ham er det nok at sidde hjemme i Gislum og sige: „Jeg tror dig ikke!" Forøvrigt er Kirkebøgerne blevet undersøgte, men med negativt Resultat. Brøndum Kirkebog kjender ikke til nogen Laust i Hvidbjærg Holmgaard — hverken „laang" eller stakket, — Gaardens Ejere i det omhandlede Tidsrum er først Søren Troelsen; han dør af Brystsyge 1811, 69 Aar gl. Efter ham kommer Sønnen Troels Sørensen; han gifter sig 13. Oktober 1815 og avler mange Børn, og i det „kriminelle" Aar 1822, da Hr. Vammen gjerne vil se alting hængt, gjør Troels ikke den ringeste Mine til at ta' Strikken om Halsen; han vilde ogsaa ha' været godt gal, om han havde gjort det; fordi en tombet Kjælling i det Herrens Aar 1795 havde sat Fyr paa en Gaard i Krejbjærg, som ikke vedkom ham; mens ingen — saavidt vides — nogensinde har krøllet et Straa paa hans eget Hustag. I den Grad fremturer Troels i at trodse alle „Traditioner", at han først dør 28. Marts 1869 som en 82-aarig gammel Knark af en Aftægtsmand. Saa let slap Herredsfoged Sel-

mer nu ikke over det „kriminelle" Aar; han døde ikke, som Hr. Vammen mener, 1823 men 25. Juni 1822; det tjener til hans Undskyldning, at han var en bedaget Gubbe paa 76 Aar; om hans Dødsmaade er der intet ufordelagtigt oplyst. Vammen vil dog vide, at han „kvaltes i sin Skjortekrave" (en mærkelig Form for „Nemesis"!), men ogsaa dette hviler kun paa „Tradition", det vil i denne Forbindelse sige Familiesladder.

Jeg tror da, at enhver, der er modtagelig for et historisk Bevis, vil gi mig Ret i, at hvad der af Folketraditionen fortælles om An Dyndbo og hendes Færd i Sydsalling ca. 1820, kun er forvængede og bagvendte Beretninger om Ane Axelsdatters Ugjærning i Krejbjærg i 1795. Skikkelsen er nøjagtig den samme: en sølle tossegod, indskrænket Kvinde, der bliver gal i Hovedet men angrer strax. — Daaden er den samme; Hyttens Forhold til Gaarden det samme. Endogsaa Navnet er det samme i Forledet. Dermed vil jeg ikke ha sagt, at Dyndbo-Navnet ikke udmærket kunde pege langt tilbage i Sallings Historie, og dække over en Tragedie, som nu ikke mere staar til at oplyse. En Del absolut sagnagtige Træk i den folkelige Overlevering tyder paa, at Navnet har lange Rødder. Det er dog ganske u-sallingsk. Blandt Tusinder Stednavne her i Landsdelen er jeg aldrig truffen paa dette. Endikke Postadressebogen vil vide af det at sige. Heller ikke i Sallings ret talrige Hexeflok har jeg fundet hendes Navn; men derfor behøver hun ikke at være det bare Opspind, kun maa hun henvises til en meget fjærn Tid, og hendes Mordbrandshistorie maa hun afstaa til Ane Axelsdatter, og andre romanagtige Træk, f. Ex. hendes tragiske Venten før Henrettelsen paa det sendrægtige Snøvl af en Roslev-Præst, maa sikkert gaa over til Birret Boel, en anden af Hr. Vammens Veninder fra Bostrup Thinghøj, der har sit Adkomstbrev til at nyde Begravelsesret paa nævnte Rettersted betydelig bedre i Orden end An Dyndbo eller hendes Dobbeltgænger fra Krejbjærg. — Og for at den Gislum Degn ogsaa her kan faa lidt bedre Rede paa sine Familietraditioner, skal jeg i Korthed oplyse denne lidet interessante Kriminalhistorie.

Det var den 5. Okt. 1778, at Jens Andersens Hustru Anne Pedersdatter fra Hestbæk kom til Præsten i Roslev Hr. Niels Chr. Stiernholm og betroede ham,

at der var noget Fejler ved'et med deres Pige Birgitte Sørensdatter (saadan betegnes hun i Højesteretsdommen, mens Viborg Samler kalder hende Bolette[1]). Præsten gik samme Dag ned og snakkede med Pigen og bragte det „efter bevægende Samtale saa vidt", at hun hentede sit Foster ind fra den Halmbunke, hvor hun havde skjult det, efter at hun 30. Sept. havde aflivet det umiddelbart efter Fødslen. Som Undskyldning for sin Brøde anførte hun, at hendes Barns Far havde truet med at gjøre hende en Ulykke, hvis hun udlagde ham; han benægter dog at ha truet hende. — Enstemmig dømmes Birgitte Onsdag 6. Okt. 1779 af Højesteret til „at miste sin Hals med Øxe, Hovedet at sættes paa en Stage og Legemet paa Retterstedet af Natmandens Folk at nedgraves". Umiddelbart efter Dommen i det sludfulde Efteraar 1779 er Henrettelsen da sikkert fuldbyrdet, og den blodige Thinghøj paa den skumle Hedeflade havde atter faaet et Offer.

Hermed slutter jeg mine Betragtninger over den gaadefulde An Dyndbo. Det er naturligvis haardt at skulle sige til en Del brave Folk, at de lyver; jeg siger da heller ikke det, men at de løber med en halv Vind.

Og naar man husker paa, hvilke Urimeligheder og nederdrægtige Paafund af alle Arter, Sladderpøblen og dens Krønikemagere kan sætte i Omløb om Folk, der endnu gaar lyslevende omkring imellem os, saa er det vel næppe at undres over, at den altid lebendige og arbejdende „Folkefantasi" kan forvandle Tildragelserne, saa de gjennem et Hundredaar bliver saa godt som ukjendelige. Løgnen er en Stormagt, kanske stærkere og dybere virkende end nogen af dem, der for Tiden sønderslider hverandre med Ild og Sværd. At flytte en sølle Mordbrandshistorie med dens Motiver og Personer fra Nord- til Sydsalling og forlene dens fjogede Hovedfigur med et romantisk Skjær af Uskyld og Martyrium, hidført ved juridisk Korruption og Bøddelglubskhed, hører til bemeldte Stormagts letteste Kunst.

---

[1]) Boel-Navnet kjender Dokumenterne intet til. Retten holder sig som bekjendt til Døbenavnet.

ENDNU ENGANG AN DYNDBO

III

SIDEN jeg 2. April skrev min sidste Artikel om det Skarns Fruentimmer An Dyndbo, er det lykkedes mig at fremskaffe nogle Oplysninger, som har det Fortrin, at de ikke kan omdisputeres.

Heller ikke „Traditionen"s Fægtemestre har ligget paa den lade Side; et Par vrede Mænd har været ude ved Hushjørnet og svunget Egekjæppen over Hovedet. Men det har ogsaa været deres eneste Bevisførelse, saa dem kan vi lade være uomtalte, hvad de ogsaa er bedst tjent med.

Under nævnte Dato skrev jeg i dette Blad bl. a.: „Dermed vil jeg ikke ha sagt, at Dyndbo-Navnet ikke udmærket kunde pege langt tilbage i Sallings Historie og dække over en Tragedie, som nu ikke mere staar til at oplyse." — En Maaned efter sidder jeg en Aftenstund og blader i Registerbindet til Fogtmanns Reskriptsamling, og som jeg er naaet til Side 257 fanges min Opmærksomhed af følgende Notits, sat med Petit og Stjerne: „3. Jan. 1744. Rescript til Stiftsbefalingsmanden i Viborg, at 2 Skiveborgere J. J. B. og J. D. (der formedelst uagtsom Vagthold over en paa Livet dømt Delinquentinde A. J. D., som derover echapperede, ere ved Bytinget tilfunden at have deres Boeslod forbrudt, og at arbejde i næste Fæstning et Aar etc" . . .

Denne Notits satte, som man kan tænke, min Fantasi i Virksomhed. Disse Forbogstaver mindede om lignende paa gamle vel aflaasede Egekister. Hvilke Navne dækkede de, især de tre paa den undvegne Forbryderkvind? At

søge Svaret ad naturlig Vej i Salling Herreders Justitsprotokoller var udelukket, da disse med Tusindtal af lignende Dokumenter forlængst (sidst 1749) var forvandlede til Ild og Aske; saa gik jeg Forskningens sædvanlige Kringelgang, som ikke her skal oplyses; Besværet ved slige Studier tilhører Forskeren selv; kun Resultatet byder man sine Læsere.

Og Resultatet er vel ikke stort, men dog nok til at fastslaa om An Dyndbo: 1) hun har levet, 2) hun har sat Ild paa, 3) hun er bleven henrettet. — Alle Forhørene til Oplysning af hendes Ugjærning som til Motivet fattes, da Underrettens Protokol ikke existerer mere; den eneste Kilde, vi besidder, er Landsthingsdombogen; i den hedder det ganske summarisk 21. August 1743, Side 619: „Da det er saavel med Delinquentindens Anne Jensdatter Dyndboes egen Bekjendelse som med lovfaste eensstemmige Vidner bevist, at hun imellem sidst afvigte 7. og 8. Juli (1743) om Natten med fri Forsæt haver sat Ild paa Peder Jacobsens Stuehus i Hvidbjærg By, og efter egen Tilstaaelse i Forsæt baade at afbrænde Gaarden samt at indebrænde Peder Jacobsen selv, Hustru, Børn og Folk, saa tilfindes hun, andre til Afsky, i Følge Loven at have forgjort sin Hals, Hovedet fra Kroppen med en Øxe at fraskilles og Kroppen at brændes, hvorefter Skarpretteren nyder i alt 18 Rdl.; og siden af Akten erfares, at hun intet er ejende, men mesten Del tigget sit Brød, saa henfalder det øvrige af samme Lovens Artikel, og desaarsag Omkostningen paa Sagen og hendes Execution at udredes af Amtet efter Amtmandens Revision og Approbation; dog ingen Execution at ske, førend denne Dom allerunderdanigst bliver indstillet til Hans kgl. Majestæts allernaadigste Resolution, om H. Maj. allern. ville formilde Dommen, siden større Ulykke ved Guds Bistand blev afværget — og den indstævnte Dom ved Magt at stande."

Nu indgaar da Amtmand Henrik Müller med en Skrivelse til Kongen, hvori Landsthingets Ønske forestilles Hans Majestæt; dette resulterer i, at „hendes Krop maa være befriet for efter Henrettelsen at brændes;" yderligere kan den kongelige Naade ikke strække sig. (20. Sept. 1743). — Nu maa Amtmanden drage Omsorg for, at Dommen exekveres snarest. Men da de gode Folk kigger ind til An Dyndbo, der i Mellemtiden har siddet i Skive

Arrest, som i de Dage var et saare mørkt Sted, var Fuglen fløjet og Buret tomt. Det var ingen Spøg for de to Skiveborgere Jens Diderichsen og Jens Jørgensen Brøndum; som vi har set ovenfor, stod den til Slaveri i tre Aar! Efter nogen Klynken hos Regjeringen, nedsattes Straffen dog til 3 Uger i Viborg Tugthus, som heller ikke var noget Forlystelsessted. Imidlertid fik den stedlige Retfærdighed igjen Negl i sølle An Dyndbo. Hendes Udflugt havde varet det meste af et Fjerdingaar, hvor og hvordan man fangede hende igjen — derom er intet oplyst. Nu var man ikke længe om at kappe Hovedet af hende; det maa være sket ved Nytaarstid 1744, og man bliver derover saa veltilpas paa højeste Sted, at man lader de to søvnige Skivemænd slippe ud af Klemhærken og stryger baade Slaveri og Viborghus. — Mer vides ikke!

Hvad bliver der nu tilbage af Traditionen om An Dyndbo? (Se Vammens Artikler i dette Blad for 14. Febr. og 11. April). Ikke just store Sager. Lad os foretage en kort Revision. Hendes voldsomme Udgang af denne Verden henlægger Sagnene til ca. 1822; hun henrettedes 1744. Anders Beiler, der synes at spille en Hovedrolle i denne Sagndannelse, „tjente, da Henreitelsen fandt Sted, i Saustrup og mødte Optoget, da han var i Skive et Ærinde for sin Husbond. (Meddelt af ham selv)." An Dyndbo henrettes nøjagtig 60 Aar før han blev født! — Men Anders er ikke forknyt; efter sit Giftermaal i 1824 var „han og hans Hustru de første, der boede i An Dyndbos Hus (i Hvidbjærg), som havde staaet tomt siden hendes Død" („meddelt af ham selv" — skriver Vammen triumferende!). Et Hus, der havde staaet tomt fra 1744 til 1824, det var vist ligesaa godt at bo i som Muldvarpens. Forøvrigt er der intet, der taler for, at An Dyndbo har ejet Hus. I Dommen hedder det jo, at hun var en Betlerske; kan være hun har tilhørt Taterslægten og ligesom den haft Samarbejde med „den røde Kok." Havde hun haft Hus, var det næppe kommen til at staa i Dommen, „at hun intet er ejende."

Anders Beiler er dog ikke den eneste, der lyver sig en Fribillet til ved Opførelsen af den blodige Friluftstragedie paa Bostrup Thinghøj. En Niels Degn i Bostrup, der døde 1864, har som Soldat været med til at *slaa* Kreds om Ane og Højen; saadan siger da Vammen.

Han har sandelig været en standhaftig Soldat; men hvordan han har affundet sig med sin Daabsattest, er ikke let at forstaa; thi skulde gotten Niels ha bivaanet denne celebre Højtidelighed, maatte han ha været cirka halvandet Hundrede Aar, da han døde. — Og saa Herredsfogden — og Laang Laust, der først var Ejer af Hvidbjærg Holmgaard og saa degraderedes til Daglejer; men hængte sig i begge Skikkelser!

Ja, hvorfor skulde Laang Laust op at hænge; han var jo endnu mere uskyldig end Barnet i Moders Liv, saa meget mere som det slet ikke var Holmgaard, der blev hjemsøgt af Hævnens Lue, men som det hedder i Dommen: Peder Jacobsens Gaard i Hvidbjærg By. I Holmgaard boede der paa den Tid helt andre Folk; Kirkebogen nævner 1743 en Jens Graversen og en Chr. Holmgaard, hvis Kone dør 1741 (43 Aar gl.). Traditionen siger, at An Dyndbo satte Ild paa et Udhus i Hvidbjærg Holmgaard, mens Dommen siger, at det var Peder Jacobsens Stuehus; saaledes er Traditionen i et og alt konsekvent paa den gale Side. Af hele Historien har den egentlig kun fastholdt Navnet. Sandt at sige egnede den virkelige An Dyndbo sig daarligt til Helgenindeglorien. En Kvinde, som i Nattens Mulm lister sig hen og stikker Ild paa Taget over sin sovende Nabo, som tilmed vedgaar at have haft til Hensigt at indebrænde en hel Husstand med store og smaa, hun burde ikke kunne paaregne ordentlige Menneskers Sympati, selv om hun kan være bleven forurettet af Vedkommende, hvad der dog ikke vides noget om. — Jeg er da bestandig af den Mening, at den Medfølelse, der gjennem Dyndbosagnene er kommen til Orde overfor den dødsdømte Mordbrænderske, ikke kan gjælde An Dyndbo fra Hvidbjærg, der efter alt at dømme er en decideret Forbrydernatur, men maa adresseres til hendes ulykkelige Plagiator i Krejbjærg, der virkelig var Medynk værd. Paa Ane Axelsdatter, ikke paa An Dyndbo, passer, som jeg tidligere har gjort opmærksom paa, de mange Smaatræk, hvormed Sagnene har udstyret denne Kriminalsag. Derfor tar Sagndannelsen ogsaa først for Alvor fat i det 19. Aarhundrede efter Branden i Krejbjærg (1795).

Men An Dyndbo var et mere mærkeligt Navn at

knytte Sagnene til end den Krejbjærg Anes. Og nu er de filtrede sammen som Ærtehalm, og de manglende Dokumenter vil stadig forhindre os fra at faa det fulde Indblik i den Forbrydersjæl, der hin Sommernat 1743 listede sig i Stunthoser med Ildpotten i de rystende Hænder ind under sin sovende Fjendes Tagskjæg.

EN ULYKKESDAG I VRIDSTED

VRIDSTED var i Fortiden en rigtig typisk Hedeby, ikke blot at den vilde Lynghede stod i Krans om Bymarken til alle Kanter — især da mod Syd og Øst — men Lyngrisene stod og piskede rundt om paa Brinkerne inde paa selve Bygaden. Byens Marker var i det 18. Aarhundrede meget hjemsøgt af Sandflugt; midtvejs mellem Vroue og Vridsted kan den vejfarende endnu finde den stridbladede blaaagtige Marehalm, der engang er bleven nedlagt her for at dæmpe paa Sandets og Stormens Vrede og Ødelæggelse.

Der har altid været noget æventyrligt mystisk ved Vridsted som ved alle gamle Hedebyer. Lavt i Engene mod Vest gaar Aaen og vrider sig som en Lindorm i bratte Bugter, til hvilke der knytter sig natlige Sagn om Ellepiger, der overrasker Fiskerne ved Toggeret om Nattetider; ved Aaen højere oppe ligger Egebjerg og Hagebro, Sognets yderste Udløbere mod Syd, der alene var værd et helt Kapitel for alt det, de rummer af Sagn og besynderlige Tilskikkelser. Men Vridsted selv har nok for denne Artikel. En gammel Herredsprovst der 1743 sidder og fortæller om disse Egne, siger om Vridsted:

„Det hedder Vridsted eller Vridested til en Erindring for Tiggebrødrene, at naar de havde besøgt dette Sted og Kirke, skulde de vride tilbage igen og ej gaa længere frem paa den Kant". — Ak ja, de gamle kom lettere fra deres Navneforklaringer end Nutidens unge Forskere med al deres Møje under Solen! — Provsten fortsætter: „Her var meget at tale om denne Kirke, men beror ikkun paa Traditioner, — og Kirkens Bygning, som har været i et

Kors og i Taarnets søndre Gavl øverst oppe er tegnet med et Kors i Muren, har og en priselig lydende Klokke med Klokkens indstøbte Paaskrift; af hvad Betydning eller Bogstaver, har man ikke kunnet komme saa højt op og nøje erfare. — Der ligger og en liden Høj sønden for Vridsted By, hvilken kaldes Korshøj, fordi der har været et Kors af Træ oprejst ovenpaa, med en Blok hos, hvorudi Gaver lagdes af de forbirejsende". — Det undrer derfor Provsten, at „den gode Pontoppidan", naar han nævner baade Vor Frue i Karup og St. Søren i Rye, rent har glemt St. Ebbe i Vridsted! „Foruden alt dette haver en vis Herre, nemlig Hr. Frederik Krag til Stensballegaard, da han var Stiftamtmand her i Viborg Stift, sagt en Gang til Præsten sammesteds:

„Vid at jeg ligesom mine Antecessorer (Formænd) er i kgl. meddelte Bestallingsbreve blevet kaldet og nævnet: Provst over Vridsted".

— Mon sligt ikke betegner, at der paa dette Sted har været noget at have Inspektion over! — Men her har den adelige Stiftamtmand nu alligevel holdt vor Præst lidt for Trekant. Jeg har efterset Fr. Krags Bestallingsbrev af 5. Marts 1695 — deri er ikke saa meget som en Antydning af Provst i Vridsted. Ogsaa for to Hundredaar siden hjalp man sig kristeligt med Løgn og Tradition, hvor ikke andet var forhaanden. Samme gamle Provst — Barthling hed han forøvrigt — siger om Karup Aa: „dens rette Navn vides snart ikke, uden at i et gammelt Tingsvidne, som findes i Vridsted Sogn, bliver den kaldet Avil Aa". — Det Navn har jeg ikke set paa Aaen andetsteds. Skulde nogen anden kjende det, vilde det være meget interessant at faa det oplyst, ligesom det vilde være en Art Bekræftelse paa Provstens Fortælling om den gamle katolske Helgenblok, hvis det kunde oplyses, at der endnu eksisterede en Korshøj eller i det mindste en Erindring om den. — Mens Provsteberetningen fra 1743 hjælper sig med „et Kors af Træ", skriver Danske Atlas, 20—30 Aar senere: „Sønder for Vridsted By ligger en liden Høj kaldet Kors Høj, hvor der berettes fordum at have staaet et stort muret Kors, som nu er borte". — Man ser, at „Traditionen" allerede har fat i det og øver sin Gjærning, — forandrer, forvansker, *forstørrer.*

Den Kirke, som var dens Præsts Stolthed, hvis Klokke hang saa højt, at ingen vovede sig op til den, sank i Grus i Løbet af en eneste Ulykkestime ved en Ildsvaade, „foraarsaget af en skjødesløs Tjenestepiges Uforsigtighed — den 26. August 1776".

Det var om Morgenen mellem 7 og 8, at Ilden kom op i Præstegaarden, hvor Pigen[1]), der havde fyret til Bygning under Grubekjedlen, havde forladt sit Arbejde, saa Ilden tog selv og fik fat i en Dynge Høvlspaaner. I et Nu omspændte Luerne alt; Præsten Niels Chr. Nyboe var tidlig om Morgenen taget til Ilsø for at udtage sin Tiende; 3 Kvindfolk: Pigen, Præstekonen og Præstens Svigermor var ene hjemme i Ulykkesøjeblikket; snart kom Folk dog springende til fra Mark og Fælled, men der var intet at stille op mod de triumferende Luer, i en Haandevending omspændte de Præstegaarden med alle dens sex Huse og begyndte allerede at slikke med Tungerne efter den lige ind mod Gaarden liggende Kirke. Præstegaardens „Indhus" laa mod Nordvest, nogle af de andre Huse saa godt som paa selve Kirkegaarden, „og da Vinden den Tid var rørendes og just desværre stikkendes paa Kirken", var det kun Øjeblikke om at gjøre at slaa Ild i Taarnet, som laa nærmest for; efter mindre end en halv Times Forløb dannede Præstegaarden og Kirken med Taarn og Skib et Ildhav. — Søren Kierkegaard fortæller om en Ildløs, hvor Beboerne kun reddede Ildklemmen. Ved denne Kirkebrand reddedes foruden et enkelt Stolestade kun Kirkedøren. Af Præstegaarden reddedes — en Dragkiste.

Det er, som hørte man Præstens Hulken op af den gamle Forhørsprotokol. Han var lige kommen til Kaldet; nu stod han og hans Familie ribbede til Skindet. Ikke nok, at alt hans eget brændte, men ogsaa Værdipapirer og rede Penge, som han havde i Forvaring for andre. Det ser saaledes ud til, at Bønderne paa den Tid, der ikke kjendte videre til Banke, bar deres Skillinger og Værdier til Præsten for der at ha det i større Sikkerhed end hjemme.

Præstegaardens Bygninger var nu „kun Faldaske", ogsaa Kirken bare en ravende Ruin; Tagblyet laa i udløbende Flager i Tomten, Taarnet havde svære Revner, saa man

[1]) Forhørene har ikke bevaret hendes Navn, men hun havde tjent der i Gaarden i 8—9 Aar.

hvert Øjeblik frygtede dets Nedstyrtning. Kirkens Ejer, Assessor Friis til Lundgaard, oplyser, at det vil koste 4000 Rdl. at bygge Kirken op igjen; det er han ikke Mand for at magte alene, siger han, da han har megen Gjæld og har haft store Bekostninger paa den Kirke; saa resolverer Kongen, at der maa udsættes Bækkener for Kirkedøren i alle Kjøbstæder, samt Tavlen ombæres i Kirkerne paa Landet hele Jylland over. Endda er Friis ikke helt tilfreds. Der gik en gammel hvælvet Korskirke ud fra Højkirken mod Syd; her stod de afdøde Præsters Kister paa Rad; under Branden brændte de til Smuld, „og Ruinerne er nu ($^{6}/_{10}$ 1777) lige ved at styrte ned med Mure og Hvælvinger". Friis har nok at gjøre med at faa det øvrige i Stand. Vil de paagjældende Familjer bekoste Korskirken opført, staar det dem frit for.

„I vidrig Fald lader jeg tilmeldte Begravelse fylde med Jord, samt Pladsen sløjfe og stenpikke". — Der vil ikke blive taget fat paa Kirkens Gjenopbyggelse før til Foraaret 1778. Det gjaldt jo om at faa saa mange Bækkener fyldte som muligt. — Saa var der betydeligt mere Skub i Præsten. Allerede 26. April 1777 kan der meldes om Pastor Nyboe, at nu har han „fire anselige, kostbare Huse næsten ganske færdige"; ganske vist vil det økonomisk komme til at svide til ham til hans Dages Ende, „da han ikke efter saa stor Ødelæggelse har søgt at berige sig ved usædvanlig Brandhjælp eller mange Menneskevenners anselige og frivillige Gaver". — Dette var sikkert en Finte til Manden paa Lundgaard. Naar Præsten har været saa heldig med sit Hjems Gjenrejsning, tar han ikke selv al Æren, men siger: „Til Ros for Tømrermesteren, den bekjendte hurtige og brave Jens Krarup Møller fra Skive maa man tilføje, at han i 14 Uger har opført bemeldte Bygninger og den meste Tid kun haft 3 Karle til Hjælp".

— Lad Nutidens Haandværkere gaa hen og gjøre ham det efter!

Anden Gang har Ilden jo for Aar tilbage hjemsøgt Vridsted Præstegaard, men da led Kirken ingen Mén, thi klog af Skade havde de skubbet sig fra hinanden.

Men nu ved altsaa den arkivsøgende, hvorfor Vridsted-Fly Kirkebog kun rækker op til Aar 1776.

DA DAUGBJÆRG BRÆNDTE

EN mærkelig By er Daugbjærg; lige fra Oldtidenhar den haft sit eget Præg med sine rygende Kalkovne, det gamle knudrede Egekrat mod Nord og den tungt opstigende, lyngklædte „Dojs" mod Syd. Der er faa Landsbyer i Danmark, om overhovedet nogen, der har saa mange Naturmærkværdigheder som Daugbjærg. Se hen over disse kuplede Høje bag „æ Graw'"; de ser ud som Oprodninger af et Kæmpesvin; det er lutter udbaarne Slakker fra Aarhundreders Myreflid omkring Kalkgruberne. Her aabner en Vældkilde sin klare Mund ved Foden af en Kalkbakke og bobler Tønder af Vand fra sig som den selvfølgeligste Sag af Verden; her slaar en Bæk sig i Jorden, bliver aldeles borte og kommer først op til Overfladen langt nede i Dalen med Kalkens friske Kulde i sig midt i Sommerdagen. Drikkevand, som det faas i Daugbjærg, er der næppe Mage til. Og hvor vil man i vor lyngforraste Tid finde et Udsigtspunkt, der i Højhed og Vidde maaler sig med det sagnomspundne Daugbjærgdaas! Og saa de gamle Kalkgruber, som nu faar Lov til at styrte sammen én for én. Adskillige af disse Æventyrslotte under Jorden, som jeg i min Barndom betraadte med Svimmel og Hjertebanken, er nu knap nok antydede ved en Sænkning i Jordlaget. Det er Synd, at noget saa besynderligt for bestandig udslettes. Jeg har set Kulgruber i Skotland, mærkelige Drypstensgrotter i den øvrige Verden; Kalkgruberne i Daugbjærg kunde i al deres Beskedenhed godt optage Konkurrencen; men nu er de vist alle borte paa én nær. Men den Tid kunde let komme, da én eneste af disse Kalkgruber — tilgængelig for Publikum — gjennem

Turiststrømmens Guld kunde indbringe mere end alle de nedlagte tilsammen gjennem Tiderne.

Men Daugbjærg har aldrig rigtig forstaaet at aagre med sit Pund. Den bliver i Fortiden omtalt som en fattig By. I en Mandtalsliste fra 1705 hedder det saaledes: „Her er ingen, som kan væve Dynevaar, Linned eller Vadmel, langt mindre det som mere er. Men de Husfolk, som her findes, har intet at nære sig med uden deres Spinderok om Vinteren og Avlingsarbejde om Sommeren. Inderste er en Del Piger, som for Mangel af Brødkorn ej kan faa Tjeneste om Vinteren, og en stor Del Betlere, som enten gaar eller lader sig føre omkring for deres Ophold at søge, hvilket ikke en ringe Del af Gaardfolkenes egne Børn nødes til at gjøre for Forældrenes Armods Skyld."

I Aarhundreder laa Daugbjærg med Fred bag sine Bakker, men saa en Nat fløj Rædslen paa Ildvinger over Dalen. Byen brændte, saa kun et Par Gaarde skaanedes. Det kom aldrig for en Dag, hvorledes Ilden var opstaaet; det var jo en Tid „med møj skidt Folk". Hævnbrande var ikke sjældne. „Kjeltringerne", der florerede stærkt i disse Egne, besørgede alt til Faget henhørende. Taxten for at afbrænde en Bondegaard holdtes hos dem i 10 Rdl., for en Herregaard var det 30. — Menneskene glemmer hurtigt. Nu er der kun sparsomme Erindringer om denne Brand. En ældre Kone i Daugbjærg vidste dog at fortælle mig saa meget: Det var Natten til Skjærtorsdag, 1791; Folk var gaaet i Seng, da Ilden kom op i Kjærgaard. Saa brændte omtrent en halv Snes Gaarde; men Stavnsbjærgmandens Gaard, der den Gang laa blandt de andre, brændte ikke; ham vilde Vorherre skaane, fordi han var saa from. „Æ Grauw'" laa dengang ved „æ Tuen", det vil sige der, hvor Koldkilden nu sprudler op i Dalen nord for Landevejen, der i de Dage gik over Sejbæk og Vedhoved til Viborg. To Væverpiger sad oppe ved deres Arbejde, opdagede Ilden og gjorde Anskrig, saa ingen Sovende omkom i Branden. Men den, som vil have fuld Besked om det passerede, han maa ty til Fjends Herreds gamle fedtede Justitsprotokol for disse Aar, og Fol. 26—29 finder man da følgende:

„Tirsdagen den 3die May 1791 blev Retten paa Fiends og Nørliung Herreders Tingstæd sat og betient paa

sædvanligt Stæd udi Wiborg af den forordnede Dommer og Skriver: Raadmand og Herredsfoged Jens Bering i Overværelse af efterskrevne Stokkemænd, navnlig: Christian Rafn, Knud Veilhus, Niels Sørensen, Niels Michelsen, Peder Meelgaard, Lauritz Knudsen, Peiter Madsen og Jens Nielsen Snedker alle af Wiborg. Hvor da passerede saaledes som efterfølger.

* * *

For Retten fremstillede sig med Ærbødighed og Vedmodighed Daubjerg Byes Gaardmænd, som tilkiendegav at deres i Daubjerg Bye tilforn beboede Gaarde Hr. Khre Schinkel til Hald aleene tilhørende ved en ulykkelig Ildebrand Natten imellem d. 20. og 21. Aprilis sidst aldeeles og uden at nogen af Bygningerne kom dem til Gavn og Gode blev lagt i Aske.

Jens Pedersen Kiergaard staaende for Hk: efter Matriculen 3 tdr. 1 skp. 1 fr. fremstoed da først og beklagede sig, at han havde misted alle sine Gaards Bygninger, nemlig 11 Fag Stue Huus, 17 Fag Lade eller Stald Huus, 14 Fag Forhuus i alt 42 Fag Huus, hvoraf slet indtet af Branden blev skaanet, og da Branden hos ham opkom uden hans Skyld eller Brøde og uden at han dertil veedste nogen antendende Aarsag, saa fortærede Branden af hans Gaards Besætning 6 stq. Fæe Kreaturer, samt 49 stq Faar og Lam og det meeste og beste af hans Indboe samt Vogne og alle Gaards Reedskaber, saa han derover med sig og sine er sadt i en ynkværdig Forfatning. Og saameget meere da alt det Korn han skulle have haft baade til Vaaer Sæd, samt Føde for sig og sine, indtil Korn igien bliver indbierget, altsammen blev et Offer for Ilden, saa han maae være nød til at søge sin Næste paa Haanden om et kiærligt Biedrag til Hielp i hans Trang og Elændighed overeensstemmende med de kongl. Befalinger.

Dernæst fremstoed Gaardmand Niels Pedersen Kiergaard skyldende af Hkorn 3 tdr. 1 skp. 1 f. som forklarede at hans i Fæste hafte Gaards Bygninger 11ve Fag Stuehuus 12 Fag Ladehuus 6 Fag Stald og Fæehuus, altsammen indtil Grunden blev af Ilden fortæred. Kræaturer og Besætning fik han reddet, men eendel af Gaards og Auels Reedskaberne blev ogsaa aldeles opbrændt, saa han bliver nød til at søge den Hielp som de kongelige An-

ordninger tillader ham og saameget meere da hans hafte Velsignelse af Æde og Sædekorn aldeeles opbrændte, ja endog alt det Foder som skulle have været til Hæsternes og Kreaturernes Føde.

Atter fremstillede Wistid Jensen staaende for Hkorn 4 tdr. 7 skp. 1 fr. 2¼ alb. der ligeledes beklagede at alle hans i Fæste hafte Gaards Bygninger et Stuehuus 15 Fag 1 Lade 12 Fag 1 Dito 7 Fag, 1 Fæehuus 10 Fag i alt 44 Fag Huus aldeeles i Grunden ovenmelte Tiid Natten imellem den 20. og 21. April opbrændte, saa maatte han og beklage, at hans Indboe og udvendige Gaards og Aulings Reedskaber for det meeste blev opbrændt saavelsom ogsaa alt det Korn af alle Slags, han skulle have haft til Sæd og Sommer Føde for sig og sine, aldeeles blev opbrændt saa slet indtet blev reedet eller af Gaarden blev tilovers ham til nogen Nytte, hvorfor han som sadt i en særdeles trængende Forfatning behøvede sin Næstes medlidende Understøttelse.

Endnu fremstod Jens Pedersen Degn [i „æ Graw'"] skyldende af Hartkorn 6 tdr. 4 skp. 1 f. 1 alb. som beklagede sig, at han af forbemeldte opkomne Ildebrand hafte miestet sin Gaards gandske Bygninger 16 Fag Stuehuus 22 Fag Ladehuus og 13 Fag Stald og Fæehus og et Indsidder Huus paa Gaardens Grund 6 Fag ialt 57 Fag Huus, som aldeeles i Grunden og uden at noget blev levnet, opbrændte, men Besætningen i Gaarden blev bierget. Da derimod hans Indboe paa noget lidet nær saavelsom og hans Arbejdes Reedskaber og alt Seeletøy af Ilden blev fortæret saa mistede han af Rug, Byg, Haure og Malt ganske viist 51 Tdr. tilligemæed alt det Foeder og Skafte Korn som var aflagt til Besætningens Føde. Denne Mand maatte defore beklage sin haarde Skiæbne og søge den Hielp som Medlidenhed vil rekke ham.

Videre fremkom Jens Jensen Troelsen Gaardmand staaende for Hkorn 4 tdr. 6 sk. 2 f. 2 alb., som ogsaa veedmodig tilkiendegav, at hans for faae Aar siden af nye af ham selv opbygte Gaards Bygninger, Stuehuus 14 Fag, Ladehuus 16 Fag, Stald og Høehuus 12 Fag, Fæe og Faarehuus 11 Fag, Indsider Huus paa Gaardens Grund 6 Fag i alt 59 Fag Huus ved forbemeldte opkomne ulykkelige Ildebrand indtil Syldsteenene blev afbrændt, alle levende Kreaturer i Gaarden bleve reedede, men endeel af

Indboe og Gaards samt Auls Reedskaber blev ligeledes opbrændt, ja alt det Korn, han for sig og Familie 7 Personer, samt til fornøden Sæde Korn hafte oplagt blev med Skafte Korn og Straae Foeder tilligemed Bygningerne opbrændt, saa han behøver og høyligen trænger til den Hielp, som Kongen allernaadigst har tilladt ham at søge.

Dernæst fremstillede sig Gaardmand Peder Michelsen, staaende i Matriculen for Hkorn 3 — 2 — 3 — ½ alb, som ligeledes med Sorg og Bedrøvelse gav tilkiende, at hans i Fæste hafte Gaards Bygninger 11 Fag Stuehuus 9 Fag Ladehuus, 11 Fag Stald og Fæehuus, i alt 31 Fag, indbemeldte Tid af opkomne Ildebrand ulykkelig opbrændte. Gaardens Besætning af levende Kreaturer bleve biergede, men af hans Indboe og Gaards Reedskaber blev en stor Deel aldeeles forbrændt, saa mistede han og 29 tdr. torsken Korn, samt alt det Skafte Korn, Høe og Foeder, som han hafte rigelig i Behold til sine Kreaturers Føde, han var altsaa sadt i en høyttrængende Forfatning og var nød til om understyttende Hielp at søge sin Næste paa Haanden.

Videre fremkom Jens Sørensen Thougaard Gaardmand af bemte Daubjerg, som ligeledes anmeldte, at han ved den i Daubjerg Bye Natten imellem d. 20. og 21. April sidst opkomne Ild, hafte mistet sin i Fæste havende Gaards alle Bygninger, hvoraf ikke det mindste fra Branden blev reedet, Gaarden staar for Hartkorn 5 tdr. og ¼ alb. og dens Bygninger før Branden vare 14 Fag Stuehuus 12 Fag Fæe og Stald Huus, 13 Fag Ladehuus tilsamen 39 Fag som alt i Grunden afbrændte, Gaardens Besætning af Bæster og Kreaturer bleve reedede, men eendeel af Indboe og Gaardreedskaber samt 35 tdr. paa Loftet oplagt Korn tilligemed Skafte Korn og Straae Foeder blev brændt og øde. Hans Nød og Trang giør det ham derfor uundgaaeligt at søge Medlidendes Hielp efter den ham og slige trængende givne kongl. Tilladelse.

Atter fremstillede sig Gaardmand Jep Jensen, som ligeledes tilkiendegav at han ved forbemeldte opkomne ulykkelige Ildebrand hafte midstet 8te Fag Lade og Vognhuus, Gaardens øvrige Bygninger bleve bevarede, men hans Vogne og Auls Redskaber som just vare indsadte i dets afbrændte Lade saavelsom ogsaa eendeel Skafte Korn og Straae Foeder, samt nogle Faarhøveder blev øde og opbrændt, saa

han trænger til den Hielp, som hans medlidende Næste vil rekke ham, hans Gaard er ansadt i Matriculen for 4 — 5 3 — 1/2 alb. Hartkorn.

Endnu fremstillede sig Gaardmand Peder Christensen, hvis Gaard staaer for Hartkorn 6 tdr. 4 skp. og 1 alb. Han anmeldte i Ildebranden i Daubjerg Natten imellem den 20de og 21. April at have mistet sin Gaards Lade af 12 Fag, samt det deri værende Skafte Korn, Langhalm og Straae Foeder af alle Slags, samt 4re tdr Sæde Byg, hvilket alt han i denne for Byen indtrufne store Nød og Ædlændighed maa savne.

Endvidere fremstod Gaardmand Knud Jensen af bemeldte Daubjerg, hvis Gaard staaer for Hkorn 4 tdr 7 skp 1 1/4 alb. og anmeldte, at han ved en ulykkelig Ildebrand i Daubjerg Natten til sidste Skiertorsdag hafte mistet sin Lade bestaaende af 14 Fag med alt det Skafte Korn og Straae Foeder, samt Vogne og Gaards Reedskaber som deri var indsadt og desforuden et Indsider Huus paa Gaardens Grund af 4 Fag, hvilke Tab og hvilke Huuses Opbyggelse vil blive ham betydelig byrdefuld og aftvinge ham om Hiælp at søge medlidende paa Haanden,

Endnu fremstoed Daubjerg Byes Smed Huusmand Friderich Christensen af bemelte Daubjerg Bye, han anmeldte at den uheldige Ildebrand for ham hafte opbrændt 9 Fag Stuehuus og 7 Fag Udhuus i alt 16 Fag Huus, hvoraf slet indtet kom ham tilgode, saa opbrændte ogsaa ald hans gandske Indboe, samt saa meget af Smede Reedskaberne som kunde opbrænde, Blæse Belgene undtagen, som han med stoer Fare udrev af Ildens Strubbe, saa hans lidte betydelige Skade og Ædlændighed giør ham trængende til den Understøttelse, Medlidenhed vil rekke ham. Denne sidste Deponent Friderich Smed tilkiendegav tillige for Huusmand Michel Jespersen at denne i tilmelte Ildebrand hafte misted sin ganske Bolig bestaaende af 10 Fag, der i Grunden aldeles opbrændte.

Derefter fremtraadte Huusmand Ole Sørensen, hvis Huus 8te Fag ogsaa i tilmelte Ildebrand opbrændte tilligemed det meeste og beste af hans Indboe, saa han nu paa sin Alderdom maa savne Livets Fornødenheder, saa han maae søge den, der ikke vil glemme at giøre got.

Endelig fremstillede sig ogsaa Huusmand Søren Jensen Thougaard, hvis til Beboelse hafte Huus 6 Fag

ligeledes ganske til Grunden blev en Aske Haab, samt det meeste af hans Hustrues Klæder og Indboe tilligemed 2de Biestader 3 Tdr Rug 3 Tdr Byg, in Summa han forlod næsten Ilden nøgen og fik indtet til overs, og saaledes har baade han og mange fleere Huusmænd og Gaardmænd i Byen prøvet Ilden:s gruesomme Ødelæggelse, midstet deres Huus og Hiem og deres Eyende, som de i deres Ansigts Sveed i mange Aar har forhvervet sig, og til Beviis om at alle disse ædlendige som nu med rigtig Fordrag har deponeret om deres lidte store Tab og Skade ikke har frembragt eller sagt andet end den reene Sandhed, fremstillede sig som Vidner om alt, de deponerede, Gaardmand Wistid Christensen, Gaardmand Laust Nielsen, Boels Mand Jens Michelsen, Huusmand Peder Bach alle af Daubjerg Bye, for dem oplæste Dommeren Lovens Eed af Lovbogen, dens Vigtighed dennem betydet med Formaning til eenhver især at vogte sig for Meeneed og at sige deres Sandhed, hvad de veed til Oplysning om denne ulykkelige Ildsvaade at forklare, hvilket de alle lovede, og derpaa aflagde enhver for sig deres Eed med opholdende Fingre efter Lovens Forskrift.

Derefter lod Retten af Protocollen oplæse alt det, som under dette Brand Thingsvidne i Dag er passeret, og tilstod da alle 4re Vidner under deres aflagte dyre Ed, at de sig anmeldte Gaardmænd og Husmænd paa deres Gaards og Huuses Bygninger hafte lidt den store og betydelige Skade, som enhver især om sin paa deres Bygninger lidte Brand Skade hafte anmeldt og forklaret, hvilket endnu viiser sig selv, da Byen nu kun er en Aske Haab. De Angivelser som om brændte Kreaturer af dem, som har lidt Skaden, er frembragt, veedste de ogsaa med fuldkommen Viished at være rigtig, men den Skade som Deponenterne ellers hver for sig haver meldet at have lidt paa deres Indboe, torsken og utorsken Korn, derom kunde Vidnerne ingen bestemt Forklaring give, men saameget flyder natturlig af denne uformodentlig Ildebrand, at enhvers lidte Skade og Tab maae være saare stor og betydelig, ja maaskee støre end de lidende selv kan bestemme, og vil det blive disse skadelidte en stor og plat Umuelighed selv at opreyse sig af deres Ædlendighed eller komme paa Foede meere, dersom hans Maytt: [ikke] allernaadigst vil eftergive dem de kongl. Skatter paa nogle Aar, indtil saalænge de

igien kan blive opreyste af Støvet, og dersom medlidende Christene ikke vil rekke dem den Hjælp, som deres Nød og Ædlændighed raaber om. Vidnerne forklarede paa Dommerens Tilspørgende, at de selv som Mænd i Byen og Øye Vidner var tilstede ved Branden, som indtraf Natten imellem den 20. og 21. Aprilis sidst, men ingen af dem kunde forklare, hvad der først hafte været Ildebrandens Aarsag, ikke heller har de, som har lidt Skaden i Branden, fadtet nogen Midstanke eller Formodninng mod nogen som Aarsag eller Skyld i Ulykken, som først efter Miednat hos Gaardmand Jens Pedersen Kiergaard saaes begyndt og saa hastig udspredte sig, at alt det afbrændte inden nogle Timmer var lagt i Aske, meget bevirket af den stærke Vind, som bar lige paa Byen fra bemeldte Jens Kiergaards Gaard, som laa i Enden af Byen, ligesom alle Bygninger ogsaa vare desstoed meere fængefærdig, da en langvarig Tørke hafde fortøret alting; meere og anden Forklaring vidste Vidnerne ikke i denne Sag at opg've, men hvad de har sagt veedstaar de under deres aflagte Eed.

Og da ingen efter Rettens Opraab meldte sig, der havde disse Vidner videre at tilspørge, blev de alle fra Retten dimitteret.

Forvalter Christensen [Hald] begiærede alt det under dette Brand Thingsvidne i Dag passerede og in Duplo udfærdiget, hvortil han leverede det stemplede Papir. Hvilket Retten bevilgede."

Branden omfattede saaledes: 8 hele Gaarde, 2 Lader, 5 Huse, ialt 15 Brandlidte. Og da der jo ikke var nogen Brandforsikring for den Slags Ejendomme i disse Tider, er det sikkert bleven følt haardt af de ramte. Gaardene spredte sig nu fra hinanden over Markerne; en enkelt, Ole Clausens, fløj i Forskrækkelsen saa højt tilvejrs, at den endnu syner over de andre som en Kok paa en Lademønning.

EN FORSVUNDEN LANDSBY

DET sker heldigvis ikke ofte, at en Landsby helt forsvinder fra Jordens Overflade, men to Gange er det i det mindste hændet i denne Egn; første Gang var 1546, da Christian den Tredje gav Ordre til, at Byen Braarup udenfor Skive, der bestod af 3 Bøndergaarde, skulde „afbrydes" og dens Jorder lægges sammen med Skive Bymark. Anden Gang var 1699, da Herren til Kjærgaardsholm fik Regjeringens Tilladelse til at nedlægge Landsbyen Vellum, om hvilken vi endnu har en Erindring i Vellumgaard, der dog paa sin nuværende Plads ikke er ældre end 1807.

Vellum var oprindelig en ret anselig Landsby; i 1673 havde dens 7 Gaarde følgende Fæstere: Jørg. Christensen, Karen Danielsdatter, Chr. Jensen, Jens Nielsen, Peder Andersen, Niels Knudsen og Gregers Nielsen. Foruden disse Gaarde nævnes 1683 ogsaa Vellum Mølle, „en liden Mølle, som for Fattelse af Vand duer saa godt som intet og har ingen Søgning". Mølleren Jens Olufsen har af Besætning kun 2 Faar og 1 Svin. — Nævnte Aar er Vellum Gaarde i Antal gaaet ned til 5, og med dem er det den rene Ynk. De skildres som „ganske øde, saa der hverken pløjes eller saaes en Skjæppe Korn til dem. Marken lejes hen til Fædrift til Kjærgaardsholm, Gaardene ere nedbrudte, opbrændte og bortstolne uden tvende, i hvilke sidder to gamle Mænd og gamle Quinder, som har boet der tilforn. Har intet at skatte af, men for Bygningernes Skyld er bevilget Husværelse." — Af Husfolk i samme Vellum nævnes Lauritz Madsen med 1 Ko, 2 Faar; Hans Hansen: 1 Ko, 1 Faar, Jens Christen-

sen: 3 Faar. „Findes tilhuse hos de samme 3 fattige Quindfolch, som har intet at skatte af." — Ved Skatteansættelsen 1689 faar vi den samme sørgmodige Lexie: „Vellum By: 5 Gaarde, som alle ere øde og uden Brug, uden een, i hvilken Isach Olufsen, fordum Fuldmægtig (ɔ: Forpagter) over Kjærgaardsholms Gods har sit Tilhold, og lader lidet af Jorden dyrke." — Vellum By stod under Kjærgaardsholms Ejer, den adelige Bandit Jacob Ulfeld, der (1686) skød paa sin egen Kone Christence Daa, hvorfor han dømtes til Landsforvisning; alligevel kom han tilbage, satte sig til Modværge, da Militæret vilde gribe ham, og blev her ramt af en Bøssekugle, saa han døde 6 Timer efter (1688). Efter skiftende Skæbner solgtes Kjærgaardsholm — Gaard og Gods — 27. Okt. 1693 til Christen Christensen Linde til Volstrup. Han var fabelagtig rig efter de Tider og ejede den jydske Jord i en ubrudt Flamming fra Skive Fjord til Nissum Fjord. Han yndede ikke Synet af de øde Gaarde i Vellum, hvad følgende Dokument bærer Vidne om:

„Rubertt Arffuidtzøn af Rosleff, Settfoged udj Herridsfogdens loulige Absence, Knud Daniel Hopp af Stouby, Herredsskriver, og Knud Madsen af Hierck gjøre vitterligt, at Aar efter Christi Fødsel 1696 Mandagen d. 17. Februar paa forn. Ting var skikket paa Velædle Christen Linde til Volstrup hans Vegne velagte Chresten Espersen af Volling, som esket, bedet og fik et fuldt Tingsvidne af otte Dannemænd som var forn. Knud Madsen i Hjerk, Jens Sørensen, Anders Jensen, Chr. Lauridsen, Villads Jensen, Mads Andersen, Niels Andersen og Chr. Nielsen ibd., hvilke forn. otte Dannemænd alle og endrægteligen vunde, at de saa og hørte samme Dag paa forn. Ting, det bemeldte Chr. Espersen i Dag til tredie Ting som og tvende Tingdage tilforn opbød fem Gaarde i Vellum i Hosom Sogen, som førend hans Husbond blev samme Gaard mægtig, mere for Uforsømmelighed og ond Medfart end som Gaardens og Ejendommens Vaghed og Ringheds Skyld er bleven øde, og om nogen kunde findes, som samme Gaarde udi Fæste ville antage, da vil Husbonden handle med dennem paa billigste Maade, og de skal blive fri for al Kongl. Skatter, samt Skylder og Landgilde, Ægte og Arbejde udi tre Aar eller paa anden billigste Maade, som de

med Bygninger og Stedsmaal og al anden efter Begjær kan derom accordere."

Men ingen bed paa den Krog, og 8/9 1699 indgik Chr. Linde da med følg. Bønskrift til Kongen: — „Det jeg underskrevne for nogle Aar siden har tilforhandlet mig en Sædegaard kaldit Kjærgaardsholmb tilligemed en Del Bøndergods der i Egnen, mens som i Kjøbet endelig maatte antages en øde Ejendom kaldit Vellum Bye, som ved og saa godt som udi Gaardsens Mark er beliggende og af detzen Cituation vel kan skjønnes i forrige Tider at have været under og i med Gaarden, men ved Sødskinde Skifte synes at være delt og skift, saa bemeldte Jord siden Matriculens Anfang (c. 1662) for sig selv som Bøndergods er ansat, og nu i den ny Matr. (1685) beregnet for 27 Td. 1 Alb. Hk., af hvilken øde Villum fra Matr.' Anfang er contribueret, uanset de Bønder, før Matr.' Tid derpaa boede, af Armod det har qvitteret, og siden har samme Jord været Gaardsens Ejer til ringe Nytte mod den Skat, deraf er givet. Hvorfor jeg har gjort mit bedste, at ville have samme øde Jord besat og til Tinge erbødet mig at ville sætte Bygning derpaa og selv svare Skatten og anden Udgift deraf nogen Tid, som medfølgende Tingsvidne udviser, mens som alt sligt har været forgjæves formedelst Ejendommen ej er af den Beskaffenhed, at det kunde være nogen Bonde nyttig imod Skattens (Erlæggelse), og det falder mig meget tungt deraf at skatte og lidet igjen at nyde" — — saa beder han om, at de 27 Tdr. Htk. maa lægges til Kjærgaardsholms Hovedgaardstaxt „og for billig Beskatning nyde Hovedgaards Frihed, paa det jeg, som hidindtil Aar efter Aar i denne Egn med stor Bekostning har opbygget og besat en Del øde Gods, som med Tiden kunde give noget, ikke ved dette øde Vellum-Jord skulle tage altfor stor Skade."

Kjærgaardsholm 8/9 1699" [1]).

Skjønt jeg ikke kjender Regjeringens Svar, er der ikke Tvivl om, at Chr. Linde har faaet sin Ansøgning bevilget; de ravende Gaarde derude paa den side Grund har faaet et velvilligt Puf, og en gammel Bondeby med al sin Møje under Solen har ophørt at existere. Thi Herremandens

[1]) Viborg Amt. Rentekam. Topografica, Rigsarkivet.

Snak om, at Vellum By skulde være opstaaet helt nylig, er kun løs Tale, beregnet paa at gjøre Indtryk paa Kancellihjærner. Byer med Endelsen -um hører jo netop til de allerældste.

Den ældre Vellumgaard nævnes første Gang 1423, og før der var en Vellumgaard har der sikkert været en Vellum By. De to Hovedgaarde, Vellumgaard og Kjærgaardsholm, laa i flere Aarhundreder i Nærheden af hinanden. Men 1545 blev det skæbnesvangre Aar for Vellumgaard; da kjørte dets Ejerinde Melchior Globs Enke Anne Lange over og kjøbte Kjærgaardsholm; kort efter giftede hun sig med Gregers Ulfstand; han rev Vellumgaard ned for aldrig mere at bygge den op; først halvtredje Hundrede Aar senere (1807), da det var bleven Kjærgaardsholms Skjæbne at skulle sønderlemmes, rejstes det nuværende Vellumgaard, der dog bare har Navnet tilfælles med det gamle. Hartkornsforskjellen var dog ikke stor; den gamle Vellumgaard var paa 17 Td. Htk., den nye paa 15. Da Kjærgaardsholms Skæbnetime slog, indgik dets daværende Ejer Povl Holst til Regjeringen med Anmodning om at faa Lov til at udparcellere Gaarden, ialt 70 Td. Htk.; dette bevilgedes $^{3}/_{12}$ 1805, og Gaarden deltes nu i — 324 Parceller, deraf gik 49 med til Dannelsen af Lundholm ($10^{1}/_{2}$ Td. Htk.); 31 Parceller kjøbte Mads Pedersen Refsgaard og dannede deraf den ny Vellumgaard; lidt senere skabtes af Resterne Nyholm (17 Td. Htk.).

Yderligere skal jeg ikke ved denne Lejlighed fordybe mig i denne Gaardhistorie, der er en tro Illustration til det gamle Bibelord, at „der er én Tid til at samle og én til at adsprede“ [1]).

[1]) For den, der ønsker yderligere Besked, gjør jeg opmærksom paa, at der for nylig er skrevet en stor og instruktiv Afhandling om Kjærgaardsholms yngre Historie af S. Nygaard i „Jydsk Hist. og Top.“, 4. 2. 4. (1916), S. 344—94.

EN SPLINTERNY LANDSBY

FOR et Par Maaneder siden lod jeg til mine nærmeste Omgivelser ombære følgende fortrolige Henvendelse:

„Højtærede Nabo!

Siden Udstykningen af Nørgaard og Astrup omkring 1906 rigtig tog fat, er der — som De ved — her i den sydligste Del af Kloster Sogn bleven en hel Række nye Hjem (vel en Snes eller mere), som har faaet en ret aparte Stilling, idet vi ligger spredte for alle Vinde, uden at noget egentligt Fællesnavn knytter disse vore nyoprettede Hjem sammen til en Enhed; det har vist alle uden Undtagelse følt Ulemperne ved, og med det voksende Samfundsliv og dets stigende Krav til Fællesoptræden vil vi sikkert komme til at føle disse Ulemper mere og mere. Det er Sammenslutningernes Tid, uden hvilke ingen Interesser kan fremmes. Den isolerte staar magtesløs; Vejvæsen, Postgang, Telefon, Skole, Mejeri, saavelsom Fremtidens Lys- og Kraftfordeling og hundrede andre Ting, som den gaadefulde Fremtid bærer i sin urolige Favn, — alt er det Resultater af Sammenhold. Det forekommer mig derfor af den største Betydning, at vore adspredte Hjem samles under et fælles Bynavn, der kan vaje over os som en Fane, og i paakommende Tilfælde, hvor det gjælder om at give vor Stemme Vægt, blive os til uvurderlig Gavn og Afstivelse.

Nu er jeg saa heldig at kunne pege paa et gammelt Stednavn, som jeg synes, vi kunde være tjent med at

give vor nye Landsby herude paa den vilde Mark. Og Navnet er Nørrevejle. Med dette Navn betegnes paa Reformationstiden den Bugt af Østerfjorden, som nu kaldes Astrup Vig. Siden er Navnet gaaet i Glemme. Men Dokumenter paa vort Rigsarkiv vil være i Stand til at godtgjøre, at Navnet engang har haft fuld Hævd. Enhver, der vil kaste selv et flygtigt Blik paa den Del af Grindersslev Klosters Sogn, hvor vi Nybyggere søger vort Brød, maa indrømme, at denne Fjordvig i en usædvanlig Grad har givet dette Landskab Karakter; ikke blot at Vigens smukke, skovomkransede Spejl overalt fra Højderne blinker den beskuende i Møde, men alle vore Dalstrøg, vore Agres Skraaninger eg Fald, vore Bækkeløb, ja, selv Sommerens vilde Tordenbyger peger den Vej og siger os paa mangfoldige Maader, i hvilket dybt Afhængighedsforhold hele denne Egn staar til den lille blanke „Vejle" under Buskadsernes mørke Bryn. Men er vort Landskabs Særegenheder i den Grad skabt af Vigen histude, hvad er da naturligere, end at vi antager vort Ophavs Navn! Og Navnet Nørrevejle har netop Egenskaber, der synes at maatte gi det Fortrinet frem for ethvert andet Navn. For det første synes jeg, at det ubetinget er et smukt Navn, som Folk med Glæde tar i deres Mund, og som alle vil faa let ved at huske; saa er det gammelt — ikke lavet, men født ud af Forholdene, bleven til paa Stedet. At det nu er gaaet af Glemme, er en Ting for sig, som jeg skal forklare ved en anden Lejlighed. Hertil kommer, at Navnet ikke bæres af nogen anden By i Danmark; hverken i Postadressebogen, paa Generalstabskortet eller i Traps topografiske Værk om Danmark finder vi Navnet Nørrevejle.

Skal vi da ikke arbejde hen til, at dette smukke Navn for Fremtiden maa nyde den Ære at medoptages i nævnte Værker? Med andre Ord: lad os sørge for, at vore og vore Børns Hjem herefterdags maa være betegnende som liggende i Landsbyen Nørrevejle og ikke i det udflydende Sprogblevver: „Paa Nørgaards Mark" eller „Slejtrup Mark", der minder om Hoveritider og deres nedværdigende Afhængighedsforhold.

Der vil nu ske personlig Henvendelse til hver enkelt Lodsejer inden for Omraadet, og enhver, som billiger *Tanken* — jeg haaber det maa være alle uden Undtagelse —,

anmodes om at skrive sit Navn paa dette Dokument. Det fører intet andet Forpligtende med sig end det, som ligger i Udtrykket for en fælles Stemning og Ønsket om at blive os selv.

Jenle, $^{26}/_{3}$ 1918.

Jeppe Aakjær."

Paa denne Skrivelse fik jeg disse Underskrifter:

„Jeg bifalder, at vor Landsby her sydligst i Grinderslev Sogn herefterdags skal hedde Nørrevejle:

Mads Kirk. Jørgen Jensen. Jens Christian Jensen.
Anton Jørgensen. Niels Kr. Kristensen.
Jens Christian Vestergaard. Niels Toft.
Jens Nielsen. Esper Andersen.

Efter dette anser vi os for berettigede til at gi vor hidtil navnløse By denne Benævnelse og haaber, at Navnet maa blive respekteret og godkjendt af alle rette Vedkommende."

KJELTRINGER OG LANDLØBERE

DET danske Bondeland, og Jylland ikke mindst, var i Fortiden overordentlig hjemsøgt og plaget af omløbende Folk, „Tiggere og Tryglere", som de kaldes i Regjeringens Forordninger. I Midten af 18. Aarhundrede skal ikke færre end 60,000 af slige Individer dvaske rundt i Landsognene og hitte Brødet uden Arbejde[1]). Regjeringen fører en stadig og som oftest haabløs Kamp imod disse Skarer, der hjemsøger Landet som Græshopper. Man havde saa smaat begyndt at praktisere en ordnet Fattigpleje, hvor hvert Sogn skulde ta sig af sine Fattige; det gik saamænd kummerligt nok, og disse Landstrygere ødelagde bestandig den hele Tegning. Saaledes klager Præsten i Brøndum, Anders Christensen Friis[2]), 1771:

Sognenes Fattige er i god Orden, „men omløbende Fattige andre Steder fra — af dem er man hart plaget formedelst den svare dyre Tid, da ingen Dag gaar forbi; her kommer jo 12, 16 til 24 fremmede Betlere, mestendels friske og stærke Folk, hvorover mange beklager sig, allerhelst fordi mange af dem ere bestjaalne."

De samme Klager over Vrangvillighed fra Sognemændenes Side lyder fra endnu et Par Sallingpastorater. I Rødding tilbageholder mange Fattigkornet — siger Præsten Henrik Mehl — „især under det Paaskud, at saa mange

---

[1]) J. P. Jørgensen: Landsognenes Forvaltning (1890), S. 13.

[2]) Proprietærsøn fra Lundgaard i Fjends H., hans Far var Chr. Hansen Friis, der af sin Svoger kiøbte Lundgaard 1730; Chr. H. Fr. var en Søn af Præsten Hans Mortensen Friis (i Vilslev); Hans M. Fr. en Søn af Ribe-Borgmesteren Morten Larsen Hillerup og Ingeborg Andersdatter Friis af V. Vedsted.

i Hobetal omløbende fremmede Betlere fra fremmede Sogne og langt fraliggende, hvoriblandt mange unge og friske Folk tvært imod al Lov og Billighed tager hos dem det, som Sognets fattige skulde efter christelig Pligt gives og underholdes med." — Siger man, de kan afvise dem, svarer de, „at de frygter sig for nogle af disse Tiggere, der undertiden ere slette Mennesker, og de ømmes over andre af dem". Saadan smyger de sig fra deres Pligter.

„I Krejbjerg Sogn, hvor Beboerne i Almindelighed er af bedre Vilkaar, har man hidtil leveret sin Andel til de Fattige."

Endnu skal anføres Lem-Præstens Kæremaal fra samme Aar; han siger: „Hvad de almindelige Fattiges Anstalter er angaaende, da er de i meget slet Drift og Orden her i Sognene. Bønderne nægter at give deres Contingenter af Korn til de Fattige i Sognet af den Aarsag, at mangfoldige Betlere løber omkring, som de undser sig for at afvise tomhændet", og som „forarmet Folk" har de ikke i deres Evne at gi Almisse baade til de fremmede og til deres egne.

„Mange Fortrædeligheder har jeg haft i Anledning deraf, Disputer med Sognemændene, Fortegnelse til de Fattiges Direktører paa de Modvillige til Execution, men dette er altid bleven ved det samme, og ingen Assistence har jeg faaet, og derved er de Fattiges Væsen (rent ud at tale) kommen i Cadance; thi jeg ene kan lidet udrette mod saa mange; cessante causa, cessat effectus [1])." — H. Uttermöhlen.

Et stort Kontingent til disse stimende Landstrygeres Skarer udgjorde Taterne eller, som deres Kjælenavn jo var paa vore Egne: æ Kjæltringer. Deres Huseringer omtales flere Hundrede Aar tilbage. Et Navn som Jens Langkniv lever endnu i Folkebevidstheden, selv om ingen, før for ganske nylig, har været i Stand til at tids- og stedfæste det.

Jeg havde søgt efter den historiske Jens Langkniv i mere end tyve Aar; af nogle Rimerier hos en Lokalpoet fra Begyndelsen af 18. Aarhundrede vidste jeg, at han skulde søges før Aar 1700; jeg sigter til følgende Passus i Jacob Knudsen Schandrups poetiske

[1]) Naar Aarsagen ophører, ophører ogsaa Virkningen.

Skrifter (1728, Nr. 24, Kaaber-Comedie, henimod Slutningen):

„Jeg hafde meent at Næ-se-løs
Var raadnet under Mulde
Med ald sit Ræt og Røversløs
Som ærlig Folk forfulde.
Blev ikke hvid Rask [1]) hugget af
Ved Aarhuus længe siden
Mon han er kommen af sin Grav
Saa stinkkende og skiden.
Er ikke han dend Bødker Tyv
Henrettet som en Røver
Saa vel som og Jens lange Knyf
Der gjorde slige Prøver . .“

Midt under mine Undersøgelser fremkom en Notits i „Jydsk Hist. og Top.“ 1912, S. 211, hvor F. Uldall under Omtalen af et gammelt Fangetaarn i Randers nævner en større Morder- og Tyvebande fra 1598, „hvis Formand havde det just ikke Tillid indgydende Navn Jens Langkniv“. Saa tidlig som under Kristian den Fjerdes første Regjeringsaar vilde jeg dog ikke ha hittet paa at søge ham. Aaret efter fremdrog Hugo Matthiessen i samme Tidsskrift Retsdokumentet fra Thingbogen. Men da der i den trykte Artikel har indsneget sig en Del Læsefejl [2]), foretrækker jeg her at anføre Dokumentet efter selve Thingbogen [3]):

„Bekiende Cizill Oluffsdatter Barenfød i Halland, ath fiorten Dage i Faste (Febr.) drog hun fra Albækgardt och thill byrsted, der kom hun i ferdt mz Peder Kønn og hans Hustrue Ælle, saa bad forn. Ælle hind ath hun skulle foruare sig for nogen tyffue var der i byen, saa bleff hun hos dennom den natt och anden dagen fuldte hun med dennom thill Skyffum, og der saa de Jens Langknyff mz sin Hustrue, saa spurde hand hind adt, om hun vilde følge mz hannom och bære hannom ith Barn, da skulle hand inthz ont giøre hind, men hand skulle klæde [hende] well, da suarit hun Ja, Aff stor fryct, fordi hun befrycte, hand skulle sla hinder, Saa drog de aff byen, hun mz forn. Ped og Ælle, siden de kom uden for Byen, da kom

[1]) Sml. Skivebogen 1917, S. 129.
[2]) Saaledes læses der Skive for Skivum (i Himmerland).
[3]) Randers Byes Thingbog, 1598, d. 24. Juli (6. Blad fra Slutningen).

Jens Langknyff og hans Hustrue effter dennom och slo paa Peder och hans Hustrue och iagit dennom ud i ith Kiærd, och Cizill skreg och gaff sig hart, Saa gick Jens Langknyffs Hustrue thill och skar hindes Kilterbaand sønder paa hindis bag och afførde hinder alle hendis Klæder, som var en ny vedmels Kiortill, en ny vedmels trøie, en lerridz Wennike, forklede, halsklede och serch, och iførde hinder igienn ith støcke gammilt forsleden frack, Och medler thidt sad Jens Langknyff mz barnit, och sagde forn. Cizill, ath Jens Langknyff truit och undsagde forn. Ælle Och sagde, hun haffde fuldt hannom i sex Aar och aftlitt 2 eller 3 børn mz hinder, och stod forn. Peder och Ælle mz Cezill thill Wedemolsthale och bekiende sig ath haffue fød ith barn mz hannom for en fiire Aar sidenn. Och bekiennde forn. Ælle, ath de tage seeb o wlæskit klack och blander thit sammen och stryger paa sig, saa gaar Hudenn aff, som de var brændt eller krafttæden, och saa haffuer hun giort ved hindes arm, och thz haffr hendis mand och en anden quinde, (som) fuldte hannom thilforn, lært hannom, som var Anders Hørbyes quinde, och hun haffde baaret det paa sig, och saaledis hendes Mand Peder. — Sagit Anders Præst hinder forre, ath hun och Jens Langknyff tog hans Kappe, som var en ny Vaedmels Kappe, fra hannom och slo hannom forderffuit i Miallerup Bye."

En smuk Samling Gavtyve, ikke sandt! Hvad skulde den værgeløse Bonde stille op imod slige Banditter i en Tid, da Politi og Orden var saare problematiske Faktorer. Jens Langkniv var en Strejfugl; talrige Sagn lar ham da ogsaa gjæste disse Egne; bl. a. siges han at ha boet i Dyssen paa Hvistelstovbak i Nordsalling.

Han skal være bleven henrettet i Horsens, men med Undtagelse af det anførte Dokument er alt Usikkerhed.

Vi træder paa anderledes fast Grund, naar vi nu skal beskjæftige os lidt med den næste af Folketraditionens sagnomspundne Taterskikkelser. Jeg mener Lange Margrethe. Dokumenterne til hendes Livshistorie fandt jeg i 1903 forputtet paa et saa uhyggeligt Sted som Christianshavns Kvindefængsel, hvor man dengang gjemte det forlængst nedlagte Viborg Tugthus' Arkiv; senere har det fundet sit naturlige Hjem i Landsarkivet i Viborg.

Hvem har i sin Barndom givet sig hen i Læsningen af St. Blichers herlige Novelle „Fjorten Dage i Jylland"

uden at fanges af den maleriske Kraft i Skildringen af denne Kvinde, der altid véd at dukke op af Lyngen i de mest kritiske Øjeblikke og klare alle Grejer med en ramjydsk Kraftsætning eller et determineret Greb om Knivskaftet. Hun er som Indbegrebet af al den vilde Hedes Gru og Uhygge, den beskjørtede Røver uden Tag eller Hus, der altid er tilrede med sit venlige „lille Put under Hagen." Det jydske Land har endnu ikke glemt at berette om hendes vilde Bedrifter. Den Dag i Dag kan vore Bedsteforældres Fortællinger om, hvad de har hørt om denne vandrende Megære faa et Barnehjærte til at hoppe af Rædsel[1]).

Blicher gjorde da et heldigt Greb, da han satte denne Taterkvinde ind i sin Novelle, ved hvis Fremkomst (1836) der endnu levede mange, som maatte have set og kjendt hende; thi tiltrods for, hvad de fleste nulevende har været tilbøjelige til at antage, er hun ikke bare en poetisk Opdigtelse, men en nu i alle Maade historisk afhjemlet Person, der bar det grundskikkelige Navn Anna Margrethe Sørensdatter. — Hun var født 1720[2]) og blev i Løbet af en Menneskealder Moder til 14 Børn, med hvilke hun gjennemkrydsede Landets fattigste Hedeherreder mellem Herning, Skive og Viborg.

En Oktoberdag i 1774 staar hun og hendes Bande foran Skranken i Skive Thinghus anklaget for Overfald paa en Bonde i Sjørup. Tilstede er foruden hun selv tillige hendes Mand, Glarmesteren Christen Jensen eller Nellik (ca. 60 Aar) samt syv Børn, nemlig „afdanket" Rytter Peder Christensen (Thisted), ca. 24 Aar; Berred (ɔ: Birthe), 17 Aar; Rebekka, 13 Aar; Hylleborg, 9 Aar, Anna Margrethe, 8—9 Aar[3]), Anna Marie, 6—7 Aar; Søren, 4—5 Aar. — Om Aarsagen til deres Arrestation vil vi lade selve „Laang' Greth'" udtale sig; efter at hun af Retten var bleven formanet til „Sandheds Udsigelse" og havde lovet at efterkomme Opfordringen, stod hun frem og forklarede: „at hun med hendes Mand og Børn ikke havde nogen

---

[1]) Se bl. a. Evald T. Kristensen: Det jydske Almueliv, 5. Afd., S. 273—75. Hun maa ikke forveksles med en yngre Udgave af samme Navn, der levede her i Salling omkring 1870 eller saa.

[2]) Hendes Stamfar skal hidrøre fra de Kvembjærg Rakkere. Dansk Folkeblad 10/9 1841, S. 109.

[3]) Senere af Almuen kaldt: Gul' Greth'.

fast Opholdssted, men ernærede sig deels af Glarmester Professionen, som hendes Mand og Søn hidindtil havde brugt, men undertiden havde betlet Brødet til deres mange Børn. Sidste Løverdags Eftermiddag (c. 15. Okt. 1774) havde hendes Mand og Søn bekommet 2½ Pot Brændevin ved en Vævepige i Sjørup, og efterat de samtlig samme havde fortæret, gik Sønnen tilligemed Faderen ind til Christen Jussen i hans Huus og æskede Brændeviin for 1 Skl.; men da Christen Jussen svarede, at han vel havde Brændeviin for ærlige Folk, men ikke for Kjældtringer og Landstrygere[1]), greeb Sønnen fat i Christen Jussens Bryst, men hvad der passerede videre, vidste hun ikke, da hun ikke ved dette Clameri var tilstæde; men lidet efter kom hendes Mand og Søn der ud fra til hende ved Christen Jussens Toftdige, da hun vilde have haft dem fra Gaarden med sig, hvilket de ikke vilde, men begav dem ind i Christen Jussens Gaard paany, da hun saa, at hendes Søn tog et Støkke Træe i Gaarden og slaaeg efter Huuset, hvoraf sprang en Splind imod Vinduerne og graattede nogle Ruder, hørte og at hendes Søn æskede sin Hat og Stok af dem indenfor; men Døren var tillukt, og Hunden for Døren udslagen; men Hatten fandt Sønnen udi Gaarden; hun havde vel og hørt, at før de anden Gang gik der neer, var overlagt imellem hendes Mand og Søn, at de vilde neer at hævne sig paa dem, som havde slaget dem i Christen Jussens Huus."

Grethes Mand, Chr. Nellik, der havde været inde i Stuen, forklarer dog Sagen lidt anderledes; han siger, at Sønnen havde trængt sig ind hos Chr. Jussen og forlangt enten Brændevin eller 10 Rdl. i Penge; da Bonden gav et afslaaende Svar, greb Peder Christensen ham i Halskluden; Chr. Nellik havde hjulpet Sønnen; men da den overfaldne havde skreget Gevalt, var en Glarmester, Ole Olesen fra Balling, kommen ham til Undsætning og havde jaget dem ud af Huset; Chr. Jussen var bleven slaaet baade blaa og blodig. Efter Lang Margrerhes „gjorte Allarm og Tilskyndelse" var et nyt Stormløb bleven forsøgt, men da ogsaa det var tilbageslaaet, drog de deres Vej, han med de smaa Børn til Bregendal, Moderen og Sønnen

[1]) Har altsaa formodentlig boet i Skyttegaarden, hvor der var Kro.

Peder til Fly By, hvor de anholdtes om Natten af Chr. Jussen og andre og førtes til Krabbesholm, efterat „deres Glarmesterredskaber tilligemed Fyrtøj, Tobaks Pibe og Knive var Chr. Jussen overleveret."

Sønnen Peder Christensen forklarede, „at hand og hans Forældre med Søskende hverken havde Hus eller Hjem." Han havde staaet som Rytter ved det slesvigske Rytteregiment og dens Liv-Eskadron under Generalmajor Sehested, havde faaet Afsked for en Maaned siden, var desorteret etc. Han var barnefødt i Sunds, men opfødt i Thyland; 24 Aar gammel. Han var kommen fra Engedal til Sjørup og var gaaet ind til Chr. Jussen, der havde sagt til ham, „at han som en Kjæltring skulde gaa ud. Hans Mor kom til ham et Stenkast fra Gaarden, og da gik han tilbage; som han stod og task paa Diget med ommeldte Træ, sprang en Splint op og grottede Vinduerne". — Ellers forklarer han i Overensstemmelse med Forældrene. Den overfaldne Chr. Jussen forklarer, at da han Lørdag Morgen sad og spiste sin Davre sammen med sine Folk, kom 2 Omløber-Pigebørn ind og spurgte, om han ikke trængte til lidt Glarmester-Arbejde. — Nej, han gjorde ikke; Børnene fik dog en Almisse og gik, men Kl. 2—3 kom Peder Christensen Thisted og vilde ha Brændevin; det nægtedes, og han raabte da: „Din Hund, din Carnalie, skaf Brændevin eller og 10 Rdl.!" Chr. Jussen, der laa paa sin Seng, bad Omløberne gaa og lade ham Fred i hans Hus, men Omløberne overøste ham med grove Skjældsord „og bandte, at Djævelen skulde bryde hans Sjæl med mere", om han ikke skaffede Brændevin. Chr. Jussen stod nu op af Sengen og satte sig ved Bordenden, men Peder Christensen søgte efter, greb ham i Halsen og truede videre, hvorfor han maatte raabe Gevalt, men nu traadte Chr. Nellik ind og forlangte det samme som Sønnen; heldigvis kom nu ogsaa Ole Olsen til, saa de fik de to Personer sat ud af Døren og Hunden slaaet ud i sin Lænke. Et Kvarter efter stormede hele Omløberskaren ind i Gaarden, overdængede Vinduerne med Sten og Træstumper, saa flere Ruder gik i Løbet, og de tre ældste raabte trestemmig, at Chr. Jussen nok skulde faa en Ulykke, selv om de saa skulde passe ham op i 8 Dage og Nætter, „og kunde det ikke træffe paa hans egen Person, skulde det ske paa hans Huus eller Gaard."

Chr. Jussens Nabo, Jens Jensen af Vittrup, forklarer, at da Omløberne gik fra Chr. Jussen, kom to af Mændene ind i hans Gaard og pralede af, hvorledes de havde handlet med Chr. Jussen, bl. a. sagde de, at de med et Stykke Træ havde slaaet ham over Ende i hans Mødding; strax efter gik Jens Jensen ud sammen med Peder Wormstrup til Egebjærg og Chr. Christensen af Laanum, og da de saa, at Selskabet laa bag ved hans Lade og Peder Christensen „i de røde Klæder" forestillede sig som død, sa Peder Wormstrup, at de skulde staa op og pakke sig fra Gaarden, hvorpaa han gav Peder Christensen „et lidet Slag med sin Knippel paa Laaret", saa „fik denne strax Liv", stod op og truede ham, „som den Tid stod næst hos ham, at nu skulde han miste sit Liv for hans Haand; men det kom ej videre, saasom de andre af hans Komplot hindrede ham, og derpaa rejste de samtlig" [1]).

Krabbesholms-Manden Grev Trampe faar af Skive By Løfte om Folk til Vagthold, da Arresten er altfor svag til saa farlige Fanger.

Under et senere Forhør — 24. Oktober — forelægger de i Retten „en forbrændt, Sønder Reven og mestendels ulæselig afskeds Beviis af dato Roslef Præstegaard d. 18. Juli 1756 under Thomas Jensen Grønbechs Navn", stilet paa Chr. Jensen og Anne Margrethe Sørensdatter. „Paa bemeldte afskeds Seddel forefandtes endeel Præsteattester, Mand ej rettere skiønner, fra øster og vester, Sønder og Nor, kort sagt Hans Majestæts Nordre Provinc igjennem Betræffende disse tvende Omløberes Communication og Altergang udi en Tid af 18 til 20 Aar til Dato". — Med Hensyn „til den voldelige Omløber" Peder Christensen Thisted udviser et Løbepas af 19. Septbr. 1774, at han af Generalmajor Sehested, Aarhus, har faaet sin Afsked som Rytter „for slet Conduite og Førsel".

De tilkaldte Vidner beretter, at de har set disse Kjeltringer gaa omkring og betle med Glarkiste paa Ryggen aarevis i denne Egn. Specielt Folk fra Sjørup og Laanum forklarer, „at dette Selskab, nemlig Fruentimmer og Børn gjorde Anløb i deres Huse med Betleri og var meget strænge og paatrængende at faa fornøjet, imidlertid stod og laa Mandfolkene udenfore."

---

[1]) Se Skive-Sallings Politiprotokol, 1774, S. 69 ff.

Der var ingen, der vidste noget om „deres Hjemmen."

Deres Aktor, Procurator Grønlund, er af den Formening, „at ingen Mand kunde om saadant Carnailletøy og saadanne Voldsmænd skulde strøjfe omkring, være sikker paa Helbred, Huus og Hiem." Og Dommen er da ingenlunde blid; den lyder paa, at Lange Grethe og Manden skal hensættes i Viborg Tugthuus et Aar; Berret og de andre Børn øjeblikkelig „forføje sig" af Amtet, og Peder Christensen bør „til Skræk og Exempel for andre at arbejde som Arrestant i Viborg Tugt- og Manufactur-Huus hans Livs Tid"[1]).

Den 2. Decb. 1774 ankommer da Staklerne til Viborg Tugthus; de to gamle slipper atter løs paa Klokkeslettet et Aar efter; Sønnens Skæbne er derimod uvis, i Tugthusprotokollen hedder det, at han er 30 Aar gl., men da han under Forhørene i 1774 opføres som 24-aarig, er det vel sandsynligt, at de 30 Aar antyder hans Bortgang fra Straffeanstalten; maaske er han død derinde, maaske har man ladet Naade gaa for Ret og aabnet Porten for ham. Man handlede i det hele taget yderst vilkaarligt med disse Mennesker.

I mange Aar hører vi nu ikke noget til Lange Grethe og hendes Slæng, før hun 20. Okt. 1792 staar foran Taternes Skræk: Caspar Møller til Højris, Herredsfoged og Skriver i Hammerum Herred; hun er denne Gang anklaget for Betleri, Lediggang og „for at have gaaet i Complot." Aktor er den samme uforsonlige Prokurator Grønlund (nu Birkedommer i Resen?), der tidligere afgjorde hendes Skæbne.

Lange Grethe og Følge blive „løs og ledig" for Retten fremstillede, og „spurgte man dem: Om de enten hos sig eller andensteds ejede Penge eller Gods; hvortil de eenstemmig svarede Nej."

I 30—40 Aar har Lange Grethe betlende trukket Landet rundt sammen med sine Børn, og hendes Opførsel under denne Omstrejfen har ifølge Aktor været i høj Grad om ikke farlig saa dog forargelig. „Hendes Forhold med hendes Børn, som hun har ladet hengaa i yderste Grad

[1]) Se Fjends-Nørlyng Herreders Jnstitsprotokol 1774, S. 393 ff. (Vib. Arkiv).

af Vankundighed, saa de hverken har lært at læse eller er confirmeret, da de dog er over de Aar, Anordningerne derfor fastsætter, maa absolut give et ufordelagtigt Begreb om hendes egen slette Sjælsforfatning, og hun fortjener endog derfor en forøget Straf; hun er af det Slags, der ikke kan forsendes til hendes sidste Hus og Hjem; thi hun har aldrig haft noget."

Defensor, Prokurator Timmermann fra Ringkjøbing, anslaar — til Forskjel fra Grønlund — de rørende Strænge.

Han „formodede at alle fornuftige beklagede Margrethe Sørensdatters tunge Skiebne; for mer end 40 Aar siden indlod hun sig i Ægteskab med en Person, som var Glarmester af Profession, hvilken for at tjene Brødet til sig og sine maatte søge saadant Arbejde rundt omkring i Landet, saa meget mere da Børneflokken aarlig tiltog, da tilsidst blev 14 i Tallet. Fælleds arbejdsomme Hænder af hendes Mand og hende vandrede dog samme indtil Alderdom og Skrøbelighed tiltog; da dette indfandt sig, tvang Nøden dem til at søge deres medlidende Medmennesker om Almisse — —." Da hun sidst kom ud af Tugthuset (1775), „var hun allerede nogle og 50 Aar gammel, og da hun nu kom derud fra, blev Nøden haardere; thi ingen Sogne vilde vedkjende sig hende, og hun havde endda som før den talrige Børneflok at forsørge; man kan derefter fuldkommen tilstaa, at hun var nødtvungen til at tage sin Tilflugt atter til Betlerstaven; med alt det, under denne Sag førte, er der ej heller hende videre Lastværdigt og Strafværdigt overbevist." — Defensor indstiller derfor til den velvise Dommer, om Anne Margrethe Sørensdatter ikke i denne Sag for Aktors Tiltale bør frifindes, og hun som et gammelt skrøbeligt, sig selv og Verden unyttigt Menneske, nyde sit Ophold af Amterne."

Den strænge Dommer er af en anden Mening, hvad der tilstrækkeligt vil fremgaa af den Dom, han den 3. Novb. 1792 fælder over Margrethe, og hvori det hedder:

„Med de over Arrestanterne optagne og under Sagen producerede Forhører saavelsom de førte Vidners edelige Forklaring er det fuldelig bevist,

at Arrestantinden Anne Margrethe Sørensdatter, som længe har været frygtet under det Navn Lange

Grethe, i de sidste 30 Aar ingen Bopæl har haft for sig og sine, men hendreven Tiden i utilladelig Lediggang, Betleri og Omvandren blandt Almuen i Landet, hvor hun i Komplot med sin Familie, der undertiden bestod af 12 til 14 Personer, ofte, mest paa enlige Steder, og hvor Huusfaderen ikke var hjemme, har tiltruet sig større Almisser, end vedkommende har villet give, og saaledes Tiid efter anden gjort sig frygtet blandt Quindekjønnet og den svage Deel af Almuens Mænd, saa ingen af disse vovede at nægte hende eller nogen af hendes Komplexes en 3-dobbelt Gave eller Almisse.

Hendes Børns Oplysning og christelige Lære har hun og hendes afdøde Mand saa aldeles forsømt, at de tvende med hende arresterede Døtre Anne Marie og Anne Margrethe Christensdøtre ikke kjender et Bogstav eller den mindste Del af deres Pligter mod Gud og Næsten; disse ulykkelige har i den mørkeste Vankundighed fra deres Fødselsdag og til den Time, de blev anholdt for Lediggang og Betleri, fulgt Moderen paa hendes Streiferier og været Vidne til de Skjændigheder, der følger den dovne Lediggænger, et Bevis paa denne ugudelige Moders Sjæls slette Forfatning og den Attraa, hun har haft efter at anføre sine Børn til de samme Laster og Uterligheder, der har fulgt hende fra Barndommen. — Den Tugthuusstraf, hun for 16 Aar siden udstod for hendes liderlige Levnet og Betleri, har ikke forbedret hende; selv tilstaar hun overensstemmende med Vidnerne siden den Tid stedse at have omvandret Landet i utilladelig Lediggang og Betleri, og Rygtet tillægger hende mange grove Forbrydelser, som ikke her kan komme i Betragtning, da ingen deraf er godtgjort; saavidt Beviserne mod Lange Grethe og forbemeldte hendes tvende Døtre."

I bemeldte Komplot er ogsaa arresteret en Gunder Thomasdatter, der har strejfet om i et Par Aar; „og hun har været uforskammet nok til under Forhøret at rose sig af forbuden Sammenleye med en Matroes, der siden skal have hængt sig selv, og med hendes foregivne Kjærest Arrestanten Musqeteer Søren Christensen Hout" (Søn af Laang' Greth'). — — Hvad denne sidste angaar, da kan han slippe til han kommer hjem til sit Regiment, „og da hans Fader, Christen Nellik, er død udi Arresten i Ringkjøbing (efter kort forinden at have brækket sit Laar),

bliver kun tilbage Lang' Grethe, hendes 2de Døttre og Gunder Thomasdatter."

Og bliver der da „kjendt for Rett": at Lang' Grethe, der i mange Aar har gjennemstrejfet Landet, „hvor hun i Komplot med en Bande slette Mennesker, deriblandt hendes 2de Svigersønner, har søgt at gjøre sig frygtet af Almuen, deels ved Trudsler og deels ved hendes Tilhængeres store Antal, som ofte gik til 14 Personer, bør herefter og fordi hun har holdt hendes mange Børn til Lediggang og ganske forsømt deres Undervisning i Guds Ord — — og den Omstændighed, at hun ingensinde har haft nogen Bopæl eller fast Opholdssted, hvortil hun kunde forsendes efter udstaaet Straf, henbringe hendes øvrige Leve-Tid med Arbejde i Viborg Tugthuus."

Døtrene Anne Marie og Anne Margrethe gaar samme Vej — dog undskyldes de noget, da de ikke har kjendt til Guds Ord: „Følgelig ikke har haft Evne til at rive sig løs fra Forældrenes Myndighed og det lastefulde Levned, hvortil de er blevne anført."

Men for Gunder gjælder ingen Undskyldning; hun er kristelig opdraget af Bønderfolk i Fardrup i Ribe Amt (født Febr. 1771); derfor er hun „mindre at beklage end sidstnævnte hendes Selskabs Søstre, der som Børn er ombaarne i Betlerposen og i den tykkeste Vankundighed anførte til Lediggang." Gunder faar derfor 1 1/2 Aar i Tugthuset, mens de to Søstre slipper med eet.

Siden hedder det: „Anno 1792 d. 13. Novb. haver vi underskrevne lovlig forkyndt denne Dom for indbemeldte Arrestanter i deres Arresthus i Ringkjøbing Raadhus, hvoraf de imidlertid bleve udløste, og paa frie Foed hørte Dommen, ligesom de og erklærede hver for sig, at de med denne Dom var fornøjede.

Jens Thofft. Joh. Westermann[1])".

Den 2. Decb., der lader til at være et skæbnesvangert Datum i Margrethes Liv, nøjagtig 18 Aar efter hendes første Indsættelse, puttes den gamle frygtede Taterkvind

[1]) Se Viborg Tugthus Arkiv, Stamliste II, Pag. 26, med tilhørende Dokumentpakke.

da i sin levende Grav. I Tugthusprotokollen udfor Overskriften: „Naar løsladt?" hedder det lakonisk: „1794 den 30. Okt.: død i Tugthuset og 3. Novb. begravet." — Hun var da 76 Aar.

Naar Blicher i 1838 i Brev til J. M. Thiele siger, at han „mindes endnu klarligen" at have set hende, „saaledes som jeg har beskrevet hende," saa maa dog hertil bemærkes, at dette Møde med Lange Margrethe ihvertfald maa henlægges til hans allerførste Barndom, thi han var knap 10 Aar gammel, da hun i 1792 indsattes i denne sin levende Begravelse i Viborghus. Da intet andet Øjenvidne har beskrevet hendes Ydre, vil vi aftrykke det Afsnit af Novellen, hvor Blicher træffer hende paa Viborg Snapsting:

„Det var et Kvindemenneske paa de Fyrretyve omtrent[1]) og efter Skjønnende af halvtolvte Kvarters Højde; i det mindste oversaa hun alle os Mandfolk, saamange som vi vare. Hendes Klædedragt var ogsaa mere mandlig end kvindelig, thi en lang, blaa Kofte med to Rader svære Sølvknapper bedækkede Kroppen til Knæerne, og kun derfra og til noget nedenfor Læggene viste sig et grønt Skjørt, tyndt og luvslidt og under Gangen slyngende sig om Benene, der skjultes af blaa uldne Hoser. De store Fødder var prydede med Sko og massive Sølvspænder. Paa Hovedet havde hun en sort Fløjelshue med Guldgalloner; derom en hvid, men dog noget sort smudsig Skjægkappe, som Bønderfruentimmer der i Jylland almindeligt bruge, og endelig ovenpaa en højpullet sort Mandshat, der øjensynlig var for lille til Amazonens Kranium. Hendes Ansigt var langt, magert, solbrændt og fregnet og i det hele saa mandhaftigt, at man virkelig savnede Skjægget. To graagrønne Øjne saa forvovent ud under tynde rødlighvide Bryn. Hendes Haand, paa hvis lange Finger blinkede en Guldring og tvende Sølvringe, bar næsten horizontalt en ægte Spanskrørsstok med forgyldt Knap og Dupsko. Denne mærkværdige Skikkelse gik os forbi med lange Skridt, ved ethvert af dem sikkende i Knæerne; Kroppen beholdt sin Stilling fremad, men Ansigtet drejede sig som Uglens helt til Siden imod os."

[1]) Man ser strax, at den galante Blicher gjør hende mindst 30 Aar yngre end hun var.

Denne romantiske Skikkelse har haft adskillige Efterkommere i Litteraturen, saaledes er Carit Etlars „Kulso" en meget nær Slægtning[1]).

Der er ikke Tvivl om, at der ved Budskabet om „Laang Greths" Død er gaaet et Lettelsens Suk igjennem Landsbyerne i disse Egne.

Hun var nok en af de værste, men langfra den eneste af disse Bandeførere, der trodsede baade Gud og Øvrighed. Hvilket frygteligt Indblik i Retstilstandene ude i Landdistrikterne faar man ikke ved Læsningen af de næste Dokumenter fra 1713—18, hvor Amtmand Jørgen Lund over Lindenæs Amt indberetter, at en Skorstensfejer og en Natmand, der dræbte en Soldemager, nu har dannet et Komplot „paa 20—24 Kumpaner", der huserer stygt snart her snart der, endog med Geværer, saa den menige Mand frygter saare for dem; de maa fanges ved Militær, om de er i Viborg Amt, slaaes i Jærn og sendes til Amtmand Lund.

Senere hedder det, at Morderen er bleven paagreben i Bølling Herred 23. Juni 1714. Her er Tale om Natmand Anders Jakobsen, som 9. Decbr. 1713 myrdede Soldemageren Niels Mouritsen i Hammerum Herred „paa en meget forskrækkelig Maade".

Han havde skudt Soldemageren med Pistol gjennem Armen; saaret svømmede denne gjennem en Aa og undkom til en Bondelade. Forbryderne sætter efter ham, da de finder en Baad ved Aaen; alle Folk i Landsbyen flygter; Morderen slæber Soldemageren ud paa Marken; „og der delte de hans Liv saaledes mellem dennem, at hver knusede en Arm og et Ben, stak saa en Fork igjennem hans Hals og lod ham ligge", saa maatte han dø omsider; Morgenen efter tog de en Hest fra Marken og spændte for Ligets Fødder, slæbte det baglæns til Aaen og slængte det ud og lod det drive mod Havet; den ene Natmand døde kort efter og kastedes i Jorden af Kammeraterne, ingen ved hvor. $^{7}/_{9}$ 1714 henrettedes And. Jacobsen paa følgende Maade: „Hans Arme og Bene blev af Skarpretteren levendes knuset, den højre Haand afhuggen levendes og Hovedet med en Øxe skilt fra Kroppen, Kroppen par-

[1]) Se mit Værk: St. St. Blichers Livstragedie, 2. Bind' S. 124 ff.

teret udi 4 Parter og lagt paa 4 Stejler, Haanden og Hovedet naglet fast paa en Stage og sat under en Galge til et Tegn, at han er dødet baade for Mord og Tyveri; da mand maatte tænke, at saadan haard Execution skulde føre saadanne uchristelige Mennesker og morderiske Gemytter til Forskrækkelse og forlade deres Forsæt til saadanne Gjærninger, saa begikkes dog 4re Dage derefter et nyt Mord af tvende andre Natmænd, som stod og saa paa den Execution, som skete; den ældste af disse, hans Navn var Chr. Pedersen, og den anden Natmand var hans Søn navnlig Chr. Christensen, som begge den 12. Juli sidst haver indfaldet udi et Hus i Bølling Herred, da 2de Mandspersoner, som der var inde, tog Flugten for at frelse sig fra Ulykke, blev Konen i Huset tilbage; den gamle Rakker befalede strax sin Søn at skyde Quinden ihjæl, som han og gjorde baade med Hagl og Kule af en Flindt, som han med sig førte, saa hun faldt strax død til Jorden og havde et levende Foster udi Livet, 27 Uger gammel". — Morderen henrettedes $^{8}/_{12}$ s. A. „og som det overblevne Rakkerparti jo mere og mere tiltager" i Lundenæs og Bøvling Amter, tænker Amtmand Lund, at det kommer af, „at Proprietærerne og andre samt Ryttergodset tillader dennem at sætte deres Huse paa Udstederne, hvor Folk ikke er nær ved boende", desuden er der faa Bondebyer, men „mest eneste Gaarde, hvor de falder ind paa Bonden og prætenderer uden Betaling, alt hvad de vil have, og han formaar, tvinger hannem desforuden til at give sig Betaling ligesom en Rettighed, omskjønt de ikke for dennem noget Rakkeri forretter, den gemene Mand føjer dennem derudi saa vel for at blive dem quit paa en god Maade, som ogsaa for den Skam og Spot, som Rakkerne har indbildet dennem, at dersom nogen gjør dennem imod, skal det ganske Rakkerpak og Anhang ikke holde dennem bedre, end de selv ere, med flere grove Insolentiers Forøvelse, som her ikke alle kan anføres". Desuden fører Rakkerne Gevær trods alle Forbud, „og skjønt Bønderne skulde melde det til nærmeste Herredsfoged, naar saadant Rakkerpak kommer med Gevær, paa det de kunde antastes, saa dog fører de med sig Palasse, Kaarde, Bøsser og Pistoler, saa tør dog ikke Bønderne angive dennem formedelst Frygt og Trusel med Ildebrand paa deres Huse (som desværre *slig Ildebrand* ofte sker og man ikke ved eller kan ud-

grunde ej heller udforske, hvorfra slig uformodentlig og ulykkelig Ildebrand at være kommen, uden forsætlig at maa være gjort af dette Slags Folk), ja endog truer med Ulykke paa deres Personer, hvilket de sikkerlig tror overgaar dennem, saasom Truseler af Rakkerpakket hos dennem har taget Overhaand, ja end mere, de tør vel lade sig forlyde med slige Truseler mod Proprietarier, Rettens Betienter og andre Personer uden Forskjel. Der er ofte fundet døde Folk paa Heder og paa Veje med Drabs Saaremaal, som ikke er savnet af nogen, og ingen kiender, hvilket man maa tænke har været rejsende Folk; andre ere savnede og ikke har været at finde, førend de ved Ravne og Krage, som anden Aadsel ere aabenbarede udi Sige, Kjære, Moser og Tørvegrøfter, til hvilke mordiske og udædiske Gjærninger ikke kan haves Mistanke om andre end saadant Rakkerpak, hvortil de kan have Lejlighed, saasom de alene bor for sig selv paa Heder og Udmarker fra andre Folk".

Vi saa ovenfor, hvorledes Laang Greths Bande havde vovet et Overfald paa Gaardmanden i Sjørup ved højlys Dag; her skal meldes om et lignende Kjæltringangreb paa Landsbyen Dørup i Nærheden af Skanderborg; Tidspunktet er omkring 1750. Meddeleren er den jydske Skolelærer J. Kierckebye[1]). Først indvies vi i en ejendommelig Byggeskik, der vist aldrig har været kjendt her paa Egnen; han fortæller: „I Dørup var først i forrige Aarhundrede Stuehusene byggede i hinanden med Enderne, saa at venlige Naboer kunde besøge hverandre gjennem en Forbindelsesdør i Væggen for hver en Families Endeværelse uden at behøve at gaa udenom under den frie Himmel. — — — Det hændte sig da en varm Julidag, medens Byens arbejdsdygtige Befolkning var beskjæftiget paa fjærntliggende Enge, og adskillige halvvoxne Drenge „vogtede Dyrene" (det er: var paa Post med Stokke og Skralde ved Byens grønne Kornmarker for at bortskræmme Hjorte, Raadyr eller Vildbasser, naar de nærmede sig Kornet), at disse Drenge saa en Trup Tatere nærme sig Byen. Hurtig løb een af Drengene hjem at varsle Faren. Kun Børn og magtesløse Oldinge var hjemme, og derfor saa man den voldsomme Betlerhordes Ankomst imøde med megen Bekymring og

[1]) Jydsk Hist. og Topogr. (1870), 3. 2. S. 125–37: „Flere Træk af Natmændenes Liv i Nørre-Jylland".

tog foreløbig sine Forholdsregler. — — — Først lukkedes, laasedes og stængedes Byens gjennem hele Bylængden løbende Stuehuses Udgangsdøre, der var af stærke Egeplanker og bestod efter gammel Form hver af to, nemlig en Nederdør, som lukkede for de fire, fem eller sex Kvarter af Dørkarmens nederste Vidde, og en Overdør, som ikke alene lukkede for det øverste af denne Aabning, men tillige var forsynet med en Forlængelse nedad — — — saa at Nederdøren ikke kunde oplukkes udenfra, forinden Overdøren først var aaben. Da alle disse Yderdøre var bedst muligt stængede, hvormed de tilstedeværende Gamle og Bedsteforældre havde fornødent Tilsyn, aabnedes alle indre Kommunikationsdøre i det lange Stuehus fra den ene Ende af Byen til den anden, og straks derpaa viste sig de frygtelige Gjæster. Først fordelte Taterne sig til forskjellige Gaarddøre; men da de fandt dem lukkede alle Vegne, samlede de sig mere og mere for at gjøre Vold og bryde ind. Men overalt var de raske Børn tilstede med Stokke, Ildtænger og Brødknive, med hvilke de trakterede hver en Taterhaand eller -Finger, som ragede ind gjennem Dørspalterne for at løfte Døren af Hængslerne. Formodentlig bemærkede Belejrerne snart, hvor svag en Garnison de havde at bekjæmpe, og de blev desmere dristige og paatrængende. Dog lod Børnene sig ikke skræmme til at kapitulere, end ikke da de smaa Bøndervinduer begyndte at klirre for Taternes tykke Stokke og mørkebrune Næver. Nøden gjorde opfindsom, og snart lærte man at forsvare sig med glødende Vaaben, med Ildtænger og deslige, glødede i Skorstenens Ild, og da Brødknivene fandtes utilstrækkelige til Vindueshullernes Forsvar imod de veløvede Tatere med de længere Knive, opsøgtes paa Lofterne gamle Leer til Forsvarsvaaben for de stærkere Børns Hænder.

Overalt, hvor Voldsmændene trængte paa, var den fornødne Mængde af Garnisonen tilstede til Forsvar; thi indenfra kunde de altid se gjennem Vinduerne, hvorhen den stormende Hovedstyrke vendte sig; indvendig kunde de gjennem de aabne Døre løbe lige saa hurtigt fra den ene Byende til den anden, som Angriberne derude gjennem Porte og Gaardspladser, og allevegne havde de ved Kjøkkenernes Arne siddende Oldinge — gloende Ildtænger, Leer eller Forke i Beredskab. Disse Stormløb varede dog ikke ret længe; thi de Belejrede havde, saasnart de anede

Fare, afsendt Bud ud i Engen efter Forstærkning. Da denne kom i Form af en stærk Bondekarl i Spidsen for tre af Byens Husmødre, fo'r de brune Tatere ilsomt til alle Sider som en Flok Brokfugle, naar Duefalken gjør Indhug i Flokken".

Hvilket Billede fra den gamle Landsby, der laa der under Himlen, med bare et fattigt Værn i sig selv og sine egne kjække Rollinger!

Slet saa gale var Tilstandene næppe ved Laang Greths Død, men langtfra at rose. Kjæltringernes daglige Prellerier følte overalt som en stor Byrde; ovenfor hørte vi de Salling Præsters Klage over de mange Landstrygere, der vilde søbe af Bondens Fad; samme Klage fører en østjydsk Proprietær F. L. C. Beenfeldt i sit Skrift: „Samtale imellem tvende danske Jordegodsejere" (1787); her hedder det (S. 107):

„I nogle Aar, dog især i det sidstafvigte, tog Mængden af omløbende Betlere saa stærkt til, at en Bonde (i Jylland) næsten kunde skjære et helt Brød ud om Dagen i Almisse; havde Bonden ingen Brød, maatte han gi Gryn eller andet. Betlere bleve uforskammede; naar de ikke fik, hvad de vilde have, truede de med mange onde Ord, bandede og skjældede. Disse Omløbere, som om Dagen betlede, nærede dem om Natten med Tyveri. Ingen Bonde var sikker i sin Gaard."

Endnu 50 Aar efter hedder det om Betlerne her i Jylland, at den ene Dag med den anden bortgiver Gaardmændene et Pund Brød eller halvanden Tønde Rug aarlig[1]). Besøget ligger mellem 10 og 20 Tiggere om Dagen. Og det er ikke det bare Brød, de trygler om; som oftest foragtede de Brødet. En Tiggerkjælling her fra Salling sa engang: „Tager vi Brød, som vi kunde faa, kunde vi lægge Bro dermed fra Salling til Mors"[2]). Hvilken skammelig Brandskatning af den fattige, arbejdsomme jydske Bondebefolkning!

For at komme Ondet tillivs besluttede de jydske Amtmænd sig omsider til at foranstalte en veritabel Klapjagt

[1]) Dansk Folkeblad, 18/5 1838, S. 33—49: „Om Betleri", af Pastor Damkjær i Kjettrup.

[2]) Læs en meget interessant Artikel i Poul Bjerges Aarbog for dansk Kulturhistorie (1897), S. 152—87: P. C. Christensen: Kjæltringliv i Salling.

paa Løsgjængerne, den saakaldte Kjæltringjagt, Onsdag den 11. Februar 1835. Den besynderlige Akt, hvor Mennesker jages som Ræve, søgte sin Støtte i en Paragraf i Danske Lov (3—19—18), som lyder: „Kongens Amtmænd skulle hver i sit Amt, tvende Gange om Aaret, som ere den første Juni og den første Decembris, holde Inquisition over alle saadanne Folk" (ɔ: Landstrygere). — — Kampen var erklæret, Jagten gaaet ind! Der indledes med en Skrivelse af $^{15}/_{1}$ 1835 fra Amtmand Ahlefeldt Laurvigen, Viborg Amt, til Herredsfogderne der i Amtet[1]), at Sognefogderne rundt om i Landdistrikterne maa paalægges nævnte Dag at søge Løsgjængerne „i hvert Hus og paa hvert Sted" og hurtigst bringe Fangsten til Herredsfogderne. Der maa sørges for, at Sognefogderne har behørig Assistance under Eftersøgningen.

Det var dog ikke alle, der nærede Begejstring for Ideen eller Tro til dens Nytte. Godsejer Dalsgaard til Krabbesholm, der er bleven anmodet om at hjælpe til, og mener, at N. Resen Fattighus nok kan laanes til Fangerne, skriver til Amtmanden den 8. Februar:

„Man venter ikke, at Fangsten bliver stor, da Jagten alt i nogle Dage har været almindelig bekjendt, og beklageligt er det, at hvad Foranstaltninger, der end sker, kan disse dog kun lede til Bekostning og Ulejlighed, saalænge der ikke kan gives de ørkesløse ordentligt Arbejde."

Om selve Jagten læses i Viborg Samler for den 17. Febr. 1835:

„Forrige Onsdag (11. Febr.) holdtes i Viborg og Ringkjøbing Amter en stor Klapjagt efter Løsgjængere. Alene til Staden Holstebro indbragtes 55 Individer, hvoraf omtrent Halvdelen Børn. Blandt disses Forældre fandtes adskillige Personer, der endnu ikke var konfirmerede." Bladet mener, at man bør gaa til Værks paa samme Maade med „de omkringdragende Landprangere, denne Pest for Landet, der, til uberegnelig Tab for Kongens Kasse og for Kjøbmændene i Stæderne, med stedse stigende Frækhed vedblive at drive deres Uvæsen." — Der fortsættes i Bla-

[1]) Jeg behandler kun Jagten i denne Egn; for Himmerlands Vedkommende se Anton Gaardboe: „Himmerlands Rakkere", S. 141—45, især efter Dyrlund: S. 237—39 (meget skematisk).

det for $^{24}/_{2}$: „Ved den den sidste 12. Febr. [1]) anstillede Jagt efter Løsgjængere bleve, foruden de forhen anmeldte 55 Individer, der indbragtes til Holstebro, endvidere indbragte til Skive 35, hvoriblandt een Familie paa 11 Personer, og her til Byen 10, saa Totalsummen blev ialt 100." — I Bladet for $^{28}/_{2}$ læses endnu følgende: „(Forlangt indrykket). — Som en stor Velgjærning for Landet fortjener at nævnes den fornylig efter høje Øvrigheders Foranstaltning stedfundne Opbringelse af Omløbere, der i store Sværme gjennemstrejfede især visse Landets Egne, overalt tiltryglende sig Føden, den man af mange Grunde næppe turde nægte dem." Men Indsenderen mener, at de gode Frugter af „Opbringelsen" vil tabe sig, uden en Arbejdsanstalt, der næppe bør ligge „paa een af Jyllands Heder," da det vil koste for meget, men ved Viborg Tugthus.

Vi søger nu til Politiprotokollerne for at faa et mere detailleret Indtryk af „Fangsten" merberørte 11. Februar. Fra Viborg siges det da, at der dertil er indkommen bl. a. følgende anholdte:

Fra Ørum Sogn for Betleri Juliane Marie Glejs fra Aalborg, 45 Aar gl. (ikke tidligere straffet). Arrest.

Fra Lindum Sogn Ane Magdalene Laursdatter, uden Pas, 69 Aar; har bragt en Særk til Onsild; ikke tigget; født i Rendsborg, opdraget i Kjøbenhavn, tidligere 5 Dages Vand og Brød for Betleri. Arrest.

Ved Jordbromølle indfangede Sognefogden i Ørum Ane Katrine Holmstoel, 60 Aar, tigget; er fra Viborg, født paa Bornholm. Arrest.

Sognefogden i Daugbjærg kommer med to, nemlig Peder Madsen Lind og Kirsten Abrahamsdatter. Peder blev i Foraaret 1834 løsladt af Arresten i Holstebro, hvor han havde faaet 5 Dages Vand og Brød for Betleri; har opholdt sig i Rinds Herred; har intet Pas eller Hjem. Har ernæret sig som Glarmester. Med Kirsten lever han i et naturligt Ægteskab og har avlet 6 Børn med hende, hvoraf de 3 er med Moderen i Arresten. Peder Lind er 57 Aar, født i Børglum; hans Forældre er Mads Pedersen og Else Jensdatter. Han har i ni Aar været Matros og levet med

[1]) Skal altsaa være 11te.

Kirsten i 15 Aar; har opholdt sig i Rønbjerg Sogn i 13 Aar; der er han forsørgelsesberettiget. For 18 Aar siden blev han i Aalborg dømt for Pasløshed og Løsgjængeri til et Aars Forbedringshus.

Kirsten sad i 1834 nogle Uger i Holstebro Arrest, men blev hjemsendt til Rønbjærg uden Straf. Har ikket betlet! 3 Børn følger dem paa deres Vandringer, 2 tjener, 1 forsørges af Rønbjærg Fattigvæsen. Arrest. — Senere hedder det om Peder Lind: Blev 14 Aar gl. konfirmeret paa Flaaden; 2. April var han paa Prøvestenen under Kaptejn Lassen. Da han og Kirsten i 1834 kom hjem til Rønbjærg og de gik til Pastor Heegaard om Fattighjælp, svarede han, at det kunde der ikke ydes dem fra Estvad, men de maatte gaa ud og søge Arbejde. Men de havde to smaa Børn, og Kirsten gik højfrugtsommelig med endnu et; saa maatte han atter give sig ud paa Glarmesterprofessionen. Han har haft Arbejde rundt om i Viborg-Egnen, mest paa Herregaarde, var nu paa Vej til Bruun paa Sødal for at istandsætte nogle Kirkeruder, hvad en Seddel udviste: „Han har saaledes troet at være sat i den Nødvendighed enten at maatte arbejde i sin Profession eller ogsaa at maatte betle, og har derfor valgt det første."

Kirsten følger sin Mand for at faa Brødet til sig og Børnene. „Det spæde Barn, hun har ved Brystet, er kun $^1/_2$ Aar og bliver ikke vænt derfra før om $1^1/_2$ Aar."

Peder Lind har dog ogsaa været et bitte Stød i Viborg Tugthus — for Løsgjængeri — fra $^6/_6$ 1817 til $^6/_6$ 1818.

Ejeren af Ørslev Kloster skriver til Bülow $^1/_8$ 1835: „I Sommeren 1833 var bemeldte Peder Lind her paa Gaarden i Forening med 3 eller 4 Personer af det saakaldte Natmandsfolk og indsatte en betydelig Del Vindues Ruder i mine Øxnehuse. Under dette Arbejde opførte han sig meget høflig og anstændig. Om han siden den Tid har været her paa Gaarden. erindrer jeg ikke, thi deres Tal har været Legion, som af dette Folkefærd har hjemsøgt mig i de Aaringer, jeg har boet her; men saavidt jeg erindrer, har bemeldte Peder Lind ej udført anden Glarmeste-Arbejde hos mig end ovenanførte.

Fønss".

$^{24}/_{8}$ 1835 frikjendes Ægteparret imod at de betale Sagens Omkostninger[1]).

Salling Herreder udviste denne Fangst:

Chr. Sørensen, anholdt i Skive Landsogn, Søn af Søren Smed i Thorum; 15 Aar gl.; pasløs; hjemsendt.

Den $^{13}/_{2}$ 1835 holdtes Forhør over adskillige i Jurisdiktionen den 11. dennes anholdte pasløse Personer og Omstrejfere; „først fremstod Simon Nielsen[2]), anholdt i Ramsing i Følge med et aldrende Fruentimmer og to unge Personer, hans uægte Børn med Kvinden. Simon er 46 Aar, f. i Dover ved Skanderborg paa Rejsen; hans Forældre omvandrende; af sin Far har han lært at forfærdige Blikkenslager- og Glarmester-Arbejder; intet fast Opholdssted, ikke konfirmeret. — — — For 16 Aar siden fik han i Ringkjøbing 30 Dages Vand og Brød for Løsgjængeri og Tyveri; har strejfet alt sit Liv mest i Viborg Amt, ogsaa i Ringkjøbing Amt. Har betlet, men derunder „aldrig vist uforskammet eller paatrængende Adfærd." Kvinden har han draget rundt med i 23 Aar, hun er fra Hammerum Herred af omstrejfende Forældre. Har haft 8 Børn med hende; 5 døde. Hans ældste Søn, Niels Simonsen, blev i Mandags løsladt af Skive Arrest, hvor han har udstaaet Straf for Løsgjængeri, nu hjemsendt til sin Fødeby Vroue. Simons Kone hedder Anne Jensdatter, er heller ikke konfirmeret[3]). — „Simon kan ikke opgive anden Aarsag til det omstrejfende Levned, han har ført, end at han fra Barnsben af dertil var bleven vant, og Grunden til, at han ikke havde søgt at bringe sine Børn i en anden lovlig Levevej ved at skaffe dem Tjeneste, angiver han at være den, at da de henhører til de saakaldte Natmandsfolk, er det ikke muligt for dem at faa Tjeneste formedelst den Foragt, han siger, af Almuen næres imod dem; dog

---

1) Kjen Lind eller som hun mere populært kaldtes: Kjen Fist har jeg set i min Barndom, naar hun midt i Halvfjerdserne kom i mit Barndomshjem sammen med de Rønbjærgrakkere. Hendes pergamentgule skarpe Høgeansigt og hendes hele krumbøjede hexeagtige lille Figur indgød mig som Barn stor Uhygge og fik mig til at nyge under Bænken, saasnart hun gled over Dørtræet.

2) Hans Kjælenavn var Skjelle-Simon. Se om ham en fornøjelig Artikel i „Skive Folkeblad" $^{30}/_{9}$ 1914 af Niels Sørensen, Lem.

3) Døde i Haasum i April 1852.

tilstaar han, at han aldrig har gjort sig Umage for at skaffe sine Børn Tjeneste eller Adgang til andet lovligt Erhverv."

Signalement: Middel af Vækst, klejn af Lemmer, blondt Haar, blaa Øjne[1]), et Ar om Næsen; iført en blaa Trøje med blanke Knapper, et Par sorte Buxer, en grønstribet Vest med blanke Knapper, et grønt Silketørklæde med hvide Prikker, en gl. Skjorte, et Par hvide uldne Strømper, Hat, Træsko.

Anna Jensdatter, 46 Aar, født i Outrup Sogn. Har tjent tre Aar, ellers vandret. Forlod sin Plads paa sine Forældres Tilskyndelse „for paa disses Omvandring at hjælpe til at bære mine mange mindre Søskender." Traf snart efter Simon; han arresteres i Ringkjøbing; hun sendes hjem til Outrup, „hvor hun var bestemt til at forblive, men begav sig efter to Nætters Ophold bort igjen, hvortil hun efter sin Forsikring blev opmuntret af Sognets Beboere. Hun førte nu et omstrejfende Liv paa egen Haand, indtil hun atter traf sammen med Simon Nielsen og da atter fulgtes ad, indtil de i Forgaars i Ramsing blev anholdte; hun er aldrig straffet. Kan ikke — for Antallets Skyld — angive de Steder, hvor hun har betlet." Deres Datter, Kirsten Simonsdatter, 19 Aar, er ogsaa indfanget, født i Vejby; har aldrig gaaet i Skole, kjender ikke Bogstaverne, har aldrig søgt om Tjeneste og forstaar intetsomhelst Arbejde.

Signalement: Hun er klejn af Vækst, brunt Haar, brune Øjne; er i en brunstribet Kjole, tavlet Tørklæde, hvidt, uldent Halsklæde, en Særk, uldne Strømper, Hovedtøj, Træsko.

En Bror, Hans Chr. Simonsen, 16 Aar, født i Yttrup, kan lave Hægter, Bliktøj og Glarmesterarbejde. Hverken han eller Forældrene kjender Bogstaverne. Fordi de ikke var konfirmerede, kunde de heller ikke blive gifte. Hans Signalement: Temmelig høj og klejn, brunt Haar, blaa Øjne; iført graa Trøje med blanke Knapper, blaa Buxer, en stribet Sirtses Vest, gult Sirtses Tørklæde, Skjorte, Strømper, Hat[2]).

Christoffer Jensen Bitzou (efter en Gaard i Gjellerup

---

[1]) Besynderligt, at Retten ikke har opdaget hans Skeløjethed!
[2]) Det er vist ham, der blev kaldt Small Hans.

Sogn), 32 Aar, født af omstrejfende Natmandsfolk: Jens Jensen og Kirsten Christoffersdatter, som forlængst er døde; Moderen døde i Fattighuset i Aulum; drev mest om i Ringkjøbing Amt; lavede Bliktøj; han Dragon fra 1823 i $2^1/_2$ Aar. Har i 5 Aar fulgtes med Anne Margrethe Nielsdatter. Et Barn, Jens Christoffersen — 4 Aar — har han med Anne Margrethe. Anholdtes i Ramsing. Har kun een Gang tidligere været anholdt, i Hammerum Herred, „da han og samtlige daværende Natmandsfolk i Anledning af Gaarden Højris' Brand (1819) blev anholdte, men strax efter satte paa fri Fod igjen." $64^1/_2$ Tom., lyst kruset Haar, blaa Øjne, har høie Vrister, et Ar paa venstre Kind; graa Trøje og Buxer, grønstribet Vest, et rødt Halstørklæde, uldne Strømper, gammel Skjorte, Hat, Træsko.

Anne Margrethe Nielsdatter, der fulgte Christoffer Bitzou, er anholdt i Ramsing $^{11}/_2$. Havde i Fjends Herred faaet 1 Aars Tugthus for Lejermaal som ukonfirmeret; blev konfirmeret i Tugthuset; med en Omløber Johannes Nielsen har hun i Fødesognet Hillerslev 2 Børn. Hendes Bror er Simon Nielsen. Hun kan ikke huske at ha været paatrængende eller uforskammet, naar hun tiggede, „men tør dog ikke bestemt nægte dette at have været Tilfældet." Hun er 41 Aar. Signalement: middel; brunt Haar, blaa Øjne, klejn af Ansigt og Lemmer, iført en sort- og rødstribet Kjole, et gammelt sort Tørklæde, et gammelt stribet Tørklæde, rødternet Kappe og et brunt Tørklæde om Hovedet, sorte uldne Strømper, Særk og Træsko. — „Denne Arrestantinde tilføjede, forinden hun blev demitteret, at hun og Christoffer J. Bitzou sidstafvigte Søndag i Haderup havde hørt som vist sige, at der saavel i dette som i Viborg Amt den 11. dennes skulde anstilles Eftersøgninger efter omstrejfende Personer, og dette have bevæget dem til at forlade Haderup Sogn, da de ligesaavel kunde paagribes det ene som det andet Sted."

Nissen Petersen, anholdt i Ramsing sammen med Kirsten Jørgensdatter. N. P. er ca. 20 Aar; hans Forældre er Peder Holst og Mathilde Catrine Jochumsdatter; Nissen P. har saavel som Forældrene levet af Tiggeri; en yngre Bror Hans spiller paa Violin for Bønderne. Kirsten Jørgensdatter er frugtsommelig ved ham; han har aldrig været i Skole eller faaet nogensomhelst Undervisning.

Kirsten Jørgensdatter, 21 Aar. Forældre: Ingeborg Jens-

datter og Jørgen Pedersen, Omløbere. Hun har aldrig faaet Undervisning og aldrig haft nogen Plads.

Frederik Jørgensen, Søn af Natmandsfolk: Maren Jørgensdatter og Jørgen Outrup; gift med Jensine Jochumsdatter, men løb i Varde Marked bort med Karen Due, der forledte ham til at rejse med sig paa Betleri, indtil hun for kort Tid siden ($^{28}/_{12}$ 1834) døde i Vium i Hjerk Sogn.

Paagreben i Skive Landsogn: Hans Rasmussen Villadsen, tjente i Øxenvad, men gik derfra „uden at han egentlig kan angive nogen Grund dertil." Hans Kjæreste, Bolette Katrine Jochumsdatter; 9 Børn med hende, 8 her i Arresten. I 26 Aar har han flakket om under Navnet Peder Holst, hvilket Navn han ogsaa gav sig ved sin Anholdelse igaar. „Aarsagen dertil forklarer han at være, at en Person, med hvem han da var i Følgeskab, overtalte ham til at modtage et Pas, paa hvilket han forsikrede ham, at han kunde rejse frit." „Da Rygtet sagde ham for nogle Dage siden, at alle omstrejfende og pasløse Personer skulde anholdes den 11. Februar sidst, begav han sig med Familie denne Dags Morgen Kl. 4, efter at have faaet Ly et Sted i Fjends Herred, ud paa Alheden, hvor de skjulte dem indtil ud paa Aftenen, da de begave dem efter Byen Ravnstrup, hvorfra de gik til en liden By i Nærheden, hvor de forbleve til næste Dags Morgen, da de gik til Ilsøe, Fly Sogn, og derfra til Bilstrup i Skive Landsogn, hvor de bleve anholdte og bragte hertil Skive."

Hans Rasmussen, 18 Aar; kan spille Violin. „Han er født af Forældre Peter Holst (dog har han for et Aars Tid siden hørt, at hans, Faderens, Navn skal være Hans Rasmussen) og Moder Bothilde Cathrine Jochumsdatter." Ingen vilde ha ham i Tjeneste, fordi han var Natmandsbarn. Han har altid betlet sammen med Forældrene, aldrig lært et Bogstav. „Paa given Anledning forklarer han, at et Fruentimmer, navnlig Mette Cathrine Andersdatter, der tilligemed ham og Forældre samt Søskende blev optaget i Bilstrup igaar, er svanger ved ham, uden at de ere ægteviede."

Han er høj af Vext, bred af Skuldre, meget mørkt Haar, blaa Øjne, har et Ar paa det første Led af den lange Finger paa højre Haand; blaa Trøje med blanke Knapper, blaa Lærreds Buxer, brun Klædes Vest, sort Silke-

tørklæde, en Skjorte, et Par hvide uldne Strømper, Hat og Træsko.

Bothilde Cathrine Jochumsdatter, 47 Aar. Ukonfirmeret. Forældrene: Lene Margrethe og Johannes Niels Ballesen; „om disse var ægteviede, ved hun ikke"; har været arresteret i Hadersiev for 26 Aar siden i 6 Uger for Betleri; siden sammen med Hans Rasmussen betlet i Ribe, Aalborg, Viborg og Ringkjøbing Amter; haft 9 Børn; den ene, Johannes, tjener paa Himmerland, de 8 er her i Arresten; før Hans Rasmussen traf hende, flakkede hun om med en Carl. Johannes er konfirmeret sidste Paaske paa Himmerland. — Da man atter spurgte Hans Rasmussen, hvorfor han kaldte sig Peder Holst, fortalte han, at da han var begyndt at vandre med Bothilde for en 26 Aar siden, traf han en Dag paa Vejen mellem Kolding og Vonsild en Mandsperson i Følge med et Fruentimmer, med hvem han kom i Samtale, og efter Mandens Tilskyndelse modtog han af ham et af Sessionen udstedt Udygtighedspas, lydende paa Navnet Peder Holst; han betalte det med et Sølvlommeuhr, som han bar hos sig. „Fra hvilken Sessionsdistrikt dette Pas var udstedt, er Arrestanten, der hverken kan læse eller skrive, ikke istand til at opgive, og Passet selv er for nogle Aar siden forkommen, uden at han ved, hvor det er afblevet, ligesaalidt som han siden har set den, der overlod ham samme." Men fri for Værnepligt er han bleven, og i Kraft af Passet er hans Børn indført i Kirkebøgerne rundt om paa dette Navn. „Sin Faders Navn ved han ei, men tror, at det var Villads; han mener sig at være noget over 50 Aar gammel."

Poul Jensen Petersen, 13½ Aar, født i Hesselbjerg; hans Far er Peder Holst. Iført nogle gamle pjaltede Klæder og en gammel Kaskjet.

Mette Cathrine Andersdatter, $^{13}/_{2}$ anholdt i Bilstrup ifølge med Peder Holst, 21¼ Aar; født i Hindborg Sogn uden for Ægteskab og paa Omvandring; hendes Forældre er: Kirsten Jensdatter og Anders Axelsen; de har altid flakket om. Faderen har været i Tugthuset. Ved ikke hvor Forældrene er nu; hun forlod dem for ca. 10 Aar siden, og flakkede videre paa egen Haand. Traf i 1834 i Vorde i Rinds Herred Peter Holsts og gav sig i Følge med dem og holdt sig til Sønnen Hans.

Anna Elisabeth Jørgensdatter, 46 Aar gammel, født i

Outrup; har opholdt sig „dels i det saakaldte Natmandshus i N. Resen Sogn og dels i Natmandshuset i Durup Sogn i Salling, hvor hendes Moder ved Døden er afgaaet". Aarsagen til at hun fra sit Fødested kom til Salling, var den, at hendes Moders Søster var gift med Natmand Jens Diderichsen i Toustrup, Durup Sogn, og for at besøge hende kom hendes Mor til Toustrup, men strax efter døde Søsteren, og hendes Mor forblev da hos Jens Diderichsen, indtil hun for nogle Aar siden der er død. Anna Elisabeth blev for $1^1/_2$ Aar siden gift med Frands Christian Nielsen Damhuset, der dog snart forlod hende, nu arresteret i Hobro, efterlyst som rømt fra Lægdet i Aalborg Amt. Hun var sendt hjem til Skivum Sogn, men da hun af Pastor Præm erfarede, at hun skulde gaa paa Omgang i Sognet og paatage sig det Arbejde, der blev hende anvist, var hun hermed utilfreds" og begav sig bort efter en Nats Forløb med sit Barn, Maren Hansdatter, $9^1/_2$ Aar. Dets Far er afdøde Natmand Hans Mortensen.

Kirsten Marie Madsdatter, i Forgaars anholdt i Ramsing, $24^1/_2$ Aar, født i Ribe, Forældrene, Daglejer Mads Mikkelsen og Mette Iversdatter er i Fattighuset. Siden 1830 har hun opholdt sig i Ribe hos Else Mikkels eller Gale Else. 1833 begav hun sig paa Betleri med sit Sødskendebarn Johan Burkale Petersen; han er nu i Skive Arrest; med ham avlede hun et Barn.

Endnu nævnes Peder Holsts mindre Børn.

Desuden Dorthe Kirstine Rasmusdatter; tilhuse hos sin Mor, Natmand Hans Mortensens Enke i Resen; tilstaar at ha gaaet omkring med Lars Nielsen Skjærbæk i Balling. De fik nu hver tilmaalt en større eller mindre Portion Vand og Brød.

Fra Hjerm-Ginding Herred indbragtes $^{11}/_{2}$ fil Holstebro 50 Personer; vi nævner Navnene paa nogle faa. Først fremstod da Niels Christian Axelsen, født i Ryde; har vanket omkring i Salling, ernæret sig ved at indsætte Ruder og klinke Stentøj. Han havde ogsaa hørt, at alle omvandrende Personer skulde paagribes; drog saa til Rønbjerg Sogn og sammen med nogle andre anmeldte sig selv $^{11}/_{2}$, hvorfor de blev transporterede hertil Holstebro. Saa nævnes blandt de anholdte: Jørgen Chr. Jensen fra Estvad, Peter Abraham Pedersen, Morten Abrahamsen i Rønbjærg (gift med Anne Kirstine), Niels Chr. Danielsen og Kone, Ane Mar-

grethe Pedersdatter, og Peder Christensen Struerdahl. Johannes Nielsen Skjærbæk, anholdt i Haderup, 49 Aar, ernærer sig som Hægtemager og Skoflikker; tit straffet. Anne Marie Pedersdatter, 45 Aar. Hendes Mor er Sidsel Marie Johansdatter, af Natmandsfolket; hun følges med Skjærbæk og tigger mest i Fjends, Salling og Ginding Herreder. Endelig nævnes en kjendt Orginal, Skomager Chr. Wolfram, født i Thorning Sogn 1775; hans Far er Barber Jacob Wolfram; 2 Aar gl. flyttede han til Lemvig. Har arbejdet i Sevel og Ryde.

I 1835 regnedes der med ialt 5—600 Natmandsfolk i Jylland; deraf fangedes altsaa $^{11}/_{2}$ en Trediedel [1]). Øvrigheden gjentog dog afdrig Forsøget, sagtens fordi det førte til for lidt. Af dem, der gik fri, nævned vore Forældre Jesper Nifinger, der gjemte sig i Kobberup Kirketaarn; ja, her i Salling siger man nok Lyby Kirketaarn. Saaledes gik vi Glip af Jespers Signalement. —

Jeg har skrevet disse Linier for at faa andre, der husker længere tilbage end jeg, til at fremkomme med deres Erindringer om Kjæltringerne. Jeg husker jo kun de sidste Rester fra Rønbjærg og Kisum Kjær (som jeg besøgte 1899). Her i Salling laa Taterhusene i Durup og N. Resen; i Fjends Herred laa lignende Pauluner i S. Resen og Vroue[2]).

---

[1]) Efter Undall havde Viborg Tugthus fra 1822—35 været besøgt af ialt 135 „Kjæltringer".

[2]) Om Taterne kan man læse foruden hos Allen „De nordiske Rigers Historie" IV. 1. 280—82, og Troels Lund: „Danmarks og Norges Historie" I. 139—56, især F. Dyrlund: „Tatere og Natmandsfolk" (1872), et Værk paa 394 Sider; desuden talrige Afhandlinger i „Jydsk Historie og Topografi"; Anton Gaardboe: „De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel" og samme Forfatter: „Himmerlands Rakkere" I—II (hvor vi ogsaa træffer nogle af Salling Rakkere); Mylius Erichsen: „Den jydske Hede", S. 435—516 (med mange Billeder), Jeppe Aakjær: „St. St. Blichers Livstragedie" II, S. 49—52; 99—119; 124—35 (Blichers Tatere). Evald T. Kristensens „Almueliv" og „Skattegraveren" etc.

Dorphs „De jydske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog" (1837); „Troldesagn og dunkel Tale" (Jubliæumsskrift til Evald Tang Kristensen 1917 med en Afhandling af H. P. Hansen om „Kjæltringsproget").

Om denne Egns Tatere maa man foruden ovennævnte Artikel af P. C. Christensen om „Kjæltringliv i Salling" gjennemse „Viborg Samler" og dens Fortsættelse; af nyere Bidrag kan nævnes Harsyssels Aarbog 1910, S. 166—

Om de Salling Kjæltringer, der havde megen Omgang med Himmerlands Rakkerne, maa andre fortælle[1]). Jeg vil slutte med lidt om Fjends Herreds Kjæltringer. De holdt mest til i Resen-Vroue. Allerede 1776 nævnes en Glarmester Johan Axelsen, S. Resen. Dér har ligget et Kjæltringhus helt ned til vore Dage. I Vroue laa Kjæltringehuset i 18. Aarhundrede og langt ind i det 19. ude paa „æ Bjærg" (i gamle Dokumenter Ø-Bjærg eller Øgbjærg), en Parcel til Østergaard i Vroue. Det beskrives 1803 som „et lidet Sted udenfor Byen". Samme Aar erklærer Herredsfoged

---

70 („Rønbjærg Rakkere"), „Skive Folkeblad", bl. a. $^{30}/_{9}$ 1914 (Skjelle Simon); 7., 8., 12., 15., 19., 20., 21. og 27. Oktbr. 1915 (efter Optegnelser af den gamle Isak Jensen, forhen Lærer i Vroue), en fortrinlig Artikelrække om Fjends Herreds — især da Vroue og S. Resen Kjæltringer; „Skive Folkeblad" $^{30}/_{5}$ 1916 (Mimme i Estvad); „Sk. Fbl." $^{5}/_{1}$ 1917 (Interview med en Taterkjælling i Sahl).

1) Om en i Sydsalling meget omtalt Rakker, Pludder-Mads, kan der bl. a. læses udførligt i Gaardboes: Himmerlands Rakkere II, S. 20—35 o. a. St. (ogsaa i 1. Bind); Mads er født i Resen i Salling 1780 af Forældrene Christoffer Christoffersen (Natmand) og Hustru Johanne. Mads var bl. a. gift med „Grydsted Ane" (Ane Christensdatter) og „Lamme Dorete". Mads døde i N. Resen. I een af Rettens Protokoller er han foreviget ved dette fyndige Vita ($^{27}/_{9}$ 1830): Mads Christoffersen, Vinde, konfirmeret i Skive Kirke, Paaske, 1805, Forældrenes Navne ikke anført i Kirkebogen. Senere: „Mads Christoffersen, som ogsaa er kaldet Pludder-Mads", født i Resen i Salling; 50 Aar gl., ernæret sig som Skorstensfejer og Natmand og ved Betleri; intet stadigt Opholdssted haft, men bestandig drevet om i Landet som Løsgjænger. „Han er ikke gift, men har levet et lidderligt Liv med 3 forskjellige Fruentimmere med hvem han har avlet flere Børn, hvoraf 2de er levende, nemlig en Dreng og en Pige; Drengen blev anholdt med ham. Pigen rejser om i Landet med Moderen, som er Omløber. Han fik i 1810 $^{19}/_{3}$ 6 Maaneders Tugthus for Tyveri, $^{16}/_{8}$ 1819 15 Dages Vand og Brød for Betleri etc." Har ikke været paa Rullen, er $58^{1}/_{4}$ Tomme, graa Haar, meget skaldet, blaa Øjne, brune Bakkenbarter, klejn af Bygning, et Par krumme Fingre. Har for sit løsagtige Levned faaet 7 Dages Vand og Brød. Omkring 1830 levede han med Ane Christensdatter (født af almindelige Landfolk); hun har tidligere levet med et andet Mandfolk. Hun er født 1785 og har betlet fra sit 10. Aar. — Resen Kommune i Salling maatte til sin Natmandsfamilie aarlig af med ca. 76 Rdl., 8 Td. Rug, 8 Td. Byg, Klæder og Ildebrændsel, „en ganske enorm Byrde for denne Kommune, der til samme Pris kunde ha en vel aflagt Skolelærer" (Dyrlund, S. 245).

Wissing, at dets Beboer Jørgen ej vilde kunne leve (med Kone og 6 Børn, 3 „gifte"), hvis han ikke tillige var Natmand; sidste Efteraar (1802) havde Natmanden ikke uden offentlig Bistand kunnet faa sit Barn baaret til Kirke. 1819 hedder det, at denne Familie næsten altid er hjemme. Manden er en affældig 80-aarig Olding, som faar Fattighjælp.

Natmand Jørgen Nielsen, Vroue Bjærg, døde 1825. En af Døtrene var Christiane Jørgensdatter; om hende hedder det i Retsprotokollen (1833), at hun er 48½ Aar gl., er lille og krumrygget, har blaa Øjne, hvormed hun skeler, røde Kinder, taler jydsk Dialekt, er i en afbleget rød Bindetrøje og rød-stribet Skjørt. Hun har født to Børn, det ene ved Ole Spillemand fra Hammerum Herred; det døde 16 Uger gl.; det andet med Andreas Hansen fra Flensborg, en Dreng, Lorenz, som gaar paa Omgang i Vroue og Resen Sogn[1]). Hun tjente Provst Clausen i Vroue i 5 Aar, drog saa til Hans Grejsen Natmand i Viborg, der var hun i 2 Aar; siden betlet; dog en kort Tid taget Kartofler op paa Alheden. Hun blev tit straffet (nylig med 30 Dages Vand og Brød), kom saa hjem til Vroue, „men da hun der ikke fik Livets Ophold, saasom Vedkommende syntes, at de havde Byrde nok ved at føde hendes Barn, begav hun sig straks igjen paa Betleri og har siden drevet om i Fjends Herred, Salling Land og Himmerland."

Endnu skal nævnes en Haandfuld af disse Landstrygere. Min Far, som stammede fra Daugbjerg, vidste at fortælle om den gal' Student som drog omkring mellem Gaardene med sin lasede Hat fuld af Blomster. Her maa sigtes til Johannes Hennebo eller Block, født i Aarhus, som er en hyppig Gjæst i Viborghus i 30erne for sit uudryddelige Hang til Betleri og Brændevin.

Hans Signalement gives saaledes: „64 Tm. høj; lyseblaa Øjne, sort næsten graat meget stridt Haar, langagtigt Ansigt med gamle Folder, temmelig høj Pande, en kort men tillige stærkt udstaaende Næse, temmelig store Næseboer, middel Mund, meget lang Overlæbe, der er noget

---

[1]) Lorenz var født 1823; hans Mor, Christiane, f. 1785 † ca. 1840. — Om Lorenz se Skive Folkeblad $^{28}/_{10}$ 1915 (hvor Forældrene kaldes Andreas Mogpind og Kristiane Poito).

indfalden, temmelig bred Underlæbe, lille Hage, middel Hænder og Fingre, der falder noget tykke, ingen Huller i Ørene, Middel af Skuldre og Ben. Taler Dansk og noget Tydsk. Er Student." (ɔ: akademisk Borger).

1832 betegnes han som „Student og Huslærer". I Tugthusprotokollen for 1837 spørges der: „Naar løsladt?" og der svares pr. Omg.: „26. Okt. 1837 Eftermiddag afgaaet ved Døden, 57 Aar gl."

Som den fornemme Mand, han var, tiggede han fortrinsvis hos Præster og Degne.

De to Brødre Daniel og Jørgen Axelsen, der levede henholdsvis i Resen og Vroue, stammede fra Himmerland; deres Forældre, Axel Jensen og Ane Kathrine Jørgensdatter fik i Begyndelsen af d. 19. Aarh. af Næsborg-Salling-Outrup Kommune anvist et Hus paa Lus Hede, hvor de siden søgte Tilhold. Jørgen Axelsen var født 1823, hans Kone Sidsel Marie Henriksdatter stammede fra Skelund. Hendes Forældre hed Peder (?) Kristian (boede ved Flensborg) og Marie Clemensdatter. De havde siddet hyppig og længe i Viborghus, baade Jørgen og Sidsel. 1844 dømtes hun til 2 Aars Tugthus for Løsgjængeri og Betleri, og Aaret før havde hun meldt sig hos Byfogden i Hobro for at blive arresteret, da hun ikke kunde ernære sig selv. Før hun fandt Jørgen, fulgte hun en Peder Pedersen fra Aalborg. Baade hun og Jørgen Axelsen døde i Vroue, han i 1886, hun vistnok i 1889. I Dødslisten lyder det: „Tateren Jørgen Axelsen død $^{13}/_{1}$ 1886, 63 Aar gl., Fattiglem"; Ligsynet anfører som Dødsaarsag: Alderdomssvaghed, Distriktslægen, V. Gad, retter det i Randen til: „Alkoholismus chronicus". Saadan var Jørgen ogsaa der den uheldige.

Jeg husker særdeles vel Taterne fra Halvfjerdserne og Firserne. De Rønbjærg Rakkere var nogle svære, brede Karle, der førte store Knipper af „Bliktøw", som blinkede langt ud over Bakkerne, naar ogsaa Flintestenene blinkede i den spæde Foraarsrug. Jeg husker især Tater-Patriarken Anders Abraham, der var berygtet for Dvalskheden i Næveslaget, naar det kom over ham. Naar han satte sig som en Fyrste paa den smalle Bænk i mit Barndomshjem, saa knagede den under ham. I hans vældige Rygsæk kunde der gjemmes baade Spegelaar, Gryn, løs Rug, Oste og

sommetider en alenlang Grovkage, altsammen „Fetalje", han tog i Bytte for „Bliktøwet".

Vore egne hjemlige Rakkere var alle i mindre Format, nærmest nogle sølle Vrag. Jørgen og Sidsel gik altid i „Kjæltringgaang", bag efter hinanden med flere Alens Afstand, Sidsel forrest, brun og rank med Høgeblikket under det brogede Kasteklæde; Jørgen paa svajende og svinglende Ben bagefter, besværlig krybende frem ved Kjæppen; de sludrede altid sammen ligesom Gjæs, oftest i Vrede; Sidsel havde altid noget at la Jørgen høre ilde for; hun talte „lige ud" (i dobbelt Forstand), fandt det aldrig Umagen værd at vende sig om for at se Virkningen. — Niels Simonsen, der stammede fra Salling[1]) og boede i Vroue Kjæltringhus, var en Enspændernatur, som jeg aldrig har set i Følge med andre af Stammen. Hvor har jeg misundt ham, naar jeg som Barn drog forbi med Faareflokken, og han laa der ved Diget blandt hoppende Lam og sled i et haandbredt Stykke Spegeflæsk, som han havde hentet op af sin Tiggerpose, mens jeg maatte ta tiltakke med en bar Endskal Brød til en pindtør Gnalling Ost!

Til Slutning skal jeg meddele en Haandfuld Smaatræk, fortalt mig for fire Aar siden af den 80-aarige Jens Vittrup i Vroue:

De Kjæltringer — tho de var jo som Forgift for alle andre.

Gamle Jørgen Axel — han boed herom paa æ Bjærg og var det, de kaldte Herredsrakker, saa han skulde trække Kjovlen af alle Krikker og hvert et selvdødt Høved langt og nær. Endnu gror der aldrig Lyng paa Pladsen, hvor Kjæltringhuset stod og hvor de flaaede Hestekroppe laa i fæle Dynger rundt om Hytten, saa den snart ikke var til at komme nær for Døn og Stank.

Hans Kone — det var Ingeborg[2]), og hun arved jo saa Professionen efter ham. Hun saa grim ud, kan I tro, med nogle fæle hængende Læber, og hexe kunde hun jo da ogsaa, det forstaar sig. En Gang havde de i Skyttegaarden i Sjørup en Hund, de vilde ha møvret, og Troels

---

[1]) Hans Far var Skjelle-Simon, der 1835 blev taget i Ramsing; da var Niels S. halvvoxen.

[2]) Som Jørgen Rakkers Kone nævnes ogsaa en Else Hansdatter; Ingeborg var vel saa Nr. 2.

— Karlen — det skulde han jo da være myndig for, da han var en jævn god Skytte. De sender saa Bud til Kjællingen, om hun vilde komme og ta' Skindet af den, og hun kommer ogsaa wassiend — det var ikke sært —, æ sølle Hund bliver bunden ved Bindestenen, og Troels lægger Daller til Hunden for Forstuedøren, saa det gir jo da en Skaltorn! „Det bed, min Sæl, ett!" sa' Ingeborg, hun sad i Kakkelovnskrogen og loged mod Døren. Troels skød endnu engang. „Det bed ett, mi' Faar!" sa' Ingeborg, og det var sandt hvad hun sa'. Nu blev Troels ræd for Alvor; han hjem og hented Faderen; det var gamle Jens Højris; han var den villerste Skytte baade langt og nær.

Saa ladede Jens Højris Bøssen paa hans Maade og skød saa Hunden, saa den strit.

„Det bed misajn ett, bitte Jens", sa Kjællingen paa Halmstolen endnu en Gang. „Jow, min Sæl, bed det, Morlil! Nu kan du komme og ta' Skindet af den". — Saa maatte hun jo til Stagren hen at gjøre det. Men en led Tingest var hun, og al Folk var jo ræd for hende. En Dag ser hun ved en Gaard en Flok Ællinger; saa siger hun til Konen: „Giv mig to af de Ællinger der, bitte Muer, saa skal de andre, min Sæl, gaa tilgode hver eneste én!" A ved saa ikke, om hun fik dem.

Ingeborg havde en Søn, der hed Abraham. Han fik Patten til han var syv Aar, og da kunde han staa paa Jorden og drikke den. Ved Konfirmationen stod han jo nederst paa Kirkegulvet. Det var en stor Dag for Rakkerne. Moderen og hele det lange Slæng sad inde i Rakkerstolen — det var den nederste i Vroue Kirke, den, hvor der var en Lygte malet paa Døren — tho den Stol vilde jo da ingen andre sidde i. Da Overhøringen begyndte, raabte Ingeborg: „Stem op, Abeham, a ved du kan!"

— — — De havde jo saadan deres eget Sprog imellem hinanden. En siger: „A haar lig 4 Skilling te Blejs (sur Mælk)". Den anden svarer: „Brug em saa heller te' Blankes (Brændevin)".

En Gang sad tre Kvindemenneske af æ Kjæltringslaw i en Lade; saa hører de den ene sige: „A er butter (sulten)"; saa svarer den anden: „A er bøltes (træt)" og saa den tredie: „A er skrywlak (mandtosset)".

De gik jo gjærne med nogle Pjalter paa Ryggen til

deres Sengeleje, og fik de saa Kvarter i en Lade eller Nøds, laved de sig snart en Bysselov, og det kaldtes en Fredeseng.

Kjæltringhuset her i Vroue laa jo en Tidlang paa samme Plads, hvor nu a bor. Der boede saa to Familier i samme bitte Hysling. Saa sa Jørgen Axel, naar han havde faaet en bitte Stjern paa: „A er, Torden drøwt mæ, Mand i den her Hus — i æ Narend da!"

Hans Bror — det var jo Daniel; Daniel Axel; han var en velholden Mand; han tjente jo mange Penge ved den her Blytrækken, som ikke der var andre end Kjæltringerne, der kunde gjøre til Ordentlighed. Daniel vilde jo gjærne vise sig og være i med skikkelige Folk, naar det kunde lave sig. Saa havde han en Datter, han skulde ha gift; og saa kommer han da ned til vor Præst — det var gamle Laurberg; han hørte ikke til dem, der sagde nej til en Dram, selv om den ogsaa blev hywajtet. Naa, Daniel er jo saa ilav med at forrette hans Ærinde til æ Præjst, og han siger jo saa til Laurberg: „Og vil De saa, gued Hr. Pastum, ett — ett — ett nok send dje Jomfru om for aa pynt' mi' Dætter, for a vild jo gjan ha gjord en kjøn Brud af hind."

„Jo, Farlil."

„Og vil De saa ett — ett — ett. gued Hr. Pastum, kom om og delta i Taflen mæ wos, nær æ Viels er færdig. Ett — ett — ett for at æ' mæ sjel, og ett — ett — ett for at vanær' Dem, gued Hr. Pastum."

Og Præsten kom godtnok, men se Gaardmændene — de holdt dem endda til en Side.

HEDEN

DEN JYDSKE HEDE FØR KOLONISATIONEN.

DEN Hedeforsker, som vil fremtage de ældste Kort over Jylland, vil til sin Skuffelse finde hele den jydske Hede repræsenteret ved et Hul; Olaus Magnus (1539) har intet andet; ogsaa Henrik Rantzau (1585) giver blankt op. Saa er Hollænderen Blaeu (1600—1650) dog endel bedre underrettet[1]). Han kender Navnene „Hogbro" (ɔ: Hagebro), Resen, „Grous" (formodentlig Graasand), Sunds, Gjellerup etc. Han kender endogsaa „Haderup Sø"[2]), som han dog henlægger paa Pladsen for Stubbergaards Sø, og „Bulston Sø", som han anbringer i Heden mellem Kragsø og Sunds Sø og gjør to—tre Gange saa stor som Kragsø. Bulston Sø bliver nu ved at figurere paa alle efterfølgende Kort, indtil Johannes Mejer (1659) tager Livet af den, saa den nu forsvinder sammen med andre geografiske Luftspejlinger[3]).

Man kendte paa de Tider overordentlig lidt til Hederne; det betragtedes som en Forbandelse at skulle lægge Rejsen

---

[1]) „Atlas Maior sive Cosmographia Blaviana qua Solum, Salum, Coelum accuratissime describuntur". Kgl. Bibl.

[2]) Haderup Sø, der forlængst er udtørret, laa i Heden sydvest for Haderup.

[3]) Se foruden Johannes Mejers store Vægkort fra 1659 en interessant Kortpakke paa d. kgl. Bibl., „Skizzer" af samme Forf. (1658—59), især Bladene Nr. 14, 16, 28 og 32 er meget oplysende for Egnene omkring den store Alhede. — Ved Bulston Sø kan der dog maaske være tænkt paa den nu udtørrede Bølling Sø (øst for Engesvang), der tidligere kaldtes Bolsø.

igjennem dem; endogsaa saa langt op i Tiden som 1757, da Regjeringen ønsker en Kommission nedsat til Alhedens Opmaaling, har Amtmændene den største Møje med at finde Folk, der er villige til dette Arbejde; de klynker og beder, som skulde de drives ud i det mørkeste Afrika; hvor skal de finde Føde og hvor skal de søge Herberge i disse menneskeøde Egne? Der bliver ikke andet for, siger de, end at de nødes til at tage al Maden, ja endogsaa Telte med sig for ikke aldeles at omkomme.

Den Rejsende kunde dog ogsaa i disse Ørkner risikere at møde endnu mere paagaaende Fjender end Sult og Tørst. „Vi skal leve af de Vejfarende," sa Røveren i Sejbæk til Kromanden i Hagebro; dette Ordsprog, der nu anvendes som en Spøg, peger sikkert ind mod en Tidsalder, hvor det var den haandgribeligste Realitet. Sejbækbakkerne[1]) med de gamle Korsveje, der mødes og skilles i fordægtig Tysthed, har den Dag i Dag noget skummelt ved sig, som laa de og gjemte paa frygtelige Hemmeligheder. Egnen er fuld af Sagn om blodige Overfald. Tatarne var jo fra Svenskekrigen og opefter en Landeplage i disse Egne; Lange Margrethe gjennemkrydsede med sine forbryderske Bander Hederne mellem Viborg, Herning og Ringkjøbing helt op til Slutningen af det 18. Aarhundrede. De Kræmmere og Handelsfolk, der her forgjæves har raabt om Hjælp i de mørke Nætter, er sikkert ikke faa[2]).

En anden Trusel var Ulvene, der dog formodentlig har huseret værre mod Dyrene i de løsgaaende Hjorde end mod de Vejfarende.

I et „Forslag om Hederne i Nørre-Jylland til Ager og Eng at optage" (1759) hedder det: „Hederne er opfyldte med Ulve, som skyvle sig i det høje Lyng og kan ikke fordrives, men gjør stor Skade paa Hjordene; jeg erindrer, at Ulvene i min Barndom gjorde saa stort Nederlag paa Kreaturerne, som gik i Alheden, at man agede de ihjelrevne Faar og Lam hjem i Læssetal. Ulvene samler sig undertiden i saa store Flokke, at de Rejsende maa frygte

---

[1]) I Daugbjærg Sogn.

[2]) Lange Margrethes engentlige Navn var Anna Margrethe Sørensdatter, født omkr. 1720, død i Viborg Tugthus 1794. Den, som ønsker yderligere Besked om dette æventyrlige Kvindfolk fra Tatertogternes Glansperiode, henvises til mit Værk om Blicher 2. B. Side 124—34.

for dem; de forjager tit Hyrderne fra Hjordene og gjør stor Skade" [1]). Fra samme Tid (1757) er en Skrivelse til Rentekamret, hvor to Mænd anmoder om Lov til at bebygge et Stykke af Randbøl Hede bl. a., paa den Betingelse, „at hver Indbygger maatte tillades at holde en god stor og stærk Hund, et godt Skyde-Gevær og anden skarp Gevær for Stratenrøveri og at hade Ulve og Ræve med, hvilke udi disse Udørkener findes i Mangfoldighed." — At Ulvene blev ved med at true Hjordene paa Alheden endnu en Tid efter, at Kolonisationen var kommen istand, ses af en Skrivelse fra den tidligere Kolonisations-Embedsmand H. Stiwitz [2]) angaaende nogle Schæferier, som han ønsker oprettet (1764); han skriver: „Men hvad der af alle Ting synes at kunne være Schæferierne mest skadelig og hinderlig i en lykkelig Fremgang, er de mange Røv-Dyr og blandt dem egentlig Ulvene, som for nærværende Tid er i Tyskland saa usædvanlige som næsten Bjørne i Danmark. Dette Utøy hvormed de jydske Heder temmelig ere besatte, gjør stor Skade, og i min Tid (ɔ: ca. 1760) besøgte de allerede Foldene midt i Byen Frederikshede; dog skulde jeg tro, at et Par gode danske Hunde, som Hyrden om Dagen sammenkoblet skulde føre hos sig, men om Natten lade løs, noksom skulde være istand til at afholde disse ubudne Gjæster og gjøre deres Foretagender til Intet. I hvor det gik, kunde Hyrderne ogsaa blive tillagte en Nattevagt, som de tydske Bønder holder, naar de befrygter, at deres fede Beder dem kunde blive frastjaalne."

Alheden var som saa megen anden øde Jord Kongens Ejendom, og fra Arilds Tid havde den tilhørt den kongelige Vildtbane; hvor dens Grænser gik, vidste man ikke saa lige, mod Vest naaede den dog nok Karup Aa; inde i Lyngen stod der hist og her en Pæl, der skulde vise Skjellet mellem de fattige Bønder og de kongelige Dyr; i 1738 hedder det, at disse Pæle er bleven flyttede tre Gange. Kongens Opsynsmand boede i Vedhoved.[3])

---

[1]) Oeconomisk Magazin, III, (1759), S. 99—100. Artiklens Forfatter er Theologen Søren Testrup, senere Kasserer ved Alhedekolonien, død 1764.

[2]) Henning Stiwitz, „Laquei hos Enkedronningen".

[3]) I Daugbjærg Sogn.

Kongen kom selvfølgelig sjælden eller aldrig til disse afsides Egne. Kun én Gang hører vi noget om Vildtbanens Dyr paa Alheden, det er umiddelbart efter Svenskekrigen; da indberettes der af hin Kommission, der er nedsat til Undersøgelse af den Skade, som Svenskerne (1658) har gjort i Jylland: „Kongelig Majestæts Vildtbane belangende, saa have vi haft Dyrvogteren for os med andre Dannemænd ved Vildtbanen boendes, hvilke alle den med Flid bekræftede at have igjennemset og da ialt ikke kunde tælle mere end tredive Stykker Raadyr og sex store Dyr, og derhos berettede, at formedelst de Brandenburgeres idelige Jagen med mangfoldige Hunde tillige, vilde Dyrene ikke endnu stille sig paa nogen visse Steder; saa dersom den (ɔ: Vildtbanen) ikke i nogen Aar fik Forskaansel, blev den slet øde" (1661). — I 1744 var der et Forslag fremme om at sælge Kongens Jagt i Jylland, selvfølgelig da ogsaa Alhedens. Her klages over, at Ulve, Ræve og Rovfugle aves ikke tilstrækkeligt; fremdeles hedder det, at alt det Udbytte, Kongen har af Jagten i Jylland, er „nogle faa Rætter Mad og ellers aarlig nogle Stykker Vildtsvin, som med liden Besværing og Bekostning kan fremskaffes." Her ankes over, at Almuen ikke paa sin egen Grund uden Skovriderens Tilladelse kan slaa saa meget som en Smule Lyng, idet det saa strax hedder, at sligt er til Skade for Vildtet.

Noget lignende havde ogsaa i det 17. Aarhundrede været Praxis paa Alheden, hvor Skovrideren paa Hald tog en Skilling dansk for hvert Lynglæs, Bønderne i Mønsted hentede til deres Kalkovne; i 1698 indgik de da med en Klage til Kongen og bad om, at „de herefter allernaadigst maatte nyde denne Lyngslet uden Betaling, hvorimod de allerunderdanigst tilbyder sig at lade korte de 12 Sletdaler, som dem ellers aarlig efter Forordningen til 4 Portioner Ildebrand af Kassen skal gives." Og Kongen opfyldte deres Bøn.

Imidlertid begyndte der at rejse sig Røster for den Anskuelse, at de store, udstrakte Heder ogsaa maatte egne sig til andet end almindelig Kvægdrift og Lyngslet. Den første, der tager Ordet for Hedens rationelle Opdyrkning, er Regimentskvartermester Christoffer Falck, der 15. Marts 1723 sender Kongen en Skrivelse, hvori han gjør udførligt Rede for, hvorledes han mener, Sagen bør gribes

an. Hans Synspunkt kan samles deri, at Hedens Dyrkere bør være fri for alle Skatter i tyve Aar; desuden fri for Ægtkjørsel, for Indkvartering, for Militærtjeneste samt have Lov til at oprette Kroer paa de passende Steder og der „brygge og brænde" afgiftsfri. Som Bevis for, at Heden udmærket lader sig dyrke, anfører Falck følgende:

„Ved Hagbroe i Haderup Sogn har Bromanden faaet allernaadigst Tilladelse at maa opbryde til Brug og Drift i Heden, og samme kan inden faa Aars Forløb bringe det i en meget god Stand, hvorvel han og har ejheller anden Gjødning i Førstningen end Hedetørv, som brændes i Aske til at gjøde Agermarken med.

Schaf-Huuset, som ligger i den store vide Hede i Sunds Sogn, hvoraf det og har faaet sit Navn, har begyndt først med nogle Faar og et lidet Hus, gjort af Tørv; er nu den bedste Gaard og Bygning og Drift i hele Sognet." [1])

---

[1]) Her sigtes til den nuværende Hedegaard Skophus, om hvilket Hans de Hofman i sin Pjece „Samtale angaaende Hedernes Dyrkning og Forbedring i Jylland" (Odense 1781) véd at berette følgende (S. 19): „I Randbøl Hede i Koldinghus Amt og ved Schophuset i Lundenes Amt fortæller gamle Folk at have hørt af deres Forældre, at Hr. Geert, Greve af Rantzau til Bredenborg [† 1627], som skal og have ejet Herningsholm, har haft to store Skeferier i disse tvende Heder, og var indrettede paa den lyneborgske Maade; men i Krigens Tid 1659 blev samme øde, og ej siden igjen oprettet, saa at Ynglen er ganske udartet og meget ringe." — Modelbogen fra Landmaalingen 1681—88 siger om Skophus, at dets Græsning bestaar i en vidtløftig Hede til 40 Høvder. — Den 5. Okt. 1755 faar Skophus Kroprivilegium mod en aarlig Afgift af 5 Rdl., dog paa den Betingelse, at Holstebroboerne vedblivende som hidtil skal have Ret til at sælge Øl paa Markederne i Nærheden af Skophus (maaske „Lund Marked" sidst i September i det nærliggende Gjelleruplund; det varede 3 Dage).

I 1759, da Skophus endnu tilhører Herningsholm, holdes den af Ejeren fal for 8000 Rdl. plus en Justitsraadstitel; det er Regjeringen, der tænker paa at kjøbe den til de indvandrede Kolonister. Paa den Tid er det en Ejendom paa 226 Tdr. Hartk., deraf Hovedgaardstaxt 12 Td. 4 Skp., Kirketienden af Sunds Kirke 10 $^1/_2$ Td. samt 201 Td. Bøndergods. Det hedder her om de 70 Beboere paa Skophus' Gods, at de klarer sig meget slet, „thi deres Strømpebinden forvolder, at Jorden løber i Lyng," og de „vil ej dyrke mere Jord, end de knap kan føde sig af." — J. N. Wilse, der berejste Hederne

Falck gjør Kongen opmærksom paa, at Amtmand Lund over Lundenes og Bøvling Amter er afgaaet ved Døden og Brigadier Eyffler udset til hans Eftermand; hvis Kongen nu vilde give ham (Falck) Embedet, vilde han forpligte sig til at tage sig varmt af Hedeopdyrkningen i Amterne; denne Henstilling tager Kongen tilsyneladende intet Hensyn til, men sender Falcks Forslag til Kaptajn Chr. Abraham Willarts, der i 1722 havde rejst i Jylland for at opmaale Ryttergodset; Willarts anbefaler Forslaget til Regjeringens Bevaagenhed, bl. a. siger han, „at som jeg igjennem Hederne har rejst, hvor mange Steder paa 2—3 Mile ej findes et Hus, har jeg funden adskillige Pladser, som baade tjener til at dyrkes, hvorved og Engbund kan opelskes, tilligemed Bække og Kildevand ere, og derfor gjærne kan blive beboet" ($^{16}/_{4}$ 1723).

Saa følger 26. Maj 1723 den kongelige Forordning „om Frihed for dem, som ville bygge og sig nedsætte i Heden i Jylland (særlig i Lundenes og Bøvling Amter);" denne Forordning er kun en ordret Afskrift af Falcks Forslag; han udnævnes nu til Direktør for Hedeopdyrkningen, faar en Protokol at føre om alt, hvad der foregaar i Sagen, tilstaas Pas og to Bønderheste under sine Rejser derovre. Det ser nu ud til, at Falck nedsætter sig i Vejle; Foretagendet gaar yderst langsomt fra Haanden; paa hans Forespørgsler nu og da til Rentekamret svares der altid i en dyster og affejende Tone; oftest indskrænker man sig til at anmode ham om at holde sig den kgl. Forordn. efterrettelig, intet videre; eller man svarer ham spydigt, at de „Friheder", han spørger efter, har han jo selv foreslaaet; paa en Anmodning om at faa Befordringsfrihed ogsaa udenfor Lundenes og Bøvling Amter svares der med et rundt Afslag. — Saa gaar der et halvandet Aar, i hvilke man intet hører om ham, indtil han i Marts 1725 dukker op med et Forslag om, at der maa nedsættes en Kommission — bestaaende af to Mand — til Hedens Undersøgelse.

1764, beskriver Skophus som en Bondegaard, hvis fire Længer danner et Indelukke. Her kommer hele Karavaner nordenfra med Heste og Vognlæs med røgede Aal og tørret Havfisk, og sønderfra kommer de „med Rekker af Hiul, Træskoe og lidt Alenkram, samt Humleførere, hvis Læs er som smaa Huse." (Se: J. Nic. Wilse: Iagttagelser 5. Del (1798) S. 142—157).

„Jeg afvarter en naadig Bønhøring og lever med Lif og Blod Deris kgl. Maj.s allerunderdanigst tro Knegt og Tiener." — Rentekammeret fraraader Kongen noget saadant, da det af Falcks — Tid efter anden — indkomne Rapporter „fornemmes, at der er ikkun ganske faa, som sig til dette Værk har villet engagere." Kongen slutter sig til Kammerets Opfattelse ($^{26}/_{4}$ 1725). Dermed er Falck ude af Sagaen. — Ifølge senere Indberetninger er det i Bøvling Amt ikke lykkedes Falck at vinde mer end én Mand for Sagen; denne ene har i 1724 nedsat sig paa Heden i Vind Sogn og der bygget et lille Hus, som han uforknyt kalder Michelborg; det skulde efter Forordningens Ordlyd sættes i Skat 1744, men er efter Amtmandens Opgivelse „saa fattig og ringe baade paa Bygning, Avl og Besætning," at man frygter for, ingen vil ha det, naar „Frihederne" berøves det; saa faar det Skattefriheden forlænget til 1. Jan. 1750, da det skatsættes for 2 Skp. Hartkorn; men endda var det for tidligt; thi 1752 maa Regjeringen allerede sætte det til Auktion som øde.

Efter Falcks store Fiasko har Regjeringen Fred for Projektmagere i nogle Aar; men 1732 er der dog igjen én — en unavngiven — der peger paa Hederne i Jylland, hvoraf han kjender nogle, der er 14—16 Mile lange og 6—8 Mile brede, og som endda næppe har én eneste Beboer; der er ihvertfald i mange Heder baade én og to Mil mellem Hytterne. Han er af den Formening, at der med Lethed kunde skabes Brød for mindst 1000 Familier alene paa Alheden; Vand kan sagtens faas; værre er det med Hø.[1]) — Kongen befaler sine jydske Amtmænd, deriblandt Stiftamtmand Güldencrone i Viborg, nøjere at undersøge denne Sag. Det sker efter en passende Nølen, hvorefter man skaanselløst tager Livet af Forslaget med den Angivelse, at paa Alheden kan der allerhøjst leve 30—40 Familier og ikke 1000. — I 1735 er der et Par militære Herrer, Stürup og Folsach, der ønsker at give deres Besyv med i Hedespørgsmaalet; de anker over, at de omboende Lodsejere tilegner sig hele Alheden til deres Kvægdrift, og det har de gjort i umindelige Tider. Men Regjeringen burde bygge Huse i Hederne. „Til saadanne Huse skulde fornemmelig søges afdankede og permitterede

[1]) Se Jydske Missiver $^{25}/_{7}$ 1732.

Ryttere, Dragoner og Soldater, der i geworbener Regimenter eller Land-Militsen kunde have tjent, og hvoraf de fleste er som Inderste eller Omløbere, Landet og sig selv til Byrde og Besværing." Det ser dog ud, som om Forslagsstillerne selv har frygtet for, at deres Plan kunde møde Modstand ogsaa hos andre end Regjeringen, thi de skriver, at muligvis kunde Børnene „indplantes hos den blinde og bløde Almue den Frygt, at de ikke resolverede [sig] til deslige Stæders Antagelse, ja om det end skete, skulde vel mangen ugudelig Moder ved Opdragelsen contribuere til et skeef og krumpen Been eller andet Leede-Moeds u-christelige Foderfuelse, for der ved at søge dend Søn at beholde, hun ellers forud saa til Soldat at være destineret." [1])

Heller ikke dette Forslag fik naturligvis anden Skjæbne end de foregaaende, og Sagen kom ikke ud af Stedet hverken hos Regjeringen eller hos de faa private, der søgte at dyrke Heden paa egen Haand. I en Indberetning fra Amterne om Agerdyrkningens Stilling (1736) hedder det om Viborg Amt, at Agerdyrkningen „kan ikke meget forbedres" der i Egnen; der er mer end Folk nok til Arbejdet. Det sker ikke saa sjælden, at en Bonde tager et Stykke Hedejord ind til Brug, „men fordi han er uformuend at continuere og at bringe samme Jord under Gjødning, bliver det siden liggende upløjet og saaledes paany begroer med Liung" [2]).

Endnu et Par dødfødte Opdyrknings-Forslag skal omtales, før vi gaar over til Hedesagens næste Periode. Det ene er fra 1736 og hidrører fra en Kjøbenhavner, Carsten M. Bang, der imod et Vederlag af 1000 Rdl. tilbyder Regjeringen at opbygge og dyrke 4 Bøndergaarde paa Alheden; han peger paa det gode Exempel, det vilde give for de omboende, og beder om fri Rejse derover. Regjeringen bider dog heller ikke denne Gang paa Krogen. „Iøvrigt er det en Sag, som behøver nøjere Underretning og Overvejelse, hvad der med Alhedens Bebyggelse i Jyl-

) Memorialer til Overkrigssekretariatet, 1735, Litra S.

[2]) Det er bekjendt nok, at de, der har skrevet om Heden, har haft en Tilbøjelighed til at henlægge enhver Antydning af en Plovfure i Lyngskorpen til den store Pests Tid; var det ikke mere naturligt at søge slige Furers Oprindelse i disse en langt senere Tids spildte Opdyrkningsforsøg?

land kan være at foretage". — Men Bang opgiver ikke derfor Ævret. I 1739 er han der igjen; denne Gang ønsker han et Stykke af Randbøl Hede for der at kunne oprette et Schæferi; han anmoder atter Regjeringen om smaa 1000 Rdl. til Sagens Fremme; og lidt Løn som Schæferiets Leder maa han jo da ogsaa ha; de skal ikke komme til at fortryde det! — Regjeringen forelægger Hans Majestæt Sagen: „At bebygge Hederne i Jylland, derom ere saa vel fra lang Tid af tilforn som og til dette Collegio adskillige og mange Forslage indkomne". Der er derfor ingen Grund til at ta større Hensyn til dette end til de tidligere, mener Rentekamret ($^{28}/_{5}$ 1739).

Den næste i Rækken er den løjerlige Proprietær til Frisholt Hans Rosborg; han kommer til Regjeringen og fortæller, at han i henved 40 Aar har ejet Jordegods i Jylland og i den Tid skaffet Kongens Kasse betydelige Skatteindtægter. „Altsaa paa det jeg nu i min høje Alder samme mit med saa stor Møje og Arbejde istandbragte Jordegods med nogen Frihed og uskyldig Fornøjelse ligesaavel som andre mine Naboer kunde besidde" — —, saa beder han om, at man vil tilstaa ham Assessor-Titlen eller i det mindste gjøre ham til Kammerraad. Til Gjengjæld vil saa han paa egen Bekostning opdyrke saa stort et Stykke af den kgl. Alhede omkring Grønhøj, som svarer til en almindelig Bondegaard — „alene for at vise, det er Ting, som er gjørligt, endskjønt adskillige have begyndt at arbejde derpaa, men endnu ikke vides af nogen at være fuldført" ($^{21}/_{5}$ 1737). Der gaar et halvt Aars Tid, og Hans Rosborg faar intet Svar; da gaar han til Kongen selv med en ny Memorial; idet han har frygtet for, at den „maatte komme under mine umilde Venners Øjne eller blive udtolket til min Prejudice — — — Eders kgl. Maj. maa allernaadigst tro mig, at min Beskrivelse bestaar i Sandhed: Som jeg haver Videnskaber om Landvæsenet, og det kan bevise sig selv, ifald det allernaadigst maa efter søges! Allernaadigste Konge, havde enhver af min Stand gjort dem lige Umage i Verden, kunde Eders kgl. Maj. allernaadigst være forsikrede, der fandtes ikke Lige til Danmarks Rige i hele Europa! — — Lad være, jeg nu lever udi en høj Alder, saa er jeg (Gud være evig æret) frisk og stærk til min allernaadigste Konges Tjeneste og Landets Nytte, som ingen snart findes af min Alder! Ska-

berens den alvidende Guds Haand være hos Eders kgl. Maj.s retfærdige og barmhjærtige Haand!" — Trods alle disse skjønne og følte Ord vilde den ejendommelige Handel dog ikke rigtig gaa i Lave. Det var øjensynligt, at Rosborg modarbejdedes af sine „umilde Venner", de andre Jorddrotter omkring Alheden. Stiftamtmanden har haft dem samlet allesammen ved Grønhøj ($^{12}/_{6}$ 1738), men det har ikke været muligt at opnaa Enighed om, hvor meget af Alheden, der var Kongens; det ser nærmest ud til, at enhver af de store Godsejere anser det Hele for sit. Hvorfor Rosborg jamrer i en ny Skrivelse: „Da efterdi jeg haver gjort Bekostning paa jærnbeslagne Plove, Jærnharrer, Bæster, Bøller[1]), Redskaber, Folk og Materialier, som er kommen mig paa en Haaben Udgifter" . . . saa haaber han dog rigtignok, at de gratificerer ham „med den søgte Caracté", da han saa vil opføre én eller to Bygninger til Manufakturernes Fremme og forsyne dem med Vand og Ejendom.

Det undrer ham meget, at Kongen ikke længere skulde eje noget af Alheden, saa meget mere som han ved, at Christian d. 5. i sin Tid tillod Bønderne i Mønsted at slaa Lyng derude til deres Kalkbrænding, en Rettighed, „som jeg tror, de til denne Dag har haft ulast og upaaanket i alle Maader; men om samme Kongens Alhede siden er solgt fra Kronen, eller hvor den er afbleven, det ved jeg ikke". — Men det hjalp altsammen intet. Alle Rosborgs „Bæster og Bøller", saa mange de endogsaa var, formaaede under disse Forhold ikke at trække ham den saa stærkt attraaede „Karakter" iland, og Alheden laa fremdeles saa „øde" som nogensinde.

I det næste Aarti ligger Hedesagen fuldstændig i Dvale, indtil 1750'erne atter blæser Liv i den. Hvem det er, som denne Gang opper Sagen, vides ikke, men den 3dje Maj 1751 ordrer Frederik den 5te nedsat den Kommission, som Christoffer Falck i 1725 forgjæves havde foreslaaet; den kom til at bestaa af 3 Mand: Chr. Fr. Levetzau til Restrup, Borgmester Chr. Solberg i Aalborg og Regimentsskriver Niels Schelde fra Randers. Kommissionens Virksomhed skulde være begrænset til Alheden alene, og det, der skulde undersøges, var: 1) Jordens Beskaffenhed,

[1]) en Bøl ɔ: en kastreret Tyr.

2) hvorvidt den lod sig bebygge, 3) paa hvilken Maade Bebyggelsen kunde foregaa, uden at de omboende mistede noget i deres Ret. Af de fremkomne Indberetninger ses det, at „Frihederne" fra 1723 ikke havde lokket én eneste Nybygger ud paa Alheden; derimod var der — foruden den alt oprettede Michelborg i Vind Sogn — bleven bygget paa Randbøl Hede: 3 Gaarde i Knorborg, hvis Skattefrihed udløb 1. Maj 1743, og 3 Gaarde i Østervig med Frihed til 1. Maj 1744 og 1. Maj 1746. Disse Ejendomme opslugtes senere af den store Randbølhede-Kolonisation i 1760'erne.

Efter nogle forberedende Møder paa Restrup og i Viborg begynder den nedsatte Tremands-Kommission d. 10. Juni 1751 sine Vandringer over Alheden; som Udgangspunkt vælges Karup Kirke, hvor Kommissionen træffer sammen med Herredsfogden for Lysgaard-Hids Herred, Jens Laasbye Lünow; forinden er der bleven udnævnt fire „af de ældste — dog stærke og rørige — vittigste og dog mest paalidelige Mænd af hvert Sogn ved Heden"; disse Mænd er tagne i Ed paa, at de vil give Kommissionen al Oplysning om Hedens Grænser, „uden ringeste Henseende til Vild eller Venskab, Had eller Fjendskab, Gunst eller Gave". De tilgrænsende maa alle give Møde med en Arbejdskarl. Saadan skrider da nu Kommissionen i 23 Rejsedage fra Sogn til Sogn og forhører sig flittigt hos de gamle Edtagne. Karupmændene med den 66aarige Chr. Kjeldsen i Spidsen siger, at „deres Agerland gik *til* Heden, men deres Tørvegrøft og Fædrift har de stedse haft *i* Heden, saa langt som de vilde, uden enten at forhindre andre Byers Beboere eller af andre bleven forhindret i saadan Brug; men Skjel vidste de ikke; dog har de mest dreven til den store Landevej, som gaar fra Skive til Knudstrup". — Saa gik man over Engelsedal til Aarestrup By, der ogsaa græssede og skar Tørv til Landevejen, „dog ikkun som Fællig oppe i Heden". I Skræ — „Friedenreich paa Kjærsholm tilhørende" — havde de Græsningsret østen for Landevejen; de havde dog intet andet derfor „end gammel Brug og Hævd"; heller ikke Aunsbjærgmanden Steen Jørgensen havde andet Bevis.

I Karup spurgte man de gamle, „om de fra Heden nedfaldende Render og Dale alletider har været saa tørre og vandløse, som de nu forefindes?" Svar: „Nej, i forrige Tider

har der været Vand Aaret igjennem i de Dale, som nu er tørre; thi Vandet har Aar for Aar aftaget, men særdeles fra de Jordskjælv, som var for nogle Aar siden, da meget kjendelig Formindskelse skete".

Af den udførlige Kommissionsberetning[1]) skal endnu fremdrages nogle Enkeltheder til Belysning af Alhedens daværende Topografi.

Det hedder saaledes: „Aarestrup Aa danner paa denne Kant [ɔ: mod Syd] Alhedens Grænse, ned til Karup Aa, som kommer fra Klod-Mølle; dog ligger Aarestrup og Karup Marker mellem Karup Aa og Heden; fra Aarestrupvad, hvor Landevejen gaar over den øverste Ende af bemeldte Aa, gjør Wiumdal Hedens Grænse til det Opkast i bemeldte Dal, som er Skjel imellem Vildtbanen og Wium Bys Hede; derfra i Nord til Stendal, hvor en lignende Opkast afgrænser Vildtbanen; derfra til [Øster] Sjørup Mark og vestenom Byen til Vildtbanepælen til Norden for Sjørup". — Sjørup, Bisballe og Testrup havde Kvægdrift fra Storstuehøjen i Sønder til Sallingbohøj i Nord; mod Vest dannede Landevejen Grænsen. Om Ejerne af Fællesgaarde og Fløjgaard nemlig „Jomfru Reenberg og hendes Søster" hedder det, at de gjør Fordring paa Heden lige til Horsrøgelhøj Vest for Skive Landevej. Hertil bemærker Kommissionen, at skulde alle have af Heden i samme Forhold, blev der for lidt til Lodsejerne og intet til Kongen. — Om de to Ejendomme hedder det: at Fløjgaard har en Vanddam[2]), men Fallesgaarde

---

1) Kommissions Act over Alheden 1751 (indbundet i brunt Læder), 60 Sider (D. Exp. Prot. Nr. 22) tillige med et af Niels Schelde optaget Kort over „Alheden med paagrendsende Byer og Stæder". (Rentekamrets Expeditionsprotokol $^{30}/_{11}$ 1751 Nr. 97). Rigsarkivet.

2) Om Fløjgaards Vanddam fortæller en anden Hederejsende — Kaptejn Ludv. v. Kahlen — 1754, at samme Dam oprindelig var saa dyb, at man kunde svømme en Hest i den; nu er den derimod ruineret og tør; det hændte nemlig, at en Mand, der huggede et Hul i Isdammen, tabte sin Øxe i Vandet. For senere at kunne finde den, drev han en Pæl ned i Dammen, men ødelagde derved dens Stensætning. Det samme gjorde Stedets Præst, som gjærne vilde have den Gjødning, som Vandingsdyrene i Aarenes Løb havde nedfældet paa Dammens Bund; til den Ende havde han ladet Dammen udøse; men nu faldt det ind med langvarig Tørke, saa Kalkforbindingen sprak i Basinets Bund, og Vandet udeblev for bestandig.

„derimod har hverken Brønde, Væld, flydende eller staaende Vande, men maa hente det [ved Fløjgaards Dam] paa Vogne til Folk og Kreaturer, uden hvad der kan samles af Regn og Sne". — Om de topografiske Forhold paa Vestsiden af Alheden hen ad Resen til hedder det: „Vildtbanens itzige Grænse paa denne Side er hverken med Pæle, Stene, Grøfter eller andet Mærke betegnet, men Skovrideren beretter, at Karup Aa nuomstunder skal være Vildtbanens Grænser fra Karup forbi Rabes, Høgild, Over- og Nedertorp samt Resen By. Er det saa, da ses klarlig, at Vildtbanen i Landmaalingstiden [ɔ: ca. 1688] har haft andre Grænser paa nordre og østre Side af disse Byer og Stæder; men at Vildtbanepælen i de Tider skulde have staaet paa Horsrøgelhøj, som Lodsejerne ved denne Kommission har angivet, det kan ikke troes uden Bevis eller nøjere Oplysning". — Forøvrigt er Kommissionen af den Mening, „at som paa Alheden ikke findes nogen Rudera af Bygninger end ikke saa meget som en Grundsten og heller furskaaren Jord, som paa mange andre Heder her i Jylland, og følgelig intet Tegn til Agerdyrkning i gammel Tid, saa har Heden for sin Ringhed og Mangel . . . lagt ubebygt og udyrket, og den kgl. Vildtbane til Skanderborg og Silkeborg Lehne, som støder sammen, har strakt sig og endnu strækker til og over Alhede. Imidlertid har de paagjældende, som ventelig Tid efter anden har bebygt Heden saa nær, som de kunde, benyttet sig af Grunden til Fædrift, Tørvegrøft og Lyngslet, samt ved Landmaalingen angivet sig dertil berettiget, og som det ikke var Matrikel-Kommissærernes Sag at undersøge nogens Rettighed, helst hvor ingen Modsigelse skete, saa er alle forbm. Byer og Gaarde blevne matrikulerede for den Fædrift og anden Brug i Heden, som de har vedkjendt sig og haft i rolig Besiddelse". — Kommissionen formener, at det er Kongens Hensigt, at enhver skal beholde, hvad Matriklen tilsiger ham — „helst det vilde blive vanskeligt og tildels umuligt for itzige bona fide Possessores at søge Regres hos forrige Ejere, ja saadan Regres vilde for Karup, Aarestrup og en Del flere Stæder, som er solgt fra Kronen, retournere paa Deres Majestæts Kassa". Men forholder det sig saaledes — „saa er ikke alene Udsiderne betagne, hvor Vand og Vælder findes, hvor der er noget Græs og den tjenligste Hedejord til Agerdyrkning, følgelig hvor

nogle Familier her og der kunde bygge og ernære sig, men der bliver end ikke andet tilovers end alene Kongens Vildtbane i Alheden". — Kun en Matrikel-Revision, foretagen af kyndige Folk, kan bringe for Lyset, hvad der retteligt tilhører Kongen som hans Andel; men om en saadan Revision er Omkostningerne værd, er en anden Sag. Thi vel maatte Heden i vaade Somre kunne give nogen Rug og Boghvede, hvis det ikke var dette, at den er saa opskaaret, „saa flaaet og flækket, at den blotte Sandbund er alene tilbage, og andre Stæder saa tynd Jord eller Tørvskjold tilovers, at den ikke med Plov kunde vendes uden at oppløje den røde grudede Sand". — Fremdeles hedder det: „Paa Heden, som i Almindelighed er høj og jævn, findes mange Høje . . . men endskjønt samme anses at være sammenført i ældgamle hedenske Tider til Begravelser, ligesom der og i mange er funden Urner med Aske, saa er de dog af ringe og ufrugtbar Jord" [1]). „Der findes ogsaa en Del Dale, som løber op fra Udsiderne og tabes umærkeligt i Heden . . . . men omendskjønt saadanne Dale i andre Heder mestendel er grønne og frugtbare, saa er dog disse fast overalt med Lyng begroede og lidet bedre end den høje Hede, undtagen i de nederste Ender, hvor der i nogle er smaa Væld og Vandrender med Græs ved Siderne, som er de Paagrænsendes Eng af ringe Betydenhed . . . Ellers er intet Grønt paa Heden undtagen nogle faa Steder, hvor der om Vinteren kan staa Vand, saa og ved Siderne af Skive Landevej, hvor Jorden arbejdes ved Vogne, som kjøre uden Vejen i ondt Føre."

Kommissionen har heller ikke Tro til, at der kan skaffes Vand paa Heden. „Vel har en Vandkikker [Mogens Svenske], som vi førte med fra Aalborg, gjort sin Gisning, at der paa nogle Steder kunde gjøres Brønde paa 24, 26 til 28 Alen dybe; men vi tør end ikke forsikre om Vished." [2]).

---

[1]) Det er interessant, at man allerede dengang ved Undersøgelse af Gravhøjenes Bestanddele kunde konstatere, at Alheden i Oldtiden havde været lige saa ufrugtbar som senere. I vore Dage har samme Methode givet samme Resultat. Se Georg F. L. Sarauw: „Lyngheden i Oldtiden. Iagttagelser fra Gravhøje". (Aarbøger for nordisk Oldk. og Hist. 1898.)

[2]) Paa dette Punkt gav Fremtiden dog Vandkikkeren Ret og

Af Græsmangel har flere Gaardfolk i Karup ingen Heste, men pløjer med Stude og Køer; værre vilde det da gaa ikke paa Heden, hvor der ingen Muligheder for Eng. Heller kan der opdrives Ler til at rejse Bygninger af; hertil kommer, at „den eller de, som kom paa Heden at bo, var alle omkringboende i Vejen, thi istedetfor de nu kan lade deres Kreaturer gaa overalt, skulle de herefter holde sig paa deres eget og vogte baade for de gamle og de nye Naboers Grund. Deraf flyder, at alle vilde hade disse Nybyggere, gjøre dem al mulig Fortræd og ikke lædske dennem med en Drik Vand, alt for at faa dennem udryddet, hvortil og det sidste kunde være nok, nemlig at nægte dennem Vand“ [1]).

De tre Kommissionsherrer slutter med at hævde som deres Opfattelse, „at denne Hedes Bebyggelse for Deres Majestæts Regning er et Foretagende, hvoaf hverken kunne ventes Bestandighed eller Nytte.“ Men vil Lodsejerne deromkring gjøre noget i Retning af Hedens Opdyrkning, er det kun godt; en Kro burde bygges ved Benslehøj, der

---

gjorde Kommissionens Tvivl tilskamme. Hans de Hofman siger, at Brøndene aldrig slog dem fejl: „Den dybeste Brønd var i Alheden paa 22 Alen, Vandet var overmaade let og godt og bedre end i de gode Egne.“ (Se Hofman: Samtale ang. Hedernes Dyrkning [1781] Side 6).

1) I denne sørgelige Spaadom fik Kommissionen Ret; de tyske Kolonister paa Alheden fik kun sure Dage hos de omboende Bønder. I en Indberetning af 6. Okt. 1765, forfattet af Alhede-Forvalteren Hans Kjærsgaard, hedder det: Ingen vil i denne strænge Tid borge Kolonisterne noget, ingen af Bønderne deromkring vil hjælpe dem for et Halmstraa, „efterdi enhver af Kolonisterne er baade i Almindelighed og i Særdeleshed Almuen odieuse uden i Tilfælde, at de udi Kjøb og Salg kan — om ikke aldeles eller altid — bedrage dem, saa dog fordre ved alle Lejligheder saa godt som dobbelt Betaling af disse Fremmede, for hvad de dem maa afkjøbe til Ophold, hvilket daglig Erfarenhed lærer og Kolonisterne saare har beklaget sig [over] fra første Tid af.“ Det eneste, Bønderne deromkring er dem behjælpelige med, siger Kjærsgaard, er med at flygte; her staar de dem bi „af yderste Formue, thi de lurer og længes, at Kolonisterne vilde kuns blive urolige og gaa bort; alt for tvende Aarsager: 1) de mener derudover at blive fri for videre Kongerejser, 2) de forhaaber — sær Prangere — at gjøre gode Profiter og Fordele ved disse Uroligheder, der alt sker om Natten; og i Lønndom dels at kjøbe alting let af Kolonisterne, dels at forbytte Besætningerne, Vogne, Plouge og andre Redskaber — —.“

hvor de to Landeveje skjærer hinanden. Enhver, der frivillig vil nedsætte sig i Heden, burde nyde Ladegaardsfrihed og tillige Frihed for Tiende; efter 20 Aars Forløb kunde de da ilægges en Personel-Skat, halv saa stor som Mølleres eller Sædedegnes. — Kommissionsprotokollen sluttes paa Restrup 23. August 1751 og indsendes til Rentekamret sammen med Scheldes Kort over Alheden den 6. Sept. s. A.

Af denne Undersøgelse udspringer saa den kgl. Forordning af 30. Novbr. 1751, der dog bare er en Opforgyldning af Falcks Forslag fra 1723. Om end de lovede „Friheder" denne Gang indrykkedes i de offentlige Tidender, var der til en Begyndelse yderst tyndt med Liebhavere. En af de første, der meldte sig, var Fr. Schinkel paa Hald, der aldrig lod en Lejlighed gaa fra sig til at mele sin egen Kage[1]). Den 26. Januar 1753 skriver han et Brev til Kongen, hvori han dvæler udførligt ved den Kommission, der for nylig har undersøgt Alheden; hvad Resultatet af dens Undersøgelser har været, ved han ikke; men der er for ham ikke Tvivl om, at den jo har indberettet — „ligesom det i sig selv er, at denne Alhede for den første Del er en ringe og opgravet Ejendom, som ikke uden med den største Møje og Arbejde kan bringes til Sæds Brug, men intet deraf ved nogen Middel til Engbund eller god Græsning." -- — Ikke desto mindre byder han Kongen 1000 Rdl. for hele Alheden, saa maa Kongen endda beholde Jagten i Vildtbanen. Kun beder Schinkel allerunderdanigst om at maatte nyde Jagtrettigheden paa sin egen „kompletterede Hovedgaard Hald, dens liden endels Mark og Ejendom, som med Skov og Jordskyld tilsammen ikkun er 23 Td. Hartk., beliggende allerydest i Vildtbanen, for den største Del efter Vildtbanepælenes sidste Omflytning, og siges tilforn at have været mindre medtaget, hvilket jeg nu ikke mod Deres Majestæt tør paastaa." Det ligger ham især paa Hjærte at bevare den lille Skov omkring Hald, hvad der nu falder ham vanskeligt — „thi uden Skydgevær til en Frygt kan føres, undser sig ikke onde Mennesker, men som jeg har Exempel af, vover at overfalde og prygle dem, der skal have

[1]) Om denne myndige og brutale Jorddrot og Landsdommer se mit Værk: St. St. Blichers Livstragedie II, 138—74.

Opsigt med Skoven, som er den eneste Herlighed ved den liden magre Gaard, og naar Skoven er ruineret, er det saavel Deres Majestæts som min Skade." — Det er da hans sikre Haab, at Hans Majestæt vil tage Hensyn til hans store Udgift og Møje, „baade nu og siden, samt først og sidst: alt for at opfylde Deres Majestæts allernaadigste Villie og Behag med Alhedens Bebyggelse og Dyrkning, saavidt mulig er, jeg Tid efter anden kan overkomme og bestride."

Rentekamret svarer ham 7de Juli s. A. ret afsvalende, at om Alhedens Salg paa de Vilkaar kan der aldrig være Tale; vil han derimod opdyrke et Stykke Hede, skal han bare henvende sig hos Amtmanden.

Et lignende Svar faar en Kjøbenhavner Joh. Georg Kleeflügel, der har staaet ved Regimentet i $17^1/_2$ Aar og nu (1753) anmoder Kongen om 500 Rdr. til Oprettelse af et Schæferi. — Af Folk, der paa egen Risiko gaar i Lag med Heden, hører vi kun om et Par; deraf er den ene Lillelund paa Sindinggaard ved Herning, der meddeler Rentekamret 3. April 1754, at han i denne Sommer har gjort Begyndelsen med at bygge et Hus paa Heden østenfor Abildtrup i Vorgod Sogn[1]). — Paa dette Tidspunkt var der dog ogsaa en anden Herremand ved Alheden, der tilbød Regjeringen sin Hjælp til Fremme af Hedekulturen, og han har øjensynligt ment det betydeligt mere oprigtigt end Fr. Schinkel; vi sigter til Ejeren af Hernings-holm, Krigsraad Hans Adolph Høeg (adlet 1757 under Navnet Hielmcrone).

Den 29. Juni 1755 skriver Høeg til Regjeringen, at han har den største Lyst til at opdyrke noget af den store Hede, der strækker sig vestfor Karup Aa (den nuværende Kragsøhede), bare han kunde faa at vide, hvad hans Part er. „Men som ingen Skjelle findes, er den af alle Paagrænsende til fælles Fædrift bleven brugt". Kun en Landmaaler-Forretning vilde kunne raade Bod paa den herskende Forvirring og tildele enhver Sit. Han har ikke

---

[1]) At denne Lillelund er en af de første hertillands, der anvendte Mergel paa sine Jorder (nemlig allerede 1759) ses af Oeconomisk Magazin IV. S. 65—66. Sml. 146—48. Mergelen kaldes her for Jordmarv. — Se ogsaa Randers Avis, 1839, Nr. 116.

vovet at tilegne sig noget af den store Fællesmark. „Derimod have andre i denne vidtløftige Hede ej alene græsset sine egne Kreaturer, men endog for Betaling taget fra andre Stæder meget Kvæg til Græs, ikke ved Snese- men ved 100de-Tal, hvoraf sluttes saavel Hedens vidtløftige Distance som Bonité, thi dersom Heden ikke var begavet med god Græsning, var ej nogen saa taabelig derudi at betinge Græs til noget Kvæg, langt mindre til staldfærdige Stude og derfor udgive Græsleje."

Regjeringen føler sig nu for hos de andre Lodsejere omkring nævnte Hede, men Høegs Forslag om at komme ud af de anarkistiske Tilstande gjennem en rationel Skjelsætning møder hos dem alle den krasseste Modstand. Saaledes skriver Fr. Schinkel, den i Sagen stærkest implicerede og ham, Høeg sigter til med Studene (8. Jan. 1756):

„Jeg kan vel sige, at jeg ikke forstaar, hvad den omrørte Ingenieur-Forretning over Heden skulde nytte til, og den, som har projekteret samme, har troligen ikke haft behøvende fuldkommen Begreb om Tingene. Udi Haderup Sogn i Nedre Feldborg ejer jeg henved 22 Tdr. Hartk. foruden Grougaard, som er 7 Td. 2 Skp. 2 Fd. 2 Alb. Alt dette Hartkorn har Lod og Del samt Enge og Ejendom udi Simmelkjær, og sammengrænser besynderlig Grougaards Hede og Fædrift indtil Schaaphus, Uhre, Kiøldwraae, Hessellund, Jegelund etc.; bemeldte Grougaard, som jeg for 3 Aars Tid siden paa 2den Auktion af Hans Majestæt kjøbte hel dyre, siden den var plat øde, har jeg med stor Møje ladet ganske af nye retvel forsvarlig opbygge, og saavel derpaa som [paa] de udyrkede Ejendommes Opbrydelse og Bedrifter samt allehaande Besætning bekostet henved 2000 Rdl., saa jeg nu haaber uden andres Hjælp at soutinere den Gaard og dens Tilligende[1]); og det var vel

[1]) Grougaard er den nuværende Grove Præstegaard, som i 1735 ikke havde betalt sine kgl. Skatter i 2 Aar, hvorved den daværende Ejer Niels Svenningsen var kommen til at staa som Kongens Skyldner med en Restance paa 46 Rdl. 9 Sk. Da der ingen Udsigt var til Betaling, tildømtes Ejendommen Kongen 25. Novbr. 1735. Hvor fattigt det kunde staa til i saadan en Hedegaard ses deraf, at al Gaardens Indbo, Besætning og alt vurderedes til 30 Rdl. 3 Mk. 8 Sk.; selve Stuehuset sættes nøjagtig til samme Sum. Intet Under da, at Gaardens Beboere kaldes for „nogle fattige forarmede Folk. I 1752

at ønske, at flere, og dem, der har bedre Vilkaar dertil end jeg, vilde sætte Hans Majestæts øde Gods i lige saa god Tilstand, da det vilde være til langt større Fordel end at opfinde noget Nyt, Hans Maj.s Cassa til unyttig Besværing og Udgift. Thi vilde jeg i saadan Henseende, om jeg kjendte den Vedkommende, som har projekteret denne Hedebebyggelse, have ham rekommanderet at tilhandle sig Kongens øde Anpart i Hessellund, hvortil baade er Ager og Eng, som ikke findes paa Heden; og dersom han skulde behøve mere af den Slags, er mest i alle Amter noget øde Gods at bekomme, som i hvor ringe det end er, dog bedre end den sorte Hede kan importere sig."

Da de andre Lodsejere indtog et lignende Standpunkt, faldt Høegs Plan bort af sig selv.

Mens en passende Lunkenhed saaledes kjendetegnede alle Bestræbelserne — baade det Offentliges og de Privates — hvad Hedens Kultivering angik, dukker der en Mand frem, som forfægter Hedens Opdyrkning med en enestaaende Energi, og som, da det ikke lykkes ham at overbevise Tiden paa anden Maade, tager fat paa Opgaven med de bare Næver og gaar i Plovfuren efter sine Stude i samfulde ti Aar og bliver saaledes Alhedens første Kolonist. Denne Mand, Kaptajn Ludewig von Kahlen[1]) — hvis Navn vel her for første Gang nævnes paa Tryk — fortjener visselig et Monument, om ikke for andet saa for sin enestaaende Energi.

Kahlen er født ca. Aar 1700[2]) i Sachsen-Lauenburg,

---

holder Regjeringen den til Auktion sammen med andet Krongods; Grougaard kaldes her „dette øde og længforgrodte Stæd". Paa første Auktion kjøbtes Gaarden af Høeg til Herningsholm for 130 Rdl., men ved 2. Auktion 9. Jan. 1753, hvor Høeg ikke havde givet Møde, bliver den Schinkels Ejendom for 140 Rdl. — I det kgl. Skjøde af 2. Juli 1753 kaldes Ejeren af Hald fejlagtig for Morten Schinkel, og Grougaard siges at ligge i „Høgxtrup Bye".

[1]) Navnet staves ogsaa undertiden Kahlden. — I Skjoldborg Kirke fandtes tidligere en Gravsten over en Oberstløjtnant Erich Zacharias von Kahlen til Todbølle, død 1726, 79 Aar gl. Om han er af Slægten ved jeg ikke. (Se Fundationer og Gavebreve IV, S. 409).

[2]) I et Brev fra Kahlen til Amtmand Heinen ($^5/_8$ 1759) siger han, at han er 55 Aar gl. altsaa født 1704, men i et senere Brev ($^5/_{10}$ 1760) siger han, at han er 60 Aar gl. altsaa født 1700.

hvor hans Far efter alt at dømme var Godsforvalter; selv siger han at have deltaget i Landbrug til sit 20. Aar; saa lærer han sig Geometri og indgaar i Militærstanden. 12. Marts 1734 udnævnes han til Fændrik i Scholtens geworbene Infanteri-Regiment (senere kaldet det holstenske gew. Infanteri). Han gjennemløber nu de militære Grader, bliver 1743 Premierløjtnant, 1755 Kaptejn. Men allerede før den sidste Udnævnelse har han søgt at henlede Regjeringens Opmærksomhed paa sig ved i 1753 at indsende et „Versuch wie ein immerwährende Fond zu den Anbau derer Heiden in Jütland könne erhalten werden" — nemlig ved en Stempelafgift paa Spillekort; Planen er meget vidtløftig udredet, men vandt ingen Tilslutning. Samme Aar indsendte han til Regjeringen en ny udførlig Redegjørelse for sit Syn paa Hedens Opdyrkning: „Reflection über der Anbau und Bewohnung derer Heyden in Jütland". Hovedsynspunktet er dette, at hver Mand i Landet burde paalægges en aarlig Afgift, en Hede-Groschen — for hvilken der paa Heden kunde bygges fire Bøndergaarde om Aaret; disse Gaardes Dyrkere burde hentes fra Meklenborg. Han skriver: „Jeg sætter min Ære i Pant paa, at aarlig mer end 40 af de adelige livegne Bønder echapperer med Hustru og Børn fra Hertugdømmet Meklenborg."

Han raader Regjeringen til at sende en Mand over paa Heden for at finde den bedste Plads til den første Gaards Anlæggelse; han gjør nu et Rids af en Bondegaard; er den anlagt, kan man se, hvad det har kostet og siden gaa videre. Kahlen slutter sine Reflektioner med følgende „Notandum. Ich raisonire wie ein Blinder von denen Farben, jedoch nicht so wie einer, der niemahlen Farben gesehen und blind geboren ist. Hätte ich die Gnade, diese Gegenden in Augenschein zu nehmen dürfen, so könnte genauer davon raisoniren. An zuverlässigen Relations fehlt es mir! Ich kann nun nichtes anders als Ideen machen von einer Gegend, deren Gleichheit ich vielfältig anderswerts gesehen: ja woselbsten meine Eltern 25 Jahre gewohnet und ich bis in mein 20tes Jahre mit guten Erfolg habe cultiviren sehen nähmlig nach diesen Maximes. Zudem habe [ich] in der Praxi Geometrica (der Zeit wie das Guth Woterschen im Fürstenthum Sachsen-Lauenburg auch einmahl gantz verändert ward) mich soviel geübet, alt zur

Landwirtschaft erfordert wird". Disse Reflexioner bærer Paategningen „Citadelle Friedrichshafen 15. Decbr. 1753."

Den nøgterne Ludvig Kahlens Fremstilling tiltaler Regjeringen saa stærkt, at man gjennem Kammerjunker von Krogh tilstiller ham 200 Rdl. til en Hederejse (27. Maj 1754). Den 28. Maj tager han fra Kjøbenhavn med Skib til Nødenes Færgested ved Mariager Fjord; nu gaar Rejsen videre fra Mariager til Viborg, tilfods til Jordbromølle, tilbage til Viborg; derfra med Bondevogn og en Karl paa en 30 Dages Kjørsel over Alheden; Tilbagerejsen gaar med Skib fra Hobro til Rungsted, derfra til Hørsholm, Frederiksborg, Kjøbenhavn. Den 24. Septbr. har han tilendebragt Rejsen; den økonomiske Mand kan tiltrods for 4 Maaneders Fraværelse betale v. Krogh 40 Rdl. tilbage af de 200.

Som Resultat af sine personlige Iagttagelser indsender han 30. Sept. 1754 sin „Allerunterthän. Raport von der Situation einiger Heiden in Jütland und allerdemütigste Vorstellung deren Anbau und Peubelirung betreffend". Det er et meget nøgternt Arbejde, der først giver en almindelig, men yderst farveløs Beskrivelse af Alheden; i Betydning staar dette Arbejde langt under den ovenfor citerede Kommissionsprotokol fra 1751. — Alheden vilde efter Kahlens Mening egne sig godt for Schæferier, „naar først Agerjorden var kommen i Kultur". Intetsteds har han truffet Flyvesand i Alheden; Pil og Asp voxer i Mængde af sig selv flere Steder i Heden, og da der tidligere har voxet Eg ved Fallesgaarde, som Levningerne af Fallesgaards Skov endnu udviser, saa er der for Kahlen ingen Tvivl om, at Egen uden større Vanskelighed kunde bringes til Vext igjen. — Han raader til at tilvejebringe Landmaalingsmaterialet fra det 17. Aarhundrede og forøvrigt nedramme Pæle mellem Lodsejerne og Kongens Alhede. Sluttelig tilraader han endnu engang kraftigt at dyrke Heden ved Meklenborgere; som en Mand, der særlig egner sig til at tage sig af disse Folk, naar de omsider maatte komme her til Landet, nævner han Ejeren af Klode Mølle Ch. Schmidt, en energisk og velhavende Rektorsøn fra Aarhus. Kahlen er nu kommen til det Resultat, at en Gaard til én Familie vilde koste nøjagtig 871 Rdl. at „etablere". At Kahlen dog ogsaa har tænkt sig den Mulighed, at andre end just Meklenborgere kunde falde paa at dyrke Heden, derom vidner en Ytring som denne,

at han haaber, der i Fyen eller Salling maatte være enkelte velhavende Bønder, som ønskede at se deres Børn frie og derfor vilde give dem Jord i Alheden; dette sidste Haab blev komplet beskjæmmet, og hvad Meklenborgerne angik, viste det sig, da det kom til Stykket, at heller ikke de var nær saa begejstrede for Livet paa Heden, som den mærkelige Kaptejn. Thi endskjønt de Papirer, der skulde oplyse v. Kahlens yderligere Færd, for en stor Del er ødelagte, ved vi dog, at det lykkedes ham at realisere sin Idé saavidt, at han virkelig tre-fire Aar før den egentlige Kolonisation af Alheden fik nogle Meklenborgere herned om end til ringe Glæde for baade sig selv og dem. Herom hedder det i en Rentekammer-Skrivelse af 25. Juni 1765[1]): Da Kaptejn v. Kahlen blev Kongen „foreslagen som bequem at forskaffe nogle meklenborgske Bønder for med dem at gjøre en Prøve i Alheden, om den til brugbar Land kunde dyrkes, antog Deres Maj. den 27. Maj 1755 denne von Kahlen, lod ham rejse til Meklenborg og af den kgl. Particulær-Casse fournere de behøvende Penge, og da han til Alheden bragte nogle Familier i en Bondegaard paa meklenborgsk Indretningsmaade, siden Kongens Hus kaldet, [lod han den] opbygge og med fornøden Besætning og Indbo indrette[2]); men disse Folk gjorde sig derefter opsætsige og rejste til deres Fædreneland tilbage". — Af en gammel Justitsprotokol[3]) ses det, at disse Tyskere er ankomne til von Kahlens Hus paa Alheden 11. Maj 1756; deres Tal nævnes ikke, men der tales om „den gamle tyske Mand og Konen", og der hentydes til flere „Svigersønner"; de har tilsyneladende strax været misfornøjede

---

[1]) Dokumenter til kgl. Resolutioner til Rentekam. 1. Decb. 1765. Nr. 239.

[2]) I en Amtmandsskrivelse af 30. Juli 1755 til Herredsfogden i Fjends Herred hedder det om denne første Vaaning paa Alheden, at Kahlen har faaet Lov til at tage op af Kongens Hede et Stykke Jord, „af saa stor en étendue som han selv for godt synes". Han har allerede begyndt paa Tømmerets Tilhugning til den Gaard, som han agter at lade bygge „i Store Dahl ved Lille Jens Vej og ved Vejen fra Resen til Viborg". I Decbr. 1755 var Huset færdigbygget. „Kongens Hus" laa i Resen Sogn, Fjends Herred; nedbrudt omkr. 1900, gav for faa Aar siden Anledning til en vidtløftig Proces; nuværende Ejer, Dalsgaard, Randers (1906).

[3]) Fjends-Nørlyng Herreds, 1756 Fol. 409.

med Stillingen, og et Par Ægtefolk, Chr. Andersen Løxstrup og hans tysktalende Kone, Karen Pedersdatter, som Kahlen har haft gaaende i Huset det sidste halve Aars Tid, ser ud til at holde Tvedragtens Ild vedlige. Allerede 25. Maj s. A. er det kommet saavidt, at Egnens Folk maa staa Vagt omkring Huset paa Alheden for at ikke Meklenborgerne skal løbe deres Vej. Ja, at det er gaaet til endnu større Yderligheder mellem disse Folk og Kaptejnen synes at fremgaa af følgende Skrivelse fra Moltke til Stiftamtmand v. Heinen (6/9 1756): . . . „Hvad de meklenborgske Familier angaar, da, siden de ej har Lyst at blive og bo der, og det ved deres Aretering er kommen til den Extremitet, at deres Gemytter er aigreret og deres Hjemvé derved og under andre derunder løbende Intriguer og Tilskyndelser styrket, saa holder jeg for bedst, at naar dem deres Forseelser og deres velfortjente Straf alvorlig er foreholdt de da kunde sættes paa fri Fod og tillades at rejse hjem eller sætte sig i Jylland eller andensteds hvor de lyster. Og paa det de ej Jylland, Slesvig og Holsten igjennem skal betle sig frem og decriere Landet eller Anstalterne til Hedens Dyrkelse, kunde hver Familie for sig foreholdes at man for deres Opsætsighed, Dovenskab og tagne Flugts Skyld havde vaaren nødt til at arretere dem for at afvarte om de behørig vilde besinde og slaa i sig, og skjønne paa den kgl. Naade, de store paa dem gjorte Depenser og den givne Lejlighed til deres Brøds Erhvervelse, mens som man af alle deres Idrætter noksom fornam, at de ej havde Lyst til Arbejde og Jordens retskafne Dyrkelse, hvoraf dog saa mange der i Egnen havde deres Føde og Udkomme, saa havde Deres kgl. Majestæter uanset de store paa dem gjorte Bekostninger af overvættes Naade til deres ydermere Beskjæmmelse lagt Naade til Naade og ej alene bevilget, at de deres til Jylland brajte Sager, saavidt deraf reel er i Behold, maatte tage med sig igjen, mens endog hver Familie nyde til Rejsepenge 6 Sk., saasom hans kgl. Majestæt var altfor naadig end at taale i sit Rige misfornøjede Undersaatter." — Umiddelbart efter denne Tordentale er Tyskerne sikkert bleven expederede ud af Landet; af en Skrivelse fra Amtmand Heinen til Regjeringen 20. Novb. 1756 ses det, at Kaptejn v. Kahlen ihvertfald paa dette Tidspunkt er alene. Ikke desto mindre har han dog faaet Tingene i god Stand. Heinen beretter,

at Kahlen har begyndt „at indtage et Stykke Jord udi Alheden ungefæhr til Udsæd 10 Td. Land. For at gjøre Jorden mør havde han allerede besaaet samme med Boghvede og nu paany ladet den pløje og besaa med Rug. Han har og ved Stædet, hvor han har opbrudt Jorden, bygget et Hus, hvori han for nærværende Tid boer; ved Huset har han indtaget et lille Stykke Jord til en Frugthauge, og jeg har med egne Øjne set Jordstykket af Hvideroer, Gulerødder og andre Madurter, som i sidste Sommer dér er voxet, hvilke have været af saa fuldkommen Vext og Modenhed, af de have kunnet passere for at have voxet i en velcultiveret Hauge. Vandet ved Stedet er og af den Duelighed, at det endog med Begjærlighed kan drikkes; med et Ord at sige: alleting giver Apparence til et godt Udfald; og endskjønt der vel allerede i den korte Tid han dermed har været i Drift haver mødt saadanne Omstændigheder, som vel, dersom Deres kgl. Majestæt ej havde rakt Haanden, kunde have gjort Skaar i Vexten, tør man dog med god Assurance promittere en god Ende, naar det fornødne til Værkets fuldkomne Drift ej standser". — Og nu fremkommer Amtmanden med en Række Forslag, der vilde have gjort von Kahlen til omtrent enevældig Hersker paa Alheden; ingen skulde saaledes uden v. Kahlens Billigelse have Lov til Fædrift, til Lyngslet eller Tørveskjær i Heden; men det var dog mere end Rentekamret turde indgaa paa; derimod foreslaar det Kongen at lade nedsætte en Landmaalingskommission, hvad Kongen bifalder den 15. Marts 1757, og én af de 3 Ingenieurer ved denne Kommission bliver Kaptejn v. Kahlen med en aarlig Godtgjørelse af 133 Rdl. — Amtmand Heinen vedbliver at være Kahlens bedste Støtte, og gjentagende taler han i sine Indberetninger om „den nidkjære og redelige Kaptejn v. Kahlen" og den Betydning, hans Arbejde har haft for Hededyrkningen, „og som avindssyge og egennyttige Folk endog maa selv tilstaa at være større, end man i saa kort Tid kunde have ventet sig" ($^{30}/_{8}$ 1759).

Det vilde have været en interessant psykologisk Opgave at blotte de Aarsager, der saa uimodstaaeligt havde drevet denne Mand med det adelige Navn og den militære Løbebane bort fra de slagne Veje og ud i denne milevide, menneskeforladte Lynghede til Ørkenensomhed og Savn og tungt legemligt Arbejde. Men Kilderne rinder

for sparsomt til at yde en historisk Afhjemling. I min Barndom, da det hvide „Kongenshus" endnu laa der paa den høje, brede Bakke med store vidtstrakte Lyngsletter mellem sig og Omverdenen, gik det Sagn omkring i Landsbyerne, at dette Hus var bygget „af én, der var bleven forvist af Kongen, for det han skulde have gjort noget, han ikke maatte, ihvad det saa har været". Men denne Forklaring har absolut intet reelt at holde sig til. — Kahlen selv har foruden de ovenfor citerede „Rapporter" kun efterladt sig nogle faa Skrivelser, deriblandt et kort Brev til Moltke, hvem han fortæller om Ejendommens Tilstand i det første Aar efter Nedsættelsen; her siger han, at de første udsaaede 5 Skpr. Rug er „Gott lob, so gut aufgelaufen als man es nur begehren kan, und stehet der selbe allbereits so ansehlich und schön als derer benachbahrten ihre Saat". Paa enhver mulig Maade fortsættes der med ny Opbrækning af Heden „theils mit eigener Pflug, theils durch Pflügung vor Geld" ($^{7}/_{11}$ 1756).

I Hans de Hoffmans Journal over Heden — som vi senere skal vende tilbage til — fortæller Forfatteren, at han 11. Juli 1757 sammen med en Række andre i Hedens Opdyrkning interesserede Herrer er kommen til det Sted, „hvor Hr. Captain von Kahlen bor; han har paa sædvanlig Maade, saavidt man kunde skjønne og se, ladet oprydde en Del Jord, hvilken Jord er ej nær af den Bonité som andensteds, hvilket bemeldte Hr. Captain med Villie skal have gjort for at vise, at endog det allersletteste Sted i Heden kunde dyrkes". Hoffman taler nu især om Haven „med skikkelige Kycken-Urter, Frugttræer, Ege og Bøgetræer forsynet, som tegnede sig meget godt; derved var et Par Damme og oven for et Hus, 18 Alen høj og bred, indrettet paa mekel- og lyneborgsk Maade". „Hr. Captain von Kahlen foreviste os vel alleting, som han nøje havde udspurgt og daglig opdaget".

I en Afhandling — skrevet Aaret efter (1758)[1]) — nævnes Kaptejnens Ejendom som et glorværdigt Exempel paa Hededyrkningens Mulighed: „Da mange staa i den Tanke, at det som er gjørligt hos andre, er ikke muligt hos os, saa har vi et indlandisk Bevis paa, at det er mere end gjørligt, at disse Heder kan blive dyrkede og frugt-

[1]) Oeconomisk Magazin III (1759) S. 95.

bringende, i den Gaard, som allerede er anlagt og i god Stand paa bemeldte Alhedes Nordvestside ved Seibæk; hvad Gaarden eller dens Beboere hedder, er mig ubevidst; men det ved jeg, at Manden, som har optaget den, er en Fremmed, har med megen Fortræd i Begyndelsen, efterdi han ikke kunde faa nogen af de omkringboende til at drive sit Arbejde, men maatte forskrive Arbejdsfolk fra Tyskland, og dels med egne Penge (et rart Exempel af en Fremmed) sat den i saa god en Stand, som den nu findes". Er det sket paa ét Sted, mener Forf., at det ogsaa maatte kunne gjøres andre Steder i Heden.

Saaledes er der ikke Tvivl om, at Ludvig Kahlens haandfaste Exempel har virket stærkt ansporende paa den senere Kolonisation. Men naar en moderne Hedeforsker i et tysk Tidsskrift[1]) af de ovenfor citerede Linjer har taget Anledning til at ytre, at Kahlen gjorde det Hele komplet paa egen Bekostning, saa maa der dog protesteres. Thi vi har jo set Regjeringen forsyne ham med Penge baade til Rejser og Undersøgelser, desuden existerer der en af selve Kahlen underskreven Opgjørelse, der godtgjør, at han fra 1755—60 af Kongen har modtaget „zum Bau des Ahlheyde" ialt 1700 Rdl. deraf i det første Treaar (1755—57) — vel mest til Husets Opbyggelse — 1208 Rdl. [Dokumentet bærer Paategningen „Königs Haus in der Ahlheyde $^{26}/_{3}$ 1761.][2]) — Hertil kommer hans Aarsgage som Landmaaler — 130 Rdl. — der ogsaa maa betragtes som et Vederlag for hans Opdyrkningsbestræbelser.

---

[1]) Vi sigter her til en Artikel af Chr. Voigt i Zeitschrift f. Schleswig Holst. Lauenborgs Gesch. 26. B. (1896) S. 209—58 om den danske Regjerings slesvig-holstenske Hede-Kolonisationer; her hedder det om Forordningen af 1751 S. 211: „Obgleich ein dementsprechender Aufruf in einheimischen und ausländischen Blättern veröffentlicht wurde, meldete sich nur ein Kolonist, ein Pfälzer (?), der sich einen Hof bei Seibech, Kirchspiels Dauberg im Nord-Westen der Ahlheide in Jütland, anlegte und ihn auf eigene Kosten und mit deutschen Dienstboten auf bewunderte Höhe brachte. Trotzdem folgte niemand diesem Beispiele (?).

[2]) Se Indkomne Breve, 1761, Nr. 57. Rigsarkivet. — Ogsaa i en Amtmandsskrivelse af $^{22}/_{6}$ 1767 tales der om Kongens Hus, der „med temmelig Bekostning for den kgl. Kasse er opbygt".

Den 16. Okt. 1759 kom de første tyske Kolonister her til Landet — „9 Mand og et Muul-Esel" hedder det i de samtidige Beretninger. Den 24. Okt. s. A. førte Hoffman dem ud paa Heden, for at de kunde udvælge sig det Stykke, de syntes bedst om. Han førte dem ogsaa til Kahlen, viste dem hele Kongenshede og om Eftermiddagen Kahlens Hus og Ejendom og bad dem sige, „hvorledes de befandt disse Stæder". Men Tyskerne forholdt sig tavse. — Man lod dem vide, at det var Amtmandens Vilje, at der skulde bo to tyske Familjer Vinteren over hos Kaptejn Kahlen. Tyskerne holdt sig fremdeles tavse. „Hvad Senge til dennem angik, da var der vel to i Huset, hvoraf den ene brugtes til Hr. Kaptejn Kahlens Folk, og den anden til en Familje overlades for 2 Sk. pr. Nat". Da det saaledes havde vist sig vanskeligt at skaffe det nødvendigste til disse Folk — „saa havde man talt med den fra Kjøbenhavn sig her i Alheden etablerede Mand navnlig Christen Jensen, som har bygt sig et Hus ej langt fra Kaptejn Kahlen, om han for Betaling vilde se sig forsynet med nogle Victualier for til dennem at udsælge, hvilket man holdt for var baade det bekvemmeste og nærmeste Middel til at hjælpe disse tvende Familier, allerhelst da Manden (ɔ: Chr. J.) kunde explicere sig paa Tysk". — Tyskerne indtog bestandig en haardnakket Tavshed, og man skred videre; men da de Dagen efter havde beset al Hedens Herlighed, havde gjort deres Valg langt øster paa i Havredalene og nu atter forelagdes det Spørgsmaal, om da ikke et Par af dem vilde tage til Takke hos Kahlen, svarede de alle som med én Mund, at det vilde de nødigst af alt, thi det var jo $1^1/_2$ Mil fra den Jord, de skulde dyrke; desuden: „den Jord, hvor han boede, var af det sletteste; men bad indstændig, at de maatte forskaanes derfor, siden de ej vilde staa under hans Comando, men arbejde for dem selv og efter den Maade, de fandt bedst tjenlig til Jordens Dyrkning, hvoraf de siden skulde ernære sig".

Kolonisterne har øjensynlig ikke yndet Kaptejnen; han har sikkert været en Enspændernatur, der ikke har været god at have det med. Derom vidner ogsaa et Dokument — en Art Konduite-Erklæring, udstedt af hans Overordnede Oberst Otto v. Rantzau ($^{28}/_{12}$ 1763); efter at det her er oplyst, at han er født i Sachsen-Lauenburg „von ordinairer Extraction", samt at han i ca. 30 Aar har staaet i Officer-

standen, hedder det om hans „personelle Fortjenester": „Han har lært Geometri og kan ganske godt anvendes til denne Metier, som han da ogsaa lige siden 1755 er bleven anvendt i Jylland af d. kgl. Rentekammer til at opmaale og selv bebygge øde Heder; hertil er han ogsaa bedre skikket end til Infanteri-Tjenesten, thi han er noget forvoxet og har heller ingen Gaver til at have Folk under sin Kommando. — — Paa hans Konduite er der intet at sige. — — Han er i Tjenesten en fortræffelig Theoretikus, men slet i det Praktiske og uden Gaver derfor; desuden er han brutal. — — Hans Sæder er hans Fødsel ganske convenable, nemlig ordinære og grove. — — Gode Egenskaber ved jeg ikke at tillægge ham synderlig af andet end at han er en meget stærk Økonom, saa han endogsaa extravagerer til en overdreven Gjerrighed; „auch ist er eines malicieusen tückichen Gemüths, fertig allen Schaden zu thun aber keinen zu helfen". — — Fordi han allerede er saa gammel og det altsammen har ligget i ham fra Ungdommen af, er der næppe nogen Forandring at haabe". Man vægrer sig næsten ved at tro, at en saadan Erklæring kan stamme fra andre end én af hans personlige Fjender; vi har dog set, at Amtmand Heinen har en anden Opfattelse af denne ensomme Lyngbryder; hvordan det end forholder sig med hans „Gjerrighed", har han sikkert ikke spundet Silke ved sine Forsøg paa at kultivere Alheden, som han forlod som en fattig, udslidt Olding. I 1763 frasagde han sig „Kongens Hus" efter med sine egne Hænder at have opdyrket et ret vidtløftigt Stykke Land. Vi ved, at han havde Vanskelighed med at faa Folk; formodentlig er det hele da løbet sammen om ham; Ejendommen skal have været ude af Stil, da han fratraadte den; det besynderlige Hus med det store Overe paa den høje Bakketind laa rigtig bekvemt for Vindens Slag og de skaanselsløse Efteraarsstorme; den næsten nye Bolig var allerede nær sit Fald. Omkring samme Tid begynder der at indgaa Klager over ham som Landmaaler; han er bleven gammel — og langsom i Vendingen; der er mere Skred i de yngres Arbejde. Allerede i 1763 foreslaar Kommissærerne at lade ham erstatte med en Hartmann. Regjeringen haler dog Afskedigelsen ud et Par Aar endnu, men den 16. Febr. 1765 kommer den. Han drog nu til Kjøbenhavn,

opholdt sig derpaa i nogen Tid hos sin Beskytter, Amtmand Heinen, der nu boede paa Hollufgaard paa Fyen[1]). Den 2. April 1767 ansættes han som Chef for Garnisonskompagniet paa Fladstrand med 300 Rdl. i Lønning. Og i denne Virksomhed dør han den 2. Febr. 1774[2]).

De som fulgte efter ham som Ledere af Hedens Opdyrkning — Hans de Hoffman, Deichmann, Hans Kjærsgaard etc. — har forsøgt at ignorere hans Virksomhed eller nedstemme den til slet Ingenting, men den Ros skal han dog have, at han var den første, der lagde Haand paa Ploven derude, og det var paa hans Initiativ, at man omsider gik i Gang med Opmaalingen, uden hvilken Kolonisationen havde været en Umulighed; at man heller ikke paa „højere Steder" var klogere, end at det var Kahlen, som var Alhededyrkningens egentlige Ophav, ses af en Ytring som Kongens Kabinetssekretær Esmarck lader medfølge Kaptejn Kahlens „udi Aarene 1753 og 1754 indgivne saakaldte Reflectioner og Rapporter angaaende de jydske Heders Bebyggelse og Peupelering, — hvilket formodentlig har været Anledning til at samme Heder ere bleve etablerede" (3. Juni 1771).

Vi skal nu kortelig gjøre Rede for hans efterladte Ejendom Kongenshus' senere Skjæbne.

Vi har allerede set, at Kahlen i 1757 havde faaet en Nabo, Kjøbenhavneren Chr. Jensen, der sandsynligvis paa Kahlens Initiativ havde rejst sig et Hus paa Bakken ved Landevejen, kun nogle Hundrede Skridt fra Kaptejnens eget. Paa et løst skitseret Kort fra 1760 kaldes Huset for „Krughaus"[3]); maaske har det da været Planen at lægge en Kro her, hvad de jo havde Lov til ifølge Forordningerne; selv kalder Chr. Jensen altid sit Hus for Aunsbjærg. Huset havde han i Modsætning til Kahlen bygget

---

[1]) Fra Kjøbenhavn skriver han til Heinen, at naar han bare ejede Rejsepenge vilde han drage over til ham — for at prøve „wie die Erbsen in Fühnen mit Butter schmecken — hier ist es mir sehr mager".

[2]) Se „Adresse Avisen" $^{28}/_{2}$ 1774.

[3]) Paa samme Kort, hvor Kapt. Kahlens „Wohnung" er antydet hedder det lidt østligere, men dog nord for Stordalen: „Hier wolte der H. Capt. v. Kahlen 12 Familien plaziren;" og atter sydvest for Grønhøj og Landevejen: „Hier wolte der H. Capt. Kahlen 12 Fam. plaziren" (18. Nov. 1760).

for egen Regning.[1]) Da nu Kaptejnen var bleven træt af at bødle med Kongenshus, meldte denne Chr. Jensen sig som Liebhaver, og forpagtede Ejendommen i 6 Aar mod en aarlig Afgift af 28 Rdl.[2]) Kort efter — 31. Decbr. 1764 — holdes der Auktion over „Møblerne", deriblandt ogsaa nogle Stude, paa Kongenshus; Salget indbringer den kgl. Chatol-Kasse 66 Rdl. 24 Sk. — Nu begynder Chr. Jensen da at ture med den vanskelige Ejendom. Det gaar langtfra glat for ham. De 28 Rdl. er ham langt over Haanden, især efter at han „ved den Hedebrynde" — 4. Juni 1765 — er tilføjet „den store Fornærmelse" paa sin fattige Ejendom; skjønt han derefter tilstaas 10 Rdl.s Afslag i Forpagtningsafgiften, er han dog lige nær; han kan ikke betale denne Afgift; Chr. Jensen forstaar slet ikke at klare sig; han benytter enhver Lejlighed til at hyle, og Hedens Opsynsmænd forklager ham hos den høje Regjering. Forvalter Hans Kjærsgaard skriver — 1768 — at han i 1766 sammen med fire andre naaede at faa Kolonisternes Ejendomme adskilte og skjelsatte; dog lykkedes det ikke at trække Grænserne mellem Kongens Alhede og Halds Amt, heller ikke mellem Frederikshøj og Chr. Jensen, „Forpagteren af Kongenshus, som har bygget sig dette Sted mellem Grønhøj og Kongenshus, blot to Bøsseskud fra dette sidste." Kjærsgaard ved ikke, paa hvilke Vilkaar han har bygget det; kun saa meget ved han, at han har lagt det paa Kongens Hede. Han tykkes, Kongen skulde afkjøbe Chr. Jensen dette Hus, for at det ikke vedblivende skal ligge i Vejen og avle Vrøvl og Processer.

---

[1]) I en Skrivelse fra Amtmand Heinen til Moltke ($^{17}/_{10}$ 1757) fortælles der om denne nye Mand Chr. Jensen: „Han [Kahlen] sagde mig ved samme Lejlighed [nemlig under et Besøg i Viborg], at en Borgermand, som ejede Hus og Gaard i Kjøbenhavn, havde meldt sig hos ham for at ville bygge, havde og allerede i det nye opbygte Hus (hvilket nogle have tillagt Navn af Avinds-Hus) etableret sig hos Hr. Kaptejnen og hidbragt en Hoben Mobilia af Kobber, Tin og Klæder etc. af Værdi over 100 Rdl. . . . Denne nye Indbygger maatte man saa meget mere være omhyggelig for at understøtte, som han ikke alene er af temmelig god Formue og for det meste kan hjælpe sig selv, men endog fordi han er bekvem til saadant Arbejde, saasom han er Bonde født og selv forstaar at drive sin Ploug."

[2]) Approberet 24. Marts 1764.

Handlen er ogsaa bleven indledet; for Aaret efter fremkommer Chr. Jensen med sine Betingelser for Salget i følgende Skrivelse, der viser, at hvor flink han end har været til at „explicere sig" paa Tysk har han absolut ikke været nogen Troldmand i det Danske. Hans Hus, siger han, bestaar af 2 Længer . . . „og 10 fag i Wer. Huus er Sat af eege Tømmer, Ieg vil det giærne austaa Til min Naadigste Konge For Det billigst ieg kand Mig med behielpe, ville Hand af Naade gifue mig 2 Hundre rix Daaler da vel ieg dem anvende paa stedet om ieg motte be Holde Kongens Huus." — — Han fortæller nu, at han sidste Aar ikke avlede den lagte Sæd. — — „Vilde Hans Konliig Maistet, gifue Mig den Naade at ieg motte brøyde det Kongens Huus Neer og bøyge et got-Huus der af. Huusset er forderfven af Vinden — Saa det vil skilles ad, og ieg ved Icke naar Vinden vil kuld kaaste det." Han ber om at maatte vederfares den Naade, at hans Børn maa faa Stedet efter ham, samt „Om der Motte Sættes skiæl imellem mig og grøn Hoysboy [ɔ: Grønhøj By] ieg for Blifuer de Hoye Herrers underdanig Som skyldig tiener den 27. Juni aar 1769. Aunsberre, Chr. Jensen."

Kjærsgaard foreslaar endnu engang, at Chr. Jensens Hus kjøbes og Kongenshus nedbrydes: „thi naar det gaar — om Kongens Hus skulde blive til Bestandighed — ligger denne Chr. Jensen mellem samme og Friderichshøj til idelig Fortræd, Disputer og Anledning til Proces, saafremt der kommer en fremmed Beboer, — der altsammen er Frugten af den gode Hr. Capitain Kahlens ubetænksomme Foranstaltninger i dette og mere."

Handelen kom dog ikke istand denne Gang; det ser ikke ud til, Hans de Hoffman har været Sagen gunstig; han skriver (7. Juli 1669):

„Omendskjønt det saakaldte Kongens Hus i Alheden er af Capt. Kahlen opbygt 1758 [1]), førend vi fik Befaling om Alheden, og ingen Tid har haft dermed at forrette, saa haver vi dog ved vores Nærværelse i Alheden afvigte Aar beset samme store, brede og høje Hus, hvori ingen bor, og Vinden har næsten ruineret samme; og da den i

1) Det er en af Hoffmans sædvanlige Fejlhuskninger; han har altsaa helt glemt, at han selv var der den 11. Juli 1757 og nøje besaa Huset baade foruden og forinden.

Nærværelsen boende Chr. Jensen har forpagtet Ejendommen, som udløber til 1. Maj 1770, og vi har undersøgt, at han ej betaler sin Forpagtning af Jordens Afgrøde, men af at skjære Skotørv til Salling[1]) og sælge samme" — — saa synes Hoffman, at Forpagtningsafgiften er altfor ringe mod den Skade, som Chr. Jensens Tørvegravning tilføjer Jorden; ihvertfald kan han ikke indse, hvorfor man justement rent og bar skulde forære Chr. Jensen Kongenshus, da det, han dyrker af Heden, er af ingen Betydning.

Istedetfor at kjøbe Chr. Jensens Ejendom ønsker Regjeringen at sælge Kongenshus, og da nu Forpagtningstiden er ved at løbe ud, søger den snu Chr. Jensen at redde Stumperne ved at fremstille to Mænd, Anders Laursen og Anders Christensen af Rabes, der fortæller, „at Hr. Capt. v. Kahlen, da han boede i Kongens Hus, havde udvist Chr. Jensen en Del Agre inde imellem Kongens Hus'es tilhørende Agre og Tofte, der skulde dyrkes og drives af Chr. Jensen, som han og efter deres Forklaring havde gjort, herudover Chr. Jensen formente, han samme som Ejendom tilkom og beholdt."

Dette Vidnesbyrd kan dog ikke tages for gode Varer, men da Chr. Jensen ikke har andet Sted, han kan faa Vand „til egen og Kreaturers Ophold, end af en liden Hul i Dalen strax østen Resen-Viborg Vej" — — saa giver man ham en lille Toft omkring dette Hul — „alt for at have fri Drift og Fart til sin Vanding, som han stedse haft haver og behøver."

Den 30. Sept. 1769 skrides der saa til Auktion over Kongenshus baade over „den store Waanings Huus" og „et ved samme forefindende Baghuus af 4 Fag, saa og i Almindelighed al den anselige opbrudte og i Brug førte Ejendom, item Heede-Jorden af betydelig Størrelse og skikkelig god Bonité." Det tilslaas Chr. Jensen for 312 Rdlr., endda han havde haft to Herremænd som medbydende; Baron Rosenkrantz' Bud var dog kun paa 195 Rdl., mens Schinkel paa Hald først standsede ved 304 Rdr. — Der tilstodes Chr. Jensen 15 Aars Skattefrihed. Endda har Livet

[1]) Salling ligger en 4—5 Mile nordligere. Det har altid haft Mangel paa Ildebrændsel. I 1757 jamrer Amtmanden paa Krabbesholm over, at Salling ingen Heder eller Moser har: „Det er højst beklageligt, at der overalt er Mangel paa Heder."

sikkert været surt nok for ham. Det sidste, vi hører fra ham (5. Marts 1771), er et Hjærtesuk over de sløje Tider — „da heri Landet er en utrolig Mangel paa Penge." — Ja, der har aldrig været mange af dem paa Alheden, mindst i Huset med det majestætiske Navn. — Nu er Kongenshus kun en Grushob med et Par forblæste Æbletræer ved Vejgrøften. Deres smaa, sure, ormstukne Frugter er et Symbol paa det Liv, der ventede alle den lynggroede Ejendoms fattige Dyrkere.

Men vi har endnu et Par Oplysninger at tilføje, før vi slutter denne Oversigt over det, som gik forud for de ca. 1000 tyske Bønders Indvandring paa den jydske Lynghede.

I 1757 ved Mikkelsdagstide[1]) og i Oktober s. A. berejste den tyske Nationaløkonom Joh. Henr. Justi paa den danske Regjerings Bekostning disse øde Egne. Justi var en rask Mand; han fo'r over Heden som en Brandstorm, og saasnart han atter var vendt tilbage til Kjøbenhavn skrev han — vupti! — om sine Iagttagelser en stor Afhandling, som han indsendte til Regjeringen og siden lod trykke under Titlen: „Allerunterthänigste Gutachten wegen Anbauung der jütländischen Heiden" (1758).[2]) — Og her er ingen smalle Steder. — Han begynder med en Anmærkning, hvori han siger, at han forrige Aar var bleven brugt til at undersøge Jordbundsforholdene paa den jydske Hede „und über deren Anbau mein Gutachten zu erstatten. Da aber, aller Wahrscheinlichkeit nach, aus diesem Anbau nichts werden wird, so glaube ich, dasz die Mittheilung dieses Gutachtens, welches alles in sich enthält, was bey dieser Materie gesagt werden kann, der Welt bey andern dergleichen Endzwecken nützlich seyn wird!"

---

[1]) Se Danske Atlas 5. S. 874—77.

[2]) Optoges bl. a. i hans Værk: Neue Wahrheiten, 12. Stück (1760), der kun findes paa Universitetsbiblioteket.

Det er forunderligt, at det tiltrods for ivrig Søgen paa Rigsarkivet ikke har været muligt at opdrive et eneste Dokument, hverken om denne Hederejse eller andet Justi vedrørende, — saameget mere som han selv i nævnte Afhandling henviser til sin allerunderdanigste „pro Memoria vom 16ten October a. p." (1757). Senere siger han, at det var Kongen personlig, som sendte ham ud, men en af hans tyske Biografer siger, at han rejste paa Opfordring af Grev Bernstorff, der havde udbetalt ham en stor Sum derfor.

— Hans Opfattelse er denne, at der bør tages kraftigt fat paa Opdyrkningen, hellere i Dag end i Morgen. Heden har Muld nok, Vand nok, kort sagt menneskelige Existensbetingelser i enhver Henseende.

De i omkringliggende forlængst opdyrkede Jord er ofte langt slettere end Heden, det har han forvisset sig om sammen med Mineralinspektør Birch. Det er en Selvfølge, at Opdyrkningen vil blive til Fordel for Kongen og Staten. „Wer daran zweifeln wollte, der müszte aller Vernunft und Einsicht beraubet seyn." Og er der vel noget at betænke sig paa? Uden Blod og Krig kunde Kongen her gjøre den herligste Erobring. Heden paa denne Side af Limfjorden udgjør vel 200 □ Mil. „Es ist so gut, als wenn sie sich ein wichtiges Herzogthum neu erwürben." — Han ruller med Millioner af Rigsdaler forbi Regjeringens Næse: Sæt at man i Heden anbragte 10,000 Familier; naa, det vilde koste Hans Majestæt 1 Million Rdl. at give disse Husly. Lad dem saa have ti Friaar, og forlang derpaa af hver Familie 20 Rdl. aarlig; saa vil denne Million være indbetalt i Løbet af 5 Aar. — Er det dog ikke den simpleste Sag af Verden!

Jo, det var rigtignok noget andet end hvad den forsigtige Kahlen havde foreslaaet: at begynde paa én eneste Gaard med langskjæggede Meklenborgere og et Par gode jydske Trækstude og forøvrigt tage Udgifterne i Styrvolt ved Salg af Spillekort.

Saasnart Justi havde sendt sin Afhandling til Regjeringen susede han videre til Tyskland med Lyn og Torden i Frakkeskjøderne. Danmark hørte aldrig mere til ham[1]).

[1]) Denne mærkelige Mand var født i Sangerhausen i Thüringen 1720; han studerede Jura og blev Professor i Wien; kastede sig saa over Statsøkonomien og Naturfagene; blev „Bergrath" og forsøgte at udvinde Sølv af Kalklagene ved Innaberg; selvfølgelig maatte det mislykkes; Justi mistede nu sin Anseelse i Østrig; bad om sin Afsked og rejste til Tyskland. I Göttingen opnaaede han 1755 ny Ansættelse, men forfulgtes stadig af Ulykker dels paa Forfatterbanen dels inden Hjemmets fire Vægge. Saa drog han til Danmark og foretog sin Sviptur til Altheden; 1760 rejste han tilbage til Preussen og kom her i Kridthuset hos Frederik den store; men en Øjensvaghed udviklede sig efterhaanden til Blindhed; han blev pirrelig og uomgjængelig og anklagede tilsidst én af Kongens Yndlinger for Underslæb; denne gjorde Gjengjæld ved at beskylde Justi for det samme (1768). Man troede at have opdaget enKassemangel

At Justis raske Kolonisations-Luftspejlinger har gjort et stærkt Indtryk paa den danske Regjering, ser vi af en senere Skrivelse fra Kolonikommissæren Hans de Hoffman; i et gnavent Øjeblik skriver han til Rentekamret ($^{21}/_{12}$ 1770): „Jeg for min Part har haft to Aars møjsommeligt Arbejde med disse Kolonister og deres Conservation og derved haft mangfoldige Rejse-Bekostninger ej alene ved at etablere dem, men endog lagt hele Maaneder om Sommeren som Commissarius ved Opmaalingen paa egen Bekostning, uden at jeg, som er det højkongelige Rentekammer selv bekjendt, har beregnet mig én eneste Skilling enten for Bekostningen eller Umagen, alt for at se dette Koloni-Væsen conserveret, som blev den Tid indrettet efter Overbergraad v. Justis Plan, tværtimod min og øvrige Commissariers Forestilling, som dog siden blev befunden at være den rigtigste og Rentekammeret siden forandrede og bevilgede, saa at jeg for min Part har forrettet ved disse Kolonisters Conservation alt hvad der staar i et Menneskes Magt."

Omtrent samtidig med Justis Ankomst til Danmark havde der i Kjøbenhavn dannet sig et Slags Hedeselskab, hvis 120 Medlemmer havde sammenskudt en 1000 Rdl. til Hedeopdyrkningens Fremme. Som én af dette Selskabs Førere figurerer en snurrig Patron ved Navn Jørgen Andersen Schiøtt, der i nogle højkomiske og stærkt svulstige Forslag, snart paa Prosa og snart paa Rim, anraaber Kongen og Dronningen og næsten den ganske Verden om for Guds Skyld at tage sig af Hedens Opdyrkning. Hans Andragenders uendelige Række begynder med følgende skjønne Optakt ($^{25}/_{1}$ 1755): „Den særdeles naadige Forsorg, som Deres Majestæt bærer for sine Undersaatters Flor og Velstand, er saa kjendelig, at det allerenfoldigste Menneske lettelig kan se samme, hvorfor jeg billig kan kalde Deres Majestæt den Store Guds Skatkammer,

---

hos ham, og Justi blev sat paa Küstrins Fæstning. Han forsvarede selv sin Sag for Retten, men midt under Processen døde han af et Hjærteslag 21. Juli 1771. — Hans Biografer tror paa hans Redelighed. Han har efterladt mange Værker. Hans Venner kalder ham Tysklands Buffon og Naturvidenskabens første Systematiker. I Nationaløkonomien var han en Tilhænger af Montesquieu, og Bondefrigjørelsen havde i ham sin første Talsmand i Tyskland.

hvorudi denne Store Skaber har nedlagt saa Stor Velsignelse, at der alle Tider uddeles Naade paa Naade til disse Rigers Indbyggere." — Efter dette devote Rygknæk udkrammer Schiøtt frygtløs sine ferske Meninger om Hedens Kultivering. At Alheden indeholder rigeligt Drikkevand, søger han at godtgjøre ud fra Davids 104. Salme: „Gud lader Kilder opvælde i Dalene, at Vandet flyder hen igjennem Bjærgene, saa de vilde Dyr kan slycke deres Tørst." — Dog raader han til at udsende en Mand, som kunde undersøge Drikkevandsforholdene paa Heden; en saadan Mand maatte være „en Fjende af et mageligt Levnet, da han maatte ikke undse sig for at tage sit Logement om Natten i Hederne for tidlig og sildig at give Agt paa Dampenes Opstigelse af Jorden,[1]) saa og give Agt paa Dyrenes Gang, da man mulig ved disse Kreaturers Hjælp kunde uden Besværlighed vises det, man søgte efter." I samme Stil er ogsaa hans øvrige Forslag. Selvfølgelig ignoreres de af Regjeringen; men Schiøtt giver sig ikke; i alenlange forfærdelige Vers indfører han nu Alheden talende, og underskriver sig som den, der tidligere paa Prosa „har produceret sine allerunderdanigste Solide Tanker." Og da det ikke vil gaa med Kongen, søger han at faa Indpas hos Dronningen; til dette Endemaal benytter han sig af følgende Ord hos Hoseas 2, 14: „Jeg vil lokke hende, jeg vil beede hende i Ørken, og der tale kierligen med hende." — Saa følger en Art rimet Duet mellem Alheden og Sjælland, hvor den sidste gaar i Forbøn for den første. Allersidst følger et Kvad, hvori den jydske Hede optræder som Gratulant paa Kongens Fødselsdag; det hører til det fornøjeligste af Serien; jeg anfører nogle Vers:

---

[1]) Deri synes der at være et Gran sund Fornuft; i den ofte citerede Artikel af Søren Testrup i Oecon. Mag. III (1759), hedder det S. 105: „Gamle Bønder søger efter Vand paa saadan Maade: Om Sommer-Aftener, naar Dagen har været heed, lægge de sig ned paa Jorden og ser langs ud med Jord-Skorpens Flade, for at mærke, hvor Taagen, der da plejer at staa over de Steder, som i Grunden er sumpige, tykkest samles og staar, der graver de og finder gemeenligen Vand." — Hele denne Artikel er vel værd at læse, da den paa flere Punkter vidner om Forfatterens Samleven med Naturen. Søren Testrup var theologisk Kandidat, født i Testrup lige op ad Alheden; blev Kasserer ved Alhedekolonisationen, skrev nogle Artikler i Oecon. Mag., men døde allerede 1763 — desværre som Kassebedrøver

— — — „O hafde jeg nu Kraft, som andre Lande haver,
med Kirker, Folk og Bye, og andre Naade Gaver,
hvor skulde jeg min Pligt for Gud i Dag lad see,
at 5te Friderich er sendt til os her need.

Den Præst, som af mit Skjød fik daglig Opholds Føde,
han uforsømmet strax i Kirken skulde møde
og der velsigne Gud, for hand sit Dannemarck
har prydet med saa goed og Naadig een Monarck.

— — — Ja var der denne Dag paa mig en By oprettet,
de Folk, som bode der, vel og een Skaal oplættet
til Munden med den Sang: Vivat Kong Friderich,
hav Tack for denne Bye, vi af din Naade fik."

— Jeg kan heller ikke lade være endnu at anføre følgende Vers, der formodentlig er det første danske Forsøg i „Hede-Lyrik":

„Jeg haver ført mig af min Vinter Sørge Kappe,
som jeg af Glæde har slidt ud i lutter Lappe,
anta'r min grønne Dragt, samt pudser mig nu op
med Knuppet Perlet Løv, paa min Lyng Grønne top.

Min Lærcke Musicant, i Dag skal lad sig høre,
min Brock Fugl visselig skal og sin Fløyte røre,
ia Uhr og Agerhøns, skal stemme i med dem
og giøre en Musick, saa det skal have Klem.

Saasnart Musicqven da i Luften hørdes klinge
strax var min Parret Hiort alt færdig til at springe
i Dansen med sin Hind, skiøndt hun nu drægtig gaaer
og inden stakket Tiid een lille Unge faaer." [1])

I Sommeren 1757 besluttede det ovennævnte kjøbenhavnske Hedeselskab at lade de jydske Heder undersøge gjennem fire af dets Medlemmer; blandt disse fire udvalgte var ogsaa Poeten Schiøtt, der allerede havde besøgt Heden omkring Viborg i Begyndelsen af 50'erne. Han maa vel omsider have vundet Kongens Øre for sine Ideer; ihvertfald befaler Majestæten de jydske Autoriteter at tage sig

[1]) Det er sikkert første Gang, at Jørg. Schiøtts „Lyrik" ser Lyset; derimod fandt nogle af hans „solide Tanker" i Prosa Anvendelse i Oecon. Mag. III, 113—24: „Om de i Jylland ødeliggende Hede-Markers Optagelse" — og vandt — mirabile dictu — Guldmedaille „saa god som 12 Ducater" (1759).

af de fire Mænd og sørge for at de faar det fulde Udbytte af deres Rejse. Til Selskabets egentlige Fører udses den ofte nævnte Hans de Hoffman,[1]) og dette Valg faar Betydning derved, at han har efterladt en Dagbog over denne sin 10 Dages Vandring hen over Hederne og tillige en Plan over, hvorledes Koloniseringen efter hans Formening burde gribes an.

Da denne Mand senere af Regjeringen udpegedes til at føre hele det store Kolonisationsforetagende ud i Livet, og da hans Værk ogsaa har Betydning i og for sig som et nøgternt og solidt Stykke Iagttagelse fra en Tid, hvor vi ellers ved saalidt om Hedens Topografi, optrykkes det her uforkortet.[2])

---

[1]) Se Danske Atlas 5. B. S. 874—77.

[2]) Manuskriptet findes paa Rigsarkivet i Pakken: Commissionsforretninger angaaende Hederne i Jylland 1757—66. — I en noget ændret Skikkelse har det været trykt engang tidligere, nemlig 1758 i et Værk, der udgaves af Hans de Hoffman: Oeconomisk Journal, S. 20—56. Dette Værk er nu sikkert en stor Sjældenhed; Artiklen bærer Overskriften: „Om Hederne i Jylland [indsendt af en ubekjendt Forfatter]". Ogsaa et andet Værk om Heden har Hoffman udgivet, nemlig: „Samtale angaaende Hedernes Dyrkning og Forbedring i Jylland etc." (Odense, 1781, 20 Sider), Kgl. Bibl.' Katalog 24 S. 54. Nyerup ved, at Hoffman er Forfatteren. — Se desuden Danske Atlas 4. B. 509 17; 5. B. 874—79.

Hans de Hoffman var født paa Skjerrildgaard ved Horsens 10. Juli 1713 og blev Student 1731. I tre Aar opholdt han sig ved Universiteterne i Leipzig og Leyden og vendte først hjem i 1737; nu blev han Sekretær i General-Landøkon. og Kommerce-Kollegiet. I 1745 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab og i 1756 udnævntes han til Justitsraad. Hans indgaaende Kjendskab til den jydske Halvø og hans solide Indsigt i Økonomi og Landvæsen henledte tidlig de Styrendes Opmærksomhed paa ham; den 24. Novb. 1759 fik han Anmodning om sammen med Kancelliraad Dichmann i Fredericia, Kancelliraad Steen de Steensen til Aunsbjærg og Justitsraad Hvas til Tviskloster at indtræde i Landmaalingskommissionen over de jydske Heder og samtidig skaffe Plads til 300 tyske Kolonister. I en Aarrække var han nu optaget af dette Arbejde. „Hvad Besværing det har været at faa disse fremmede Folk, [som var komne fra adskillige Steder i Tyskland, især fra Pfalz, til at dyrke Jorden og være rolige, er næppe at beskrive", siger han i Danske Atlas, hvoraf det overdroges ham efter sin Svoger Pontoppidans Død at skrive de fire sidste Bind (1766—78). 1773 udnævntes han til Amtmand over Kolding Amt, i

I. N. J.[1]) JOURNAL OM HEDERNE

Ao. 1757 den 9. July i Silcheborg og Dronningborg Amt. Paa landeveyen fra Horsens til Wiborg forefant vi paa vores reise til Ahlheden og Randbøl hede følgende:

1. Uden for Wrads bye en vitløftig sande meere end en half miil lang og breed, hvor der formeenes for nogle 100 aar siden har været skov og samme til jern ertz-smeltning er forbrugt, og findes endnu rudera af en smelte ovn til jern ertz og slagger at omsmelte; af samme ertz findes endnu eendeel, hvoraf vi saa et stort støcke af 7 a 8 lpd. vægt, og er der over alt slig ertz, i synderlighed paa Engisvangmark, saa store, at de ey kand pløye derfor; og kalder bønderne det ahl. Om slig ertz kunde smeltes ved tørv, thi skove er der icke, kunde det blive profitable; den nærmeste kiøbsted er Horsens $2^1/_2$ miil derfra. —

Bemeldte Wrads sande er nu med flyve sand bedervet og ey kand hjelpes uden ved at saae Marehalm, og kunde man see somme steder begynder at sammengroe af sig selv saa det let kunde hielpes.[2])

---

hvilket Embede han døde 3. Febr. 1793. — „Heede-Beboeren skal med Taknemmelighed erindre hans Navn, saa ofte han kaster sin Rug, der hvor forhen den ufrugtbare Lyng herskede", siger Laurits Hasse i sin: „Liigtale over den uforglemmelige danske Mand Hr. Hans de Hoffman" (Fredericia, 1793), 19 S.

[1]) Formodentlig skal disse Begyndelsesbogstaver sige: In Nomine Jesu.

[2]) Paa de ældste Kort hedder det her: Schadelig Sand; det bliver hos Joh. Mejer til det meningsløse: Sidelys sandt. Om Flyvesand skriver Hoffman i sit Værk „Samtale ang. Hedernes Dyrkning" (11—12): „Findes der ikke ogsaa Flyvesand i Hederne? Jo, desværre, norden for den Herregaard Timgaard, ved den Landsby Madum, har Flyvesandet borttaget fast hele Byens Mark og en stor Del af Heden. Ved Wrads i Silkeborg Amt er en stor Del Mark borttaget af Flyvesandet, saa at de har gjort Gjærder over Gjærder ved en Bakke, at det ej skal komme videre. Ved Gunderupgaard i Mariager Amt i Strandby Sogn har Flyvesandet gjort mere end een Mil Skade, og efter Beretning skal være kommen af, at to Tyre stangedes, opkastede Sandet, derefter kom en stærk Storm, som gjorde et Hul i Sandet, og siden det var langt fra Byen, vidste ingen det, førend det havde udbredt sig overalt, og saaledes findes flere Steder i Landet." Han beretter om en farlig Sandflugt for fire Aar siden (ɔ: 1777), der tog sin Begyndelse fra Sandhold i Brande Sogn og

2) I Them sogn lige over for Wrads sande ligger en stor hede med bakker, som skal være meget morred[1]), og derover ey er i brug, synes at være en miils strækning.

3) Harboe heede begynder, naar Wrads sande slipper, hvor neden for ligger Harboelund, en liden skov; samme heede er vildbane og tilhører hans mayestet; heden er over $1^1/_2$ miil lang og $1^1/_2$ miil breed, og deri findes gandske faa eeniste steder, da dog jorden er af meget god bonite, og findes vand adskillige steder, ja endog en søe[2]), som løber forbi Engesvang ned til en broe kaldet Hesselvad ned imod Silkeborg kanten. Seil, en stor bondegaard, bygt som en herregaard, benøtter sig af denne hede; men med hvad rettighed vides icke. — Vist er det, at den var virkelig værd at opbygge. — I bemeldte Harboe hede driver ogsaa de omliggende, nemlig Sepstrup, som hører til Seile, Kolpensig og Porup deres chreaturer; derved omkring ligger Bryrup, Løvet og Synderdal heder, hvor af de fleste er deels banker og bierge, men Harboe hede er gandske slet med ievn slet lyng og har ey mangel paa vand, og er Silkeborg mark et vidne til, hvad forsømmelser af jordens dyrkning kand forvolde, da den nu efterhaanden begroes med lyng. De bruger den maade: Ved Voldborgdags tider, naar de afbrender lyngen, at de graver af en plet sid jord nogle græs tørv gandske tynde, ungefehr saa store som en allen i rund deel, af disse tørv tager enhver een paa sin fork af dem,

---

spredte sig over flere Bymarker og ikke vilde la sig dæmpe før Inspektør Schrøder „ved Flyvesandet i Sjælland" var kommen derover „og lærte Sognepræsten, den brave Hr. Clausen, dens Behandling, hvorefter Hovedkilden, hvorfra Flyvesandet kom, blev ved en Kommando af 20 Mand og 2 Underofficerer, foruden behøvende Vogne, stoppet saaledes, at 7040 Alen Agerreene $1^1/_2$ Alen brede, blev belagt med Tørv og midt imellem samme lagt eller saaet Sandhavren, som saa tæt blev bestukken med Lyng, at Vinden ej kunde gjøre Skade, paa det at det kunde gro sammen; nu da Kilden er stoppet forsvinder efterhaanden det løse Sand, da det ingen Næring kan faa; imidlertid maa holdes Vagt, at ingen Kreaturer kommer dertil, for ej at oprykke Sandhavren."

[1]) Morr kalder Bonden den brune, sure Mosebund med stærk vandholdig Overflade; formodentlig beslægtet med mørsk, syrlig, sur af Raadenskab.

[2]) Almind Sø, staar der paa et skematisk Kortblad. Maaske nuværende Hummel Sø.

som ere sadte til at slucke ilden, bløder den i vand, da de gaar runden om den distance, som de har foretaget sig og dæmper ilden, som gaar over deres mærche, derpaa lader de det ligge til et andet aar, da det ompløyes og saaes boghvede derudi; aaret efter skjæres tørv med lyng paa — $^3/_4$ al. lang og $^1/_2$ allen breed, 2 tom tyk og opreises toe og toe sammen langs ageren; tørvene opvent og lyngene nedvent; derpaa stickes ild ved den ende, hvor vinden bær paa, saa ligger asken fra den tiid til mickelsdag, da asken overspredes ald jorden, og derpaa nedpløyes, og saaes derefter rug, som bliver det allerbedste, derpaa saaes i samme anden kiærv rug; derpaa boghvede; saa rug igien 3die gang; derefter hviiler jorden i 12 aar, da der atter paa oven anførte maade forholdes med lyngen at afbrænde etc.

Hvor der er hvid mos i bonden med store lyng overgroed holdes for at være den beste jord. Den jord med gul mos og smaa lyng overgroed holdes ey for at være god.

Giedder og bucke burde reent afskaffes, og i det sted gode faar, da de kand nære sig vinter og sommer af lyngen.

Bier er og hedens herlighed, som drager Honning af lyngens røde blomster, som staar og florerer til langt ud paa efteraaret.

Følle kand de ey ret vel legge til for mangel paa høe.

Af kalve legges nogle faa til, og bliver magre opdragne af mangel paa smaae fodder af høe og haure.

Gies og svin holder de nogle faae.

Den 10. July.

4) Engeswang i samme amt. Paa den vestre side ved enden af Søren Pedersens gaard findes rudera af en kirke, som i den sorte pest er ødelagt; paa den nordre side er en stor plan, vel af en miils distence, som er en hede, der er lagt til Byens gresning, men som dens strekning er meget stor, lige til Ikast sogn i Riiber Stift, saa var det vel værd den blev nærmere undersøgt, siden jorden NB. er temmelig god.

Paa dend nordre side langs med byen er der en dal, hvori løber en aae fra øster til vester[1]), samme kommer fra Porup mose, flyder der forbi om ved Karup Kirke og

[1]) Karup Aa.

siden gaar under Skive broe; og paa den nordre side af Engeswang flyder en stor Aae[1]) som gaar ned til Klod Mølle og falder i foranførte Aae.

Neden for Engeswang østen for liger en søe, kaldet Bolsøe[2]).

Paa den højre side af Klodmølle ligger Graa mose, som er over een miil, ligger i Vennesløv sogn.

Den 11. July.

5) I Dronningborg amt til Arringsvad, det øvrige i Halds amt.

Ahlheden.

Her mødte paa hr. stift befalingsmands vegne som amtmand over Halds amt[3]), hans fuldmægtig msr. Olesen, siden hand selv var i Fyen, som tilligemed mig cancelie raad de Hofmann til Skierildgaard, captein von Kahlen, nu boende i Ahl heden, msr. Steuben paa mineral inspecteur Birkes vegne[4]), samt trende af de kiøbenhavnske interessenteres committerede, nemlig salpetter mester Hammer, sr. Jørgen Skøtt og sr. Mads Christensen Sinderup[5]), samtlig begav dem ind ad kongens ahlhede ad den vey, som gaar til Seibæk, for at undersøge saavel ahlhedens jords bonite og beskaffenhed samt og om der findes vand med videre, og det saaledes som følger:

Ved Knudstrup markeskjel formente de fleste, at Ahlheden skulde begynde, endskiønt andre fra Thorning-sogn formeente, at de har hid indtil haft hævd til græsning med deres fædrift i ahlheden, men hvorvidt dend ting befindes var ey vores sag at undersøge, alleene jordens bonite, hvilken var temmelig god og anseelig stor, lige til

a) Arringsvad, som er en skiøn dyb dahl 3 a 400 Hundrede [l], ia flere faune i dens strækning, som gaar paa hver sin side af veyen med rindendes vand mit igennem[6]), hvor med fordeel kunde anlegges 3 a 4 gaarde. Ja jorden var temmelig god med engbond, tørv og leer, men de berettede, at mænd i Arrestrup gjorde prætention

---

1) Skygge Aa.
2) ɔ: Bøllingsø, udtørret.
3) ɔ: von Heinen.
4) Birch besøgte Heden længere ud paa Sommeren s. A. i Følge med von Justi.
5) Repræsentanter for det ovennævnte kbhske Hedeselskab.
6) ɔ: Aaresvad Aa (til Karup Aa).

paa det meeste deraf, som dog icke i henseende til situationen synes at kunde være rimelig meere, end hvad paa venstre side af veyen kunde findes, men den lange strækning paa den høyre side af veyen synes efter formodning at maa være hans majestæts ahlhede, hvilket alt de dertil anbefalede[1]) faar at undersøge. Derfra er jordens beskaffenhed og bonite meget god, ia meget bedre end de ved Engesvang opbygte heeder. Der findes og adskillige blomster, kaldet Orchis eller Saterionis, hvoraf man slutter der maa være vand. Af det opgravne jord her og der sees, at jorden var sort mullet $1^1/_2$ quarteer dyb med gul leered sand under neden, ia at end og heeden paa de fleste steder var med god græs sammenbunden.

b, Lille Haversdahl, hvor og kunde anlegges et par steder i dahlen, hvor der findes et slags græs, som kaldes Katskieg, saa at der vel formodentlig er vand, men formedelst steen, som var under de første lag iord, kunde boren icke gaa igiennem.

c, Store Haverdahl, befindes vand, iorden er god, sort sandblendt, ia endog sort muldet iord, og som der kand faaes vand adskillige steder, synes det, at der og kunde anlegges et par steder.

d, Tredie Haversdal, er iorden endnu temmelig god med et slags gule blomster, saa og et slags, Satyrionnes kaldet; synes og der kunde findes vand, men formedelst steen og gruus kunde man ey faa den 5 allen bore igiennem for at undersøge samme, dog er der god iord til agerdyrkning.

e, Benzelhøy, som over skiærer landevejen fra Ribe til Wiborg og landeveien ad Seibek til Skive, hvorinden allernaadigst forordning 1751 melder, at der kunde sættes et Kroe og nyde Privelegier[2]) med videre, der er en temmelig god ejendom, men siden det ligger noget høyt, vil det formodentlig graves dybere om at faa vand der end andensteds, dog synes det ey er umuelig der at forskaffe vand, naar tingen i verk settes.

---

[1]) ɔ: Alhedens Landmaalingskommission, der havde været under Opsejling hele Sommeren 1757.

[2]) Den senere opbyggede Kro kom dog ikke til at ligge der, men noget nordligere i Grønhøj, og den oprettedes først sent af Frygt for, at den skulde give Anledning til Svir og Uro blandt Kolonisterne.

f, Førend man kommer til Grønhøj befandtes mangfoldige af de saa kaldede Espetræer, Vider og temmelig engbond, hvor og nok kunde anlegges nogle gaarde, da ved jordens opgravning her og der befandtes den var temmelig god, men vesten for Grønhøj falder jorden slettere, og saa vit, som mand kunde fornemme lige til

f (1), Fløysgaardsdahl, hvor hrr captain von Kahlen boer; hand har paa sædvanlig maade, saavit man kunde skiønne og se, ladet oprydde eendeel jord, hvilken jord er ey nær af den bonite, som andensteds, hvilket bemeldte hrr captein med villie skal have giort for at viise, at end og det sletteste sted i heeden kunde dyrkes.

Noget af jorden er vel besaaet, men formedelst mangel af giøde og de fornødne arbeydsfolk, var det ey kommen til fuldkommen Grøde, dog var haven, som ligger ved huuset med skickelige kycken urter, frugt-træer, æge og bøge træer forsynet, som tegnede sig meget got, derved var et par damme og oven for et hus 18 allen høj og breed indrettet paa mekel- og lyneborgsk maade; en liden fierding vey derfra ligger Seibek, hvor Ahlheden ender, førend man kommer til samme. Og maa man da slutte, at ahlhedens lengde fra Knudstrup til Seibæk maa være næsten 3 miile lang; breden vidste ingen at giøre Forklaring om, men skal vildbahns pælene paa den eene side og Stabbilbacker paa den anden side af ahlheden giøre skiel, maa hans kongl. maysts ahlhede være pptr. $1^1/_2$ miil eller meere breed. Hrr captain von Kahlen foreviiste os vel alle ting, som han nøje havde udspurt, og daglig opdaget, men hvorvit proprietairerne eller lods eierne tilhørte, og hvorvit hans mayest. tilhørte, vidste hand ey, men udi dend dertil anordnede commission vil afgiøres; dog er det merkeligt, at de derved værende fortalte, at de omliggende bønder tilegner sig græsningen i dahlene og paa de bedste steder i ahlheden, og de formeener, at hans mayest. tilhører alleene bakkerne, hvilket synes ubegribeligt ia end og at Resen bye tilegnede sig gresningen paa den eene side lige til ahl vejen [1]), saa at intet blev tilbage til

[1]) ɔ: Skive—Kolding Landevei.

hans mayst.s' ahl heede, hvilke talt de dertil anordnede commissarier faar at undersøge. —

D. 12. July reiste vi fra Seibæk, forbi en vei, kaldet Lille Jensis vey, som kommer fra Seibek og Fløygaards dahl og gaar til Karup[1]). Paa den høyre side ligger Resens hede og Seibeks hede efter beretning, og paa den venstre side hans kongl. maysts ahlheede.

g, Hvilket gaar ned til Lundvad[2]), som er en skiøn dal og kommer op fra ahlheeden icke langt fra Grønhøi, der er meget skiøn vand, som udspringer af mange kilder fra ahlheden; jordens bonite er vel nogenledes god, saa at der vel kunde anlegges et sted, men paa den anden side af dahlen kuns slet og maadelig, dog fandtes op paa bakkerne eller den høye hede nogle damme, som syntes at være gravede med menneskens hænder. Neden for ligger Rabbis mark, og endelig følger een slet plan, nemlig Høgèl og Karup marker, som gaar til Stabbil backer, hvorfra ahlheden regnis; disse backer og den hele strækning forbi Karup lige ned til Bordings sogn berettes i gamle dage for nogle hundrede aar siden at have været Skove, siden der er fundet mange store rødder af træer, hvilket og synes rimmeligt, men nu findes icke et eeniste træe.

Nedenfor Karup marker er Aarestrup, som forvolder, at dens indtagne marker giør ahl heden smal paa det sted. Over alt, naar Karup kirke betragtes nu i henseende til forrige tiider, da den var over 60 allen lang forsynet med et høyt taarn og Spiir over 100 allen høi, og nu allene findes det midterste af denne store kirke, hvorudi den tiid kunde rommes den største kiøbsted meenighed, og nu er det overblevne af kirken meere end stor nok til en menighed af 60 td. hartkorn og faae gaarde[3]), saa maa dog ahlheden fordum være bebygt, da man finder mange opdæmmede og indkastede veye igiennem ahlheden, hvor de i de dage maa have passeret til Karup kirke, hvoraf de fleste veye først bleve

---

[1]) over Rabes.

[2]) Det nuværende Resenfelde og Overhede øst for Resen By; gjennemstrømmes af Resen Bæk.

[3]) Om denne berømte gamle Kirke se J. Vammen: Karup, dens Helligkilde og dens Kirke (Viborg 1905), 13 Sider.

opdagede, da ahlheden for 10 aar siden af vaade afbrændte.

Sluttelig sees, at den sydvest side langs Stabbil backer befindes god lejlighed til at plante skove af granne, ege, og bøgetræer med underskove af hessel og torn, og er dette alt, hvad man af denne forretning og eftersyn har kundet udfinde.

6) Endnu blev efterseet Knudstrup heede og der observeret:

Ved Vallebek, 3 fierding vei fra Klodmølle, er toe gaarde, Raunholt og Sylle kaldet, i Thorning sogn. Denne hede er ellers en miils veys i qvadrat, som formenes at tilhøre ahlheden, jorden er af saadan beskaffenhed: Et halv qvarter sort jord, derunder liger saa meget hviid sand, derunder rød sand og endelig under det røde sand fuldkommen god, sort jord. End videre findes paa samme heede, $1^1/_2$ fierding veys fra Klodmølle, toe damme, hvor i kand bekommes vand paa 3 a 4 allen; jorden er og af bedre bonite paa dette sted end det forrige fra Karup hertil; paa denne hede er opvoxen nogle tusinde espetræer, som stedse ødelegges af mennisker og qvæg, tilligemed mangfoldige eege stammer. Paa oven anførte sidste sted, $1^1/_2$ fierding vey fra Klodmølle, kunde med fordel anlegges nogle gaarde.

Randbølle[1]) heede blev efterseet af os trende, Hammer, Skøtt og Sinderup, d. 14. og 15. July (medens Hofman og Steuben har beseet de andre heder, som herefter vorder anført) og det saaledes som følger:

Fra Randbølle byes marker til Nørbegs[2]) marker er tilsyne over alt en lighed efter agre med mangfoldige store kampe steen, og noget her og der plette viis besaaet, lige til Østervigs tvende gaarde, som for 33 aar er opbygget i heden[3]), hvilken Plads indtager $1^1/_2$ miil. Jorden er overalt beqvem til agerbrug, som allerbest beviises med den skiønne rug og boghvede, som Spiarup bymend, der hører under Engelsholm, har saaed i heden, og efter beretning skal samme byes mend have besaaet samme jord i fiorten aar, uden derpaa at have anvendt

---

[1]) Her deler de 5 Mænd altsaa Undersøgelserne imellem sig.
[2]) Norbæk i Egtved S.
[3]) ɔ: 1724.

nogen giødning; paa samme plan findes leer og tilgang til brøndvand fra Østervig til Worbasse; hvor Præsten hrr Ewald boer, befandtes et øde sted, gammel Fetting kaldet, hvor grunden til en gammel kirke synes. En fierding vey fra Woorbasse er ligeledes et øde sted, Plauborre kaldet, hvor grunden endnu laa kiendelig, hvorpaa nogle huuse havde staaet, tilligemed indheignet tofte med videre; til dette sted skal være overflødig tørveskiær i en mose samt høebond til 24 dages slet, samt jorden af god art, tilligemed leer og kampesten i overflødighed. En fierding veys norden for Gielberg befandtes og et øde sted, Goerom kaldet, hvor store grundsteene ligger til adskillige bygninger[1]).

Ved dette sted findes alt, hvad som kunde henhøre til 1, 2 a 3 bøndergaarde. Sluttelig er det kiendelig, at de gaarde, som her og der over alt i Randbøll hede pletvis ere bygte, har, for ey at faae naboer, formodentlig røddet, pløyet og saaet hvor de vilde, saa at den ting vil først afgiøres, hvad enhver tilhører og hvad hans mayest. tilhører, førend der kand tenkes paa steder at opbygge, hvilket formodentlig icke det første aar er giørlig at tilveiebringe. Og er alt hvad af denne hedes examen kunde udledes af os underskrevne

Hamer, Skøtt, Sinderup.

7) Den 13. July. — I Bøuling amt tog vi (Hofman og Steubben) fra Karup til Skophuuset og derfra til Hernings-holm; naar man kommer over Karup aae, kommer man ind i en hede — Kraghede eller Grosande hede kaldet, som gaar fra Kragsøe til Raunholt, og derfra til Hampen søe, kand udgiøre i lengden 4 a 6 miile, paa hvilken store hede alleene findes faae eeniste steder. Tvers over er den paa det sted, vi tog igiennem, nemlig fra Karup til Skophuuset, som er $1^1/_2$ miil, af meget god bonite, saa at der findes baade god jord og god hede-græsning; merkelig er det: at landsdommer Skinkel paa Hald, som er 3

[1]) Alle disse øde Steder fortæller om Svenskernes Huseringer i 1658.

a 4 miil derfra, har ladet opsætte en fold[1]) og i heden græsser over 100 stude, paa fundament: at hand for 2 aar siden kiøbte et sted i denne hede, som dog skal være 5 fierding veys derfra[2]), samt ey langt fra folden ladet oprydde noget jord, hvorover den største lods eiere, krigsraad Høeg paa Herningholm finder sig fornærmet, og skal derom have klaget til rente cammeret[3]); samme krigsraad Høeg ønskede intet hellere, end at denne store hede maatte undersøges, og enhver bondegaards eiere udvises til græsning sit støcke efter landmaaling paa høveders græsning, og tage det støcke, som laa bondegaarden nærmest beleilig, men at det øvrige skulde tilhøre hans mayest., som igien lod det inddele i bøndergaarde, forundte dertil opbyggeren en vis summa for hver gaard, som man paatog sig at opbygge, samt skiænkede de privilegier, som forordn: 1751 tillader for dem, som opbygger heden. I det øvrige holt hand for

> At hævd i heden ey skulde gielde videre, end hvad landmaalingen paa høveders græsning og skielbreve tillader, hvilket og synes at være rettest. —

Dette er hvad af mundtlig samtale med ham blev omtalt; ved denne leylighed saa vi paa Herningsholm, at bemeldte Høeg[4]), som er den kyndigste proprietær i hede egnen, har opfunden en maade at dyrke den murrede hede, som ellers hverken duer til græsning eller kornland, saaledes: Hand lader med sin egen hovedgaards bæster oppløye aarlig et støcke af denne murrede hede med lyng og alt og sætte furene paa kanten, lader det saa ligge til en anden sommer, da hand tænder ild i furene, eftersom

---

[1]) Dette er sikkert den første Begyndelse til Gjedhuset, der i de senere Aar er bleven saa bekjendt ved den der indlogerede Fangekoloni. (Se ogsaa Jeppe Aakjærs „St. St. Blichers Livstragedie" II, 190—93). Indtil Kolonisationen laa der nok et „Gjedhus" ved den nordøstre Rand af den nuværende Stendalgaards Plantage.

[2]) Her sigtes til Grovgaard, som Schinkel kjøber, ikke for 2 aar siden (1755), men 9. Jan. 1753.

[3]) Ja, 29. Juni 1755.

[4]) Hans Adolph Høeg, født 1689 † 1773. Adledes under Navnet Hielmcrone 19. Aug. 1757. Hans Søn Marius v. H. (f. 1723, † 1793) fik Herningsholm efter ham.

jorden er tørvagtig og begroet med smaa lyng, saa brænder den let til aske; derpaa ligger den til andet foraar, da hand pløyer den igien, og NB. overstrænter eller tønt saar det heele stykke med kalkgrus af kalkovne eller kirke- eller hus- kalkgruus. Derpaa saaer hand strax første gang hafre, anden gang rug og saa fremdeles, hvorefter han faar uforlignelig got korn, som vi begge saae prøver af, icke af et støcke indtægt, men af nogle aars indtægter; siden ligger jorden eendeel aar og da lader han det ordentlig giøde, og saaledes fører den murrede hede, som aldrig har været brugt tilforn, enten til korn eller græsning, i god brug, hvilket er et beviis paa, at heden kand forbedris og opbygges, naar de rette methoder kunde opfindes.

Den 14. July. Fra Herningholm til Fedderholt bye[1]) med en aae[2]), er over en miil, som er bebygget, men derfra ligger paa den høyre side Knud mose og paa den venstre side:

8) Minhede, som er af en temmelig strækning; bedre hen er

9) Paa den venstre side Søebye hede, som er $1^1/_2$ miil lang og over en miil breed, er gandske øde, og allene beboet af 3 smaa bøndergaarde.

10) Paa den høyre side af veyen i Rind sogn er af en miils distance Hiortsballe Hede, hvori er flyve sand paa meere end en miils distance.

11) Venstre side Aanborg hede, en miil lang og een miil breed øde; siden kommer man forbi Holten, hvorved er en aae[3]), og derfra til Brand, hvorved ey findes store heeder, men jorden er dog lidet beboet.

12) Brand sogn i Colding huus amt beliggende er vel fire miil i circumference, er og en stor deel hede, som naar lods eierne hver sit stk. var tildeelt, kunde der i Ullerup heede som er anseelig stor, opbygges nogle gaarde.

Den 15. July. Paa veyen derfra til Giufve, ey langt fra en liden herregaard kaldet Donnerup, ligger paa den venstre side af veyen en stor mose, kaldet

---

1) Fjederholt i Rind Sogn.
2) Herningsholms Aa (til Storaa).
3) Brande Aa (til Lønborgaa).

13) Trold mosen, som og synes kunde dyrkes. Paa den anden side,

14) I Rindgive sogn ligger en forferdelig stor hede, kaldet Over- og Neder Simmel, som de omkring liggende vel benøtter sig af, men efter beretning ey skal tilhøre nogen. Denne heede burde nøyere at undersøges, da den er af stor strækning paa nogle miile.

Den 16de og 17de Julij.

15) Randbøl hede[1]). Denne hede er vel mere bebygget end man havde forestillet sig, dog har hver sted en utroelig stor strækning, nemlig Randbølle kirke og bye, Daldover, en by i Ikier[!] sogn, Binneballe, en bye i Randbølle sogn, Lid en eeneste gaard, Vollen 2 gaarde, Spiarup, en bye, alle i Egtved sogn, disse har en utroelig stor etendue til deres gaarde. Røgbierre er toe gaarde i Randbølle sogn, hvorved er en deel flyve sand, Fetting, en bye i Woorbasse sogn, Østervig, en gaard i samme sogn af stor strekning, Slau, en gaard, Knorborre, 2 gaarde begge i Worbasse sogn, Skrode [ɔ: Skøde], en gaard i Bekke sogn, Gilberg, fire selv eier bønder i Heinsvig sogn, som har een fast utrolig stor strekning af land til deres gaarde, nesten fem fierding veys i breden og ligeledes i lengden, saa at de om aaret udfører 4 a 5000 læsz blandet giøde. Troldbierre beboes af 4re mænd i Heinsvig sogn. Nebbel, en stor bye i Worbasse sogn, Donslund, tilforn en herregaard, nu 3 bønder gaarde i Worbasse sogn, Vætterup, en bye i Læborre sogn, Holled, en gaard i Worbasse sogn, Worbasse, en kirke bye, hvis marker er anseelig store, over en miil, og støder til Bekke mark, som er en stor kirke bye, men naar man kommer fra Worbasse til Bekke, ligger et stort kier paa den høyre sidde, som er øde, men efter ald formodning kunde lettelig sættes i god stand til græs og høebierring. Fra Bekke paa landevejen til Randbøll synes vel at det er puur hede, og er nesten 3 store miil, men jorden er lagt til de nestliggende byer, og er da paa den høyre side, naar mand kiører fra Bekke til Randbøl, følgende byer: Kragelund i Bekke sogn, Torsted i Egtved sogn, begge byer som tilegner sig heden til landeveyen, Skiøde, en gaard i heden

[1]) Hoffman har altsaa ikke villet slaa sig tiltaals med de andres Undersøgelse af dette Terrain.

til Bekke sogn, Togelund, en bye, Bøgvad, en bye; disse to byers marker løber op til landeveyen; Nørbek toe gaarde i Eg[t]ved sogn. Siden følger Lild, Bindeballe, Daldover, Randbøll, hvis marker løber op i heeden, følgelig for nærværende tiid er ey meere ved denne heede at giøre, førend hedernis Dyrkning bliver anderledes indrettet, end at lade de øde steder, der findes, opbygge, nemlig:

1) Et øde sted tilforn kaldet Faarhuus, nu Faarstidam, der findes fuldkommen kiendetegn til en gaard og brønd med dam. Jorden er meget god, icke langt derfra findes 2 øde steder, som efter sigende skal have været skovhuuse, men paa den heele store hede findes nu ingen skov; bemelte faarehuus er beliggende ved Spiarup, Rodbierg og Fetting marker. 2) Et øde sted Godrum kaldet, som har været indbygt af fiire store huuse med fornøden vand, af eng og af agrene sees endnu kiendelig spor; dette tilegner sig de mænd i Gildberg da det dog er langt fra dem. 3) Et andet øde sted kaldet Plouborg, hvor kand sees rudera af fiire store huuse med bagovn, hvorved er en skiøn eng, mens dens marke er øde. De Gildberg mænd tilegner sig samme, endskiønt de ligger tre fierding veys fra dem. 4) Imellem Spiarup og Fetting findes et lidet øde sted, kaldet gammel Fetting. 5) Norden for Nørbek er et øde sted, hvorpaa synes at have staaet adskillige bygninger, men jorden deromkring tilegner de Spiarup mænd sig. Paa Bekke mark blev os sagt var toe øde steder, men vi kunde ey faae dem at see. — Dersom disse 5 steder bleve for det første opbygte af saadanne beboere, som forstod at drive auflingen til gauns, skulde man vente, at enhverd gaard og bye, naar de saae udveie NB! til gresning og den øde jords dyrkning, at de skulde formeere dem og bygge toe og fleere steder paa denne jords strækning, hvor nu alleene en gaard forefindes, da heeden i gamle dage har været meere bebygt, siden ved gamle Fetting endnu findes rudera af en øde kirke. Sluttelig er det kiendelig at de gaarde og byer, som her og der overalt i Randbøll hede pletviis ere anlagde og bygte, har for ey at faae naboer, formodentlig røddet og saaet hvor de vilde, saa at den ting vil først afgiøres, hvad enhver tilhører; hvilket dog icke vilde være til nøtte eller kunde betale bekostningen, førend andre midler opfindes til at forskaffe hedeboerne græsning og jorden paa en anden maade dyr-

ket, thi paa den maade, som de nu bruger, har de et stort arbeide og slæb og dog neppe kand fortjene brødet; men naar de saae, at et par af de øde steder kom i stand og bleve drevne paa den lüneborgiske maade eller brandenborgiske, vilde de efterfølge samme som oven er anført, hvilket er alt hvad vi paa denne reise har kundet udspørge.

Randbølle d. 18. July 1757.

H. de Hoffman.

P. S. Ikke langt fra Randbøll kirke saae vi dend prægtige papiirs fabrique, som hører til Engelsholm, hvilken i fald den fick klude nok, kunde holde dobbelt saa mange Svenne, neml: 20 stk: da den er forsynet med overflødig vand og vel indrettet. Samme er med stor bekostning anlagt af hr. etats raad de Lichtenberg; ligeledes er icke langt derfra imod Haraldskier, som tilhører samme eiere, anlagt et skiøn kaabbersmeltning og jern fabrique, som nest det flensborgiske er det beste i Danmark og Holsteen, og som begge kand ingen tiid fattes vand, burde det i alle optænkelige maader soutineris, det var at ønske, at hver kiøbsted i Jylland burde til en mand i byen selge deres klude, da fabriqueren giver 3 rda. for centneret af hviide klude.

Allerunderdanigst forslag, hvorledes heederne i Jylland efter nøyeste undersøgning best kunde opbygges; nemlig

hvorledes formeenes: at hederne kunde skiftes, at hans maysts anpart blev udlagt, fra de der værende lods eieres og hver sin part tildeelt.

1) De fleeste beraaber dem paa toe ting, a) at de har hævd i heeden, i følge lovens pag. 755[1]), og at deres skiøder tilholder een efter anden, at de skal nyde og bruge den ret de fra Arilds tid af har haft, b) at landmaalin-

[1]) Maa være 756: „Hvis Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder han" etc.

gen tilholder, at enhver gaard har et vis antal høveders græsning i heden, og da ingen veed, hvor stort støcke heede jord behøves til et høveds græsning, saa bliver tingen umuelig for amtmanden og commissarierne at udviise hvad lods eierens anpart er af heden, og af hvad hans maysts anpart vil blive, med mindre hans kongl. mayst. finder for got ved et rescript allern. at befale følgende: — — at hævd i disse heeder icke i følge loven pag. 756 kan gielde, siden landet derved til ævig tiid vilde blive udørket, da hans mayst. allern: vil have landet opbygt og beboet, at fleere undersaatter kand ernære sig, hvorfor enhver lods eier skal i heeden udlegge saa stor et stk. jord til saa mange høveders græsning, som landmaalingen omformelder, og skal et støcke hede til et høveds græsning for saa mange NB qvadrat all beregnes, hvilket stk. hede til disse høveders græsning tages nærmest ved byen eller gaarden; det øvrige af heden udlegges til hans kongl. mayst., og saa snart enhver har faaet sit stk. hede til sin gaard, skal grendserne med skiel, steen og kull nedlegges og optegnes, dog haver nogen rigtig skielbrev, skal ham derefter sin anpart udviises.

2) At naar lods eierne i heden har faaet hver sin anpart, skal amtmanden ved commissarierne giøre overslag, hvor mange byer og steder der paa det øvrige i heden kand anlegges.

Angaaende en fond til disse heders opbyggelse.

Om hans mayst. ved allern. rescript vilde bevilge en collect til hedernes opbyggelse, dog icke ved at sætte bæckener for kirke dørene eller at lade taulerne omgaa i kirken, hvorved liden capital vilde samles, men at i Kiøbenhavn i hver sogn maatte ombæres en bog, at hans mayst. selv med heele hoffet deri vilde først tegne, og siden continueris i alle sognerne huus fra huus, at enhver efter sin formue deri vilde tegne, hvad han giver; dernest at biskopperne i Danmark beordrer prousterne og de igien sogne præsterne, at hver præst i sit sogn ey alleene ved dermed at omgaae i kiøbstederne og paa landet hos proprietairer, præster og herredsfogder og alle formuende i sognet, men endog, at i de 4 jydske stifter, baade mand og qvinde kiøn i deres sogne, saa vel i kiøbstederne som paa landet, som er over 12 aar, til disse ahlheder at give hver 2 sk., de fattige

og dem som nyder almisse alleene undtagen, og da i Jylland noget nær er 300,000 mennisker, saa kand det alleene udgiøre over 6000 rdr., følgelig maae efter ald formodning denne collect over heele Danmark beløbe til 20000 rdr. og derover.

Hvor mange bønder gaarde der formeenes i de ved hosheftede kort[1]) anførte heeder, som udgiør imod 40 miile, for det første kunde opbygges paa de stedder, som til hans mayst. bliver udlagt.

Ahlheden. NB. Dersom hans maysts anpart af ahlheden paa den østre Side imod Thorning og Fallingsgaarde skal regnes efter Vildbahne pælene, og paa dend vestre side efter Stabil backer, saa kunde følgende bøndergaarde der anlegges, hvilket dog ey kand viides, førend commissarierne har udlagt, hvad lods eierne, og hvad hans mayst. tilhører. I hvor om alting er, saa synes det nødvendigt, at det sted kaldet Arestrup paa $4^1/_2$ tønd hartkorn kiøbes af hans mayst. af eieren paa Aunsberg, siden det ligger saa got som mit udi hans maysts ahlhede, og vil giøre en hoben fortred, naar jorden til andre, som vil opbygge ahlheden, skal udlegges. Naar samme gaard blev kiøbt og hans mayst. fik saa meget af ahlheden som oven er meldet, kunde efter ald formodning følgende gaarde i ahlheden opbygges: — Arringsvad 4 gaarde, udi Haversdalene 4 gaarde, ved Benzelhøy een gaard, som tillige kunde holde kroe efter forordn. om ahlheden 1751. Førend man kommer til Grønhøy 4 gaarde, Fløyg[aa]rdsdahl den allereede bygte gaard, hvor captain Kahlen boer, ved Lundvad 2 gaarde, noget førend man kommer til Klodmølle ved toe damme 2 gaarde, i alt 18 gaarde; disse kunde anlegges saaledes, at en anseelig stor terrain udviises efter proportion af de gaarde, som skal bygges, paa det de kand have fuldkommen jord til agerland, græsbonden hede til græsning og fornøden ildning; denne terrain deeler de selv i mellem dem, saa de der over hver faar lige breede agre, og behøver samme ey at opmaales eller taxeris, førend naar de 20 aar er forbie,

---

[1]) Et farvelagt, men tarveligt udført Kort ledsager de Afskrifter af Indberetningerne, som her meddeles. Kommissionens Rejserute er paa Kortet afsat som en Trekant, hvis Spidser er Skjerrildgaard, Seibæk og Bække.

at de skal betale skatt, siden ingen endnu til visse kand vide jordens bonite, eller hvad deraf kand udkomme, og dend store omkostning med opmaalingen ved en ingenieur derved kand saa lenge spares; det øvrige af ahlheden langs Stabil babker, forbi Karup ned i Knudstrup hede, kunde reserveres og med tiden indkastes for deri at plante gran skove, siden jorden efter ald formodning icke kand bruges til andet, har og i gamle dage været skov, som de mangfoldige eege og espe planter udviiser.

Harboe heede maa endelig kunde opbygges i mindste 10 gaarde, siden den er bedre end ahlheden, saa vit man har seet, ligeleedes befindes og

Kragshede eller Grosande heede meget god, og en langt større terrain end ahlheden, ia det synes uforgribeligt, at naar hver har faaet sin part, maa dog blive saa meget jord tilbage til hans kongl. mayst., som en snees bøndergaarde kunde anlegges paa. —

Søbye heede, Ullerup heede, Over og Neder Simmel heede, nogle øde steder i Randbølle heede og fleere steder, det maa dog i det mindste tilhobe udgiøre 100 bøndergaarde.

Naar nu betragtes, at disse ovenanførte heder vil udgiøre imod 100 bøndergaarde, og siden ey mindre end 500 rdr. kand tilstrække til en bondegaards bygning og besætning, som udgiør 50,000 rdr., saa kand den dertil ventende fond ey nær tilstrække, følgelig formeenes, at oven anførte indsamlede capital skulde alleene for det første deraf bruges til nogle gaarders opbyggelse i ahlheeden, nogle i Kragsheede, nogle af de øde steder i Randbøl heeder og nogle udi oven anførte heder, i alt til en 40 bønder gaarde paa adskellige steder saaledes,

1) at naar hans kongl. maysts anpart af heden var udlagt, maatte de nest beliggende proprietairer eller lods eiere nyde jorden, naar de derimod paa jorden opbygte saa mange gaarde paa hver sted, som jorden blev anslaaet for; hver gaards bygning skulle i det mindste bestaae af 50 fag huus, hver besidder gives toe bæster, toe kiør, toe stude, 30 a 40 faar, æde og sæde korn. Naar proprietairen da foreviiste, at gaarden var sat i stand, og lovede at vilde lade dyrke jorden efter den maade, som syntes tienligst, skulde hand nyde 300 rdr. udbetalt og de frihedet paa

gaarden, som forordningen om ahlheden 1751 befaler, samt gaarden til eie, dog at hand og efterkommende eiere skulde være ansvarlige til, at de gaarde, som de nu saaledes paatager sig at opbygge, stedze bliver holt i stand og ey nedbrudte; i manglende fald skulde de forstragte 300 rdr. igien udbetales, og de desuden at miste eiendommen, hvortil lods eierne sig inden 1. Jan. 1758 skulde erklære. Men som det er at formode, at proprietaireme neppe vil profitere af denne maade, siden de fleeste holder for, at hvad de ey strax kand nyde indkomst af, vil de ey have med at giøre, hoved øje merket er og at faae fleere folk i landet samt at fremmede tieniste folk forskrives til at dyrke jorden, saa kunde i deres sted antages

2) Andre til disse heeders opbyggelse nemlig: a), nogle familier af den brandenborgske reformerte colonie i Fredericia, som der har viist gode prøver paa deres duelighed, og da de nu daglig forøger dem og derover neppe kand ernære sig, kunde de i hederne etablere sig.

b), Sa[l]petter mester Hammer som og har løst til der at nedsætte sig og meener at forskrive folk fra Skaane til at dyrke jorden.

c), Om nogle fremmede familier i disse krigstider fra Brandenborg eller Lynneborg kunde faaes til der at nedsætte sig, da vores egen lands folk ey forstaar at dyrke heeden som dend burde, saa at de i alt kunde blive en 40 familier. Men som disse maa kiøbe alt, hvad de behøver, og følgelig icke paa 200 rdr. nær kunde sætte saadan en bondegaard i stand som en proprietair, eege tømmer er ey heller at faae for penge, saa synes det best, hans kongl. mayst. vilde give følgende benaadninger: a) Eege tømmer af Silkeborg eller andre omliggende kongl. skove til hver bonde gaard, som saaledes af fremmede familier blev opbygt, 100 allen leeder, 40 stolper, 4 allen lang, 40 løsholter, $2^1/_2$ all lang, 7 og 8 tom tykke, hvilket træe bønderne for konge reyser kunde levere de vedkommende paa nærmeste sted, hvor imod opbyggerne forbindes til, at dette træe strax blev sadt paa gaardens bygning. b) Til fyhrtræe at kiøbe i næste kiøbsted, arbeidsløn, vognleie, tækemænd, arbeidsfolkenes kost etc., betales 200 rdr., og siden til slig en gaards aufling behøves i det mindste besætning af 2 heste, 2 stude, 2 kiør, 30 faar,

æde korn og folkeløn 1½ aar, siden jorden ingen frugt i dend tiid kand give, samt sædekorn, saa kand ingen besidder dertil have mindre end 300 rdr., som er i alt 500 rdr til en gaard foruden tømmeret. c) At de maa nyde gaarden til eie, naar dend stedze holdes i stand, og de privelegier, som forordningen om ahlheden 1751 omformelder, samt at deres børn og afkom maa være fri for udskrivning i det mindste de første 20 aar; thi anderledes er det ey mueligt at faa disse fremmede familier til deri at entrere.

Aarsag hvorfor hver gaard ey kand anlegges for sig selv er følgende:

1) Findes ey vand over alt i hederne. — 2) Er jorden paa somme steder ond, andre steder god, naar een fik det gode jord og dend anden det onde, kom den sidste til kort. 3) Findes sommesteder engbond; naar nu een fik alleene ald engen, kunde den anden ey subsistere. 4) Naar det er bye viis, kunde den ene hielpe den anden, som erfarenhed daglig viiser, er høyst nøttig. 5) Veie til saa mange eeniste steder vilde blive i heeden meget besværlig, borttage megen jord, fleere diger vilde opkastes, og saa fremdeeles.

Hvorledes heederne best kunde deeles i mellem beboerne, naar en bye blev anlagt.

Naar 2—3 eller fleere beboere bleve udlagte en fuldkommen plan til deres gaarder, skulde de igien imellem sig selv bytte jorden saaledes, a) at den eene fik ager om ager med den anden af det jord, som tiente til sæd. b) Det som skulde være til høveders græsning kunde udlegges en plan, som de da tilhobe kunde sætte lige mange høveder paa. c) Et støcke kunde udlegges og i mellem dem deeles, hvorpaa kunde saaes tørkiske klever eller lucerne frøe, hvilket skulde indkastes, at det for creaturers gang kunde være fri. d) Et støcke som og skulde indkastes, hvorpaa enhver kunde saae sit skifte med granfrøe for med tiden at opelske dem skou. e) Eeng-skifterne skulde deeles saaledes imellem dem, at enhver fik sit støcke; saasnart denne forretning var giort, skulde derover forfattes en skriftlig optegnelse paa hver stk. jord, dens lengde og breede, samme til rente cammeret indsendes, og copie deraf besidderne meddeles.

Maaden heedernes jords dyrkning kunde forbedris paa saa meget man hid indtil har kundet udfinde.

a) Enhver besidder skulde deele sine agre saaledes, at hand til visse vidste, hvor meget hand hver aar kunde bryde, at hver støcke i det mindste kunde have 10 aars hviile, og ey som nu her og der opbryde en plet i heden, hvorved jorden ruineres. b) Det murrede jord skulde ey paa sædvanlig maade opskiæres, men hver aar tage et stk. for, slaae lyngen af og bruge til ilding, derpaa oppløye det murrede jord og sætte furene paa kanten, lade det saa ligge til foraaret, tende ild i furrene, og naar rødderne af lyngen, og det af jorden, som er tørveagtig, er afbrendt til aske, over saaes jorden tøndt med kalkgruus, som kand faaes fra Dauberg kalkovne; derpaa saaes haure, siden rug og saa fremdeeles, i alt fem kiærve i fem aar; siden hviler jorden i 10 aar, og da giødes, dog ey med kalk, hvilket er proberet, og befindes til stor nøtte, da den murrede jord, som ellers hverken tiener til korn eller græsning, skaffer paa oven anførte maade uforbederlig god korn. c) Lyngen, som afslaaes, og ey behøves til ilding og at tække med, kunde opbrendes til aske og blandes imellem giøden, og ey som hid indtil er skeet, blande lyng i mellem giøden, som ey kand raadne, og følgelig giør meere skade end nøtte. d) Hvorledes tørkisk klæver skal saaes, er anført i Aarhuus oeconomiske betragtninger nr. 1, om luceme frøe at saae vil og giøres nærmere undersøgning. e) Dahlene kunde jevnes og med høefrøe og hollandsk klever saaes, hvorved de kunde faae græs, som de høylig trænger til. Men da det ey kand tilstrecke, kunde bemeldte tørkisk og lucerne klever erstatte samme, hvorved de kunde faae saa megen afgrøde, at de magelig dermed kunde græsse og foere deres bæster, kiør og stude vinter og sommer, og som slig sæd kand vare næsten 20 aar, saa er det høyst tienlig for heederne, at den sag der af ald magt legges fliid paa. f) Granne skove at saae og aarlig opelske er høyst tienligt, og hvortil den sandige jord er meget beqvem, og just saaes i saadanne heder. Granne træer groer hastig, hvorfor derpaa maatte legges fliid af alle kræfter, da landet trænger for træer. I det øvrige er det en uimodsigelig sandhed, at dend hid indtil i heden brugte maade at dyrke jorden paa duer aldeeles intet, thi ved dend blan-

ding af jord, lyng og møy bliver der ført jord til jord, lyngen kand ey raadne, og giør meere skade end nøtte, foruden at melde, at eiendommene bliver opgravne og ruinerede, og for alt dette store trældoms arbeide har bønderne icke engang det usle leve brød, da de i heede egne maa have fiire gange saa megen jord til en tønde sæd, som i de feede egne, og har fast ingen græsning.

Sluttelig var det høylig fornøden, at en habil person, som dertil havde lyst, giorde en tour til Brandenborg og Lyneborg for grundig at erkyndige sig, hvorledes hederne der drives, da Brandenborg, som kaldes det hellige romerske riges sandbøsse, har saaledes bragt deres heeder i stand, at icke en plet er udørket, og naar denne person kom tilbage, kunde hand baade have indseende med, at de anlagde steder bleve dyrkede til gavns paa bemelte maade, saa og selv opbygge et sted og skaffe jorden i brug; da naar de andre saae, at saa vel hand som de fremmede familier kom i stand og derved profiterede, vilde de der boende kappes om, hver at forandre sin auflings methode, og hederne vilde aar efter anden vorde opbygt. Dette er da alt hvad jeg om hedernes opbyggelse og dyrkning har kundet udfinde, men da een og anden post formodentlig ey saa omstendig, som skee burde, heri er forklaret, saa ønskede ieg intet hellere end at derimod maatte giøres objectioner, da ieg haaber at være i stand til, baade at besvare samme saa og at alt, hvad her udi er anført, medfører Sandhed.

H. de Hoffman.

Betænkninger [1]) over de allerunderdanigste indgivne forslag hvorledes heederne i Jylland best kan opbygges.

1. art. Angaaende: at hævd, som i heederne, hvor ingen skiel findes, skal ophøre, det er en høy fornøden ting, paa anden maade er det icke mulig at faae hans maysts anpart af hederne determineret, men at fædriften i hederne, som et hvert sted skal tildeeles, kand sættes paa vist maal,

1) Af Høeg paa Herningsholm.

da maa · efter mine tanker først agtes, at slig maal bliver holt proportion; thi ved et sted kand falde tør og skarp hede, hvor liden græsning findes, og altsaa behøver saadan et sted en større eiendom til udgift, hvis creaturerne skal kunde faae behøvende føde; ved et andet sted kand findes lav og koldere hede med grønninger, hvor lige antal af creaturer med meget mindre eiendom kand behielpe dem, det vil derfor blive fornøden, at af skarp tør heede til et høveds græsning beregnes fleere qvadrat allen end af lav og koldere hede.

2den art. Angaaende en fond til hedernes opbyggelse, da er det forslag til en colleet meget god, og kunde det icke hindre nogen mand, at slig en collect hver aar, saa lenge fornøden giordes, om gik, da der skulde befales hver mand i Danmark af bonde standen |: fattige som nyder almisse undtagen :| fra melte 12. Aar af, lige meget enten det er mand eller qvinde kiøn, aarlig at svare 2 sk — proprietairer og andre kongl. betientere, civil og militair, selveiere, fogder og andre, i hvem det end var, skulle svare efter egen villie. — End meere kunde denne fond forbedres om allernaadigst maatte befales, at ingen unge folk, som for nærværende tiid icke havde lært at bruge snuf tobak eller røg tobak, icke uden høy nødvendighed det udfordrede, efterdags samme maatte bruge, og alle dem, som havde lært og fremdeeles agtede at bruge det, skulle aarlig betale de i bondestanden 2 mk., geistligheden og de i borgerstanden aarlig 4 mk., de i adelstanden og andre i rangen aarl. 1 rdr, og det lige meget enten det var snuvtobak eller røgtobak; herved bliver en sterk misbrug af tobak hemmet, hvorfor saa mange tønder guld aarlig gaar ud af landet, og penge indkom til publique nøtte. —

3die. Betreffende et bestik paa gaardenes tal, som paa heederne anlegges.

Derom kand for nærværende tiid ey determineres noget fastere, indtil commissariernes forretninger forskaffer nærmere oplysning og vished.

4de. Hvad til hver bondegaards opbyggelse og besetning skulle gotgiøres med videre — 1) Maae ieg erindre: at her i heede egnen er det icke nøttig, at en bonde gaard bliver anlagt større end til 4 tønder hartkorn i det høyeste, hvilket daglig erfarenhed lærer. Her paa godset paa de steder, hvor der falder skarpe eiendomme, har man maattet

saavel i gamle tiieder som nu lignet hver saaledes, at de fleeste ickuns besidder fra 3 til 4 tønder hartkorn, men hvor der falder feed sort eller leeret jord paa heederne, kand en bonde gaard indrettes til 6 tdr. hartkorn i det høyeste. Aarsagen hvorfore eie følgende — a). Veien til kiøbstederne ere lange sc: fra fleeste stæder i almindelighed 5, 6 a 7 miile og især om vinter dagene besværlig, da de mesten vinteren igiennem fra sidst i october til hen imod sommeren staar fulde af vand, som giør en besværlig kiørsel for bonden, naar hand skal til kiøbsteden med sit korn at sælge, derfore er bonden her i egnene ey for at have meere aufling, end hand til sine børn og tieniste folks underholdning behøver. b) Paa denne egn ere bønderne i almindelighed men fri bønderne i besynderlighed det dovneste, dummeste og groveste folk, der kand være nogensteds, de gider neppe drevet et aufl paa 3 a 4 td. hartkorn, som enhver kand sidde med, uden mand skal nøye have opsigt med dem og ievnlig drive dem dertil; saadan dovnhed giør ey alleene dumhed i auflingens drift, men og at de viiser grovhed imod hosbonden, naar hand vil tvinge og lære dem at dyrke deres i fæste havende jord retskaffen, saadan ere forældrene, og ligeleedes opfødde de deres børn; skulle nu saadan et slags folk paa heden have en gaard af større hartkorn, ville gaarden visselig inden faae tider blive øde igien og foraarsage hosbonden nye omkostninger.[1]) c) Dend ulden strømpe fabrique, som nu her i egnen er i saa god stand, at bonden i dend sted andre skal tage deres udgifter af deres korns aufling, kand tage dem af sine strømper med hielp af sin optræk af qvæg, dend giør ogsaa, at ingen af denne egns folk er for at have meere hartkorn eller aufling for icke at forsømme

[1]) Den Tone synes at falde Datiden naturlig paa Læben, naar der tales om Bønderne. I et ellers ligegyldigt Forslag til Hedens Opdyrkning forfattet af „en Patriot" ($^4/_1$ 1755) hedder det: „Visselig, vore Bønder fattes ikke Jord, men vor Jord fattes mangesteds Bønder, og Bønderne fattes den Slags Flid og Munterhed, som gementlig reiser sig af Emulation og andres Exempel." Og Amtmand von Heinen skriver $^{10}/_{10}$ 1757 til Regjeringen, at Landmaalingskommissionen maa udbede sig fire faste Daglejere, for at man „ikke skulde spilde Tiden med at informere nogen taabelige Bønder, som endda ikke enten af Vankundighed eller Fortrædelighed kunde sætte en Pæl som den burde staa."

sin strømpe binden, end hvad nødvendig til sin og sines aarlig føde kand have fornøden, og naar en bonde her i egnen er kommen saa vit, staar hand sig i dend omstendighed best og dobbelt saavel som dend, der kand have mod 8 td. hartkorn; naar en gaard alltsaa ey bliver anlagt større end til 4 td. hartkorn, da er dend i projectet angivne besætning af creaturer ogsaa tilstrekelig.

2det seer ieg icke, at en proprietair kand med mindre omkostning sætte slig en bondes gaard i stand, end de ommeldte fremmede familier. a) Vilde bekostningen paa folkes, bæsters og ploug rédskabers holdelse til jordens opbrydelse medtage ligesaameget for ham, som dem allerheldst, lad være han eiede jorde gods i nærværelsen, saa maatte hand dog ligesaavel som de andre leye folk dertil, udgive folke løn og maaneds kost, thi godsets bønder kunde ingenlunde giøre saadant arbeide som pligts arbeide, hvorved de vilde ruineres, de var ey heller at formaae dertil, da det overgik det, fæstebrevene tilholder, og om end alt det kunde skee, som i sig selv dog er umuelig, saa ere der faae af de heederne paa grendsende proprietairer, som haver saa meget gods i nærværelsen af heederne, at der af kunde haves nogen hielp. b) Naar ommeldte familier til gaardens bygning fik udviisning af tømmer fra hans maysts skove og tømmeret tilført af amternes bønder alt uden betaling, saa maatte ioe heden tilgrendsende proprietairer derimod selv anskaffe sig til slig bygninger tømmer kiøbt i nærmeste kiøbsteder og bekoste tømmerets førsel, thi faae af dem eie selv skove. c) Folk til at fæste gaardene maatte en proprietair anskaffe, da en fremmed familie havde dem i sig selv, naar dend selv beboede gaarden. Skulle proprietairen udtage dem af sit øvrige gods, ville det liide derunder, i dend henseende at der derved blev blottet deels til gaards fæste deels til soldatter hold; hand maatte altsaa enten tilkiøbe sig fra andre godser karle til de nye gaarde, hvilket skal blive ham vanskelig ia neppe mueligt, eller tage dem af sit øvrige gods og i deres sted anskaffe sig fremmede, naar der behøves gaarde bortfæstet og soldater leverede. Godserne have i almindelighed ey meere mandskab, end de selv behøve, og mange her om kring ey engang saa meget. d) Vilde tækningerne til bygningerne være en proprietair paa liidet nær til samme bekostning, som en fremmet familie; thi i disse egne findes vel hee-

der og lyng nok, men faae steder lyng til tækning, hvilket erfarenhed kand sige mig, da her paa godset er for faae dage siden afbrendt i en bye 8te bøndergaarde, saa er det heele gods, bestaaende af meere end 700 td. hartkorn alt i heede egnen beliggende, icke i stand til at skaffe det tæcke lyng, som nu til disse igien under bygning værende afbrendte steder behøvedes. Mand blev altsaa nød til at anvende til dend største deel af tækningen paa de nye gaarde langhalm, og dette maa en proprietair ligesaavel som en fremmed tilkiøbe sig.

Foruden ommeldte vil besætningen af creaturer, æde og sædekorn til gaardene, hvilket hand ligesaavel maatte anskaffe for reede penge som de, saa og bygnings folkenes og øfrige arbeids folkes løn og kost, altsammen komme ham paa lige bekostning; men i hvor om alting er, saa seer ieg icke rettere, end at 500 rdr hielp efter Deres Velb:heds[1]) forslag ioe er for hvem der end bygger suffiçant til saadan en gaards opbyggelse og i standsættelse med jords opbrydelse. Hvo som forlanger meere, synes mig at vil besvige kongen og landet ved at see paa egen particulair interesse. — Men deres velb. har ret udi, at de fremmede foruden de 500 rdr skal have tømmeret af hans maysts skove gratis, det ville locke dem til at etablere sig der og hielpe dem af sted. —

5te og 6te articel. Aarsager hvorfor hver gaard icke skulle legges for sig selv samt hvorledes heeden best kunde deeles, naar en bye blev anlagt.

Derom finder ieg intet at erindre uden alleene at det var nøttig, at hver gaard blev bygged saa langt fra hver andre, at dend eene naboe nogenleedes kunde være sicker, om ildebrand hos den anden skulde opkomme.

Maaden hvorledes hedernes jords dyrkning kunde forbedres paa saa meget man hid indtil har kundet udfinde.

Dend første post er meget god; naar der observeres, hvor tør sandig jord falder, kan 8te aars hvile være nok, og hvor kold leerig eller sort mollet jord falder, behøver dend ey meere end 6 aars hvile i det høyeste; thi ellers vilde dend, om dend fik lengere hvile NB uforbigængelig igien groe i lyng og foraarsage heede beboerne endel slæb

[1]) ɔ: H. de Hoffman.

paa nye, naar dend igien skulde bruges. Ellers holder ieg i almindelighed for, at io snarere slig opbrudt kold heede jord kunde komme i brug igien, naar dend har faaet dend fornødne hvile, desto hastigere fik beboerne dend i stand til at give god græs og eng, som ved saadanne nye anlagde steder hart behøvedes.

2den post angaaende den murrede jord.

Dend maade, som her ved gaarden er brugt at omgaas det murrede jord paa, er saaledes: dend er bleven fellet med dend fulde lyng paa, uden samme først at afhugge, hvilket siden hielper, at dend desbedre fænger, naar dend antændes, holder og ilden ved lige, at dend icke igien saa let sluckes, naar der kommer regn; aaret efter eller det samme aar, om saa tør en sommer indfalder, at dend har kundet brende, er paa hver ager over alt bleven antændt ild, ungefehr 3 allen rum i mellem hver sted, som har continuerit at brænde, indtil alle furene ere blevne saa ievne, at de snart icke mere har været kiendelige; næste foraar efter maae saadan jord igien med plougen kastes sammen, og samme aars mickelsdag paa føres kalken; NB kunde jorden først harves, falt kalken desto ievnere, og er det lige meget enten dend er brendt eller ubrendt, dog holdes dend ubrendte for dend beste, saasom den skal være dourablere end den anden, kand ey heller forderve jorden saa hastig som dend brendte. Naar nu jorden med kalken paa har lagt vinter over, er dend neste foraar bleven pløyet og besaaet med havre, som har baaret meget vel til; aaret efter atter besaaet med hafre, dernest med byg, hvortil tvende gange er bleven pløyet; og har samme byg været overmaade god; efter denne byg kiærv er atter tagen tvende hafre kiærve, som jorden og i største overflødighed har givet af sig; nu i aar, som er det sidste aar, legges dend jord ud til græs, som ieg er forsikret, efter tvende aars forløb skal frembringe ligesaagod, som dend anden jord her paa marken, som om sommeren ved st. hans dags tiieder staar overklæd med røde og hvide klæver; adaare tages atter et nyt stk opbrudt murrel jord ind; i samme agter man at saae 2de byg kiærve, som ieg venter gandske vist gaar an, naar mand først saaer haure, der efter byg, saa havre, saa byg og til sidst hafre. Et støcke kold jord her paa marken som icke vilde give rug, er for tvende aar siden bleven besaaet med dend kalk fra Dauberg, som

af lyng, den brendes ved, er bleven skiden, ungefehr saa tyk som en maadelig tynd hagel kand udsee, naar dend er falden. I samme er afvigte aar aflet en god hafre kiærv, dette aar er der udi efter at det tvende gange er bleven pløyet, saaet ungefehr 16 td. byg, som har baaret meget vel til uden at have taget skade af soelbrynde, som andensteds her i landet dette aar er skeed, dog har jorden siden i foraaret icke faaet uden eengang regn, som dog icke har bløt den dybere end en smal finger breed. Jeg holder for, at aarsagen hertil er det alcaliske salt i kalket, som stedze holder fugtighed ved roeden af kornet, hvorudi det overgaar ald slags giøde af creaturer. —

Til slutning maa ieg erindre trende ting, som ved kalkens brug til murred jords i standsættelse er at i agt tage: a) Behøver jorden meget mindre af dend brendte kalk end af dend ubrendte eller kriide som mand og i Hierm herred kalder liim. b) Tienner ingen kriide eller kalk til murred heede, som er tør og har alen strax under sig. c) Agtes at af jorden ey tages fleere kierve efter kalkgiødning end 5 a 6, i det høyeste; thi tages fleere |: da ieg veed mange efter dend ubrendte kriide eller kalk have tagen 12 a 16 kiærve og faaet dend sidste kiærv ligesaagod som dend første :| forderves jorden saaledes, at dend ey i mange aar groer sammen og ey er i stand at give enten korn eller græs siden; af slig omgang med liim er det at det ordsprog: liim giør en riig fader, men en fattig søn, blot og alleene har sin oprindelse. Dette uagtet tør ieg dog vove at tage ligesaa mange kiærve efter kalken, som dend vil give, men som jorden da behøvede medicin, førend den igien blev frugtbar, maatte ieg og være betænkt paa ligesom erfarende har lærdt at meddeele dend samme.

3die post angaaende lyngen at brende til aske og blande imellem giøde er meget god, ellers kand ieg icke nægte, at lyng at blande med til sandige marker er og god, naar dend først i gaardene et vinters tiid har lagt til træk, hvor qvæg passerer, og derefter om sommeren blandet med møg i mødingen, men før saadan en møding udføres paa marken, maa lyngen være forraadnet, thi ellers er det heele arbeid forgiæves.

4de og 5te post: Det er icke noget, som kand ansees for ubeqvemt eller upassende, langt mindre for ugiørligt eller unøttigt, at lade Deres Velb:heds giorte forslag an-

skaffe tørkisk kløver eller lucerne frøe til at besaae visse steder i hederne med, for at faae græs og eng bond hvor ingen er, men de ere i mine tanker passende vexter til hederne, og som en beqvem sæd til tør, sandig og skarp jord, saa des aarsag tillige frem for anden sæd var dend fordeelagtigste, da skarp, sandig, tør jord udgiør dend største part af hederne, hvilken jord ey paa anden façon staar til at blive græs bærende, og saadan en bund er det, tyrkiske klever og lucerne just elsker og kommer til en nøttig og frugtbar grøde paa. Hvor jorden derimod falder leerig, feed, kold og molled, der kand ingen af de 2de slags sædefrøe vel faae fremvext; for nogle aar siden er giort et forsøg derpaa herved gaarden, hvis mark over alt bestaar af en kold, molled, feed jord; man lod komme fra Hamborg 1 pd. af hver sorte, loed dertil luge og rense jorden fra græs og seener, ved 5 gange at lade det pløye og harve, saaede hver slags frøe for sig paa sin rette tiid, og forholdt sig i alleting med det som skee burde, detz uagtet tog dog græsset og ukrud samme aar grøden fra det, efter det dog først var vel opkommen. Foraaret efter var næsten alt henvisnet og aaret efter forsvand det gandske; denne prøve beviiste mig om tingenes rigtighed, da intet feylede til at naae frugten af arbeidet, uden alleene sandig, tør og varm bond, saadan som ellers almindelig gives paa hederne. Jorden her var alt for kold, dertil græsset, som kold jord frem for andet hyppigst bærer, knæger sæden. Vinterens kuld samt for- og efteraarets fugtige veyrlig kunde da ogsaa saa meget lettere beskadige det. Naar nu paa hederne til græs og engbonds nydelse dend skarpe sand jord besaaes med tyrkisk kløver og lucerne, saa kand til feedere og koldere jord, hvor dend findes, employeris efter deres velb. forslag høefrøe og hollandsk klever; beboerne faar da paa begge steder jorden giort græsriig og skal virkelig i tiden høste dend nøtte og frugt af deres arbeide, som Deres Velb. udi indgivne forslag har meldet.

6. post angaaende gran skov at anlegge og en person at lade udreise, for at lære i det brandenborgiske og lynneborgiske dend der brugelige maade med heede jords dyrkelse, finder ieg er meget nøttig og virkelig kand blive til avantage, ligesom ieg i almindelighed anser alt det, Deres Velb:hed herudi haver skrevet, til at fremme hedernes opbyggelse, icke at have dend mindste modsigelse i sig,

men holder det at være, som en muelig saa tillige for landet en meget tienlig og nøttig ting. —

Høeg nu Hielmkrone paa Hemingsholm. [1])

Allerunderd. Pro Memoria.

Efter beretning har amtmendene og øvrige hede commissairer i deres seeniste forsamling i Wiborg sluttet deres forestilling saaledes: at de til foraaret vilde begynde med deres og conducteurers forretning giørende beregning paa omkostningerne, som de vil have got giort; og efter den plan, de agter at bruge, kand slige opmaalinger icke faae ende i 7 aar, og [i] deres instrux vil de have befalet, at ey alleene de paa grensendes matriculerede jorder skal opmaales og afsteenis, men end og den part, som maatte blive til overs til bygge plads etc.

Dersom denne bereining er rigtig, saa er det heele arbeide til større skade for hans mayst. og landet, end til nøtte, hvilket af følgende grunde kand beviises. —

1) Er det en farlig sag at giøre mindste forandring i landmaalingen, thi i en souverain regiering er det en hovedregel, at naar en byrde paalegges landet, maa den være almindelig, at alle undersaatter dertil contribuerer hver efter sin evne og ingen i særdeleshed, da de lidende baade overløber med klager, taber løsten og bliver misfornøyede; derimod: naar tingen er almindelig, betaler enhver sit og ingen tenker videre derpaa. 2) Vilde jordegods derved falde; thi naar landmaalingen skulde forandres ved hederne, vilde enhver tenke det skulde overgaae det heele land, og jordegodset derved miste sin priis. 3) Vilde denne forretning koste over en tønde guld, og hvorfra skulde disse penger tages, og til hvad nøtte for landet? 4) Er landmaalingens beregning fastsadt af høyloflig ihukommelse

---

1) Adlet 19. Aug. 1757.

kong Christian 5., at til en tønde hartkorn hede græsning behøves nesten 4 gange saa meget jord, som til en td. hartkorn i maadelig gode egne, hvilket i den af Thestrup nylig udkomne bog om krigs armatur omstendig er forklaret. 5) Er det ei hans kongl. maysts villie, at nogen skal miste sin eiendom, men alleene det, som hand ved hævd har tilsneget sig, det skal de igien udlegge hans kongl. mayst., og derpaa kunde til et forsøg sættes beboere, og naar de kom i stand, kunde hans kongl. mayst. være forsickret paa for det 6te), at de omkring boende strax forandrede deres agerdyrkning, og hvor der er nu een beboer lod de sætte 2 a 3, naar de først saae, at derved var noget at fortiene, men saa lenge de seer, at derved er ingen fordeel, forbliver de ved den gammel maade at dyrke landet paa. Heraf maatte allernaadigst erfares, at den af mig allerunderdanigst indsendte plan af 21. Jul. a. p. er den beste maade nemlig: at alleene de stæder, som lods eieme ved hæfd havde tilsneget sig af hederne, alleene skulde udlegges, og samme opbygges af fremmede beboere; saae man da, tingen var til nøtte, som vist formodes, var der ingen tvil paa, at io landet blev opbygt og dyrket af de omliggende, og skulle der vides raad til fremmede familier fra Lyneborg og Brandenborg, som strax her vilde etablere sig, veed ieg strax at skaffe Skophuuset med een sin kirke og 200 tdr hartkorn bøndergods, som ligger i de beste heeder, for 9000 rdr, hvilket ieg for meere end et aar siden har haft i commission at selge, siden eieren har des uden 600 td. hartkorn og hans formue er icke at eie saa meget, og vilde hans mayestet ey haza[r]dere saa meget, kunde tvende brandenborgiske familier etablere sig i heden, forandre agerdyrkningen efter den brandenborgiske methode; blev det da befunden, at det var landet til nøtte, kunde der haza[r]deres meere; gik det icke an, var ey meere tabt, end hvad disse tvende familier havde kostet at sette i stand, og pengene blev dog i landet, hvilket dog er umagen værd at vove paa et land af meere end 40 miiles strækning, thi ryggen af heele Jylland er heede.

Skierildgaard d. 12. octob. 1757.

H. de Hoffman.

I sit Værk: „Samtale angaaende Hedernes Dyrkning", resumerer Hoffman Kolonisationsarbejdet saaledes [S. 4]:

„I Ahl-Heden — 1780 — er 22 Byer med 86 Gaarde og 440 Siæle, har 25 Heste, 476 Stude, Kiør og Kalve, 1541 Faar, avlet 1154 Tønder Rug, 164 Tdr. Byg, 294 Tdr. Havre, 142 Tdr. Boghvede, 389 Tdr. Pateter, saaet afvigte Michelsdag 240 Tdr. Rug.

I Randbøl-Hede — 1780 — 5 Colonier med 36 Gaarde og beboet af 192 Siæle, de har 43 Heste, 203 Stude, Kiør og Kalve, 654 Faar, avlet 415 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg, 10 Tdr. Havre, 74 Tdr. Boghvede, 25 Tdr. Pateter, afvigte Michelsdag saaet 156 Tdr. Rug.

Heraf erfares, at omendskjønt begge Heder ere de skarpeste i Landet, har dog 632 Siæle der deres Ophold, og ei i 16 Aar har nydt nogen Hielp."

— Hvorledes dette Resultat opnaaedes, er baade et vidtløftigt og et stærkt bevæget Kapitel, som vi haaber at kunne gjøre Rede for ved en anden Lejlighed. Paa disse Blade har jeg ud af de hundrede spredte Kilder villet give en Oversigt over det lidet, man ved, om de møjsommelige Forberedelser.

HEDENS PEUBLERING

ELLER

AF DEN GAMLE AMTMANDS PAPIRER

DET er nu elleve Aar siden, at jeg her i „Jydsk Hist. og Top." fik trykt en Artikel om „Den jydske Hede før Kolonisationen". Allerede den Gang havde jeg samlet det meste af Materialet til en Fortsættelse, og det kunde da synes paa Tide at faa denne fra Haanden. Idet jeg nu beder Tidsskriftets Læsere om for Sammenhængens Skyld at løbe nævnte Artikel igjennem, tager jeg fat, hvor jeg den Gang slap, for at gi et Billede af det forvirrede Nybyggerliv, der udfoldede sig paa den jydske Hede i de første Aaringer efter den tyske Indvandring.

Den 28. Juli 1759 skriver A. G. Moltke omkring til de jydske Amtmænd, at ifølge Meddelelse fra den danske Legationsraad Johan Friderich Moritz i Frankfurt kan der dette Aar ventes en Invasion af henved 100 Personer, som vil komme her til Danmark „dels til Lands og dels til Vands fra Lübeck til Aarhus eller Ribekanten, hvor bedst kan landes". En 14 dage ind i Oktober kan Amtmand Schouboe da meddele Rentekammeret, at de første Blænkere har vist sig i Aarhus; det er følgende ni Familier:

1) Baltzer Barthold, 30 Aar gl., med Kone Margrethe, 2 Børn og en ugift Søster Abelone.

2) Hans Jørg. Eichner med Kone Christine og 2 Børn.

3) Dewalt Eli Schleger med Kone Anne Margrethe og et Barn.

4) Peter Keil og Kone Charlotte.
5) Georg Reiter og Kone Anne Barbara.
6) Johannes Zimmermann og Kone Anne Barbare.
7) Johannes Wechecher og Kone Marie Helen.
8) Johan Wirwel og Kone Anne Barbara.
9) Johan Peter Betzer og Kone Magdalene.

Da Amtmanden fandt dem uden Penge og syge og trætte af den lange March, misfornøjede, fordi de ikke straks opnaaede frit Logi, lod han Sagen undersøge og fandt, at „de fleste var udi ganske misserable Omstændigheder deels nøgen for Klæder at skjule sig nok med, deels ophovne og slette af Helbred, og deels at nogle havde ikkun 4 à 6 Skilling tilbage at holde sig med her og komme til Viborg med". Han sørger nu for dem med Logi, 10 Rdl. til hver, Vogne til de syge, fri Læge osv. og faar dem afsted til Randers — en Omvej til Viborg, for at de ikke skulde udsættes for en Kros Fristelser. — 15. Oktb. 1759 ankommer de til Randers, men først 24. Okt. træffer de i Knudstrup Kro sammen med Regjeringens Tillidsmænd Hans de Hofman og Andreas Diechmann[1]). De skal nu føle disse nye Mennesker paa Tænderne og skjønne, hvad de duer til, og noget imponerende Indtryk kan de ikke ha gjort. Baltzer Barthold fortæller, at han ejer intet men solgte alt inden Afrejsen for 75 Gylden; han har dog medbragt et Mulæsel og en Hest; han har tidligere i sit Hjemland Pfalz dyrket Skovjord, „og havde en særdeles Plov med en Sajg"; de danske Plove kan de ikke bruge, heller kan de selv lave Plove. Af Hedetørv vidste de intet. De planter Kaal og Tobak. „Bønner og Cartøfler bruger de meget af og vidste at saa dem". — Straaet kommer de hos dem i Pølen.

Om Maaden, hvorpaa de var hyrede, fortalte Barthold, at Moritz i Frankfurt lod overalt i Pfalz ved trykte Plakater publicere, „hvem der havde Lyst at drage her ned, skulde melde sig hos ham, at de skulde have 30 Rdl. Manden, og 20 Rdl. Qvinden, og et Barn fra 8 til 15 Aar 10 Rdl. til Reise-Penge (men denne har en Søster, som skulde nyde det samme som en Kone); og de Conditioner nemlig: 20 Aars Frihed for alle Skatter, frie for

[1]) Hofman blev 1760 Præsident i Fredericia, Diechmann var Proviantforvalter smst.

Durchmarch og Reiser samt Udskrivning og tillige er dem lovet Kirke og Skoler, naar de blev 30 Familier, samt frie Huus, Redskaber og Plove, og at de skulde faae Skjøde paa Huuset, samt Besætning og Indbo, og derforuden fri Fortæring, indtil de kom i Stand — de havde ingen Placat at forevise; hand er Reformeret tilligemed Koene, Søster og Børn".

Eichner har solgt alt det, han havde, for 13 Gylden, som han har fortæret paa Rejsen; har hjemme tjent en Bonde for Kost. Han vidste Besked med Biavl. „Svinbønner, Pateter, Rapsadt, Kaal, Tobak saaer de og".

Peter Keil er Linnedvæver; han har giftet sig i Forventning om „her at befordres".

Zimmermann har været Grenader. Hans Ejendele — Værdi 100 Rdl. — staar usolgte i Tyskland; han er 30 Aar gl. „Altsammen fed Land, hvor han er kommen fra og ikke en Haandsbred Hede; ellers synes han at være en fornuftig Karl".

Betzer (27 Aar) er født ved Heidelberg; er fra fed Land og ved intet af Hede; kjender ikke Boghvede, ejer intet; „giftede sig faa Dage før Afrejsen; ser ud til et godt Menneske".

Wechecher „har tjent i fed Land, der er ingen Hede; forstaar at saa alle Slags Korn og Vinbjærge, samt at saa Castaniertræer".

Vinbjerge og Kastanjetræer! Den Moritz, der sendte den danske Stat disse fattige Slidere paa Halsen, havde skam haft Sans for, hvad der vilde gjøre sig paa Alheden!

Saa tog Hofman dem med sig for ret at vise dem sin Hedes Herlighed; de gik og traskede i Lyngen et Par Dage paa de milelange ufremkommelige Veje og var ikke meget villige til at gjøre et Valg; endelig bestemte de sig da:

De vilde helst bo „i den første af Haverdalene, og vilde have deres Huuse bygt som en Gade —, Jorden bad de at inddeles i 9 Dele Ager om Ager, saa at de alle fik hver lige meget, og hver noget af det gode og noget af det slette Jord, og ligeledes i Dalene vilde enhver have sit Stykke".

„Til Bygning maatte de i det mindste have hver Fa-

milie 8 Fag Huus til Beboelse og Stald og 8 Fag 12 Al. Vide til Lade, samt Loft, Vinduer og Døre, en Seng med to Dyner og to Puder samt en Messing Keddel og noget i Penge til smaae Huus-Geraad.

Til Besætning: en Koe, tre stærke Stude til Ploven og 10 Faar, samt Korn til at saa til hver Familie.

Til Redskaber: en Plov efter deres Maade, en Vogn, 2 Spader, 2 brede Jærnhakker, 2 Møggafler, en Øxe til hver Familie og 4 Hiulbaarer til dem samtlig; med mindre formente de, at de ej kunde behjelpe sig".

De kunde bage men ikke brygge Øl „siden det ej var tilladt i deres Land; men mente at det let kunde læres".

„Den 27. Okt. om Morgenen forlod de os ved Skophuuset og gik tilbage til Wiborg, siden Amtmanden (Peter Albertin)[1]) ikke havde gjort nogen Anstalt til nogen Befordring, heller ikke mødte nogen paa hans Vegne; hvorover vi maatte give dem 2 Rdl. til Rejsepenge, siden de havde 5 Miil til Viborg".

Det var de første af disse fremmede Folk; men det skulde ikke længe blive derved. Hofman var endnu ikke naaet hjem til Skjerrildgaard, før der 27. Okt. ankom yderligere 13 Familier — 51 Sjæle — til Fredericia, blandt dem en Feltskjær Christoffer Rau, der senere skulde lave de Ledende saa mange Knuder. Ogsaa i November kom de stimende; indtil den $^{12}/_{11}$ er der ankommen ialt 125 Personer; en staaende Vedføjelse er denne: „Haver intet tilbedste" eller: „Haver tilsat alting paa Rejsen". 9 Caarde fik man bygget inden Jul 1759; men hvad kunde det forslaa. Der maatte skaffes Husly til Resten. Og det faldt uhyre svært. Bønderne deromkring gjorde alt, hvad de kunde for at blive fri for dem. Sognefoden i Lysgaard, Søren Madsen, skriver 16. Decbr. 1759, at han har ingen Logi kunnet finde „formedelst Mangel af Wærelse og Det Som Wæer er Senge Klæder, Thi faae af dem Har Nepe det de Self Kand hvile paa, Hvilke Med Meer deris usle omstændigede Hinder Deris gode Villie til at see Deres Mayst. Allernaadigste Villie".

Bedre gaar det ikke i Vium. Her svarer Sognefogden Anders Sørensen $^{31}/_{12}$ 1759:

---

[1]) over Lundenæs og Bøvling Amter, 1749—73.

„Velædle Hr. Herritzfoget

Ædle Hr. Signeuer Jens Laasbye Lünow!

Efter denne Skrivelse til mig som Hr. Herritzfoget haver skrevet og det af Hr. Conferentz-Radens udløbne Skrivelse til hannem, angaaende de Tydske folckes Indlegelse hos Bønderne i de landsbyer alheden Nest belegende, da kand vi i Wium Bye efter voris leylighed icke indqvittere nogen, thi vi have Nødvendig Undskyldning og det af den aarsage formedelst dette, at Armod boer hos den største Part og behaver kuns lidet Huus Værelse, slet ingen Senge Steder langt Mindere sænge Klæder Mere end de self knap kand behielpe sig med, den største Part haver knap Rumme self og der foruden daglig Hoverie, og der er Meestendeel ichuns Mand og Kone og smaa børen paa et sted og Naar Mand skalt have et Menniske til hove, da Maae hand self gaae, skalt der 2 af sted, da maae Konen med, og leye deris smaae umyndige børen til andre i forvaring, hvor forre vi ingenlunde kand tage imod Nogen fremmed landz folch: at lade Rade over hvad vi haver, og dis foruden: Da Er her ingen Proviantz at faae hos os, af den aarsage, at det er os En forbuden Ting at faae til dennem, Enten Brændeviin, got Øl, Flæsk, færsk fisk, ost, smør, eller nogen Slags fægtalie at tage imod dem Med, og det er langt til Kiøbstedet, som Hr. Herritzfoget self bekient, og det er os umuuligt at tage fra voris arbeyde og til Kiøbsted, og allerheldst om saa er, at der kommer bud, at Vi skalt til hove, Maae vi iche sige Ney, og det af dem aarsage, at voris fæstebrev lyder saaledes, at Vi skalt være Voris hosbonde hørrig og lydig. Nu seer Hr. Herritzfoget self denne voris sandfærdig undskylding; nu troer Vi samme Noch til, at hand giør hans beste for os i hvad Muulig Maade er; kand vi være hannem Noget til tienneste igien, skalt det iche blive af os forglæmt, hvor nest Vi lever stedse, ædle Hr. Herritzfogedz underdanigste og altid tiennestvillige Herritz Mænd — — —"

Da nu ikke Bønderne vilde ta mod Kolonisterne, maatte Regjeringen tinge dem ind i Kjøbstæderne, indtil den kunde skaffe dem Tag over Hovedet paa Heden. Saaledes var de 24 førstankomne indlogeret i Viborg paa Regjeringens Pung fra 15. Okt.—15. Decb. 1759, hvad der kostede: 190 Rdl. 54 Sk.; det blir 12—13 Sk. pro Persona daglig. Senere

ansatte de Summen til 8 Sk. for en Mand, 6 Sk. for en Kvinde.

I Foraaret 1760 begyndte Kolonisterne for Alvor at strømme ind over Jylland. Kommissarierne følte sig helt overbebyrdede med alt det Arbejde, der læssedes paa deres Skuldre.

Hofman jamrer allerede højt over de mange besværlige Hederejser, som han maa foretage paa egen Pung. Regjeringen gjør ham ikke Sagen lettere ved nu og da at sende ham Folk paa Halsen, som han maa anse for uduelige; saaledes har Rentekammeret i Maj 1760 anmodet ham om at antage en Mand ved Navn Jacob Granelli med Kone, 2 Børn og en Pige og lade dem faa Jord paa Heden, men Granelli er Italiener af Fødsel, Gibsarbejder af Profession, desuden Katolik; men Hofman beder ydmygst, „at vi ej maa faa catholske Familier, der visselig ikke kan forliges med de andre, som vi daglig har Prøver paa, og endelig: at de som ej forstaar Agerdyrkning maa vorde afviste" — —

Han advarer tillige imod at lade opføre mere end 150 Gaarde; desuden oplyser han om, at der ikke nær overalt i Heden er Vand at finde; „en Ting, som jeg aldrig har vidst førend i September afvigte (1759), da jeg blev befalet at have med disse tyske Folk Indseende". At bygge til flere „var at føre Hans kgl. Maj. i unødig Bekostning og opfylde Landet med Stoddere". Men denne kloge Forsigtighed blev ikke fulgt af de Personer, der i disse første Aar synes at ha ejet Regjeringens Bevaagenhed i stærkere Grad end Hans de Hofman.

Lidt senere end Hofman var Amtmand Ditlev Trappaud[1]) traadt til, og da han ikke boede saa langt fra de Steder, hvor man havde besluttet at opføre de første Kolonigaarde, blev han udset til at ha Opsynet med disse Gaardes Opbyggelse. Trappaud kom herved til at staa i en livlig Brevvexling med sin Ven Hans de Hofman; en Række af Trappauds Breve er bleven bevarede, saa vi gjennem den gamle Herres lidt knarvorne, men temperamentsrige Beretninger kan følge Begivenhederne paa Alheden næsten fra Dag til Dag. Jeg skal nu anføre en

[1]) Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager A. 1730—68; boede paa Søbygaard i Søby Sogn.

Række Udtog af disse Breve[1]); jeg begynder med et, der omhandler Tækningen af Kolonihusene i Skygge og Havrdal, $^{12}/_{10}$ 1760.

Trappaud skriver:

— — „Jeg maa være i Hauerdahl Klokken 7 hver Morgen, thi Justitsraad kand ikke forestille sig, hvor uvillig det Regalie tøy er at gaa Haandværksfolkene tilhaande, der hindrer meget; men nu tager jeg dem paa gevorben Fald, jeg maa sommetider torne imellem dem; Rau er meget Skyld i den Uorden og Fortrædelighed, der gaar i Svang imellem dem, saa jeg maa blive hos dem den hele Dag til Aften, ellers løber Die fra Arbejdet".

Nej, det var ikke lutter dydige Børn, der var kommen ind i Landet. Moritz havde taget sig sine Hvervnings-Pligter lovlig let.

Kongen maatte 9. Sept. 1760 resolvere, at alle de, „som ikke vilde imodtage den tilbodne kgl. Naade, skulde inden 24 Timer rømme Kongens Riger og Lande og paa saadan Maade udført, at det kunde være de andre til Afsky".

Og tre Dage senere forvistes 18 Familier af Landet, da de ikke vilde aflægge Ed til Kongen; de andre afstod fra „deres Gjenstridighed og Grovhed". At de heller næppe til enhver Tid har været hyggelige Naboer, derom vidner den Viborg Rektor Jessens Klage af 1. August 1760, hvor han siger, at han „igaar" var ude paa sin Ejendom og fandt, at Tyskerne „havde rejst deres Hytter paa den, flere hundrede ja vel tusinde Favne og derover" indenfor Skjellet; de har afbrændt en Fjerdingvej af hans Hede. „Befandt i ligemaade, hvorledes Kolonisterne i Flokkeviis af Kvinder og Børn gjør Invation i min derhos liggende Skov Fløjgaard og Falledsgaarde Skov kaldet, ej for at fornøje sig, men for at føre med sig, hvad de der forefinder, hvorpaa jeg havde et Exempel i Gaar, da jeg recontrerte en heel Flok, alle velforsynede med afbrudte Grene og Træer. Ejendommen tilhører mig og ingen anden — —". Han har arvet den, idet han er gift med en Sønnedatter af Borgmester Claus Christensen.

Trappaud fortsætter:

---

[1]) Originalerne maa søges i Landsarkivet i Viborg. Mig bekjendt har disse Breve aldrig tidligere været fremdragne.

„Kjære Hr. Justitsraad, den ønk jeg har seet paa Collonisten Andres Stitsendeler, har bevæget mig at laane ham 6 Rdl. at kjøbe sig senge Klæder for, hand er nu saa tilkommen af en Risning paa hans Hofte, at hand snart ikke kan gaae, og Guds Under er det, at baade Mand og Børn kan holde Livet for Kuld, thi de ligger paa det bare Straae under en tyk Heste Deken. Die faar endelig at hjælpe ham med nogle Reise Penge, at jeg kan faa min 6 Rdl. igien, saasom jeg hver Dag maa udgive Penge. Nu lader jeg Resten af de sidste 5000 Rdl. komme herud".

$^{31}/_{10}$ 1760:

„Høyædle og Velbyrdige Herr Justitsraad og Præsident!

Alle de fornøyelige Tidender Die har Flatteret mig med Heele Sommeren ere alle blevne til Vand, dog er jeg ikke bleven bedraget i mine Tanker, thi saameget har jeg lært, ikke at fæste Tro til noget før jeg har det i Hænderne, imidlertid séer jeg forud min Belønning, i det mindste har jeg for nogle Dage siden faaet saa meget af det Onde, at jeg i min Levetid har en Erindring [om], det har jeg bygt for Collonisterne i Hauerdahl. Casus er denne: før jeg begyndte at lade opføre Skorstene, bespurgte jeg mig hos Teglbrænderen, om han formente, at have Sten nok af begge Slags, hvorpaa han svarede Ja. Derpaa lod jeg Baltzers Skorsten først opføre, der først havde med egne Heste og Vogn tilført Sten og Ler; efterat samme var færdig lod Teglbrænderen ved Inspektøren mig vide, at han ikke havde ventet, at der var gaaet saa mange Sten med og han frygtede, at de ikke skulde slaa til. Saa resolverede jeg at lade de øvrige kuns opføre oven for Loftet og der at dækkes til, det Røgen kunde gaa neden ud; af disse Skorstene var Raus den første, og derefter flere af hans Assessorers. Den Uge var de alle stille, thi de kunde ikke komme paa deres Raadstue, formedelst at jeg var til Stede og holdt enhver til deres Arbejde, men afvigte Søndag har Rau holdt Confeit med hans Collegier og overlagt absolut at ville have deres Skorstene udført ligesaa vel som Baltzer. I Mandags som var den 27., da jeg kom ud, begyndte Rau alene med at ville have sin Skorsten udført ligerviis som Baltzer, jeg svarede ham, han fik først at afbie, om der blev Stene nok til alle Collonier, saa skulde han faa af de øvrige, saa vidt det kunde slaa til, men dette havde ingen Gehør hos ham; jeg gik da

fra ham; imod Aften, da jeg vilde kjøre bort igjen, eftersaa jeg alle Ting før jeg vilde rejse, passer et Complot paa og kommer først een til mig nede i Gaden og attaqverer mig med denne Discurs, jeg gav den samme Svar som Rau, men ved det jeg gik op ad Gaden voxte dette Selskab saa stærk til og det med saa høj en Raaben og Mundbrugen, at jeg stræbte at komme fra dem; ikke desmindre forfulgte de mig lige til Vognen, og alt det jeg sagde: jeg vil ikke tale mere med dem, skulde jeg ikke blive dem qvit men maatte søge at margere hen af Vejen medens min Bonde spendte for, da de alle blev staaende i en Haab og raabte efter mig med en Forbitrelse; nu kand Hr. Justitsraad slutte, hvorledes jeg var tilmode ved denne entretien, der kom saa uformodentlig, og paa staaende Fod gik Rau og en Collonist til Stivitz [1]) og forklagede mig i Knudstrup, hvor Teglbrænderen var samme Gang, da Rau udlod sig med adskillige Trusler imod mig m. m. og siden har de samme skrevet tvende Klager, én til Grev Moltke og én til Geheimeraad Ahlefeldt, som de igaar sendte paa Posthuset i Viborg. Igaar da jeg kjørte op til Grønhøj mødte mig en Collonist før jeg kom til Hauerdahl, der bad mig, jeg skulde ikke kjøre igjennem den Gade men jeg prøvede det paa det samme; imidlertid kan De deraf slutte, hvad de kan have overlagt, og derfor kommer jeg der nu ikke mere. Thi Salveguarde kan jeg ikke faa alletider med mig". — Han skildrer nu, hvor langt de er kommen med Arbejdet derude; det er vanskeligt at skaffe Lyng til Tække, da Kolonisterne har afbrændt Lyngen uden om. Han klager over stadige Vanskeligheder med Lyng og Sten og Kjørsler. „Graamose og Kompedahl har jeg Gudskelov faaet forsynet — — og nu har jeg Fred for dem, Haandværksfolkene rebellerer og tit, at de vil gaa bort; de kan ikke udholde det haarde Veyer". Ogsaa i Benzlehøj fik han forleden en „uangenem Kompliment"; Folk „brugte uforskammet Mund, Kiellingerne paa Gaden var ikke mindre vrede, at de ikke kunde komme i deres Huse".

„Saa at Hr. Justitsraad har en stor Samvittighed paa

[1]) Henning Stivitz, tidligere Lakaj hos Enkedronningen, var $^{22}/_{8}$ 1760 bleven ansat som Inspektør over Kolonisationen i Alheden.

sig, der har bragt mig i disse Fortrædeligheder, hvori jeg reen op Edes (opædes) og fortæres af een Ærgernes over den anden, og det alene uden nogen Hjælp, thi Stivitz gjør ligesom han alletider har gjort; hans Arbejde er alene, at kjøre ud og tale med én eller anden, og kjøre hjem igjen, han burde i det mindste tage imod Materialerne og holde Bog med hvad leveres; det gaar Hulter til Bulter, Søm og Spiger er alletider Mangel paa, ihvor mange Tønder, der kommer; naar Tønderne opslaaes, tager hver en Haandfuld saavel Collonister som Haandværksfolk, uden at spørge hvortil, dette er Raus Departement, der tager enhver i Grams, og derfor er allertider Mangel, men Raddik er accurat; jeg kunde skrive meget mer om den forvirrede Husholdning her er, men for Ærgernes kan jeg ikke; det er alt kommen saa vidt med mig, at naar jeg ser en Collonist, kaager Blodet i mig. Gud lad mig leve den Tid over, at jeg kan faa dem placeret enten paa én eller anden Maade, inden jeg skilles herved. Saa skal jeg saasnart jeg kommer hjem søge min Afskeen fra denne Forretning, thi alle og enhver maatte ansé mig for en Daare, at jeg fremfor alle Undersaatter skulde Martere Sind og Legeme uden at se ringeste Kiendetegn til nogen Soulagement i Ringeste Maader, og i Særdeleshed, da jeg maa gjøre alle Bekostninger paa min egen Pung uden derpaa at gjøre ringeste Reflextion, da man daglig ser, at en Vindmaker, der kan skille Kongen ved et 1000 Rdl. efter den anden kan blive anset som et Orraquel og ikke har Forstand som et Nød stoer. [1]) Imidlertid har jeg nu Prøven af Hr. Justitsraad og Hrr. Cancelliraad Deichmanns [ɔ: Diechmanns] Skiæbne. Jeg vilde hellere sætte Skiæl i 2de Sommerer end bygge Huse i 8 Dage for dette Pak".

Han skriver videre $^{13}/_{11}$: „Hvis ikke Rau og hans Kroerie in totum afskaffes har Kongen spildt al den Bekostning, han har gjort, thi Collonien er alt bragt i saadan Liderlighed og Kortspil i Raus Hus, at de hverken sparer Søgend eller hellige Dage og det hele Natten lige til Dag, og deri er den gamle Breuner ikke den ringeste, sætter Mulkter paa fri Haand og drikker dem op". Stivitz og Rau er intime Venner. -- „Det er saavidt, at en Del maa

[1]) Her sigtes til Stivitz.

nære sig nogle Dage med varm Vand de broker noget Brød udi til Ophold".

Trappaud fortsætter: „Gud ved, hvad Belønning jeg faar for al min Umage og Møje, thi jeg ser, at flere vil have den Ære, jeg haver stræbt for; jeg har tit været i Tanke at forbande den Time, jeg paatog mig dette Arbejde, og vil Gud hjælpe mig hjem med Helbreden, skal jeg straks sige mig derfra, thi saadant Strabatz og Fortrædelighed er formeget for én Person. 6 skulde have overflødig nok i det, jeg alene gjør".

Trappaud taler om sin store Risiko med Udlæg etc. „og daglig være omgivet med Løver og Drager, saa jeg kan med Sandhed sige, at jeg gruer hver Dag jeg kjører ud af Gaarden, thi jeg undgaar aldrig nogen Dag en eller anden Fortrædelighed, saa man maa have Heste taalmodighed".

$^{18}/_{11}$ 1760: „Jeg sidder her nu mellem Løver og Drager; hvor jeg vender mig hen viser de mig Tænderne; naar jeg kjør ud til Collonierne stiger Hjærtet mig op i Halsen. Jeg er nu i Hauerdahl declareret allene for en Bygmester, og Stivitz for Øvrighed, som allene haver at befale; igaar hand var i Hauerdahl, skal hand have ladet falde en Del Truselsord mod mig; hvad min Dom bliver er Gud bekjendt; jeg har aldrig skiftet et ondt Ord med ham".

„Det er Synd at han (Stivitz) maa jage de arme Bønder bare for et Syns Skyld uden at udrette det ringeste". „Saaledes kommer en Hindring efter den anden; naar kan jeg komme ud af denne Elendighed, jeg er saa haardt klemt udi; jeg er saa udmattet af den daglige Kjørsel og Fortræd, der møder mig tillige, at jeg er næsten halv død, og det haarde Vejr gjenner mig hvert Øjeblik i Sovekammeret. Gud hjælpe mig denne Gang i Land, saa giver det mig ligemeget, hvem der tager sig dette paa".

En Brønd er skredet sammen i Kompedal, og Ovret af et Hus er taget af en Hvirvelvind, Kolonisterne preller ham for Penge til Vinterkvarter. „En Collonist fra Benslehøj er gaaet til Viborg i Vinterquarter, men jeg forklarede ham, at han ikke skulde gjøre sig Fait paa mere, end hvad de andres hos Bønderne kunde koste". (24 Skilling ugentlig).

$^{28}/_{11}$ 1760. Trappaud er kommen i et saadant Oprør ved

et Brev fra Hofman — at nogle oprørske Kolonister har klaget over ham —, at han kun har sovet en Time sidste Nat „og den øvrige Tid spasseret paa Golvet med en Chagrin, ja den største jeg har haft". Han truer med Kommissionsundersøgelse, om man driver ham til det yderste — „da enhver skal faa at vide, hvorledes de arme Folk trækes til deres ruin".

I Grønhøj og Hauerdal „lider Høvederne stor sulgt, og deres Faar ved Grønhøy døer temmelig".

$^{26}/_{11}$. Trappaud taler om Stivitz, „det onde Menneske", som har ladet disse Truselsord falde, „at han nu ved denne Klage har spidset sin Pen, og skulde han endnu spidse den en Gang, skulde jeg min Levetid tænke paa ham".

I Hauerdal er de fleste nu rykket ind i deres Huse uden 7 Familier, som er indkvarteret hos Bønderne.

$^{3}/_{12}$. Søren Thestrup [1]) har undersøgt Sagen med de 45's Klage; Baltzer er Hovedmanden, han „maa være en Spitsbub von Haus aus. Kommer den Karl ikke her fra Collonien til et andet Sted, bliver det aldrig godt. De gode Herrer skal se Løyer af Forhøret, som faa, ja ingen og de 45 ved sig, hvad de underskrev". Ogsaa han jamrer over sine Kvaler. „Thi min sidste Skive-Rejse havde nær kostet mig Livet, da jeg væltede og knuste mig, fik dertil en stærk Forkølelse, efterdi jeg maatte rejse hen og hjem om Natten, da det var paa det yderste af Ugen". Han kan ikke faa Bud efter Posten. „Af Kolonisterne vil ingen gaa til Posthuset, thi de agter os paa denne Tid som smaa Drenge".

$^{6}/_{12}$. Trappaud: „Endelig har Vinteren dreven mig hjem igjen". „Naar Kongens Penge ophører vil det først vise sig, hvormange Kolonister Kongen har".

$^{14}/_{12}$. Trappaud taler atter om Stivitz og Konsorter: „Heraf kan man se saadanne Vindmageres Capasitet — — saadanne Folk forblinde kuns en stor Herre [2]) med deres Plæderen, hvorved de gjør Miracler med Munden, som gjør Projecter som giver Skin af store Fordele, og naar det kommer til det Reele, saa ligger hun i Moratzen,

---

[1]) Kasserer ved Kolonisationen, en Stilling, han i Længden ikke taalte, men døde som Kassebedrøver, 1763.

[2]) ɔ: Moltke.

exempel gratias: hvad Miracler har Cap. Kalen [1]) gjort, hand fik Caracter som Capitain og 1 Rdl. daglig for at narre Kongen; nu Kyllinge-Hovedet, [2]) der som en Oracle er oversendt og efter Sigende bærer i Kjbh. den Ros, at alting beror paa ham; hvad er saa tilovers for mig, der gjør alting alene, uden Forfølgelse; hvad Tak har Løjtnant Hartmann [3]) for al hans Flid, er ikke alting forkert, hvem har mere Medhold og Recommendation end de største Bedragere og Spitzbuer; naar Kongens Penge ophører, saa vil jeg se, hvormange Kolonister, der bliver i Hauerdal, der baade kan og vil gjøre noget deraf; alt hvad der ruinerer de fattige Folk bliver tilladt og maintineret, saa kan man let gjøre Regningen paa Enden, de fattige maa lade sig gefalle at trykkes, derved forgaar Lysten paa dem; den som er stræbsom og taler paa Retten, den hedder en Rebeller; det er i sig selv et dovent Slags Folk og desuden viser ingen Lyst uden til Kroet; de skal i Sommer have brugt den Skik, at saa tidlig Lærken sang, gik de ud at pløje; naar en Time var forbi, spendte de fra og derpaa strax til Kroes og tage sig en Pæl Brændevin; saa var den Dags Plouning til Ende; naar nu hver Mands plouede Jord af upartiske taxeres, saa faar man deres Flittighed at se, og det er dog strax udenfor Byen; hvorledes vil det blive, naar de faar en halv Mil til 3 Fjerdingvej, Kreaturerne handles ugudeligt med; den som er dette foresat forstaar ikke Agerdyrkning og lader det komme an paa dem selv; de klager alt at de er for mange".

$^{24}/_{12}$. Trappaud: „Nyt maa jeg melde, at Faarene begynder stærkt at døe i Collonierne, og at Kyllinge-Hovedet [4]) gaar trimeltyk med Projecter; med Tilladelse at melde vil han have anlagt en Papier Mølle ved Kaarup Aae. Jeg beder for al den Ting: raae ham ikke fra, men lad Narren løbe, hand har haft en Collonist med sig og beseet Leiligheden".

---

[1]) Kaptajn Ludvig v. Kahlen, om hvis Virksomhed der er talt i min forrige Artikel.
[2]) ɔ: Stivitz.
[3]) En af Hedens Opmaalere.
[4]) Stivitz.

Han skriver om Kroholdet i Raus Hytte: „Skeede det ikke under Skjelsætningen, at Nicolai Beisel drak sig saa fuld hos Rau, at de maatte bringe ham hjem og holde Vagt hos ham". Saadan flere. Rau skal udbetale dem deres Ugepenge og lar dem saa ofte drikke dem op i hans Krostue. Nej „denne Kroerie er en Ødelæggelse for den største Del af Collonien". — Er det lovligt, at disse Regjeringsherrer idømmer en Mand Mulkt paa 2 Mk. 12 Sk., fordi hans Kone kommer i Strid med Naboen, som med Vallentin Fux er sket, og saa selv bruger Pengene til egen Nytte? — Rau raabte til gamle Breuner over Gaden: „Hr. Gevatter, heute kriegen wir was zu sauffen".

Han forlanger kun Satisfaktion af Christ. Rau „som den der har undsagt mig".

Om Thestrup som Kasserer siger han: „Dersom Kongen ikke sætter en dygtig Karl til dette Arbejde og skiller os ved dette Brammerie, bliver det for Gud Skam".

$^{7}/_{1}$ 1761: „Jeg har den Ære at betakke mig hos De gode Herrer for Deres velmente Filicitation". Trappaud vil ha Stivitz væk og sin Svigersøn ind. — Et Hus er blæst om i Hauerdal i sidste Storm. Stivitz skrev til Trappaud og bad om at maatte bygge et efter sin Tegning; „men jeg svarede ham ikke derpaa; nu kan De se, hvor liden Hjærne, der sidder i den Kyllingehoved, der vilde defigurere hele Collonien med saadan Monstrum af en Bygning. — — Dersom jeg nu kan faa gode Tidender fra Greve Moltke, saa faar jeg min Hjærne i Stand igjen; thi den Klage, jeg ikke kunde faa til Erklæring, havde bragt den ren i Disordre".

Friedenreich paa Palstrup siger, at de har plukket hans Lyng: Trappaud protesterer og forlanger at faa Skjellet optrukket. — Alle Faar er nu døde i Hauerdal. Kolonisterne plager for Penge. $^{18}/_{1}$ 1761: Det sidste tækkede Hus i Hauerdal er blæst om, „saa det er fatal i alle Ender". Stormen huserer stærkt paa Ahlheden nævnte Vinter, vælter Husene ét for ét; de staar paa en enkelt Sten usyldede og ingen Ting i dem. „Her paa Gaarden (Søbygaard) har hun røstet Husene saaledes, at baade jeg og mine Folk maatte være oppe snart den ganske Nat af Frygt, at Husene skulde falde ned. Tagstenene slog hun af i Hundredetal". For 16 Aar siden slog Stormen 10 Fag ud i Laden. „Hvad Resistance vil da et aabent Hus gjøre paa en vild Mark".

$^{24}/_{1}$ 1761: „NB. Den storeslagne Daniel Fischer paa Keilstrup troer jeg nok loed sig nøje med de halve Diet Penge, naar Geheime Raaden vilde give ham Løfte paa Rompen af en Caracter, naar hans Tjeneste er ude, som Camer Raad".

3 Huse er faldne i Hauerdal, „hvor der var 3de til, som var paa Rok, men til al Lykke var en Bonde af Skræ en halv Mil derfra, som havde tjent en Del Penge ved Tækningen, saa ærlig og kastede sig paa sin Hest, siden han bar Tvivl, at Husene kunde resistere mod den stærke Storm, og med Støtter reddede disse Huse". — En Kolonist, der boede i en Hytte 20 Skridt fra et af de truede Huse, bad Trappaud, at man vilde lade det vælte, saa vilde han selv bygge det bedre. — „Nu kan de gode Herrer se, hvad Omsorg og Eftersyn Kyllinge-Hovedet har for Bygningerne, der ikke lader sig det allerringeste være angelegen. Iligemaader kan de se, hvor malitieus disse tydske Knegte er, at de ikke vil bære den ringeste Omsorg for deres egne Huuse". — En Kolonist Adam Cumbler [1]) har lavet Fest i Vorbasse, slaaet „danske Bønder" og ituslaaet Ruder i døddrukken Forfatning.

$^{4}/_{2}$ 1761. Trappaud klager stadig over Raus Krohold, der fordærver Kolonisterne. Nu skal de til at foreta' Opmaalinger paa Friedenreichs Ejendom. „Og det er en impertinent Mr., der visselig vil gjøre Kromspring, om han kan komme til dermed". „At Rau faar en liden Skrifte Præken er en Salve paa hans Hoved, thi han er en perfect Spitzbue og Rebeller tillige; naar jeg sætter den gamle Breuner til ham, saa er de 2 Alen af et Stykke".

$^{15}/_{2}$: „Jeg maa le, naar de skriver om Dr. Erichsen [2]): han er den flyvende Mercurius; snart her snart der, men hans Rejser maa koste Kongen en Haaben, at han laaner Penge af Dem, er, fordi han trænger, og at han ikke betaler igjen, er nok fordi han har optaget saamange, at han ikke tør gjøre Ansøgning om flere, saadan en Husholder ser jeg ham an for". „Hvad jeg siden faar for min Umage, vil Tiden lære, men Kroppen og Pungen gaar det løs paa; jeg har haft værre end den, der gaar i

---

[1]) Bønderne kalder ham Gombler, hvorfor ikke Bomler?
[2]) Dr. Johan Gottfried Erichsen skulde være Kommissærerne behjælpelig ved Hedens Opdyrkning (Biogr. Lexikon).

Skubkarren; nu gjør jeg ingen Regning paa min Svigersøn at blive her efter disse Conjuncturers Omstændigheder".

$^{22}/_{2}$. „Efter de Omstændigheder de behager at melde om vor dyrebare Konges Benbrud, saa ser det i mine Tanker farlig ud; jeg forstaar mig ikke paa, at Kongen ikke har saa erfaren en Cirurgus, der kan lægge et Benbrud, da det er en Cour som baade en Bonde og en gammel Kjælling her i Landet tit og ofte gjør og det i en Hast. Gud i Naade bevare Kongen, at ikke Koldfür slaar dertil, da det vilde se maadelig ud i disse critiske Omstændigheder". — Kun en Sommer til, saa vil han ikke mere. „De Fortrædeligheder, som jeg kan takke S. for, og den Fatigue, jeg udstod forleden Aar, er endnu ikke forvunden, saa jeg gruer for det tilkommende, allerhelst jeg da faar et maadeligt Logemente, der bliver hos Bonden i Raunholt, saa jeg maa vel lade mig nøje med engang varm Mad om Ugen, om det endda kan faaes".

$^{26}/_{2}$: „At Stivitz skal til Holsten selvanden det kom mig saa latterlig for, at jeg nærved havde faaet Ondt i min Mave, Med det samme haaber jeg, at vi kan se tilende i denne Hjørne". „Det skal være mig kjært, at den stakkels Hartmand kan blive hjulpen".

$^{8}/_{3}$. „Jeg har faaet Brev fra en god Ven ved hvem en stor Herre, som er min Ven, har ladet mig advare, at jeg maatte tage mig i Vare, ikke herefter at gjøre nogen Vanskelighed af Colloniernes Fremme; hvad dette er, forstaar jeg ikke — — men jeg maa slutte, at det er en Frugt af Stivitzes Relationer, der har Behag udi at sværte mig det bedste han kan; gid jeg kuns kunde faa ret fat paa noget, saa skulde jeg holde fast. Nu har jeg prøvet at være udnævnt Commissarie i Kongens Sag, og nu Bygmester for Kongen; dersom jeg nu ikke hytter mig for sligt herefter, om Gud vil lade mig leve, saa maa hele Verden sige, jeg er en dum Dreng!"

$^{11}/_{3}$: „Det gaar ingen Steds galler til end i Verden! Gud ved hvad Udfald et og andet vil faa; jeg takker Gud, at min Tid kan ikke blive længe, thi foruden den Alder, jeg har, saa hjælper Ahlheden mig af med nogle [Aar] til".

$^{16}/_{3}$: „De holder alle imod, og jeg maa alene trækkes med al Ting, og de mange Omstændigheder som kommer

i Vejen, fører alle Ting i Langdrag; Kongen kan aldrig betale mig den Slaverie og Fortræd, jeg maa udholde for alle Ting; nu ligger alle Haandværksfolk mig paa Halsen sildig og tidlig og vil arbejde, og Træet staar i Skoven og groer endnu. Heden har jeg fuld af Folk at slaa Lyng, og Friedenreich skal efter disse Folks Beretning have givet sine Bønder den Ordre, at lige saa [hurtig] som disse Folk plukker, saa skal hans Bønder kjøre det hjem; jeg har da instrueret dem, hvad de har at holde sig efterretteligt. Saa alle sætter sig paa Bagbenene, og jeg maa alene ligesom Kongen af Preussen holde ud med dem, thi mine allierede er mig saalangt fra Haanden". Han beder om, at S. Thestrups Fuldmægtig maa blive „en skikkelig dertil vel skaaren Person ved Navn Johannes Kjær her fra Egnen, paa det der engang kan komme et fornuftigt Menneske at bringe alting i sin Orden, der kunde være en stor Lettelse for mig".

19/3. Stivirz omtales igen; Udhusene laves om. „Imidlertid læste jeg samme ikke uden Alteration, saa mit heele Legeme kom i saadan Røstelse, at jeg frøgtede for en ond Suitte".

„Paa det at al Galskab kan blive opfyldt, saa har jeg Lyst strax at forfærdige én eller tvende Bygninger og lade føre ud, da Djævelen vil livagtig spille mellem Kolonisterne, og saa faar man den bedste Revange." „Jeg tror ikke, vi faar Rolighed, før vi enten løber derfra eller honetement stræber at faa vores Afsked, thi der kan ingen ærlige Mænd entrere i nogen Ting med slige forvirrede Collegianter. — — Behager de gode Herrer at se, hvad Rompen af en Inspektør kan gjøre paa fri Haand at indløbe med en Forestilling og faa samme approberet."

23/3: „Igaar kom 3de Lyngplukkere til mig, som rusker Lyng til Haurdals Bygninger, med den Beretning, at Friedenreich paa Palstrup har fundet for godt at opbyde en stor Del Husmænd af hans Gods at ruske Lyng, saa han allerede skal have oprusket 600 Traver, under det Navn, til hans Godses Fornødenhed, og efter deres Sigende vil Tækkelønget snart faa Ende, i Fald han saaledes vedbliver, og da han aldrig forhen har ladet Husmændene ruske Lyng før Gaardmændene, saa er det en klar Bevis paa hans nederdrægtige Væsen, at han gjør det af bar Ondskab og gjøre os forlægen for Tækkelønng." Hans Bønder

kjører det hjem, som de andre plukker. Thorning og Knudstrup Hyrder havde ladet deres Fæ spolere 6 Traver, „som de (Folkene) maatte samle vidt og bredt op igjen og binde, der næsten tog dem en halv Dag." Der har staaet 300 Traver Lyng i Heden Vinteren over, som Trappaud ikke turde kjøre hjem af Frygt for, at Kolonisterne skulde anvende det til Brændsel. Saadan lod Fr. ogsaa tidligere sine Folk plukke Lyng vidt og bredt paa Kolonisternes Side af Skjellet det første Aar, de kom.

$^{25}/_{4}$. Ahlefeldt: Nogle modvillige Kolonister, hvoriblandt Anthon Paoli, der var forvist Jylland og havde nedsat sig i det hannoveranske, maa atter vende tilbage til Ahlheden, da man formoder, de nu bedre ved at skjønne paa Kongens Naade.

$^{25}/_{4}$. Trappaud mener, at det nu er Stivitz, som — gjennem Hans Ahlefeldt — „regjerer os alle sammen; han snakker om „grovt at tale", „grove Leune", „saa vi plat dependerer af den Faarehovedes urimelige og usandfærdige Slader". Stivitz' Huse vil Trappaud ikke befatte sig med, for det første vil det „blive noget Kluder og ubestandig Tøy, der vil baade gaa ud og ind", for det andet „vil jeg ikke exponere mig at faa Halsen brækket af nogle ugudelige Kropper, der saa hart sætter sig imod denne Forandring, og allerede har vedtaget ikke at røre det ringeste til nogen Assistance." Lad Stivitz komme tilbage „og selv udføre sin Dessein." Trappaud har 60 Huse færdige og skulde snart bringe Resten istand. „Det er noget forunderligt Tøy; der raabes paa Sparsomhed, Gesvindthed, Føyelighed mod Collonisterne, og dog kommer Ordre moed alle 3de Poster, og det kan en Foed i Hose gjøre altsammen færdig, som 10 Kloge knap skulde bringe i Stand igjen."

$^{30}/_{4}$: „Fornødenheden udkræver, at de gode Herrer vigilerer for, at Collonisterne faar en fornuftig Inspectør, der kan blive sat i Myndighed at straffe dem paa Vand og Brød, naar de forser sig, thi ellers bliver det til Galskab. — Skønt det er dem forbuden at afbrænde Hede, saa har Collonisterne ved Grønhøj funden Fornøjelse i forleden Uge udi en stærk Blæst at stikke Ild i Heden, at Material-Vognene hafde Umage at rædde sig, de maatte kaste Stenene af Vognene og jage, hvad Hestene kunde løbe for at finde en grøn Plads, hvor ingen Lyng var, at

rædde Vognene paa, og det var knap at faa saa megen Tid at faa Hestene fra Vognene, ikke desmindre maatte de lade et Par Hammelstokker med Seletøj i Stikken, som blev saa opbrændt."

Ved Frederiksdal har Collonisterne efter Hjemkomsten fra Vinterkvarter ogsaa funden Fornøjelse i at stikke Ild i Lyngen; var ikke Kolonisterne ved Grønmose kommen med deres Spader og havde gravet, var alle Bygninger brændt. „Jeg maa og melde, at en stakkels fattig Mand kom til al Uheld kjørende med en Læs Foering, han havde kjøbt, over den anstukne Hede ved Grønhøj, han fik knap saa megen Tid at kaste Foeringen af Vognen og give til Pris, at han kunde redde sig med Heste og Vogn; de taabelige Hunde betænker ikke, at de gjør sig selv den største Fortræd og betager sig den Græsning, de for tilstundende Vintere skulle opholde deres Kreaturer med i Lyngen, saa at det ikke nytter, at Kongen giver dem Faar de første 4 à 5 Aar. Imidlertid gjør det saa meget, at isteden jeg kunde faa Lyng til Tækning paa en Fjerding Vej, maa den nu søges en Mil [borte]." De omboende Folk er bange for deres Huse og Korn.

$^{4}/_{5}$: „Vi har vel Aarsag at sige: Gott helf uns arme Rostocher Kinder! Det lader ligesom den ene Sorg kommer og slukker den anden; igaar kom noget med Posten, det er ren Rau Gal": — Kong Hans' Højesteretsdom for, at Engisvang (ikke Kongen) ejer Kolonierne i Alheden. Om Stivitz: „Jeg skulde aldrig tro, at Manden vilde spilde Kongen saa mange Penge, at bederve saa mange Bygninger, naar han aabner Fornufts Kisten."

Der er sat en Inspektør over Kolonisterne „af en Marchan Ruinée af Naun Thorup og beskrives af en kjøn rund Samvittighed, der accorderer got med Collonisterne, og hvis det er saaledes faar vi baade at have en Bogtrykkeri og anlagt Aviser for Ahlheden, thi det vil vel ikke fejle, at der jo vil forefalde noget nyt, det gaar med Ahlheden som med Grønland, det var nogle pudsige Soubjectummer, de sendte derhen. Gud lad mig skilles vel derfra, saa maa det gaa siden, hvorledes det kan."

$^{10}/_{5}$: „Nu sidst 8. Maji om Eftermiddagen Klokken ved 2 Slet har Collonisten Martin Meyer skudt Ild paa Væverens Hus udi den sidste opbygde Gade i Hauer-

dal, hvor Ilden fløj over Gaden og stak Ild i et Hus, og derfra tilbage igjen i et andet Hus i første Rad og stak Ild i det 3. Hus, som var antagen af 2de de sidste ankomne Collonister, og som var flyttet paa deres Loft med al deres Boskab, hvis 2de Koner sad paa Loftet, da Ilden kom i Huset og havde nær brændt med af Mangel for en Stie at komme ned paa; for den ene af dem brændte 100 Rdl. og en nye Klædes Klænning med mere, og den Stakkels Væver mistet 2 Væve med hans Boskab, paa hvilke Folk er en stor Jammer. 2de Snedkere mistet al deres Redskab. Jeg har strax skrevet til Randers, saa hurtig som muligt at hugge 3de nye Huse igjen." Forhøret melder, at Meyer vilde skyde en Fugl paa Johan Erich Schades Tække; han laante Teglbrænderens Bøsse, skød og lod Forladningen ligge paa Taget, uden at det bekymrede Meyer. Mandfolkene var i Marken, saa der var ingen til at dæmpe Ilden.

„Af Geheime Raad Ahlefeldts Brev til os, seer De gode Herrer, at vi nu maa vedblive vores Bygninger. Det gik an, sagde Spanie Bræst, saa bar de ham i Kroet. Havde jeg ikke været saa stærk avanceret med Bygningerne, saa havde der ingen Rædning været, men nu skal det gaae som Kjæp i Hiul." „Nu dette Øjeblik var Schulzen Budtz hos mig fra Sigten, man maa korse for sig, som disse Folk tager afsted. En Collonist var med ham, den er disse Rebeller falden ind paa og pryglet ham, fordi han ikke vilde tage Parti med dem mod denne Budtz, som skete, medens Budtz nu sidst var i Frideritcia, dette burde ikke gaa ustraffet hen."

Hofman skriver $^{15}/_{5}$: Papirmageren venter de hver Dag. „Budtz ved Christianshede have vi haft ligesaa gode Tanker om, som Deres Velbaarenhed, men vi har erfaret, at han ikke var i sine Gjærninger, som i sin Tale — —."

$^{29}/_{7}$: „4 Kolonister har drevet deres Stude ud paa Rabis Mark, og ilde slaaet en Bonde i Rabis."

$^{1}/_{7}$. Trappaud: „Jeg takker for sidst fornøjelige Selskab i Knudstrup, men siden den Tid har jeg været i en stræng Skole; min gamle Svaghed har indfunden sig hos mig og med uhørlig Smærte og Pine holdt mig i 8 Dage, og endnu er dette ikke rent borte; dersom jeg bliver saa ulykkelig, at denne Svaghed falder mig paa i Heden, maa jeg absolut forgaa, i Henseende jeg da mangler den

fornødne Pleje, og jeg kan ikke stille det uden med varme Hauer Poser, der contennerlig maa skiftes Dag og Nat i al saadan Tid, at jeg tilsidst er halv opbrændt over min Kryds, saa at hun kan sidde i Vabler, som en spansk Flue havde lagt derpaa, og hvis det ikke kommer saa gloen hed paa, har jeg ingen Følelse af Varmen; dette, som jeg nu i 12 Aar har dragets med, er jeg vis paa at følge mig i min Grav."

$^{18}/_{7}$. Trappaud skriver om nogle Sten, som Kolonisterne har taget fra en Bonde i Sjørup, taler stadig forægteligt om „Kyllinge-Hovedet," „dersom der var saa megen Forstand ved den Dover Hoved, at hand vilde consulere fornuftige Folk, saa fandt han dog en og anden, som hjalp ham til rette, men han er saa caprissieus som en gammel Kariol Hest, thi hvad han falder paa, skal gaa frem, enten det kan gaa an eller ikke. — Havde han ikke været, havde vi nu været i fuld Stand her og med mindre Fortræd og Bekostning." „De gode Herrer maa jeg erindre, at de stræber med, at de arme Bønder ikke skal besværes med Kjørseler under Vinters Hjærte som forleden Aar."

De to Colonister, der stjal 6 Rdl. fra Rau, hensættes i Tugthuset.

$^{14}/_{7}$. En Placat om de Straffe, som Kolonisterne kan rage sig til: 1ste Gang 8 Dage paa Vand og Brød, næste Gang Tugthus eller endnu værre Straf. „Wornach sie sich zu achten und für Schaden zu hütten haben."

$^{18}/_{7}$. Trappaud og Hofman jamrer til hinanden.

Trappaud: „Det gaar mig ligesaadant, thi alle mine Anstalter ere omsonst, Colonisterne tager saa for sig selv, estimerer ingen Ting, spolerer Materialerne, og det for Materialfogdens Næse, naar de kommer til Byen tager de dem med Magt, ja hvad Skillerum af Brædder der nedtages, tager de med Gevalt bort og slæber til deres Huse, og saaledes gaar det med Stenene ligesaadant, saa jeg ikke er capabel at faa et Hus færdig i nogen Coloni af saadan Aarsag, om det skulde gjælde mit Liv, og i hvilken Koloni, jeg kommer, truer de at vil klage, at de ikke kan faa deres Huse færdige." Murmestrene render deres Vej for at ta bedre Arbejde. Trappaud beder Hofman anbefale sig nogle Haandværkere, „og særdeles om jeg kan faa dem fra Landet, thi de af Kjøbstæderne holder Kroet bestandig, nu eg var derude, maatte jeg jage én bort, der drak, til hand

fik et Slag 2 à 3 Gange i Rad; det var ved Colonien Grønhøj; in summa: alle Ting er raugal der ude, Colonisterne vil ikke befatte sig med Plidz Arbejde, en Kalkslaaer kan ikke holde 2de Murmestre alene vedlige at slaa, saa maa de røre Leret saa tynd som Vælling, og Væggene, de murer dermed, søker sammen, at naar de rører ved dem med en Finger, falder de ud, det saa jeg nu i Kumpedahl, saa I, Hr. Justitsraad, kan ikke tro, hvor misfornøjet jeg rejste hjem." — — „Og ligesaa galt som det gaar ved Bygningerne, ligesaa galt gaar det med deres Oeconomie. En Bonde, som kjørte mig hjem, fortalte, at der var 3de Colonister ved Kumpedahl, der havde kjøbt sig en dansk Plov og gjorde Fællig med deres Stude, hvormed de begyndte at ploue, men de andre Colonister mulkterede dem straks for 3 Mk., og de maatte ikke drive i fælles Græsgang med de andres Kreaturer, og havde nogle forrige Dag skieret Tørv i Graae Mose, hvoriblandt var én, der skiaer en hel Dag saa mange Tørv, han kunde bære hjem paa hans Røk". En god Inspektør maa til. — „Naar jeg kommer paa Skjelsætning (hos Friedenreich) tager jeg Protokollen, en liden Bord og en Stol med, saalænge vi er paa hans Ejendom, da han kan gjøre sig forsikret, at ifald han understaar sig at komme frem med slig en Opførsel, binder jeg ham fast til Protokollen, da han maa vente en maadelig Følge for Resten".

15/8. En Bonde fra Engelsholms Gods stjæler Brædder fra Kolonien i Randbøl og har ogsaa andre Skjælmsstykker paa Samvittigheden, men „da han er en forvoven Gast", har ingen turdet angive ham. — Her er Tale om Michel Jensen i Vandal.

26/8. — — Naar Høsten er forbi „rejser jeg ud igjen til min Bondehytte i Siberien, hvor Tiden falder mig kjedsommelig".

6/9: „Jeg er halv melakolisk for Murmestere, jeg har kun faa, og de løber bort dertil, hvorudi det forbandede Kroeri er Skyld, thi om Søndagen drikker de forfyldte Bester sig saa fulde, at de ikke kan forvinde det den hele Uge, formedelst den stærke Eftertørst, og saa gaar de Bester forrykt og kand intet gjøre, er da aunsyg (avindsyg) og øver Klammeri, og saa til Slutning løber de bort, saa jeg er ilde fahren". — Alle er nu i deres Huse i Hauerdal og Sigten. Men han fattes altid Materi-

aler. — „Budtz er et ondt Menneske"; han hidser Kolonisterne paa Materialfogden. Kolonisterne tar Træ i Horbelund uden Forlov. „Nu maa jeg ud igjen, skiønt jeg ikke har mit Korn inde, saa det er mig en fortrædelig Kommission, og om det skal vare længe, bliver jeg til en gaaende Staader, saa som der meget bliver forsømt for mig".

$^{10}/_{9}$: Papirmageren er kommen, men han ved ikke, hvor Møllen skal ligge. Trappaud haaner denne Mølleplan. „Ellers maa jeg falde i største Forundring, at der reflekteres saa højt paa saadant et taabeligt Menneskes (ɔ: Stivitz) urimelige Project; har nogen i sine Dage hørt, at man kan bygge en Mølle ved en matriculeret Møllers Bagvand eller paa en Fremmeds Grund, hvortil ingen Rettighed haves".

$^{19}/_{9}$. Thestrup erstattes med en anden Inspektør. Forholdene i Hauerdal er nu rolige og bedre. „Jeg glemte heller ikke at rose dem". Det var altid daarligt og galt i Stivitz' Tid. „Men se om det ikke blev godt, siden vi blev det Ukrud qvit". „Nu lever jeg i det faste Haab, at vores Kolonier bliver de bedste til hele Verdens Forundring, der ikke fornøjer mig lidet, thi jeg har al min Tid haft den Lykke at udføre mine Forretninger med honneur, og det Haab lever jeg endnu udi denne Gang". „2de Ting falder mig forunderligt: 1st, at Kongen ikke vil betale den reformerte Præsts Rejse til Kolonierne, og 2de, at Baron Testrup maa opføre en Bygning for en Landløbere til ingen Nytte, og derimod skal det nægtes Inspektøren, der paa ingen anden Maade kan faa Bopæl. Hvorledes Vedkommendes Jügement er, forstaar jeg ikke. Dersom det stod til mig at diktere disse store Banquerotterers Straf, skulde de i Daarekisten alle sammen".

$^{10}/_{10}$. Karup Aa-Møllen opgives; nu skal det være ved Haller Aa.

$^{12}/_{10}$. „Men jeg maa beklage, at Lykken er ikke saa favorable for mig, thi Kolonisternes Selvraadighed og morderisk Opførsel ved Frederiksmose har jaget Murmesteren med Svende og Kalkslaar ren bort og vil aldrig komme der mere". „Hele Allarmen oprettede Konen i Huset, som de arbejdede ved. — — Kalkslaaeren havde forlangt en Strip at hente Vand i til Kalkbunken; saa kom hun med en Potte, som var stoppet med Papir og Kluder, og begjæ-

rede for den en ny Potte, om den kom i Stykker." Kalkslaaeren nægtede at ta mod Potten; Konen skjældte; Manden kom til og gav Hug ud, Kalkslaaeren hugget ham tilside, Naboer kom til og faldt over ham; men han stod sig endda. „Da Konen saa dette, løb hun ud og tudede i en tillukket Haand, hvorpaa alle Kolonister kom tilløbendes en efter anden og lagde Haand paa ham; men den anden Kalkslaaer, som saa denne Adfærd og vilde styre tilrette, blev af denne Mængde Folk kastet paa sit Ansigt i formeldte Grøft, hvor de stod og trad paa ham; midt i denne Allarm blev Smidt dette var og jog dem fra hinanden, men den som blev nedtraaden kunde i Førstningen ikke komme til sig selv igjen og ser elendig ud. Saa at det er en klar Bevis med denne Signal, at de har oplagt Revolt imellem sig. Ved Grønhøj har de ligeledes Signal til Sammenrottelse, som er, at de sætter 3 Fingerender sammen og fløyter der igjennem, saa kommer de løben; der havde i disse Dage nær bleven et Blodbad imellem dem og Bønderne ved Høleverancen; de tydske løb sammen med deres Hakker og Bønderne toge til Vognkjepperne; det kom deraf, at Høbundterne vare noget smaa, som de paastod, at Bonden skulde betale og i dessen Mangel vilde de arrestere ham — — og havde Materialfogden ikke kommet dertil at styre det, vilde Kolonisterne have taget som sædvanlig lige som de var stærkest". Saadan overfalder én en Murmester og hans Søn. Først „gaar han til Mesteren, som i det samme, hand kom ind ad Døren, havde den ene Ben i Buxerne at trække paa, tog ham i Haartoppen og slog ham i Gulvet". Nu vil de ikke være der. Her maa statueres Exempler! Snedkerne gaar bort for Kolonisternes Voldsomhed; man stjæler Materialerne; Snedkerne har intet at bestille, trues med Hug, om de mukker. Det er Stivitz, der har begyndt at se gjennem Fingre med disse Uordner.

$^{22}/_{10}$. Haandværkerne er nu „med Sak og Pak" rent borte; Kolonisterne stjæler alle Lægterne, 4—6—8 Tylte og gjemmer dem paa Lofterne, i Foderet osv. Saasnart Stenene kommer af Teglovnene, kjører de gamle Kolonister med deres Stude hen og henter dem Nat og Dag, saa de kan faa Husene færdige, somme tar et Par Tusinder. Der er Brev fra Ahlefeldt, „hvori vi faar et Rab alle 3de"; endda Trappaud har stridt saa meget denne Sommer,

„ligget i en Bondehytte og nøjet mig med tørt Mad, som jeg lader komme fra Hjemmen, og rejst hver Dag mellem Kolonierne og nu i de 8 Dage, jeg var der ude, overmaadig frussen, gaaet ud af et koldt Hul om Morgenen og kjørt hele Dagen mellem Kolonierne i dette haarde og stærke Regnvejr og om Aftenen kommen i det kolde Hul igjen uden at kunne faa noget varmt Mad at vederkvæge mig paa, og endnu at tage mod saadan Kompliment, det er al for haard en Belønning for vel gjort".

$^{25}/_{10}$. Trappaud er syg igjen og nedslaaet. Lad nu de andre Amtmænd forsøge, om de kan gjøre det bedre. „Nu er Kolonisterne ren forbandet ved Grønhøj, og Autor til dette, er Skolemesteren der" — — „og bliver denne overmodige Skolemester[1]) ikke enten ren bortjaget eller et Par Aar at gaa i Skubkarren, fordærver han hele Collonien". Skolemesteren har sagt, at Trappaud skulde hænges. Haandværksfolkene flygter derfra, og Husene er halvfærdige. Murmester Sivert „skulde hænges ved Benene". Skolemesteren kom til Trappaud og forlangte sit Hus færdigt; Trappaud svarede, at en Kone med et spædt Barn skulde først ha Tag over Hovedet. Skolemesteren svarede, „at hand ikke vidste, hvordan det var med mig; jeg gav idelig gode Ord; hvorpaa jeg skyndte mig bort for ikke at komme i videre Discours med ham. Thi hans Øyesyn udviste et ondt Forsæt, og jeg pakkede mig straks bort. Da jeg alt var paa Vognen, kom én af de sidst ankomne Kolonister saa strunk med Hatten paa det ene Øre, sigende, han havde laant hans Kammerater paa Rejsen 6 Doukater, og die maatte jeg skaffe ham igjen". Trappaud kjørte; turde ikke opholde sig derude, mens han spiste. „Saa jeg kan med Sandhed sige, at jeg aldrig har været med saadan Frygt i nogen Colonie som den Gang". — Skolelæreren sagde under Bataljen med Ræddik[2]), at „saafremt Ræddik kom ud paa Gaden, vilde han skyde ham som en Hund". Burde han være Børnelærer! En Snedker kan ikke gaa med en Fjæl over Gaden, saa tager de den med Magt fra ham. En gammel Snedker hentede 6 Fjæl, som han skulde lægge Loft af; to Kolonister løb bag til ham, saa han faldt paa sit Ansigt med Fjælene oven paa sig

[1]) Lorentz Hess eller Hasse.
[2]) ɔ: vistnok Rettich.

og stødte sig slemt; Kolonisterne tog hver tre Fjæl og bar dem hjem. Snedkeren turde ikke klage af Frygt for, at de vilde slaa ham fordærvet. De holder sig en Snedker til at lave noget af Kongens Fjæl.

Chr. Sørensen, Materialfogden fra Frederikshøj, sad og nød et Glas Øl til sin Mad hos Slagteren; saa kom Skoleholderen og kaldte ham en Tyv og en Skjælm og sa, man skulde prygle ham, saa de skulde føre ham derfra med Heste og Vogn. Amtmanden skulde faa samme Konfekt, Thestrup og Kloch[1]) ligesaa; thi de stjal Kongens Penge osv.

$^{2}/_{11}$. En Herre har været ude som „Spejder" og indgivet en for de ledende ugunstig Rapport; „skulde den mistænkte troværdige Mand have gjort dette Arbejde færdigt, saa maa der være faae Tarmer i hans Pande, som Assessor Bredahl[2]) siger om de, der besidder liden Forstand, thi han talte med mig i Kloed Mølle, jeg følledе med ham derfra til Christians Hede, han stod af Vognen der, og saa sig om, spurgte ikke om det ringeste, men med stor Høflighed tog imod mig og ligesaadant forlod mig, som er den første Gang, jeg har talt og set ham;" hvorfor spurgte han ikke, hvis ikke han vil ha sin Rapport underkjendt, „og sig selv ikke at blive gjort til en Løgner, som skal ske saa drøyelig". Nu er alle i deres Huse ved Frederikshøj, undtagen to, der vil vente for at gjøre Husene „desto duerhafter"; Julianehede er i samme Stand om 8 Dage, „undtagen Mr. Skræder Beitzel" som har slaaet Murmesteren, der derfor ikke vil gaa i Tøjet, „før han faar Satisfaction"; i Christianshede er alle i Husene. — Skolemesteren ved Frederikshøj „er en obmaalt Skarn og Rebeller, der offentlig har declareret mig for en Tyv og Skielm med mere".

$^{8}/_{11}$. „Nu en ny Historie igjen, der har tildraget sig i Onsdags i Hauerdahl; 2de Snedkere kommer til Materialfogden og begjærer han skal skaffe dem Fjæl at forfærdige en Gaul med; saa henviser han dem til en Colonistes Hytte ved Navn Conrad, som boer i en af de afbrændte Huse, de svarede, de tør ikke; derpaa gaar han

---

[1]) Lukas Didrichsen Kloch var Inspektør ved Kolonierne paa Ahlheden.

[2]) Kammerassessor Jens Jørgen Bredahl til Vinderslevgaard.

selv med dem og bliver staaende uden for Hytten, medens Snedkerne tager Fjælerne, derpaa kommer Mand og Konen ud med deres Hund, samme falder Materialfogden i Kjolen, hvorpaa han slager Hunden fra sig med sin Kjæp, derpaa falder Konen ham an og vil gribe ham i Haarene, han støder hende fra sig, saa hun falder, i det tager Manden en Sten op og vil sætte ham i Panden, han griber til og tager Stenen fra ham, imidlertid kommer Konen op igjen og tager bag til i Haaret, og Hunden med det samme i Kjolen, og medens han ville skille sig ved disse Fjender, springer Manden gesvindt ind og henter sin Spade, hvormed han kommer ud og hugger efter Midten af hans Hoved, da Material-Fogden parerede af med Armen, det han kunde for Konen og Hunden; dog Hugget traf ham paa Siden og fik et stort Hul $1^1/_2$ Tomme med den skarpe Side af Spaden i Hovedet, gjennem en ny Hat, som jeg selv har set, nu han var her i Gaar at klage; jeg har derpaa begjæret et Forhør igjen, som er den 5te i en Hast efter den anden". — Anklager yderligere Skolemesteren i Grønhøj. „Imidlertid glæder det mig, at man kan gjøre den troværdige Mand til en Løgner". Maa ha 500 Rdl. „til at beafskedige Haandværksfolkene med".

$^{12}/_{11}$. Da Thestrup og Klock forleden var i Grønhøj for at opta Forhør over Skolemesteren, „fik Skoleholderen alle Colonisterne til at storme ind i Skolen, hvor Forhøret blev holdt, der gjorde saadan en Allarm, at de maatte ophæve Forretningen og sætte den i Knudstrup".

„Jeg havde i Gaar en Wisite af Smidden Bernhart Bauer ved Graa Mose; han var her med 2de Vogne og 6 Stude for hver Vogn; jeg forærede ham en Smedie Blok og 3de Sækker Kul; det er en beleven gammel Mand; bad mig indstændig at formaae de gode Herrer at lade ham beholde sin Svigersøn i Huset hos sig, det er en Soulagement for Forældre og Børn, som jeg og vil bede Die maa vorde føyet udi; paa Mandag faar han sin Smedie Huus ud".

$^2/_{12}$. Haandværkerne frasiger sig alle at komme mere „til disse rebelliske Tyskere"; „imidlertid faar man at finde sig i Modgang, saa længe man er i Verden; som Spargamentet gaar, holder Colonisterne saa meget af mig, at somme vil skyde mig ihjel, og somme vil grave en

Grøft og begrave mig levende". Tør ikke bringe Fjæl til Kolonierne, „thi siden de ere komne i deres Huse ere de forbandet til at stjæle". „Kort før jeg kom af Heden, kom 100 Døre ud til Hauerdahl og Grønhøj, men førend Snekeren kunde faa Dørene afsat til hver sit Hus, var alt 2de Døre paa Gaden i Hauerdal af Vognene bortstaalen og ligesaadant 4re ved Grønhøj". Alt stjæles, Tømmer, Stolper, Fjæl; en Nøglesmed undsaa sig ikke ved at borttage en Skorstenshammer i et Hus, medens Murmesteren var henne at spise. — — „Saaledes holder de Fandens Folk Huus". — — „Hvis Gud ikke hjælper mig i Land tilkommende Sommer, maa jeg give mig paa Flugten og desertere; faar de mig saa igjen, finder de mig i Tugthuuset. Saa har jeg været der vel. Imidlertid maa Tiden og Taalmodigheden dog en Gang gjøre Ende paa Pinen".

$^{9}/_{12}$: „De gode Herrer kan ikke forestille sig, hvor Diævle blændt de Erpaquer ved Grønhøj er; de har 83 Tylt Fjæl", men vil ikke slaa dem for de aabne Gavle, heller ikke sætte „Soeder" (Saadtørv) for deres Vægge, men selv laver de Skure af Lægterne og den plukkede Lyng og siger: „Kongen har betalt det, og det var Kongens Stude, som de brugte det til". Saadan har de taget 300 Traver Pluklyng. Trappaud anmoder om, at Rejsepengene — 5 Rdl. til hver — maa tilbageholdes for Schrøter Smit, Jacob Müller, Fr. Rübe, alle i Grønhøj; de havde lovet at skaffe Lyng, men beholdt Pengene uden at komme med Lyngen. Lad dem dog faa nogen Straf, disse opsætsige, saa de kan holdes i Ørerne, „ellers vil der endnu bygges Steile og Hjul til dem, thi de agter hverken Gud eller Mennesken".

$^{11}/_{12}$. En Kvinde straffes, som „har en forbandet slem Kjæve imod alle".

$^{13}/_{12}$. Trappaud raillerer over, at det har behaget Kongen at beskikke Oberstlieutenant Wilhelm Ludvig von Petersdorff „at være Ober Inspektør ved samtlige Colonisterne i Jylland (udnævnt $^{1}/_{12}$ 1761). Jeg maa tilstaa, at det er en magelig, roelig og fornøjelig Tjeneste, han har udbedet sig, dog holder jeg for, at det var lige saa godt at være den agende Post til Lolland. Hvis jeg ikke fejler, kjender jeg ham; han er fra Mecklenburg og var i

min Tid Page hos Princessin Sophie Heedevig[1]); hand har været Major ved en af de i Odensee inquarterede Cavalerie Regimenter, maatte qvittere Tjenesten formedelst ham tilslog saa stærk en Fedme, at han ikke kunde komme til Hest, ikke heller kunde en Hest udstaa at bære ham, saa at denne Corpus passer sig godt til denne Tjeneste; hvis denne nu er den jeg tænker, saa vil der tænkes paa en Machine at fragte denne Corpus mellem Colonierne [paa]; der er en kjøn Spaserevej helst fra Ranbyld Hede til Ahlheede, og skal han have fri Befordring, saa kvæles alle de Bønderheste ihjæl i Wrads og Lysgaard og Hids Herreder, som skal slæbe ham frem; følgelig avancerer han ikke over en Mil om Dagen; det galleste i saa Maade vil blive for de mange Logementer under Vejs med mere; af Landvæsenet tror jeg ikke, at han har kunnet glemme meget; thi han kunde ungefær være 14 à 15 Aar, da han blev Page, og jeg tror, han var 5 à 6 Aar til Hove, og derfra kom han til Cavaleriet, saa jeg forstaar ikke, hvad Mirakler han skal kunde gjøre. Vel er det, at Husene ere færdige, thi ellers blev de nok indrettet paa sin Meklenborgsk. Die skal nok se, at her bliver indrettet Schæfferier, saa jeg er bange, de opfylder Landet med lige saadan Mængde Knap-Kæss (ɔ: Faareost), som den nu er med Bancosedler". — Naar der siden skal oprettes Colonier, „vil ingen fornuftig Menneske befatte sig dermed men maa betjene sig af slige som Doctor Erichsen og Stivitz, der kan spilde Kongen en Haaben Penge; men mig synes, at disse danske Husmænd skulle henvises til de øde Stæder ved Etatsraad Hauch; saa var vi i Fred og Ro; vores Tak er lige stor, enten vi anvender Flid eller lader den blive, og at tage sig mere for end man kan overkomme er kuns at tilbringe sig nogle flere Reprocher, naar det ikke sker saa hastig, som de, der ikke forstaar det, tænker".

1762. $^{10}/_{1}$. „Det lader, ligesom der opstaar fremmede Gudder, der vil gjøre al Ting gallere, end det er. — Jeg erstauner over den Mængde Mennesker her trækkes ind, og begriber ikke, hvor de skal placeres. Jeg maa forestille

---

[1]) Før Trappaud blev Amtmand, var han som 18—20 aarig Knøs Page ved Frederik d. 4des Hof og bevarede fra den Tid gode Forbindelser opefter. Overinspektør Petersdorff fik sin Afsked allerede $^{5}/_{7}$ 1763 „paa Grund af Svaghed".

mig, der maa indfinde sig nye Projectmagere, som vil bygge for dem, thi nu omstunder bliver de hørt, som bedst kan pludre og bygge Casteler i Luften". Først var det Stivitz, der ødelagde alt, „og nu sætter de en Oberinspektør, der ikke har ringeste Kundskab i Landvæsen; hvis han besidder ringeste Forstand og han skal gjøre den udfordrende Tjeneste, maa han absolut søge sig en gammel bedreven Ladefoged op, der kan undervise ham i alle de regulerende Ting og stendig følge ham som en Fuldmægtig". — Nu skal Papirmøllen nok ligge ved Løgager.

$^{28}/_{1}$. Nogle Kolonister er paa egen Haand rejst til Kjøbenhavn for at klage; det er: Baltzer Barthal, Philip Lang (fra Frederikshede) samt Hans Georg Kriegbaum.

$^{11}/_{2}$. Trappaud kræver Justits i Kolonierne. „Dersom det Pak ikke tilbørlig bliver straffet, de andre til Exempel, saa tør hverken jeg, Materialfoged og Haandværksfolk komme i Colonierne, thi somme har ladet mig forlyde at gaa mig i Møde i Heden og skyde mig, andre vil salte mig ned, og Skoleholderen i Grønhøj vil ikke alene slaa mig, at de skal kjøre mig bort, men skjælder mig for Tyv og Skjælm; kunde de gode Herrer formaa, at denne Knægt kunde faa sine rene Prygl kuns til en Exempel 4re Gange gjennem et Compagnie Landmilice, og saa et Par af Rebellerne, som overfaldt Kalkslaaeren ved Graa Mose, det vilde gjøre en god Forandring". Han taler om den Frygt, han maa udstaa i en ussel Hytte paa Heden med Kongens Penge hos sig — „imellem saadan ugudelig Pak — — allerhelst det er bekjendt, at en Del af disse Colonister har været Landløbere i Tyskland, og opholdt sig i Komplot med Tattere og følgelig, naar Kongens Penge ophører, formodentlig gribe til den forrige Haandværk igjen; saa det var et unyttigt Værk, at enhver Colonistes Adfærd i Tyskland blev nøje examineret".

$^{21}/_{3}$. Mere Klage over Kolonisternes Ulydighed. „Igaar var en Snedker ude ved Kumpedahl, hvor han fandt de fleste i Kroet og var mesten drukken; de klagede sig, de kunde ikke leve længere derude formedelst at Brøet blev saa dyre; naar de nu ikke kan leve ved Kongens Penge, hvorledes vil det gaae, naar de cesserer! Det er øyenklar at se, at Heden ved dem ikke kan blive bragt i den ønskende Stand i Henseende at Folket er douen, gad ikke

arbejde. — — Alt dette maa den velbaarne Herr Ober Inspektør have faaet at vide, hvorfor han trykker sig for at komme, og jeg skatterer ham for et ulykseligt Menneske, thi nu prætenderes af ham at sætte alle Ting i den ønskende Stand og hvad deri fejler bliver lagt ham til Last — —".

At fodre alene med gammel Halm gaar ikke. „Kreaturerne vil faa Lus derefter" og ikke komme sig hele Sommeren. „Gud lad alle Ting komme i en ønskelig Stilstand igjen, at de kan faa Tid at tænke paa Kolonisterne".

$^{11}/_{4}$. Kolonisterne i Sjælland „tillægges ikke stor Roes, skjønt de skulde være de bedste".

Atter Tyverier af Brædder, Latter etc. og Trusel om Straf (1. Gang „32 Lübschilling", 2. Gang 8 Dages Fængsel osv.).

$^{25}/_{4}$. „Da jeg nu sidst var i Randers, talte jeg med en god Ven, som kjendte Ober-Inspektøren; han har været Cansler ved Markgrevens Hof og derfra kjøbt sig en Compagni ved Cavalleriet, og da det ikke ret vilde falde i Traad for ham, tog han sin Afsked som Oberst-Løjtnant, kjøbte sig saa en Bondegaard, hvorved han er bleven Margen Ruiné (ɔ: Falittenspiller), og skal have søgt at negogere 200 Rdl. paa Anvisning af hans Gage, men ikke har været at faa, saa at dersom de og H. ikke griber ham under Armene og hjælper ham herud med en Forstrækning, kunde han maaske staa Fare for Indlager, og han kan ikke vel undværes, om han duer noget".

I Kumpedal stikker Kolonisterne Ild i Heden; Inspektør Klock kommer og faar den slukket; saasnart han er borte, er der Ild igjen; og nu er alt afbrændt, saa de ingen Græsning vil ha hele Sommeren.

$^{2}/_{5}$. Hvad skal Plakaten af $^{24}/_{4}$ 1762 udrette, naar ikke det forbigangne straffes? Trappaud kommer ikke i Kolonien, før Skolemesteren faar sin Straf. — En Murmester i Kumpedal „sukede" sin lille Hund paa en Snedker, der vilde hente Fjæl hos ham, saa Snedkeren nær var bleven spoleret i Ansigtet.

$^{23}/_{5}$. Ildløs i Graamose. To Isterad Huse (ɔ: Stuehuse) og en Lade brændte; en Kone kogte Garn og la godt med Spaaner paa; Kolonisterne stod og saa til. — En ny Revolte med de Erpacher; de vander 100 Stude i Fløjgaards Dam Christi Himmelfartsdag Kl. 7 Morgen; driver

derpaa Studene hen paa Fløjgaards Mark. Manden gjør Kvalm; han og to Karle driver Studene væk. Kolonisterne løber hjem og henter 20 Mand med „Prygler og Hakker"; Bonden og Karlene spænder for en Vogn og vil kjøre til Knudstrup for at klage; Kolonisterne trækker dem ned igjen og prygler dem. Deraf Forhør og nyt Spektakel. „Da jeg nu var ved Grønhøj, kan jeg ikke sige med hvor uforskammede Munde de attaquerede mig" [1]). „Jeg beklager Julianehede; de kan umulig nære sig; thi jeg saa ikke Græs til en Høne".

3/6. Trappaud klager over, at han ikke kan faa Haandværkere for den ilde Behandlig, de faar af Kolonisterne.

8/6. Tre Kolonister, deriblandt den gamle Christoffer Rau, er rømt og trufne i Kolding; de er nu inde i Skovene.

14/6. Trappaud har længe været saa daarlig, at han „knap kunde kjende Papiret, hvad Couleur det havde".

9/8. Kolonisterne har ingen Plove; hvor er de bleven af? Drikker de dem op i Brændevin i Raus Hus?

19/9. Haandværkerne flygter stadig fra ham. De sulter ihjel, siger de, af Mangel paa Tilførsel, og deres Penge har de svært ved at faa; der er ingen Materialier.

Rænkesmeden Rau arbejder bestandig.

4/10. Trappaud er vred paa Søren Thestrup — — „at den Bondedreng skulde have vist sig saa grov og domdristig at ville først nægte min Udsendte at lade sig indføre i hvad Ærinde han var kommen". Ogsaa den „enfoldige Klock" faar sit Fedt. Rau staar bag dem alle!

8/11. Kolonisten Diessendeller er kommen af med Livet mellem Knudstrup og Hauerdal. Tre Mand havde været i Viborg og var bleven uenige om en Bancoseddel; de kommer i Slagsmaal. Forhør berammes i Knudstrup; Rettens Folk (Klock og Thestrup) kom ikke; men Baltzer kom og krævede Oprejsning af en Bager, der havde sagt, at han, Baltzer, horede med den unge Meyers Kone. Kolonisterne, der biede paa Forhørsherrene, drak sig fulde og kom i nyt Skjænderi; Baltzer bød dem 2 Flasker Vin for at forliges; det hjalp ikke; de maatte slaas. Diessendeller lod Baltzer

1) I Tilslutning til disse evindelige Klager fra Trappaud spørger Hofman Regjeringen, om ikke en Række anførte „liderlige" Kolonister — 56 Familier — enten maa sendes til Colonierne i Amerika eller sættes paa et Skib og returneres til Tyskland.

høre for Horeriet, „hvorpaa de alle 6 kom i et haardt Feltslag". Sognefogderne angreb alene Baltzer og bandt ham i sit eget Hus; den drukne Diessendeller sa, før han udaandede, at de havde været lige om hans Død, „saa at han døde ligesom han levede. Imidlertid er dog nu saa mange i Fortræd for saadant et liderligt og ugudelig et Skarns Skyld". Men det er til syvende og sidst Raus Skyld, der holder deres Drikkeri vedlige. „Saalænge Rau bliver i Kolonien med den Medhold han har, kan aldrig ventes nogen Fremgang til Opkomst for Kolonien". — Trappaud advarer mod „et løs og kjællingeagtig Forhør" ved Thestrup og Klock.

Han forlanger endnu engang bestemt, at Sagen bliver nøjere undersøgt ved Landets Domstole og ikke af Thestrup alene, der ikke selv er helt fri. Hvorfor kom han ikke til det berammede Forhør?

Sagen gaar til Retten [1]).

$^{29}/_{12}$. Trappaud har opdaget, at en Projektmager — født i Hinge — har ejet en Gaard i Riberhus Amt, Karstorf, som han vil ha Kongen til at kjøbe til Kolonien.

---

[1]) Der er Uoverensstemmelse om den Dræbtes Navn; Hofman kalder ham i sine Papirer Anders Decfendehler og betegner ham som „en Væver, liderlig i højeste Grad".

Hans Drabsmænd er Baltzer Barthal, Wendel Swan og Theobald Øhlenschlæger, en fjerde, Georg Echner, blev stærkt forslaaet.

Gjærningsmændene sad længe i Jærn i Viborg Raadhuskjælder, men fik alle Lejlighed til at undløbe; sidst Hovedmanden Barthal, der hugged sig fra Vagten Natten 3. Oktober 1763 i Levring By, idet han skulde befordres til Viborg fra Hinge, hvor han samme Dag var bleven dømt til Døden.

Trappaud forlanger nu, at Friedenreich paa Palstrup, der ejer Bønderne, som vagtede ham, skal rejse Tiltale imod disse. Friedenreich kvier sig derved, $^{21}/_{2}$ 1764:

„Ilagte viiser mine Bønders slette Skiæbne med Fæe-Svagheden [ɔ: Kvægsygen]. Give Gud dend nu saa saare fortrængte og ødelagte Bonde dog eengang igien kunde oplivis ved at erlange en liden Glimt af voris allernaadigste Konges høje Naade enten i een eller anden Tilfælde".

Trappaud svarer spydigt: „At bemeldte Bønder ere de fattigste i heele Lusgaard Herred, kand jeg med Sandhed bevidne, endogsaa i de Byer, hvor andre Proprietairer er Lodtagere, og hvis Bønder staaer sig skikkelig, og meget fornøyed med deres Husbonde, saa at enhver Godses Lyksalighed og Velstand dependerer af en retsindig Administration og Behandling".

„Han har for nogen Tid, som han melder, flankeret i Colonierne paa en brun stumprompet Hest og gjort brav Vind, og ladet sig forlyde at ville være Forvalter over Colonierne, mere geheim har han ikke holdt sin Dessein; den som berettede mig dette kjendte ham og tillagde ham den Ros at være en Nar". — Nye kraftige Stemplinger mod Rau og hans Krohold. „In summa: alle Ting kommer mig saa vrang for med disse Colonier".

Jan. 1763: „Nu i en anden Tønde. Jeg vil vente, at den Venskabs og Understøttelses Convention, vi i Begyndelsen af denne vanskelige Forretning indgik og forsikrede hinanden, er de gode Herrer i frisk Minde; paa min Side har jeg med al Oprigtighed gaaet de gode Herrer tilhaande, i hvad som kunde tjene til Værkets Fremgang, mindre tror jeg, at nogen skulle kunne spore, at jeg nogen Sinde skulde have opført mig som en Fukssvanser og paa Egenhaand indgaaet med noget Dem uafvidende, eller meleret mig i mig uvedkommende Ting. Da jeg nu er saa nær, at jeg kan se til Enden, synes mig og, at jeg burde se Kjendetegn til den belofte kongl. Naade, og da jeg derom har gjort Erindring til Greve Molkt, som er det første, saa venter jeg ved de gode Herrers Understøttelse ved de smaa Kreaturer, at holde det belovede i Erindring, mod forestaaende Geburtsdag, og hvortil jeg gjør mig forsikret om Deres oprigtige Venskab. Dog bliver det mellem os. Med megen Estime forbliver

Høytærede Vens tjenstskyldige Tiener

D. Trappaud."

$^{23}/_{3}$. 1763: „Klock er et Menneske, jeg ikke forstaar mig paa; han maa være af Tanker, at Fuglene under Himmelen skal ernære ham, dersom han kommer af Tjenesten; jeg har for Gud forelagt ham hans Fejl ganske ren og forestilt ham, at de Herrer Commissairer ikke var derover vel tilfreds med ham, men han gjør ligesom sal. Kammerraad Schelde plejede at sige, naar der forefaldt noget, han ikke gjærne vilde høre, svarte: Han svarte aldrig til Skjældsord. Ligesaadant gjør Klock; jeg for min Part recommenderer ingen flere, thi man har kuns Skam af saadan uerkjendtlig et Menneske".

$^{23}/_{3}$. Trappaud har faaet et Brev fra Kammeret, som han ønsker tilbage, naar Hofman har taget Kopi af det. „Jeg tør ikke betro nogen samme at afskrive i Henseende til Slutningen. Vores Betænkning derpaa vil ikke blive dem til stort Behag i Henseende til danske Kolonister i Steden for de tyske, som har Lyst at rejse, thi Indretningen er ikke derefter; nu vaagner Sandheden, som i Begyndelsen ikke maatte høres, men de skulde have ladet Os 3de raade, som var Forretningen betroet og anbefalet, saa havde vi gjordt saadan Indretning, at baade tyske og danske var tjent dermed, saa havde alle de tyske Canallierier været forekommet, og havde haft mere Lyst til Arbejdet, som de over den forvirrede Indretning har tabt og aldrig faar; thi Arbejdet er dem nu overlegen, og Rau bliver herefter ikke saa rig, som Intentionen har været, hand skulde blive ved denne Indretning, saa han bliver vel ikke af de sidste, der nødes til at rejse efter disse Adspecter. Ved denne Lejlighed falder mig ind, at der var en Kone i Randers, som havde en Mand blandt dem, som Gulvet paa Clausholm faldt ned med, da højsal. Frederik 4de spiste der;[1]) da Konen kom derud med en Vogn at hente hendes Mand, som var slagen fordærvet, at han døde anden Dagen derefter, sagde hun til Manden, da han var kommen paa Vognen: „Det ska'r dig ikke, Palli Dauser, hvad vilde du der!" — Saa vil jeg sige san[s] comparaison: det skar dem ikke, der vil tro paa taabelige Vindmakere og Narrer, og sætte fornuftige Folks Raad tilside, nu kan Øjnene vel blive oplukket, mens nu er det forsildig, og hvad der er gjort er hverken halv eller helt; naar nu en flittig Colonist vil stræbe, saa har han ingen Steds at huse den Velsignelse han faar, og bygge formaar han ikke, og den Armod, han har, er han ikke vis paa at beholde for en Skarns og uforsigtig Nabo; der har de Prøver af." — At det gaar galt med Kolonien i Holsten, forstaar han saa godt med de „Subjectommer" som leder dem. Og saadan en morret Bund! Men hvorfor spurgte de ikke fornuftige Folk, „men i det Sted fiderer paa ufornuftige Narrers Sladder; vel har man Eksempler at kan hjælpe

[1]) Sigter til den Ulykke, der fandt Sted $^{8}/_{7}$ 1706, da en Balkon, hvorfra Almuen fik Lov til at se Kongen spise, brasede ned midt under det kgl. Taffel.
Se Bircherods Dagbøger S. 496.

Naturen men uden Fordel, og det er just den, der søges. Disse kloge Narrer gjør just vores Arbejde, skiennende og eclatang, det er det eneste gode deres Arbejde fører med sig, men hvad faar vi derfor. Intet".

$^{26}/_{8}$. „Ved denne Lejlighed faar vi at vide, hvorvidt Capt. Kalen er avanceret, jeg holder for at Hr. Justitsraad . . . skulde indkalde Capt. Kalen at gjøre Regnskab for, hvorvidt han er avanceret, og hvad der er tilbage som nok vil blive en megel stor Del, og jeg holder for, at han bør forevise hans Forretning, thi som jeg hører, saa skal den ikke være bedre end den var ugjort, saa jeg tror nok at Capt. Hartmann kommer til at begynde for fra, om han skal dertil". Trappaud taler om den „selvkloge Proprietær i Hald Amt" [ɔ: Fr. Schinkel] — — „saa vi har all Verden mod os, der kan gjøre een ren forrykt i Hovedet".

Der er Fæ-Død paa Alheden. — „Foruden det sidste Kammerbrev giver adskillig Anledning at skilles ved det Kram[ɔ: Kolonisterne], saa bortskaffer Sygdommen i Kumpedal nok endel, naar det kuns ikke treffer paa det Beeste."

$^{3}/_{6}$. Trappaud taler om en ny Uniformsregel: „Hvorledes denne Mundering vil blive concerveret hos en Bonde og i Særdeleshed Husarens Pæls, forstaar ieg ikke, naar nu en saadan Karl enten dør eller udgaar til Fæste, og en anden taabelig Dyr kommer i hans Sted, han ved ikke engang at klæde sig i Munderingen, mindre conservere den i en fugtig Bondehytte; forunderlige Projecter, ligesom de ikke vidste, hvorledes en Bondehytte er qualificeret".

Tvivlen om Koloniernes Fremgang og Nytte var omsider vaagnet. Regjeringen spurgte Folk ude i Landet om deres Mening, og Kritikken var sjælden blid. Her kun et Exempel: Raadmand og Landstingsskriver Jacob Fiilstrup i Viborg, der har fulgt hele Koloniseringen paa nært Hold, indberetter sine Meninger $^{18}/_{11}$ 1762. Han skriver, at Kolonisterne forstaar sig ikke paa Agerdyrkning; de er „nachlässig og efterladen til saadan deres Arbejde". Der er ikke Opsyn nok med dem, „men enhver gjør, hvis dem ongefær behager og de mageligste finder for got, nok at være gjordt". Opsynsmændene forstaar for lidt af Sagerne. „Men naadige Herre: dette er dog begribeligt, at: Have gode og magelige Dage, NB: for Kongens Penge, maae tildels joe smage dette Folk bedre end jidelig, dagligt Arbejde, Møye, og mange andre Be-

sværligheder, som ellers mange andre stakkels Bønder maa lidde og udstaae; hvilke og desuden selv maa besørge deres daglige Fornødne anskaffet. Og derimod disse Colonister faaer og bliver tilsendt uden Penge, Alt, hvis de behøver, for intet". Han raader til at sætte en dygtig Landmand med en Forvalter over det hele. Han spørger desuden: „Om det passer sig paa en Bonde, at naar han kommer til Kjøbstæderne tilladelig at søge Vinhusene, da der at drikke een Boutellie Viin efter een anden, 1 Lp. fersk Kjød efter et andet, samt ikke at vil spise det velsignede Rug-Brød, som især her i Landet aufles, ligesom det bliver maalet og bagget, uden det først skal sigtes til Smaa- eller fiint- Brød. Ney, ingenlunde, det er hverken i Almindelighed brugeligt hos Borgere langt mindre for Bønder og deslige grove Folk; dog er disse Colonister saa delicate og lækre. Men jeg frygter og fast troer, at naar engang Kongens Penge ophører, faar de og vel forandre deres Smag. Iblandt andre Fejler og Excesser saavel imellem sig selv, som imod dem, der boer næst dem, er nu sidst arriveret den bedrøvelige Cassus, at 5 af Colonisterne, som gik med hinanden, paa deres Hjemvey paa Vild-Mark kom i Klammerie, Een blev slaget ihiel og døde paa Stædet, Een anden saaledes medhandlet at der tvivles om hans Liv, og endelig sidder de andre 3de som Gierningsmænd i Bolt og Jern her i Wiborg Arrest-Kilder". [1])

Hertil bemærker Hofman: „Hvad han (Fiilstrup) ellers meddeler om, at Colonisterne drikker Vin og spiser Hvedebrød, da har Colonisterne i Begyndelsen, siden de var komne fra Pfalz, gjort samme, men nu spiser de ej allene sort Brød men endog drikker Brændevin, hvilket sidste vi ønskede, at de aldrig havde lært".

Rentekamret tog nu i Sommeren 1763 Skeen i en anden Haand og ordrede en Række betydelige Reduktioner; kun i nogle faa Aar maa der herefter bruges højst 10,000 Rdl. aarlig til Kolonisterne. De sidste etableredes 1761; de maa altsaa nu kunne klare sig selv, hvis de er arbejdsomme. Men en Trediedel af dem er „liderlige, dovne og uværdige"; de bør bortjages snarest uden at faa noget med sig af Korn, Kvæg eller Redskaber. Det kræves med for-

[1]) Se ovenfor S. 699—700.

nyet Styrke 23. Juli 1763: 68 uduelige Familier væk strax! Al Udsalg af Spiritus til Kolonisterne maa ophøre, og Christopher Rau — den gamle svedne „Chirurgus", til hvem Trappaud bestandig har haft saa godt et Nænne, — heraus med Rau![1])

Trappaud skriver $^{31}/_{8}$ 1763:

„Den Reduktion blandt Colonisterne har sat de tilbageblevne i saadan Motion, at hvis ikke søges nogen Anstalt, ere de alle borte og Colonierne blottede for Folk. 2de Spargement ere udspredte imellem dem, nemlig: at Kammerherre Rosenkrantz[2]) havde kjøbt Colonien Grønhøj, samt at der endnu skal foretages en Reduktion, og de fleste skal have solgt deres Boeskab og sidder paa Flugten hvert Øjeblik; Bønderne i Nabolauet kommer om Nattetider og afhenter hos dem baade løst og fast, og Colonisterne sætter Post ud for Materialfogdens Patroleren, kommer til ham og undsiger ham, om han finder sig paa Gaden om Natten; de sælger baade løst og fast, hvad de kan overkomme; paa Fredag holder Rettig Auktion og vil bort med; Enken ved Grønhøj er gaaet bort med de beafskedigede Colonister til Jätting (Hjerting); en stor Allarm har de ved deres Afrejse gjort og instigeret de andre at komme bagefter; igaar 8 Dage skal Væveren i Hauerdahl, som boede imellem Gaden [ɔ: i Mellemgaden] strax ved Brønden, være deserteret, de gjør ingen Hemmelighed af at sige, [at] enten de gaar bort om en eller 2de Aar kan være dèm lige meget. Efter mine Tanker burde gjøres en Forestilling, at hver en Colonist, [der] befandtes at desertere, burde paagribes og sættes i Slaveriet, og de som har kjøbt de tilbageblevnes Boskab skulle uden Erstatning levere det tilbage igjen; thi jeg kan mærke, at Bønderne instigere dem en Haaben for at lokke Deres Boeskab for halv Værd fra dem; og Colonisterne nedlægger alt Arbejde, de vil absolut ikke gaa Haandværksfolkene tilhaande mere, saa jeg maa leje Daglønnere; de raaber paa,

---

[1]) Hans sidste Kontrafej i Hofmans Karekterbog ser saaledes ud: „Rau, Barberer, en gammel crakelsk Karl af fræk Gemyt". Rau fik dog først „Rejsepas" i Begyndelsen af 1765.

[2]) Werner Rosenkrantz, Krabbesholm, som ejede Jord i Alheden i Forvejen.

at de ikke ved om de bliver; de ser, at de ikke kan leve her, det er Frugten af de tydske Anstalter. De ere saa rebelske, at baade Forvalter og Inspektør er bange at komme til dem; efter Sigende skal Inspektøren føre Pistoler hos sig, naar han drager til dem. Disse vil udrette lidet eller intet, om disse Folk skal have saadan Frihed, dette har jeg ikke villet mangle i Forvejen at melde".

Ikke lang Tid efter denne Hurlumhej dør Kassereren, Søren Thestrup; det spørges snart, at han har bedraget den kgl. Kasse for 13—1400 Rdl. — Derom handler de følgende Breve.

Trappaud skriver $^{8}/_{9}$ 1763: „Jeg takker for Ordren til Thestrup, men jeg frygter, at den hollandske Banquerot naar til ham med, som jeg hørte noget om, da jeg var paa Heden".

$^{9}/_{10}$: „Nu for en Time siden indløb Skrivelse til mig fra Inspektør Klock, at Kasserer Thestrup var i Dag efter nogle Timers Svaghed ved Døden afgangen". Han skulde ha været paa en Rejse til Amtsstuen i Skive. Man haaber, hans Regnskaber er i Orden.

Trappaud $^{20}/_{10}$: „Udi Thestrups Stervboe ligger et raugal Huus; der er staalen for 500 Rdl. nyegjort Sølv, tildeels forstukken i Tørvestakken tildeels i Kornladen og paa Høeloftene; en jærnbunden Skrin savnes, som endnu ikke er opdaget, saa der efter Formodning vil forefalde mere. Jeg takker Gud, at han døde paa Nørlund,[1]) hvor han kuns boede paa 3die Nat; det vil vise sig, at han har været en dom Skiellem, hvis Hovmoed har forført ham at gjøre saa store Bekostninger paa Kongens og andres Regning uden at se til Enden; han skal have sendt sin Søster til Holland med 700 Rdl., som er forgaaen med et Skib paa Vesterkanten, der tilhørte en Kjøbmand i Warde; der skal hver Dag opdages mere Gjæld efter ham; Buschs Brødre har 300 Rdl. tilgode, og Per Lundum 200 Rdl. og saa fremdeles. Da Stivitz foreslog ham til Kasserer, skrev han mig til om min Recommendation tilligemed de gode Herrers; men jeg svarte ham, at det var altfor betænkeligt at recommendere saadant et Menneske, mand ikke kjendte.

---

[1]) Gaard i Alheden, Bording Sogn, 6 Td. Hartkorn.

Ikke desmindre gjorde han det paa hans egen Haand; saa Kongen skal takke ham lidt godt for den Tjeneste, han gjorde Kongen i Jylland, og jeg tror i Holsten ligesaa".

Nu bliver der lange Afstande mellem Trappauds Breve. Det næste er fra $^{21}/_{8}$ 1766 og indeholder ogsaa en Jobspost:

En stor Del af Hauerdals Kolonister gjør sig rejsefærdige „og holde Marked hver Nat", sælger deres Bohave, saaledes een en Spinderok til 24 Skilling; de truer Forvalteren med Prygl. — Én har avlet 25 Tdr. Rug foruden den Skjæppe (den tiende), som Sønnen fik for at tærske den. — „In Summa, det er Kjæltringer, der intet godt har i Sinde, hvorfor de jo før jo hellere paa éngang og med ét burde jages af Landet, thi de gaar dog tilsidst, da de ruinerer i Forvejen, hvad de kan, ligesom de første har gjort".

I sin Harme over de Kvaler, hans retliniede Natur maa døje af de „oprørske" Elementer blandt disse fremmede Folk, glemmer den gamle Herre hyppigt at minde om de Afsavn, som de fleste af dem maa finde sig i fra det Øjeblik, da Regjeringen trækker sin Understøttelse til sig. I en Indberetning fra anden Side — $^{17}/_{12}$ 1764 — meldes der saaledes om nogle Kolonister, der lever saa kummerligt, at „deres meeste Føde formodentlig bestaar i Vand og Brød, uden hvad liidet Mælk de eengang hver ottende Dag kand samle sig af deres eene Koe, hvorom de begge skal være lige deelagtige, saasom den anden deris Koe ikke malker en Draabe".

Den gamle Amtmands sidste Skrivelse, der bærer Datoen 3. Maj 1767, indeholder følgende bedske Livsfilosofi:

„Nu tomler Verden sig retskaffen, og ingenting er mere bestandig end Ubestandighed. De maa takke Gud, som er længst borte, og hvis Levetid er mest forrunden, thi Guderne forandre sig meget ofte. Krigsdirektorium kommer mig for ligesom Babilons Taarn; naar en Skrædder først forser sig med en Klenning at sy — hand maa ændre den saa tit, som han vil, saa kommer den aldrig i sin rette Skik".

Aaret efter — 22. August 1768 — døde Ditlev Trappaud paa sin Ejendom Tvilumgaard; han ligger begravet i

Hammer, i hvis Kirke der er ophængt en Mindetavle over ham.

Saavidt det kan ses, blev der ham ikke tilstaaet nogen ydre Anerkjendelse for hans sure Slid med Kolonisterne. Hans egne Tvivl paa dette Punkt er da slaaet til.

En fattig Trøst, at han ikke blev den sidste, hvem disse Kolonisationer gav kun Skuffelser til Løn.

EN ULVEHISTORIE

DET er ude paa den vilde Alhede for halvandet Hundrede Aar siden. Skjønt vi er midt i Vinterens Hjerte — 6. Februar, 1763 —, maa Leonhard Schønheiters Datter Eva Maria Schønheiterin fra Grønhøj dog ud med Koloniens Faareflok. Saa haarde var Livsvilkaarene den Gang paa den barske Hede. Eva drev sine Faar ud tidlig om Morgenen, og hun blev ved dem „stændig" den ganske Dag. Ud paa Eftermiddagen „slog det ned" med en stærk Taage, saa hun blev forvildet; hun vilde nu drive Faarene hjem, vidste ikke andet end hun drev mod Grønhøj, men kom i dets Sted hen mod Fallisgaarde og Dollerup Kirke.

Bedst som hun drev forvildet om, „kom Ulven iblandt Faarene"; hun hørte, de løb og spredtes til alle Kanter, mens Ulveglammet lød gjennem Taagen og Mørket. Fortvivlet og udaset af Angst og Kulde satte hun sig ned i den vaade Lyng, og her fandt man hende næste Morgen mere død end levende; det var fire unge Mænd fra Kolonien — Gotlieb Knedler, Johannes Betzer, Caspar Frischele og Andreas Rettigsøn, — som var gaaet ud for at søge efter den ulykkelige; hun laa i en Kreds af 77 sønderrevne Faar; saa grusomt havde Ulvene regjeret. Omsider fik man hende dajet hjem sammen med de Faar, som Ulvene havde sparet.

To Maaneder efter denne Begivenhed tog Kolonisterne Hævn, idet de fangede fire Ulveunger, hvis Kadavere de bar til Herredsfogden, som lønnede Jægerne med 8 Rdl.

Alheden var længe berygtet for sine Ulve. Theologen Søren Thestrup, der var ansat som Kasserer ved Hede-

kolonierne, skriver 1759: „Hederne er opfyldte med Ulve, som skyvler sig i den høje Lyng og kan ikke fordrives, men gjør stor Skade paa Hjorden; jeg erindrer, at Ulvene i min Barndom gjorde saa stort Nederlag paa Kreaturerne, som gik i Alheden, at man agede de ihjælrevne Faar og Lam hjem i Læssetal. Ulvene samler sig undertiden i saa store Flokke, at de Rejsende maa frygte for dem; de forjager tit Hyrderne fra Hjorderne og gjør stor Skade"[1]).

En anden Kolonisations-Embedsmand, Henning Stivitz, skriver (1764), at „hvad der af alle Ting synes at kunne være Schæferierne (ɔ: Faareavlen i det store) mest skadelig og hinderlig i en lykkelig Fremgang er de mange Røv-Dyr og blandt dem egentlig Ulvene. — — Dette Utøj, hvormed de jydske Heder temmelig ere besatte, gjør stor Skade, og i min Tid (ɔ: ca. 1760) besøgte de allerede Foldene midt i Byen Frederikshede." — Jyllands sidste Ulv skal ifølge Traditionen være skudt ved Estvadgaard 1813; om samme Ulv fortalte min Bedstefar Jep Sørensen, at den dræbte et Føl i Vittrup, Vroue Sogn, og tilbragte sin sidste Nat i Toften bag mit Fødehjem i Aakjær; men den er nok alligevel ikke den sidste. Ihvertfald fortalte en nu afdød gammel Sognefoged i Resenfelde, at han havde set Ulve omkring 1840, da han gik ved Faarene paa Alheden. Og denne Beretning stemmer egentlig godt med de lærde Undersøgelser, der for nogle Aar siden anstilledes af nu afdøde Rigsarkivar C. F. Bricka, som brød en Lanse om Ærnet med Professor Ed. Erslev, der holdt paa Estvadgaard-Ulven af 1813 som den sidste Rest af disse saa forhadte Faarerøvere.[2])

---

[1]) Oeconomisk Magazin. III. (1759) S. 99—100.

[2]) Om Ulve se bl. a. Ed. Erslev: Glubende Dyrs Undergang i Danmark (1871) og Brickas Anmeldelse af dette Værk i „Historisk Tidsskr." (1871—72), 4. R. 2. B., S. 841—60; Erslevs Gjensvar i sit Værk „Jylland" (1886), S. 277.

LIDT BREV-POTPOURRI

1.

I Tidsskriftet Clio (1800), II., S. 191, har en Hr. Slottved, Organist i Æbeltoft, faaet optaget følgende Brev, der skyldes Luthers Enke og vidner om, at den store Reformator ligesaa lidt som andre dødelige har været fritaget for Næringssorger. Brevet er stilet til den danske Konge Christian 3., og Meddeleren henviser til „Stockhausens Briefe" som sin Kilde.

„Jeg beder underdanigst, at Deres Kongl. Maj. vil naadig optage dette mit Bønskrift, i Betragtning af, at jeg er en fattig Enke, og at min salig Mand, Doctor Martin Luther, har viist den kristne Kirke saa god og tro Tjeneste, hvorved han i Særdeleshed har forhvervet sig Deres kong. Maj.' Naade. D. Maj. har haft den Naade at tildele ham en aarlig Pension af 50 Daler. Jeg siger D. kgl. M. allerunderdanigst Tak derfor, og jeg ønsker stedse godt over Dem for denne Hjælp. Men da jeg nu med mine Børn næsten er blottet for alle Fornødenheder, tildels formedelst den megen Uheld, som denne forvirrede Tid fører med sig, saa anraaber jeg D. Maj. underdanigst, at De fremdeles lader mig nyde og beholde denne Pension. Jeg er forsikret om, at D. M. ej vil have forglemt de store Møjsommeligheder, min kjære Mand har udstaaet. Deres Maj. er og den eneste Konge paa Jorden, til hvem vi elændige Christne kunne tage vor Tilflugt, og Gud vil uden Tvivl, ved sin Velsignelse vist forskylde de betydelige Velgjærninger, som D. Maj. har udbredt over Jesu Christi arme Tjener og over hans ilde bestedte Enke og faderløse Børn. Og derom beder jeg ogsaa den gode Gud uden Afladelse og med

al mig mulig Iver. Den almægtige opholde D. kgl. Maj., Hendes Maj. Dronningen og det ganske kgl. Hus i sin Naade.

Wittenberg, 6. Oct. 1550.

Deres kgl. Maj.' underdanigste
Catrine,
Dr. Martin Luthers Enke."

2.

Dette halvfjerdehundredaarige lille rørende Elskovsbrev, som jeg regner for en Perle, er bleven mig overladt af Arkivsekretær Hans Kuudsen, Viborg, som har fundet det i Aalborg Bispearkiv, snurrigt nok som Bilag til Ansøgning om Præstekald:

„Helssen altiidtt forssentt meth gudtt: Kiere Lauris maa y vide, att ieg saa vell som y liger suorllige siug, och kand ieg ichj uden hand vill helpe mig meth syn aand oc naade oc haffuer ieg ey hafft j hellbreids time siden y droff fraa mig oc ther y droff fraa mig tha droff all myn glede fraa mig, oc aldrig leffuer ieg mig nogen god thyme før end ieg komir thill ether igen, maate ieg meer komme till ether tha vill ieg vell selff forsyune mig y skulle ey haffue omsorig for myn vnderholdningh, ieg haffuer forsett mig selff y saa mange en vinter saa ville ieg en nu nest guds help y then meth om ieg var meet huosz ether, komer ieg ey snartt till ether, the finde mig ey i liffue iulleaffthen, all myn største begier er, att ieg maatte kome till ether will y nu forlade mig, tha er ieg oc aldelis forlatt meth alle, saa ville jo Gud oc forlade ether, oc som y bede ieg skulle holde mig erlliige oc veel saa tacker ieg først Gud oc saa ether att y vell styrtt myn kede, før y droff fraa mig, oc nu haffuer Gud oc søgtt migh, oc skriffuer mig till meth theth snariste for Guds skøll om ieg maa kome till ether eller ey, viste ieg ethers vilge, att ieg maatte komme, tha ville ieg gerne meth alsom største møde vandre endog ieg kunde ey bekomme j mill om j dagh. Kiere Lauris giør ther wthj som myn tro oc attraa er till ether. — — Meth ether altid then leffuindis Gud befalendis. Ex Aars meth hast.

Løffuerdagen for S. Martinj aar 1561.

Maryanne Søffrinsdather
ethers gode wen."

Paaskrift:

„Tyll syn gode ven Lauris Jenszen wdj Berckerødt ganske ydmiugeligen till egen handt, som Mattis Persson boer."

Senere har en anden Haand givet Brevet denne brutale Paategning:

„En horiis schriffuelse fraa Aars (ɔ: Aarhus) till en wng person, som wor hosz Morthen Persøn y Reffkiergord och fiiskede effther Oeby sogn at bekomme."

3.

Her et Brev fra Lensmanden paa Hald, Knud Gyldenstjerne, om et af Datidens „vanskelige Børn". (Indkomne Breve til Kancelliet $^{17}/_{12}$ 1630. Rigsarkivet).

„Min ganske venlig Hilsen nu och altiider forsendt med Gud Vorherre. Kjære Herr Kansler og kjære Broder. Jeg takker dig venligen og gjærne for meget bevist Gode, hvilket igjen at forskylde jeg stedse vil findes velvillig.

Kjære Herr Kansler! Beder jeg dig venligen ikke forholde at vide, nu kom Delefogden af Rinds Herred her ind til Bordet og havde en liden Dreng med sig, er ikke uden tolv Aar gl., som havde møntet falsk Mønt, og havde han Mønten med sig saa vel som og Formen, som han havde møntet den udi. Hvilke jeg sender dig baade Formen og Mønten; og beretter samme liden Dreng, at han haver set det af en Karl i Hobro, hvilken jeg nu haver Bud efter. Og haver han møntet nogle af disse Penge for en fattig Quinde her i Rinds Herred, og siger han, hun gav ham noget Mad derfor; hvis den liden Dreng sig belanger, da er hans Vilkaar saa, at han er bleven saa forsulten, at alt hvis han æder, det kan han ikke beholde hos sig over to Timer; eftersom Delefogden beretter mig, saa gaar det oven fra ham, thi han kom ret nu hid med ham. Jeg ved ikke hvor jeg skal hen med ham, for setter jeg ham nu i Fængsel, da er jeg ræd, han skal døe, for han er saa megitt usell og forsulten. Maa derfore lade hannem gaa her paa Slottet. Begjærer derfor at du vilde give hans Majestæt saadant til Kjende, hvorledes dermed skal forholdes. Jeg vil hermed nu og altid have dig Gud allermægtigste evindelig befalet.

Datum Hald Slot den 17. Decb. 1630.

Knud Gyldenstjerne".

„NB: Om Kongl. Maj.' naadigste Ville, at Knud Gyldenstjerne skulde beholde samme Dreng hos sig, som haver myntet de Penge, indtil han kom til Passe igjen, at han da kunde forskikkes her over til Tugthuset, med mindre at nogen vilde love for hannem, at han sig ikke videre der med skulle lade befinde, efterdi han dog der til af Hunger og Sult er foraarsagitt."

4.

Dette Brev er fra en meget vred Fader af den Skade-Slægt, der behandledes udførligereunder min Omtale af Filshauge (se Side 447 ff.). Desværre kan jeg ikke anføre anden Kilde, end at Brevet for ca. 50 Aar siden skal ha staaet i Bladet „Rigstidende". — Ruelsegaard er nuværende Rolsegaard paa Mols, der ejedes af Hans Skade 1606—54.

„Hilsen med Gud!

Kiere Niels Skade! Din schriffelse haffuer jeg bekommen den 14. November, hvorudi jeg erfarer, som og tilforn kjender dine skjælms stycken, forbandede cor eller og bøffelske gjerninger imod din bedagede Moders og mit Raad. Du æst som den forlorne Søn, der gjorde sin Fader alle tide imod, saa Gud giffue, at pestelence slo Din Hals i to, for stor hjerte sorrig Du haffuer gjort os arme Folch; i den stund, man kunde haffue spurdt, at du forholdt dig som en brav Cavallier under din Herres Compagnie, saa har Du indlogieret dig til Leyden og ladet dig som en stor Monsieur traktere paa fyrstelig wiis og tænker ikke at bliffue hos din Herre i Marken, dér lære at gjøre en god schlachtordning og føre dit Folk imod fienden. Død giffuer Ere og reputation og icke at ligge til Leyden i Holland og fylde din skjælmiske womb med wiin og Tydsk øl og dandse ved tellelys. Sid nu der saa længe til du lugter, og Fanden fører dig derfra for stor hjerte sorrig, du gjør os gamle Folck. Jeg haffuer vel sat i Aar paa din elemenske skjelm baade i klæder og rede penge meer end 100 Rdl., som er dette Aars inkomst. Din Bøffel skal tænke, at vi icke haffuer uden en half snees Bønder, og dem kan man icke flaa Huden af for din elemenske skjelms Skyld at fylde dig med, saa Gud slaa din skaphals til Døde. Jeg og din Moder haffuer raadet dig gode Raad, men du haffuer dem icke mere agtet, end om en hund kunde gjøtt af dig.

Betænk, Tølper, Esel, Bärenheiter, kan jeg sckiche dig til Leyden at dominere, og du kommer dog en moxen Tølpel hjem igjen. Lof saa, du flegel, at du ligger Ere ind igjen, for den store Spot, dig offuergaaer. Se, din Skylhals, til Canzeler og andre flere store Herrer, de fick et uden 200 rd. der de rejste udenlanz, men de forholt dennem som ærlige fattige Soldater, ware deres eigen nafne ei bekjendte og bade undertiden om et styck tørt Brød. Din Skabhals gjør du ligesaa, saa vil Gud hjelpe Dig, og wær icke din nafn bekendt, men lad dig kalde Nils Rasmussen, Peder Nielsen eller Ole Pedersen, saa gjorde Hartvig Kaaes og flere andre Cavalliers. Naar du igjen som en Cavallier kommer hjem, saa faar du væl din rette reputation igjen. En ærlig fattig Soldat holdes i akt og ære, men en lumpen Hund, Dominerer, Fyllewomb, Svirebroder, Skyllehals, som du æst, foraktes hos forstandigt Folck. Mit Hoved kan ei længere taale at skriffue din forbandede Krop til. Vil Du nu enten rejse ad Ostindien eller Vestindien, gjør du huilket Fanden du wilt. Se du der til enten du bliffuer Ritmeister, Figtmeister, Dandsemeister, Kjedelflicker, Hestemanger, Børstenbinder, Skoeflicker, Sosnider eller Racker, gjør det og far Fanden i wold.

Gud befalet aff Ruelsegaard den 26. Decbr. 1636.

Hans Skade.

P. S. Skrifft Du Hans Søffrensen Noorhus, din Faktor, til og ei til mig, din Dromedarius."

5.

Her er et Brev af en Sladderhank — formodentlig en Løbedegn — fra den pietistiske Tid, da man satte en særlig Ære i at udspejde Næstens Daarligdom. Brevet bærer intet Datum, men da der foreligger en Skrivelse fra samme agtede Haand, afsendt fra Ravnstrup „til gunstige Husbond", Biskop Wøldike, og denne Skrivelse bærer Dateringen 28. Decbr. 1748, er nedenstaaende Brev vel nok fra samme Aar. (Skolepakke fra Fjends Herred I. Nr. 17. Landsarkivet).

„Høy ædle Høy ær værdige Kiære og gunstige hos bunde!

Jeg takker for siste det Som jeg talde med hos Bunde om og hand skref Presten til om, nemlig Jule leeg det har gudd skee lov frugted hos nogle, men hos nogle har

det ike frugted da Presten for maanede menigheden at de skule lade den skamlig Jule leeg faare Som de haver til fo(—)ven da takede Ib Pedersen for hans gode for maning og sagde det maatte gierne vere, da svarede Søren Skreder til trodts og sagde: i aftes skal vi have Bud Efter mose Kanter og da just paa samme aften viste hand Frugten af sin giensvar da i at drike og spile Kort i sin egen huus med andre sine Kamerater navnlig jørgen smed, hans Soldat, lauris gaarskals stefsøn Peder og niels Rytter fra Randers og det Paa anden Jule aften, Paa helig tre Konge dag var Søren Skreder udi Nør egen og forsømte Kierken og var udi leege stuue om aften Udi Hierbek, til hand sagde self at naar en Pige skule op og danse da tog hun et Par tøfler Paa; nu haver jeg given kiere hos Bunde det til kjende som det er i sig self og som jeg vil giøre min korpelig ed for, naar jeg kommer til hosbund, om hand det for langer, men jeg for maaner kiere husbund, at hand ikke lader nogen af sin tjenerer faa brevet at se ei heller sine famlos, tii Søren skreder haver sagt at huer ord der•nogen sagde hosbund, kunde hand faa at vide baade af famlos og tienere, og der som hand faar det at vide, da vil han søge leylighed at giøre mig skade, tii hand truue huer den ham altid ike kand føye og det med en ulykke og skielimstøker, han lader sig ike om vende, før end husbund En gang lader ham seette til Rætte; for det andet taker jeg kiere husbund tusinde gange, for han skrefve til her Jens om drengen, tii Siden haver Søren fuus ager fligtig holdt hannem i skole, Inted viidere uden jeg befaler dem Gud i Vold og forbliver deris under danigste tiener

Povel Nielsen
Fuusager.

jeg tør ike self skrifue uden Paa Brevet for hosbunds tienere kand kiende min skrift men jeg lagte (lakkede) Brefet og lod En anden skrife uden Paa.

Høyædle Høyærværdige Hr. Biskop Woldike
underdanigst

Wiborg."

6.

Hvem af os har ikke, hver Gang han vendte tilbage til Holbergs „Barselstuen", maattet skoggerie af den snurrige Matrone

Else Skolemesters (se 2. Akts 7. og 8. Scene). En og anden har maaske troet, at Holberg her var gaaet over Stregen, men læs nu efterstaaende Brev fra en Medsøster i Viborg, nedskrevet samme Aar, som Holberg døde (1754), og sig saa, om den gamle Satyricus ikke ramte lige i Prikken.

Til Forstaaelse af Brevet blot følgende:

En Hr. Hans Pors, Viborg, er anklaget for at ha besvangret sin Tjenestepige og er af den Grund foreløbig bleven forment at gaa til Alters. Nu sker det, at ogsaa Konen bliver fra Alterbordet. I den Anledning faar hun Besøg af Præsten Hans Rahr, der søger at faa hende til at efterkomme sin Skyldighed. Under Samtalen vakler hun mellem Pligten og Manden, men lover dog halvvejs at indfinde sig; imidlertid kommer hun paa andre Tanker og sender Dagen efter følgende Skrivelse (Landsarkivet):

„Velærværdige Højtærede Hr. Hans Rahr.

Naar jeg med min qvindelig Forstands Begreb og overveyende eftertænker Deres foreholdende ved Æren af seeniste gode Visite, særlig angaaende min separate Altergangs skyndeligste Fremme og Fortsættelse. Saa synes mig, at dette Deres Raad sigter meere til min gode Mands og Ægtefælles af onde Lemmer paaførte løgnagtige Beskyldnings Confirmation, Bestyrkelse og yderligere eclatation for Verden end allereede skeet er, alt velmeldte min Mand med mig og mig med ham |: som uforanderlig til Døden er og skal blive Eet :| til saa megen større Dishoneur meere end Deres Hensigt er en particulair at søge og see mig i Hoved-Sagens Raadgivelse soulageret, Ja, meere, som vel maae ansees vigtig, om jeg slig Raad til min og kiære Mands Forkleinelses Bestyrkelse vilde følge, under den, lige saa uretfærdig, som ellers i sig selv ulovlig i sin Omgiænge forøvede, og i lige Fald anlagde Sag imod min Mand, der er joe lige saa fuldt som var mig skeet og hændet. Hvad kunde der ikke vel møde og underdrages ham og mig i Misforstaaelse fra Morgen til Aften, ey alleene til Styrtning i vores fælles timelig Værks og Verbs Bestridigelse og Handlende men høystbetænkende vores aandelig og ævige Sags og agtes Fortsættelse under slig en daglig Misforstaaelse, som ikke sømmer sig imellem Mand og Kone, da vi alle just skal og endelig maae argumentere fra det førstes vil og vel til det sidstes upaatviflelig naaende Held; Ney, førend dend imod min Mand anlagde løgnagtig Beskyldning, som til des har hindret vores velagtede Altergangs Fremme, bliver i sin yderste

extremitet ud- og fuldført, er og skal det være min faste Forsæt ey i ringeste part at distrahere min qvindelige Omgang, følge og Raadførelse med min Ægte Mand i de jordiske langt fra mindre i de himmelske Tings Samqvems ordentlige følge og Adgang. Hvo eller Hvem som raader mig fra denne min retsindige agt, holder jeg ikke for min Ven men rettere for en Ægteskabs Mellem-Trædere til u-Enigheds Stiftelse. Nægtes os der er Eet i Toe, paa saa urimelig en Grund og Maade, som skeet er, vores forsonnede Frelseres Høystværdige Legems og Blods udvortes Brug og Tildeelelse; Velan! saa veed dog vi som Toe i Eet ved Guds Naade, af vores indvortes og for Verden skyvlte deele at Altarens Sacramente er vores Nadvere, kraftigere for det indvortes u-synlige end for det udvortes synlige Brug; Jeg siger i saa fald og Maade skal mit øyeblikkelig levnets viisning være min Capellan. Indbyder min egen Værdighed mig dertil, fordrister jeg mig ikke at komme. Forbyder mig min egen Synds angrende Erindring, fordrister jeg mig ikke det at forsømme. Er min Troe stærk, saa bekræftes dend derved; Er den svag bestyrkes dend, thi dend alleene, som fattes Troen, er dend u-værdige ja forbudne giæst. Jeg er stedse med ald Høyagtning

Deres Welærværdigheds Tienstærbødige Tienerinde
Elisabeth Pors.

Wiborg, d. 4de Septembr. 1754".

7.

Til syvende og sidst fremdrages en Skrivelse, ved hvilken Degnen i Dommerby 1820 ansøger en Provst Bloch om Degnekald.
(Se „Skole og Samfund" $^{16}/_{8}$ 1907).

„aallerunderdanigst Djeres Erværdighed ! ! ! Jeg vilde gjerne bede om At blive Deign i Dommerbye djeres Høivelbaarenhed. Thi hiele Sognet siger jeg syngger baade Liflig og kjøn. — Og jeg haver ingen Lyseholdspenge faaet i 3 Aar, nej ingen slet ingen. Holde Skoeler kan jeg Ogsaa meiget vel forstaa at gjøre. — Det skal hver Baarn vidne der har gaaen til meig. Og jeg har været Garmand i Dalsgaard en Gang i mine Dage. Men de var *mig* en Piin, min Hu Stod til Bogen den jeg had Lyst

til i mange Dager haver jeg nu forstanden Skoelen her i Byen, jeg haver gangen om i hver Mans Stouer, hvor Guds hellige Ord voren elskidt og gjort det jeg haver kundet. — For vor gamle Degn sang jo [ɔ: jeg] di hundrede Gange. Den nye Vistoft har og ladt mig synge naar han vild ad By. Djeres Velærværdighed kan vel tænke, te jeg kan gjør, hvad jeg tar mig for og jeg vild saa gjern være Deign i Menigheden og jeg beer venlig og Erbødig om at faa min Villie og jeg beer alderonderdanig om de Lyseholdspenge fra Skyuhuus dem jeg snakket om op foroven, jeg trænger til Dem o! Djeres Velborenhed hjælp mig nu til saa meiget han kan. Jeg hober til det Bejst Djeres Velborenhed hør min venlige Bøn. Adjø Levvel!

Erbødig Djeres Velborenheds Herre hans ringeste Tjennere og forbeddere.

Jesper Jerrigsen, Dommerbøy.

Dommerbøy, den 7. Aprilius 1820ᵉ.

NAVNELISTE

A.

Aakjær By, 710
Aand, Jens Chr., 402
» Niels, 305
Aarestrup By, 611, 640, 652.
» Aa, 610
» Vad, 610
Aaresvad Aa, 640
Aaringsvad, 640, 652
Aarhus, 714, 715
Aasted, 505
» Birk, 399
Aastrup, Lars, 216
Abildgaard, Anna Knudsdatter, 353
Abildtrup, 615
Adelus Frederiksdatter, 489
Adser Clemensen, 489
Agerskaar, 356
Agerholm, Jonas, 100
Ahlefeldt, Hans, 676, 685, 687, 691
Albertin, 237, 671
Alheden, 599 ff, 667
Allinggaard, 174
Almind Sø, 638
Alrøe, 350
Amorsen, Amor, 412
Andersen, Stig, 143
Anrep, Johan, 84
Apiarius, Herm. Henr., 431
Arctander, Henr. N., 305, 479
» Niels, L., 308
Arenfeldt, Jørg., 454, 474, 528
« Mogens, 278
Arhboe, Hans, 319
Arrøe, Niels Iv., 463
Arnborg Hede, 647
Arvidsen, Rob., 404, 556
Asmild Kloster Birk, 392
Astrup, 63, 380, 454, 460, 464 ff, 471, 472, 486 ff, 519, 559
Astrup Kors, 443
» Marknavne, 468—69
» Mølle, 456
» Vig, 441 ff, 470
Aunsbjærg, 652
Aunsbjærghus, 627, 628, 629
Avil Aa, 544
Axelsen, Jørg., 592

B.

Bajlumgaard, 492 ff
Balle, Søren, 56, 58
Balling, 436
Bang, Carsten M., 606
Banner, Ellen, 448
» Erik, 451
» Margrethe, 245
» Preben, 84
Barthold, Baltzer, 668, 675, 700
Barthling, Provst, 190, 381
Bartholin, Christ., 499
Basballe, Chr. Jensen, 81
Basse, Morten, 394
Bauer, Bernh., 694
Bech, Henr., 17
Beenfeldt, F. L. C., 579
Beiler, And., 540
Beisel, Nicolaj, 681
Bendixen, Mathias, 404, 498
Benzelhøj, 641, 652, 676, 678
Bentzon, Frantz R., 224
» Joh. Severin, 64 ff
Bering, Jens I., 387
Bernikow, 84

Bernstorff, Greve, 631
Berregaard, Marie Lassen, 190
Betzer, Johan P., 669, 709
Bille, Hans, 273
» Steen, 259, 496
Bindeballe, 648, 649
Birch, 640
Birkerød, 715
Bisgaard, 482
Bitzou, Christ. J., 584
Bjærg, Æ, 593
Bleg, Jens, 453
Blerupgaard, 91
Blerup Sø, 91
Blicher, St. St., 565, 574
Blindmosen, 364
Bloch, Chr., 412
» Johannes, 591
» Peder J., 403
» Provst, 720
» Søren, P., 403
Blome, Henrik, 456
Blytecher, Jens, 349, 404, 498
Bochelman, Kapt., 336
Boje, Mort. J., 434
Bojes Høj, 434
Bollum, 41, 51
Bondo, Rasm., 228 ff
Bonne, Jens L., 59
Borgen, Bertel, 397
Bornich, Johanne, 153
Borreskjær, 460
Bostrup, 435
» Hede, 437
» Thinghøj, 520
Braad, Th. And., 499
» Knud, 200
Braarup, 244, 555
Brasen, Chr., 55
Brahe, Tyge, 248
Brand, Chr., 113
Brande, 647
Brandt, Peiter, 417, 496
Brandtlund, 58
Brasch, Jens, 209
Brason, Jens Chr., 431
Bredahl, Jens Jørg., 693
Breinholt, J., 61
Breth, Lauritz, 421
Breuner, 677
Breum, 528
» Sogn, 447
Breumfod, 446
Breum Kilde, 441
Breum Præstegaard, 445
Bricka, C. F., 710
Brockenhuus, Helvig, 280
Brochmand, Jacob, 494, 496, 501
» Jesper, 504
Brodskov, 471
Brun, Mathias, 92, 99
» Severin, 302
Brunow, Erik H., 463
» Hans, 463
Bryrup, 84, 638
Brøndum, 300, 535, 562
» Ane, 340
» Chr. J., 196
» Niels Chr., 272, 277, 319, 408
» Præst, 445
» Peder, 354
» Søren M., 481
Brøndumbæk, 405
Brøndumgaard, 452
Buch, M. J., 499
Buchardt, Mette, 272
Budtz, Schulzen, 687, 690
Bundgaard, 401
Busch, 706
» Fr., 81, 102
» Peder, 101
Bustrup, 102 ff
» 's Ejere, 104
Bülow, Carl v., 388, 397, 434
Bützow, Præst, 187
Bække, 649
Bødicher, Jens Chr., 16, 45
Bøg, Kjeld, 339
Bøndling, Hans, 409
Børsting, Chr. P., 197
Børstinggaard, 473

C.

Christensen, Claus, Borgm., 674
Christianshede, 693
Christiansø, 177
Clausholm, 702
Clod, Marius, 136
Colding, Jens, 505
Cumbler, Adam, 682
Chuur, Jacob, 323, 356

D.

Daa, Christ., 556
Daa, Claus, 246
Dahlgaard, 473
Daldover, 648, 649

l, 620
Præstegaard, 147 ff
l, Jens, 463
P., 446, 463, 467
g, 81, 92, 101, 547 ff
Daas, 547
Gaard, 391
Kalkovn, 656
'alli, 702
ıler, And., 700
ıs Pedersen, 550
ı, Andr., 627, 636, 669, 677
ıller, And., 699
52
ıs, Peder Michaelsen, 287, 384, 426, 429
Madame, 352
Terkel, 429
709
ıy, 720
, 647
, 648
. Skeel, 482
67
451
.8 ff, 588
aard, 482
øndering, 482
Ane, 436, 530 ff
s, 6
Eiler, 381, 383
, 491
7

E.

Fr. Ulr., 397
ieorg, 700
, 543
48
Hans Jørg., 668
Hans, 383
en, Jens, 41
Joh. Gotfr., 682, 696
ıger, Joh. Ant., 431
g, 639, 686
ım, 650, 689
d., 710
Chr. Chr., 353, 386
Hans Chr., 352
Simon, 64 ff
28 ff 465, 471, 492
kov, 447
s, 499
Esmann, Chr., 358
Essendrop, Søren, 431
Estvadgaard, 63 ff, 460, 710

F.

Faarhus, 649
Faarstidam, 649
Fabricius, Poul, 275, 316, 349, 406, 410 ff, 421
Fabjærg, 3
Falck, Christ., 602
Felling, S. og N., 294
Fallisgaard, 610, 652, 674, 709
Farstrup, Niels J., 500
Farver, Erich, 484
Fausing, Peder, 204
Feldborg, N., 616
Feldingbjærg, 525
Fetting, 648, 649
Filshauge, 428, 442, 444, 447 ff 481, 716
« Gaard, 454
Fiilstrup, Jacob, 703
Findsen, Jens, 408, 410, 417
Fine, Hans Olufsen de, 316
Fischer, Chr., 174
« Daniel, 682
Fist, Kjen, 583
Fjederholt, 647
Fjends Herred, 181 ff, 477
« Jurisdiktioner, 379, 389
Flor, Fr. Ditlev, 387
Fly, 78, 416, 433, 512, 591
» Kirke, 385
Fløjgaard, 610, 674
» dal, 642. 652
» Vanddam, 610, 611 699
Foged, Jens, 454
Folsach, 605
Foss, Chr., 6
Frammerslev, 500
Frederik d. 4., 702
» d. 5., 683
Frederiksdal, 686
» havn, 619
» hede, 697, 601
» høj, 693
» mose, 690
Friedenreich, Daniel, 489, 681, 684, 689, 700
Friis, And. Chr., 582
» Chr. Hansen, 582

Friis, Christoffer, 254, 473, 486, 510
» Elisabeth, 464, 489
» Godche, 471
» Hans Mortensen, 562
» Ingeborg Andersd., 562
» Jep, 104, 245, 404
» Jørgen, 104, 246
» Niels, 399
» Otto, 461, 464, 485 ff
» Peder, 546
Friisholt, 86
Frijsenberg, 435
Frischele, Caspar, 709
From, Bertram, 403, 505
Frost, Chr., 41
Fur, 399, 406, 483
Fursmann, Kirsten, 349
» Peder, 316
» Theophilus, 426, 427
Fusager, 718
Fux, Vallentin, 681
Fædder, 108
Fæster, Julius, 431
Fønss, 582

G.

Gabel, 387
Gammelgaard, 411
Geistler, von, 129
Gildbjærg, 645, 648, 649
Give, 647
Gjedde, Chr., 278, 495
Gjedhuset, 646
Glejs, Juliane Marie, 581
Godrum, 645, 649
Goische, Præst, 17
Graamose, 676, 698
Graasand, 599, 645
» Hede, 653
Graba, von, 61
Granelli, Jacob, 673
Grevencop, Kapt., 11, 21, 51
Griis, Povl, 399
Grove, Mariane, 499
Grovgaard, 616, 646
Grove Præstegaard, 616
Grubbe, Erich, 462, 483
Grundfør Mølle, 86
Grinderslev-Grønning, 481, 483
» Kloster 441, 443 ff 450, 461, 484
» Klosters Sejerværk, 446
Grøn, Chr., 44
Grønbech, Th. Jensen, 569
Grønhøj, 87, 607, 627, 641, 642, 652, 676, 679, 685, 691, 692, 695, 705, 709
Grønlund, P., 386, 570
Grønmose, 686, 689, 694
Grønning, 456, 486
» Ø., 514
» Kirke, 460, 511
Grøngaard, 450, 481
Grønriis, 457 ff, 469, 473
» Lille, 458, 462
Gude, Michel, 416
Guld, Niels Rasm., 309
Gyldenstjerne, Helle, 401
» Gabriel, 452
» Knud, 715, 716

H.

Haar, Hans Chr., 431
Haasum-Ramsing, 489
Haderup, 616
» Sø, 599
Hagebro, 543, 599, 600, 603
Hald, 477, 554, 614, 645, 715
» Amtsstue, 488
» By, 191
» Chr. Jensen, 418
Haldborg, Chr., 464
Haller Aa, 690
Halskov, 388
Hammer Sogn, 708
» Salpetermester, 640 645, 654
Hampen Sø, 645
Hannæs, Simon, 460
Haraldslund, 86, 96
Harbo Hede, 638, 653
» Lund, 638
» Røn, 40
Harder, Hans, 385
Harre, 386, 483
» gaard, 228
» Herred, 262
» Jurisdiktion, 402
Harrestrup, 394
Hartmann, Kapt., 626, 680, 703
Hass, Joh. Chr., 495
» Lorenz, 692
Hasse, Jacob, 290, 319, 321
Hastrup, Const., 431
Hatzfeldt, Melchior v., 251
Haugaard, 489

Haun, David, 201
Haurdal, 455, 652, 674, 675, 678, 679, 680, 689, 690, 693, 695, 705, 707
Haurdal, Lille, 641
» Store, 641
Haw Skov, 455
Hedegaard, 462
Hegaard, 481
Hegnet, 444, 482
» Mølle, 482
Heiner, von, 384, 397, 617, 621, 626, 627, 636, 640, 659
Heinsvig, 648
Helenes Gaard, 132
Hellig Anders' Kors, 443
Helverschou, Chr. Herm. 4
Hem, 533
» Kirke, 480
Hennebo, Johs., 591
Henriksen, Jens, 505
Herbst, Andr. B., 336
Hergaards, Kirsten, 505
Herningsholm, 617, 646, 647, 665
» Aa, 647
Hess, 693, 697
Hessel, Peder, 444, 462
Hesselberg, Jens N. 409
» Mads, 350
» Niels J., 283
» Niels P. Lejrskov, 413
Hessellund, 617
Hesselvad 638
Hestehave, 503
Hielmcrone, 615, 646, 665
Hillerup, Bodil, 135.
Hillerup, Morten Larsen, 562
Hilmich, 375, 430
Hindborg, 491
» Herred, 261
» Herredsfogder, 405
Hinge, 700
Hjarbæk, 718
Hjerk-Harre, 492
» Kirke, 109
Hjerm Herred, 663
Hjersing, Werner, 533
Hjerting, 705
Hjortballe Hede. 647
Hobro, 715
Hofman, Hans de, 603, 613, 623, 627, 630, 636, 645, 650, 657, 661, 666, 667, 669, 673 ff, 704
Holberg, Ludv., 718
Holled, 648
Hollufgaard, 627
Holstebro, Jep. Thomsen, 405
Holstein, C. F., 56
» Jacob A. Staël, 395
Holm, Sergent, 114. 202
» Fr. Leop., 431
Holmgaard, 541
Holst, Peder, 586
» P. Engelbr., 531
Hopp, Knud Danielsen, 398, 401, 402, 406, 407, 431
Horn, Carl Tobias, 431
Horskjærgaard, 405
Horsrøgelhøj, 610
Hostrup, 497
Huitfeldt, Stiftamtm., 364, 430
Hummel Sø, 638
Hvam Kro, 98
Hvas, Morten, 284
Hvidbjerg, 539
» Holmgaard, 530, 535
Hvistelstow-Bakke, 565
Hærup, 478
Høg, Eskild, 448
» Hans Ad. 615, 617, 645, 646, 657, 665
» Jørgen, 453, 492
» Marinus von, 646
» Mogens, 271
» Niels, 296, 448, 449
Hoegh, Ove Guldberg, 431
Høg, Peder Nielsen, 77
Høgild, 611
Højer, And. Hansen, 505
Højris, 97
Højslev, 143
» Birk, 381
Hørgbeck, Jens, 401

I.

Ikjær, 648
Ildgrav-Vejen, 297
Ilsøe, Jens L., 416
Irgens, Cornelia Becher von., 2

J.

Jandix, Anne S. C., 393
Jebjærg, 512
Jelsør, 509
Jenle, 458, 561
Jensdatter, Ane, 462, 484
Jensen, Chr., 625, 627 ff.

Jensen, Stig, 72
Jenses Vej, Lille, 643
Jeppes Hwol, 458
Jespersen, Jesper, 78, 195
Jessen, Rektor, 674
Jordbro Mølle, 58
Juel, Hans, 384
» Iver, 445, 459
» Jens, 283, 303
» Kjeld, 247, 460
» Niels, 445, 471
» O., 176
» Peder, 275, 284, 303
Julianehede 693
Julskovkorset, 443
Jungetgaard, 470, 496
Jussen, Chr., 369, 372, 567
Justi, Joh. H., 631, 640
Jyde, Oluf, 450
Jørgensen, Steen, 609

K.

Kaarsgaard, Chr., 361
Kaas, Edele, 471
» Erik, 448, 458
» Hartvig, 717
» Jørgen Grubbe, 2
» Kirsten Bjørnsd., 450
Kahlen, Erich Zacharias, 617
» Ludvig v., 610, 617 ff., 640, 642, 652, 680, 703
Kallunddal, 442
Kampmann, Hans Bloch, 22
» Marie, 21
Karup, 609, 611, 613, 643, 645
» Aa, 291, 610, 615, 639, 640, 645, 680, 690
« Kirke, 643
Karstorf, 700
Keil, Peter, 669
Keyser, Peder, 68
Kierckebye, J. 577
Kingo, Thomas, 85
Kisum 71
Kjeldgaard, 80, 506
Kjerulf, Hans, 431
« Jens, 405, 408, 410, 419, 420, 429
» Lucas, 4, 6
» Reinholt, 431
Kjær, Fr., 4
» Johs., 684
Kjærgaardsholm, 489, 558
Kjærsgaard, Hans, 613, 627, 628
Kjølvraa, 616
Klingenberg, 4, 107
Kleeflügel, Joh. Georg, 615
Klerch, Walter, 411, 412
Kloch, Lukas D., 693, 694, 699, 701, 706
Klode Mølle, 97, 610, 619, 644, 652, 693
Kløvenborg, 510
Knedler, Gotlieb, 709
Kneppes, Johanne, 521
Kneill, Joh. Philip, 58
Knorborg, 609, 648
Knot, Mads, 416
Knudsen, Oluf, 146
Knudsgaard, 456, 469
Knuds Grob, 475
» Mose, 647
» Skov, 468, 469
Knudstrup, 687, 694
» Hede, 644, 652
Kobberup Kirketaarn, 589
» Præstegaard, 522
Kohlblatt, 400 ff.
» Dorothea, 501
» Henrich, 501
» Joachim, 501
» Marcus, 501
» Poul, 502
Kold, Chr., 365
» Johanne Margr., 397
» Peder, 390, 396
Kolpensig, 638
Kompedal, 676, 697, 698, 703
Kongenshus, 620, 623, 624, 626, 631
Korshøj, 544
Krabbe, 399
» Christ., 431
» Erik, 104
» Glob, 105. 451
» Tyge, 102
Krabbesholm, 631, 705
» Skov, 294
Krag, Fr., 544
» Mogens, 298
» Niels, 326
» Palle, 332, 346
Kraghede, 645, 653
Kragsø, 599, 645
Krarup Aa, 290
Krejbjærg, 531, 541, 563
» Birk, 400
Krumpen, Otto, 284

Kruse, 58
Kruse, Chr., 465, 519
» Mogens, 500, 503
Krøger, Jacob, 117
Kudahl, Chr. 382
Kurup, Sidsel H., 491
Kvembjærg Rakkere, 566

L.

Laanum, 181
Laasbye, Gjertrud, 2
» Mette, 2
» Peder, 2
Ladefoged, Jens, 114
Landting Vej, 514
Lang, Philip, 697
Lange, Anne, 558
» Chr., 129 ff. 386
Langkniv, Jens, 308, 479, 563
Lange Margrethe, 565
Lassen, Axel Rosenkr., 467, 469, 475
» Jens, 489
» Ole von, 108, 489
Lauge, Hans, 80
Laurberg, Præst, 595
Laurst' Daal, 458
Lautrup, Anne Margr., 58
Leegaard, 506
Lejrskov, Niels P. 324, 327, 413, 425
Lem, 563
» S., 115
» Kirke, 105
Lemming. Andr., 431
Lensmand, Niels, 505
Lethmath, Eberhart, 414
Levetzou, Chr. Fr., 608
Lichtenberg, 650
Lid, 648
Lieth, Charl. A., 61
Lild, 649
Lilkilde, 294
Lillelund, Propr., 615
Limfjord, 90
Lind, Peder Madsen, 581
Linde, Chr. Christensen, 556
» Frans, 57
Lund, Arrestforv., 350
» Amtsforv., 355
» Anders, 339
» J. H., 361
» Jørgen, Amtm., 575
» P., 386
Lundgaard. 546, 562
Lundholm, 558
Lund Marked, 94
Lundum, Per, 706
Lundvad, 643, 652
Lundø, 144, 474, 513
» Høver, 509
» Tap, 509
Luther, Catarina v. Bora, 713
» Mórten, 713
Lybecher, Buchard, 393
Lyby Mølle, 446, 457, 475, 513
Lykke, Anna, 447, 485
» Birgitte, 464, 485
» Christoffer, 446
» Dorete, 447, 485
» Erik, 492
» Hans, 247
» Johanne, 492
» Kirsten, 447, 485
» Valdemar, 446, 462, 484 510
Lyndorph, Jochum, 393
Lyngbye, Jens, 24
Lünow, Jens Laasbye, 609, 672
Lysgaard, 671
Lyster, L., 166
Lüttichau, 397
» Tønne v., 388
Løcke, Anne, 500
» Maren, 500
Løgager, 697
Løgstør, 289
» Grunde, 295
Løvet, 638

M.

Majlund, Daniel Chr., 393
Malling, Peder, 465
» Ove, 63, 465
Margrethe, Lang', 600
Meiling, Th., 390
Mejer, Johs., 599
Meyer, Morten, 686
» Hans Jørg., 431
Melssøn, 449
Mindebjærg, 40
Minhede, 647
Michelborg, 605, 609
Mogenstrup, 300
Moldrup, Damianus, 62
» Nicoline Hald, 62
Mollerups Slægt, 58
» Cornelia, 52
» Peder Nielsen, 1 ff.

Moltke, A. G., 668, 676, 679. 681
Mosgaard, 462
Mund, Fændrik, 386
Munk, Niels, 84
» Peder, 460
» Sti, 462
Müller, Henrich, Amtm., 402, 539
Mõinichen, E. R., 56, 346
Møldorph, P., 192, 205
Møller, Andr., 139, 436
» Andr. Holg., 225
» Axel, 467
» Casper, 570
» Chr. And., 459
» Henrich, 383, 386-87
» Jens Krarup, 546
» Pastor, Breum, 469
» Peder And., 430
» Silio, 225
Mønsted, 391, 608
Mørch, Joh. Fr., 668
» Mads, 339, 431
» Poul Chr., 416

N.

Nabe, 51
Nautrup-Sæby-Vile, 499
» Præstegaard, 518
Niflinger, Jesper, 589
Nissen, Nis, 134 ff
Noorhuus, Hans S., 717
Nyboe, Niels Chr., 545
Nybroe, Jens R., 437
Nygaard, 81
Nyholm, 558
Nørby, And., 517
Nørbæk, 644, 649
Nørgaard, 443, 449, 462 ff, 466, 471, 483, 559
» Bæk, 474
» Lund, 462
» Vig, 470
» Jens, 531
Nørlund i Alheden, 706
Nørholm, Jens, 152
» Peiter Lor., 149 ff
Nørre Herred, 263
Nørrevejle, 443, 470, 560

O.

Oddense, 298
» Otting, 500
Oeby, 715
Olsen, Fr. Chr., Rektor, 137
Opstrupgaard, 449, 458
Overgaard, 132
Overhede, 643

P.

Paarup, 638
Paaske, Niels Chr., 270
Palstrup, 484, 700
Paoli, Anthon, 685
Parsberg, Holger, 402
» Johan, 465
» Niels, 457
» Regitze, 453
» Werner, 275, 316, 335, 401, 428, 465, 473, 489
Petersdorff, Wilh. Ludv. v. 695 ff.
Pietsfeldt, Løjtn., 501
Plovborg, 645, 649
Pludder-Mads, 590
Pontoppidan, E., 636
Pors, Elisabeth, 720
» Hans, 719
Posselt, Nicoline, 126
Poulsen, Niels, 2 ff.
Pretzler, Hed. Sabine v. 58
Pælehuset, 50
Põtters, Joachim, 220

Q.

Quawen 294
Quist, 537
Quistgaard, N. And., 237

R.

Rabes, 611, 643, 687
Racher, Rasm., 491
Rahr, Hans, 719
Ramborg, Jens N., 416
» Niels, 337
Ramsing, 299
Randbøl Hede, 644, 648, 653, 667, 696
» Kirke, 648
Randrupgaard, 98
Rantzau, Christence Barbara, 465, 489
» Geert, 603
» Henrich, 456, 599
» Otto von, 625
Rask, Hvid', 94, 564
Rasmussen, Hans, 387
Rathlou, Chr., 4
Rau, Christ., 671, 674, 675, 676, 677, 681, 699, 702, 705
Ravn, 228, 423, 431
Raunholt, 644, 645
Raunstrup, 717
Reenberg, Jomfru, 610
» Thøger. 4
Reedtz, Karen, 277
» Sophie, 447, 462, 474, 484
Reff, Chr. M., 402

Reff, N. P., 402
Refkjærgaard, 715
Refsgaard, Mads P., 558
» Søren, 490
Refstrup, 448
Reiter, Georg, 669
Resen, 642
» S., 611
» Birk, 382, 384
Resenfelde, 643, 710
Rettich, 705
Rettigsen, Andr., 709
Revn, 390
Reventlow, Hennike, 245
Rinds Herred, 715
Riis, Antoinette Jac., 429
Ring, Jacob Rise, 124
» Niels Strangesen, 498
Ringgive, 648
Rodbjærg, 649
Rohder'ne, 273
Rohde, And., 492
» Carsten, 107
» Rudolph, 492
Rodfeld, Jens, 471
Rogerts, Vilh., 41
Rolsegaard, 716
Rosborg, Hans, 82ff, 84, 198, 383, 607
» Slægt, 99
» Niels, 350
Rosborggaard, 383
Rosenholm, 528
Rosenkrantz, Axel, 501, 502
» Ivar, 346
» Werner, 115, 296, 323, 284—85, 630, 705
Rosenstand, 431
» Madame, 23
Rostgaard, Fr., 55, 183
Rothe, Carl Adolph, 58
» Caspar P., 237, 361, 364, 382, 395. 430
Rusted Mølle, 457, 481
Ryberg, Niels, 466
Rye, Peder Tornsen, 310
Ryssensteen, 40
Rævshoved, 482
Rødding, 504
» Herred, 262
» » Herredsfogder, 403
» Skole, 138
Røgbjærg, 648
Røgild, 492
Rønbjærg, 41
Rønbjærg, Rakkere, 583
Rønberg, Ole, 371

S.

Saal, Jens Chr., 402, 403
Salling, 620, 630
» Jurisdiktion, 398
» Kjæltringer, 579
Sallingbohøj, 610
Saltbæk, 457
Sandberg, Helle, 497
Sandholt. 637
Sarauw, Georg, 612
Schandrup, Jacob Knudsen, 85, 498, 563
Scharchow, 322
Schelde, Niels, 608, 701
Schinkel, Fr., 238, 377, 549, 614, 615, 616, 630, 645, 703
Schive, Anders P., 307, 380
» Jens Madsen, 317
» Jørg. Madsen, 104
» Peder, 483
Schiøtt, Jørg. A., 633, 640, 645
Schleger, Dew. Eli, 668
Schmidt, Chr., 619
» Joh. Georg, 23
Schouboe, Claus Chr. J., 322
» Amtmand, 668
Schow, Peder, 111
Schow's Slægt, 126
Schreiner, 210
Schüttholm, Th. Chr., 1
Schönheiter, Eva Marie, 709
» Leonhard, 709
Schönnemann, Just, 338
Sebstrup, 638
Seerup, Jens Jørg., 4
Sehested, Majorinde, 296
» Mette, 496
» Mogens, 264, 313
Sejbæk, 270, 600, 624, 640, 642, 652
Sejl, 638
Sejstrup, 381
Selde, 479
» -Aasted, 504
Selmer, Lorenz Asmus, 430
» Ole, 430, 535
Sevel Sogn, 478
Sigmund, Wolf, 253
Sigten, 689
Silkeborg Skove, 654
Simmel, Neder, 648
» » Hede, 653
» Over, 648
» » Hede, 653

Simmelkjær, 616
Sinderup, 645
» Mads Chr., 640
Sindinggaard, 615
Sjørup, 147, 567, 577
» Øster, 610
Skaarup, 253
Skade, Hans, 716
» Mads J., 448
» Niels, 716
» Niels M., 450
Skammelsdatter, Anna, 489
Skatte, Jacob, 253
Skeel, Alb., 444
» Anders, 104, 364
» Anna, 457
» Herman, 470
Skive, 89, 243ff, 263, 706
» Bro, 273, 640
Skivehus, 113, 244 ff, 495, 521. 721
Skive Jurisdiktion, 407
» Kirke, 427
» Latinskole, 296
» Marked, 459
» -Viborg Landevej, 363
Skjelle-Simon, 584
Skjerrildgaard, 636, 652
Skjoldborg, Peder, 39
Skjærbæk, Joh. Nielsen, 589
Skophus, 603, 616, 645, 666, 671
Skovshoved, 283, 296
Skrevenborn, 563
Skygge, 674
Skyttegaarden, 567, 593
Skyvum, 564
Slau, 648
Slejtrup, 462, 560
Slottved, 713
Smal-Ende, 464
Smidth, Edv. Philip, 431
» Hans, 431
Smollerup, 512
» Kirke, 511
Snabegaard, 464
Snedstrup, Niels, 350
Snubbe Kors, 443
Sohauge, 442, 460, 473
Solberg, Chr., 608
» Edel Catr., 430
Sommer, Peder J., 431
Spitzer, Margrethe, 126
Spjarup, 648, 649
Splidt, Jens H., 284
Sprecher, Karen, 491
Spøttrup, 134, 500 ff
» Birk, 384. 400
Skriver, Jacob, 283, 307
Staarupgaard, 383
Stabil Bakker, 653
Stadel, Jens, 135
» Karen, 135
Stauerschow, Sophie, 503
Stavilse Mark, 132
Staxbach, Peder, 59
Steenberg, Niels, 330
Steensen, Steen de, 636
Steenstrup, Lucas, 78
Steenwinkel, Hans Chr., 277
Steuben, 645
Stiernholm, Herlov, 80
» Niels Chr., 536
Stitzendehler, Andr., 675
Stivitz, Henning, 601, 676, 677, 678, 679, 683, 685, 686, 688, 690, 696, 706, 710
Stjenhage, 442
Stoholm, 190
Stockholm, N., 61
Storch, Jens, 512
» Niels, 116
Storstuehøj, 610
Stouby, 485
Strandby, 637
Strandet, 327, 414
Struen, 468
Struerdahl, Peder Chr., 589
Stubber Kloster, 445, 459
Stürup, 605
Stærch, Anna Erichsd., 463
» Chr. Erichsen, 462, 484
Suores, Poul, 511
Suhl, Henrik, 107
Svabonius, Christ. J., 43
Swan, Wendel, 700
Svane, Sophie, 126
Svejstrup, Gabriel, 124, 431
Svenske, Mogens, 612
Svindt, Chr. P., 340
» Peder, 328
Svinkjær, 460
Sylle, 644
Sæby, 500
Sæbygaard, 305, 513
Søbygaard, 673, 681
Søby Hede 647, 653
Sønderdal, 638

T.

Taarupgaard, 189, 448
Tastum, 408, 521
Tanchelsgaard, 506
Teils, Chr., 162
Tetens, Henrich, 397
Theil, Knud, 386
Them, 638
Thestrup, Fr., 2
» Baron, 690
» Biskop, 59
» Landsdommer, 59
« Søren, 601, 634, 666, 679, 681, 684, 690, 694, 699, 706, 709
Thiele, Just, 431
Thordal, Chr., 515 ff
Thorning, 652
Thorup, Gunder N., 315, 419
Thott, Junker, 44
Thøgers Krat, 458
Tise, 507
Tisegaard, 402
Tise Trolde, 401, 500, 521
Timmer, Ritmester, 257
Timmermann, 571
Tordenskjold, P., 393, 395
Toft, 41, 51
Togelund, 649
Torm, Erik Olufsen, 504
Torum, Lille, 386, 504
Torn, Joh., 400
Tornsen, Henrich, 503
» Peder, 504
Torp, 491
» Neder, 611
» Over, 611
Torsted, 648
Tram, Chr. Albr., 467
Trampe, A. F., 388
» Greve, 387, 569
» Jørgen, 388, 430
Trap, Rasm. Cortsen, 356
Trappaud, Ditlev, 673 ff, 701
Trojel, 56
Troldbjærg, 648
Troldmose, 648
Tvilumgaard, 707
Tychonius, Chr. Lassen, 221, 226, 317, 334, 343, 411, 427
Tækker, Peder, 514
Tøndering, 218

U.

Uldall, F., 564
Ulfeldt, Fr. Ulrich, 462
» Jacob, 556
Ullerup Hede, 653
Ulstrup, 96
Undall, 589
Ure, 616
Urne, Magdalene Sybille, 279
Ustrupgaard, 458, 459, 481
Ustruphus, 459
Uttermöhlen, H., 563

V.

Vals(?), Jens, 400
Vammen, 534
Vandal, 689
Vedhoved, 601
Vellum, 555
Vellumgaard, 490, 555, 558
» Mølle, 490, 555
Vejbyvad, 403
Vejle, Jens, 426, 454
Vejlgaard, Mads, 371
Vestenbjærg, 506
Vesterholt, Sophie, 394
Vestervig Kloster, 1 ff
Viborg, 665, 669, 672
» Tugthus, 533, 570, 600
Vilholm, 506
Vildtbanen, 601, 610
Vinde Skov, 245
Vinderslevgaard, 693
Vittrup, 710
» Jens, 593
Vium, 671
Vium Dal, 610
» Thinghøj, 435
Voldbjærg, 134
Vollen, 648
Volling, 482
Voigt, Chr., 624
Vorbasse, 645, 648
Vorde Birk, 392
Vrads, 637
» Sande, 637, 638
Vridsted, 78
» Kirke, 79, 543 ff
» Kors, 544
» Præstegaard, 544
Vroue, 146, 710
» Rakkere, 590
Vætterup, 648
Væver, Peder, 482

W.

Wandal, Maren, 350
Wechecher, Johs., 669
Wennich Sørensen, 487
» Maren, 314
Westermann, Joh., 573
Wildhagen, Caspar, 108, 222, 346
Willarts, Chr. Abrah., 604
Willemoes, Fr. Chr., 431
Winde, Anna L., 419
» Bertram, 317
» Lauritz, 418
» Mette Hansd., 463
« Søren, 511
» Søren Lauridsen, 317
Winding, Anders, 58
Winther, Chr., Degn, 372
Wirwet, Johan, 669
Wisch, 61
» Hans v., 399
Wissing, Th., 397
Wistoft, 721
Wojsbæk, 456, 469
» Mølle, 456
Wolfram, Chr., 589
» Jacob, 589
Worm, Ole, 504
» Søster, 504
» W., 416
Wormstrup, 94
» Peder, 569
« Oluf J., 393
Worsøe, Wilh., 386, 463
Woteschen, 618
Wöldicke, Biskop, 727

Z.

Ziguard, Mester, 513
Zimmermann, Johs., 689

Ø.

Øgaard, 462
Øgbjærg, 590
Øhlenschlæger, Theobald, 70
Ølgod, Søren Hansen, 523
Ørslev Kloster, 582
» » Birk, 382
Ørum, 252
Ørumgaard, 61
Ørum Slot, 58
Østergaard, 81, 305, 399, 410, 4
504
» i Harre, 495
Østerris, 380
Østervig, 609, 644, 645, 648
Øxenvad, 491

NOTER

S. 1. „Den mollerupske Retssag", trykt i „Jydsk Hist. og Top.", 1902.

S. 63. „I Estvadgaards Haltjærk", tr. i „Aarbog for Skive og Omegn" eller „Skivebogen" 1913.

I samme Kilde, altsaa Skivebogen, maa man søge disse efternævnte:

„Kirke og Herremand" (1911), „Hans Rosborg fortæller" (1917), „Fra det gamle Bustrup" (1916), Nis Nissen, Spøttrup, (1915), „En Præst, som stikker med Kniv (1917), „En ordentlig Lining" (1911), „Skole og Degne i det gamle Fjends Herred" (1912), „Lidt Degnehistorie fra Nordsalling" (1916), „Gamle Skivehus i 17. Aarh." (1913), „Af Skives Annaler" (1916), „Fra Skive gamle Latinskole" (1915), „Fra Skive Raadhus" (1915), „Skive Ildebrande" (1914), Sml. „Skive Folkebl." 7/4 1910, „Et Stykke Vejhistorie" (1913), „Ret og Skjel" (1917), „To Høje" (1911), „Omkring Astrup Vig" (1914), „Den økonomiske Tilstand i Salling Aaret 1700 (1918), „Et Søslag" (1912), „Den hængte Tyv" (1915), „Hex i Forhør" (1915) „Da Daugbjerg brændte" (1911), „En forsvunden Landsby" (1917), „Kjeltringer og Landløbere" (1918) „En Ulvehistorie" (1912) og „Lidt Brevpotpourri" (1914).

S. 128. „Herren til Eskjær". I „Skive Folkebl." 4/7 1917.

S. 149. „En Skarns Præst". I „Jydsk Hist. og Top." (1899), atter trykt i „Skivebogen" (1911), og endelig i Pios Vignetudgave: „En Skarns Præst og andre Syndere" (1917).

S. 514. „En Landsbytragedie". I „Skive Folkebl." 8/2 1910, dernæst i Bibliofil-Udgave hos Niels P. Thomsen 1911, og i „En Skarns Præst" etc. (1917).

S. 530—538. „Hvem var An Dyndbo?" Se „Skive Folkebl." 3/2, 14/2, 2/4, 12/6 1917.

S. 543. „En Ulykkesdag i Vridsted". I „Skive Folkeblad" 18/4 1917.

S. 559. „En splinterny Landsby". I „Skive Folkebl." 31/5 1918.

S. 599. „Den jydske Hede før Kolonisationen". I „Jydsk Hist. og Top.", 1906.

S. 668. „Hedens Peublering" etc. I „Jydsk Hist. og Top.", Jan. 1918.

Anm. Jeg beklager, at der i den første Fjerdepart af dette Bind har indsneget sig en Række Korrekturfejl, som det nu er for sent at rette, men ikke for sent at angre.

Jenle, 3/12 1919. J. A.